Antero Leitzinger (toim.)

Mansikkamaan vartijat

Muistelmia ulkomaalaishallinnosta eri vuosikymmeniltä

e-wb helsinki

Mansikkamaan
vartijat

Antero Leitzinger (toim.)

Mansikkamaan vartijat

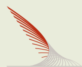
Muistelmia ulkomaalaishallinnosta eri vuosikymmeniltä

Maahanmuuttovirasto, Helsinki 2010
Toimittaja Antero Leitzinger
Tuotanto East-West Books Helsinki
Ulkoasu Stina Salin
Paino Juvenes Print

ISBN 978-952-99592-7-3

MAAHANMUUTTOVIRASTO
MIGRATIONSVERKET
FINNISH IMMIGRATION SERVICE

east-west books helsinki

Sisällys

Esipuhe

Ulkomaalais- ja Maahanmuuttovirasto ovat toimineet itsenäisinä valtion keskusvirastoina 15 vuotta. Tämä on ollut suurten muutosten aikaa, mutta mikään ei synny tyhjästä, vaan ulkomaalaishallinnollakin on vuosikymmenien historia. Aarne Kovero johti vaatimattomalla toimistosihteerin, vasta loppuaikoinaan toimistopäällikön virkanimikkeellä turvallisuuspoliisin passitoimistoa ja siitä vuoden 1949 alusta erotettua Ulkomaalaistoimistoa kolme täyttä vuosikymmentä, kuohuvalta 1930-luvulta seesteiselle, monien mielestä ”pysähtyneelle” 1970-luvulle saakka. Hän jäi henkilönä tuntemattomaksi suurelle yleisölle, mutta hänen seuraajansa Eila Kännöstä alkaen joutuivat sitäkin kriittisemmän julkisen huomion kohteiksi ulkomaalaishallinnon ja Suomen uudistuessa nopeasti muuttuvan maailman mukana. Viimeiset 40 vuotta tarjoavat historiallisen perspektiivin vertailuja varten. Vaikka Suomeen suuntautunut matkailu, siirtolaisuus ja pakolaisuus ovat sinänsä vanhoja ilmiöitä jo autonomian ajalta, niiden rajusti kasvaneisiin haasteisiin vastannut itsenäisen keskusviraston perustaminen 1.3.1995 merkitsi tärkeän laadullisen kynnyksen ylittämistä Suomen ulkomaalaishallinnossa.

Tämä kirja luo vähintään 40-vuotisen katsauksen maahanmuuton ja ulkomaalaisten maassa oleskelun taustoihin. Se antaa äänen Maahanmuuttoviraston palveluksessa oleville tai eläkkeelle jääneille työntekijöille, joiden muistiin on varastoitunut pitkä ja värikäs elämänkokemus aikakaudelta, jolloin käytännöt perustuivat pikemminkin perimätietoon kuin pykäliin ja strategiapapereihin. Kirjan runkona olevaa historiantutkimusta elävöittävät parikymmentä, enimmäkseen nykyisen tai entisen virkamiehen haastattelua, joista kaksi kolmannesta suoritti Olli Vuorio. Loput haastattelut ovat Maahanmuuttoviraston virkamiesten Pasi Akolahden, Antero Leitzingerin ja Hanna Lukkarin henkilökohtaisesti tai sähköpostitse tekemiä. Haastattelujen kirjoittamisessa ja oikoluvussa ovat avustaneet Max Fahler ja Maiju Mitrunen. Haastatteluissa on tehty paljon tausta- ja toimituksellista työtä, eivätkä ne välttämättä ole sanatarkkoja, mutta muotoilut on tarkistettu asianomaisilla. Koska ulkomaalaishallinto on aina ollut poikkihallinnollista, haastattelut ulotettiin myös eräisiin keskeisissä asemissa olleisiin muiden ministeriöiden ja poliisin edustajiin, jotka eivät olleet Maahanmuuttoviraston tai sen edeltäjien palveluksessa. Valitettavasti moni mielenkiintoinen näkökulma on jäänyt yhä odottamaan tallentamistaan, mutta tätä työtä on tarkoitus jatkaa kirjan julkistamisen jälkeenkin.

Muun tekstin osalta, sikäli kuin siinä ei ole lähdeviitteitä, sisällöstä vastaa Leitzinger, joka viimeisteli kirjaa vuorotteluvapaallaan ja hyödynsi väitöskirjaansa varten keräämäänsä, osin aiemmin julkaisematonta aineistoa. Maahanmuuttoviraston arkisto on valitettavasti yhä järjestämättä, joten siihen kohdistuvat viitteet ovat puutteellisia, mutta arkisto pyritään saattamaan tutkijoiden käytettäväksi Maahanmuuttokirjastossa, joka avustaa tutkimusluvan hakemisessa. Myös viraston lehtileikekokoelmat, Marita Töttermanin lahjoittama yksityinen lehtileikekokoelma vuosilta 1984–1996 sekä Kansallisarkiston sanomalehtiarkistosta tai mikrofilmeiltä otetut kopiot sijoitetaan Maahanmuuttokirjastoon.

Kaaviot suunnitteli dos. Arno Tanner, ja kirjankustantaja East West Books Helsinki vastasi kirjan ulkoasusta ja painatuksesta. Graafikkona kannen ja taiton suunnittelussa ja toteutuksessa toimi Stina Salin. Haastateltaville kuuluu kiitos myös asiakirja- ja valokuva-aineistosta. Entisiltä johtajilta saatiin artikkeleita heidän omasta ajastaan ja visioistaan. Maahanmuuttovirasto ei luonnollisestikaan vastaa lähteiden, haastateltavien, artikkelien kirjoittajien ja toimittajien mielipiteistä, vaan luottaa niiden vastuullisuuteen ja haluaa kannustaa avoimeen ulkomaalaispoliittiseen keskusteluun. Monia lähes neljännesvuosisadan virkauran ulkomaalaishallinnossa tehneitä tai sitä läheltä seuranneita ei tähän kirjaan ehditty haastatella, mutta heiltäkin toivotaan palautetta sekä muisteloita ja muistoesineitä tallennettavaksi Maahanmuuttokirjaston yhteydessä lähitulevaisuudessa avattavaan näyttelyyn.

Kirjan tarkoitus on virittää monipuolista, tietoon perustuvaa ulkomaalaispoliittista keskustelua Maahanmuuttoviraston tunnustamien arvojen hengessä: avoimuus, oikeudenmukaisuus, osaaminen.

Helsingissä 25.8.2010

JORMA VUORIO

Taustaa

Tämä kirja keskittyy ulkomaalaishallinnon historiaan, ”miesmuistiin”, viimeisen puolen vuosisadan kuluessa. Tarvittaessa on kuitenkin joustettu kauemmaksi menneisyyteen. Kyse on nimenomaan valtionhallinnosta, joten kuntien ja eräiden muiden viranomaisten ulkomaalaisasioiden hoidosta kannattaa tutustua entisen ulkomaalaisvaltuutetun Antti Seppälän erinomaiseen kirjaan, joka sisältää laajalti haastatteluja ja hyvää, tosin lähdeviitteitä vailla olevaa historiallista tietoa.[1] Ulkomaalais- ja kansalaistamislainsäädännön kehitystä puolestaan on kuvaillut perusteellisimmin Tapio Kuosma useissa kirjoissaan.[2] Maahanmuuton ja ulkomaalaispolitiikan historiasta löytyy painettuja lähdeluetteloita sekä sähköinen tietokanta Siirtolaisuusinstituutin verkkosivuilta.[3]

Virastojen ja järjestöjen oikeinkirjoitus on yhdenmukaistettu Kielitoimiston nykyisen suosituksen mukaisesti alkamaan (vain yhdellä) isolla alkukirjaimella: esimerkiksi Ulkomaalaistoimisto (erotukseksi poliisilaitosten ulkomaalaistoimistoista), Valtioneuvosto, Ruotsalainen kansanpuolue... Toisaalta ministeriöistä käytetään myös lyhyitä muotoja: esimerkiksi Sisäasiainministeriö = (Suomen) sisäministeriö, työministeriö = entinen Työvoimaministeriö… Kirjan lopussa on lyhenneluettelo. Joissakin tapauksissa kirjoitusasuun on tehty tietoisia poikkeuksia vakiintuneiden historiallisten nimien hyväksi.

Suomi muuttui suuresti 1960-luvun lopulta uudelle vuosituhannelle tultaessa, joten tuo aikaväli tuntuu jo sellaisenaan pitkältä. Silti olisi väärin unohtaa sitäkin kaukaisempi historia ja usean virkamiessukupolven työ, joka on saatellut yhteiskunnallista kehitystämme jo Ruotsin alaisuudesta autonomisen valtion kautta kansalliseen itsenäisyyteen ja vaikeiden koettelemusten halki yhdentyvään Eurooppaan kutistuvassa maailmassa. Kun luomme katseen menneisyyteen, saatamme oppia arvostamaan historian jatkuvuutta yhtä lailla kuin muutosten dramaattisuutta. Lainsäädännöllä, politiikalla ja käytännöillä on perinteensä, jotka auttavat selittämään ja ymmärtämään nykyisyyttä.

Suomen valtio ei ollut aina olemassa, ei ulkomaalaisten turvaksi eikä kiusaksi. Ajan myötä Suomi kuitenkin muodostui, yhdistyi ja kasvoi tarjoamaan sekä omille kansalaisilleen että muille asukkailleen ja vierailleen tilapäisen tai pysyvän kodin, turvaa sodilta ja vainoilta, tilaisuutta opiskeluun tai työhön ja monikulttuuriseen perhe-elämään, vapautta ja tasa-arvoa. Valtiolla on kuitenkin aina hintansa, koska valtionhallinto säätelee, rajoittaa ja pyrkii ohjaamaan yksilöiden toimintaa, pakottaa hakemaan lupia ja joskus rankaisee luvattomasti maassa oleskelevia ihmisiä. Kun anarkiaa voidaan pitää joko unelmana tai painajaisena, mutta aina mieliä kiihottavana vaihtoehtona, suomalainen valtionhallinto tuntuu taatusti tylsältä kompromissilta. Silti senkin historiasta voidaan löytää inhimillistä ihanteellisuutta, pyrkimystä tehdä tästä maasta yhä parempi, vaikka aina epätäydellinen elinympäristö.

ULKOMAALAISET SUOMESSA AUTONOMIAN AIKANA

Suomessa on ollut ulkomaalaisia yhtä kauan kuin suomalaisiakin. Koko nykyisen valtioalueen liittäminen Venäjän keisarikuntaan Haminan rauhassa 1809 teki ensi kertaa mahdolliseksi määritellä suomalaiset niin, ettei valtakunnan raja Kymijoella erottanut toisistaan itä- ja länsisuomalaisia, vaikka edelleenkin Tornionjoen länsipuolella Länsi-Pohjaan ja Jäämeren rantaan Ruijaan jäi suomen kieltä puhuvia heimoveljiä. Adolf Ivar Arwidssonin kerrotaan myöhemmin muotoilleen kansallisen yhteishengen: ”Ruotsalaisia emme enää ole, venäläisiksi emme tule, olkaamme siis suomalaisia!” Kuitenkin samaan aikaan Suomessa eli ruotsia, saamea, venäjää, saksaa ja muita perinteisiä vähemmistökieliä puhuneita ihmisiä, joille suomalaisuus oli lähinnä maantieteellinen ja valtio-oikeudellinen käsite. Itse asiassa Arwidssonin kuuluisa iskulause oli sekin alun perin ruotsinkielinen ja keskeiset suomalaiskansallisen kulttuurin rakentajat puhuivat äidinkielenään ruotsia. Siitä pitäen on ollut valtaosalle suomalaisista selvää, että kansallisuus voi perustua myös kansalaisuuteen, eikä pelkästään yhteisiin esivanhempiin, kieleen tai uskontoon. Suomalaisia olivat vuodesta 1809 kaikki ne ”Ruotsin miehet”, jotka kuuluivat Suomen suuriruhtinaskunnan rajojen sisällä henkikirjoitettuun, pysyvään väestöön, olivatpa he keskenään verisukulaisia tai eivät, mitä tahansa äidinkieltä puhuivatkin. Uskonto asetti kuitenkin vanhasta lainsäädännöstä johtuvia rajoituksia, joita ryhdyttiin oitis purkamaan. Täydellisen uskonnonvapauden saavuttaminen ja kiertelevien ”mustalaisten” oikeuksien määrittely vaativat aikansa, mutta syyt olivat pikemminkin valtiollisen itsehallinnon rajallisuudessa kuin hyvän tahdon puutteessa.

Suomen valtio ei saanut nykyisin tunnistettavaa muotoaan hetkessä. Kymenlaaksossa ja Kannaksella tammikuu 1812 oli vielä tärkeämpi etappi kuin vuosi 1809, sillä vasta tuolloin Viipurin lääni yhdistettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan ja vaikka alue pääasiallisesti menetettiin 1940-luvulla, sen väestöstä oli tällä välin tullut erottamaton osa Suomen kansaa. Haminan rauhanehtoihin

1 Antti Seppälä: Muukalainen ja virkavalta – Ulkomaalaishallinto Suomessa vuosina 1973–2003 (Helsinki 2004).
2 vrt. viimeisimpinä Tapio Kuosma: Uusi ulkomaalaislaki (Helsinki 2004) & Uusi kansalaisuuslaki (Helsinki 2003).
3 vrt. Antero Leitzinger: Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972 (Tampere 2008) & Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972 (Tampere 2008); http://www.migrationinstitute.fi:2345/FIN/search.htm

sisällytettyä optio-oikeutta jatkettiin vuoden 1815 loppuun saakka,[4] joten suomalaisille jäi siirtymäaikaa valita, pysyäkö Ruotsin kuninkaan alamaisina vai luottaako Venäjän keisarin lupauksiin ”korottaa Suomi kansakuntien joukkoon” sekä hallitsijanvakuutukseen maan vanhojen lakien ja tapojen kunnioittamisesta. Itä-Karjalan väestö ei milloinkaan ollut osallinen Suomen kansalaisoikeuksista, eikä siten kuulunut Suomen kansaan sen enempää kuin Ruotsin (Länsi-Pohja) ja Norjan (Ruija) suomalaiset. Sen sijaan Petsamon alue liitettiin Suomeen, mutta vasta Tarton rauhansopimuksella vuoden 1920 lopulla, ja sen asukkaat saivat oman optio-oikeutensa.[5]

Laki on aina ollut suomalaisen kulttuurin graniitinluja peruskivi. Niinpä on luonnollista, että Suomessa kansakuntaa rakennettiin jo 1800-luvulla useaa äidinkieltä puhuvan ja eriuskoisen asujaimiston varaan, jota yhdisti ensi sijassa kansalaisuus, ei kansallisuus. Laki ei kuitenkaan ollut sama kaikille, eikä vastannut nykyistä käsitystä oikeudenmukaisuudesta. Alun perin kansalaisuus, kuten säätykin oli nimenomaan miesten ominaisuus. Vaimo ja lapset saivat asemansa välillisesti, sillä he seurasivat automaattisesti perheenpään ”säätyä ja tilaa”, saivat tai menettivät kansalaisuutensa tämän mukana. Vasta vähitellen naisetkin saivat sukupuolesta riippumattomia kansalaisoikeuksia ja -velvollisuuksia (asevelvollisuutta lukuun ottamatta), mutta tasavertaisuus ulkomaalaispolitiikassa toteutui vasta 1.7.1968.

Käsitys erityisestä Suomen kansalaisuudesta, jonka ulkomaalainen saattoi saada vain hallitsijan luvalla ja antamalla uskollisuudenvalan (paitsi Venäjän alamaiset, jotka olivat jo ennestään yhteisen keisari-suuriruhtinaan uskollisia alamaisia), muodostui vuoteen 1832 mennessä. Joistakin puutteista huolimatta arkistoista löytyy tästä lähtien katkeamaton asiakirjasarja kansalaisuusanomuksia. Ulkomaalainen saattoi asua Suomessa vuosikymmeniä, syntyäkin täällä, mutta ilman hyväksyttyä anomusta hänestä ei tullut suomalaista. Niinpä vähitellen viranomaiset oppivat erottelemaan kansalaiset ja ulkomaalaiset toisistaan, vaikka paljon sekaannustakin esiintyi. Kansalaisuusanomusten lisäksi arkistoista löytyy ulkomaalaisten tarvitsemia oleskelu- ja muita lupia, jotka myönnettiin yleensä maaherran toimesta. Lääninhallitusten, maistraattien, poliisilaitosten ja nimismiesten arkistoissa ulkomaalaisista pidettiin kirjaa vaihtelevasti, koska keskitettyä valtakunnallista ulkomaalaishallintoa ei autonomisessa Suomessa ollut. Maahan tultiin Venäjän viisumeilla ja muilla venäläisten viranomaisten myöntämillä matkustusasiakirjoilla, mutta mitään kattavaa luetteloa Suomen ulkomaalaisista ei tehty ennen kuin itsenäisen maan turvallisuuspoliisi näki tarpeelliseksi kortistoida heitä eri lähteistä. Väestölaskennatkin ottivat kansalaisuuden huomioon vasta vuodesta 1870 ja silloinkin vain suurimpien kaupunkien asukkaiden osalta. Ensimmäinen koko Suomen kattava ulkomaalaistilasto saatiin vuonna 1920. Tilastoinnista tuli murheenaihe, koska jo 1920-luvulla ulkomaalaishallinto käytännössä luopui toivosta saada kaikki maassa asuvat ulkomaalaiset kiistattomasti lasketuiksi.[6] Pakolaisten vastaanottoonkaan eivät ulkomaalaishallinnon resurssit riittäneet, vaan sitä varten perustettiin erillinen Valtion pakolaisavustuskeskus vuonna 1922. Ulkomaalaishallinnon hajanaisuudella on pitkät perinteet.

Suomen valtion, valtionhallinnon ja valtiollisen politiikan muodostumista 200 vuotta sitten oli oivallinen tilaisuus muistella Maahanmuuttoviraston henkilöstön tilaisuudessa 1.10.2009, kun historiaesityksen opit testattiin leikkimielisellä tietokilpailulla, sekä Maahanmuuttokirjaston avointen ovien päivänä 2.10.2009, jolloin järjestettiin pienimuotoinen näyttely ulkomaalaishallinnon arkistoaineiston varaan. Tarkoitus on, että tätä ulkomaalaispolitiikankin pitkiä perinteitä korostavaa historiallisen tietoisuuden kartuttamista jatketaan viraston arvoihin kuuluvan avoimuuden hengessä lähivuosinakin. Entisiltä asiakkailta ja heidän jälkeläisiltään toivotaan muistelmia ja muistoesineitä, asiakirjoja, valokuvia, kirjeitä ja päiväkirjanotteita maahanmuuton ajalta.

ULKOMAALAISHALLINNON ENSIMMÄISET PUOLI VUOSISATAA 1918–1969

Ulkomaalaishallinnon kaksi vankkaa juurta – oleskelulupien ja kansalaisuuden myöntäminen – kietoutuivat vähitellen toisiinsa, mutta maamme itsenäistymisen jälkeen ne ovat aina perustuneet eri säädöksiin ja usein niistä ovat vastanneet eri viranomaiset.[7]

Maailmansotien välinen aika

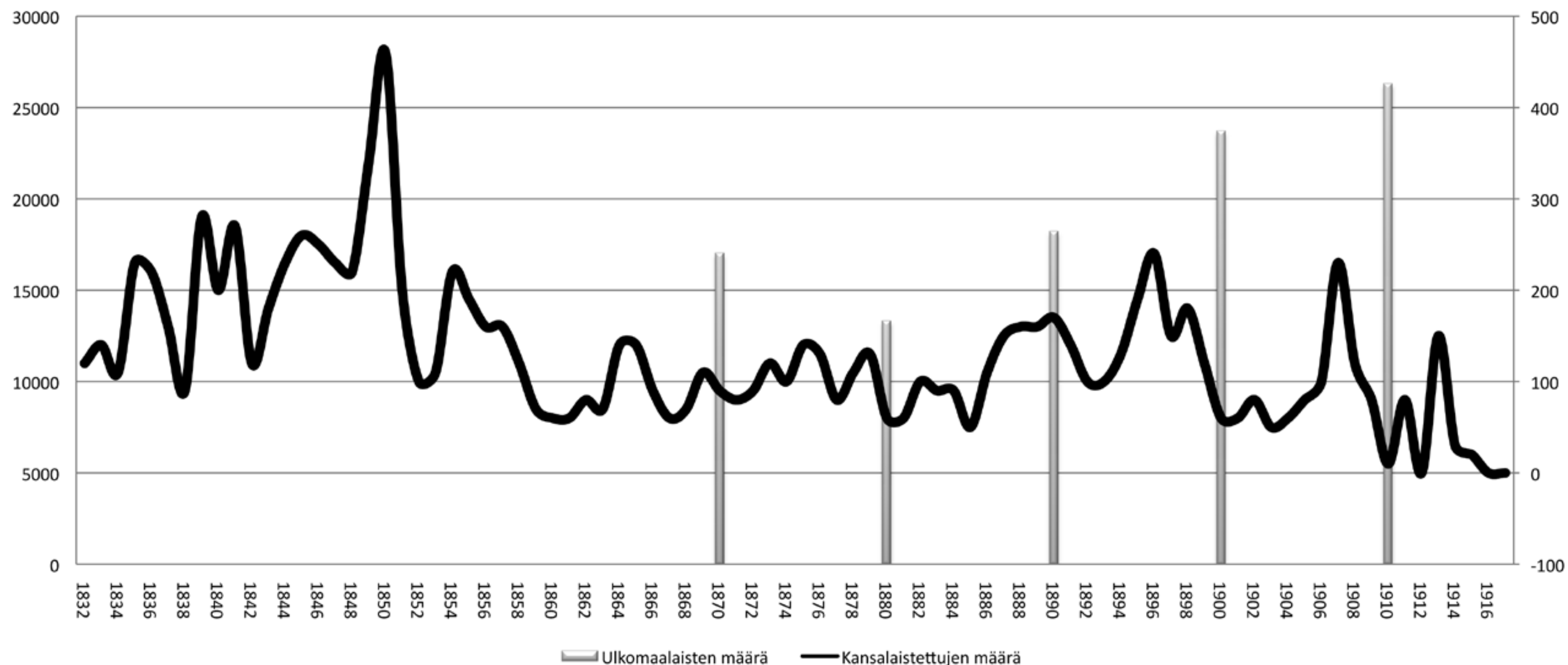
Kansallinen turvallisuus oli keväällä 1918 Suomen nuoren armeijan varassa ja myös ulkomaalaisasiat keskitettiin aluksi yleisesikunnan 3. osastoon, joka har-

4 Fredsfördrag emellan Deras Majesteter Kejsare af Ryssland och Konungen af Swerige (17.9.1809); Kungörelse, angående tidens förlängande till 1815 års slut för hwad uti X, XV och XVII AA. uti den sednast i Fredricshamn slutne Freds-Tractat stadgas (9.9.1812); http://www.histdoc.net/historia/frhamn.html (suom. Pauli Kruhse); Kari Tarkiainen: Finnarnas historia I Sverige 2 – Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809-1944 (Jyväskylä 1993), s. 15-16.

5 Rauhansopimus Suomen Tasavallan ja Venäjän Sosialistisen Federatiivisen Neuvostotasavallan välillä (14.10.1920); Laki eräiden Suomen ja Venäjän välisessä rauhansopimuksessa olevain säännöksien hyväksymisestä (11.12.1920). Petsamon 13.9.1921 päivättyyn henkikirjaan merkittiin 17 ulkomaalaista ja 1515 Suomen kansalaista, joista lähes tuhat lienee saanut kansalaisuutensa vasta vannomalla uskollisuudenvalan vuoden 1921 kuluessa.

6 Leitzinger: Ulkomaalaiset…, s. 88-89.

7 vrt. Leitzinger: Ulkomaalaiset… -kirjan liitteenä (s. 341-539) oleva säädöskokoelma.

Ulkomaalaisten ja kansalaistettujen määrä autonomian ajalla
30000
25000
20000
15000
10000
5000
0
500
400
300
200
100
0
-100
1832
1834
1836
1838
1840
1842
1844
1846
1848
1850
1852
1854
1856
1858
1860
1862
1864
1866
1868
1870
1872
1874
1876
1878
1880
1882
1884
1886
1888
1890
1892
1894
1896
1898
1900
1902
1904
1906
1908
1910
1912
1914
1916
Ulkomaalaisten määrä
Kansalaistettujen määrä

joitti tiedustelutoimintaa. Suomessa käytiin silloin vapaussotaa venäläisten joukko-osastojen riisumiseksi aseista ja joidenkin mielestä myös venäläisten siviilien häätämiseksi, mutta siitä tuli myös kansalaissotaa suomalaisten kesken. Vapaussota päättyi viimeistään Tarton rauhaan 1920, kansalaissota – ”valkoisten” silmissä kavala kapina laillista hallitusta vastaan, ”punaisten” mielissä kajastellut vallankumous – jakoi kansakuntaa kauemminkin. Taistelujen tuoksinassa ulkomaalaiset joko pakenivat maasta, pysyttelivät puolueettomina tai sekaantuivat asiaan kukin oman vakaumuksensa mukaisesti ja olosuhteista riippuen. Kesällä 1918 Suomessa kuitenkin voitti maltti ja maahan jääneiden tai lähinnä Venäjältä pakenevien ulkomaalaisten oleskelu haluttiin järjestää länsimaisten oikeusvaltioiden yleiseen tapaan. Passitoimi eriytettiin syyskuun puolivälissä 1918 muusta sotilastiedustelusta erilliseksi Passiosastoksi, jonka johtajasta Ossi Holmströmistä tuli aikanaan Etsivän keskuspoliisin päällikkö; keväällä 1919 Passiosastoa johti kuitenkin vielä upseeri, luutnantti Holger Hongisto; kesällä 1919 passi- sekä kansalaisuusasiat kuuluivat Passiosaston tarkastusosastolle tai -toimistolle ja vasta 1.8.1919 toimiston sotilaat vaihdettiin siviileihin.[8]

Kristiina Erhola on Helsingin yliopiston poliittisen historian lisensiaattitutkimuksessaan todennut, että itsenäisyyden alkuvuosina ”Suomi selvisi pakolaistulvasta kunnialla” ja sai tunnustusta vuonna 1939 Oxfordissa julkaistussa tutkimuksessa: ”Epäitsekkyys, jolla heitä kohdeltiin, on historian tosiasioiden valossa erityisen merkittävää, koska Suomen autonomian tuhoaminen ja maan venäläistäminen eivät saaneet suomalaisia syrjimään vanhan vallan edustajiin kuuluneita pakolaisia.”[9]

Suomen virkamieskunta oli monin paikoin erottamisen ja vankeudenkin uhalla uhmannut autonomiaa murentavaa ”yhdenvertaisuuslakia”, joka pyrki 14.5.1912 velvoittamaan suomalaisia merkitsemään venäläiset (juutalaisia lukuun ottamatta, joita Venäjä toivoi edelleenkin kohdeltavan eriarvoisesti) henkikirjoihin ilman erityistä kansalaisuuden hakemista. Siksi oli ymmärrettävää, että Suomi ei taipunut Kansainliiton vaatimukseen myöntää kansalaisoikeudet automaattisesti kaikille maassa asuville, vaan kokosi uudet säädökset (ulkomaalaisasetuksen 1919 ja kansalaisuuslain 1920) autonomian ajan käytäntöjen varaan. Tästä seurasi, ettei Suomen kansalaisuuden saamiseen riittänyt, että sattui asumaan maassa ensimmäisen maailmansodan alkaessa, mutta kansalaisuutta ei myöskään voinut menettää, vaikka olisi joutunut poistumaan maasta sodan ja vallankumouksen myllerrysten aikaan. Hyvin monet suomenvenäläiset palasivat Suomeen ja innostuivat hakemaan Suomen kansalaisuutta itsenäisyyden alkuvuosina. Autonomian aikana ainoastaan kristityt saivat hakea kansalaisuutta, mutta itsenäisen Suomen ensimmäiset lait ulottivat kansalaisoikeudet juutalaisille ja jo ennen vuoden 1919 Hallitusmuodon sekä vuoden 1922 uskonnonvapauslain säätämistä oli selvää, että myös muslimit ja muut (ateistitkin) olisivat Suomen kansalaisina yhdenvertaisia. Kansainliitto tunnusti Suomen vähemmistölainsäädännön kaikin puolin tyydyttäväksi 2.10.1921.[10]

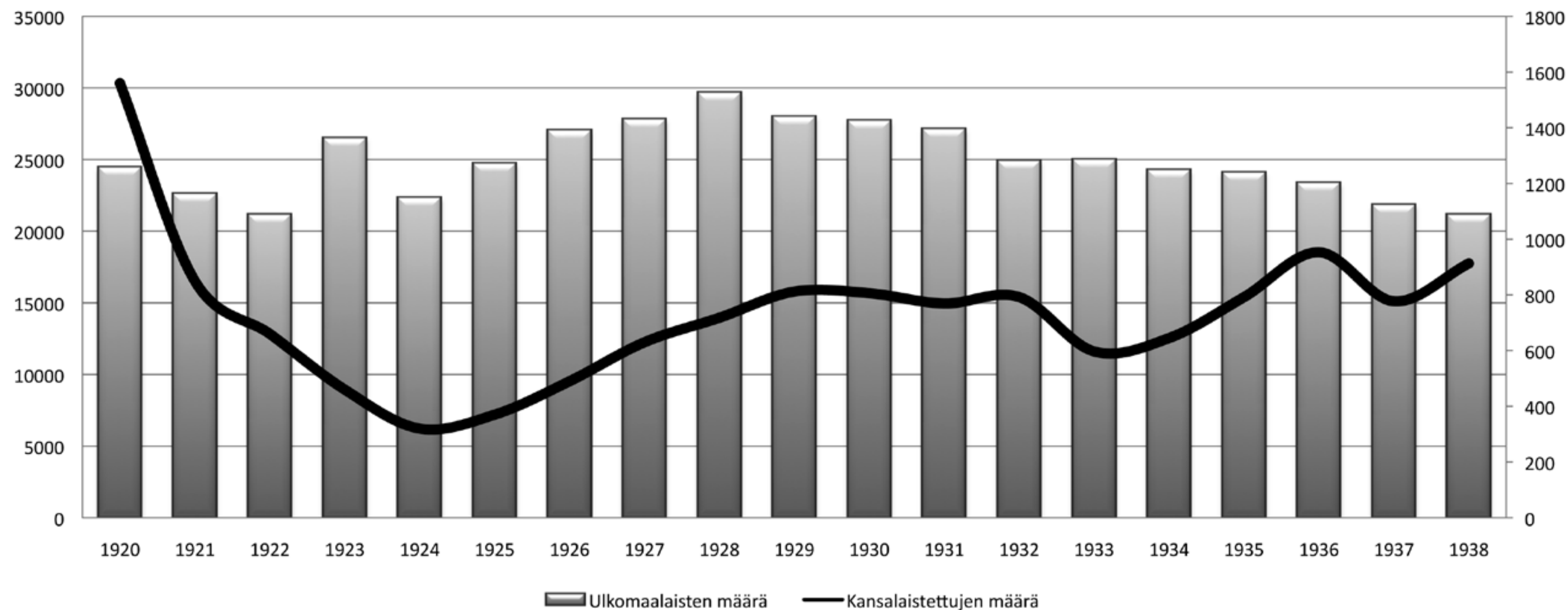
Kansalaisuusasioiden siirtäminen oikeusministeriöltä sisäministeriölle korosti tarvetta ulottaa ulkomaalaisten valvonta maahanmuutosta kansalaistamiseen asti.[11] Toisaalta vakaan yhteiskuntajärjestyksen palautuminen ja ripeä lainsäädäntötoiminta helpottivat ulkomaalaishallinnon siirtämistä sotilailta siviileille 1.8.1919 mennessä, vaikkakin vain turvallisuuspoliisin eli Etsivän keskuspoliisin (myöhemmin Valtiollisen poliisin) alaiseen Passitoimistoon.

Ulkomaalaisia epäiltiin yhä herkästi valtiollisista hankkeista, vakoilusta tai sabotaashista Neuvosto-Venäjän (vuodesta 1922 Neuvostoliiton) hyväksi, mutta vähitellen epäluulo asettui ja ulkomaalaisten hallinnoinnissa tulivat vallitseviksi pyrkimys osoittaa vieraanvaraisuutta ja vastavuoroisuutta, noudattaa kansainvälisiä sopimuksia sekä edistää matkailua. Suomi avautui monella tapaa ja ulkomaalaishallintokin oli siinä mukana, vaikka aina välillä turvallisuusnäkökohdat tai ristiriidat sotilastiedustelun toiminnan kanssa johtivat kahnauksiin. Ulkomaalaisten määrä nousi vuoteen 1922 saakka Inkerin, Kronstadtin ja Itä-Karjalan joukkopakojen takia, mutta samanaikaisesti lisääntyi myös työnhakuun tai perheidensä luo pyrkivien ulkomaalaisten määrä Suomessa.

Olojen vakiinnuttuakin kannettiin huolta kommunistien soluttautumisesta, venäläisemigranttien vehkeilyistä, saksalaisten mekaanikkojen ”tulvasta”, virolaisista salakuljettajista ja äärioikeistolaisista pakolaisista, Keski-Euroopan juutalaisten turvapaikanhausta sekä monista aikanaan julkista kohua aiheuttaneista seikkailijoista. Kansallissosialismin nousu Saksassa vainoineen ja sodanuhkineen pakotti Suomen, muiden maiden esimerkkiä seuraten, sulkeutumaan 1930-luvun loppua kohti. Toinen maailmansota kiristi ulkomaalaishallintoa ja loputkin asiat keskitettiin lääninhallituksilta Valpon eli Valtiollisen poliisin valvontaan tammikuuhun 1942 mennessä. Passitoimiston johtoon 1930-luvulla noussut Aarne Kovero (1903–1981) säilytti virkansa Valpon poliittisten kriisien yli ja opittiin

8 Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 320-322.
9 HS 13.3.1995; vrt. Kristiina Erhola: Suomen pakolaispolitiikka 1917–1922 (Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan poliittisen historian lisensiaatintutkielma 1994).

10 Kaarlo Nuorvala: Krestyn miehet – Kuvaus yhdenvertaisuuslain aiheuttamasta oikeustaistelusta (Helsinki 1939), s. 94-97 ja 431-432; Paasikiven muistelmia sortovuosilta 2 (Porvoo 1957), s. 182-183; HS 28.8.1912, 16.2.1914 ja 2.3.1913; Carl Enckell: Poliittiset muistelmani 2 (suom. Heikki Impola, Porvoo 1956), s. 224-226; vrt. Antero Leitzinger: Suomen tataarit – Vuosina 1868–1944 muodostuneen. muslimiyhteisön menestystarina (Tampere 2006).
11 Asetus kansalaisoikeutta koskevain asiain käsittelemisen siirtämisestä Oikeusministeriöstä Sisäasiainministeriöön (13.5.1919).

Ulkomaalaisten ja kansalaistettujen määrä sotienvälisellä ajalla
35000
30000
25000
20000
15000
10000
5000
0
1800
1600
1400
1200
1000
800
600
400
200
0
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
Ulkomaalaisten määrä
Kansalaistettujen määrä

tuntemaan tiukan asiallisena ammattilaisena.[12] Passitoimiston henkilökunnan määrä vuosina 1922–1946 oli 16–17, minkä lisäksi Valpon jaostossa oli 13 lääninhallitukselta siirtynyttä, ulkomaalaisasioita hoitanutta henkilöä.[13]

Sota-aika

Jatkosodan lopulla kesällä 1944 Suomessa oli lähes 100 000 ulkomaalaista siviiliä sekä muutaman eri armeijan sotilaita ja sotavankeja. Suomeen oli päätynyt talvisodan vapaaehtoisia muun muassa Britanniasta ja sen alusmaista, joiden kanssa Suomi olikin nyt muodollisesti sodassa. Suomeen oli tullut norjalaisia vastarintamiehiä, puolalaisia metsureita ja lähes 400 aseveljen toteuttamaa kansanmurhaa paennutta Keski-Euroopan juutalaista. Suomi ei ollut sodassa Yhdysvaltain kanssa, joten Suomessa oleskeli samanaikaisesti saksalaisia sotilaita ja amerikkalaisia diplomaatteja, vaikka nämä olivat toistensa vihollisia. Tuhannet virolaiset venepakolaiset hakivat suojaa niin Saksan kuin Neuvostoliitonkin harjoittamalta vainolta ja pakkovärväykseltä. Kymmenet tuhannet inkeriläiset oli evakuoitu Suomeen osittain heimoveliaatteen elähdyttämänä humanitaarisena projektina, osittain kotirintaman työvoimapulaa helpottamaan tai toiveikkaiden sodanjälkeisten asutushankkeiden varalta. Valtaosa tästä tavattoman sekalaisesta joukosta palasi lopulta kotimaahansa, mutta osa pakeni parempaan turvaan Ruotsiin ja osa jättäytyi Suomeen pysyvästi, vaikkakin pelonsekaisin tuntein kun sodanjälkeinen tulevaisuus näytti epävarmalta.

Olipa Suomessa kaikki sota-ajat ensimmäinen somalikin, syksyllä 1939 laivastaan jäänyt merimies Mohammed Ali Zain, joka syyskuussa 1947 palasi Ranskaan. Häntä tosin epäiltiin myös pohjoisafrikkalaiseksi.[14] Hän ei silti ollut maamme ensimmäinen mustaihoinen, sillä jo 1800-luvun lopulla suomalaiset lähetyssaarnaajat toivat Ambomaalta kaksi tummaa tyttöä, joista ”neekeritytön Eeva Maria Manguroschi´n” tiedetään palanneen Afrikkaan vuonna 1879, oltuaan Suomessa vain kolme vuotta, mutta puoliverinen Rosa Emilia Clay tuli Suomeen yhdeksän vuotta myöhemmin ja sai 1.9.1899 Suomen kansalaisuuden. Clay lähti tosin siirtolaiseksi Yhdysvaltoihin, mutta tunnettiin siellä lempinimellä ”Black Finn”.[15]

12 Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 323-329.
13 ”Ehdotus työnjaoksi passitoimistolla” (5.4.1922), ”Passitoimisto” (9.2.1923) ja ”Selostus valtiollisen poliisin passitoimiston työstä” (6.10.1946), Maahanmuuttoviraston arkisto. Kirjallisuudessa on myös esitetty ”punaisen Valpon” (1945-1948) Passitoimiston henkilökunnan kokonaismääräksi 40.
14 Antero Leitzinger,: Marginaalimuslimit – Suomen muslimien kirjo 1970-luvun alkuun mennessä (Islam Suomessa – Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa; toim. Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho ja Marko Juntunen, Tietolipas 223, Porvoo 2008, s. 85-110), s. 92.
15 Miia Jonkan TV-dokumentti Afro-Suomen historia 1 (YLE Teema 22. ja 24.1.2010); Aida: Matka Suomesta Afrikaan (Helsinki 1888); HS 24.1.2010.

Täysin tappioitta ei Suomen ulkomaalaishallinto selvinnyt sota-ajan ja sen jälkeisistä haasteista. Suomi joutui monien muiden maiden tavoin käännyttämään turvapaikanhakijoita, joita tuli muun muassa Itävallasta ja Saksasta vuonna 1938 sekä Neuvostoliitosta toisen maailmansodan jälkeen. Lisäksi Suomi karkotti 6.11.1942 Saksan armoille kahdeksan Keski-Euroopan juutalaista, joista seitsemän murhattiin Auschwitzissa. Sisäministeri Yrjö Leino puolestaan lennätti 21.4.1945 Neuvostoliittoon 19 henkilöä, joista ainakin viisi (kaksi ulkomaalaista sekä kolme Suomen kansalaisuuden saanutta venäläistä) menehtyi vankeudessa ja Venäjän pakolainen Severin Dobrovolski teloitettiin.[16] Edes Suomen kansalaisuus ei estänyt eräiden ihmisten laitonta luovuttamista.

Tuhannet muut sota-aikaiset tai sotien jälkeiset karkotukset saattoivat ulkomaalaisia hengenvaaraan, mutta yleensä Suomen vastuu oli vähemmän ilmeinen, koska maasta poistamiset perustuivat välirauhansopimukseen tai muodollisesti vapaaehtoisuuteen. Aika oli yleensäkin vaarallista niin sotavangeille kuin siviileillekin, mutta Suomi sentään pyrki pitämään oleskeluluvan saaneille ulkomaalaisille aiheutuvat haitat minimissään. Esimerkiksi Suomelle sodan julistaneen Britannian kansalaiset saivat elää Suomessa jatkosodan ajan kuten aiemminkin, kunhan pidättyivät julkisista kannanotoista ja sallivat toimiensa tarkkailun tai poistuivat kaikessa rauhassa Ruotsiin.[17] Saksaa vastaan taistelleet norjalaiset ja puolalaiset sotilaat, joita ajautui Suomeen, internoitiin leväperäisesti ja päästettiin vaivihkaa Ruotsiin. Eräs puolalainen palasi Britannian kautta kotimaahansa taistelemaan Suomen aseveljeä vastaan ja kirjoitti muistelmansa Suomessa viettämästään ajasta.[18] Välirauhansopimuksessa määrätty 451 saksalaisen ja 19 unkarilaisen internointi sekä heidän omaisuutensa takavarikointi loukkasi suomalaisten oikeustajua ja pyrittiin toteuttaman mahdollisimman lempeästi, vaikka seurauksena olikin sinänsä tarpeeton kaksoiskansalaisten, naisten ja lastenkin internointi yli vuoden ajaksi.[19]

16 Petr Nikolajevitsh Bazanov: Kenraalimajuri Severin Tsezarevitsh Dobrovolski (Sotavangit ja internoidut, toim. Lars Westerlund, Helsinki 2008, s. 556-567), s. 565; vrt. Juho Partanen: ”Leinon vankien” tapaus ja vangeille maksetut korvaukset (Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin; toim. Lars Westerlund, Helsinki 2010, s. 339-361), joka on tuorein ja perusteellisin tutkimus ”Leinon vangeista”.
17 Lars Westerlund: Internment and deportation in WWI and WWII – A comparative study with a special survey of the situation in Finland (Sotavangit ja internoidut, toim. Lars Westerlund, Helsinki 2008, s. 352-397), s. 377.
18 Oula Silvennoinen: Salaiset aseveljet – Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944 (Keuruu 2008), s. 150-151; Leena Kaukiainen: Avoin ja suljettu raja – Suomen ja Norjan suhteet 1918–1920 (Historiallisia Tutkimuksia 197, Helsinki 1997), s. 230-231; Jussi Jalonen: Valkea kotka, avoin lintuhäkki – Ruukin leirin internoidut puolalaiset sotilaat 1940–1941 (Sotavangit ja internoidut, toim. Lars Westerlund, Helsinki 2008, s. 398-414), s. 411-412; Raimo Pullat: Suomi ja Puola – Suhteita yli Itämeren 1917–1941 (Helsinki 1997), s. 32 ja 193-194.
19 Niklas Jensen-Eriksen: Saksan ja Unkarin kansalaisten sekä heidän suomalaisten puolisoidensa internointi 1944–1947 (Helsinki 2009), s. 8 ja 49; vrt. Sotatapahtumia…, jonka monet artikkelit kuvailevat saksalaisten kohtelua Suomessa jatkosodan jälkeen.

Mielenkiintoinen yksityiskohta oli jatkosodan aikainen Miehikkälän keskitysleiri, jolle koottiin lähinnä talvisodassa menetetyn Karjalan takaisinvaltauksen yhteydessä internoituja siviilejä. Heidän joukossaan oli satoja islaminuskoisia tataareja, joille myönnettiin tavanomaiset oleskeluluvat ja mahdollisuus rakentaa Järvenpään moskeijaa tai työskennellä muualla suomalaisten muslimien valvonnassa.[20] Itä-Karjalan väestöstä oli keskitetty omille leireilleen.

Olosuhteisiin nähden ja koko muuhun Eurooppaan – jopa puolueettomiin maihin kuten Ruotsiin, Sveitsiin ja Espanjaan – verrattuna Suomi kuitenkin selvisi hämmästyttävän vähäisin moraalisin vaurioin. Suomen viranomaiset joutuivat toimimaan ulkopoliittisissa paineissa ja käytännössä pakkotilanteissa. Joskus he syyllistyivät yksilötasolla toimivallan ylityksiin ja vastuuttomuuksiin, mutta vähintään yhtä usein osoittivat kiitettävää rohkeutta ja taitoa hädänalaisten suojelemisessa tai ohjaamisessa parempaan turvaan. Poliittisella tasolla ehkä huolestuttavin oma-aloitteinen linjaus oli juutalaisten kansalaisuusanomusten jäädyttäminen jatkosodan alettua, josta vastuu oli sisäministeri Toivo Horellin, mutta jota ei ole lainkaan tutkittu.

Suvantovaihe

Suomen ulkomaalaishistorian hiljainen kausi alkoi vasta 1950-luvulla ja jäi lopulta lyhyeksi, vaikka sinä aikana moni ehti jo unohtaa, että maassamme oli koskaan ollutkaan ulkomaalaisia ja tilaisuuksia ulkomaalaispolitiikan harjoittamiselle. Valtion pakolaisavustuskeskuskin ehdittiin lakkauttaa vuonna 1958 tarpeettomana ja 1960-luvun alkuun mennessä hiipuivat ulkopoliittiset pidäkkeet Suomen kansalaisuuden myöntämiseksi entisille neuvostokansalaisille. Helsingin olympialaiset kesällä 1952, kommunistiset nuorisofestivaalit kymmenen vuotta myöhemmin ja vastaavat joukkotapahtumat toivat Suomeen suuria määriä ulkomaalaisia, joista osa jäi maahamme pidemmäksikin aikaa. Opiskelijavaihto vilkastui, vastavuoroinen viisumivapaus laajeni vastaitsenäistyneisiin maihin ja matkailu yleistyi niin Suomesta ulkomaille kuin ulkomailta Suomeen.

Rajojen avautuminen ja sodanaikaisen sääntelyn purkaminen toi kuitenkin vain niukasti lisää virkoja vuoden 1949 alusta perustetulle Ulkomaalaistoimistolle, joka perustettiin Passitoimiston sijaan ja erotettiin turvallisuuspoliisista Sisäasiainministeriön poliisiasiain osaston hallinnollisen jaoston alaisuuteen. Ulkomaalaistoimisto sijoitettiin samaan kortteliin kuin Suojelupoliisikin, mutta Fredrikinkadun puolelle. Lisääntyvää työtaakkaa kantoi alkuvuosina 20–21 työntekijää.[21] Pohjoismaisen passivapauden edellyttämä yhteistyö asetti Suomen ulkomaalaishallinnolle uusia velvoitteita, joita varten saatiin vihdoin lisähenkilökuntaa ja kesäkuussa 1958 lisää toimistotilaa vastapäisestä osoitteesta Ratakatu 29 A.

Raili Soraisen tullessa töihin vuonna 1965 oli Suomessa jälleen nuorisofestivaalit. Festivaaleja varten saivat kaikki tulla maahan, mutta passit kerättiin raja-asemilla ja toimitettiin Ulkomaalaistoimistoon viisumia varten. Hakemuksia ei ehditty käsitellä samanlaisella huolellisuudella kuin normaalisti, joten moni väärennettykin passi meni tuolloin seulasta läpi. Henkilökunta kantoi viisumihakemuksia Ulkomaalaistoimistossa pärekoreilla ja lisää tuli yötä päivää. Nuorisoa tulvi kaikkialta maapallolta ja muun muassa kuubalaisia majoittui Punavuoren kansakouluun. He tekivät koulun pihalle, keskelle kaupunkia nuotion ja tanssivat ja lauloivat sen ympärillä yökaudet.[22]

Ulkomaalaisia jouduttiin myös poistamaan maasta, mistä moni valistunut suomalainen oli pahoillaan ja syytti ulkomaalaishallinnon joustamattomuutta. Lehdistö muisteli vielä kymmenen vuoden päästä esimerkkinä, kuinka ”1969 eräs englantilainen nuorukainen poistettiin maasta, koska hän soitti kadulla kitaraa ja keräsi muutamia lantteja.”[23] Suomea alettiin 1970-luvulla pitää ulkomaalaisille tylynä maana, vaikka todellisuudessa yhä useampi tuli Suomeen turistina, opiskelemaan, töihin tai naimisiin.

Mihin perustuu mielikuva Suomen eristyneisyydestä? Ensinnäkin Suomi oli kahden maailmansodan jälkeen köyhä maa puolueettomana pysyneeseen Ruotsiin verrattuna. Sitä ennen Suomi oli kuitenkin ollut aivan yhtä kansainvälinen kuin Ruotsikin. Vasta toisen maailmansodan lopulla Ruotsiin kerääntyi suhteellisestikin enemmän ulkomaalaisia kuin Suomeen ja osat vaihtuivat. Kun suomalaisiakin siirtyi Ruotsiin eri syistä, Ruotsia alettiin pitää monikansallisena turvapaikkana ja siirtotyömaana, mutta Suomea takapajulana.

Toiseksi Neuvostoliitto ja Itä-Euroopan kommunistiset maat sulkivat rajansa ennennäkemättömän tiiviisti, joten luonnollinen muuttoliike näistä maista Suomeen tyrehtyi ja Suomi jäi Euroopan perälle ikään kuin umpikujaksi. Suomen itärajan tiivistyminen oli koettu jo 1930-luvulla ja Baltian maiden miehitys toisen maailmansodan aikana täydensi uuden tilanteen, joka vakiintui vuosikymmeniksi.

Kolmanneksi presidenttien Juho Kusti Paasikiven ja Urho Kaleva Kekkosen aikaan suomalaiset oppivat pitämään ulkomaalaiskysymyksiä ulkopoliittisesti arkaluonteisina ja niistä mieluummin hyssyteltiin. Venäläisten, itäkarjalaisten, inke-

20 Leitzinger: Marginaalimuslimit…, s. 95-97; Lars Westerlund: Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus Suomessa (Historiallisia Tutkimuksia 250, Helsinki 2009), s. 165-172.

21 ”Sisäasiainministeriön ulkomaalaistoimiston (väliaikainen) työjärjestys” (6.9.1949) ja ”Sisäasiainministeriön ulkomaalaistoimiston päällikkönä toimivan nuoremman hallitussihteerin viran muuttaminen vanhemman hallitussihteerin viraksi”, Maahanmuuttoviraston arkisto; US 17.10.1948.

22 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.

23 IS 16.11.1979.

riläisten, virolaisten ja muiden itäeurooppalaisten mahdollisuutta jäädä Suomeen kaikessa hiljaisuudessa ei haluttu vaarantaa muistelemalla raskasta historiaa, joka saattoi Neuvostoliiton epäedulliseen valoon. Neuvostoliiton turvallisuuspalvelun KGB:n tarkkaan vartioiman Suomen vastaisen rajan ylitti vuosittain vain 10–20 loikkaria.[24] Useimmat palautettiin Neuvostoliittoon, koska heitä pidettiin neuvostotiedustelun lähettäminä ”koepalloina” tai muuten epäilyttävinä henkilöinä; tuntematon määrä autettiin vaivihkaa Ruotsiin tai heille myönnettiin muukalaispassit ottamatta suoraan kantaa siihen, pidettiinkö heitä valtiollisina pakolaisina ja vainosiko Neuvostoliitto kansalaisiaan tai alusmaidensa toisinajattelijoita.

Vähitellen mieleen juurtui käsitys, jonka mukaan Suomessa ei ollut, ei kannattanut olla, eikä koskaan ollutkaan liian näkyvästi ulkomaalaisia. Tilastotkin vahvistavat kehityssuuntaa, joka 20 vuoden ajan näytti johtavan vääjäämättä viimeistenkin ulkomaalaisten kansalaistamiseen.

Virallisia pakolaistilastoja ei pidetty saati julkistettu, vaikka lehtitiedon mukaan Suomessa myönnettiin 1940- ja 1950-luvuilla turvapaikka yhdelle unkarilaiselle.[25] Maahanmuuttoviraston arkistossa on säilynyt vasta vuodesta 1964 ”salaiset diaarit” (pieni mustakantinen vihko), jossa ensimmäiset turvapaikka-asiat ovat vuodelta 1972. Näihin ei sisälly neuvostoloikkareita eikä eräitä julkisuudessa turvapaikan saaneina esiintyneitä henkilöitä – jälkimmäisen ryhmän osalta puute voi johtua siitä, että millä tahansa perusteella myönnetty oleskelulupa on voitu julkisuudessa tulkita turvapaikkapäätökseksi.

Todellisuudessa muukalaispassi myönnettiin sadoille sellaisille henkilöille, joita nykyisin kutsuttaisiin pakolaisiksi. Muukalaispassin saivat myös kansalaisuutta vailla olevat ja muut ulkomaalaiset, jotka jostain syystä eivät voineet saada kansallista passia. Suomen viranomaiset pitivät parhaana olla tekemättä eroa pakolaisten ja muusta syystä muukalaispassia hakevien välillä, mutta nykykäytännön mukaan kaikki muukalaispassia tarvitsevat tulkittaisiin kansainvälistä suojelua nauttiviksi. Kun YK juhlisti 20-vuotista pakolaissopimustaan vuonna 1971, Suomikin toimitti sen käyttöön tilaston maassamme turvapaikan saaneista ulkomaalaisista. Heitä oli enemmän kuin sittemmin 1980-luvulla, joten ei Suomi käytännössä ollut pakolaisillekaan niin tyly kuin ulkopoliittisen turvallisuuden nimissä annettiin ymmärtää.

Ulkomaalaistoimistossa vaihtui aikakausi 1970-luvun alussa. Toimistoa 1930-luvulta lähtien johtanut Aarne Kovero jäi eläkkeelle ja hänen seuraajansa Eila Kännö joutui toteamaan, että vuoden 1958 ulkomaalaisasetus ei riittänyt korvaamaan käytännön kokemusta: ”Sisäasiainministeriö oli tietenkin eri tilanteissa antanut erillisiä määräyksiä, mutta menettelytavat ulkomaalaistoimisto oli... kehittänyt itse.”[26]

Poliitikkojen pakoillessa arkaa aihetta virkamiehet tekivät politiikkaa omilla ratkaisuillaan ja usein kirjoittamattomilla säännöillään, joista muodostui käytäntöjä virallisten linjausten puuttuessa. Ulkomaalaisvaltuutettu Antti Seppälä myönsi vuosituhannen vaihteessa, että ”ulkomaalais- ja pakolaispolitiikkaa ovat käytännössä tehneet enimmäkseen virkamiehet, koska poliitikot joitakin harvoja intomielisiä ihmisoikeuspoliitikkoja lukuun ottamatta vähät välittävät ulkomaalaisista ja heitä koskevasta lainsäädännöstä.”[27]

Kansan valitsemat edustajat, kansalaisjärjestöt ja aktivistit sekä media ja viime vuosina valitustuomioistuimet ovat aina tehneet oman tärkeän osansa ulkomaalaispolitiikassa, mutta vastuu on ollut virkamiehillä, jotka yleensä vaikenivat työstään ja päätöstensä perusteista.

TOIMITILAT JA HENKILÖSTÖ RATAKADULLA (FREDRIKINKADULLA)

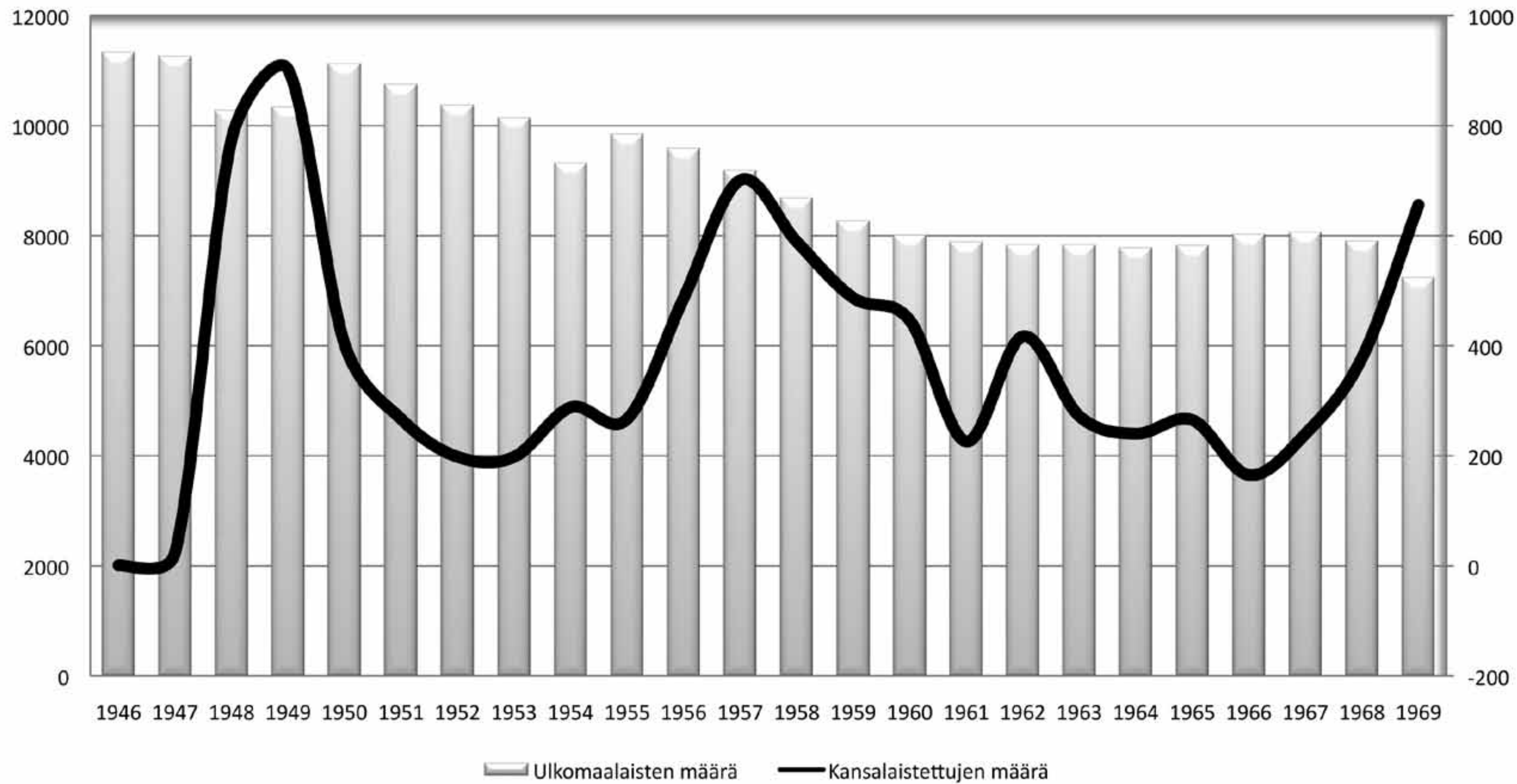
Ulkomaalaistoimiston käyntiosoite oli Fredrikinkatu 21. Sisäänkäynti oli keskeltä Suojelupoliisin korttelia, jyrkkiä rappusia kolmanteen kerrokseen, kuten Ritva-Liisa ”Ippa” Berg (s. Siltanen) muistelee:

- Raskasta menoa, etenkin jos oli vaivaa. Anne Lindströmin isä joutui kiskomaan tyttärensä pyörätuolia ylös ja jarruttelemaan alas. Luulen hänen saaneen apua vahtimestareilta.[28]

Ratakadun ja Fredrikinkadun tilat oli jaettu A- ja B-puoleen, jälkimmäinen osoitteessa Ratakatu 29 A. Henkilökunta työskenteli pääsääntöisesti yhteisissä tiloissa. Omat toimistohuoneet olivat johtajan lisäksi vain toimistosihteereillä Svensson, Heinonen, Heliara ja Kivilinna. Toimistosihteereillä oli oma huone, koska he olivat isoja herroja.[29]

---

24 Kimmo Rentola: Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991 (Ratakatu 12 – Suojelupoliisi 1949–2009, toim. Matti Simola, Hämeenlinna 2009, s. 9-192), s. 27 ja 110.
25 IS 16.11.1979.
26 Eila Kännö: Naisena miesten maailmassa (toim. Leena Laulajainen, Keuruu 1990), s. 86.
27 HS xx.4.2000.
28 Ritva-Liisa Berg 8.6.2010.
29 Ritva-Liisa Berg 4.1.2008; Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.

Ulkomaalaisten ja kansalaistettujen määrä 1946-1969
12000
10000
8000
6000
4000
2000
0
1000
800
600
400
200
0
-200
1946 1947 1948 1949 1950 1951 1952 1953 1954 1955 1956 1957 1958 1959 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969
Ulkomaalaisten määrä
Kansalaistettujen määrä

A-talo

- A-taloa, Supon taloa, hallitsi Kovero. Siellä olivat myös asiakaspalvelu, vahtimestarit, Svensson ja muut iäkkäät, kertoo Ritva-Liisa Berg.[30]

Huoneistossa oli kymmenisen huonetta, joiden ikkunoista puolet avautui pihalle päin, ensimmäisenä kassa- ja passinleimaushuoneet. Niissä työskentelivät Mailis Joukokari ja Laura Tiainen, jota Arja Mild (s. Nuutinen) joutui harmikseen sijaistamaan:

- Kassalla hoidettiin lupien leimaukset, kirjanpito ja rahaliikenne. Siellä työskentely oli kovasti istumapainotteista ja kaipasin aiempiin tehtäviini. Lauran palatessa lomalta ilahduin ajatellessani pääseväni takaisin tuttuihin kuvioihin. Eila Kännö kuitenkin kysyi Lauralta, haluaisiko tämä minut seurakseen kassalle, mihin Laura vastasi että ilman muuta haluaa! Olin tästä kohteliaisuudesta harmissani. Myöhemmin kassalle tuli kolmanneksi vielä Eeva Toivonen. Heidän kanssaan ei oikein rehevä keskustelu virinnyt ja työpäivät saattoivat joskus olla todella hiljaisia.[31]

Seuraavaksi oli vuorossa toimistosihteeri Kivilinnan huone, jonka perivät vuorollaan Harri Salmi. Päivi Lehtola ja Kirsti Taari. Sitten oli kahden vahtimestarin, Jyrki Nurmen ja Kario Toivosen huone sekä keittiö. Fredrikinkadun puolella oli toimistopäällikön huone.[32] Sen ruskea, nappanahkainen herrainkalusto oli alun perin Heimolan talosta, siis eduskunnan perua, mutta päällinen oli kovasti kulahtanut. Veijalaisen aikaan sohvien verhoilu uusittiin mustaksi ja tänä päivänä nuo mainiot sohvat ovat edelleen käytössä Maahanmuuttoviraston 5. kerroksen käytävällä, johdon assistentin huoneen ulkopuolella.[33]

- Fredalla päällikön huoneessa oli myös upea vihreä kaakeliuuni, kertoo Berg.[34]

Mildkin muistaa uunin:

- Ratakadulla oli idyllinen kakluuni, jossa poltettiin vanhoja muukalaispasseja. Paistoimme siinä joskus myös makkaraa.[35]

Päällikön huoneen vieressä oli Marita Töttermanin huone ja sen vieressä toimistosihteeri Svenssonin huone, jota hallitsivat vuorollaan Jaakko Häyhtiö ja Hannu Siljamäki.[36]

Kirjaamo oli hyvin kiireinen ja sieltähän hakemukset lähtivät kierrokselle käsittelyyn. Kirjattavaa oli runsaasti seitsemään diaarikirjaan, jotka jakautuivat muun muassa asuinpaikan mukaan Helsinkiin ja muuhun Suomeen. Hersyvästi nauravat Ulla Pihkanen ja Marja Tiihonen olivat oiva työpari. Molemmat olivat samalla lailla siroja kooltaan ja yhtä kovia nauramaan. He tulivat hyvin toimeen keskenään. Heillä oli kirjaamossa kova kiire, sillä kaikki taloon tuleva saapumis-, majoittumis-, ja poistumistieto diaarioitiin eli kirjattiin diaarikirjoihin. Diaarikirjoja oli seitsemän ja niiden maantieteellinen jako oli "Pääkaupunkiseutu" ja "Muu Suomi".[37] Molemmilla säilyi hyvin kauniit käsialat, eikä ainakaan Marjalle tullut kirjoituspatteja sormiin. Ullan jälkeen tuli hommiin ahkera, hiljainen Kaarina Luukkonen.[38]

Asiakaspalvelu tapahtui läpitalonhuoneessa ja sitä varten oli pitkä puinen tiski, jonka alahyllyillä valmiit passit odottivat noutajiaan. Oli siellä kuulemma kaasupistoolikin, mutta tiettävästi sitä ei koskaan käytetty. Oleskelu- ja työlupahakemukset jätettiin poliisilaitokselle, lukuun ottamatta ensimmäistä oleskelulupaa, jonka saattoi jättää Ulkomaalaistoimistoon. Sorainen rupesi puhumaan sen puolesta, että kaikki oleskelulupa-anomukset jätettäisiin suoraan poliisille.[39] Asiakaspalvelua johti Mirjam Wirkki, joka vietti liki kaikki lomansa Italiassa.[40]

Käytävällä, asiakashuoneen vieressä oli käsienpesuallas. Soraiselle kävi kerran niin, että japanilainen mies kysyi häneltä paikkaa, jossa voisi pestä kätensä. Sorainen ei tiennyt, että tällä tavoin kohteliaat japanilaiset kysyvät WC-tilojen sijaintia, jos heillä on hätä. Hän osoitti japanilaisherralle viattomasti käytävän lavuaaria, jossa aavistuksen hölmistynyt herra sitten joutui tyytymään pelkkään käsienpesuun.

Asiakaspalvelun odotushuoneesta, sisäänkäynnin vierestä oli näkymä vastapäiseen Supon vankilaan. Siellä joskus kesäisin saattoi nähdä käsiä ikkunoissa.[41]

Viereisessä huoneessa olivat päällikön vaimo Julia Kovero ja Brita Markkula. Heidän huoneensa vieressä oli erääntymiskortisto ja asiamapisto, josta vastasi Annikki Mustonen yksin ennen kuin Berg tuli hänen seurakseen. Apulaiskanslistit Kovero ja Mustonen seurasivat oleskelulupien erääntymistä ja vertasivat tietoja päätöksiin Suomen kansalaisuuden myöntämisestä. Kovero hoiti myös nimikirjaa, Mustonen kirjoitti muukalaispassit sekä vastasi Inkerin ja Itä-Karjalan siirtoväen kortistosta.[42]

30 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009.
31 Arja Mild 11.6.2009.
32 Ritva-Liisa Berg 8.6.2010; Marita Tötterman 9.8.2010.
33 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
34 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009.
35 Arja Mild 11.6.2009.
36 Ritva-Liisa Berg 8.6.2010; Marita Tötterman 9.8.2010.
37 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
38 Ritva-Liisa Berg: Työhistoriamuisteloa SUSTOssa, SUKissa ja UVIssa vuosina 1963-2006 (tiivistelmä julkaistu Katri Karstusen toimittamana 20.6.2006 nimellä "Ajan rattaat pyörivät – yhden "vanhan" tytön työhistoriaa sustossa, sukissa ja uvissa").
39 Ritva-Liisa Berg 4.1.2008; Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
40 Ritva-Liisa Berg 8.6.2010.
41 Ritva-Liisa Berg 4.1.2008; Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
42 Ulkomaalaistoimiston viran- ja toimenhaltijat (toimistopäällikköä lukuunottamatta) ja heidän tehtävänsä (4.2.1971), Maahanmuuttoviraston arkisto; Ritva-Liisa Berg 8.6.2010.

B-talo

Hakemukset ratkaistiin A-talossa, mutta asiakirjat toimitettiin B-talosta, jonka pohjapiirros oli seuraavanlainen: Keskellä kulki pitkä käytävä, jonka kulmapäädyssä sijaitsi Heliaran toimisto. Sen vieressä käytävän varrella sijaitsi henkilömapisto. Sitten tuli A-kortisto ja lopuksi viisumihuone.[43] Siellä olivat myös majoitus- ja kontrollikortistot.[44]

- Työskentelin henkilömapistossa Kirsti Kuparisen kanssa, kunnes hänen tyttärensä Ritva tuli Suomeen ja meille. Kirsti oli vilkas karjalainen, jolla nauru muuttui herkästi itkuksi. Hän oli niitä pitkälinjalaisia Valpon ajoilta. Sekin huone oli täynnä vihreää peltiä eli Sohlbergin metallisia vetolaatikoita neljä päällekkäin täynnään maassa vakinaisesti asuvien hakemuksia. Mapisto käsitti Suomessa pysyvästi asuvien oleskeluluvat kansalaisuuksittain, kertoo Berg.[45]

Kuparinen ompeli B-puolella korkeat verhot jokaiseen ikkunaan. Ministeriö maksoi verhokankaan kulukorvaukset ja tarjosi kakkukahvit onnistuneen muuton johdosta. Vapaapäiviä tai palkanlisää ei tästä vaivasta tosin tippunut.[46]

Jossain työskenteli myös hyvin tehokas kanslisti Vappu Haapasalmi, joka oli tomera kuten viraston muutkin "punapäät". Haapasalmi vastasi henkilökunnan sairauspäivien, lomien ja muiden poissaolojen merkitsemisestä, osoite- ja puhelinluetteloiden laatimisesta, työtilastoista, poliisisanomien tarkastuksesta, kanslia- ja siivoustarvikkeiden tilauksista sekä kuulakärkikynien ja niiden säiliöiden jakelusta. Hellin Talvioja vastasi asiakas- ja puhelinpalvelusta. Myös Ann-Christine Lindströmin tehtäviin toimistoapulaisena kuului asiakas- ja puhelinpalvelu niihin liittyvine selvittelyineen. Monet muut osallistuivat asiakas- ja puhelinpalveluun vuoroviikoin tai tarvittaessa. Kanslia-apulainen Ulla Schönberg hoiti kääntämiset pohjoismaisilla kielillä.[47]

- B-talosta löytyi toimiston sydän, A-kortisto. Huoneena A-kortisto erosi toisista pelkistetyistä, koska siitä saattoi aistia vuosisadan vaihteen aikaisen vanhan huoneiston mennyttä prameutta parkettilattioineen ja kauniisti koristellusta vaaleasta kaakeliuunista nurkassa. Katossa oli kipsinen ympyrä, josta aikoinaan oli roikkunut kristallikruunu, nyt ruma loistelamppu, muistelee Berg.[48]

Kaksoset Anneli Salovaara (s. Tötterman) ja Marita Tötterman olivat kanslia-apulaisina hyvin hoidetussa A-kortistossa. Sorainen käsitteli oleskelu- ja työlupa-anomuksia esitellen niitä Svenssonille. Lupahakemuksia verrattiin A-kortistossa oleviin asiakastietoihin, jotka laadittiin, jos niitä ei ollut hakijasta ennestään. Työlupahakemukset laitettiin eteenpäin työlupajaoston kokouksiin, joihin osallistui Ulkomaalaistoimiston toimistosihteeri ja työministeriön edustaja.[49]

A-kortistossa oli Ulkomaalaistoimiston ainoa parketti, ja se kärsi pahoin naisten korkokengistä. Henkilökuntaa piristämässä oli A-kortistossa sitruspuu, joka sai alkunsa sattuman kautta. Kortiston nurkassa oli ollut vanha ruukku täynnä multaa aiemmin ruukussa kasvaneen ja sittemmin hävitetyn kasvin jäljiltä. Ruukku aiottiin useaan otteeseen viedä tunkiolle, mutta se jostain syystä aina jäi tekemättä. Appelsiininsiemen joutui sitten jonkun työntekijän eväästä ruukkuun vuonna 1964 ja alkanut verso kukoisti ällistyttävän hyvin. Eksoottinen puu seurasi mukana kaikissa muutoissa ja kuoli kunnioitettavan rehevät mitat saavutettuaan vasta vuonna 2006.

Käytävän toisella puolella oli päädyssä WC ja pieni keittiö, joka ennen oli ollut kylpyhuone. Huoneeseen oli rahdattu pikkuinen hella, jonka kaasuliekillä lämmitettiin käherryssaksia. Leena Heinonenkin muistaa niillä päänahkansa polttaneensa. Keittiötilan vieressä käytävällä oli kaksi huonetta muita kortistoja varten. Veikko Heinosella oli käytössään toimistoksi muutettu yksiö tämän käytäväkokonaisuuden lähellä, mutta omalla sisäänkäynnillä varustettuna.

- Ulkomaalaistoimiston yläkerrassa asunut rouva Paavilainen rimputti eräänä päivänä herra Heinosen ovikelloa. Heinosen käytävältä kuului hirmuista rouvan kälkätystä, minkä jälkeen rouva Paavilainen ja herra Heinonen tulivat sille Ratakadun puolelle, jossa Leena Heinonen työskenteli. Rouva oli raivoissaan ja syytti Ulkomaalaistoimiston henkilökuntaa toistuvasta WC-putkien tukkimisesta. Herra Heinonen seisoi jäykkänä "klubi" kädessään ja tuijotti rouvaa hokien samalla: "Jahas, jahas, jahas!" Puheensa pidettyään ja luvattuamme olla tukkimatta WC:tä, rouva poistui, Leena Heinonen muistelee. Rakennus oli hieno patriisitalo ja rouva oli ollut oikeassa vaatiessaan, että siitä pidettäisiin hyvä huoli. Haukku osui kuitenkin väärään puuhun, sillä Ulkomaalaistoimiston väki ei tukkinut viemäreitä kertaakaan, Leena Heinonen muistelee.[50]

Viisumihuoneen haltijoita olivat 1960-luvulla Riti Tiukkanen, joka käsitteli muusikoiden lupia, Leena Heinonen, joka suuntautui työlupapuoleen, ja Sinikka Oksanen. Työpöydät pullistelivat anomuksia.[51] Kerstin Borg-Luumi liittyi seuraan vuonna 1984, jolloin toimitilat oli jo muutettu pois Ratakadulta:

- Siellä oli lisäkseni kolme tai neljä muuta työntekijää ja tuohon aikaan viisumihuonetta pidettiin niin sanotusti "vähän parempana paikkana", A-kortiston

43 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
44 Ritva-Liisa Berg 8.6.2010.
45 Berg.
46 Ritva-Liisa Berg 4.1.2008; Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
47 Ulkomaalaistoimiston viran- ja toimenhaltijat (toimistopäällikköä lukuunottamatta) ja heidän tehtävänsä (4.2.1971), Maahanmuuttoviraston arkisto; Ritva-Liisa Berg 8.6.2010.
48 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009.
49 Ritva-Liisa Berg 4.1.2008; Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
50 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
51 Berg.

ollessa se, mistä yleensä aloitettiin. Viisumihuoneessa oli aivan valtavasti valmisteltavia hakemuksia, varsinkin kesää vasten. Teimme jokaiselle työntekijälle oman pienen kopin ja jatkoimme hakemuspinkkoja lattioille hyllytilan loputtua. Kirjoitimme seinään opastavia tauluja hakemuspinkkojen ylle pitääksemme pinkat järjestyksessä.[52]

- Majoituskortistosta vastasivat "majamammat" Inkeri Juutilainen, Maj-Lis Oksanen ja Ester Pimiä, jotka järjestivät poliisilta ja majoitusliikkeiltä tulleet keltaiset matkustajakortit ja tekivät valvonnassa tai etsinnässä olevista ulkomaalaisista huomiokortit. Hannele Mikkonen (s. Ollanketo) ja Raija Myllynen (s. Tuomi) pitivät pohjoismaiden yhteistä kieltoluetteloa ja "flexoa" ajan tasalla. Heille tulivat viisumivelvollisten saapumis- ja lähtökortit, jotka yhdistettiin kontrollikortistoksi.[53]

Hakemusten käsittelykierros päättyi arkistoon, joka oli kiireinen yhdelle arkistonhoitajalle, koska asiakirjoja tarvittiin liitettäväksi uudempiin hakemuksiin ja sitä ennen niistä piti karsia kaikki turha sekä sijoittaa ne arkistoon diaarikaavan mukaiseen järjestykseen.[54]

Lisätilat

Aivan Ulkomaalaistoimiston vieressä Ratakadulla sijaitsivat Suojelupoliisin toimitilat. Heidän arkistoonsa mentiin synkkiä ja kapeita kiviportaita pitkin. Pimeä kellari oli monen mielestä kolkko paikka, jossa oli inhottavaa kaivella kortistoja. Kellarissa oli onkaloita, joissa yhdessä pidettiin Inkerin siirtoväen kortistoa. Ulkomaalaistoimiston oma arkisto oli valoisa ja vaalea, eikä siellä ollut kylmäkään niin kuin Supon maakellarissa.[55]

- Käytävällä oli käsiarkisto varsinaisen sijaitessa Supon talon kellarissa, jonne mielestäni oli kaameaa mennä yksin kellarin synkän maineen takia, Berg kertoo.[56]

- Suojelupoliisin tilat olivat ihan kadun toisella puolella ja silloin tällöin tarvitsimme heidän kellariarkistostaan lisää tietoa jotakin hakemusta varten. Kellariin päästäkseen piti mennä monen mutkan ja sisäpihan kautta. Kellari oli pieni, pimeä ja synkeä eikä siellä ollut kuin maalattia. Kaikkialla haisi maakellarilta ja paikka oli meidän mielestämme pelottava. Ulko-ovi teki aina mieli jättää lyhyen vierailun ajaksi auki. Onneksi aina joskus jollakin Supon etsivistä oli kellariin asiaa samaan aikaan, niin ei tarvinnut olla siellä yksin.[57]

52 Kerstin Borg-Luumi 12.6.2009.
53 Ulkomaalaistoimiston viran- ja toimenhaltijat (toimistopäällikköä lukuunottamatta) ja heidän tehtävänsä (4.2.1971), Maahanmuuttoviraston arkisto; Ritva-Liisa Berg 4.1.2008 ja 8.6.2010.
54 Berg.
55 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
56 Berg.
57 Arja Mild 11.6.2009.

Ulkomaalaistoimiston käyttöön vuokrattiin lisää asuintiloja Ratakadulta vuonna 1972. Bergin ja Leena Heinosen toimitilat sijaitsivat lahtelaisen tohtori Kannaksen asunnossa, tarkemmin sanottuna entisessä vastaanottohuoneessa. Kannaksen hyväkuntoinen, suuri yksiö oli peräisin vuosisadan vaihteesta. Huone oli tumma lattiasta kattoon ja seinänvierustalla oli vanha ja arvokas tammipaneloitu takka, joka oli käyttökiellossa.[58]

- Meillä oli itsenäiset työt, joten saatoimme erakoitua. Leena vietti paljon aikaa kellarissa ja minua kuljetti erääntymiskortisto ympäri toimistoa. Ei luoksemme päässytkään muuten kuin ovikelloa soittamalla, Berg muistelee.[59]

Muutaman vuoden päästä tohtori Kankaan perikunta sanoi irti vuokrasopimuksen, mutta onneksi uudet tilat löytyivät samasta kerroksesta Rata- ja Fredrikinkatujen kulmahuoneistosta. Ulkomaalaistoimisto vuokrasi vuorostaan hammaslääkäri Gyllanderin lesken omistamat asuintilat, jotka olivat kamalassa kunnossa. Entiset opiskelijavuokralaiset olivat panneet paikat mullin mallin ja maalanneet räikeillä väreillä, joita sokea vuokraemäntä ei nähnyt. Lisäksi sinne oli pykätty väliseiniä ja muita virityksiä, jotka joutivat pois Ulkomaalaistoimiston tieltä.

Pieni henkilökunta, naiset etupäässä, muutti itse käsivoimin kaikki toimistokalusteet tiloista toiseen. Jäljempänä esitelty Tauno Heliara kaivoi Ratakadulle muutettaessa kaapista vanhan berberitakin ja nimesi sen "muuttotakikseen". Hän myös neuvoi siirtämään painavat mööpelit siten, että niiden alle ujutettiin matto ja sitten vasta työnnettiin. Palkkioksi muutosta ministeriö lähetti kaksi kakkua ja kahvit. "Ministeriö sai muuttonsa ja me saimme selkäsäryt", Leena Heinonen sutkauttaa. Berg muistaa lisätä, että kukaan ei missään vaiheessa kyseenalaistanut heidän velvollisuuttaan huonekalujen siirtelyyn. "Se vain oli niin hauskaa", hän sanoo.[60]

Naiset siivosivat ja maalasivat paikan puhtaaksi. Nurkassa oli myös vanha kaakeliuuni, jonne oli sullottu paperia. Heliara täytti kakluunia hieman lisää paperijätteellä ja sytytti sen palamaan. Vanhojen papereiden kätköissä lojui kuitenkin unohdettu spraypullo, joka räjähti. Tikapuilla seissyt Heliara pelästyi niin, että oli vähällä romahtaa alas. Uuni ei myöskään vetänyt, vaan työnsi myrkyllistä savua huoneistoon. Gyllanderin asunnon vessassa oli kaksi ovea ja molemmat ovet piti varmistaa, jotta kukaan ei olisi törmännyt sisään kesken kaiken. Kodinomaisuus näkyi yksityiskohdissa, olivathan tilat alun perin asumiskäyttöön suunniteltuja.[61]

58 Ritva-Liisa Berg 4.1.2008; Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009; Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
59 Ritva-Liisa Berg 8.6.2010.
60 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009; Ritva-Liisa Berg 8.6.2010.
61 Ritva-Liisa Berg 4.1.2008; Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.

Jäljennös. N:o 2470/114 M.D.1918. Saap. 16/10 1918.

Salainen.

YLEISESIKUNTA
OSASTO III.
Helsinki 15 p. lokak. 1918.
N:o 243/ C.

amp. III
JA

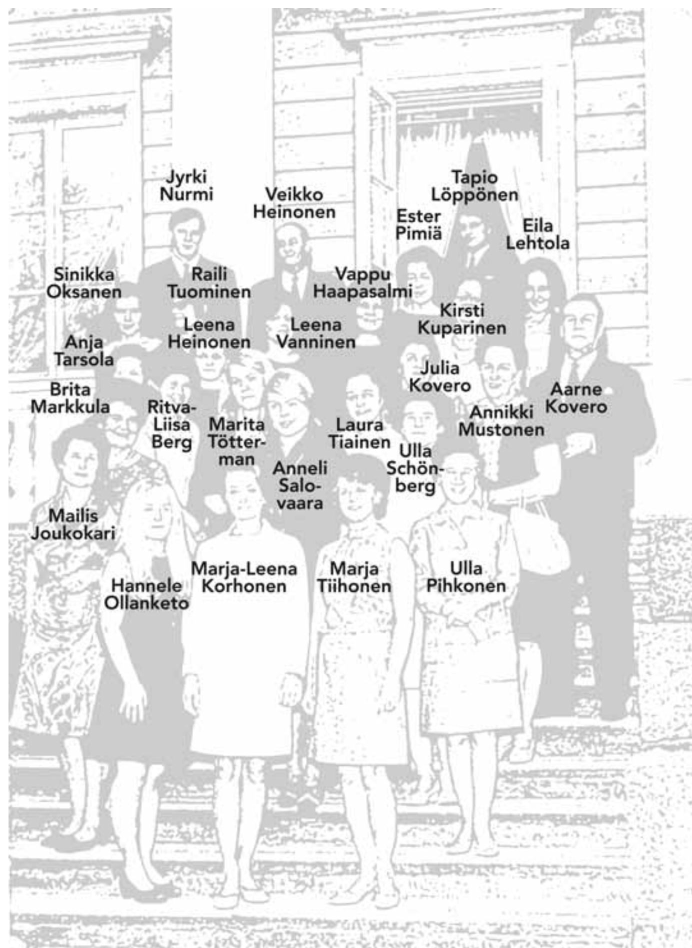
Uudenmaan läänin Herra Maaherralle.

Viitaten Suomen Senaatin viime elokuun 30 päivänä tekemään päätökseen, jolla Yleisesikunnan Valvontaosasto oikeutettiin järjestämään tarkka kontrolli kaikkiin maassa oleskeleviin, tänne saapuviin tahi täältä matkustaviin ulkomaitten alamaisiin nähden, saa Valvontaosaston Passiosasto täten lähettää Herra Maaherralle 5000 kpl. ulkomaalaisten ilmotuskortteja pyynnöllä että Herra Maaherra viipymättä alaistensa virkamiesten toimesta hotellien, matkustajakotien, kestikievarien j. n. e. välityksellä velvoittaisi kaikki nyt läänissään oleskelevat tahi vastedes lääniin saapuvat ulkomaalaiset täyttämään kukin kaksi kappaletta mukana seuraavaa korttia, joista toinen on viipymättä asianomaisen virkamiehen lähetettävä suoraan osotteella Yleisesikunta III, Passiosasto, Helsinki. Toinen

Maahanmuuttoviraston arkiston vanhin asiakirja on kaksi vuotta myöhemmin tehty jäljennös 15.10.1918 annetusta käskystä.

Aarne Kovero , SUSTOn johtaja 1949–1970.

Königstedtissä vuonna 1969.

Ratakadun kaakeliuuneissa lienee joskus poltettu muutakin kuin makkaraa ja muukalaispasseja. Grillaamassa 1970-luvun alussa Anja Tarsola ja Ulla Selin.

- Ratakadun kylpyhuonetiloissa oli ihan oikea kylpyamme ja semmoinen hankala vessa, jossa piti vessanpytyllä istuessa pitää molemmin puolin ovia kiinni käsin, ettei vain kukaan olisi törmännyt kesken kaiken sisään. Telefaksilaite sijaitsi vastapäisessä rakennuksessa toimistotilaamme ja faksit piti hakea sieltä kirjaamoon. Faksaus tapahtui pistämällä viestiä KRP:lle ja he sitten välittivät sanoman eteenpäin, kertoo Arja Mild.[62]

Heinonen ja Lauri Koivuneva paistoivat hammaslääkärin asunnon uunissa pizzaa ja maalasivat seinät eräänä lauantaipäivänä uudenveroisiksi. Gyllanderin asunnossa oli hieno kakluuni. Samantapaisia kaakeliuuneja ja erilaisia takkoja oli siellä täällä muuallakin Ulkomaalaistoimiston tiloissa, kuten A-kortistossa ja johtajan huoneessa.[63]

AARNE KOVERO

Valtiollisen poliisin lakkauttamisen yhteydessä perustettiin vuoden 1949 alusta erikseen Suojelupoliisi (Suopo, Supo) ja Sisäasiainministeriön ulkomaalaistoimisto (Susto), joiden veljellistä suhdetta kuvastivat kummankin ensimmäiset johtajat Antti Alhava ja Aarne Kovero. Kumpikin oli virassaan 1970-luvun alkuun saakka. Kaksi täyttä vuosikymmentä he pystyivät sopimaan asiat keskenään suullisesti, eikä mitään tietoa ole säilynyt siitä, kuinka monissa asioissa yhteistyötä tehtiin. Koverolla oli tukenaan myös kaksi vuodesta 1949 virkoihinsa nimitettyä miestä: Svensson ja Heinonen; kolmas ”vanha herra” oli vuonna 1962 virkaansa nimitetty Heliara. Passitoimiston miehittäminen vanhan Valpon väellä poliittisista käänteistä huolimatta on selitetty sillä, että se ”näyttää olleen epäpoliittinen tekninen saareke, suojassa käänteiltä.”[64]

Sorainen ja Töttermanin siskokset muistavat Koveron herrasmiehenä, mutta etäisenä ihmisenä. Sorainen kertoi joskus nuorena ihmetelleensä, mitä Kovero toimistossaan päivät pääksytysten puuhaili – allekirjoituksia ja tärkeitä päätöksiä kaiketi.[65]

Leena Heinonen muistelee Koveroa lämmöllä Svenssonin 50-vuotispäiviltä vuonna 1968 tämän kotoa, jonne myös nuori neito oli kutsuttu. Heinosella oli yllään vaalea minihame, jolle hän hermostuneisuuttaan kaatoi kahvikuppinsa. Kahvia läikkyi säärillekin, mikä poltteli hirveästi. Heinonen meni onnettomana pesemään kahvitahraa hameestaan Svenssonin WC:hen. Herrasmies Kovero seurasi Heinosta kylpyhuonetilaan ja auttoi varpaillaan lavuaarin ääressä seisovaa tyttöä hameenreunan pesemisessä. Heinosta tilanne nolotti kamalasti ja hän punastui korviaan myöten. Punaisena olivat myös kahvinpolttamat jalat. Kovero kuitenkin rohkaisi ja rauhoitti neitoa sanomalla, että ”eihän tämä nyt mitään vakavaa ole”.

- Aarne Kovero oli hienostunut herrasmies. Kun Kännö kutsui edeltäjänsä ensimmäisiin kuusenriisujaisiin, Kovero oli kaikkien yllätykseksi kasvattanut pitkät, olkapäille ulottuvat hiukset, kertoo Berg.[66]

- Kovero tupsahti kuusenriisujaisiin täysin muuttuneena, värikkäässä paidassa, niskatukka kikkarana ja oli oikein hauskaa miestä. Juttelin varmaan ensimmäisen kerran vapautuneesti hänen kanssaan.[67]

VANHAT HERRAT

Tasavallan Presidentin 9.9.1966 antaman määräyksen mukaan Kovero toimistosihteereineen ratkaisivat esittelyttä asioita, jotka koskivat passintarkastusta, viisumeja, oleskelu- ja työlupia sekä käännyttämistä. Näitä tehtäviä he hoitivat yhdessä, minkä lisäksi jokaisella oli joitakin omia painotuksiaan.[68] Toimistosihteereitä, joita nykyisin kutsuttaisiin ylitarkastajiksi, oli kolme, joista Svensson hoiti hieman muista poikkeavia kansalaistamisia, Heinonen ja Heliara keskenään hyvin samantapaisia asioita.

Svensson

Karl Svensson oli rouvien mielestä mainio tyyppi. Häntä kutsuttiin työntekijöiden keskuudessa ”konsuliksi” kansainvälisyytensä ja kielitaitonsa vuoksi.[69] Svenssonin tehtäviin yleisen jaoston päällikkönä kuuluivat YK:n, Pohjoismaiden neuvoston ja Pohjoismaiden ulkomaalaisvaliokunnan asiat sekä asiakkaiden puhutteluja. Lisäksi hän valvoi kirjaamoa, leimaveron perimistä ja määrärahojen käytön asiallisen tarkastuksen.[70]

- Heinosta ja Heliaraa herroiteltiin, mutta päätalon tarkastajaa kutsuttiin maisteriksi, ”maisteri Svensson”, muistelee Berg.[71]

62 Arja Mild 11.6.2009.
63 Ritva-Liisa Berg 4.1.2008; Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
64 Rentola, s. 12; vrt. Seppälän (s. 21) haastatteleman Leena Heinosen kuvaus Koverosta ja EK-Valpon hmp H13590, Kansallisarkisto.
65 Ritva-Liisa Berg 17.6.2009.
66 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
67 Berg.
68 Ulkomaalaistoimiston viran- ja toimenhaltijat (toimistopäällikköä lukuunottamatta) ja heidän tehtävänsä (4.2.1971), Maahanmuuttoviraston arkisto; vrt. Seppälän (s. 21-22) haastattelemien Leena Heinosen ja Hannu Siljamäen kuvaukset Veikko Heimosesta ja Tauno Heliarasta.
69 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
70 Ulkomaalaistoimiston viran- ja toimenhaltijat (toimistopäällikköä lukuunottamatta) ja heidän tehtävänsä (4.2.1971), Maahanmuuttoviraston arkisto.
71 Berg.

Heinonen

Veikko Heinonen oli kuulunut jatkosodan aikaan Valpon Rovaniemen-osastoon, josta hänet komennettiin yhteistyöhön saksalaisten kanssa kuulustelemaan näiden ottamia sotavankeja. Tehtävään kuului myös teloitettavien valintaa ja se kesti hyökkäysvaiheen ajan. Tammikuussa 1942 Heinonen siirtyi pääosastolle Helsinkiin.[72]

Ulkomaalaistoimistossa Heinonen oli Koveron sijainen ja ratkaisi esittelyttä muukalaispasseja, ulkomaalaisten maastapoistumiskieltoja sekä karkottamista koskevia asioita. Valvontajaoston päällikkönä hän valvoi matkustajakortin käyttämisestä sekä diaarien, mapistojen, kortistojen ja arkistojen hoitamisesta annettujen määräysten noudattamista. Heinosen tehtäviin kuului suunnitella erilaiset luettelot ja tilastot, hoitaa työaikaan ja vuosilomiin liittyvät asiat sekä huolehtia henkilökunnan kouluttamisesta, töiden järjestelystä ja tarvikehankinnoista.[73]

Veikko Heinonen oli Leena Heinosen appi, mutta miniä ei halunnut levitellä tätä tietoa toimistossa - eikä siitä olisi ollut hänelle hyötyäkään. Herra Heinosella kun ei ollut tapana tehdä työntekijöiden kanssa sinunkauppoja, ei edes miniänsä kanssa. Heinonen kantoi kuitenkin huolta työntekijöiden terveydestä. Bergin kärsiessä yskästä toimitti Heinonen tälle volgansientä (kombutsa). ”Tätä terveyspommia kun nautitte päivittäin, on yskä tiessään!”, hän mainosti. Volgansieni näytti pulloon sullotulta tummassa nesteessä hyllyvältä hyhmältä, mutta ei maistunut juuri miltään. Sitä piti suojella kuivumiselta, mutta Berg ei aina jaksanut kiinnittää huomiota ”löntin” hyvinvointiin, kuten hän sientä kutsui.

Heinosen saapumisen A-kortistoon kuuli hyvissä ajoin avainten kilinästä, kun lukkoon etsittiin sopivaa kappaletta. Tämän etukäteisvaroituksen ansiosta henkilökunta istui hyvässä ryhdissä kuin kynttilät Heinosen astuessa sisään. Heinonen ei koskaan tullut A-kortistoon ilman asiaa.

Kerran eräs naisista oli tuonut mukanaan töihin norjalaiskirjailija Agnar Myklen kohutun ”Laulun punaisesta rubiinista”. Naiset olivat juuri syventyneet tutkimaan tätä hurjana pidettyä kirjaa, kun herra Heinosen avainten kilinä keskeytti lukutuokion hälytyskellon tavoin. Kirja piti saada äkkiä piiloon, joten Leena Heinonen viskasi sen paperikoriin.

Leena Heinonen muisti myös tehneensä kerran ihmeellisen uskaliaan tempun appiukolleen. Hän kuuli tämän avainten jo kilisevän eteisessä kun käytävän puhelin soi. Leena Heinonen kaappasi puhelimen korvalleen ja toisessa päässä oli joku virkailija, joka kyseli herra Heinosta. Leena pyysi soittajaa odottamaan hetkisen ja ilmoitti herra Heinoselle, että tätä kysytään. Herra Heinonen kysyi, kuka hänelle soittaa, mihin Leena vastasi että ”ministeri”. Jäykkänä ja kenties hieman hermostuneenakin herra Heinonen vastasi puhelimeen niin arvokkaaseen sävyyn kuin mahdollista. ”Ja kyllä hänen kasvoilleen sitten levisi tyrmistys, kun hän tajusi tulleensa vedetyksi nenästä!”, kertoo Berg.[74] Hannu Siljamäki muistelee:

- Jos me passintarkastajat halusimme kentältä käsin kielteisen päätöksen, niin tiesimme soittaa maineeltaan tiukalle Heinoselle. Heliara puolestaan kysyi useimmiten kentällä toimivalta virkailijalta hänen omaa mielipidettään asiasta ja antoi päätöksensä sen pohjalta. Kun itse olin ylitarkastajana, ei samanlainen käytäntö enää toiminut, koska lähes kaikki päätösten alistamiset tehtiin minun kauttani.[75]

Sama käytäntö kuitenkin jatkui Lauri Koivunevan käsityksen mukaan myös hänen ja Siljamäen aikana, Siljamäen periessä Heinosen roolin ‘pahana poliisina’ ja Koivunevan jatkaessa Heliaran leppoisampaa linjaa.

Heliara

Berg muistaa Tauno Heliaran myhäilevänä herrana, jonka kanssa tehtiin sinunkaupat, mutta jota ei silti olisi voinut kuvitellakaan kutsuvansa ”Taunoksi”.[76] Heliaran leppoisa olemus ei paljastanut hänen taustaansa Valpon edustajana Salmijärvellä kesäkuun lopulta 1940 ja yhteistyötä Lapissa toimineiden saksalaisten kanssa. Sotien jälkeen Heliarasta yritettiin tehdä syntipukkia saksalaisten suorittamiin sotavankien teloituksiin, mutta todellisuudessa hän noudatti pääosastolta saamiaan käskyjä. Heliara palasi komennukseltaan pääosastolle marraskuussa 1943 ja siirtyi Valpon lakkauttamisen jälkeen Helsingin poliisilaitoksen konstaapeliksi. Sotakokemuksistaan hän ei suostunut kertomaan.[77]

Kun Heliara tuli Ulkomaalaistoimiston palvelukseen syksyllä 1962, hän oli hakijoista ainoa sopiva tehtäviin, joissa ”henkilöt, joiden kanssa po. toimistosihteeri joutuu tekemisiin, ovat miespuolisia.” Koveron mielestä tämä asetti viranhaltijalle selvän rajoituksen: ”Mielestäni po. toimistosihteerin virkaan kuuluvat tehtävät ovat sen laatuisia, että viran menestyksellinen hoitaminen edellyttää miespuolista viranhaltijaa.” Helpotuksekseen Kovero ei joutunut turvautumaan muistioonsa virkanimityksen perustelemiseksi.[78]

Ulkomaalaistoimistossa Heliaran aivan omana vastuualueena oli passintarkastajien ohjeistaminen. Lisäksi hän valvoi kieltoluetteloita ja määräsi etsintöjen suo-

72 Silvennoinen, s. 209-211, 221-223 ja 281; kirjan kuvaliitteessä on Heinosen kuva.
73 ”Ulkomaalaistoimiston viran- ja toimenhaltijat (toimistopäällikköä lukuunottamatta) ja heidän tehtävänsä” (4.2.1971), Maahanmuuttoviraston arkisto.

74 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
75 Hannu Siljamäki 12.6.2009.
76 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
77 Silvennoinen, s. 152, 209-211, 311 ja 320.
78 Aarne Koveron muistio (20.11.1962), Maahanmuuttoviraston arkisto.

rittamisesta.[79] Passintarkastajien koulutusvastuu ja ohjeistaminen siirtyi Häyhtiön kautta Siljamäelle.[80]

Kun Leena Heinosella oli pieni Eeva-vauva kotona, tämän hoitaja soitti kerran äidille töihin ja kertoi Eevan olevan kuumeinen ja itkuinen. Heinonen säikähti hirveästi ja halusi viipymättä lähteä kotiinsa Munkkivuoreen. Ensin piti tietysti kysyä lupa herra Heliaralta. Niinpä Heinonen meni Heliaran huoneeseen ja aloitti: ”Saisinko lähteä kotiin, kun…”. Tämän pidemmälle hän ei voinut jatkaa, sillä herkällä mielellä ollessaan hän purskahti itkuun. Heliara käsitti tilanteen väärin ja huolestui tosissaan. Hän nousi ylös ja alkoi kävellä edestakaisin, kuten aina hermostuessaan: ”Mitäs, mitäs? Onko huoneessa ollut toraa?”, hän kysyi seilaten ympäri työpöytäänsä. Heinosen kerrottua lapsen sairastumisesta helpottui Heliara silminnähden tajuttuaan, ettei hänen tarvinnutkaan ruveta selvittämään naisten välisiä ristiriitoja. Heliara huolehti työntekijöistään kyllä perusteellisesti ja annettuaan luvan lähteä kotiin hän vielä varmisti nuorelta äidiltä, että tällä oli rahaa bussilippuun.[81]

Muut

Lyhyemmän uran ulkomaalaishallinnossa tekivät ahvenanmaalainen hypnoosin ja parapsykologian tutkija Jarl Fahler (1925– 1990) vuosina 1960–1962, Terijoen rajapoliisin palvelukseen vuonna 1928 tullut Olavi Borg (1903–?, myöh. Kivilinna) vuoteen 1969 (sivulla 23) saakka sekä Koveron paikkaa havitellut Harri Salmi, joka Kännön nimityksestä pettyneenä siirtyi diplomaattiuralle.[82]

Koveroa seurasivat eläkkeelle muutamassa vuodessa hänen kolme lähintä avustajaansa, joten Ulkomaalaistoimiston johdossa tapahtui neljän vuoden kuluessa täydellinen sukupolvenvaihdos. Kovero avustajineen olivat syntyneet sortokaudella, Kännön avustajat olivat 1940-luvun lapsia.

Samoihin aikoihin ulkomaalaisten määrä Suomessa kääntyi kasvuun, kansalaistamisten vuotuinen määrä ohitti aallonpohjansa, korkeakoulut innostuivat ottamaan ulkomaalaisia opiskelijoita ja vuoden 1973 öljykriisi teki lopun Ruotsin, Länsi-Saksan sekä monien muiden Euroopan maiden aktiivisesta vierastyövoiman värväämisestä. Kaikilla mittareilla maailma Ulkomaalaistoimiston ympärillä muutti muotoaan samoihin aikoihin, vaikka yhteistä selitystä tuskin on olemassakaan.

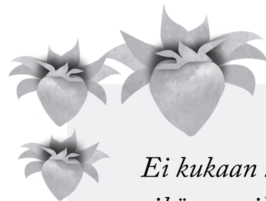
79 ”Ulkomaalaistoimiston viran- ja toimenhaltijat (toimistopäällikköä lukuunottamatta) ja heidän tehtävänsä” (4.2.1971), Maahanmuuttoviraston arkisto.
80 Hannu Siljamäki 1.7.2010.
81 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
82 EK-Valpon henkilömappi H13524, Kansallisarkisto; Marita Tötterman 9-8.2010.

KÖNIGSTEDTIN RYHMÄKUVA 1969 JA MUUTA HENKILÖSTÖÄ

Tämä johdantoluku on hyvä päättää kuvaan Königstedtistä vuonna 1969, kun Ulkomaalaistoimisto oli pieni ja harvoin julkisuudessa, kun vuoden 1968 kansalaisuuslaki näytti poistaneen lainsäädännön uudistumispaineet, kun esimiehiä vielä teititeltiin ja naiset pukeutuivat minihameisiin. Kaikki oli niin toisin neljä vuosikymmentä myöhemmin, mutta tuskin kukaan osasi sitä ennustaa. Ulkomaalaistoimiston 1960-luvun muistavien, nykyisin eläkkeellä olevien rouvien kuvauksissa työpaikastaan on menneen ajan lumoa.

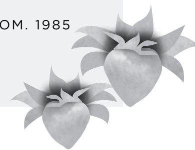
- Silloin miehillä oli puvut, eikä naisillakaan saanut olla farkkuja, Anitta Melander muistelee. Kun Melander palasi Ulkomaalaisvirastoon 19 vuoden tauon jälkeen kesällä 2005, ensimmäisenä päivänä tuli vastaan shortseihin pukeutunut ylitarkastaja.[83]

83 Anitta Melander 4.12.2009.

Ei kukaan hoida koivua, eikä vadelmapensaita, eikä mansikan tainta metsässä, ja kuitenkin ne menestyvät; mutta siirräppä niitä pihamaallesi, niin heti näet, miten huolellisesti ne pitää istuttaa, etteivät ne kuolisi. Jos siis oman maan kasvit vaativat siirrossa niin suurta hoitoa, niin kuinka hyvin pitääkään hoitaa ulkomaan kasveja, jotka ovat kotoisin aivan toisesta ilmanalasta! … Raa'at ja ilkeät ihmiset eivät rakasta kukkia. Laiskat ja huolettomat eivät puutarhoista välitä. Ihmisen luonne kuvastuu koko hänen ympäristöstään. Hän on luomakunnan kruunu, ja missä tahansa maailmassa hän asuukin, hän painaa leimansa siihen maahan, jota hän tallaa.

TOPELIUS: MAAMME, 1875, SUOM. 1985

Kännön kausi 1970–1984

UUSIA SUOMALAISIA

Tunnettuja ulkomaalaisia, jotka saivat Suomen kansalaisuuden Kännön kaudella: Armi Kuusela-Hilario 1971, Viktor Klimenko 1973, Knud Möller 1974, Elisabeth Nauclér 1981, Neil Hardwick 1981, Kardigué Sakone 1984.

Kauneuskuningatar Armi Kuusela, Miss Universum olympiavuonna 1952, oli syntyperäinen suomalainen, mutta silloisen lain mukaan nainen menetti Suomen kansalaisuuden, jos sai avioliiton kautta toisen maan kansalaisuuden. Kuusela muutti vuonna 1953 filippiiniläisen miehensä mukana ulkomaille ja saattoi vasta vuoden 1968 lainmuutoksen jälkeen tehdä ilmoituksen halustaan saada takaisin Suomen kansalaisuutensa.[84] Näin menettelivät sadat ulkomaalaisen kanssa avioituneet naiset siirtymäaikana vuosina 1968–1973 ja he saattoivat silloin hankkia myös lapsilleen kaksoiskansalaisuuden. Sittemmin ulkomaalaisten suomalaiset vaimot ja seka-avioliittojen lapset ovat voineet säilyttää Suomen kansalaisuutensa ulkomaan kansalaisuuden rinnalla.

Kasakkalaulaja Viktor Klimenko syntyi Itä-Karjalassa vuonna 1943 ja evakuoitiin isänsä Savva Klimenkon mukana suomalaisten joukkojen vetäytyessä. Perhe on huomattava näyte siitä, ettei Suomi palauttanut Neuvostoliittoon kaikkia sota-aikana internoimiaan siviilejä, vaikka nämä joutuivat elämään vuosia jatkuvassa epävarmuudessa. Savva sai Suomen kansalaisuuden vuonna 1969, Viktor neljä vuotta myöhemmin ehdittyään jo edustaa Suomea euroviisuissa. Virkamiehet muistavat yhä, kuinka Klimenkolle kirjoitettiin muukalaispasseja laulukilpailuihin ja ulkomaankiertueille osallistumista varten.[85] Klimenko on ylpeänä edustanut sekä venäläisyyttä että Suomea: ”Sain suomalaisilta sellaisen suuren roolin, jota ei pyyhitä pois. Edustan syntyperältäni venäläisyyttä. Olen viihdetaiteilijana auttanut ihmisiä poistamaan sydämistään niitä negatiivisia asioita, joita monilla suomalaisilla on ollut venäläisiä kohtaan. Venäläisillä oli tavoitteena miehittää Suomi. Se ei onnistunut. Mutta venäläinen Viktor Klimenko voitti suomalaisten sydämiä.”[86]

84 http://fi.wikipedia.org/wiki/Armi_Kuusela
85 Alaspää, Samuli: Ryssä rokassa (Vaasa 2004), s. 5-8 ja 107; Thureson, Birger: Viktor Klimenko – en fri kosack (Avesta 1986), s. 7-13 ja 31; Oleskelu- ja työluvat 3176 ja 3178/675-44, SM:n Ulk.t:sto C 128, Kansallisarkisto.
86 Berg.

TV:stä tuttu Knud Möller (1919–1993) syntyi ja kuoli Helsingissä, mutta pysyi lähes koko uransa ajan Tanskan kansalaisena. Hän taisteli vapaaehtoisena talvisodassa ja toimi Yleisradion kirjeenvaihtajana vuoteen 1983 saakka. ETYKin aikaan hän rohkeni keskeyttää Neuvostoliiton tiedotustilaisuuden muistuttamalla, että ennen sotia Viipurissa puhuttiin montaa kieltä, mutta nykyisin enää yhtä.[87]

Ruotsalainen Elisabeth Nauclér muutti ahvenanmaalaisen miehensä luokse Suomeen ja valittiin kansanedustajaksi keväällä 2007.[88] Hänestä tuli silloin tiettävästi toinen ulkomaalaissyntyinen ja ulkomailla syntynyt suomalainen kansanedustaja virolaissyntyisen näytelmäkirjailijatar Hella Wuolijoen jälkeen. Sillä välin kansanedustajiksi oli valittu myös Helsingissä kansalaisuudettomana syntynyt Ben Zyskowicz ja Viron kansalaisena syntynyt Jutta Zilliacus, joten ulkomaalaistaustaisia kansanedustajia on Suomessa ollut ainakin neljä.

Brittikoomikko Neil Hardwick oli monilla suomalaisia naurattaneilla TV-sarjoillaan luullut tulleensa hyväksytyksi Suomessa, mutta järkyttyi saatuaan rajua kielteistä palautetta ulkomaalaispolitiikkaa arvostelleesta keskusteluohjelmastaan 18.3.1989. Hardwick tajusi silloin, että häntä pidettiin vuosikymmenien Suomessa työskentelyn ja kansalaisuuden saamisen jälkeenkin jollain tapaa vieraana maassa, jota oli kuvitellut kodikseen:

> ”Jos vieras rupeaa väittämään, että talossa haisee jokin ja se pitäisi viedä roskikseen, isäntä ja emäntä loukkaantuvat syvästi. Jos vieras kahdenkymmenen vuoden jälkeen rupeaa arvostelemaan pakolaispolitiikkaa tai presidenttiä tai pääministeriä – silloin isäntäväki loukkaantuu. Vieras on rikkonut hyvän käytöksen sääntöjä. Täten ilmoitan, että aion tästä eteenpäinkin sanoa ja tehdä juuri niin kuin haluan koska minä en ole mikään vieras, vaan olen yhtä paljon isäntä kuin kuka tahansa tässä maassa. Minä asun täällä. Minä olen tehnyt työtä täällä koko aikuiselämäni. Minä olen maksanut veroja ja äänestänyt presidenttiä. Minun lapseni ovat syntyneet täällä. Tämä on minun taloni. Jos ette pysty sulattamaan tätä ajatusta, tiedätte minkä takia Suomen pakolaispolitiikka tuntuu teistä kohtuulliselta, mutta naapureistanne inhottavalta, ja tiedätte myös täsmälleen kuinka kaukana muusta maailmasta olette.
>
> *Neil Hardwick*
> *suomalainen*
> *Helsinki*” [89]

87 http://fi.wikipedia.org/wiki/Knud_Möller
88 http://fi.wikipedia.org/wiki/Elisabeth_Nauclér
89 HS 31.3.1989.

Malilainen eläinlääkäri Kardigué "Kassu" Sakone valittiin Reisijärven kunnanvaltuustoon vuonna 1988 ja jatkoi Kokkolan kunnallispolitiikassa. Häntä on epäilty esikuvaksi Tarmo Koiviston piirtämän Helsingin Sanomien kuukausiliitteen sarjakuvan "Mämmilä" suomalaistuneelle afrikkalaiselle, "Muhammed al-Zamalille". Sakone korosti haastattelussaan 19.7.2004 "omien juurien säilyttämistä tärkeänä uuteen kulttuuriin tutustuessa. Sakone kehui keskipohjalaisia suvaitsevaisiksi ihmisiksi. Hän ei juurikaan ole törmännyt tai tunnistanut rasismia Keski-Pohjanmaalla olonsa aikana."[90]

EILA KÄNNÖ

Eila Kännöstä (1921–2009) tuli Wikipedia-elämäkerran mukaan "Suomen tiukan ulkomaalaispolitiikan henkilöitymä"[91] Tämä on kuitenkin hyvin yksinkertaistava ja harhaanjohtavakin luonnehdinta, varsinkin jos sillä tarkoitetaan, että Kännö henkilönä olisi halunnut kiristää maahanmuuton sääntelyä summittain tai vastoin lainsäätäjien tahtoa.

Pelätty ja pidetty johtaja

Kännöä pelättiin hänen tullessaan Ulkomaalaistoimiston johtajaksi vuonna 1970. Tämä johtui varmaankin suureksi osaksi siitä, että kukaan ei vielä tuntenut häntä kunnolla. Leena Heinonen kertoo istuneensa viisumihuoneessa Sinikka Oksasen kanssa, kun puhelin soi. Linjan toisessa päässä oli Kännö, joka tiukkasi tarkennusta johonkin yksittäistapaukseen. Heinosella ei ollut harmainta aavistusta, kuka langan päässä oli, sillä hän ei vielä tuntenut Kännön ääntä. Kännö ei puolestaan koskaan esitellyt itseään puhelimessa talon sisälle soittaessaan. Heinonen ei ymmärtänyt, mitä häneltä odotettiin ja pyysi arasti Kännöä toistamaan. Kännö jatkoi vastauksen tivaamista pelästyneeltä neidolta. Huomatessaan, ettei saa vastausta, hän sanoi: "Minä tulen sinne!" ja löi luurin kiinni. Askelten kopina säesti johtajan saapumista viisumihuoneeseen, jonne hän komensi myös talon "ukot", herrat Heinosen ja Heliaran. Naiset seisoivat jäykkinä kuin sotilaat ainakin Kännön paukuttaessa osoittavasti sormellaan asiapaperia. Selvyyden vuoksi mainittakoon, että viisumihuoneeseen tuli edustustoista viisumi- ja oleskelulupahakemuksia joko lomakkeella tai sähkeellä. Jälkimmäisessä tapauksessa ulkoministeriöstä soitettiin ja viisumihuoneessa kirjattiin tiedot ylös. Seuraavaksi täytettiin Remington-kirjoituskoneella sähkelomake. Juuri tällaisessa sähkelomakkeessa oli Kännön mukaan ilmennyt kirjoitusvirhe, jota hän nyt naisille osoitti. Herrat Heinonen ja Heliara joutuivat vuorostaan selittämään, miten tällainen lipsahdus oli mahdollinen. Kännö veti sähkelomakkeeseen virheen alle vahvan viivan punakynällä ennen kuin poistui tuohtuneena.

Leena Heinosen ensikosketus Kännöön oli siis ankaranpuoleinen ja oli tämä tiukka jatkossakin. Toisaalta Heinonen jälkeenpäin ymmärsi Kännöä, jolla oli kovat paineet tullessaan naisena johtajaksi poliisin alaiseen osastoon, lähimpien omien alaistensa ollessa talossa itseään paljon kauemmin työskennelleitä miehiä. Opittuaan tuntemaan Kännöä Heinonen huomasi myös hänen huumorintajunsa.

Berg tutustui Kännöön tullessaan kutsutuksi hänen 50-vuotispäivilleen Pakilaan. Nuo syntymäpäiväjuhlat ovat jääneet monen mieleen, Kännö nimittäin teki siellä sinunkaupat kaikkien työntekijöiden kanssa. Sinuttelu oli kyllä monelle vaikeaa. Berg teititteli Kännöä vahingossa välittömästi sinunkauppojen jälkeen ja Leena Heinonen teititteli johtajaa vielä pitkän aikaa.

Berg ja Heinonen muistavat Kännön myös reiluna ihmisenä, jolla oli tapana kutsua henkilökuntaa silloin tällöin kesäasunnolleen. Mökillä vieraat joutuivat osallistumaan töihin, mutta emäntä tarjosi aina ruoan. Saunomaan ja uimaankin pääsi, ei tosin aina. Hiuksia ei viitsinyt kastella, jos Supon miehiä oli tullut mökille mukaan. Kännö meni aina itse saunaan vasta viimeisenä ja viipyi siellä melko kauan. Sinä aikana muut rentoutuivat. Berg kertoo jännittäneensä Kännöä tämän mökilläkin, vaikka esiintymiseltään Kännö oli noilla retkillä hyvin vapautunut.

Ennen Kännön tuloa olivat Ulkomaalaistoimiston naiset saaneet pitää pitkiä housuja. Kännön mielestä tämä ei kuitenkaan ollut soveliasta ja hänen valtakaudellaan hameet tulivat käytännössä pakollisiksi. Hän ei varsinaisesti suoraan kieltänyt housuja, vaan toi julki mielipiteensä, jonka mukaan hameet pukevat naista paremmin kuin housut. Vihje otettiin todesta ja eräskin työntekijä joutui ensi tilassa marssimaan kauppaan hamekangasta ostamaan.[92]

Raili Sorainen muistelee olleensa Brita Markkulan hautajaisissa ja istuneensa Kännön vieressä yllään musta housupuku. Kännö oli katsellut Railin vaatetusta ja sanonut sitten: "No kyllähän minä tuollaiset housut hyväksyn." Raili oli huojentunut, ettei joutunut sentään hautajaisista poistumaan hameen puuttuessa![93]

Bergin tuuratessa kätensä katkaissutta työtoveriaan erääntymiskortistossa hänen vastuualueeseensa kuului myös asiamappiarkiston hoito. Asiamappiarkistoa ei ollut järjestetty nimien mukaan tai ajanmukaisesti, vaan aihepiirin perusteella, mikä vaikeutti oleellisesti oikean asiakirjan löytämistä. Kun kirjaamosta tuli asiakirjoja asiamappiarkistoon pantavaksi, ne piti heti ymmärtää laittaa oikean aihepiirinsä yhteyteen.

---

90 http://www.kepli.com/taustasivut/artikkeliarkisto/?num=12832
91 http://fi.wikipedia.org/wiki/Eila_Kännö
92 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009; vrt. Seppälän (s. 36) haastattelema Leena Heinonen.
93 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.

Eila Kännö ja Annikki Mustonen asiakastiskillä 20.3.1979.

Eduskunnasta Heimolan talolta on peräisin sohva Maahanmuuttovirastossa tänään.

Lauri Koivuneva vanhalla asiakaspalvelun puupenkillä Maahanmuuttovirastossa.

Ulkomaalaistoimisto tarjosi suojelusta sorsaperheelle.

Kännö sai Bergin sijaistaessa työtoveriaan kerran puhelun, jossa vaadittiin jotakin tiettyä asiakirjaa asiamappiarkistosta. Kännö soitti Bergille, joka otti vaadittavan asiakirjan nimen ylös. Bergin olisi tehnyt mieli kysyä etsimistä helpottavia lisätietojakin, mutta johtaja lopetti puhelun ominaiseen tapaansa rivakasti. Sitten alkoi kova etsiminen ja kauhukseen Berg huomasi, ettei millään löytänyt vaadittavaa paperia. Berg lähestulkoon hikoili kauhusta ja lymyili asiamapiston suojissa keräten rohkeutta mennäkseen kertomaan hukkuneesta asiakirjasta. Viimein oli pakko tarttua härkää sarvista. Onneksi johtaja ei ollut vihainen, vaan kehotti pyytämään etsimiseen apua joltakin. Marita Töttermanin avustuksella kipeästi kaivattu mappi löytyi. Jotkut asiakirjat löytyivät vain sattumalta, jos silloinkaan, mikäli ne oli lajiteltu väärän tai harhaanjohtavan aihepiirin alle.

Pikku-Roballa kävi kerran niin, että Kännö pyysi Bergiä huolehtimaan rakkaasta kohtalonköynnöksestään. Kasvi kiersi Kännön toimiston vieressä ollutta kaari-ikkunaa kauttaaltaan ja yleensä sen hoidosta oli vastannut Marita Tötterman. Bergin oli tarkoitus kastella köynnöstä Töttermanin ollessa lomalla ja niin hän tekikin. Tötterman kuitenkin palasi lomaltaan aiemmin kuin Berg oli luullut ja toisistaan tietämättä nämä kaksi naista kävivät vuoron perään juottamassa kohtalonköynnöstä. Kasvi kuoli liikaan nesteytykseen ja Kännö oli hyvin vihainen.

Suorapuheisuus oli yksi Kännön tavaramerkeistä. Kun hän ei ollut tyytyväinen henkilökunnan antamaan lahjaan 60-vuotispäivänään, hän sanoi senkin suoraan. Kännö oli kattanut työpaikalle kauniin kahvipöydän pitsisen pöytäliinan kera ja Hannu Siljamäki oli muunnellut juhlia varten laulun: ”Sä kasvoit Eila kaunoinen”. Juhlintaan osallistui myös edustajia ministeriöstä ja Neuvostoliiton suurlähetystöstä. Lahjakin vaihdettiin juhlien jälkeen mieluisampaan.[94]

Apulaiskanslistin virkaan helmikuussa 1972 tulleelle Riitta Pajuselle (s. Liuski) ensimmäinen esimies jäi mieleen muutenkin ”ykkösenä”:

- Johtajan huoneeseen mennessä tuntui että tässä pitää melkeinpä niiata. Asioiden esittäminen oli hyvin virallista ja asiallista. Tarkkuuden ja jämptiyden lisäksi pomot olivat kuitenkin hyvin lojaaleja alaisiaan kohtaan. Heistä löytyi myös se iloinen puoli ja osasivat he hymyilläkin. Eila Kännö oli ykkönen, aivan mainio pomo, mitä vain voi ollakaan. Tällaisia esimiehiä ei varmaankaan enää ole edes olemassa. Kännö hoiti äärettömän hienosti asiat muun muassa median kanssa ja oli antamissaan lausunnoissaan hyvin jämäkkä.[95]

Jaakko Häyhtiö tunsi Kännön jo edellisestä työpaikasta:

- Olin vuosina 1966–1972 Keskusrikospoliisissa rikostarkastajana ja siellä oli silloin niin sanotun Interpol-toimiston päällikkönä Eila Kännö. Opin tuntemaan hänet työasioissa aika hyvin, vaikka emme olleet kumpikaan näissä ulkomaalaisasioissa. Minulle jäi Eilasta erittäin myönteinen kuva oikeastaan kahdelta puolelta. Hän oli hyvin tarkka ja meni, niin kuin sanotaan, sääntöjen mukaan. Hänelle oli ominaista jämpti asioiden hoitaminen. Mutta hänellä oli myös sellainen ominaisuus, että hän loi hyvää yhteishenkeä joukkoon ja oli yhteistyöhakuinen ja -kykyinen. Häneltä sai aina tukea omille päätöksilleen ilman pelkoa ylitse marssimisesta. Keskusteluissa alaisten kanssa saattoi äänenpaino joskus puolin ja toisin kiristyä ja volyymi nousta, mutta ulos toimistosta ei ajettu koskaan, eikä toisten mielipiteitä halveksittu.[96]

Suoruuden totesi myös Mild:

- Henkilökunnalle Eila oli ihan mukavakin, suorasukainen – sanoi edessäpäin, jos oli sanomista.[97]

Siljamäki seurasi Häyhtiötä johtajan ”oikeana kätenä”:

- Ulkomaalaistoimiston palkkausasiat kuuluivat Kännön mielestä yksinomaan ammattijärjestöille, joten hän ei niitä suostunut käsittelemään millään tavalla. Palkkojen suhteen ei siis ollut neuvotteluvaraa ja sen seurauksena olimme ministeriön huonoimmin palkattua porukkaa – useita palkkaluokkia muita ministeriön työntekijöitä jäljessä. En kuitenkaan koe, että olisimme tämän vuoksi menettäneet hyviä työntekijöitä, sillä henkilökuntamme oli hyvin työnantajauskollista. Teimme kaiken aikaa pitkää päivää ja ylitöitä ilman ylityökorvauksia, eivätkä kerran taloon tulleet yleensä vaihtaneet työpaikkaa.[98]

Kännön mieliala oli ailahtelevaa sorttia ja välillä hän oli suorastaan pahalla tuulella. Tullessaan aamuisin töihin hän meni ensimmäiseksi Fredrikinkadun kirjaamoon hakemaan postiaan. Poistuttuaan kirjaamosta henkilökuntaa hiiviskeli paikalle kyselemään toisiltaan, ”millä tuulella johtaja tänään on?”

- Kännö ei ollut miltään osin henkilöjohtaja. Henkilökunta luonnehti häntä ”hyvin tiukaksi” ja pelkäsi häntä. Ei ollut tavatonta, että jotkut kysyivät aamulla, millä tuulella Kännö oli ja päättivät sen perusteella, uskalsivatko mennä hänen huoneeseensa. Kännö kertoi yleisesti hänellä olevan vatsahaavan. Tämä varmaan aiheutti välillä tuskaa ja ehkä vaikutti hänen mielialaansa. Samalla se oli myös hyvä peruste poistua tarvittaessa toimistosta, kun ikävänlaatuinen päätös oli tehty tai edessä ja lehdistö oli tullut ahdistelemaan toimiston eteiseen.

Hannu Siljamäen mukaan mielistelyä Kännö inhosi. Otin hänen kanssaan monet kerrat yhteen, kun olimme jostakin asiasta eri mieltä. Jos Kännö huomasi myöhemmin olleensa väärässä, niin hän myönsi sen auliisti. Eläkkeelle jäätyään

94 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
95 Riitta Pajunen 9.7.2009.
96 Jaakko Häyhtiö 15.6.2009.
97 Hanna Lukkari: Tiukan julkikuvan lempeämpi puoli, SUVI 11.5.2009 (Mild).
98 Hannu Siljamäki 12.6.2009.

hän pyysi jopa kauniisti minulta anteeksi eräitä toimintojaan minua kohtaan. En usko, että hän olisi halunnut tehdä töitä kanssani, jos olisin ollut kaikesta hänen kanssaan aina samaa mieltä.[99]

Kännö ei ollut nuorimmille työntekijöille helppo lähestyä. Vuonna 1983 töihin tullut Anitta Melander kohtasi etäisen ja autoritaarisen johtajan:

- Eila Kännöä en kovin hyvin tuntenut, sillä päällikköä kohtaan tunnettiin siihen aikaan kunnioittavaa pelkoa. Joskus käydessäni työasian vuoksi hänen toimistossaan panin merkille toimiston runsaat viherkasvit. Niiden kastelu sai lämpimän toimistoilman kosteaksi. Se ei tuntunut hyvältä, sillä johtajan toimistossa käydessä hikoili ihan tarpeeksi jo omastakin takaa!

Joskus Kännö kutsui henkilökunnan kesäasunnolleen. Se oli hankalien bussiyhteyksien päässä ja loppumatka piti kävellä. Otimme omat juomamme mukaan ja lähtiessämme toimme tyhjät pullot mukanamme pimeän metsän halki. Kerran tällaisessa tapaamisessa Kännöä tarvittiin kiireimmän kaupalla jonnekin ja poliisipartio nouti johtajan kesken juhlien – palauttaen hänet tietysti myöhemmin takaisin, kertoo Arja Mild.[100]

Teija Camique (s. Toriseva) ehti tavata Kännön vuonna 1984:

- Eila Kännön ehdin tavata lyhyesti ennen hänen siirtymistään eläkkeelle. Läksiäisissään Kännö sanoi minulle, että on mukavaa saada toinenkin punapää taloon, meillä kun oli punaiset hiukset molemmilla.[101]

Työrooliinsa ohessa Kännö oli myös äiti ja mummi, jolla oli ruokakassit mukana töistä lähtiessä, kuten useimmilla muillakin:

- Ihan tavallinen naisihminen. Toiset vain työssään kantavat vastuun, toiset kantavat pakkia, sanoo Arja Mild.[102]

Leena Heinonen haluaa mainita myös Kännön monilahjakkuuden. Kännö oli kielitaitoinen ja musikaalinen, hallitsi käsityöt ja opiskeli työn ohella. Lisäksi hän oli kansanihminen. Heinonen kuvaa myös Kännön herkkää puolta. Kun johtaja kutsuttiin itsenäisyyspäiväksi presidentinlinnaan ja oli sonnustautunut uuteen iltapukuun, hän sanoi sydämestään seuraavat sanat: ”Näkisipä äiti minut nyt!”[103]

99 Hannu Siljamäki 12.6.2009 ja 1.7.2010.
100 Arja Mild 11.6.2009.
101 Teija Camique 10.6.2009.
102 Hanna Lukkari: Tiukan julkikuvan lempeämpi puoli, SUVI 11.5.2009.
103 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.

Työnjakoa ja edustustehtäviä

Siljamäelle naispuolinen esimies ei ollut ongelma. Työnjako toimi silloinkin kun Suomea edustettiin ulkomailla:

- Eila oli päällikkö ja minä olin kakkonen, hänen sijaisensa. Eila halusi pitää ja pitikin itsellään kaikki kansalaisuusasiat sekä muukalaispassien ja pakolaisen matkustusasiakirjojen antamisen. Muut asiat olivat lähinnä minun vastuullani, kuten käännyttämiset, lupahallinto ja maasta poistamiset, joskin jo silloin maasta poistamista koskeva päätökset tehtiin esittelystä ja Eila oli niissä siltä osin mukana. Olin valmistellut asian, esittelin hänelle ja hän teki päätöksen. Yleensä meillä oli olemassa yhteisymmärrys näissä asioissa. Rajanylitysluvat olivat meille yhteistä kenttää. Eilan poissa ollessa joku toinen esitteli vuorostaan minulle.

- Kännö oli erinomaisen kielitaitoinen nainen. Lisäksi hän opiskeli koko sen ajan, jonka tein töitä hänen kanssaan. Hän otti muun muassa ranskantunteja viikoittain. Olin hänen kanssaan Pohjoismaiden ulkomaalaisvaliokunnan kokouksessa, jossa hän oli Suomen edustajana. Eila ymmärsi tanskaa, mistä oli valtava apu. Minulla kun meni yhdessä ruotsalaisten kanssa puolet tanskalaisten puheesta niin sanotusti ”hilseen yli”.[104]

Pohjoismaisen ulkomaalaisvaliokunnan kokouksissa Lauri Koivunevakin edusti usein esimiehensä mukana:

- Joka kerta kun palasimme kotiin, Kännö sanoi lentokoneessa: ”Nyt minä tarjoan, kun taaskaan ei munattu Suomea.”[105]

Asiakkaan näkökulma

Asiakkaillakin oli tilaisuus nähdä Kännöstä inhimillinen puoli, joka poikkesi median kauhukuvasta. Kielo Brewis ei tiennyt 1980-luvun alussa, että hän vielä joskus työskentelisi Euroopan muuttoliikeverkosto -tulosalueen johtajana. Ulkomaalaistoimistoon hänellä kuitenkin oli asiaa – asiakkaan roolissa hakiessaan jatkoa englantilaisen miehensä Richardin oleskeluluvalle. Tuolloin hän sai tuta, että mediassa kovan maineen saanut Eila Kännö olikin varsin humaani viranomainen:

- Mieheni muutti Suomeen avioiduttuaan kanssani vuonna 1979. Senaikaisen käytännön mukaisesti hän sai aluksi kolmesti peräkkäin 3 kuukauden oleskeluluvat, sitten kaksi kuuden kuukauden lupaa ja sen jälkeen vuoden luvan. Olimme lähdössä suomalaisen työnantajan palveluksessa Malesiaan hieman sen jälkeen, kun vuoden lupa oli umpeutumassa, ja hän tarvitsi joitakin viikkoja lisäaikaa oleskelulupaansa.

104 Hannu Siljamäki 12.6.2009 ja 1.7.2010.
105 Hanna Lukkari: Tiukan julkikuvan lempeämpi puoli, SUVI 11.5.2009.

Koska Brewisit olivat lähdössä maasta, he järkeilivät, ettei uutta oleskelulupaa kannata hakea kokonaiseksi vuodeksi. Niinpä he menivät ulkomaalaistoimistoon ja hakivat lupaa vain kolmeksi kuukaudeksi. Siellä virkailija hämmästeli, miksi joku haluaa lyhyen luvan, kun voisi saada luvan jo vuodeksi. Kun asia oli selitetty, virkailija pyysi odottamaan hetken.

- Hän poistui paikalta ja palasi mukanaan nainen, jonka tunnistin lehtikuvien Eila Kännöksi. Ehdin pelästyä, että nyt Riku varmaan karkotetaan maasta ja että miten ihmeessä selviän työkokemuksen lähtövalmisteluista ilman häntä, yksivuotiaan tyttäreni kanssa..., Kielo Brewis kertaa.

Hätä ei ollut tämännäköinen, kun johtaja pääsi selvittelemään asiaa. Kännö tiukkasi, kuinka pitkä työkomennus on, kuka maksaa työeläkemaksut, mistä maasta palkat maksetaan ja mihin maahan pariskunta aikoo tulla, jos joutuu palaamaan Eurooppaan esimerkiksi sairastumisen takia. Kielo Brewis vastasi, että palkat ja muut maksaa suomalainen työnantaja ja Suomesta. Työsopimus oli aluksi nelivuotinen, sen jälkeen oli ajatuksena palata Suomeen noin vuodeksi ja sitten taas ulkomaille. Hätätilanteessa oikea osoite olisi Suomi, koska vakuuttajana oli suomalainen työnantaja.

- Miten luulette, että miehenne voi tulla Suomeen hoitoa saamaan, jos hänellä ei ole voimassa olevaa oleskelulupaa? Ette ole nyt tainnut ajatella asiaa ihan loppuun asti, Kännö tokaisi, kääntyi virkailijan puoleen ja ohjeisti hänet antamaan Richard Brewisille viiden vuoden oleskeluluvan, koska suomalaisen työnantajan palveluksessa ulkomailla työskentely voitiin rinnastaa Suomessa asumiseen. Tämän jälkeen Kännö toivotti asiakkailleen turvallista työkomennusta ja poistui paikalta. Kielo ja Richard olivat ällikällä lyötyjä, sillä periaatteessa yhden vuoden lupa piti uusia ensin kolme kertaa ennen kuin voi anoa viiden vuoden lupaa.

- Poistuimme paikalta iloisesti ihmetellen sitä, miten humaanisti ja pitkänäköisesti viranomainen huolehti naiivista nuorestaparista, joka ei ollut osannut itse ajatella nenäänsä pidemmälle. Vieläkin kauhistuttaa ajatus, että olisimme sairastuneet eikä Riku olisikaan päässyt palaamaan Suomeen.[106]

Median syntipukki

Koivuneva muistaa, että johtajan työhuoneen seinällä oli englanninkielinen elämänohje, jossa sanottiin suurin piirtein ”Herra, anna minulle kärsivällisyyttä ajatella, mitä sanon, etten sano, mitä ajattelen”.[107]

106 Hanna Lukkari: Tiukan julkikuvan lempeämpi puoli, SUVI 11.5.2009.
107 Hanna Lukkari: Tiukan julkikuvan lempeämpi puoli, SUVI 11.5.2009.

Kännö itse käänsi tekstin hieman tylymmin: ”Hyvä Luoja, auta minua pitämään suuri suuni kiinni, kunnes tiedän mistä puhun.”[108] Koivuneva muistelee:

- Kännö oli tunnettu nimenomaan siitä, että hän ei tullut toimeen kaikkien tiedotusvälineiden edustajien kanssa. Suomeen kehittyi muutamien toimittajien joukko, jotka saivat hänet ärsyyntymään välittömästi.[109]

- Hän oli varsin kaksijakoinen ihminen: sai lehdistössä kielteisen maineen, vaikka oli yksityiselämässään reilu sekä poikkeuksellisen älykäs ja kielitaitoinen ihminen.[110]

Tiedottamisen puute oli yksi syy Ulkomaalaistoimiston ja sitä myöten Kännön huonoon maineeseen. Ulkomaalaistoimistolta puuttui tiedottamisstrategia, eikä 1970-luvulla tiedottajia ollut palkkalistoilla ainoatakaan. Tämä suututti lehdistöä ja oli omiaan lisäämään Ulkomaalaistoimiston kuvaa salailevana tahona. Ulkomaalaistoimisto oli myös osa poliisiorganisaatiota, eikä siten voinut tehdä ainoatakaan linjausta, joka olisi poikennut poliisiosaston tai sisäministeriön kannasta. Tarkkana juristina Kännö noudatti sisäministeriön toimintaohjeita pilkulleen.[111] ”Tuntuu siltä, että jos Utsjoella katkeaa turistin kengännauha, sekin on minun syyni, Kännö purkautui 60-vuotisjuhlahaastattelussaan.”[112]

Jouko Keloneva kummastelee Kännön saamaa mainetta ulkomaalaisvastaisena ”rautarouvana”. Koskaan ei uutisvälineissä puhuttu ulkomaalaisten Kännölle lahjoittamista kukkalaitteista ja suklaarasioista. Keloneva huomasi Kännön luonteessa paljon pehmeitä puolia ja huumorintajua:

- Kaikki johtajat olivat juristeja, ihmisinä kuitenkin erilaisia.[113]

Ulkopuolisille ja nuorimmille alaisilleen pelottavaksi jäänyt Kännö sai lopulta myös tunnustusta, kuten Harri Palmu muistelee:

- Eila Kännö oli sivistynyt ja oikeudenmukainen, hallitsi hommansa. Vaikka vuonna 1970, kun hän tuli Ulkomaalaistoimiston päälliköksi, ei varmaan ihan suoranaisesti ollut aiemmin ulkomaalaisasioita hoitanut, oli kyllä ollut Interpolin hommissa. Mutta joka tapauksessa pitkän linjan poliisimies, jos voin näin sanoa. Ja lain tunteva tietenkin, juristi kun oli.

1970-luvulla, kun nämä ulkomaalaisasiat alkoivat enemmän kiinnostaa lehdistöä, häntä kyllä kohdeltiin mielestäni liian rajusti. Monet jutut menivät liikaa Eilan syyksi, vaikka toimistopäällikkönä tietenkin hän oli vastuussa. Tai ainakin lehdistö antoi sellaisen kuvan, että Eila Kännö on se, joka kaikista asioista päät-

108 Kännö, s. 113.
109 Lauri Koivuneva (Hanna Lukkari: Tiukan julkikuvan lempeämpi puoli, SUVI 11.5.2009).
110 Lauri Koivuneva 11.6.2009.
111 Lauri Koivuneva 11.6.2009.
112 HS 13.1.1981.
113 Jouko Keloneva 24.6.2009.

tää, mutta eihän se todellisuudessa niin ollut, koska päätäntävaltaa oli muillakin siellä Sustossa. Eila noudatti lakia ja senaikaisia käytäntöjä. Elleivät asiat sitten menneet joidenkin ulkomaalaisten kohdalla niin kuin he halusivat, oli lehdistö hirveän kiinnostunut.

- Loppujen lopuksi, kun Eila lähti eläkkeelle, kaikki olivat kiittämässäkin, mediaa myöten.[114] Entinen ulkomaalaisvaltuutettu Antti Seppälä muistelee:

- Minusta arvostelu oli erittäin aiheetonta, sillä Eila otti asiat asiallisesti. Olihan tapauksia tietenkin. Mutta Eilalla oli niin kovia vastustajia, että pitivät meteliä, Lars D. Eriksson ja muita. He pitivät niin kovaa meteliä, että ei niin Eila kuin Siljamäkikään pystynyt puolustautumaan. Heidät "laitettiin" rasisteiksi "ja sillä siisti". Molemmat ovatkin myöntäneet, että he eivät oikein osanneet suhtautua mediaan.[115]

Muistokirjoituksessa Ritva Santavuori ja Hannu Siljamäki kiteyttivät Kännön luonteenlujuuden: "Hän noudatti periaatettaan, jonka mukaan virkamiehen tulee tinkimättä noudattaa lakia ja lain tulee vuorostaan olla kaikille sama. Sen, joka päätökset tekee, on niistä myös vastattava. Kännön alaiset, työtoverit ja yhteistyökumppanit muistavat hänet jämptinä ja luotettavana virkamiehenä, jota poliittiset tuulet eivät heiluttaneet. Hänelle oli luonteenomaista ehdottoman oikeudenmukaisuuden tavoite."[116]

Tieto Kännön kuolemasta tuli monelle hienoisena yllätyksenä, Arja Mildillekin:

- On tiettyjä ihmisiä, joiden olettaa elävän ikuisesti. Koen Eila Kännön silloisen ulkomaalaistoimiston lippulaivana. Tietty osa virastomme historiasta jää nyt auttamattomasti muistoihin...ja kirjan kannet kiinni.[117]

NUORET HERRAT

Ulkomaalaistoimiston "vanhoista herroista" Svensson vaihtui Kirsi Taariin (myöh. Taari-Hirvonen), jonka kuoltua vuodesta 1980 kansalaistamisasioista vastasi Kerttu Ilonen-Arjas. Maahanmuuttohallinto pysyi kuitenkin miesvaltaisena, sillä Kännön lähimmät avustajat olivat edelleen poliisitaustaisia miehiä:

Jaakko Häyhtiö tuli Ulkomaalaistoimistoon neljänteen tarkastajan virkaan sekä Heinosen seuraajaksi Kännön "varamiehenä" vuonna 1973. Tämä oli päällikön viran lisäksi ainoa, johon vaadittiin ylempää korkeakoulututkintoa.

Syksyllä 1974 Ulkomaalaistoimiston palvelukseen tulivat ensin Lauri Koivuneva ja kohta perään Hannu Siljamäki. Jo toimistossa olleella Jaakko Häyhtiöllä oli pääasiassa johtotehtäviä, joten Koivuneva ja Siljamäki tekivät aluksi kaikki viisumiratkaisut lähetystöjen tekemiä lukuun ottamatta – muut eivät ratkaisuja saaneet tehdäkään.[118] Maaliskuun alusta 1975 Siljamäki siirtyi varanotaarina Häyhtiön hallussa olleeseen juristin virkaan, jota hän hoiti ylimääräisenä vt. virkamiehenä määräaikaisesti 12 vuotta ja sen jälkeen, valmistuttuaan oikeustieteen kandidaatiksi vuonna 1985, vakinaisesti, kunnes siirtyi poliisiosastolle 1.6.1989.[119]

Siljamäki myönsi Helsingin Sanomien 50-vuotispäivähaastattelussaan olleensa sellaistenkin päätösten takana, joista Kännö esimiehenä otti julkisuudessa vastuun: "Sain passintarkastajilta 5-7 soittoa joka ilta. Kun Leningradin juna saapui Vainikkalaan kahdelta yöllä, tuli usein herätys. Jouduin tekemään käännytyspäätöksen puhelimessa." [120]

Siljamäki sai Helsingin kaupunginviskaalilta huomautuksen siitä, että olisi ollut entisiin asiakkaisiinsa sellaisessa suhteessa, että se olisi vaarantanut hänen asemaansa valtion virkamiehenä. Taustalla oli perätön ilmoitus, jonka mukaan Siljamäki olisi teetättänyt ulkomaalaisilla ilman työlupaa parkettiremontin. Tosiasiallisesti ja poliisitutkinnan mukaan toimintaan ei liittynyt työn teettämistä eikä yhtään ulkomaalaista, vaan Suomen kansalaisuuden saaneita entisiä ulkomaalaisia. Siljamäen kantelusta oikeuskanslerille tämä poisti syyttäjän Siljamäelle antaman huomautuksen ja antoi sen sijaan syyttäjälle huomautuksen hänen antamastaan huomautuksesta. Huomautuksen antaminen kun ei kuulunut syyttäjän toimivaltaan. Tapaus liittyi erään neljällä eri nimellä ja passilla maassa olleen pakistanilaisen maasta poistamiseen ja tämän kostoksi tekemään kanteluun.

- Vaikeaksi koetun jutun sain perintönä Jouko Kelonevan jäämistöstä hänen siirryttyään suojelupoliisin palvelukseen.[121]

HAJATAPAUKSIA 1970-LUVUN ALUSTA

Poliittinen ilmapiiri oli Suomessa poikkeuksellisen kiihkeä 1970-luvun alussa. Vasemmistopuolueet olivat saaneet enemmistön eduskuntaan keväällä 1966 ja kommunistit palasivat hallitukseen 18 vuoden tauon jälkeen; oli kokoomuksen vuoro jättäytyä oppositioon 21 vuodeksi. Neuvostoliitolle uskollinen taistolaisuus ja kansainvälisempi uusvasemmistolaisuus olivat muotia varsinkin radikaalisessa opiskelijaliikkeessä ja Kekkonen valittiin kolmannelle presidenttikaudelleen vuonna 1968, tällä kertaa vasemmiston suosikkina. Politiikan tutkijoiden yllätykseksi vuosien 1968–1972 vaalien suurvoittaja olikin presidentin suorasanaisen

114 Harri Palmu 22.9.2009.
115 Antti Seppälä 23.9.2009; vrt. Seppälän (s. 32-34) tekemä Kännön haastattelu.
116 HS 11.5.2009.
117 Lukkari (Mild).
118 Lauri Koivuneva 11.6.2009.
119 Hannu Siljamäki 27.12.2009 ja 1.7.2010; vrt. Seppälän (s. 34-35 ja 110-111) tekemä Siljamäen haastattelu.
120 HS 8.10.1987.
121 HS 8.10.1987; Hannu Siljamäki 1.7.2010.

vastustajan Veikko Vennamon perustama Suomen maaseudun puolue (SMP), jota sen vastustajat leimasivat äärioikeistolaiseksi populistiseksi protestiliikkeeksi. Pian huhuttiin jopa Neuvostoliiton Helsingin-suurlähettilään suunnitelmista vauhdittaa Suomessa vallankumousta.

Äärimmäisen jännittyneessä poliittisessa ilmapiirissä oikeistolaiset tunsivat olevansa "hiljaisena enemmistönä", mutta puolustuskannalla. Oikeistolaiset omaksuivat muun muassa ulkomaalaispolitiikassa tyypillisesti inhorealistisen asenteen: jokainen maa huolehtikoon itsestään ja Suomi teki jo karjalaisten evakkojen asuttamisessa oman osuutensa inhimillisestä hyväntekeväisyydestä. Kaikki tiesivät, mitkä "yleiset syyt" rajoittivat maahanmuuttoa ja pakottivat erityiseen varovaisuuteen kaikessa kansalliseen turvallisuuteen liittyvässä.

Vasemmistolaiset puolestaan tunsivat periaatteessa velvollisuutta kansainväliseen solidaarisuuteen, mutta se ei saanut tarkoittaa palkkoja polkevan halpatyövoiman värväämistä kapitalistien armoille. Saksalainen käsite "Gastarbeiter" edusti Suomen vasemmistolle imperialistista riistoa, vaikka Länsi-Saksaan, Ruotsiin ja moniin muihin länsimaihin töihin hakeutuneet eteläeurooppalaiset rakensivat säästöillään eläketurvaansa ja parempaa tulevaisuutta lapsilleen. Vasemmistolaisten mielestä ulkomaalaisia piti auttaa humanitaarisin perustein, mutta taistolaisten ja uusvasemmistolaisten välillä oli mielipide-eroja muun muassa Berliinin muurin ja kommunististen maiden toisinajattelijoiden turvapaikan tarpeen suhteen.

Kun amerikkalaiset nuoret miehet kieltäytyivät taistelemasta Vietnamissa ja pakenivat muun muassa Ruotsiin, suomalaisten suhtautuminen kutsunta- ja sotilaskarkureihin riippui poliittisista vakaumuksista, joiden välillä tasapainotteleva Suomi torjui tammikuussa 1971 amerikkalaismiehen turvapaikka- ja oleskelulupahakemukset. Päätöstä helpotti se, että miestä odotti Yhdysvalloissa syyte hammaslääkärinsä uhkaamisesta ja laittoman aseen hallussapidosta. Toinen amerikkalaismies oli jo oleskellut Ruotsissa, joten häntä kehotettiin uusimaan Ruotsista saamansa muukalaispassi, jos mieli jäädä Suomeen.[122] Edes Kekkonen ei halunnut joutua selittelemään, miksi amerikkalaisia aseistakieltäytyjiä ja sotilaskarkureita kohdeltaisiin lempeämmin kuin neuvostoliittolaisia. Myös pakistanilaisten omatoiminen työnhakuretki Suomeen seuraavana vuonna edusti poliittisesti kiistanalaista muuttoliikettä, jota vuorostaan vasemmistolainen ammattiyhdistysliike pelkäsi. Hotelli- ja ravintolatyöläiset muistuttivat kesällä 1973: "Siirtotyövoimalla ei voi helpottaa työvoimavajausta".[123]

122 Mappi 27 B, Ulkoasiainministeriön arkisto; IS 16.11.1979.
123 HS 5.8.1973.

Ugandan diktaattorin Idi Aminin vuonna 1972 karkottamat intialaiset olisivat luultavasti työllistyneet Suomessa hyvin, mutta Amin uhmasi entistä siirtomaaisäntäänsä Britanniaa ja veljeili Neuvostoliiton kanssa, joten hänen uhreistaan olisi voinut tulla Suomen idänsuhteille rasite. Suomi ei siis halunnut ugandalaisia.[124] Oli tuskastuttavaa odottaa tilaisuutta ulkomaalaispoliittiseen aktiivisuuteen tavalla, joka ei jakaisi Suomen poliittista kenttää kahtia.

Valtioiden välisillä korkean tason vierailuilla oli tapana laatia joko kulttuurivaihtosopimus tai maiden välinen viisumivapaus, jos tapaaminen muuten oli ollut anniltaan mitäänsanomaton. Tämän vuoksi noille ajoille oli tyypillistä viisumivapaus usean maan kanssa. Myöhemmin näitä vapauksia rajoitettiin kehitysmaiden osalta ja palattiin takaisin viisumikäytäntöön.[125] Yliopistot toivottivat tervetulleiksi kaukomaiden opiskelijoita, mutta moni nuori toivoi jotain enemmän ja alkoi hävetä Suomen varovaisuutta sekä muista Länsi-Euroopan maista poikkeavia käytäntöjä, vaikka viranomaiset vakuuttelivat pohjoismaisen yhteistyön takaavan kohtuullisen yhteneväiset ulkomaalaissäädökset.

PAKISTANILAISET TYÖNHAUSSA 1971

Kesällä 1971 lehdet otsikoivat pakistanilaispakolaisten ryntäyksestä Suomeen: "Pakistanin pakolaisia jo 72 Helsingissä".[126] Kesti aikansa ennen kuin toimittajat ymmärsivät, ettei Suomeen tulleilla länsipakistanilaisilla ollut mitään tekemistä TV-uutisista tutun Itä-Pakistanin (nykyisen Bangladeshin) verisen itsenäistymisen kanssa, eivätkä he hakeneet turvapaikkaa.[127] "Jos saamme työtä työskentelemme kuin koneet", vakuuttivat pakistanilaiset työlupien toivossa, mutta eivät tietenkään unohtaneet mainita kotimaansa poliittista kriisiä. Ulkomaalaistoimisto yritti selittää, miksi tilapäinen työvoimapula ei riittänyt perusteeksi: "He tulevat maahamme siirtolaisiksi, jäädäkseen tänne lopuksi ikäänsä. Meillä on nyt esimerkiksi ravintoloissa tiskaajien paikkoja, mutta emme voi myöntää heille työlupia, koska sitten emme pääse heistä irti. ... Olisimme ehkä valmiit antamaan heille työluvat, jos saisimme takeet, että he lähtevät kotimaahansa, kun suomalainen tarvitsee heidän työpaikkansa. Ja että he lähtevät jonkun muun varoilla eivätkä meidän kustannuksellamme."[128]

124 IS 16.11.1979.
125 Tapani Tuomiharju 17.6.2009.
126 US 31.7.1971; vrt. Maahanmuuttoviraston arkistosta löytyvä, lähinnä lehtileikkeistä koostuva mappi.
127 Ilkka Entchev: Pakistanilaisten tulo Suomeen 1971 – uuden ajan alku? (Oulun yliopiston yleisen historian proseminaariesitelmä 1997), s. 6-8.
128 US 31.7.1971.

Tapani Tuomiharju oli pakistanilaistapauksen aikaan töissä Suomi-seuran siirtolaisneuvontaosastossa, mutta seurasi tapahtumia. Pakistanin ja Suomen välinen viisumivapaus salli kolmen kuukauden turistimatkan Suomeen ilman muodollisuuksia. Pakistanilaiset kuitenkin kulkivat suorinta tietä Helsinkiin työnvälitystoimistoon. Tällainen toimintatapa ei ollut sallittua, vaan työlupien olisi pitänyt olla kunnossa jo ennen maahantuloa.

Norjaan oli jo jonkin aikaa tullut pakistanilaisia töihin ja Suomeen tullut joukko tunnusteli uutta maaperää työntekomahdollisuuksien suhteen. Suomi oli kuitenkin tiukka noudattamaan asetuksia ja vaikka pakistanilaiset saattoivat hetken tehdäkin töitä, oli päätös loppujen lopuksi kielteinen. Pakistanilaiset suivaantuivat siitä niin, että marssivat mielenosoituksellisesti jalkapatikassa Helsingistä Turkuun tiedotusvälineiden seuraillessa tapahtumia.[129] Jaakko Häyhtiö muistelee:

- Pakistanilaisjoukko ei täyttänyt pakolaisen tuntomerkkejä miltään osin, vaan heidän epäiltiin tulleen Suomeen yksinomaan työn perässä. Jotkut poliitikot puhuivat pakistanilaisten puolesta, mutta yleinen mielipide ja suomalainen ammattiyhdistyspolitiikka oli voimakkaasti pakolaisasiaksi naamioitua työnhakureissua vastaan. Ulkomaalaistoimistolle pakistanilaisten työnhakureissu oli yksi esimerkki ajalle ominaisista haasteista. Aika ajoin Suomeen pyrkivien ulkomaalaisryhmien suhteen piti muodostaa linjaus, joka perustuisi silti pilkuntarkasti lakiin ja asetuksiin. Ulkomaalaisasioihin kantaa ottaessaan Ulkomaalaistoimisto joutui väkisin mukaan poliittisiin kysymyksiin. Painostuksen sataessa niskaan joka taholta oli tiukka pitäytyminen lain kirjaimessa ainoa mahdollinen toimintamalli.[130]

- Oli selvää, ettei kysymys ollut mistään pakolaisjoukosta, vaan selkeästi ryhmästä nuoria miehiä, joiden tarkoitus oli tulla Suomeen tekemään töitä. Kenelläkään heistä ei ollut maahan tuloon edellytettyä oleskelu- ja työlupaa, vaan kukin oli tullut turistina. Kun lupia ei Suomesta käsin myönnetty, niin joukko järjesti kävelemällä mielenosoitusmarssin Helsingistä Turkuun. Media seurasi ulkomaalaisia kulkijoita koko matkan ja haastatteli heitä, jolloin nämä kertoivat, että viranomaiset ovat ensin kutsuneet heidät tänne Suomeen työntekoon ja sitten eivät myönnäkään täällä lupia. Ilmankos toimistopäällikkö Kännökin jossain vaiheessa sanoi julkisuuteen, että tumman ihmisen totuus on toisenlainen.

Olin noihin aikoihin töissä vielä Turussa, jossa jouduimme ulkomaalaisvalvontaa suorittavina virkamiehinä hieman katsomaan joukon perään. Majoituspaikka löytyi Turun kaupungin ylläpitämästä retkeilymajasta. Majan emäntä kertoili joidenkin naisten soittaneen joukon puolesta, jotta pidättehän varmaan heistä hyvää huolta. Kertoi sanoneensa soittajalle, että vaikka joka päivä lakanat vaihtaisi, niin puhtaus ei säilyisi. WC:n seinätkin oli tuhrittu ulostuksella ja tarpeet tehty lattialle. Oliko se epätietoisuutta tai vain mielenosoitusta, ei selvinnyt. Poliisille vihoiteltiin siitä, että keräsimme kaikkien passit talteen. Niitä tarkastellessani huomasin eräitä väärennyksiä voimassa olojen suhteen, minkä jälkeen kokosinkin koko ryhmän puhutteluun ja ilmoitin väärennyslöydöksistäni. Kaikki halusivat tietää kenen passi on väärennetty ja niinpä sanoin, että ken tuntee pistoksen sydämessään voi tulla hakemaan passinsa poistuessaan maasta. Seuraavana päivänä minulla oli jono luonani pyytämässä lupaa poistua maasta. Passin väärentäminen maailmalla saattaa olla vakavakin rikos, hieman toisin kuin meillä on kautta aikojen ollut. Valvoimme maasta poistumisen.[131]

Päälehdet osoittivat kesän ajan myötätuntoa pakistanilaisille, mutta kääntyivät syksyn kuluessa heitä vastaan.[132] Vain muutaman pakistanilaisen onnistui jättäytyä Suomeen ehdittyään löytää vaimon.[133] Aikalaistutkijan mukaan pakistanilaisten kohtaloksi muodostui, ettei heillä ollut tukenaan ”minkäänlaista intressiryhmää”, kuten kaksi vuotta myöhemmin Suomeen vastaanotetuilla chileläisillä.[134] Tapani Tuomiharju kertoo:

- Suomen menettelyn ansiosta pakistanilaisten työperäiseltä invaasiolta vältyttiin. Toisin kävi Norjassa, jonne pakistanilaisia päätyi kymmeniätuhansia.[135]

KUMIVENEMIEHESTÄ TESTITAPAUS 1973

Kumiveneellä Suomeen 16.7.1973 tullut Neuvostoliiton kansalainen esittäytyi liettuansaksalaiseksi Viktor Schneideriksi. Länsi-Saksa, Yhdysvallat ja YK:n pakolaisjärjestö UNHCR ottivat julkisuudessa kantaa hänen puolestaan painostaakseen Suomea todistamaan, kunnioittiko maamme kansainvälistä pakolaissopimusta. Presidentti Kekkonen sanoi viikkoa myöhemmin pääministeri Kalevi Sorsalle, että Schneider olisi ”parasta olla luovuttamatta” Neuvostoliittoon. Kekkonen ei tarkoittanut Schneiderista ennakkotapausta, vaan antoi seuraavana päivänä alivaltiosihteeri Keijo Korhosen ”sanoa, että edelleen palautamme, jos kiinni rajalla.”[136]

Kekkonen kantoi huolta suunnittelemastaan huippukokouksesta, jonka järjestäminen vaarantuisi, jos Suomen puolueettomuus ja riippumattomuus

129 Tapani Tuomiharju 17.6.2009.
130 Jaakko Häyhtiö 15.6.2009.
131 Hannu Siljamäki 1.7.2010.
132 Entchev, s. 13-14 ja 17.
133 Harri Palmu: Ulkomaalaisasioiden kehityksen silmässä 35 vuotta – Komisario Palmun muistelmat 1-2 (Helsingin poliisipäällystökerho ry:n tiedotuslehti 4/2006 s. 15-30 ja 1/2007 s. 13-27).
134 Heikki Rinne: Vierastyövoimakysymys – ”Työvoimapula” Suomessa vuonna 1974 (Tampereen yliopiston valtio-opin kansainvälisen linjan sivuainelaudaturtutkielma 1979), s. 9.
135 Tapani Tuomiharju 17.6.2009.
136 Urho Kekkosen päiväkirjat 3 (toim. Juhani Suomi, Keuruu 2003), s. 341.

Neuvostoliitosta kyseenalaistettaisiin. Niinpä Schneider sai Ulkomaalaistoimistosta oleskeluluvan ja muukalaispassin 25.7.1973. Hän jatkoi pian Britanniaan. Sittemmin tosin paljastui, ettei miehellä ollutkaan saksalaisia sukujuuria ja että hänen oikea nimensä oli Tshernov.[137]

- Kumilauttamies oli olevinaan neuvostoliitonsaksalainen, mitä ei siis oikeasti ollut. Kyseinen tapaus puhutti kyllä muistaakseni ihan ministeritasollakin, Harri Palmu muistelee.[138]

Marita Töttermankin muistaa Schneiderin, joka rantautui Suomeen kumiveneellä. Siihen aikaan lehdillä oli tapana väittää Suomen palauttavan herkästi loikkareita itään, mutta Schneider oli julkinen esimerkki päinvastaisesta menettelystä. Tötterman muistaa kirjoittaneensa miehelle muukalaispassin. Eila Kännö ei rohjennut allekirjoittaa hyväksyntäänsä muukalaispassille, joten sen teki sisäministeri Heikki Tuomisen sijainen. Sitten Schneiderille haettiin viisumia Englantiin, jonka saatuaan hän lähti pois Suomesta. Samaan tapaan toimittiin monen muunkin kohdalla, mutta yleensä "kumivenemiehen" tapausta salaisemmin.[139]

Schneiderin tapaus johti turvapaikkatyöryhmän perustamiseen, jossa ulkoministeriö ja Rajavartiolaitos voisivat auttaa Ulkomaalaistoimistoa turvapaikkahakemusten ratkaisemisessa. Työryhmä kokoontui syksyyn 1978 asti, mutta erään tiedon mukaan ei pitänyt pöytäkirjoja; Siljamäen toimiessa sihteerinä vuodesta 1975 pöytäkirjoja on kuitenkin pidetty.[140]

CHILE 1973

Sotilasjuntta kaappasi vallan Chilessä 11.9.1973 ja vastikään avattuun Suomen lähetystöön saapui pian ensimmäinen turvapaikanhakija.[141]

Pakolaisongelma

- Suomen ja Chilen välillä oli allekirjoitettu aikaisemmin tieteellisteknillinen yhteistyösopimus, jolla Suomen kaivos- ja metsäteollisuudelle avattiin eräänlainen luottolinja Chilessä. Tämän sopimuksen tiimoilta Suomessa oli aikaisemmin vieraillut isohko chileläinen valtuuskunta ja tämän delegaation johtaja tuli ensimmäisenä pyytämään apua Suomen lähetystöstä. Hänen kotinsa oli hävitetty, muistelee Suomen asiainhoitaja Tapani Brotherus ensimmäisiä vallankaappauksen jälkeisiä päiviä Santiagossa.

Pian Brotheruksen kotiin Chilessä alkoi tulla lisää porukkaa:

- Eihän meillä ollut tilaa niin suurille määrille, eikä ulkoministeriön ohjesääntöihin kuulunut käsitettä diplomaattinen suojelu, jollaiseksi se sitten kehkeytyi. Päinvastoin diplomaattiseen suojeluun oli kielteinen kanta kautta linjan. Eihän Suomi ottanut tuolloin pakolaisia mistään suunnasta ja loikkaritkin käännytettiin enemmälti kyselemättä, ehkä jonkinlaisten kuulustelujen jälkeen.

Diplomaattinen suojelu on hyvin erikoinen instituutio ja Etelä-Amerikassa se on valtiosopimuksella vahvistettu. Voimassa oli tällainen alueellinen tapakulttuuriin liittynyt käytäntö, jonka mukaan poliittisia pakolaisia voitiin suojella ulkovaltojen lähetystöjen alueilla. Aikanaan kun hallitukset vaihtuivat Etelä-Amerikassa tiuhaan tahtiin, niin lähtevä presidentti saattoi loikata, ehkä kassakaappi kainalossaan, jonkin ulkovallan lähetystöön odottelemaan tilanteen rauhoittumista. Myös chileläiset ajattelivat, että menemällä minkä tahansa maan lähetystön alueelle he olisivat poliisin ja sotilaiden ulottumattomissa. Jotkut lähetystöt käännyttivät heitä porteiltaan ja jotkut harvat sitten ottivat heitä vastaan.

Tilanne kehittyi tukalammaksi:

- Meillä alkoi olla enemmän ihmisiä kuin resurssimme olisivat kantaneet, eikä ylimääräistä apuvoimaa ollut saatavilla mistään. Huoltoa oli hyvin vaikea järjestää, sillä voimassa oli ulkonaliikkumiskielto ja elintarvikkeita säännösteltiin. Kun porukkaa alkoi olla meillä 20–30, niin silloin kirjoitin UM:lle, että meillä on tällaisia tilapäisiä vieraita, mutta niistä pyritään eroon mahdollisimman pian. Prosessi kuitenkin jatkui muutaman kuukauden ja tulijoiden määrä vain kasvoi. Tällöin vuokrasimme erään koulurakennuksen, joka oli ollut aikaisemmin DDR:n käytössä, johon ryhdyimme majoittamaan näitä tulijoita. Koululle järjestettiin huolto ja ruokailu ja myöhemmin myös Suomen lähetystö muutti tilansa sinne. Suomella oli tuohon aikaan Chilessä DDR:n edunvalvontatehtävä ja sitten myös DDR kiinnostui ottamaan vastaan pakolaisia. Heille tämä muodostui isoksi asiaksi ja lopulta he ottivat yli kaksituhatta pakolaista Chilestä.[142]

YK:n pakolaisasiain pääkomissaari lähetti pian vallankaappauksen jälkeen vetoomuksen Pohjoismaiden hallituksille ja pyysi luvan saada tyhjentää Chileen muodostettu pakolaisleiri, ns. sveitsiläisleiri, joka oli nimensä mukaisesti Sveitsin Punaisen Ristin lipun alla. Tämän leirin pakolaiset olivat kaikki ei-chileläisiä, lähinnä brasilialaisia, argentiinalaisia ja Väli-Amerikan maista tulleita poliittisia pakolaisia, joita oli otettu Chileen entisen presidentin Salvador Allenden aikana.

137 Jussi Pekkarinen & Juha Pohjonen: Ei armoa Suomen selkänahasta – Ihmisluovutukset Neuvostoliittoon 1944–1981 (Keuruu 2005), s. 296-302.
138 Harri Palmu 22.9.2009.
139 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
140 Pekkarinen & Pohjonen, s. 302-304 ja 332; Hannu Siljamäki 16.8.2010.
141 vrt. Seppälä (s. 23-27 ja 41) sekä varsin runsas tutkimuskirjallisuus; Maahanmuuttoviraston arkistosta löytyy viisi mappia lähinnä lehtileikkeitä ja pakolaistoimikunnan pöytäkirjoja.
142 Tapani Brotherus 21.8.2009.

Meksiko, Sveitsi ja Ruotsi ottivatkin vastaan 23.10.1973 mennessä ensimmäiset pakolaiset Chilestä, kukin maa 200–400 ihmistä.

YK:n pakolaisasiain pääkomissaarin vetoomusta suurempi vaikutus oli kuitenkin erään toisen henkilön suhteilla. Jom Kippur -sota Israelin sekä Egyptin ja Syyrian välillä puhkesi 6.10.1973. Tämän sodan johdosta Keski-Euroopassa kutsuttiin kokoon tilaisuus, johon osallistui monia Euroopan valtioiden johtajia. Se keskittyi lähinnä Israelin pääministerin Golda Meirin esitykseen.

- Chilen nykyinen Helsingin-suurlähettiläs Carlos Parra toimi tuohon aikaan Chilen radikaalin puolueen, heidän sosialidemokraattisen puolueensa edustajana Sosialistisessa internationaalissa. Hänellä ei ollut aikaisemmin sen kummempaa poliittista asemaa Chilessä, mutta nyt hän oli pakolaisena Euroopassa ja kiersi eri tilaisuuksissa puhumassa Chilen pakolaisten ottamisen puolesta. Tämän lisäksi hänellä oli hyviä henkilösuhteita Pohjoismaiden korkeille tahoille, toteaa Brotherus, joka on myöhemmin keskustellut tuon ajan tapahtumista Parran kanssa henkilökohtaisesti.

Carlos Parra sattui siis Lontoossa samaan tilaisuuteen monien Euroopan johtajien kanssa. Hän ei saanut puheenvuoroa, mutta pääsi myöhemmin illalla saman tilaisuuden aikana keskustelemaan yksitellen Euroopan johtajien, muun muassa Itävallan liittokanslerin Bruno Kreiskyn, Ruotsin pääministerin Olof Palmen ja Suomen pääministerin Kalevi Sorsan kanssa. Brotheruksen mukaan ”Parra teki niin kuin taitava ihminen menettelee eli kävi yksitellen henkilöitä läpi ja kertoi seuraavalle edellisen tekemästä tarjouksesta.” Brotherukselle kertomansa mukaan Parra sai Sorsan puhuttua siihen, että Suomikin otti pakolaisia Chilestä.[143]

Suomen ensimmäinen pakolaisvalinta

Suomen sisäministeriössä kokoontui 17.10.1973 poliisiylitarkastaja Kyösti Jousimaan johdolla neljän eri ministeriön edustajia (SM:stä Kännö ja Häyhtiö), jotka valmistelivat Chilen pakolaisten avustamista, mutta suhtautuivat varovaisesti ajatukseen heidän ottamisestaan Suomeen. Tämä vaihtoehto sai vauhtia vasta ulkoministeriön Antti Lassilan muistiosta kuusi päivää myöhemmin. Lassila vetosi Ruotsin ja Sveitsin esimerkkiin.[144] Seuraavana päivänä maan hallitus päätti, että Suomi ottaa sata pakolaista Chilestä. Brotheruksen mukaan valtaosa tästä ”sadan kiintiöstä” olisi tarkoittanut pakolaisia edellä mainitusta sveitsiläisleiristä – Chilessä oleskelevia, mutta ei-chileläisiä pakolaisia. Siinä vaiheessa Brotherus kertomansa mukaan ehdotti Suomeen, että otettaisiin myös chileläisiä pakolaisia, jotka tuntuivat olevan nyt ehkä suuremmassa vaarassa kuin sveitsiläisleirin asukkaat. Brotherus muistelee, että tuosta sadan kiintiöstä osoitettiin aluksi chileläisille 20–30. Vetoomuksia alkoi tulla Suomelle myöhemmin muiltakin tahoilta myös chileläisten ottamiseksi ja näihin huomio sitten kohdistuikin jatkotyössä.

- Ennen kuin Suomeen oli muodostunut mitään vastaanottosysteemiä Chilestä lähti Suomeen noin 20 metsänhoitajaa, jotka olivat aikaisemmin olleet hommissa eräässä Suomen ja Chilen välisessä metsäalan yhteistyöprojektissa, jota hoiti Jaakko Pöyry. Itse asiassa he lähtivät omilla passeillaan ns. stipendiaatteina Suomeen, mutta heidän ensimmäinen sijoituspaikkansa oli sama kuin Chilen pakolaisilla, Käyrän koulu Turussa. Suurimmalle osalle oli kuitenkin jo järjestynyt tai järjestymässä työpaikka Suomesta ja he pääsivät integroitumaan siten varsin nopeasti Suomeen.

Se oli lähetystön oman harkinnan varassa, keitä Suomeen otetaan. Ohjeistusta tähän ei tullut. Niistä raporteista, joita olen jälkeenpäin nähnyt, on ilmennyt, että alussa tuli otettua henkilöitä, joiden todellinen hätätila ei ollut samalla tasolla kuin myöhemmin tulleilla. Siirryimme sitten sille kannalle, että tarveharkinta perustui, niin paljon kuin niitä tietoja oli saatavissa, asianomaisen tilan hädänalaisuuteen. Eli valintakriteerit oli tehty puhtaasti humanitaarisen tarveharkinnan pohjalta. En usko, että niitä silloin kuitenkaan kirjattiin ylös.

Käytännössä Brotherus sai toimia varsin itsenäisesti tässä ”Suomen ensimmäisessä kiintiövalinnassa”. Apuvoimia hänellä oli muutamia henkilöitä. Brotheruksen mukaan jokaista Suomeen ehdolla ollutta turvapaikanhakijaa haastateltiin henkilökohtaisesti.

- Kaikki meidän lähetystöön tulleet eivät kuitenkaan tulleet Suomeen. Osa siirrettiin muiden maiden lähetystöihin, jotka taas käsittelivät nämä tapaukset. Meillä toimi tällainen verkosto lähetystöjen välillä.

Verkostoja oli myös chileläisillä:

- Eri puolueiden ja ryhmien verkostot tarjosivat ja työnsivät omiaan meille. Erityisesti Chilen kommunistipuolue oli erittäin hyvin järjestäytynyt.

Koska Suomella oli DDR:n edunvalvontatehtävä Chilessä, valitsi Brotherus pakolaisia myös DDR:ään, jolla taas oli omat kriteerinsä pakolaisten valintaan. Brotheruksen mukaan DDR:lle eivät aluksi kelvanneet ihan kaikki chileläiset vasemmistoryhmien edustajat. Myöhemmin sinne kuitenkin alettiin ottaa myös heidän vierastamiaan anarkisteja. Myös alkuperäisväestöä oli jonkin verran, ainakin Suomeen valituissa pakolaisissa. Brotherus kertoo, että yhteydenpito Suomen viranomaisiin hoidettiin ulkoministeriön kautta:

- Yhteydenpito meni yhdestä pisteestä UM:öön, joka sitten hoiti tiedottamisen eteenpäin muille viranomaisille Suomessa. Uskoisin että myös

143 Tapani Brotherus 21.8.2009; Heikki Hiilamo: Kuoleman listat – Suomalaisten salainen apu Chilen vainotuille (Keuruu 2010), s. 157-158.
144 Tapani Brotherus 21.8.2009; Hiilamo, s. 160-161; Maahanmuuttoviraston arkisto.

Ulkomaalaistoimistoon oli UM:llä kiinteä yhteys ja että UM käytti Suomeen valituista Chilen pakolaisista tehtyjä henkilölistoja myös Ulkomaalaistoimistossa.

Brotherus muistaa, että UM alisti joitain tapauksia Ulkomaalaistoimistolle. Käytännössä alistaminen tarkoitti lausuntopyyntöä:

- Varmasti myös Eila Kännö oli mukana UM:n tietojenjakelussa. Minulla on myös mielikuva, että tapasin Kännön tai ainakin puhuin hänen kanssaan puhelimessa ollessani myöhemmin lomalla Suomessa.

Suomen ylin valtionjohto ei Brotheruksen mukaan puuttunut millään tavalla pakolaisten valintaprosessiin. Hän muistaa, että UM:n virkamies Matti Tuovinen oli se, joka piti myös presidentti Urho Kekkosen ajan tasalla Chilen tapahtumista ja siellä tapahtuvasta pakolaisten valintaprosessista.

- Tämä on käynyt ilmi myös Juhani Suomen toimittamista Kekkosen päiväkirjoista. Presidentti siis seurasi hyvin kiinteästi juttua.

Aluksi Chilen sotilasjuntta ilmoitti, että diplomaattisen suojelun alla oleville henkilöille ei anneta maastapoistumislupia. Kanta tähän muuttui kuitenkin hyvin nopeasti syksyllä, jolloin juntta totesi, että hehän haluavat päästä näistä henkilöistä eroon. Loppusyksyllä juntan asettama ulkoministeri ilmoitti kiertokirjeellä, että he kunnioittavat tällaista diplomaattista suojelua, jota oli harjoitettu ja että he tulevat myöntämään maastapoistumislupia, jos maasta pois pyrkivien henkilöiden asia alistetaan ensin heille. Juntta halusi ensin tutkia, olivatko maasta pois pyrkivät syyllistyneet rikoksiin ja jos eivät, niin silloin heille myönnettäisiin poistumislupa. Juntalle piti siis esittää henkilöiden nimet ja tiedot. Tämä taas aiheutti hyvin tiiviin yhteydenpidon Chilen ulkoministeriön kanssa, jossa oli ihan oma yksikkönsä tällaisia tapauksia varten.

Sotilasjuntta siis päätti myöntää maastapoistumislupia, mutta vain tiettyyn päivämäärään saakka. Kun tämä päivämäärä saavutettiin, niin aikaa pidennettiin jonkin verran. Se oli loppujen lopuksi varsin joustavaa, voisin väittää. Poikkeuksena oli kolme varsin korkeassa asemassa olevaa chileläistä, jotka oleskelivat Suomen lähetystön tiloissa. He olivat Chilen keskuspankin varapääjohtaja, eräs senaattori ja terveysministeri. Heille annettiin lupa tulla Suomeen, vaikka heidän lopullinen kohteensa olikin DDR. Sotilasjuntta asetti heidän Suomeen menolleen kuitenkin karenssiajan, joka kesti kolme kuukautta. Tuona aikana Chilen viranomaiset vielä tutkivat, olisiko näitä kolmea vastaan nostettavissa syytteitä. Juntta ikään kuin varasi itselleen oikeuden vaatia näiden luovuttamista, jos jotain raskauttavaa löytyisi kolmen kuukauden aikana. Tuo karenssiaika kuitenkin tuli ja meni ja lopulta nämä kolme herraa siirtyivät Suomesta DDR:ään ja sieltä myöhemmin takaisin Chileen. Mauno Koivisto tunsi tämän chileläisen pankkimiehen ja Koivisto oli myös myötävaikuttamassa järjestelyihin, joilla nämä kolme saatiin Suomeen.

Kuullessaan, että pääsevät Suomeen, ihmiset olivat hyvin tyytyväisiä. Ensimmäinen pakolaisporukka tuli varmasti talven kylmimpänä päivänä joulukuun alussa, jolloin heidät vietiin Helsinkiin saapumisen jälkeen Turkuun ja majoitettiin Käyrän kouluun. Monille pakolaisille tämä oli varmasti järkytys, se oli varmaankin kuin olisi tullut johonkin siperialaiseen vankileiriin, sillä he eivät ainakaan aluksi päässeet paljon liikkumaan. Moni heistä onkin kertonut ja kirjoittanut tästä. Odotukset olivat varmasti korkeammat kuin mitä todellisuus sitten oli. Olimme kyllä yrittäneet varoittaa heitä, että sopeutuminen ja kotoutuminen eivät tule olemaan kovin helppoa Suomessa. Kotouttamista sanan nykyisessä merkityksessä ei silloin harrastettu, ainakaan näiden Chilen pakolaisten osalta. Brotheruksella on mielikuva, että SPR arvosteli Suomen Santiagon-lähetystöä siitä, että me olimme antaneet liian negatiivisen kuvan Suomesta.[145]

Helsingin näkökulma

Brotheruksen mukaa Chile oli julistanut matkustuskiellon, eivätkä ainakaan suomalaiset lehtimiehet päässeet sinne alkuaikoina. Myöskään mitkään lentokoneet eivät päässeet Chileen. Kaiketi nämä Helsingin Sanomien, Uuden Suomen ja Yleisradion toimittajat oleskelivat aluksi Buenos Airesissa. Kun sitten vallankaappauksesta oli kulunut parisen viikkoa, niin nämä toimittajat pääsivät tulemaan ja sen tiedonsulun siivittäminä olivat kaikenlaiset huhut paisuneet aikamoisiksi. Heillä oli kovat odotukset nähdä tapahtuneita julmuuksia. Juntta oli kuitenkin osannut peittää jälkensä hyvin ja kesti hirmu pitkät ajat ja monet vuodet ennen kuin asiat paljastuivat.

- Ymmärrettävästi suomalaisilla lehtimiehillä oli myötätuntoa pakolaisia kohtaan. Mutta koska minulla ei ollut UM:n lupaa, niin en voinut näyttää toimittajille meille turvaan tulleita pakolaisia, päinvastoin minun piti piilottaa heidät. UM:ssä ei todellakaan olisi hypätty riemusta kattoon, jos he olisivat siellä saaneet lehdestä lukea, mitä Chilessä todella tapahtui.

- Toimittajat kävivät myös Ruotsin lähetystössä, jossa suurlähettiläs Harald Edelstam, jolla oli Palmen hallituksen täysi tuki, esiintyi hyvin näyttävästi, ei vain pakolaisasiassa, vaan itse asiassa hän oli aika aktiivinen myös juntan vastaisessa toiminnassa. Tästä johtuen Chilen viranomaiset karkottivatkin hänet maasta 6.12. – suoraan Suomen itsenäisyyspäivävastaanotolta. Ruotsilla oli ikään kuin koko systeemi valmiina ja nämä lehtimiehet sitten ihmettelivät, että miksi Suomi ei tee mitään. Siinä tilanteessa oli vähän vaikea selitellä. Itse olin yrittänyt saada lisäai-

145 Tapani Brotherus 21.8.2009.

kaa ja ratkaisua sille, miten pakolaisten kanssa menetellään, jatketaanko toimintaa vai lopetetaanko se kokonaan.[146]

Edelstam syyllistyi liioitteluun väittämällä sotilasvallankaappauksessa kuolleen 15.000 ihmistä kun todellinen määrä oli 1000–1500 ensimmäisinä kuukausina ja 3500–4500 koko 17 vuotta kestäneen diktatuurin aikana.[147]

- Samaan aikaan Norjan lähetystö ei ottanut ketään vastaan, vaan käännytti ihmisiä porteiltaan ja Tanska teki jotain pieniä näennäistemppuja. Pian sitten Norjan suurlähettiläs kutsuttiin kotiin ja pantiin häpeäpaaluun. Hänen tilalleen lähetettiin toinen lähettiläs, jonka tehtävänä oli tuoda pakolaisia niin paljon kuin sielu sietää. Norja palasi nansenilaisille linjoilleen varsin nopeasti.[148]

Norjalainen tutkimusmatkailija Fritjof Nansen loi myös diplomaatin uraa ja sai Nobelin rauhanpalkinnon vuonna 1922 toimistaan Kansainliitossa pakolaisten hyväksi. Hän oli luonteva esikuva myöhemmille norjalaisdiplomaateille, vaikka yleensä pikemminkin Ruotsin onnistui saada mainetta kansainvälisenä omantunnon äänenä. Suomeen ei kohdistunut samanlaisia odotuksia, mutta Suomi halusi tuoda esiin omaa puolueettomuuspolitiikkaansa lyöttäytymällä mahdollisimman usein kahtia jaetun Euroopan demokraattisten "puskurivaltioiden" Ruotsin, Sveitsin ja Itävallan seuraan.

- Hallitukset olivat vähän ymmällään miten menetellä. Julkinen mielipide reagoi hyvin voimakkaasti tapahtuneisiin julmuuksiin ja vaadittiin toimintaa. Vaikka Suomi tulikin toimintaan mukaan vähän hitaammin, niin itse asiassa meillä oli ihmisiä suojassa aiemmin kuin muilla. Asian sulattaminen Suomen päässä vain otti aikansa.

Ulkoministeriö tarkisti Chilen tapahtumien jälkeen käsikirjansa ja vuoden vaihteessa siihen tehtiin muutoksia. Koko säännöstö perattiin ja kammattiin ja pantiin uuteen kuosiin.

Euroopan maihin syntyi useita chileläisiä siirtokuntia. Francon Espanja ei vielä vuonna 1973 halunnut kuullakaan kommunistien vastaanottamisesta. Vasta pari vuotta myöhemmin Francon kuoltua chileläisiä alkoi hakeutua myös Espanjaan. Hyvin moni kuitenkin palasi lopulta Chileen. DDR:n vastaanottamista Chilen pakolaisista vain noin kymmenen prosenttia on jäänyt sinne, vaikka heitä kohdeltiin DDR:n normien mukaan poikkeuksellisen hyvin.

Jos tässä haluaa vähän filosofoida, enkä malta olla sitä tekemättä, niin tällä pakolaisuudella ja erityisesti pakolaisten paluulla oli Chilen yhteiskuntaelämää ja kansainvälisiä suhteita tavattomasti elvyttävä vaikutus. Chilehän oli hyvin eristäytynyt, siellä kaukana omissa oloissaan. Chileläiset ovat olleet vähän huonoja siirtolaisia. Monista muista maista on lähdetty pakolaisiksi tai ainakin siirtolaisiksi, mutta chileläiset eivät olleet kovin hanakoita lähtemään pois kotimaastaan. Sen vuoksi heille oli tärkeätä myös palata.[149]

Sisäministeriössä tapahtumia seurasi tiiviisti Häyhtiö:

- Chilen pakolaiskysymyksessä ratkaisevaa oli muiden Pohjoismaiden suhtautuminen kriisiin. Suomi tarkkaili länsimaiden toimintatapoja ja huomatessaan läheisten maiden ottavan pakolaiset vastaan myönteisesti, koettiin kiintiöpakolaisten ottaminen Chilestä poliittisesti välttämättömäksi. Taustalla saattoi olla myös pelko alemmuudesta ja halu olla yhtä edistyneitä humanitaarisella rintamalla kuin muutkin Pohjoismaat. Pikavauhtia kyhättyjen pakolaiskeskusten organisointi oli amatöörimäistä. Projektissa painoi kuitenkin voimakas poliittinen tahto osallistua maailman tapahtumiin ja olemattomasta varautumistasosta huolimatta majoitus saatiin pakolaisille järjestettyä. Pakolaiskeskuksia pystytettiin minne kyettiin, muun muassa vanhoihin syrjäisiin kansakoulurakennuksiin. Keskuksiin käytiin tutustumassa ministerejä myöten ja umpihangessa kahlailu pikkukengissä herätti joissakin virkamiehissä närää. Turvapaikan tarjoamisesta chileläisille jäi hyvä omatunto. Pakolaiset eivät joutuneet kärsimään niistä valtavista haasteista, jotka majoituksesta vastaavien ihmisten piti kireällä aikataululla voittaa.

Pakolaisten halu palata kotimaahansa heti tilanteen muuttuessa suosiolliseksi todisti Häyhtiölle, että pakolaiskiintiön ottaminen Chilestä oli humaani ja sillä hetkellä oikea ratkaisu. Pakolaiskiintiöstä huolehtiminen oli myös hyvä koetinkivi Suomen reagointikyvylle pakolaisasioiden suhteen ja linjasi valtion politiikkaa.[150]

Chilen pakolaiset olivat ensimmäinen uusi sodanjälkeinen pakolaisryhmä Suomessa. Kiintiöksi pakolaisryhmälle määriteltiin sata, mutta tämä ylittyi myöhemmin. Suomessa tilanne aiheutti käytännön ongelmia majoituksen suhteen. Jousimaa veti epävirallista virkamiestyöryhmää, joka yritti selvittää, mille taholle vastuu pakolaisten majoituksesta ja muonituksesta lankeaisi. Työministeriön tarkastajaksi samana vuonna tullut Tapani Tuomiharju toimi pakolaistoimikunnan sihteerinä ja muistaa hyvin ajan haasteet:

- Poliisiosasto kieltäytyi vastuusta vedoten siihen, että putkat olivat ainoa majoitustila, mitä heillä oli tarjota. Sosiaalihallitus puolestaan kieltäytyi avunannosta vedoten henkilöstön resurssipulaan. Tähän Jousimaa vastasi, että avunannolla hän ei tarkoittanutkaan, että sosiaalihallituksen virkamiehet "joutuisivat itse jakamaan hernekeittoa", vaan hän toivoi apua organisoinnissa. Loppujen lopuksi päävastuu

146 Tapani Brotherus 21.8.2009.
147 Hiilamo, s. 121, 126 ja 335.
148 Tapani Brotherus 21.8.2009.
149 Tapani Brotherus 21.8.2009.
150 Jaakko Häyhtiö 15.6.2009.

pakolaisten asuinoloista lankesi työministeriölle ja Punainen Risti hoiti alkuvaiheessa majoituksen. Sosiaalihallitus osoittikin sitten pakolaisten vastaanottoon ja majoitukseen Auran kunnassa Turun lähistöllä olevan lakkautetun Käyrän koulukodin. Pakolaisten sijoittamista Työvoimaministeriön hallinnoimiin siirtotyövoiman vastaanottoasuntoloihin harkittiin myös, mutta ministeriö suhtautui siihen kielteisesti. Myöhemmin tämä kanta kuitenkin muuttui.

Pakolaisten ensihuolto säilyi aluksi SPR:llä, mutta siirtyi sitten työministeriölle, jonka Valtioneuvosto määräsi vastaamaan pakolaisten sijoittamisesta. Ministeriö asetti eri viranomaisten toimenpiteitä koordinoimaan toimikunnan (”Chilen pakolaistoimikunta”).

- Tilanne Chilessä oli tiukka ja ihmiset tulvivat lähetystön aidan yli. Suomi noudatti ratifioimaansa pakolaisten asemaa koskevaa yleissopimusta ja niin chileläisille turvapaikanhakijoille annettiin myönteinen päätös. Chilen pakolaisten tapaus oli eräänlainen tulikoe Suomelle ja esimakua tulevasta. Pakolaisten määrän rajoittaminen kiintiöllä helpotti urakasta suoriutumista, vaikka kiintiö joustikin ylöspäin. Tilanteen rauhoituttua kotimaassa palasi suuri osa chileläisistä kotimaahansa.[151]

Marita Tötterman oli Fredrikinkadun asiakaspalvelussa Chilen pakolaisten aikaan. Yhteistä kieltä espanjaa puhuvien pakolaisten kanssa ei ollut, vaan papereihin pyydettiin allekirjoituksia sormella osoittaen. Kuorien päälle merkittiin ”Chilen pakolainen” erotukseksi kaikista muista käsiteltävistä asioista.[152]

Viimeiset Chilen pakolaiset

Alkuperäisten sadan lisäksi tuli 28 perheenjäsentä ja maaliskuuhun 1975 mennessä 14 muuta, mutta samalla 24 pakolaista siirtyi ulkomaille, joten yhteismääräksi tuli 118, joista 92 oli Chilen kansalaisia ja 23 muista latinalaisen Amerikan maista. Vuoden 1975 loppuun mennessä Suomeen oli vastaanotettu 151 pakolaista, joista 32–42 ehti muuttaa pois ja yksi kuoli 20.3.1975. Tammikuussa 1976 tuli vielä noin 30 chileläistä. Tilastoja kuitenkin sekoittavat pakolaiskiintiöihin luetut Suomessa syntyneet lapset ja muiden maiden kansalaisina olleet perheenjäsenet: kaksi neuvostoliittolaista, yksi espanjalainen, neljä guatemalalaista, kolme brasilialaista, kolme bolivialaista, yksi argentiinalainen ja peräti kahdeksan uruguaylaista. Viidennes ”chileläisistä” ei siis oikeastaan ollut Chilen kansalaisia.

Marraskuussa 1976 Suomi odotti saavansa Chilestä vielä 15 poliittista vankia, mutta viime hetkellä, kun Santiagon-edustusto oli jo valinnut onnekkaat, ulkoministeriö korjasikin määrän kahdeksaan, koska tällä välin Argentiinassa oli

151 Tapani Tuomiharju 17.6.2009.
152 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.

astunut suomalaiseen laivaan neljä salamatkustajaa, jotka sisällytettiin Chilen pakolaiskiintiöön. Edustusto joutui aiheuttamaan pettymyksen seitsemälle vapautta odotelleelle.[153] Tapani Tuomiharju kertoo:

- Chilen pakolaisten sijoittaminen työhön, koulutukseen ja yleensä yhteiskuntaan onnistui melko hyvin, mitä edesauttoi heidän pieni määränsä, vaikka se kasvoikin lopulta lähes kahdeksisadaksi. Chilen pakolaisten tapaus oli eräänlainen tulikoe ja esimakua tulevasta.[154]

Vuosikymmenen loppuun mennessä kuitenkin kolmannes chileläisistä oli muuttanut pois Suomesta. Varsinkin korkeimmin koulutettujen motivaatio opiskella suomea oli liian heikko ja työttömyys oli vuosia yleisempää kuin suomalaisten keskuudessa keskimäärin.[155]

Chileläisten koti-ikävästä kirjoitettiin lehdissäkin.[156] Sen voittaneista tuli kuitenkin lopulta henkisestikin suomalaisia, kuten Adrian Soto on havainnut: ”Pari vuotta sitten työmatkalla ulkomailla hämmästyin, kun huomasin kaipaavani Suomea. Todellakin, näinä vuosina Suomi on saanut ihan oman ja tärkeän paikan sydämessäni. Kovan koulun käytyäni olen oppinut rakastamaan Suomea melkein kuin se olisi oma maani.”[157]

POLIISIN SUHTAUTUMINEN 1970-LUVUN PUOLIVÄLISSÄ

Eila Kännö lähetti 7.11.1974 radiosanoman kaikille poliisitarkastajille: ”Mikä on käsityksenne toimialueellanne oleskelevista ulkomaalaisista, onko ulkomaalaisvalvonnassa tietoonne tulleiden seikkojen perusteella ulkomaalaisten oleskelua maassa yleisesti ottaen pidettävä positiivisena vaiko negatiivisena. Pyydetään lyhyet ja kaunistelemattomat arviot erikseen vakinaisesti maassa asuvista ulkomaalaisista ja turisteista.”

Radiosanomaan tuli ainakin 52 vastausta, joista puolet ei kallistunut kummallekaan kannalle, kolmannes näki enemmän myönteistä ja kuudennes kielteistä. Lääneistä kielteisin oli Uusimaa ”aikaisempaan verrattuna”; Oulun, Vaasan ja Pohjois-Karjalan lääneissä nähtiin sekä myönteistä että kielteistä, muualla lähinnä myönteistä. Palaute oli osin yksityiskohtaista:

”Ruotsin ja Norjan vastaisella rajalla on sensijaan ilmennyt lähinnä juuri naapurimaiden kansalaisten osalta seuraavanlaisia haittatekijöitä:

- ravitsemisliikkeistä on tullut ilmoituksia maksamatta jätetyistä laskuista,

153 Hiilamo, s. 309-310; Maahanmuuttoviraston arkisto.
154 Tapani Tuomiharju 17.6.2009.
155 HS 6.7.1979.
156 HS 15.11.1982.
157 HS 18.10.1987.

- kolaritapauksissa on vaikea saada tulkkeja kuulustelujen toimittamista varten,
- leirialueille olisi saatava tehokkaampi valvonta ulkomaalaisten suhteen,
- osalla ulkomaalaisista käsitys 'villistä Pohjolasta', jossa saa vapaasti 'mällätä'." (Lapin lääni)

"Turisteina liikkuvat ulkomaalaiset ovat jonkun verran aiheuttaneet poliisille töitä ajamalla kolareita ja tekemällä erilaisia joskin vähäisiä rikoksia. Mielestäni eivät negatiiviset kokemukset ole kuitenkaan sellaista suuruusluokkaa että niiden perusteella olisi aihetta ryhtyä rajoittamaan ulkomaalaisten maahan tuloa ja oleskelua maassa." (Ivalo)

"Kaikki he ovat sopeutuneet hyvin tänne... Negatiivisia piirteitä sen sijaan on ulkomaalaisorkesterien täällä oleskelussa. Heistä ei tule yleensä mitään ilmoituksia ja olenkin jo joutunut tekemään huomautuksia mm. ravitsemusliikkeille. Onpa havaittu heidän tekevän pientä 'vilppiä' ja esim. haasteiden tai elatusapuperimisten peräänlähettäminen on työlästä ja yleensä he liikkuvat nopeammin kuin virkakoneisto. ... Lyhyesti sanottuna jokaisessa kansalaisuudessa on yhtä suuri prosentti 'hulttioita', joten kuta enemmän ko. maan kansalaisia liikkuu, sitä enemmän on heikäläisistä harmia. ... – suomalaiset roistot ovat rehellisiä roistoja ulkomaalaisiin verrattuna, joten poliisin teknillistä ja taktillista tasoa olisi kehitettävä, ... – nopeat yhteydet esim. ulkomaalaistoimistoon puuttuvat, varsinkin öiseen aikaan, ..." (Muonio)

"Turistien joukossa on monenlaista viheltäjää, mutta keskimääräisesti heidän kanssaan ei ole mitään vaikeuksia." (Rovaniemi)

"Ulkomaalaisten lisäämistä ei kuitenkaan pidetä suotavana, valvonta on liian työlästä. Erikoisesti sanottava turkkilaisista ja persialaisista kaupustelijoista: ovat inhottavia, kauppaavat huumeita ja varastelevat." (Vaasan lääni)

"Hankaluuksia on lisännyt vielä sekin, että rahaton ulkomaalainen mies on röyhkeästi käyttänyt hyväkseen nuorta suomalaistyttöä ja koko hänen perhettään saadakseen nauttia ilmaisesta asumisesta ja elämisestä. ... Yhteenvetona edellä esitetyn perusteella voidaan todeta, että ulkomaalaisten oleskelua Porin kaupungin alueella ei voida pitää positiivisena asiana, koska suuntaus on ollut se, että tänne on yrittänyt pesiytyä henkilöitä ns. alikehittyneistä maista (esimerkiksi arabeja, pakistanilaisia), jotka kokonaan toisenlaisista kulttuureista ja yhteiskunnallisista oloista lähtöisin olevina, vieläpä ammattitaidottomina, ovat osoittautuneet huonosti sopeutuviksi Suomen oloihin ja jotka loppujen lopuksi tulevat kalliiksi valtiolle, kun heitä joudutaan passittamaan maasta." (Pori)

"Turun kaupungin alueella vakituisesti asuvien ulkomaalaisten luku on pysytellyt viime vuosina 600–700 välillä. Näistä suurin osa on vakituisesti työssä käyviä ammatti-ihmisiä, joista ei poliisille ole muodostunut mitään erityistä ongelmaa. Poikkeuksen muodostaa tänne saapuvien ulkomaalaisten, ilman varsinaista ammattitaitoa oleva tyhjäntoimittajajoukko, joka yrittää asettua tänne vakituisesti asumaan mitä erilaisin perusteettomin syin, joita esim. tilapäiset avioliitot, kielenopiskelu ja työntekijäpula. Oleskelu- ja työluvan saatuaan nämä usein syyllistyvät erilaisiin rikoksiin ja joutuvat ennen pitkää poliisin kanssa tekemisiin. ... Vastaavanlainen jakautuma on myös maahan saapuvien turistien osalta, joiden maahan tuoma valuutta lienee positiivinen ilmiö. Suuri määrä turisteista on kuitenkin varattomia 'peukalokyytiläisiä', jotka matkansa aikana aiheuttavat ilkivaltaa ja pienehköjä näpistyksiä." (Turku)

"Kuitenkaan eivät aina ano työ- ja oleskelulupia ennenkuin alkavat työnsä ja muuttavat usein toimipaikkaa, ennenkuin työlupa on saatu, josta on jonkin verran haittaa. Paikalliset orkesterit eivät myöskään pidä siitä, että ulkomaalaiset muusikot tulevat heidän 'kalavesille'." (Uudenmaan lääni)

"Kirjeen n:o C 1421/74 johdosta esitän kunnioittavasti, ettei täällä viimeisen 10 vuoden aikana ole täällä asuvista ulkomaalaisista paria rikollista (venäläinen ja algerialainen) ja paria kolmea suomalaiselle naiselle lapsen tehnyttä hulttiota, jotka sitten ovat luikkineet tiehensä, lukuunottamatta ole ollut suurempia vaikeuksia. Pientä harmia on ollut joistakin muusikoista ja kehitysmaista tänne jotakin tarkoitusta varten tuotetuista niinsanotuista opiskelijoista. Ns. länsimaisten kulttuurivaltioiden täällä asuvista kansalaisista ei ole ollut harmia. Yleisesti ottaen en pidä ulkomaalaisten täällä oleskelua ainakaan meitä suomalaisia hyödyttävänä. Turisteista ei ole ollut muuta hankaluutta kuin että on joitakin tapauksia, joissa saksalaisten turistien käytös yleensä ja varsinkin liikenteessä on ollut arvostelun alapuolella." (Kerava)

"Näiden joukossa on havaittu olevan jopa rikollisia 'seikkailijoita', joiden päämääränä on näyttänyt olevan 'elää vapaasti' toisten kustannuksella suomalaisen yhteiskunnan normeista ja poliisin ohjeista piittaamatta." (Porvoo)[158]

Lehdistökin luetteli ulkomaalaisten aiheuttamia ongelmia: vuonna 1972 maasta poistettiin kahdeksanhenkinen seurue näpistyksen vuoksi; seuraavana vuonna käännytettiin 118 (50 % enemmän kuin edellisenä vuonna) ja karkotettiin 40 ulkomaalaista; vuonna 1975 maasta poistettiin 12 puolalaista työluvan puuttumisen takia; 7.5.1976 poistettiin peräti 40-henkinen ranskalainen romaniseurue, joka oli harjoittanut veitsenteroitusta ja tuhonnut yhden puiston.[159]

Juhannuksen aikaan 1975 Ulkomaalaistoimisto viittasi julkisuudessa uusiin, kirjoittamattomiin ohjeisiin, joilla työlupien ehtoja oli tiukennettu.[160] Vaikuttimena lienee ollut valmistautuminen kesän huippukokoukseen, jonka alta

158 Mappi "E. Valvonta", Maahanmuuttoviraston arkisto.
159 IS 4., 6.-8. ja 11.5.1976 sekä 16.11.1979; Maahanmuuttoviraston arkisto.
160 HS 24.-25.6.1975.

suomalaisetkin joutomiehet siirrettiin pois pääkaupungin katukuvasta. Tätä epäili madagaskarilainen, jonka viisumia ei pidennetty ja jonka mielestä ETYKin takia tehtiin "rotupuhdistusta". Tosin syytöksiä "mielivallasta ja rotusyrjinnästä" esitti myös Suomessa toista vuotta oleskelleen sveitsiläisen suomalainen ystävä sen jälkeen kun tämän mielenvikainen sukulainen oli tehnyt perättömän ilmiannon varkaudesta, mistä seurasi pidätysmääräys ja oleskeluluvan epääminen.[161]

Työlupien tehostettu valvonta jatkui huippukokouksen jälkeenkin. Vielä elokuun lopulla 1975 poliisi käräytti Naantalissa 12 luvatta työskennellyttä puolalaista.[162] Ilman työlupaa ja paluulippua Suomeen lentänyt espanjalainen käännytettiin suomalaisen morsiamensa pettymykseksi.[163] Passintarkastajia arvosteltiin töykeydestä ulkomaalaisia kohtaan ja Ulkomaalaistoimistoa epäiltiin rasistiseksi: "1) Saako olla parta? 2) Saako olla arabi?" kysyi eräs nimimerkki.[164]

Jos poliisin huolenaiheita olisi julkisuudessa kuunneltu, olisi voitu kuulla, kuinka Helsingissä jouduttiin järjestämään vuonna 1977 Finnjetillä saapuneen saksalaisen sirkusseurueen asiat hevosten ruokkimista ja jätteiden poistoa myöten, koska sirkukselta puuttuivat sopimukset ja rahat.[165] Hannu Siljamäki kertoo:

- Sain ennakkotiedon sirkuksen edustajalta, että Finnjetillä on tulossa iso määrä sirkuksen eläimiä ja toivomuksen koko sirkusryhmän muodollisuuksien hoituvan joustavasti. Kilpailijalta olin vuorostaan saanut tiedon, että sirkuksen lupa-asiat Suomeen eivät olisi aivan kunnossa. Niinpä olin yhteydessä asianomaiseen ministeriöön, josta sain kuulla, että sirkuksella ei ole asian vaatimat luvat kunnossa, eikä niitä tulla Suomessa myöntämään. Kävöisi mielessä, että en ole aikaisemmin vielä eläimiä käännyttänytkään, varsinkin jos maahan tulevilla ihmisillä ovat asiakirjat kunnossa. Niinpä otin yhteyden Harri Palmuun. Muistan keskustelleemme siitä, miten ja missä eläimiä hoidetaan kunnes saamme nämä takaisin Saksaan. Laivayhtiö oli jo ehtinyt ilmoittaa, että laiva on suhteellisen täysi eikä ainakaan koko sirkus mahdu takaisin samalla laivalla. Olimme Palmun kanssa yhtä mieltä siitä, ettei jo maksaneita autopaikan haltijoita estetä lähtemästä, vaan sirkus pannaan takaisin sitä mukaa kuin tilaa tulee. Näin myös kävi. Muutama vankkuri saatiin laivaan sen lähtiessä, loput jäivät Kaijalle poliisien murheeksi. Seuravilla vuoroilla sirkus kokonaisuudessaan palasi Finnjetillä ilman käännytyspäätöksiä.[166]

161 HS 10.7.1975.
162 US 28.8.1975; IS 28.8.1975 ja 16.11.1979.
163 IS 30.8.1975.
164 IS 18.10.1975.
165 Palmu.
166 Hannu Siljamäki 1.7.2010.

POIKKEUSTILANTEET

Kekkonen oli pitkään ponnistellut Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokouksen (ETYK) saamiseksi Helsinkiin. Huippukokoukseen osallistuivat paavia ja Albanian diktaattoria lukuun ottamatta kaikki Euroopan ja Pohjois-Amerikan valtionpäämiehet. Suomalaiset valmistelivat huippukokouksen äärimmäisen huolellisesti ja Ulkomaalaistoimistossakin tehtiin ylitöitä.

ETYKin vuoksi oli 18.7.–3.8.1975 Ulkomaalaistoimistollekin määrätty päivystysvuorot. Berg toimi yöpäivystäjänä työpaikalla. Ajatus oli, että Suomeen tulleet ihmiset saattoivat joustavasti hoitaa muodollisuuksia vuorokaudenajasta riippumatta. Toimiston lattialle tuotiin kenttävuode, huopa ja puhelin päivystystä varten. Berg lepäsi vuoteella ja odotti soittoja, joita loppujen lopuksi tuli aika vähän yhdessä yössä. Kotiin lähteminen töistä kahdeksalta aamulla oli Bergille uusi ja outo kokemus.[167]

Myös Marita Tötterman joutui yöpäivystäjäksi ETYKin aikaan. A-kortistoon oli rahdattu häntä ja muita päivystäjiä varten retkivuode. Yöt olivat helteiset ja Tötterman piti toimistohuoneen ikkunaa auki, jottei läkähtyisi hautovaan sisäilmaan. Fredrikinkadulla Ulkomaalaistoimiston vieressä oli myös taksiasema ja aina kun sinne tuli puhelu, hyppäsi tunnollinen päivystäjä puhelimen ääreen kesken uniensa luullessaan hänelle soitettavan. Kerran yöpäivystyksessä kävi niin, että Tampereen suojelupoliisista soitettiin Töttermanille. Soittaja oli juuri palannut ulkomaankomennukselta, eikä ollut vielä ehtinyt orientoitua kotimaisiin tapahtumiin. Hän ilmoitti päivystäjälle haluavansa tarkistaa Viktor Kalborrek -nimisen miehen tiedot. Marita ihmetteli huvittuneena outoa pyyntöä ja selitti supolaiselle, että "Viktor Kalborrek" oli muusikko Eeki Mantereen taitelijanimi. Työkaverit olivat asettaneet miehelle kepposen, johon tämä oli langennut täysin. Puhelimen päästä kuului vihaista pihinää ja ärräpäitä, kun juoni selvisi uhrille.[168]

Poliisien lakkoillessa helmikuussa 1976 Ulkomaalaistoimiston virkailijoita laitettiin passintarkastajiksi lentokentälle. Parin viikon komennukselle lähtivät muun muassa Leena Heinonen sekä Töttermanin siskokset. Naisille jaettiin työvuorot, kevyt ohjeistus ja taskuun asiakirjat, jotka takasivat heille väliaikaisesti täydet nuoremman konstaapelin oikeudet. Päivät jäivät naisten mieleen jännittävänä vaihteluna ja isommilta välikohtauksilta onneksi vältyttiin. Eräs mies halusi syystä tai toisesta oma-aloitteisesti putkaan ja sinne päästäkseen alkoi rähinöidä, jolloin naisten läheisyydessä kuljeksivat ja turvallisuudesta vastaavat Supon miehet toi-

167 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009; Berg; vrt. Maahanmuuttoviraston arkistosta löytyvä mappi, jossa on aineistoa myös ETYKin 10-vuotisjuhlien ajaksi 15.7.–3.8. 1985 määrätyistä päivystysvuoroista ja toimenpiteistä.
168 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.

mittivat miehen lentoaseman säilöön. Supon agentit vastasivat lisäksi sataman passintarkastuksesta lakon aikana.[169]

Poliisin alaisuudessa työskentelyyn liittyi toinenkin outo lakkotilanne, kuten Teija Camique muistelee:

- Virkamiesten lakossa keväällä 1986 kaikki muut virkailijat ministeriötä myöten saivat mennä lakkoon, mutta me emme, sillä me kuuluimme poliisiin. Olimme osa ammattijärjestöä, joten työssä olevina jouduimme maksamaan suuret summat lakkoavustuksina. Tuntui jonkinlaiselta vääryydeltä olla töissä vasten tahtoa ja maksaa siitä vielä korvauksiakin![170]

LENTOKONEKAAPPAUS 1977

Heinäkuussa 1977 Suomen hallitus piti hätäkokousta lentokentällä, koska yksi vaarallisimmista skenaarioista oli toteutunut: Aeroflotin kone oli kaapattu Helsinkiin 10.7. Kaappaajat Gennadi Shedlukov ja Aleksandr Zagirnjuk olivat työleirillä olleita pikkurikollisia, mutta hakivat nyt turvapaikkaa. Neuvostoliitossa ei lentokoneita liiemmin kaapattu, koska KGB:n tiedettiin hoitavan sellaiset yritykset äärimmäisen ankarasti. Neuvostoliitto ei halunnut pehmeydellä provosoida muualla maailmassa suosituksi tullutta terrorismin muotoa ja oli syytä olettaa, että jos kaappaus pitkittyisi, Neuvostoliitto saattaisi lähettää sitä purkamaan omia erikoisjoukkojaan – vakava sotilaallinen konflikti maidemme välillä ja vaivalla vaalitun itsenäisen, puolueettoman maan imagon menetys maailmalla olivat varteenotettavia uhkakuvia.[171]

Maailman ensimmäinen lentokonekaappaus oli tehty Perussa 21.2.1931. Kaksi vuotta myöhemmin julkaistiin romaani ”Lost Horizon” (suom. Sininen kuu), jonka alussa kone kaapataan toukokuussa 1931 kuvitteellisesta Baskulin kaupungista (ilmeisesti Afganistanissa, vaikka esikuvana lienee ollut Kiinan uiguurikapina) Tiibetin vuorille. Jos ilmailurikoksia sovelletaan jo kuumailmapallojen aikaan, kunnian ensimmäisen kaappauksen keksimisestä saanee tieteiskirjailija Jules Verne puoli vuosisataa aikaisemmin. Kuitenkin vasta 1960-luvun lopulla lentokonekaappauksista tuli vakava kansainvälinen ongelma. Suomi sopi vuonna 1974 Neuvostoliiton kanssa, että konekaappaajat palautettaisiin aina kotimaahansa tuomittaviksi, koska viattomien ihmisten terveyden vaarantaminen ei ole oikeutettu tapa hakea kansainvälistä suojelua poliittiselta vainolta. Neuvostoliitossa maidemme välistä sopimusta oli ilmeisesti kuvailtu yksioikoisemmin, epäilemättä kaappausyritysten ennaltaehkäisemiseksi, sillä neuvostolähteistä levisi Suomeenkin huhu salaisesta lisäsopimuksesta, joka olisi ollut laiton. Tätä huhua jouduttiin julkisuudessa kumoamaan vielä pitkään.

Jaakko Häyhtiö joutui toimiessaan ministeriössä ottamaan osaa lentokonekaappausdraamaan. Ministeriössä oli viikonloppuisin ”päivystävä upseeri” kriisitilanteita varten. Lentokonekaappauksen tapahtuessa Kyösti Jousimaa toimi päivystäjänä ja Häyhtiö oli hänen apulaisensa. Häyhtiö oli juuri matkalla Kokemäellä olevalta vapaa-ajanasunnoltaan kohti kaupunkia, kun hän kuuli uutisen lentokonekaappauksesta. Häyhtiö tajusi, että hänen täytyisi päivystävän upseerin apulaisena toimia ja suuntasi suoraan lentokentälle. Sinne päästyään Häyhtiö ilmoittautui Jousimaalle, joka yhdessä poliisiylijohtajan kanssa antoi hänelle valtuudet toimia välittäjänä kaappausdraamassa. Kirjalliset menettelyohjeet tämänkaltaisia kriisejä varten olivat niukassa, eivätkä vastuualueet olleet kenellekään täysin selvillä. Vasta tämän episodin jälkeen ministeriö laati selvät ohjeet tulevaisuutta varten.

Välittäjän ominaisuudessa Häyhtiö suuntasi kaapatulle koneelle, jossa hän alkoi neuvotella kaappaajien kanssa vailla koulutusta tai ohjeita panttivankitilanteita varten. Venäjääkään Häyhtiö ei osannut kuin parin sanan verran, joten kielitaitoinen suomalaislennonjohtaja toimi tulkkina. Lentoaseman poliisista Seija Havukainen lienee toiminut neuvottelijana ja tulkkina, kunnes loppuvaiheessa myös Helsingin poliisilaitoksen passiosaston valvontatoimistosta saatiin paikalle venäjäntaitoinen konstaapeli.

Aseellinen isku lentokoneeseen suljettiin nopeasti pois ratkaisuvaihtoehdoista ja väsytystaistelu katsottiin parhaaksi toimintatavaksi. Kaapparit eivät vaikuttaneet kovinkaan pahantahtoisilta, sillä he päästivät koneesta ulos naiset ja lapset. Lentokone piiritettiin ja jo toisena yönä draama ratkesi itsestään. Kaapparit eivät olleet nukkuneet vuoroissa, joten uni valtasi heidät yhtä aikaa, tilaamiensa pornolehtien äärellä. Jäljelle jääneet panttivangit pakenivat poikien nukkuessa.

Kaappauksen aikana tiedotusvälineet arvostelivat sitä, että maan hallitus istui lentokentän väestönsuojassa. Häyhtiön mielestä oli kuitenkin vain positiivista, että poikkeusjärjestelmien toimivuutta tuli tällä tavoin testattua ja että hallitus oli valmiudessa tehdä välittömiä päätöksiä. Häyhtiö uskookin, että kielteisen kirjoittelun taustalla oli lähinnä lehdistön katkeruus huonosta tiedottamisesta.

Häyhtiölle oli annettu ohjeet olla liikaa kuvaamatta tapahtumia medialle. Kun nälkäiset toimittajat eivät saaneet hänestä juuri mitään irti, päättivät he onkia tiedonmuruja Häyhtiön vaimolta. Kun Häyhtiön vaimo totuudenmukaisesti sanoi olevansa tietämätön lentokentän tapahtumista, epäili kimpaantunut lehdistö

169 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009; vrt. Maahanmuuttoviraston arkistosta löytyvä mappi ”Poliisien lakko 1976”.

170 Teija Camique 10.6.2009.

171 vrt. Heikki Tiilikainen: Kylmän sodan kujanjuoksu (Jyväskylä 2003), s. 185-205.

vaimonkin vihkiytyneen kaappausdraaman salaisuuksiin ja vaitiolovelvollisuuteen.[172]

Kaappaajat luovutettiin 12.7. Neuvostoliittoon, joka halusi ehkä palkita suomalaiset tai näyttää muulle maailmalle armeliaisuuttaan langettamalla kaappaajille vain 8 ja 15 vuoden vankeustuomiot. Hannu Siljamäki kertoo:

- Ehkäpä hallituksen osalta mielenrauhaamme häiritsi se, että hallituksen kokoontuessa lentoaseman väestönsuojassa siellä oli myös Neuvostoliiton suurlähetystön edustajia. Sieltä tultuaan konsuli pyrki yksioikoisesti menemään turvajärjestelyjen läpi kentän puolelle ja lentokoneelle. Kun reippaan ylikonstaapelin kielto ei auttanut, hän tiedusteli kuka tässä valtiossa näistä asioista oikein päättää. Ylikonstaapeli lupasi soittaa Siljamäelle ja antoi sen tehtyään puhelimen konsulille. Näin tulin melko uuden konsulin kanssa paremmin tutuksi. Hän kun minulle heti ensi sanoiksi kertoi saaneensa sisäministeriltä luvan mennä heidän omalle koneelleen ja että täällä on virkamiehiä, jotka eivät häntä sinne päästä. Kerroin konsulille, että vastaamme Suomessa myös hänen turvallisuudestaan, joten en mitenkään voi sallia hänen koneelle pääsyään. Ylikonstaapelin saatua, kiihkeän keskustelumme jälkeen, puhelimen taas käteensä sanoin, ettei konsulia missään tapauksessa saa päästää koneelle. Asia nousi useaan otteeseen myöhemmin esille muiden juttujen yhteydessä ja sai konsulin kysymään, mikä mies sinä olet? ”Minä konsulina sain sisäasiainministeriltä luvan mennä koneellemme ja sinä estit sen!” – ”Niinpä, meillä kun on toisenlainen yhteiskuntajärjestys!”[173]

Aeroflotin koneita kaapattiin Suomeen myöhemminkin, mutta dramatiikkaa ei enää Neuvostoliiton hajoamisen aikaan kesällä 1990 ollut yhtä paljon, eikä kaappaajan turvapaikkahakemuksen hylkäämistä enää kyseenalaistettu lisääntyneen terrorismin karaisemassa maailmassa. Lentokoneen Suomeen 19.6.1990 kaapanneet kaksi neuvostonuorta luovutettiin Korkeimman oikeuden siunauksella.[174] Kaappaajien oikeudenkäyntiä seurattiin Suomessa.[175] Oleg Kozlov joutui viideksi vuodeksi työleirille ja Mihail Varfolomejev selvisi ehdonalaisella tuomiolla. Myöhemmin kerrottiin Kozlovin kielteisen turvapaikkapäätöksen vuotaneen Neuvostoliiton viranomaisille.[176] 5.10.1990 koneen kaapannut Nikolai Selivanov passitettiin Neuvostoliitossa mielisairaalaan; 15.11.1990 koneen kaapanneen Aleksandr Vilesovin kohtaloista media ei enää jaksanut kiinnostua.[177]

172 Jaakko Häyhtiö 15.6.2009; Hannu Siljamäki 16.8.2010.
173 Hannu Siljamäki 1.7.2010.
174 HS 10.-12.7. ja 3.8.1990; IS 24.8.1990.
175 HS 8.1.1991.
176 HS 22.5.1991.
177 IS 8.1.1991; HS 3.10.1991; Johan Bäckman: Itämafia – Uhkakuvapolitiikka, rikosilmiöt ja kulttuuriset merkitykset (Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 25, Helsinki 2006), s. 223-224.

Heinäkuussa 1990 Ruotsikin palautti kaksi kaappaajaa Neuvostoliittoon, joten suomalaisten ei tarvinnut tuntea huonompaa omaatuntoa. Tosin kolmannessa tapauksessa elokuussa Ruotsin korkein oikeus esti neuvostokaapparin luovutuksen.[178] Kari Suomalainen julkaisi pilapiirroksen, jossa viisi hahmoa tanssii Tarja Haloselta näyttävän, ilmarosvoutta pohtivan ministerin edessä laulaen: ”...mitäs neiti siinä suutaan soittelee ja hääräilee, me tehdään niinkuin rosvot määräilee!” Tanssijat ovat Amnesty-paitaa käyttävä pitkätukkainen nuori sekä kolmen kirkkokunnan johtavat kirkonmiehet.[179] Suomalaista oli hämmästyttänyt arkkipiispan vetoomus neuvostoliittolaisen lentokonekaappaajan puolesta.[180]

SEX PISTOLS 1978

Nuorison musiikkimuoti oli 1970-luvulla vahvasti brittiläistä ja sitä edusti myös punk-yhtye Sex Pistols, jonka oli tarkoitus esiintyä Suomessa kesällä 1977 ja sen peruunnuttua vuoden 1978 alussa. Siihen aikaan tarvitsivat esiintyvät ulkomaiset taiteilijat työluvan. Sex Pistolsien hakemus oli ollut käsiteltävänä ja työlupa oli myönnetty. Sex Pistols ei ollut kuitenkaan ehtinyt saapua Suomeen, kun yllättäen Helsingin Sanomissa ilmestyi yhtyeen mainetta kyseenalaistava artikkeli. Lehtijutussa kerrottiin, että Suomeen on saapumassa yhtye, jonka julkiseen kuvaan on muualla maailmassa liitetty epäilyttäviä piirteitä. Lehtijuttu antoi, kuten myöhemmin huomattiin, monelle lukijalle mielikuvan nuorison moraalia turmelevasta yhtyeestä.

Musiikkialan ammattiyhdistysten federaatio, Lastensuojelun keskusliitto, Raittiuskasvatusliitto, Suomen Partiolaiset ja poliittiset nuoriso- sekä varhaisnuorisojärjestöt laidasta laitaan ilmoittivat vastustavansa yhtyeen päästämistä Suomeen turmelemaan nuorisoa. SAK ilmoitti samoin 12.1.1978: ”Yhtyeen edustama väkivaltakulttuuri on voimakkaasti ristiriidassa SAK:n edustamien kasvatuksellisten tavoitteiden kanssa...” Sosiaalihallituskin yhtyi järjestöjen kielteiseen kantaan.[181]

Yhteisen asian puolesta kampanjoivat järjestöt saapuivat kaikki Ulkomaalaistoimistoon, joka ei tässä vaiheessa prosessia osallistunut asian harkintapuoleen lainkaan. Työministeriössä sen sijaan asiaa käsiteltiin uudestaan useaan otteeseen.

Työministeriöstä ilmoitettiin lopulta, ettei heillä viran puolesta ole syytä muuttaa myönteistä lausuntoa, jolloin vastuu lankesi sisäministeriön harteille. Siljamäki

178 IS 18.7.1990; AP 18.7.1990 & UPI 17.8.1990 (internet).
179 HS 2.9.1990. Pilapiirtäjän suhtautumisesta Amnesty International -järjestöön vrt. HS 6.10.1987.
180 HS 3.8.1990.
181 Mappi 285-286/4/1977, Maahanmuuttoviraston arkisto.

selitti monisanaisesti sisäministeri Eino Uusitalolle, että jo kertaalleen myönnetty Sex Pistolsin työlupa evätään.

Kännö ei halunnut kommentoida tapausta julkisuuteen ja laittoi Koivunevan vastaamaan toimittajien kysymyksiin. Ulkomaalaistoimistoon otettiin yhteyttä muun muassa Suosikki-lehdestä, jonka kerrottiin nimenneen Koivunevan "nuorison viholliseksi numero yksi". Koivuneva sai ansiottomasta arvonnousustaan tiedon lehtialalla työskentelevältä serkultaan, joka oli tiedustellut Koivunevan tunnelmia tuoreen arvonimen johdosta.

Tapauksesta tehtiin juttu ainakin Seura-lehteen. Seura-lehden toimittaja oli saanut yhteydenoton alkuperäisen artikkelin kirjoittaneelta toimittajalta, joka oli valaissut kohujuttunsa taustaa. Huomiota artikkelillaan herättäneen toimittajan tytär oli ollut menossa kuulemaan Sex Pistolsia ja toimittaja oli kiinnittänyt huomiota yhtyeen erikoiseen nimeen. Toimittaja oli uteliaisuudesta kaivellut tietoa bändin uutisoinnista ulkomailla ja löytänyt uutisen, jonka mukaan yhtye oli villinnyt nuoria tyttöjä. Toimituksessa oli silloin verraten hiljaista ja pulaa uutisista, joten toimittaja oli päättänyt uutisoida yhtyeestä saadakseen lisää palstatilaa. Uutinen aiheutti ketjureaktion johtaen yhtyeen esiintymisen kieltämiseen. Omien sanojensa mukaan toimittajalla ei ollut pienintäkään tarkoitusta estää Sex Pistolsin saapumista Suomeen, eikä yhtye ollut vaivannut hänen henkilökohtaisia moraalikäsityksiään millään tavalla.[182]

Tällainen holhoushenki tuntuu kaukaiselta 2000-luvulla, mutta sitä pidettiin itsestään selvänä 1970-luvulla, jolloin niinkin pehmeä asia kuin naispuolisen neuvostodiplomaatin silkkisukilla vokottelusta kertovan amerikkalaiskomedian esittäminen TV:ssä sai tolaltaan ulkopoliittisesta oikeaoppisuudesta ja kaupallisesta viihteestä huolestuneet piirit korkeita poliittisia vaikuttajia myöten.[183] Tutummalta kuulostaa, että pettyneiden ihailijoiden arvosteluryöppy purkautui sinänsä viattomiin ulkomaalaishallinnon virkamiehiin. Arkistoidut kirjeet jakautuvat hyvin tasaisesti esiintymiskieltoa kiittelevien ja arvostelevien kesken. Jälkimmäisten tunteita edusti riihimäkeläinen nuori: "Varmasti päätöksenne tuottaa enemmän anarkiaa ja aggressioita kuin yhtyeen konsertoiminen Suomessa. Me olimme sentään halunneet kerrankin rokata kunnolla!"[184]

182 Lauri Koivuneva 11.6.2009; Hannu Siljamäki 16.8.2010.
183 Tiilikainen, s. 174.
184 Mappi 285-286/4/1977, Maahanmuuttoviraston arkisto. Kirjoittaja kielsi julkaisemasta kirjettään, mutta tuskin enää pahastuu siitä, että saa kiukkunsa viimein julkisuuteen – olkoon tämä osoituksena siitä, ettei ulkomaalaishallinto ole piittaamaton yleisöpalautteesta, vaan lukee ja arkistoi sen asianmukaisesti.

MUUTTO PIENELLE ROOBERTINKADULLE 1978

Joulukuussa 1978 Ulkomaalaistoimisto muutti lisätiloja tarvinneen Suojelupoliisin tieltä osoitteeseen Pieni Roobertinkatu 11 A 3, jossa nykyisin toimii Turun Sanomat. Puiston kulmassa oleva rakennus oli sijainniltaan loistava, mutta sokkeloiset työtilat olivat neljässä kerroksessa.[185] Ritva-Liisa Berg muistelee:

- Uusikin talo oli vanha, muttei sisältä. Majoituskortisto sijoitettiin ylimpään kerrokseen arkiston kanssa. Sen alle päällikkökerros, jonka toinen puoli oli eri siivessä ja siinä vinot kattoikkunat, joihin talvisin pakkanen siveli kauniita lumikukkia. En voinut muuta kuin ihailla luonnon taideteoksia, vaikka huoneen haltija pudotti maan pinnalle sanoen ikkunoista vetävän vietävästi. Oma kapea huoneeni kaari-ikkunoineen antoi kadulle ja muutenkin oli mieleeni hempeine vaaleanpunaisine seinineen. Koko toimistossa oli epäkäytännölliset kokolattiamatot. Siivoojia harmitti Hellin Talviojan työpisteen kohdalla, koska hänen lyijykynistään levisi teroitettaessa lyijyä matolle roskakorin ympärille eloisan Hellinin liikkeiden mukaisesti. Hän kun halusi aloittaa seuraavan työpäivän terävänä kyniä myöten. Kynät sojottivat pituusjärjestyksessä pöydällä uuden aamun koittaessa. Oleskeluhakemuksiin tärkeät merkinnät tehtiin lyijykynällä ja ainakin Hellinin merkinnät olivat hienot. Käsittelijänä toimi myös Raili Tuominen (myöh. Sorainen). Vaati keskittymistä käsitellä hakemuksia kolmen naisen voimin huoneessa, johon asiakkaat tasaisena virtana tulivat jättämään asiapapereitaan tai josta he noutivat passejaan.[186]

HAJATAPAUKSIA 1970-LUVUN LOPULTA

Suomen muusikkojen liitto (SML) valitti vuoden 1976 alussa, kuten usein aiemminkin, ravintolasoittajien työttömyyttä ja sai tukea Uuden Suomen pilapiirtäjältä kun työministeriön kerrottiin jakavan työlupia 400 ulkomaalaiselle muusikolle.[187] Vaikka työluvista päätti Ulkomaalaistoimisto, työministeriön lausunto oli yleensä ratkaiseva, joten sikäli pilapiirros osui oikeaan kohteeseen.

Vuosina 1973–1977 Suomeen ei adoptoitu ainuttakaan lasta ulkomailta. Tämä muuttui vuodesta 1978, jonka jälkeen vuoteen 1986 mennessä adoptoitiin 30 intialaista, kymmenen bangladeshiläistä, yhdeksän eteläamerikkalaista, seitsemän thaimaalaista, 54 lasta muualta Euroopan ulkopuolelta, 44 ruotsalaista ja 11 lasta muualta Euroopasta. Kansainväliset adoptiot Suomeen jäivät kuitenkin

185 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
186 Ritva-Liisa Berg, 17.6.2009.
187 US 23.1.1976.

suhteellisen vähäisiksi, sillä samoihin aikoihin Ruotsiin adoptoitiin keskimäärin sata kertaa enemmän ulkomaalaisia lapsia.

Kännö on muistellut julkisen arvostelun kiihtyneen äkillisesti Ydin-lehden 8/1978 artikkelista. Kun hän eräillä kutsuilla esittäytyi "rauhanlehden" päätoimittajalle, sosialidemokraattiselle kansanedustaja Erkki Tuomiojalle, tämä vältteli selittämästä artikkelin julkaisemista.[188]

Kolme rekassa saapunutta puolalaista saivat muukalaispassit vuonna 1978 ja jatkoivat Länsi-Saksaan. Hankalammiksi heittäytyivät Kalevalan libanonilainen kääntäjä Shaban Mroueh ja kurdiopiskelija Faik Atroshi, jotka julkisuudessa syyttivät Ulkomaalaistoimiston palvelevan Irakin suurlähettilästä. Atroshi oli oleskellut Suomessa joulukuusta 1975 Irakin passilla, mutta suurlähetystön mieli ailahteli sen uusimisessa, eikä Ulkomaalaistoimisto halunnut myöntää muukalaispassia niin kauan kuin kansallinen passi oli mahdollista saada. Kännöstä toistettiin luonnehdintaa "kovan linjan virkamies" ja toimittajan mukaan Siljamäki "polkee tandemia Kännön kanssa".[189]

Vuonna 1979 työlupien saannin kerrottiin edelleen kiristyneen ja myös ulkomaalaisten opiskelijoiden varallisuutta alettiin tarkkailla; gambialainen ja intialainen opiskelija valittivat julkisuudessa kohtelustaan. Sosialidemokraattien mielestä Ulkomaalaistoimiston "karskit otteet varsinkin 'värillisiä' kohtaan" olivat häpeällisiä, mutta samalla kannettiin huolta amerikkalaisten nuorisopappien toiminnasta Suomessa.[190]

VIETNAMIN VENEPAKOLAISET

Vietnamin sota suurvaltojen tukemien Pohjois- ja Etelä-Vietnamin välillä oli 1970-luvun alkupuolen vakiouutisaiheita. Yhdysvallat oli lähettänyt Etelä-Vietnamiin omia joukkojaan, mutta myös Kiina ja Neuvostoliitto osallistuivat vähemmällä julkisuudella Vietnamin sisällissotaan, joka levisi naapurimaihin ja uhkasi maailmanrauhaakin. Kun amerikkalaiset vetäytyivät Pariisissa 27.1.1973 solmitun rauhansopimuksen jälkeen, Pohjois-Vietnam jatkoi naapurimaidensa soluttamista, kunnes keväällä 1975 kommunistit ottivat vallan Etelä-Vietnamissa, Laosissa ja Kambodzhassa. Laosissa amerikkalaisia tukenut hmong-kansa sai kärsiä kostosta ja Kamputseaksi nimetyssä Kambodzhassa alkoi kansanmurha, joka hävitti kolmanneksen khmer-kansasta. Laosin ja Kambodzhan pakolaiset jäivät yleensä Thaimaan rajoille, mutta etelävietnamilaisille ainoa pakoreitti oli meri.

188 Kännö, s. 97-98.
189 HS 4.11.1978, IS 16.11.1979; Kännö, s. 105-106.
190 US 17.6.1979, SD 6.7.1979, IS 16.11.1979.

Varakkaampi väki ja kaikkialla Kaakkois-Aasiassa yritteliäitä vähemmistöjä muodostavat kiinalaiset pakenivat veneillä, jotka usein joutuivat merirosvojen ryöstämiksi ja joskus upottamiksi. Malesiaan tai Hongkongiin päässeet vietnamilaiset ja vietnaminkiinalaiset viruivat ahtailla pakolaisleireillä toivoen, että Yhdysvallat, Kanada, Australia tai jokin Euroopan maa myöntäisi heille turvapaikat.

Tilanne kärjistyi kun joulukuussa 1978 Vietnam hyökkäsi Kambodzhaan ja helmikuussa 1979 Kiina kostoksi hyökkäsi Vietnamiin. Kahden rintaman väliin jäänyt Vietnam selvisi sotatoimista voittajana huhtikuuhun 1979 mennessä, mutta kosti puolestaan omalle kiinalaisvähemmistölleen. Kesäkuussa 1979 Suomenkin lehdistö uutisoi näyttävästi "venepakolaisten" kärsimyksistä. Kokoomuksen äänenkannattaja Uusi Suomi väitti, että "ulkomainen lehdistö osoittaa maatamme syyttävällä sormella: kaikki Länsi-Euroopan maat Suomea lukuun ottamatta ovat ottaneet pakolaisia vastaan." Kaikki hallituspuolueet antoivat vältteleviä lausuntoja, mutta myös suurimman oppositiopuolueen kokoomuksen apulaispuoluesihteeri valitti, että "pakolaisten kanssa tulee ongelmia, koska on vaikeaa luoda sellainen ilmapiiri, että he tuntisivat olevansa kotonaan." Jopa Suomen Pakolaisapu suositteli pelkkää taloudellista tukea.[191]

Tapio Liinojan uutisartikkeli ei saanut tukea edes saman lehden yleisöpalstalta, jolla nimimerkki "Suomi suomalaisille" viittasi Karjalaan ja työttömiin, käskien Vietnamin huolehtia omista kansalaisistaan: "Suomi on ihan liian kaukana näille ihmisille. On naurettavaa edes kuvitella tätä maata etelän ihmisten olinpaikaksi."[192] Nimimerkin viittaus karjalaisiin suututti toisen kirjoittajan, joka kuitenkin oli samaa mieltä itse asiasta, koska vietnamilaisten "kulttuuri, elinympäristö ja elintavat niin paljon poikkeavat omistamme että uudelleen istuttamisella karuun Pohjolaan tuskin olisi onnistumisen mahdollisuuksia. Sitä paitsi jonkun sadan henkilön pelastaminen Suomeen ei millään tavalla ratkaise pakolaiskysymystä kun kysymyksessä ovat monikymmentuhantiset ihmisjoukot."[193]

Hallituspuolueiden äänenkannattajista Demari torjui venepakolaisten vastaanoton pääkirjoituksessaan: "Olisikin järkevämpää miettiä taloudellisen avun muotoja ja laajuutta kuin haihatella venekansan jäsenten tuottamisesta Suomeen. Pakolaismäärä, jonka Suomi voisi sijoittaa olisi kuitenkin niin pieni, ettei sillä olisi pakolaisongelman kannalta mitään merkitystä."[194] Viisi päivää myöhemmin linjanmuutos nieltiin nuristen: "Kun tälle tielle on nyt lähdetty…"[195]

191 US 20.6.1979.
192 US 29.6.1979.
193 US 5.7.1979.
194 SD 2.7.1979.
195 SD 7.7.1979.

Tässä tilanteessa oli varsin yllättävää, että Neuvostoliiton ulkopolitiikan myötäilijänä pidetty Suomi tarjoutui ottamaan vastaan sata venepakolaista. Ulkoasiainvaliokunta oli 21.6.1979 torjunut YK:n pyynnön, mutta 4.7.1979 mennessä ulkoministeri Paavo Väyrysen mieli muuttui. Eduskunnan puhemieheksi valittu Johannes Virolainen oli muutamaa viikkoa aikaisemmin Suomen Kuvalehdelle antamassaan haastattelussa poliittisesti epäkorrektisti vihjannut "yleisistä syistä" ja suututtanut presidentti Kekkosen. Ulkomailla Virolaisen haastattelu tulkittiin tunnustukseksi siitä, että Neuvostoliitto sekaantui Suomen politiikkaan. KGB-edustaja Viktor Vladimirov arvosteli Virolaista päivää ennen kuin kummankin kanssa tiiviissä yhteistyössä ollut Väyrynen muutti mielensä venepakolaisten suhteen. Antoiko Vladimirov luvan ottaa vastaan venepakolaisia? Kaipasiko Kekkonen länsimaiselle yleisölle näyttöä Suomen ulkopoliittisesta riippumattomuudesta? Pelastiko tarve lujittaa mielikuvaa Suomesta puolueettomana maana kaukaiset venepakolaiset?

Hallituksen päätöksen jälkeen sosialidemokraattien äänenkannattaja antoi chileläispakolaisen toivottaa uudet pakolaiset tervetulleiksi: "Suomalaiset ovat suhtautuneet meihin aika hyvin, toteaa Luis Herrera, paljon paremmin kuin esim. ruotsalaiset tai norjalaiset. Sopeutumisvaikeuksia hänen mukaansa ovat aiheuttaneet lähinnä kielivaikeudet ja kylmä ilmasto. Tutkija Luis Herrera on tiukasti sitä mieltä, että jokaisen läntisen valtion tulisi ottaa vastaan Vietnamin venekansaa."[196]

Suomalaiset kommunistit olivat tässäkin asiassa jakautuneet kahtia. Enemmistöä edustava Kansan Uutiset julkaisi muutamaa päivää ennen hallituksen päätöstä neuvostotoimittajan Vadim Nekrasovin artikkelin, jossa "Indokiinan pakolaisia koskeva kohu" tuomittiin amerikkalaisen imperialismin ja Kiinan propagandakampanjaksi, jonka "tarkoituksena on muun muassa lietsoa epäluuloja Vietnamin rauhantahtoista politiikkaa samoin kuin Kamputseaa ja Laosia kohtaan" sekä levittää kiinalaispakolaisia alueelle "viidentenä kolonnana".[197] Hallituksen päätöksen jälkeen Kansan Uutisten pääkirjoitus myötäili neuvostonäkemystä: "Imperialistisen propagandan paino suuntautuu näinä päivinä voimakkaasti myös Suomea vastaan." Lehti tuomitsi EEC:n päätöksen suunnata kehitysapunsa Vietnamin hallituksen sijasta pakolaisille.[198] Jyrkempien "taistolaisten" mielestä keskustelu venepakolaisista oli pelkkä suuri provokaatio. Myös kirkko näytti jakautuneen, sillä Helsingissä kiellettiin tuomiokirkon portaille aiottu mielenosoitus venepakolaisten avustamiseksi samaan aikaan kuin Helsingin piispat vaativat hallitusta avustamaan pakolaisia.[199]

Tuohon aikaan oli kehitysyhteistyöpolitiikassakin tarkat puoluekiintiöt vastaanottajamaille, koska kaikilla suurilla puolueilla oli omat suosikkinsa. Nyt näytti siltä kuin ulkomaalaispolitiikassa haettaisiin samanlaista puoluepoliittista tasapainoa. Jos Chilen kiintiövalinta kuusi vuotta aiemmin oli lämmittänyt erityisesti vasemmistolaisten mieliä, venepakolaisten valinta oli helpompaa oikeistolaisille ja laajensi näin Suomen pakolaispolitiikkaa kiihkeimpien poliittisten intohimojen yläpuolelle. Kiintiöpakolaisten vastaanotto hyväksyttiin vastedes purnaamatta yli puoluerajojen.

Ensimmäiset venepakolaiset saapuivat Suomeen syksyllä 1979, mutta joukko täydentyi seuraavana vuonna 15 pakolaisella ja sitä seuraavana vuonna 19 perheenjäsenellä. Vuonna 1982 Suomeen otettiin Valtioneuvoston päätöksellä yhdeksän pakolaista, joita seurasi 12 perheenjäsentä. Vuonna 1983 Suomeen otettiin 134 vammaista Indokiinan pakolaista ja 15 perheenjäsentä. Seuraavana vuonna Suomeen tuli 57 venepakolaisen ryhmä ja viisi perheenjäsentä; vuonna 1985 Valtioneuvosto otti yhdeksän pakolaista ja heitä seurasi kymmenen perheenjäsentä, mutta saman vuoden lopulla hallituksen ulkoasiainvaliokunta teki periaatepäätöksen ottaa Suomeen vuosittain satakunta uutta pakolaista. Tähän mennessä Suomessa oli jo 385 Indokiinan pakolaista perheenjäsenineen ja keväällä 1986 tuli jälleen 117. Joukossa oli vietnamilaisten ja vietnaminkiinalaisten ohella jonkin verran kambodzhankiinalaisia.[200] Suomen vietnamilaisista 500 kuuluu katolisiin seurakuntiin (etenkin Helsingin Meilahdessa sijaitsevaan Pyhän Marian seurakuntaan), mutta buddhalaiset eivät ole rekisteröityneet eikä heidän määräänsä tiedetä.[201]

Viimeiset venepakolaiset valittiin elokuussa 1992 ilman että Ulkomaalaiskeskus pääsi haastattelemaan heitä. Ulkomaalaiskeskuksen rahat eivät riittäneet matkaan.[202] Jaakko Häyhtiö muistaa:

- Vietnaminkiinalaiset ottivat asemansa Suomessa hyvin vakavasti ja katsoivat velvollisuudekseen pyrkiä sopeutumaan yhteiskuntaan niin hyvin kuin mahdollis-

196 SD 5.7.1979.
197 KU 1.7.1979.
198 KU 5.7.1979.

199 SD 5.7.1979.
200 Vietnamin ja Kamputsean pakolaisten asema ja ongelmat Suomessa (Suomen virallisen tilaston sosiaalisia erikoistutkimuksia 32/109, Helsinki 1986), s. 16 ja 30-31; vrt. Maahanmuuttoviraston arkistosta löytyvä mappi "Venepakolaiset", Seppälä (s. 28-30, 36-40, 42-44, 47 ja 52), Marja Pentikäisen väitöskirjaan perustuva "Loputtomalla matkalla – Kertomuksia pakolaisuudesta" (Helsinki 2005) sekä varsin runsas tutkimuskirjallisuus.
201 Liisa Oinonen: Vietnamilaisia, suomalaisia vai suomenvietnamilaisia? – Pääkaupunkiseudun vietnamilaisten etnisyys ja identiteetti 1990-luvulla (Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen Katsauksia E 6, Helsinki 1999), s. 72-74.
202 IS 25.6.1992.

ta. Ahkeralla työllä he halusivat lunastaa paikkansa arvostettuina ja omavaraisina asukkaina.[203]

KRITIIKKIÄ 1980-LUVUN ALUSTA

Uuden vuosikymmenen ulkomaalaispoliittinen keskustelu alkoi, kuten usein ennenkin, muusikoiden valituksilla, joita ymmärtävä työtön helsinkiläismies kirjoitti lehteen tylysti: "Ulkomaalaiset muusikot pois!"[204]

Valistuneemmissa piireissä vaadittiin samaan aikaan ulkomaalaisten oikeuksien lisäämistä muun muassa valitusoikeudella Ulkomaalaistoimiston päätöksistä. Kansainvälinen ihmisoikeusjärjestö Amnesty International julkaisi 3.1.1980 tiedotteen etiopialaisten turvapaikanhakijoiden (usein eritrealaisten, mutta tuohon aikaan Eritrea oli yhä Etiopian miehittämä ja harva uskoi enää sen vanhoihin itsenäisyyspyrkimyksiin) kohtelusta. Amnesty järjesti 18.3.1980 Suomen pakolaispolitiikasta avoimen keskustelutilaisuuden, jossa vastakkain olivat äärivasemmistolainen ihmisoikeusaktivisti Lars D. Eriksson ja Jaakko Häyhtiö.[205] Tarkemmin katsoen Suomessa käyty keskustelu oli usein heijastumaa Ruotsista, jossa samat aiheet nousivat esiin huomattavasti suuremmassa mittakaavassa.

Vuonna 1980 pakolaisten vastaanottoasiat siirrettiin työministeriöltä sosiaali- ja terveysministeriölle, jossa hallintotoimiston päällikkö Antti Seppälä otti ne vastuulleen.[206] Valtioneuvoston 19.11.1970 asettama Siirtolaisasiain neuvottelukunta laajensi samana vuonna julkaisemassaan komiteanmietinnössä toimenkuvaansa maasta- ja paluumuutosta myös maahanmuuttoon.

Taistolaisten pää-äänenkannattaja Tiedonantaja osallistui keskusteluun omasta näkökulmastaan, arvostelemalla ulkomaalaisviranomaisia leväperäisyydestä kun Suomessa saarnasi amerikkalaisia nuorisopappeja tai saksalaisen pastorin johtama Stefanus-lähetys salakuljetti Neuvostoliittoon kommunisminvastaista kirjallisuutta, Raamattuja.[207] Länsi-Saksassa puolestaan väitettiin Suomen kiristäneen itärajansa valvontaa ja armottomasti palauttavan loikkareita Neuvostoliittoon. Saksalaisarvioiden mukaan tällaisia tapauksia olisi vuosittain 50. Onnekkaana esimerkkinä kerrottiin Aleksandr Jourjinen paenneen Lapin kautta Ruotsiin, jossa neuvostoloikkarit saavat kansainvälisten sopimusten edellyttämää suojelua.[208] Ruotsalaislehti täydensi arveluja väittämällä, että Suomi otti kiinni puolet loikkareista, mutta vain 6–10 vuosittain.[209] Tämä lieneekin ollut lähempänä totuutta. Suomalaisen äärioikeiston (tätä nimitystä käytettiin tuolloin yleisesti kaikista Kekkosen vastustajista, vaikka näiden ideologia olisikin ollut lähinnä perinteistä länsimaista liberalismia) Perustuslaillisen kansanpuolueen kaksikielinen äänenkannattaja julkaisi myös oudon huhun, jonka mukaan olympialaisten aikaan Suomen itärajalla olisi ollut "tilapäisiä vankileirejä".[210] Kekkosen ulkopolitiikan arvostelijoiden mielikuvitus oli toisinaan kohtuuttoman synkkä ja villi. Vaikka Suomessa yleisesti vaiettiin Neuvostoliiton ongelmista, mitään suurta salaliittoa ei sentään ollut ja toisinaan valtamediakin kirjoitti avoimesti muun muassa inkeriläisten ja virolaisten kohtelusta sodanjälkeisissä oloissa. Suomalainen aikakausilehti Seura muistutti virolaisten kohtelusta: "Suomi kiusaa maahanmuuttajia – Viranomaiset virolaisten kimpussa".[211]

Näihin aikoihin Nikolaus Klaus Kornejevitsh, vuonna 1946 Neuvostoliitossa tai Bulgariassa syntynyt ja rikollisen taustan omaava omatekoinen aatelismies julkaisi Ruotsissa kirjan uudella nimellään Nikolaj-Klaus von Kreitor.[212] Kirjan esipuhe oli syyskuulta 1979 ja jo 19.4.1980 Eriksson päiväsi omat jälkisanansa kirjan suomennokseen. Merkillistä oli, että kirjoittaja itse asiassa kehuu Suomen ulkomaalaispolitiikkaa Ruotsiin verrattuna, mutta Eriksson jälkisanoissaan teki kirjasta myös suomalaisen yhteiskunnan kritiikin: "Mutta kun sorto ja syrjintämekanismit Ruotsissa ovat vaivihkaisia ja hienostuneempia niin meillä ne ovat avoimia ja brutaaleja. Suomi, päinvastoin kuin Ruotsi, on avoimesti epähumaani yhteiskunta. von Kreitor näyttää arvostavan Suomea enemmän kuin Ruotsia, mutta luullakseni hänen meistä muodostamansa kuva on yhtä idealisoitu kuin meidän kuvamme ruotsalaisista. ... Suomi ei ole oikeusvaltio ulkomaalaisille."[213]

Erikssonin mukaan Pohjoismaille yhteinen jäykkä luterilaisuus ja legalismi selittää, miksi "epähumaanisuus on niin syvälle juurtunut maahamme, erityisesti ulkomaalaisviranomaisten keskuuteen."[214] Eriksson esitti retoriseksi tarkoittamansa kysymyksen: "Täytyykö ulkomaalaisten Suomessa noudattaa elämässään korkeampaa moraalia kuin maan omien kansalaisten?"[215] Moni lukija saattoi kuitenkin löytää mielessään aivan erilaisen vastauksen kuin Eriksson, sillä ikiaikaisen käytännön mukaan kaikkialla maailmassa (Australian kaltaisia vankisiirtoloita lukuun ottamatta) maahantuloluvan tai kansalaisuuden myöntämisessä on edel-

203 Jaakko Häyhtiö 15.6.2009.
204 HS 31.1.1980.
205 HB 19.3.1980.
206 Seppälä, s. 36.
207 Tiedonantaja 20.5.1980; vrt. Raamattu puhuu -yhdistyksestä vuosina 1979–1981 koottu mappi. Maahanmuuttoviraston arkistossa.
208 Die Welt 8.11.1980.
209 Dagens Nyheter 22.11.1980.
210 Expressen 4.1.1981.
211 Seura 12/20.3.1981.
212 Hymy 12/1980 s. 28-34.
213 Nikolaj-Klaus von Kreitor: Kansankodin kuokkavieras - Omaelämäkerrallinen ruotsalaisen yhteiskunnan korporativismin kritiikki (suom. Jukka-Pekka Takala, Jyväskylä 1980), s. 155-156 ja 165.
214 Kreitor, s. 156.
215 Kreitor, s. 165.

lytetty jonkin tasoista nuhteettomuutta, jollaista voi vain toivoa syntyperäisiltä asukkailta.

Erikssonilta löytyi viisi tuoretta esimerkkiä: eritrealainen turvapaikanhakija oli joutunut virumaan turvasäilössä marraskuusta 1979 helmikuuhun 1980 ja heitetty sitten talvipakkasille kevyissä vaatteissaan; etiopialainen äiti sairaan lapsensa kanssa oli käännytetty lentokentältä 18.4.1980 saamatta tarvitsemaansa hoitoa; britti David Cohen kanteli oleskelu- ja työlupansa epäämisestä eduskunnan oikeusasiamiehelle, vihjaili syyksi juutalaisuutensa ja nosti Lahden raastuvanoikeudessa syytteen herjauksesta; Suomessa lähes 30 vuotta asunut amerikkalainen ei päässyt eläinlääkärin virkaan, koska siihen edellytettiin Suomen kansalaisuutta; marokkolaistaustainen Suomen kansalainen joutui ravintolassa tappeluun ja poliisit veivät hänet putkaan. Kertomatta jäi, että A-studiossakin 12.10.1980 esiintynyt eritrealainen vietti aikansa vankilasairaalassa tuberkuloosihoidossa ja sai Suomesta lopulta muukalaispassin, vaikka oli kierrellyt muissa länsimaissa turvapaikkaa saamatta; etiopialaisäidin lapsi ei ollut sairaanhoidon tarpeessa, vaan kehitysvammainen, ja että pohjoismainen sopimus esti Suomea sallimasta hänen viisumitonta kauttakulkuaan Ruotsiin, jonne hän selvästikin oli menossa sukulaistensa luokse; että Cohen hävisi oikeudenkäyntinsä ja eduskunnan oikeusasiamieskin hylkäsi hänen valituksensa.[216]

Passintarkastajien käytöstä arvosteltiin vähän väliä ja ulkomaalaisten opiskelijoitten yhdistyksen puheenjohtaja Adrian Soto valitti 19.10.1982 järjestetyssä mielenosoituksessa valitusoikeuden puuttumista Ulkomaalaistoimiston päätöksistä. Mielenosoitus lienee ollut ensimmäinen laatuaan.[217] Kauas oli tultu ajasta, jolloin julkiset mielenosoitukset kuuluivat hädin tuskin kansalais- saati ihmisoikeuksiin, eikä isäntämaan vieraanvaraisuuden arvostelua katsottu hyvällä. Myös ravintolamuusikot arvostelivat vuonna 1982 esitystä uudeksi ulkomaalaisasetukseksi.

MUUTTO RITARIKADULLE (KIRKKOKADULLE) 1981

Lokakuussa 1981 Ulkomaalaistoimisto muutti osoitteeseen Kirkkokatu 12, mutta asiakkaiden sisäänkäynti oli osoitteesta Ritarikatu 8. Niinpä haastatellut muistelevat paikkaa kummallakin nimellä. Arja Mild kertoo:

- Ulkomaalaistoimisto oli muusta sisäministeriöstä erillään omissa oloissaan kahdella pitkällä käytävällä. Asiakkaiden sisäänkäynti oli Ritarikadun, henkilökunnan Kirkkokadun puolella. Harva uskalsi käydä keittokomerossa Kännön

216 Hymy 12/1980 s. 28-34; IS 16.11.1979; Kännö, s. 108-109 ja 124-125.
217 HS ja HB 20.10.1982; US 20. ja 24.10.1982.

huomautettua Mustoselle, ettei siellä saa lämmitellä eväitä, vaan ruokailua varten on ruokala. Toisin on nyt Panimokadulla, suurissa avotilakeittiöissä tuoksuvat omat lounaat.[218]

Kaija Korkalaan teki vaikutuksen uusi ympäristö:

- Ritarikatu oli paikkanakin idyllinen ja ihmiset piipahtivat usein ruokatauollaan torilla tai viereisen ministeriön kahvilassa Kirkkokadulla.[219] Ritva-Liisa Berg muistelee:

- Sisäministeriön talon valmistuttua Kirkkokadulle muutimme sen ensimmäiseen kerrokseen. Siinä talossa olimme kaikki ensimmäistä kertaa samassa kerroksessa. Asiakaspalvelussa siitä oli hyötyä. ”Sismöläiset” pääsivät saman katon alle, mikä olikin käytännöllistä. Vasta tuolloin hoksasin itsekin kuuluvani valtionhallinnossa isoon ympyrään ja meistäkin tuli heti virkamiesmäisiä ministeriöläisiä. Kaiholla muistelin entisiä kodikkaita työpisteitämme omassa porukassa sekä persoonallisia ruokapaikkoja lähikaduilla. Sismön sisäpihalla sijaitsevassa Paviljonkiravintolassa maittavan aterian äärellä eri pöydissä istuen tutustuin pikkuhiljaa talon väkeen. Ne ”iäkkäät” olivat suurimmaksi osaksi jo eläkkeellä, mutta uusia tuli tilalle ja meni. Väkemme tuplaantui. Toimistomme oli talon pohjakerroksesta johtuen hämärä, osaksi Ritarikadun ikkunoissa olevien taiteellisten kalterien takia. Kaltereita oli nähty jo Fredalla, kun siellä odotushuonetta vastapäätä oli tutkintovankila.[220]

Bergiä vastapäätä rekisteröi Kari Vihavainen:

- Hän oli hiljainen mies, mutta syntyjään savolainen ja kerran yllätti minut puhumalla innoissaan niin syvää savonmurretta, etten siitä tolkkua saanut. Hän naureskeli tovin hämmästystäni ja vaikeni taas. Hänen kanssaan oli täysi työrauha. Sitä huonetta vastapäätä oli sisäministeriön arkisto, joka oli jaettu meidän ja heidän kesken. Korkeat hyllyköt liikkuivat kiskoja pitkin käsin veivaamalla ja aina oli varottava, ettei litistäisi väliin ministeriön virkamiestä.[221] Berg kertoo:

- Saimme Ritarikadulla oman telefaksimme, eikä meidän tarvinnut enää faksata KRP:n kautta, kuten sitä ennen. Faksi toimi niin, että kirjoitettu viesti tulostui reikänauhana, joka sitten syötettiin lähettimeen. Lähetin piti hirveää meteliä! Jos reikänauhan syötti faksiin väärinpäin, lähti myös viestin teksti väärinpäin lopusta alkuun. Viisumihuoneen puhelimet soivat aivan jatkuvasti, eikä niihin millään ehtinyt joka välissä vastata.[222] Arja Mild sanoo:

218 Arja Mild 11.6.2009.
219 Kaija Korkala 16.6.2009.
220 Berg.
221 Ritva-Liisa Berg 8.6.2010.
222 Kerstin Borg-Luumi 12.6.2009.

- Kirkkokadulla seurasimme sorsapariskunnan elämää. Ne elivät viraston sisäpihalla ja nimesimme ne Kaleviksi ja Ireneksi. Sorsilla oli turvallista asua keskuudessamme, sillä yöksi rautaportit sulkivat ne turvaan pedoilta. Perheenlisäystäkin ne saivat. Eräänä kesäisenä hellepäivänä aloimme pelätä, että lätäkkö jossa sorsat uiskentelivat, alkaisi kuivua. Niinpä katsottiin parhaaksi johdattaa sorsaemo poikasineen merelle uimaan. Koska matkalla rantaan piti ylittää autoteitä, pysäytti poliisi liikenteen, jotta sorsat saatiin turvallisesti teiden yli.[223]

Sorsien pelastusoperaation toteutti Lauri Koivuneva, joka on ollut lintuharrastaja kymmenvuotiaasta alkaen:

- Ritari- ja Kirkkokatujen kulmassa ollut puutalo oli purettu 1960-luvulla ja paikalle oli jäänyt kuoppa, joka täyttyi osittain vedellä. Sorsajengi alkoi pesiä kuopan reunamilla ja kun paikalle valmistui talo, jonka pohjakerrokseen Ulkomaalaistoimisto muutti, huomasin työhuoneeni ikkunasta, että pensaikossa hautoo sorsa. Kun poikaset kuoriutuivat, ne eivät päässeet kuopasta pois, koska sinne johtivat vain rappuset. Emo pyydystettiin verkkoon ja poikaset pahvilaatikkoon. Sitten ne vietiin lähimpään merenrantaan. Seuraavana vuonna katsoin tarkkaan, milloin poikaset kuoriutuvat ja kun se oli tapahtunut, menin pihalle ja pyydystin ne pahvilaatikkoon. Kannoin sen sitten yläpihalle. Luonnossa sorsalintujen poikaset seuraavat emoaan, joka jatkuvasti ääntelee (rääpättää) ja poikaset puolestaan pitävät yhteyttä emoonsa hennolla piipityksellä. Ajattelin, että emo ehkä tulee poikasten piipityksen houkuttelemana niiden luo, jos poikaset eivät seuraisi, niin kuin niiden pitäisi, emon rääpätystä. Muutaman hetken kuluttua emo lennähtikin laatikon luo, eikä välittänyt minusta, vaikka seisoin aivan vieressä. Laskin poikaset vapaiksi ja emo lähti määrätietoisesti kohti Hallituskadun puoleista porttikäytävää. Lähdin seuraamaan niitä. Emo johdattelikin poikueen Ritarihuoneen puiston poikki Aleksanterinkadulle ja siitä kohti merenrantaa. Entisenä poliisimiehenä tiesin, miten liikenne pysäytetään ja meninkin keskelle tietä sekä Mariankadulla että Pohjoisrannassa ja pysäytin liikenteen kättä nostamalla. Varsinkin vilkasliikenteistä Pohjoisrantaa ajaneet autoilijat närkästyivät kovasti, kun siviilimies esti heidän kulkunsa. Onneksi sorsat ilmaantuivat heti paikalle ja oli hauska nähdä, miten kuljettajien ilmeet muuttuivat kun he huomasivat syyn häiriköintiini. Sitten sorsat pulahtivatkin veteen. Tämän operaation toistin pariin kertaan seuraavina kesinä.[224]

Marianne Pousi aloitti työt 1.12.1987 Kirkkokadulla:

- Siellä ei ehditty kovin kauan olla, kun jo tuli muutto Hakaniemeen vuonna 1990. Tämä siksi, että tarvittiin lisää henkilökuntaa ja tilaa. Kruununhaka jäi pieneksi kun meitä oli 40 ensimmäisessä kerroksessa ja ministeriö oli muissa kerroksissa. Muuten paikka oli ihana. Kaikki oli nykyiseen verrattuna pienimuotoista ja ehkä jollakin tapaa vähän kodikkaampaa. Itse en ehtinyt pienimuotoisesta työilmapiiristä kauan nauttia, sillä rakennemuutos tapahtui aika pian töihin tuloni jälkeen.[225]

- Käsittelijöiden ja tarkastajien määrät kasvoivat, naisvaltaisuus näytti heikentyvän, Kännökin jäi eläkkeelle ja siitä alkoi päälliköiden kirjo. Sisäministeriö kaiken kaikkiaan paisui ja niinpä meidänkin tilojamme taas tarvittiin. Syyksi kerrottiin, ettei ole soveliasta ulkomaalaisten asioida tämän sorttisessa talossa. Eivät he kyllä pääovea käyttäneet, vaan omaa oveamme kulman takana, mutta lymyilihän heitä rakennuksen liepeillä.[226]

PUOLAN SOTATILA

Kommunismin romahtamisen on esitetty alkaneen joko Neuvostoliiton hyökkäyksestä Afganistaniin joulukuussa 1979 tai riippumattoman Solidarnosc-ammattiyhdistyksen viiksekkään johtajan Lech Walesan järjestämästä lakosta Gdanskin Lenin-telakalla elokuussa 1980. Tuohon aikaan Neuvostoliitto oli mahtavimmillaan, Moskovassa järjestettiin kesällä 1980 olympialaiset ja ikinuori Leonid Brezhnev näytti todistavan neuvostolääketieteen kykyä ihmeisiin. Jokainen puolalaisten sukupolvi oli jo 1700-luvulta alkaen aiheuttanut venäläisille miehittäjille erityistä päänvaivaa kapinahenkisyydellään. Se ei kuitenkaan ollut "itäblokin", Varsovan liiton tiukimmin vartioituja maita, vaan puolalaiset olivat saaneet matkustaa ulkomaille kohtuullisen helposti. Niinpä Suomessakin liikkui vuonna 1980 puolalaisia taulukauppiaita, joista lähes sata passitettiin maasta ja noin 70 oli yhtaikaa säilössä Helsingin lääninvankilassa; taulukauppiaiden karkotus uutisoitiin 25.8.1981 puolalaisessakin lehdessä.[227]

Kommunismin romahdusta oli toki ennustettu muun muassa toisinajattelija Andrei Amalrikin kirjassa, jossa se ajoitettiin jo vuodeksi 1984 (vuosiluku viittasi Georg Orwellin kuuluisaan romaaniin), mutta niin kommunistisen utopian toteutuminen kuin romahduskin näytti lykkääntyvän yhä epämääräisempään tulevaisuuteen. Vielä 1980-luvun alussa tuskin kukaan arvasi, että Neuvostoliitto joutuisi vetäytymään Afganistanista ja että Puolassa järjestettäisiin kommunistimaiden ensimmäiset aidot monipuoluevaalit jo vuosikymmenen loppuun mennessä. Walesasta tuli sittemmin Puolan presidentti ja hän sai Nobelin rauhanpalkinnon.

223 Arja Mild 11.6.2009.
224 Lauri Koivuneva 28.12.2009.
225 Marianne Pousi 9.6.2009.
226 Berg.
227 Palmu; HB 21.8.1981; Suomen Varsovan-suurlähetystö (26.8.1981), Maahanmuuttoviraston arkisto.

Tällaiset ajat olivat kuitenkin vielä kaukana 13.12.1981 kun maailmalle kiiri tieto Puolan julistamisesta sotatilaan Solidarnosc-liikkeen murskaamiseksi. Suursodan uhka tuntui konkreettiselta, olihan Suomessakin vain toista kuukautta aiemmin kuultu Kekkosen luopuvan vallastaan ja järjestetty suurmielenosoitus maailmanrauhan puolesta, ”Idän ja Lännen ydinaseita vastaan” (mielenosoituksen keskeisen banderollin iskulauseesta tosin retusoitiin Tiedonantajassa kaksi ensimmäistä sanaa, kuten Iltalehti todisti vertailemalla samaan aikaan otettuja valokuvia).

Itävallassa oli jo ennen sotatilan julistamista lähes 20 000 puolalaista pakolaista, jotka olivat kääntyneet Suomenkin suurlähetystön puoleen tiedustellakseen mahdollisuutta turvapaikkaan.[228] Muutenkin jännittyneissä tunnelmissa Suomen hallitus käsitteli kolmen puolalaisen turvapaikkahakemusta. Heille myönnettiin oleskeluluvat ja juotuaan majoittajansa kölninvesipullot he poistuivat maasta.[229] Surkuhupaisa päätös oli helpotus niille suomalaisille, jotka näkivät mielessään jo puolalaispakolaisten tulvan ja Neuvostoliiton nootin juuri ennen presidentinvaaleja. Sotatilan päätyttyä 22.7.1983 Puola helpotti kansalaistensa ulkomaanmatkailua. Lopulta Suomi ei saanutkaan Puolasta kuin odottamattoman joukon intialaisia merimiehiä ja muutaman vuoden ajan joka laivalta kymmenittäin puolalaisia alkoholin salakuljettajia ja kaupustelijoita, joiden palauttamiseen ei liittynyt vakavia poliittisia omantunnontuskia.[230]

Ulkomaalaiset pakenivat Puolasta sotatilan julistamisen jälkeen ja Gdanskista kahdesti viikossa Suomeen kulkenut autolautta sai runsaasti matkustajia, kuten Helsingin poliisilaitoksen passiosaston ulkomaalaisten valvontatoimiston silloinen johtaja Harri Palmu on muistellut:

- Puola lähetti meille sotatilan vuoksi tuosta noin vaan 26 intialaista merimiestä. Kun heillä ei ollut rahavaroja tullakseen Suomeen, Intian lähetystö otti meihin Helsingin poliisilaitoksella yhteyttä ja edellytti, että Suomi päästäisi heidät maahan. Heidän oli määrä huolehtia asiasta siitä eteenpäin. Mutta Intian valtion vastauksen viipyessä jouduttiin päätymään käännytykseen. Laiva ei kuitenkaan palannut Puolaan, vaan Nynäshamniin, Ruotsiin. Heidät saatiin sitten Ruotsin kautta lennätettyä kotiinsa kun Intian valtio antoi takeet, että oleskelu ja poistuminen maasta kustannetaan. Laivan ollessa Suomessa mitään takeita ei ehditty saada eikä täällä voitu lähteä niin suureen taloudelliseen riskiin. Siinä meni kuitenkin vuorokauden verran kun asiaa selviteltiin Suomessa poliisin, Ulkomaalaistoimiston ja lähetystön kesken. Oli sääli, ettei edustusto saanut riittävän nopeasti valtuuksia eli takeita, että saavat hoitaa homman. Tästä paisui aikoinaan iso mediajuttu.[231]

Johtaja Esko Repo oli hänkin tuolloin samassa toimistossa, passintarkastus- ja ulkomaalaisten valvontatehtävissä. Iltavuoroon valmistautuessaan hän sai Palmulta vihjeen intialaisten tulosta:

- Olin iltavuoron vanhin ja vastuussa jaoksemme toiminnasta. Mielenkiintoista, että vaikka tiedettiin mahdollisia ongelmia syntyvän, ei ketään passiosaston päällystöstä jäänyt illalla tukemaan meitä. Laivan savuttua ohjasin joukon erilleen muusta matkustajavirrasta tarkempia tutkimuksia varten. Satamaan oli tullut myös Intian suurlähetystön edustajia ja intialaisten työnantajan edustaja. Informoin heitä, että tulemme tekemään käännyttämispäätökset. Laivan kapteeni ilmoitti, että ei ota intialaisia laivaan, koska Puolassa häntä oli kielletty näin tekemästä. Kerroimme, että on pakko, jos Suomi ei ota laivan tuomia matkustajia. Silloisessa ulkomaalaisasetuksessa oli velvoite liikenteenharjoittajalle viedä pois matkustajat, jotka eivät pääse maahan. UM:n protokolla-osaston päällikkökin soitteli minulle kiihdyksissään – ja mitä ilmeisimmin myös ”nautintoaineiden vaikutuksen alaisena”. Järjestyspoliisin komisario joukkoineen piti järjestystä yllä satamassa meidän kirjoittaessa käännyttämispäätöksiä. Laivan kapteeni uhkasi lähteä, joten kun asiasta ilmoitin Siljamäelle, hän hälytti merivartioston aluksen sataman edustalle. Kapteeni totesi Suomen ”ottaneen laivan haltuun” ja vetävänsä asiasta tietyt johtopäätökset. Tilanne kuitenkin rauhoittui, saimme annettua käännyttämispäätökset tiedoksi ja ohjasimme intialaiset laivaan kapteenin protesteista huolimatta. Laiva lähti intialaiset mukanaan.[232] Intialaistenkin käännyttäminen lisättiin mediassa Siljamäen henkilökohtaiseen syntilistaan.[233] Hänellä ei kuitenkaan ollut montaa vaihtoehtoa:

- Yleisesti oli tiedossa, etteivät ulkomaalaisten kotimaiden edustustot olleet kiinnostuneita maksamaan kansalaistensa kotimatkakustannuksia, näin tässäkin tapauksessa. Jos henkilöt olisivat laskettu maahan, niin Suomi olisi vastannut heidän kotimatkakustannuksistaan. Ministeriön johdossa ei ollut henkilöitä, jotka olisivat halunneet esimerkiksi herätä öisin Venäjältä tulevan junan saapuessa ja kantaa vastuun ikävistä käännytyspäätöksistä, varsinkaan kun niitä aina reposteltiin julkisuudessa. Kännöllekään passintarkastajat eivät enää soittaneet sen jälkeen kun hän erään jutun yhteydessä ilmoitti vastauksenaan, että ”tehdään niin kuin laki sanoo”. Se oli niin tarkkaan vastattu, että tieto ohjeesta levisi kulovalkean tavoin passintarkastajien keskuuteen.

228 Suomen Wienin-suurlähetystö Ulkoasiainministeriölle (17.11.1981), Maahanmuuttoviraston arkisto.
229 Palmu; Kännö, s. 122-123.
230 Palmu; Suomen Varsovan-suurlähetystö (27.71983), Maahanmuuttoviraston arkisto.
231 Harri Palmu 22.9.2009.
232 Esko Repo 28.6.2010.
233 HS 7.4.1982.

Puolan sotatila ei ollut sitä laatua, että se olisi noussut edes ajatustasolla mihinkään rooliin torjumaan käännytystä. Kun takuita antavia ei mistään löytynyt, niin päätöksenteko oli osaltani helppoa. Taustalla oli myös se, että etenkin intialaiset "merimiehet" käyttivät laajahkosti kansainvälisesti mahdollisuuksia päästä laittomasti maahan ilman viisumia merimiesstatuksen perusteella. Suomessa ei myöskään ollut alusta, johon merimiehet olisivat voineet pestautua. Puolan viranomaiset olisivat myös voineet lähettää heidät lentoteitse suoraan kotimaahansa, mutta se olisi maksanut selvää rahaa, jota heillä mitä todennäköisimmin ei ollut. Niinpä helpoin tapa päästä merimiehistä eroon oli panna heidät Suomeen matkalla olevaan puolalaiseen laivaan.[234]

SALVADORILAISPAPPI

Hallitusvastuusta ja sen vuoksi hyvistä idänsuhteista haaveilevat puolueet keskittyivät 1980-luvun alussa arvostelemaan ihmisoikeusloukkauksia mahdollisimman kaukana: Etelä-Afrikka, Israel, Nicaragua ja El Salvador olivat sopivia kohteita. Niinpä Suomessa vieraili varsin usein näiden maiden sorrettujen kansanryhmien edustajia. Kun puolalaissyntyinen paavi villitsi miljoonayleisöjä Puolankiertueellaan, latinalaisen Amerikan maista löytyi paavin esivaltaa uhmaavia katolisia pappeja, joiden "vapautuksen etiikka" kelpasi näiden maiden marxilaisille kapinallisille. He saivat Euroopasta kuulijoita yli poliittisten ja uskonnollisten rajojen.

Suomalaisten herkistyessä pääsiäisen viettoon palmusunnuntaina 4.4.1982 Ruotsin-laivalta rantautui El Salvadorin vasemmisto-oppositiota tukeva pappi Benito Tovar (Tobar), jota odotettiin Vantaan Hakunilan kirkkoon. Hänen passinsa kelpoisuusalueena ei kuitenkaan ollut Suomi, eikä passi ollut näin ollen voimassa Suomeen (lehdissä kirjoitettiin passin olleen vanhentunut). Siten hänet lain mukaan olisi pitänyt käännyttää heti satamasta. Eila Kännön virkamatkan aikana Ulkomaalaistoimistoa johtanut Hannu Siljamäki päätti kuitenkin olla tällä kertaa armollinen ja järjestää papille kyydin kirkkoon sekä sieltä lentokentälle, sillä papilla oli kiire jatkaa saarnakiertuettaan Alankomaihin. Kaikki näytti sujuvan hienosti, kirkkokansa sai saarnansa, pappi itsekin kiitteli saattajiaan ja kaiken järjen mukaan kenelläkään ei pitänyt olla valittamista. Siljamäen suurin huoli oli ollut, että jos hän olisi antanut papin liikkua pääkaupunkiseudulla omin päin ilman voimassa olevaa passia, hän olisi tehnyt virkavirheen.

Suuri oli siis yllätys, kun lehdistö käänsi asian nurinpäin ja poliitikot älähtivät pääministeri Kalevi Sorsaa sekä ulkoministeri Per Stenbäckiä myöten. Sisäministeri Mikko Jokela puolusteli aluksi Siljamäen toimintaa, mutta kuulosteltuaan eduskunnan käytäväkeskustelujen tunnelmia hänkin yhtyi arvostelijoihin. Poliitikot innostuivat kovin epäkristillisessä hengessä vaatimaan virkamiehen erottamista tajuamatta, ettei se käy päinsä noin vain niin kauan kuin Suomessa virkasuhteet perustuvat lakiin ja pätevyyteen eivätkä poliittisiin mielialoihin ja sopivuuteen. Kunnon draamaa vainunneet lehtimiehet saivat kuulla kurinpitotoimista eduskunnan kahvilassa samaan aikaan kun Siljamäki istui työhuoneessaan tietämättömänä aiheuttamastaan kohusta. Kansanedustajat riensivät tekemään eduskuntakyselyä Ulkomaalaistoimiston mielivaltaisuudesta.

Helsingin Sanomien pääkirjoitus myönsi Siljamäen toimineen laillisesti käännyttäessään salvadorilaispapin, mutta huomautti silti, että "aika ajoin ilmenee tapauksia, jolloin julkinen mielipide sallisi ulkomaalaisasetuksen väljemmän tulkinnan."[235] Julkinen mielipide tosin oli mitattu vasta eduskunnan käytävillä ja toimittajien kesken. Kesti neljä vuotta huomata, että vain 15 % kansalaisista kannatti ulkomaalaispolitiikan lieventämistä ja että "Poliitikkojen puheissa ja kansan käsityksissä näyttäisi siis olevan melkoinen ero."[236]

Lehdet lietsoivat väärinkäsityksiä julkaisemalla virheellistä tietoa toistaneita yleisökirjoituksia vielä viikko sen jälkeen kun oli osoitettu, ettei Ruotsi suinkaan tulkinnut lakeja väljemmin, vaan ruotsalaiset passintarkastajat eivät vain sattuneet huomaamaan passin kelpoisuusalueen puutosta – jos olisivat huomanneet, salvadorilaispappi olisi pitänyt käännyttää jo Ruotsiin tullessaan. Toimittajien uutisointiin ja poliitikkojen puheisiin tietonsa perusti sekin kajaanilainen, jonka päätelmä julkaistiin yleisöosastolla toista viikkoa tapahtuman jälkeen: "Suomen on onnistunut kerätä ulkomaalaistoimistoonsa maamme pikkusieluisimmat pykäläorjat."[237]

Mutta mitä kauheaa siis oli tapahtunut? Ulkomaalainen oli tullut Suomeen ilman pätevää passia. Poliisi oli tehnyt passintarkastuksen huolellisesti. Ulkomaalaistoimisto oli tehnyt käännytyspäätöksen, mutta päästänyt papin pitämään saarnansa ja jopa tarjonnut hänelle ilmaiset kyydit poliisiautolla. Asianosaisten muistissa kirkon sijainti vaihtelee, mutta asian ydin jäi hyvin mieleen, sen verran hämmästyttävä oli siitä noussut kohu. Harri Palmu seurasi tapausta Helsingin ulkomaalaispoliisissa:

- Passintarkastukseen tuli Ruotsista salvadorilainen pappismies, jonka tarkoituksena oli tulla puhumaan silloisesta maansa tilanteesta kirkkoon. Kävi ilmi, että hänen passinsa kelpoisuutena ei ollut Suomi eikä passi näin ollen ollut voimassa

234 Hannu Siljamäki 1.7.2010.

235 HS 8.4.1982.
236 IS 18.3.1986.
237 HS 15.4.1982.

täällä. Niinpä hänen tapauksessaan tehtiin käännyttämispäätös, joka alistettiin Ulkomaalaistoimistolle. Sieltä saatiin langan päähän Hannu Siljamäki, joka päätti papin päästämisestä maahan sillä tavalla, että hän saa puhua kirkossa, mutta käännytyspäätöskin tehtiin. Pappi vietiin siis oikein poliisikyydillä kirkkoon pitämään puhettaan. Oli sovittu, että puhe kestäisi noin kolme varttia, jonka jälkeen pappi tulisi kirkosta ulos ja lähtisi poliisikyydillä. Puheessa meni kuitenkin vähän pitempään. Poliisimies kyllästyi autossa odottamiseen ja meni kirkkoon sisälle univormussaan. Ja tästä kehkeytyi sitten iso hämmästys ja mediajuttu. Jopa silloinen kansanedustaja, sittemmin presidentti Tarja Halonen oli jotenkin näissä papin järjestelyissä mukana. Pappi oli kuitenkin täysin tyytyväinen poliisin järjestelyyn saadessaan pitää puheensa maan rajojen sisällä ilman voimassa olevaa passia ja ymmärsi, että häntä valvotaan. Hän vielä kiitteli kohtelustaan passintarkastajia, jotka saattoivat hänet lentoasemalle, jota kautta hän oli halunnutkin poistua maasta. Mutta Suomen media nosti hirveän metelin asiasta ja jopa Siljamäen erottamista vaadittiin, vaikka Ruotsihan tässä oli töppäyksen tehnyt päästäessään Pohjoismaihin henkilön ilman voimassaolevaa passia. Tämä oli tällainen "kärpäsestä härkänen -juttu", jonka puitteissa minäkin sain esimieheltäni käskyn kommentoida asian todellista laitaa Ilta-Sanomille. Hannes Markkula teki lehteen jutun. Tilanne rauhoittui sitten aika pian.[238]

- Siljamäen osalta tilanne tosiaan rauhoittui, eikä sisäministerin uhkailemista kurinpitotoimista tullut mitään, mutta lehdistössä Siljamäki sai lisänimen "Karkottaja". Vuosien jälkeenkin surkuhupaisan tapauksen vaikutus omaan ja ulkomaalaishallinnon maineeseen mietityttää Siljamäkeä:

- Olin kotona, kun passintarkastaja "alisti" asian minulle eli halusi siirtää päätöksenteon maahanlaskemisasiassa sisäministeriölle. Salvadorilainen oli menossa kirkkoon luennoimaan kotimaastaan aikomuksenaan saada sinne apua Suomesta. Tietoisena poliittisesta arkaluontoisuudesta ja vieläpä pappisasemasta ohjeistin passintarkastajaa, että papista huolehdittaisiin niin hyvin kuin mahdollista ja hänet päästetään kirkkoon luennoimaan. Pappia ei kuitenkaan päästettäisi "vapaalle jalalle" tähän maahan. Laiva oli lähdössä takaisin Ruotsiin vasta kello 18 illalla, joten pappi olisi käännytettynäkin joka tapauksessa pysynyt koko päivän Suomessa, joko meillä säilössä tai muualla valvottuna. Neuvoin lisäksi, että papin kyydityksiin Suomessa käytetään siviilipoliisiautoa ja pidän poliisit ajan tasalla päivän ohjelmasta. Soittelin eri tahoille aina Alankomaiden edustustoa myöten. Edustustosta kysyin, pääsisikö pappi takaisin Hollantiin, josta hän oli tullut ja sain vastaukseksi, että vastaaja olisi entinen virkamies, jos menisi sellaista lupaamaan. Samalla hän kuitenkinh myönsi maahan pääsyn olevan todennäköistä. Kun papin rahoituspuoli oli kunnossa, päätin ottaa riskin ja toimittaa papin lentoteitse takaisin Hollantiin, vaikka hän oli saapunut meille Ruotsista. Ilmoitin poliisille, että pappi viedään iltapäivällä lentokentälle ja pistettäisiin mukaan Hollantiin vievään koneeseen.

- Yksi asia meni kuitenkin pieleen, mistä seurasi julkinen kohu. Papin kirkossa olo uhkasi venyä liian pitkäksi, joten pappia kyydinnyt poliisi avasi kirkon oven kahdesti. Poliisi tarkoitti eleen vihjeeksi papille, että kohta pitäisi lähteä kohti lentokenttää. En ollut käskiessäni käyttää siviilipoliisiautoa erikseen maininnut, että myös poliisin tulisi olla siviilipuvussa. Poliisi aukoi kirkon ovea täydessä univormussa.

- Kirkossa oli runsaasti poliittisesti hyvin valveutuneita, nykyäänkin monissa ykkösviroissa työskenteleviä kuulijoita. Kirkkokansa kuohahti poliisin tullessa sisään virkapuvussa, vaikka konstaapeli poistuikin ulos saman tien. Iltalehdessä ja radiouutisissa reposteltiin seuraavaksi äänekkääseen ja vihaiseen sävyyn "Suomen karkottavan pois salvadorilaisen papin" ja nimeni nostettiin taas tapetille. Eihän asiassa mistään tylystä "karkottamisesta" ollut kyse, vaan käännyttämisestä maahantuloon vaadittavan passin puuttuessa. Eikä papilla ollut kiinnostustakaan jäädä Suomeen pitkäksi aikaa. Pappi itse kiitti meitä lentoasemalla asian erinomaisesta hoitamisesta ja tarjosipa kuljettajalle vielä lounaankin.

- Median viha oli kuitenkin niskassamme. Ministeri Mikko Jokela piti eduskunnassa lehdistötilaisuuden, jossa hän ilmoitti erottaneensa minut virastani. Siitä alkoi melkoinen sanomalehtitoimittajien soittokierros, jossa minulta kysyttiin kommenttia erottamiseni johdosta. En vielä siinä vaiheessa tiennyt ministerin kommentista, enkä osannut yllättävään uutiseen sanoa niin aikaisessa vaiheessa mitään. Soittelu minulle jatkui kaksi tuntia. Puheluita seuranneen parin tunnin hiljaisuuden jälkeen sama rumba alkoi uudestaan ja puhelinlinja kävi kuumana. Tällä kertaa minulta kysyttiin mielipidettäni siitä, että minut on siirretty toisiin tehtäviin. En voinut tälläkään kertaa vastata mitään, koska uutinen oli samanlainen yllätys kuin ensimmäinenkin. Toisen soittokierroksen jälkeen juttu vaiettiin kuoliaaksi. Ministeri oli käsittänyt, että koska olen virkaatekevä ylitarkastaja, hän voisi pistää minut pihalle milloin haluaisi. Hän ei kuitenkaan ollut tullut ajatelleeksi, että minulla oli pohjalla vakituinen tarkastajan vakanssi, vaikka tuurasinkin Häyhtiötä ylitarkastajana. Näin ollen ministerin olisi tullut osoittaa menettelyssäni jokin virhe, jotta minut olisi voitu erottaa. Niinpä jatkoin samassa virassa ja samoissa tehtävissä kuin aiemminkin. Ministeri kyllä vaihtui onnekseni myöhemmin, enkä häntä koskaan työssäni jälkeenpäinkään kaivannut.

Mielestäni tämä salvadorilaisen papin tapaus hoidettiin näin virkamiehen näkökulmasta katsoen niin mallikkaasti ja sujuvasti kuin mahdollista, mutta lunta tuli silti tupaan. Kun samankaltaisia tapauksia tulee useita, niin siitä se kielteinen

238 Harri Palmu 22.9.2009.

maine alkaa muodostua. Salvadorilaisen papin tapauksessa Ilta-Sanomien toimittaja Hannes Markkula nosti jutun myöhemmin uudessa valossa esiin, kun hänelle oli tullut ilmi tapauksen todellinen laita. Lehdessä oli minusta kuva ja oma kommenttini: ”Olisin voinut laittaa papin putkaankin”, jotta tulisi esille pappia kohtaan osoittamamme kohtelun reiluus.[239]

Kännö muisteli, että salvadorilaispappi tuli toistekin Suomeen: ”Hän soitti ulkomaalaistoimistoon ja vakuutti, ettei hän ollut lainkaan loukkaantunut tavasta, jolla Siljamäki oli menetellyt. Näiden tapahtumien aikana olin talvilomalla ja vastuu asioiden hoitamisesta oli aivan normaalisti sijaisellani Siljamäellä. Lehdet kirjoittivat, että Kännö oli paennut Kanarialle. Kuitenkin olin koko ajan kotimaassa. … Omasta puolestani olisin ollut valmis päästämään pastori Tobarin maahan, mutta vastuu oli lomani aikana virallisesti Siljamäellä, eikä hän minunkaan mielestäni missään tapauksessa ollut menetellyt lainvastaisesti, joskin jossain määrin kömpelösti.”[240]

Siljamäkeä jäi Kännön arvio vaivaamaan:

- Yleisestihän oli tiedossa, että Kännö oli saanut huomautuksen oikeuskanslerilta siitä, että oli sisäministerin pyynnöstä ja puoluepoliittisista syistä päästänyt asiakirjattoman ulkomaalaisen maahan. Niinpä minua onkin erinomaisesti häirinnyt Kännön julkisuuteen antama lausunto ja omassa kirjassaan mainitsema kirjoitus, että jos hän olisi ollut päättämässä, hän olisi saattanut päättää toisin.[241]

ENSIMMÄINEN ULKOMAALAISLAKI

Sisäasiainministeriö asetti 3.9.1976 toimikunnan selvittämään ulkomaalaislainsäädännön uudistamista. Sen työ kesti seuraavan vuoden loppuun, mutta toteutukseen kului vielä monta vuotta. Tarkoitus oli yhdenmukaistaa Pohjoismaiden ulkomaalaispolitiikkaa Pohjoismaiden neuvoston vuonna 1966 antaman suosituksen ja vuonna 1970 laaditun mietinnön pohjalta. Tällä välin olosuhteet kuitenkin muuttuivat ja huomioon otettiin myös Pakolaisasiain toimikunnan 11.10.1979 luovuttama mietintö ja Sisäasiainministeriön asettaman ulkomaalaistyöryhmän 14.2.1980 esitetyt ehdotukset.

Sosialidemokraatit vauhdittivat ulkomaalaislain säätämistä 6.7.1979 pääkirjoituksella, jossa asetettiin vastakkain amerikkalaiset nuorisosaarnaajat ja ”toimiston karskit otteet varsinkin ’värillisiä’ kohtaan” (ikään kuin amerikkalaispastoreissa ei olisi tummaihoisia).[242]

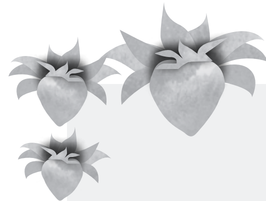
239 Hannu Siljamäki 12.6.2009 ja 1.7.2010.
240 Kännö, s. 121.
241 Hannu Siljamäki 1.7.2010.
242 SD 6.7.1979.

Suomen ulkomaalaislainsäädäntö koki myllerryksen, jonka tarkoituksena oli sopeutua nopeasti muuttuviin oloihin ja säilyttää poikkeustilanteiden edellyttämä joustavuus. Ulkomaalaispolitiikka oli toistasataa vuotta perustunut asetuksiin, joista viimeisin oli vuodelta 1958 ja pysyi voimassa 26 vuotta. Vasta vuonna 1984 tuli voimaan ulkomaalaislaki, joka perustui eduskunnan eikä vain hallituksen päätökseen. Se toi ulkomaalaisille enemmän oikeuksia, muun muassa valitusoikeuden.[243] Ulkomaalaisten oikeusturvan kannalta varsinkin valitusoikeus vaikutti edistykselliseltä ja Ulkomaalaistoimistokin oli toiveikas, että sen päätöksiin kohdistuvalle arvostelulle saataisiin tuomioistuimilta puolueettomat vastaukset. Tuomioistuimien ruuhkautuminen ja ratkaisujen hitaus huomattiin vasta myöhemmin, kun turvapaikanhaku yleistyi.

Poliisin näkökulmasta kehitys meni väärään suuntaan kun ”KHO:sta alkoi tulla huumerikosperusteisista karkottamispäätöksistä valituksen hyväksyviä päätöksiä. Palmu piti tätä alkuna kehitykseen, joka on johtanut siihen, että huumekauppa on vahvasti ulkomaalaisten hallussa maassamme.”[244]

Ulkomaalaislain rinnalla säädetty ulkomaalaisasetus ei läpäissyt eduskuntaa ajoissa, joten maaliskuun 1984 ajan jouduttiin toimimaan ilman lakia tukevaa asetusta.

243 vrt. Seppälä, s. 157-160; Kuosma (2004), s. 730-746.
244 Palmu.

Harvat ovat niin sekoittumatonta sukuperää,
ettei jonkun heidän sukunsa jäsenen suonissa ole
virrannut toisten kansakuntain verta.
Mutta sanottu on, että kaikki, jotka pitävät
ja rakastavat tätä maata isänmaanansa, –
kaikki, jotka noudattavat tämän maan lakia
ja tekevät työtä sen hyväksi, ovat yhtä kansaa.
Heitä yhdistää heidän isänmaanrakkautensa,
lainkuuliaisuutensa ja yhteinen onnensa ja etunsa.

TOPELIUS

Ulkomaalaistoimistosta Ulkomaalaiskeskukseksi 1984–1995

Ulkomaalaistoimisto ei ollut entisellään Kännön jälkeen. Se toimi kuten ennenkin melkein viisi vuotta, mutta sen johtajaksi nimitetty Risto Veijalainen siirtyi pian virkavapaalle ja sai tilalleen Matti Bäckmanin, eikä kumpikaan tullut mediassa edeltäjänsä veroiseksi ”Isänmaan portinvartijaksi”, kuten Helsingin Sanomien pilapiirtäjä Kari Suomalainen kuvaili Eila Kännöä. Tämän tittelin omi sittemmin Rajavartiolaitos omaan historiakirjaansa.[245] Ulkomaalaistoimistossa nautittiin hetken paremmasta työrauhasta, mutta suomalainen ulkomaalaispolitiikka oli jo murroksessa. Maailma alkoi muuttua kiihtyvää tahtia 1980-luvun loppupuolella, Suomen ensimmäistä ulkomaalaislakia alettiin pian korjailla ja täydentää, ja kun Ulkomaalaistoimistoa korvaamaan perustettiin Ulkomaalaiskeskus vuonna 1989, siitäkin tuli oitis väliaikaisratkaisu. Neuvostoliiton muodostaman Varsovan liiton, sen ulkopuolella olleen Jugoslavian ja lopulta itsensä Neuvostoliiton hajoaminen kahdessa vuodessa ravisteli suomalaisen politiikan vakiintuneita oppeja ja loi uutta valoa ulkomaalaispolitiikkaankin. Samanaikaisesti läntinen Eurooppa yhdentyi ja Suomikin päätti sovittaa järjestelmänsä uusiin kehyksiin.

Ulkomaalaishallinnon myllerryksessä mukana olleet kokivat työpaineiden äkillisen lisääntymisen ja muistelevat nykyisin kaiholla aikaa ennen kuin maailma ja Suomi muuttuivat. Tietotekniikkakin kehittyi: kun 1980-luvulla tietokoneet ja kännykät olivat vasta uutuudenviehätystä tai tarpeeton ylellisyys, kymmenessä vuodessa niistä tuli joka kodin apuvälineitä. Asian selvittäminen ulkomailta ei enää vaatinutkaan kaukopuhelun tilaamista tai viikkokausien postinkulun odottelua, vaan onnistui hetkessä internetin, sähköpostin, tekstiviestin ja monen aiemmin käsittämättömän viestintämuodon avulla.

On luonnollista, että moni harmittelee muutoksia, tietynlaisen idyllin ja leppoisamman elämänmuodon menetystä, mutta harva kiistää niiden olleen välttämättömiä. Ja oltiinpa mitä mieltä tahansa siitä, mihin suuntaan asiat lopulta kehittyivät, paljon pahemminkin olisi voinut käydä. Suomen ulkomaalaispolitiikka kohtasi valtavia haasteita, kuten jo kertaalleen itsenäisyyden alkuaikoina ja toistamiseen viime sotien aikaan, mutta selvisi haasteista sittenkin onnellisesti ja kunnialla.

245 HS 22.1.1984; vrt. Isänmaan portinvartijat – Suomen rajojen vartiointi 1918–1994 (toim. Matti Kosonen ja Juho Pohjonen (Helsinki 1994).

UUSIA SUOMALAISIA

Tunnettuja ulkomaalaisia, jotka saivat Suomen kansalaisuuden Veijalaisen ja Bäckmanin kaudella: Umayya Abu-Hanna 1986, Faik Nerweyi 1986, Reno Siradze 1987, Mulki Mölsä 1989, Dilber Yunus 1992

Umayya Abu-Hanna on palestiinalainen kristitty, mutta Israelin kansalainen: ”Olen arabi mutta en muslimi, kristitty mutten uskovainen; israelilainen mutta palestiinalainen nainen. … Määrittelen itseni suomalaiseksi ja arabiksi…”[246] Niin länsi- kuin arabimaissakin helposti unohdetaan Lähi-idän kulttuurillinen kirjo ja että ”juutalaisvaltion” kansalaisista huomattava osa on ”Israelin arabeja”, joiden intresseissä on pikemminkin Israelin demokratian syventäminen kuin erillisen palestiinalaisvaltion perustaminen. Abu-Hanna on monissa kolumneissaan puuttunut sekä Lähi-idän asioihin että Suomen ulkomaalaispolitiikkaan kriittisesti. Hän tuli Suomeen vuonna 1981 suomalaisen vaimona, ”Maijana”, mutta loi nopeasti alkuperäisellä nimellään kirjallisen uran.[247]

Faik Nerweyi on Irakin kurdi, joka tuli opiskelijana Suomeen 1970-luvun puolivälissä, kirjoitti vuonna 1991 ensimmäisen suomenkielisen kirjan kurdeista ja toimi Kurdistanin autonomisen alueen johtavan puolueen KDP:n edustajana Ankarassa sekä Ammanissa.

Arkkitehti Reno Siradze oli Neuvostoliiton kansalainen, mutta kansallisuudeltaan georgialainen. Hänen jälkeensä Suomeen tuli melko huomaamattomasti pakolaisina useitakin merkittäviä maanmiehiä, kuten Georgian pääministeri ja parlamentin puhemies. Suomi salli heidän toimia aktiivisesti maansa vapauden ja myös naapurikansojen kuten tshetsheenien oikeuksien puolesta, vaikka he vastustivatkin Venäjän valtaa Kaukasian maissa. Osa georgialaisista palasi synnyinmaahansa sen tultua demokratiaksi.

Mulki Mölsä, somalialaissyntyinen lääkäri, varoitti 1990-luvun alussa terveydenhoitoviranomaisia somalinaisten silpovan tyttöjen sukuelimet ”ympärileikkauksen” nimissä. Etiopiassa ja Egyptissä kristittyjenkin harjoittama tapa ei perustu mihinkään uskonnolliseen määräykseen, mutta lisäsi nimenomaan muslimeihin kohdistuvia epäluuloja. Mölsän asiantuntemus on kuitenkin helpottanut viranomaisten kouluttamista ja maahanmuuttajien valistamista lastensuojelun ehdottomuudesta. Mölsä on myös toimittanut somalialaisen keittokirjan vuonna 2001.

246 Umayya Abu-Hanna: Sinut (Juva 2009), s. 54.
247 Abu-Hanna, s. 10; http://fi.wikipedia.org/wiki/Umayya_Abu-Hanna.

Laulajatar Dilber sijoittui toiseksi Mirjam Helin -laulukilpailussa Helsingissä vuonna 1984 ja kiinnitettiin Kansallisoopperaan syksyllä 1987. "Dilber kuuluu niihin armoitettuihin taiteilijoihin, jotka avaavat korvamme uudelle kauneuden maailmalle. Mikä paradoksi: tarvitaan uiguuri jostain Kiinan sisämaasta näyttämään mitä bel canto, kaunis laulu, oikein on."[248] Kun puhutaan Suomen muslimeista, Dilber yleensä unohtuu. Kotiseudullaan Sinkiangissa (pinyinillä Xinjiang), uiguurien autonomisella alueella Dilber kuitenkin muistetaan yhtenä maailman tunnetuimmista ja kansainvälisesti menestyksekkäimmistä uiguureista.[249]

RISTO VEIJALAINEN JA MATTI BÄCKMAN

Eila Kännön läksiäisiä vietettiin 12.6.1984 ja 2.7.1984 toimistopäällikön tehtäviin astui Risto Veijalainen, joka oli saanut jo jonkin aikaa sijaistaa Kännöä.[250] Veijalainen ohitti Siljamäen seuraajaehdokkaana, koska Siljamäeltä puuttui pitkään viran edellyttämä akateeminen loppututkinto.[251]

Veijalaista on kuvattu äärettömän mukavaksi pomoksi, jonka kanssa oli mukava asioida. Riitta Pajunen kertoo:

- Risto tosin oli jo ihan erilainen pomo kuin "nuo vanhat johtajat, mutta ketään pomoista en kuitenkaan voi moittia. Kaikki olivat äärettömän mukavia.[252]

- Veijalaisen aikaan tyyli muuttui rennommaksi, oli yhteisiä iltapäiväkahvihetkiä. Ristoa oli helppo lähestyä, hän oli demokraattinen, osallistuva ja osallistava, kuunteli aina muiden ideoita.[253]

Veijalainen oli Kelonevankin mielestä hyvin sosiaalinen.[254] Tämän tunnusti myös ulkomaalaisvaltuutettu, joka virkansa puolesta joutui "vastapuoltaan" kovistelemaan:

- Veijalaisen kanssa joskus otimme yhteen, mutta emme menneet koskaan henkilökohtaiselle tasolle niin kuin jotkut nykyisin, nimiä mainitsematta. Kyllähän Veijalainen ihan asiallinen kundi on, mutta joskus meni ihan pieleen asiat. Kun oltiin televisiossakin Veijalaisen kanssa, niin kansa luuli, että käymme toistemme kimppuun. Mutta samalla taksilla tultiin Pasilastakin pois. Kuten sanottua, jotkut ottavat asiat henkilökohtaisesti, mutta minä en ottanut.[255]

Ulkomaalaispoliisi näki myös Veijalaisen ahkeruuden. Harri Palmun mukaan Risto Veijalainen oli hyvä laintuntija ja erittäin kova tekemään töitä. Välillä tuntui siltä, että ehkä vähän liikaakin otti asioita itselleen. Risto tuli aamulla töihin ja usein ehti kotiin vasta kympin uutisiin. Teki tällaisia 11–14 -tuntisia päiviä melkein putkena.[256]

Matti Bäckman sijaisti Veijalaista tämän pitkän virkavapauden aikana 1.7.1986–28.2.1989. Keloneva luonnehtii Bäckmania leppoisaksi persoonaksi, jolla oli monivuotinen kokemus kansainvälisistä tehtävistä. Runsaasta kokemuksesta ja avarasta maailmankuvasta oli hänelle hyötyä Ulkomaalaistoimiston johtamisessa.[257]

"Bäckman on kolmen vuoden aikana ehtinyt leimautua ulkomaalaistoimiston näköiseksi perusbyrokraatiksi", tuomitsi Helsingin Sanomat.[258] Ulkomaalaispoliisin näkökulma oli toisenlainen:

- Hänkin tunsi hyvin lain ja oli rauhallinen kaveri, joka teki hyvin harkittuja päätöksiä.[259]

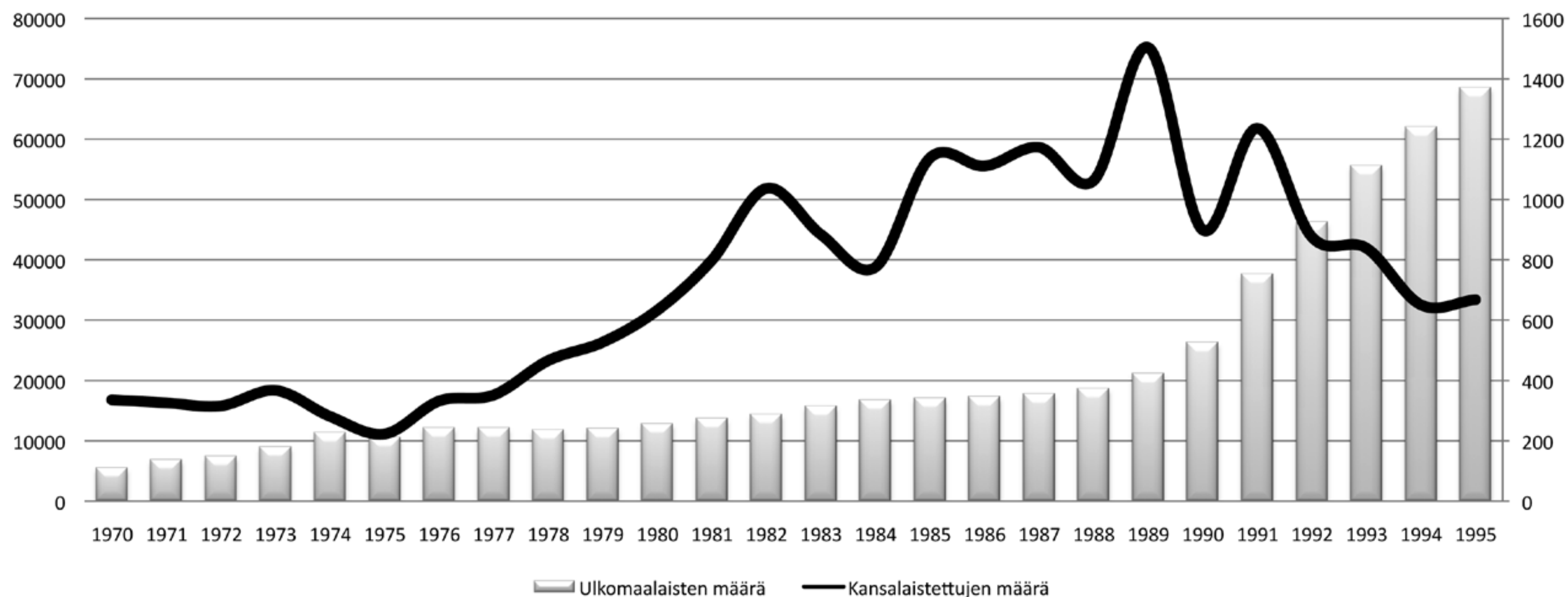
Bäckman itse siirtää kehut alaisilleen:

- Minulla oli aivan erinomaiset sihteerit. Koska työ oli kiireistä, minulle oli aina laitettu paperit valmiiksi salkkuun ja salkku lyötiin kainaloon tyyliin "mene sinne". Minusta heitä on vaikea nimetä, koska tuohon aikaan mahtui monta sihteeriä. Heidän tiuha vaihtumisensa oli yleinen ilmiö. Tarkoitan, että yleensäkin he olivat todella hyviä. En halua nostaa ketään ylitse muiden tai unohtaa ketään.[260]

RISTO VEIJALAINEN: MUISTIKUVIA ULKOMAALAISHALLINNON PIIRISTÄ

Tullessani Ulkomaalaistoimistoon huhtikuussa 1983 ulkomaalaisia koskeva lupahallinto oli lähes kokonaan poliisin alaista. Ministeriön poliisiosastoon kuuluvan toimiston päällikkönä oli Eila Kännö ja hänen jäätyään eläkkeelle vuoden 1984 puolivälissä tulin hänen seuraajakseen.

248 HS 30.6.1987.
249 HS 7.11.1992; AL 8.11.1992; http://fi.wikipedia.org/wiki/Dilbèr.
250 Raili Sorainen 4.12.2009; vrt. Risto Veijalainen: Maahanmuutto ja pakolaisuus kansainvälistyvässä Suomessa (Muukalaiset – juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa (toim. Timo A. Järvinen & Antti Kortelainen, Helsinki 1997, s. 59-64).
251 HS 7.4.1982.
252 Riitta Pajunen 9.7.2009.
253 Anitta Melander 4.12.2009.
254 Jouko Keloneva 24.6.2009.
255 Antti Seppälä 23.9.2009; vrt. Seppälän (s. 54-55, 57-58, 61-62, 64, 67-68 ja 161) tekemä Veijalaisen haastattelu.
256 Harri Palmu 22.9.2009.
257 Jouko Keloneva 24.6.2009; vrt. Seppälän (s. 55-57) tekemä Bäckmanin haastattelu.
258 HS 26.2.1989.
259 Harri Palmu 22.9.2009.
260 Matti Bäckman 9.10.2009.

Ulkomaalaisten ja kansalaistettujen määrä 1970-1995
80000
70000
60000
50000
40000
30000
20000
10000
0
1600
1400
1200
1000
800
600
400
200
0
1970 1971 1972 1973 1974 1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995
Ulkomaalaisten määrä
Kansalaistettujen määrä

Elettiin Mauno Koiviston ensimmäistä presidenttikautta ja tuohon aikaan kansalaisuushakemukset esiteltiin Tasavallan Presidentille. Suomen edustustot ulkomailla alistivat runsaasti viisumihakemuksia Ulkomaalaistoimistolle, joka hankki niihin yleensä Suojelupoliisin lausunnon. Niinpä viisumihakemusten käsittely vei runsaasti aikaa ja voimavaroja. Koko toimiston henkilöstömäärä oli 24 henkilöä ja tekniikan korkeinta huippua olivat kirjoituskoneet ja telex. Turvallisuusajattelu oli lupahallinnon hallitseva tekijä ja syy siihen, että käsittelyajat olivat tavattoman pitkiä.

Ulkomaalaislainsäädäntö oli puutteellista ja vasta vuonna 1984 tuli voimaan Suomen ensimmäinen ulkomaalaislaki. Siihen asti toimittiin asetuksen varassa, joka antoi virkamiehelle melkoiset valtuudet. Näin ollen Ulkomaalaistoimiston päälliköllä oli myös poliittista valtaa. Poliitikoilla ei ollut halua ulkomaalaispolitiikassa esillä oloon eikä siihen noihin aikoihin ollut juuri tarvettakaan ulkomaalaisten harvalukuisuuden vuoksi.

Politiikan pelinappula

Aloitettuani toimistopäällikkönä jouduin toteamaan, että virassa joutui pelinappulaksi, jossa toisella puolella oli länsimaistuvan maamme edellyttämä avoimuus julkisuudessa ja toisella puolella Neuvostoliiton vaikutus. Tulin uudessa toimessani tietoiseksi joistakin kiusallisista tapauksista, joissa Suomeen loikanneita henkilöitä oli aikoinaan palautettu Neuvostoliittoon. Kun Ruotsin television toimittaja kävi haastattelemassa minua kohta virkaan tultuani, hän heitti yllättäen kysymyksen yhdestä nimeltä mainitsemastaan loikkarista ja kysyi, onko Suomen ja Neuvostoliiton välillä voimassa edelleen salainen sopimus loikkareiden palauttamisesta. Pystyin väistämään sanomalla totuudenmukaisesti, että tiedossani ei ainakaan nykyisen presidentin kaudelta ole tällaisia tapauksia eikä myöskään salaisia sopimuksia.

Loikkareita ei tuohon aikaan todellakaan palautettu, mutta Ruotsiin heitä kulki. Ymmärtääkseni Suojelupoliisin ja Ruotsin Säpon välillä tehtiin yhteistyötä, jonka perusteella loikkarit pääsivät Suomesta Ruotsiin. Montaa tällaista tapausta ei vuosittain ollut, mutta aina kun sellainen oli sattunut, Neuvostoliiton suurlähetystö otti yhteyden välittömästi ja varsin vaativasti esitti, että henkilöt oli etsintäkuulutettava ja luovutettava suurlähetystölle. Erityisen kipeä takaisku Neuvostoliitolle oli tietysti viulutaiteilija Viktoria Mullovan loikkaus Suomen kautta Ruotsiin vuonna 1983. Lieneekö johtunut tästä, että aloin ostaa Mullovan levyjä aina kun sellainen tuli markkinoille. Olin ollut joitakin vuosia aikaisemmin yksityishenkilönä itsekin auttamassa erään neuvostoloikkarin pääsyä Suomen läpi Ruotsiin.

Ulkomaalaispolitiikkaamme vaikutti toisaalta pohjoismainen yhteistyö, jossa olimme mukana monella forumilla. Ennen ETA- ja EU-kautta merkittävä kansainvälinen tekijä oli Euroopan neuvosto, johon Suomi liittyi 5.5.1989.

Koko sinä aikana kun toimin ulkomaalaishallinnossa ongelmia olivat riittämätön työaika, resurssien vähäisyys ja runsas matkustaminen. Tästä johtuen oli pakko tottua siihen, että viikonvaihteet oli oltava töissä niin, että ainakin lauantai tai sunnuntaipäivä meni siellä. Toisaalta oli rauhallista keskittyä töihin kun toimistossa oli hiljaista eivätkä puhelimet soineet.

Julkisuus

Media kohteli hallinnonalaa lähes yksinomaan kielteisessä valossa. Erityisen ärhäkkä oli ruotsinkielinen media. Lopetin jossain vaiheessa ruotsin kielen käytön sen kanssa kun koin sen kohtelevan itseäni epäoikeudenmukaisesti. Käytin ruotsia ainoastaan sisäministeri Jan-Erik Enestamin kanssa asioidessani. Hän tuki toimintaani niin paljon kuin puolueensa linjalta pystyi. Erittäin suuri helpotus oli se, että kun media röykytti joskus hallintoamme raskaasti joissakin yksittäisissä tapahtumissa, presidentti Koivistolta tuli tukea ja lupaus tulla julkisuuteenkin, jos katsoisin arvosteluryöpyn liian raskaaksi. Sellaista en katsonut tarvitsevani, mutta tietoisuus tällaisesta mahdollisuudesta auttoi paljon.

Sen sijaan joidenkin kansanedustajien käytös oudoksutti. Jotkut heistä pitivät itsestään selvänä, että yksittäistä ulkomaalaista koskeva ratkaisu muuttuu toiseksi sillä, että kansanedustaja soittaa minulle ja ehdottaa tällaista. Sattuipa pari kertaa niinkin, että kansanedustaja oli lomamatkallaan jossain etelässä kutsunut ravintolan tarjoilijan Suomeen vieraakseen ja luvannut järjestää hänelle työpaikan. Kun tänne turistimatkalle tullut poika ei sitten saanutkaan oleskelu- tai työlupaa, sain kuulla kunniani ja keskustelu kansanedustajan kanssa oli puolin ja toisin suhteellisen tiukkasävyinen. Toisaalta oli myös kansanedustajia, jotka kahden kesken taputtivat olalle ja kehottivat säilyttämään ”tiukan linjan”, mutta kun sanoin, että anna tukeasi julkisestikin, vastaus oli kovin välttelevä tyyliin ”en oikein voi näin kansanedustajana”. Totta kai suurin osa edustajista teki työnsä lainsäädännön kautta kuten asiaan kuuluikin.

Hallinnon kehittäminen

Suomen liittyminen EU:iin lisäsi virkamiesten matkustustarvetta erityisesti Brysseliin huomattavasti. Samalla saatiin onneksi vahvistusta resursseihin. Palkattiin nuorta osaavaa, kielitaitoista väkeä. Tuolloin alkoi myös ministeriöiden välinen vääntö siitä, miten ulkomaalaishallinto pitäisi uusia, jotta se ei enää olisi hajallaan eri ministeriöissä. Meidän kantamme oli alun pitäen se, että alan hallinto olisi koottava Sisäasiainministeriöön ja tämä järjestely on äskettäin vihdoinkin onnistuttu toteuttamaan. Tähän muutokseen tehtiin paljon työtä ja siihen käytettiin kokouksissa aikaa runsaasti. Parikymmentä vuotta se vaati. Muut ministeriöt (TM, UM, STM) olivat jyrkästi vastaan. Pääasiallinen argumentti oli se, että sisäministeriö oli ”poliisiministeriö”. Todelliset syyt olivat luonnollisesti budjettiin liittyviä.

EU:iin liittyminen toi eräiltä osin hallinnonalalle selkiytymistä ja helpotusta. Sisäasiainministeriön monet aikaisemmat ulkomaalaispoliittiset linjaukset olivat jo olleet samansuuntaisia kuin muissakin EU:n jäsenmaissa ja näin sisäasiainhallinto sai niistä kannanotoilleen tukea. Alkuun ulkomaalaisasiat olivat pitkälti EU:n piirissä hallitustenvälistä yhteistyötä ja vaativat yksimielistä päätöstä. Kun Lipposen hallituksen määrätietoinen EU-politiikka ajoi yhtenäistämisideaa eteenpäin, paljolti sen ansiota oli, että myös ulkomaalaispolitiikan alueella päästiin sittemmin enemmistöpäätöksiin. Pääministeri Lipposen ohjeistus oli selkeätä ja helpotti osaltaan ministeriöiden välistä, toisinaan tarpeetonta kiistelyä hallinnon järjestelyissä. Myös keskustelut Venäjän virkamiesten kanssa helpottuivat monissa kysymyksissä kun saatoimme puhua ”isommalla äänellä” eli vetoamalla EU:n kannanottoihin ja niiden sitovuuteen.

Turvapaikka ja pakolaiset

Mielenkiintoisia hetkiä koettiin Neuvostoliiton hajotessa ja sen jälkeisissä olosuhteissa. Varsin yleinen usko ainakin läntisessä mediassa oli, että kun olot hajoamisen jälkeen muuttuvat, Neuvostoliiton rajan yli alkaa hallitsematon venäläisten muuttoliike. Niinpä jouduimme sisäministeriössä tekemään arvioita tällaisesta mahdollisuudesta ja siihen varautumisesta. Silloin perustetussa turvajohtoryhmässä laadittiin yhteisiä rauhoittavia kannanottoja median aiheuttaman hysterian laannuttamiseksi.

Länsimaiden TV-toimittajat kävivät haastattelemassa ja jokaisen ensimmäinen kysymys oli lähes aina sama: ”Mitä aiotte tehdä, kun joukkopako Venäjän rajan yli alkaa ja ihmiset pyytävät turvapaikkaa maassanne?” Vastattiin, että emme usko, että venäläinen kotiansa jättää. Tämä argumentti osoittautuikin oikeaksi. Tosiasiassa myös pahinta mahdollisuutta varten oli tehty suunnitelmat.

Suomeen saapui turvapaikanhakijoita vuosittain muutamia kymmeniä rautaesiripun ollessa vielä käytössä. Kun Neuvostoliiton romahtaminen tapahtui, turvapaikanhakijoiden määrät nousivat tuhansiin. Alkuun itärajan kautta saapui romanialaisia ja unkarilaisia. Jonkin ajan kuluttua saapujien enemmistö oli somaleja ja muita meille eksoottisia ryhmiä. Tällaiseen ei osattu varautua, joten turvapaikkahakemusten käsittely ruuhkautui heti. Myöskään ulkomaalaislaissa ei ollut selkeitä säännöksiä menettelystä turvapaikka-asioissa, joten kesti pitkään, ennen kuin ruuhkia pystyttiin purkamaan. Julkinen keskustelu pakolaiskysymyksistä oli repivää ja jakoi poliittista kenttää kahtia. Virasto joutui jo tuolloin sylkykupiksi molemmilta tahoilta, kuten Maahanmuuttovirasto edelleenkin näyttää joutuvan. Mutta se on kaikissa maissa tällaisen viraston osa.

NILSIÄN ÖLJYPARONI

Nilsiäläinen maanviljelijä otti vuonna 1986 yhteyttä Ulkomaalaistoimistoon. Hän väitti firmansa pystyvän valmistamaan käyttökelpoista moottoriöljyä jäteöljystä, mutta halusi itseään 32 vuotta nuoremman naisen ”vetonaulaksi tehtaalle, jossa valmistetaan maailman parhaat voiteluöljyt, sekä maailman ruton, AIDSin nopeatehoinen lääke”. Öljyparonilla tai -sheikillä, kuten hän itseään kutsui, ei ollut lapsia suomalaisen vaimonsa kanssa ja hän halusi jatkajaa liiketoiminnalleen, joten keksi haalia äidiksi sopivia naisia Filippiineiltä, Thaimaasta ja Virosta. Kandidaatteja löytyi, mutta jokainen sai kielteisen viisumipäätöksen. Mies ei kuitenkaan antanut helposti periksi, vaan pommitti Ulkomaalaistoimistoa jatkuvilla valituksilla ja haukkumakirjeillä. Vielä vuonna 1993 hän pyysi apua Helsingin poliisilaitokselta: ”Pyydän ystävällisesti tarttumaan asiaan ripeästi ja löylyttämän Ulkomaalaiskeskuksen Veijalaista”. Hannu Karpo teki miehestä jutun televisioonkin. Valitettavasti öljyn jalostaminenkaan ei lopulta onnistunut.[261]

MAAILMANKANSALAINEN

Amerikkalainen nimeltään Charles Edward Hall, joka ei uskonut valtioiden rajoihin, tuli Suomeen vuonna 1987. Täällä hän repi oman passinsa, irtisanou-

261 Lauri Koivuneva 11.6.2009; Maahanmuuttoviraston arkisto.

tui Yhdysvaltain kansalaisuudesta maan Helsingin-konsulaatissa ja julistautui ”maailman kansalaiseksi”. Ulkomaalaislain mukaan Suomessa passitta oleskeleva ulkomaalainen voitiin karkottaa maasta, joten Helsingin poliisilaitos esitti Hallin karkottamista.

Kelonevan mielestä tapaus oli hieman surullinen, sillä Hall oli sympaattinen ja täydellisen harmiton mies. Keloneva keskusteli Hallin kanssa useaan otteeseen ja pohti asiaa myös Yhdysvaltain konsulin kanssa. Lopulta ei kuitenkaan ollut mitään tehtävissä ja lain nojalla Hall karkotettiin Suomesta. Ennen lähtemistään Hall vielä käväisi Ulkomaalaistoimistossa tuomassa Kelonevalle purkillisen omatekoista omenahilloaan läksiäislahjaksi.[262]

Hall tiedotti asiastaan aktiivisesti medialle, joka tungeksi hänen lehdistötilaisuuksiinsa. Lopulta Korkein hallinto-oikeus kuitenkin hyväksyi Hallin valituksen 8.11.1988, äänestyksen jälkeen (3-2), koska hän oli avioitunut suomalaisen kanssa ja puhui suomea.[263]

SULJETTU SUOMI?

Suomeen muutti vuonna 1981 kaikkiaan 15.771 ulkomaalaista, mutta tämän jälkeen maahanmuuttajien määrä väheni vuosi vuodelta ja oli vuonna 1987 enää 9142. Aleneva suuntaus johtui nimenomaan ruotsinsuomalaisten paluumuuton puolittumisesta, sillä muualta kuin Ruotsista muuttaneiden määrä oli hitaassa kasvussa. Yleinen vaikutelma kuitenkin oli, että Suomi pysyi maahanmuutolta ja muultakin kansainvälistymiseltä suojattuna ”lintukotona”.

Ainakin eräs ilmiö ei näytä muuttuneen vuosikymmeniin: ”Puolalaismuusikoille ei saa antaa työlupia”, vaati kesäkuussa 1987 Hotelli- ja ravintolahenkilökunnan liitto.[264] Helsingin Sanomien pääkirjoitus kuitenkin vaati ”rakentamaan johdonmukaista pakolaispolitiikkaa” ja kehittämään valmiuksia vastaanottaa lisää ”ensisijaisesti Indokiinan ja Latinalaisen Amerikan pakolaisia, joiden sijoittamisesta ja sopeuttamisesta voidaan kunnille jakaa kertynyttä kokemusta.”[265]

Helsingin Sanomat hakee linjaansa

Helsingin Sanomissa julkaistiin 22.6.1987 kokoomuslaisen nuoren Mikko Snellmanin mielipidekirjoitus, jonka mukaan ”Suomesta voi vähitellen tulla kansainvälinen, ei-kansallinen valtio, jota asuttavat erirotuiset, kaikella tapaa täysin erilaiset ihmiset.” Snellmanin mukaan ”pakolaiset köyhdyttävät pikemminkin kuin rikastuttavat maatamme” ja ”Kansallisvaltiota ei saa tappaa sukupuuttoon!” Snellmanin tuomion saivat myös nuorison suosimat ”taivaskanavat ja muu aatteeton ”kansainvälinen” massaroska.” [266] Snellmanilta oli kuitenkin unohtunut se historiallinen tosiasia, että Suomi oli aina ollut monikansallinen, eri kieltä puhuvien ja eri uskontoa tunnustavien, osin maahanmuuttajien kotimaa, ilman että se oli lakannut olemasta kansallisvaltio yhtä isänmaallisessa hengessä kuin Sveitsi tai Yhdysvallat. Edes elsassilaisten, hugenottien ja siirtomaista muuttaneiden Ranska tai walesilaisten, skottien ja gurkhasotureiden Britannia eivät ole olennaisesti Suomea tiiviimpiä kansallisvaltioita. Vaka vanha Väinämöinen tuskin tunnistaisi kahvin, Koffin, perunamuusin, rallikuskien ja pesäpalloilijoiden maata.

Keskustelu jatkui vilkkaana Helsingin Sanomien mielipidesivulla heinäkuun loppupuolelle saakka. Suomen Pakolaisavun tiedotussihteeri Tarja Virtanen edusti optimistisinta näkökulmaa: ”Vääriä pakolaisia ei ole olemassa. … Tänne tulevat vain ne, joilla ei ole enää muita mahdollisuuksia. … Kun nyt mietitään keinoja Suomi-kuvan kirkastamiseksi, voisimme aloittaa sen inhimillisyydestä pitäen mielessä, että pakolaiset eivät ole ongelma vaan heillä on ongelma. Toisten ihmisten ja kulttuurien arvostaminen, vastuuntunto ja kilpailukyky humanitaarisissa kysymyksissä povat pitkällä tähtäyksellä niin pienille kuin isoille ainoa henkisen ja taloudellisen hyvinvoinnin tae.”[267]

Hannu Heinänen haki jonkinlaista keskitietä: ”Suomen ulkomaalaisia vain pieni osa on pakolaisia. He tulevat tänne kokonaisina perheinä, opettelevat suomen kielen ja suomalaistuvat. Pieni kansalliskulttuurimme tarvitsee näitä uusia edustajia. … Todelliset ulkomaalaisten maineen pilaajat tulevat kaduillemme keväisin. Etelästä tänne saapuu ihmeen yksipuolisesti miesporukoita, ei naisia. … ’Kansainvälisen ystävyyden’ huipentumiksi on nostettu seka-avioliitot. Miltei aina niissä on suomalainen vaimo, joka yleensä arvostaa ’kansainvälisempänä’ miehensä kansalliskulttuuria. … Onneksi kansan enemmistö vielä vierastaa ulkomaisuuden palvontaa … Tasa-arvo edellyttää myös suomalaisen kulttuurin olemassaolon oikeutta kansainvälisyydessä. Vain ahtaasti Suomen rajojen sisältä katsoen ulkomaalaiset näyttävät joltain vähemmistöltä. Yleismaailmallisesti ajatellen todellinen vähemmistö ovat suomalaiset.”[268]

Jouko Heyno halusi asettaa pakolaisille kaksi selkeää vaihtoehtoa: ”Puhutaan siitä, että poliittista vainoa pakoon lähtevät ihmiset ovat muun muassa oikeutetut säilyttämään kulttuuri-identiteettinsä. Asian tekee ironiseksi se, että nuo ihmiset ovat hädässään lähteneet omasta maastaan pakoon juuri oman kulttuurinsa

262 Jouko Keloneva 24.6.2009.
263 Palmu.
264 HS 30.6.1987.
265 HS 2.7.1987.
266 HS 22.6.1987
267 HS 22.7.1987.
268 HS 29.7.1987.

tuotetta, hallintojärjestelmäänsä. … Siksi toivonkin vilpittömästi, että maamme pakolaispolitiikka pidetään entisellään ja maahamme saapuvat pakolaiset jättävät 'kulttuuri-identiteettinsä' sinne, mistä ovat paenneetkin sekä yrittävät sopeutua elämään toisessa kulttuurissa tai pysyvät kotimaassaan ja yrittävät pistää asiat siellä järjestykseen."[269]

Helsingin Sanomien mielipidekirjoitusten yhteenvedossa todettiin, että puolet kirjoittajista "vastusti pakolaisten tuloa Suomeen." Osa ei ilmoittanut selvää kantaa ja "pienempi joukko puolsi pakolaisia". Pakolaisten puolustajien perusteita olivat "ulkomaalaisilta saatavat välttämättömät virikkeet, kansainvälisen yhteistyön tärkeys, köyhien maiden kustannuksella rikastuneen Suomen velka kehitysmaille, korkea hyvinvointimme, inhimillisyyden, vastuun ja sivistyksen velvoitukset sekä pakolaisongelman laajuus ja vakavuus." Yhteenvedon laatija ei keksinyt kirjoittajien enemmistölle muita perusteluja kuin työttömyys, asuntopula ja turvallisuusongelmat.[270]

Syksyllä mielipidekirjoituksia lähetettiin kaksinkertainen määrä kesään verrattuna. Helsingin Sanomat julkaisi kolmanneksen ja julisti sitten keskustelun uudelleen päättyneeksi, vaikka todellisuudessa se jatkui herkeämättömänä niin lehdessä kuin muillakin foorumeilla.[271]

Syksyn alkajaisiksi Helsingin Sanomien kuukausiliite tiivisti Suomen pakolaispolitiikan 1970- ja 1980-luvuilla: "Kun Suomi ei ole voinut kehua määrällä, se on yrittänyt osoittaa humanitaarisuuttaan laadulla. Suomeen tulleista Indokiinan pakolaisista 70 on vammaisia. Monilla ei myöskään ole minkäänlaista koulutusta ja siksi he eivät tahdo kelvata muualle."[272] Lehti totesi pääkirjoituksissaan tietyn ristiriidan myös siinä, että monet pakolaisia tuottavista eli kansalaisiaan vainoavista maista nauttivat Suomen myöntämää kehitysapua.[273]

Keskustelu työvoimapulasta oli käynnistynyt edellisenä syksynä tehdystä selvityksestä, jonka mukaan Suomen talouselämä tulee tarvitsemaan maahanmuuttajia.[274] Tämä sekoittui toistuvasti humanitaarisiin näkökohtiin. Helsingin Sanomat yritti selventää pakolaiskeskustelun käsitesekamelskaa koko sivun artikkelilla, joka totesi aikojen muuttuvan: "Pakolaiskeskustelun melkein ainoa oikea havainto on se, että Suomen ovea todellakin kolkutellaan. Tosin vielä harvakseltaan, mutta jo sen verran uutterasti, että välillä on pakko avatakin. Asiantuntijat varoittavat jo, että pian tänne tullaan saranapuoleltakin."[275]

269 HS 10.8.1987.
270 HS 30.8.1987.
271 HS 24.11.1987.
272 HS-kuukausiliite 17/1.9.1987.
273 HS 9.8. ja 12.9.1987.
274 HS 3. ja 6.9.1987.
275 HS 18.10.1987.

Yksi pääkirjoituksista tuomitsi "itsepäisyyden, jonka vallassa" sisäministeriö kieltäytyi muuttamasta ulkomaalaisasetusta joustavampaan suuntaan ja kiusasi harvalukuisia ulkomaalaisia: "Ministeriö elää menneessä maailmassa."[276] Toinen pääkirjoitus oli yhtä tyly: "Muukalaisvihamielinen julkisivumme" on maalle häpeäksi ja "ulkomaalaisasetus noudattaa perinteistä tiukkaa linjaa, joka pyrkii tekemään asettumisen Suomeen ulkomaalaiselle mahdollisimman vaikeaksi. … Me olemme niin kaukana sivussa suurista ulkomaalaisvirroista, että on keinotekoista vedota byrokratian paisumiseen ja pelotella ulkomaalaistulvalla."

Helsingin Sanomat joutui jossain määrin ristiriitaisissa pääkirjoituksissaan kuitenkin myös myöntämään tosiasiat: "Pakolaisten hädän tunnustajana ja auttajana Suomea on arvosteltu syystä hitaaksi ja haluttomaksi. Silti osa kotimaista mielipidettä on tyytyväisenä ja vaieten hyväksynyt hallitusten niukan linjan. Suuri osa suomalaisia ei halua lisää pakolaisia maahan. Tämä perinteinen kanta on vahva eikä mikään hallitus voi sivuuttaa sitä olankohautuksella tyhmänä, sisäänpäin kääntyneenä kannanottona. Se on suomalainen realiteetti, vaikka valistunut mielipide sitä vierastaa."[277]

Snellmanin kirjoitusta muisteltiin vielä lokakuussa.[278] Johannes Salminen arvosteli 1.10.1987 kolumnissaan "Suljettu Suomi" paitsi Snellmanin kirjoitusta myös kesäkuussa 1987 tapahtunutta neuvostoloikkarin pidätystä ja palautusta Neuvostoliittoon: "Naapurissa tiedetään erittäin hyvin, etteivät pakolaiset ole tervetulleita Suomeen ja siihen juuri pyritäänkin: humaanimpi menettely käynnistäisi pikaisesti painajaismaisen turvapaikan hakijoiden virran. Tämä on avain, joka ratkaisee pakolaispolitiikkamme muihinkin suuntiin – vakuutelkoot poliitikot mitä tahansa. … Tavallinen, aito myötätunto on siis ylellisyyttä, johon vain Ruotsin ja Norjan tapaisilla mailla on varaa. Itäryhmittymän liberalisoituminen voi ehkä murtaa tämän pahan kehän. Sitä odotellessa valtioviisas Suomi ei 'moralisoi', se tekee kauppaa. Voisimmekohan mitenkään toimittaa uuden kartonkitehtaan Iraniin? Kansallisen edun nimessä sodanjälkeinen Suuri linjamme opetti meidät olemaan sekaantumatta ihmisoikeuskysymyksiin. Mutta muukalaisten pelko on suomalaisuudessa ikiaikaista. Nykyisen ulkomaalaistoimiston häikäilemätön tylyys muistuttaa huomattavasti juutalaisen vähemmistömme vainoa 1800-luvulla."[279]

Salminen oli turhan ankara, eikä ottanut huomioon, että autonomisen Suomen juutalaislainsäädännön jälkeenjääneisyys johtui Venäjän juutalaisvainoista, joille

276 HS 2.8.1987.
277 HS 9.8.1987.
278 HS 12.10.1987.
279 HS 1.10..1987.

löytyi ymmärtämystä Suomen valtiopäivillä lähinnä pappissäädystä ja kilpailevien tekstiilikauppiaiden parista.[280]

Myyttinen luku 15.000

Pääministeri Kalevi Sorsa kohautti Helsingin Sanomien kuukausiliitteen haastattelussa vaatimalla Suomea ottamaan vastuun 15 000 pakolaisesta: "Maailmassa on 12–15 miljoonaa pakolaista. Käytetään nyt laskuissa suurempaa lukua. Suomen kansa on yksi promille maailman väestöstä. Silloin vastuumme olisi yksi promille eli 15 000 pakolaista. … Oikeaa vertauslukua on vaikea löytää, kun suurin osa maailman maista ei tietenkään korvaansa lotkauta koko pakolaisongelmalle. Siinä ne rajat olisivat, 15 000–75 000, riippuen vertauskohteesta." Sorsan tulkittiin oitis tarkoittaneen 15 000 kiintiöpakolaisen valintaa vuosittain, vaikka todellisuudessa hän tarkoitti kehitysavun suuntaamista UNHCR:lle 15 000 pakolaisen edestä. Huomiotta jäivät myös hänen varoituksensa liiallisesta edistyksellisyydestä: "Minulla on yleensäkin sellainen käsitys,…että eduskunta…on edistyksellisempi kuin kansa keskimäärin. Se koskee myöskin pakolaiskysymystä. Ja niin pitääkin olla. … Päättäjien ei kuitenkaan ole hyvä edetä liian kauaksi niiden mielipiteistä, jotka ovat heille päätösvallan antaneet. ... Kun…tietää suomalaisten asenteista, on edettävä sillä tavalla, ettei jouduta sellaiseen tilanteeseen, että pakolainen joutuu pakenemaan vielä siitäkin maasta, joka hänet otti vastaan. Kannatan voimakkaasti pakolaiskiintiön laajentamista vielä nykyisestäkin kahdestasadasta, mutta yhtä voimakkaasti kannatan sitä, että se pitää tehdä vastuullisesti."[281]

Sorsan tasapainottelu jäi huomaamatta yleisöltä, joka reagoi hyvinkin kiukkuisesti: "On niin helppo jonkun Kalevi Sorsan olla humanisti ja auttaa kaikkia poliittisia ym. pakolaisia, kun on hyvä ammatti, mahtavat tulot, hyvä terveys tai ainakin varaa hoidattaa vaikka sairastelisikin. Toista on ränsistyneen torpan syöpää sairastavalla mammalla, jonka aikamiespojat ovat juoppoja kylähulluja tai yksihuoltajaäidillä, jonka lapsilla on ongelmia kaikkien kanssa."[282]; "On aivan älytöntä puhua tuollaisista määristä kuin 15 000, jopa 75 000 pakolaista. Jos tuollainen toteutuisi, kuvaannollisesti sanoen silloin ruvettaisiin 'Suomenmaassa puukkoja hiomaan'. Ei tullut Kalevi Sorsastakaan presidenttiä, kun meni tuollaisista määristä puhumaan."[283]; "[Pakolais]Kiintiön lisäämiseen meillä ei ole mitään asiallista perustetta ennen kuin olemme rakentaneet asunnot jo nyt täällä oleville 15 000–20 000 asunnottomalle…"[284]

Luku 15 000 toistui kuitenkin pian eri yhteyksissä: Siirtolaisuusasiain neuvottelukunnan 12.11.1990 päiväämä komiteanmietintö 46 laski Suomen tarvitsevan vuosittain 15 000 pysyvää maahanmuuttajaa.[285] Liiketyönantajien keskusliiton yhteiskuntayksikön johtaja Pekka Merenheimo laski Suomen työmarkkinoiden tarvitsevan vuosittain 15 000 maahanmuuttajaa perheineen. Häntä haastatellut Matti Virtanen muistutti: "Aktiivista maahanmuuttopolitiikkaa vastaan suomalainen asettaa viime hädässä sen ihmisystävällisen perustelun, että emmehän me voi sallia ulkomaalaisten tekevän likaisia töitä."[286] Kolme päivää myöhemmin Kari Suomalaisen pilapiirroksessa "Herra Isoherra" lomautti ja irtisanoi suomalaisia työmiehiä tehdäkseen tilaa 15 000 siirtolaiselle vuodessa.[287] "Meille voidaan ottaa 15 000 pakolaista", arveli puolestaan eräs iltapäivälehteen kommentoinut imatralaismies ja saman luvun keksivät myös vantaalaismies sekä lehden toimittaja Hannu Savola, joista vain viimeksi mainittu muisti maahanmuuttajiin mahtuvan muitakin kuin pakolaisia.[288]

Turun yliopiston apulaisprofessori, nykyisin Siirtolaisuusinstituuttia johtava Ismo Söderling laski Suomen tarvitsevan 17 000 maahanmuuttajaa vuosittain.[289] Siitä huolimatta tutumpi luku jatkoi kummitteluaan julkisuudessa: "Suomi saa varautua 15 000–20 000 maahanmuuttajaan vuosittain".[290] "Suomi selviää noin 15 000 pakolaisesta", laski vielä SPR:n toimistopäällikkö Auli Valle tarkoittaen tilapäistä pakolaisten vastaanottoa entisestä Jugoslaviasta.[291]

Itse asiassa tämä maaginen luku on jäljitettävissä jo kauas Sorsan haastattelua edeltäneeseen aikaan, sillä työministeriön kansliapäällikkö Keijo Liinamaa ennusti jo syksyllä 1973 esitelmässään Suomen tarvitsevan vuosittain 15 000 uutta työntekijää.[292] Kerrankin toimittajilla näyttää olleen pitkä muisti.

Impivaaraan vai Eurooppaan?

Puheet suljetusta Suomesta hiipuivat 1980-luvun lopulla kun maamme alkoi avautua. Pohjoismainen ja yleiseurooppalainen yhdentyminen kiihtyi samaan

280 vrt. Taimi Torvinen: Kadimah – Suomen juutalaisten historia (Keuruu 1989) & Jari Hanski: Juutalaisviha Suomessa 1918–1944 (Jyväskylä 2006).
281 HS-kuukausiliite 17/1.9.1987.
282 HS 10.10.1987.
283 HS 12.10.1987.
284 HS 14.10.1987.
285 Suomi ja ihmisten liikkuvuus muuttuvassa Euroopassa (Siirtolaisuusasiain neuvottelukunnan mietintö 14, Komiteanmietintö 46, Helsinki 1990), s. 95.
286 HS 2.12.1990.
287 HS 5.12.1990.
288 IS 9.1.1991.
289 HS 12.8.1991.
290 AL 20.10.1991.
291 IS 15.5.1992.
292 Rakennuslehti 39/4.10.1973.

aikaan kun Itä-Euroopassa kommunismi mureni. Suomen puolueista RKP ehti ensimmäisenä julkaisemaan pakolaispoliittisen kannanoton, SDP ja kokoomus seurasivat keväällä 1988.

Toisaalta nopeat muutokset nostattivat myös henkistä vastarintaa. Aikoinaan presidentti Kekkosen seuraajaehdokkaaksikin kuviteltu entinen ulkoministeri Keijo Korhonen asettui vastustamaan niin Euroopan unioniin yhdentymistä kuin maahanmuutolle avautumista:

”Vaikka Suomen väestö tulevaisuudessa säilyisi sangen homogeenisena, kuten tavoiteltavaa olisi, maahanmuuttajien osuus tulee väistämättä kasvamaan. Sinänsä tässä ei tarvitse nähdä ongelmaa. Suomeen on aina, kautta historian, tullut väkeä naapureista ja muualta. Mutta tähän saakka he ovat sukupolven, parin kuluessa sopeutuneet maahan, sulautuneet riittävässä määrässä väestöön. Heistä on tullut kunnon suomalaisia. Vastaavaa meillä on oikeus odottaa ja vaatiakin tulevaisuudessakin. Aina on taloon tuleva kotivävy saanut oppia talon tavat – ei päinvastoin. Melko käsittämättömiä ovat sellaiset muodinmukaiset intoilut, että meidän suomalaisten olisi jotenkin muutettava olemustamme, jotta kelpaisimme maahan muuttaville muukalaisille. Muukalaiset muuttukoot, jos tarvitaan, tänne asettuessaan. Tai todetkoot tulleensa väärään maahan. …

Maahanmuuttajia, tänne tulevia muukalaisia ovat yhtä lailla pakolaiset kuin siirtotyöläiset tai muut paremman tulevaisuuden ja lähtöalueitaan lupaavamman elinympäristön hakijat. Me suomalaiset olemme isäntiä omassa maassamme. Me määräämme minkä tahansa maahanmuuton säännöt. Mitkään kansainväliset odotukset tai kansainvälisten järjestöjen byrokraattiset vaatimukset eivät vie tätä oikeutta. Sanokoon valtalehdistön edustama ’julkinen mielipide’ mitä tahansa. Lehdistön mielipide ei ole Suomen kansan enemmistön mielipide, jos asia suomalaisille oikein ja järkevästi esitetään. …

Suomesta puuttuu yhtenäinen maahanmuuttopolitiikka. Tähän mennessä sellaista ei juuri ole tarvittu. Aivan lähitulevaisuudessa tarvitaan.”[293]

Kainuun Sanomien päätoimittajaksi vuonna 1989 siirtyneen Korhosen poliittinen kunnianhimo huipentui ehdokkuuteen vuoden 1994 presidentinvaaleissa. Samoissa vaaleissa SMP:n ehdokkaana oli toinen tunnettu maahanmuuton arvostelija, poliisitaustainen Sulo Aittoniemi, jota Neil Hardwick oli haastatellut TV:n keskusteluohjelmassaan 18.3.1989. Helsingin Sanomien saamassa yleisöpalautteessa Hardwick voitti 125–103, mutta myöhemmin lehti totesi maahanmuuton arvostelun voimistuneen vuosikymmenen vaihteen dramaattisina kuukausina.[294] SMP:n seuraajaksi vuonna 1995 perustettu Perussuomalaiset peri Aittoniemen ja Korhosen maineen ulkomaalaisvastaisuuden poliittisena äänitorvena Suomessa, mutta mikään näistä poliittisista vaikuttajista ei vetänyt vertoja ulkomaisille rinnastuskohteille sen enempää mielipiteidensä jyrkkyydessä kuin ääniosuuksissaankaan. Monien hämmästykseksi Suomeen ei levinnyt vastaavanlaista poliittista liikehdintää kuin Itävaltaan, Ranskaan ja moniin muihin maihin. Erittelemätön muukalaiskammo ei näyttäisi muodostavan poliittista pääomaa, vaikka sillä voikin saada hetkellistä julkisuutta.

Suomalaista ulkomaalaisvastaisuutta on luonnehdittu laajemmin ”impivaaralaiseksi” asenteeksi, Aleksis Kiven kuvailemaksi eristäytymisvietiksi. Kun innokkaimmat uudistajat olivat näkevinään sitä jopa valtion ja kunnallishallinnon korkeimmissa virka- tai luottamusmiehissä, eivät pienet ääriryhmät voineet kovin uskottavasti valjastaa sitä protestiliikkeeksi vallanpitäjiä vastaan. Myös Helsingin Sanomien harjoittama kansanvalistus nautti kohtuullista uskottavuutta niin kauan kun sen palveluksessa oli Suomen suosituin pilapiirtäjä Kari Suomalainen, joka yhä useammin otti aiheensa ulkomaalaispolitiikasta. Valitettavasti Suomalaisen suhtautumisessa somaleihin ilmeni myös tarpeetonta toistamista ja väsähtäneisyyttä, eikä lehti kestänyt suositun pilapiirtäjänsä herättämää ärtymystä itseään älymystönä pitävien parissa.

Suomalainen tunnusti häpeilemättömästi rotuennakkoluulonsa, minkä lisäksi häntä ärsyttivät elitistiset vaatimukset pakolaisten kulttuurin kunnioittamisesta: ”Mitkä kulttuurit, Kari kysyi? Hänen mukaansa maatamme ei rikastuttanut yhtään sellainen kulttuuri, jota paetaan suomalaiseen kulttuuriin. … Kari teki kuitenkin selvän eron ’pakolaisen’ ja ’siirtolaisen’ välillä. Pakolaisille kuului varustettu asunto, vaatteet, ilmaista rahaa ja jatkuva koulutus, joka sellaista vain halusi. Siirtolaiset tulivat maahan omin neuvoin, ja hankkivat myös itse kaiken mitä ihminen tarvitsee: työtä, rahaa, asunnon ja aseman yhteiskunnassa. Heitä vastaan Karilla ei ollut mitään, mutta loiseläjiä hän ei tähän maahan kaivannut. Onhan suomalaisiakin lähtenyt siirtolaisiksi ympäri maailmaa, mutta jokainen heistä oli joutunut elättämään itsensä kovalla työllä.”[295]

Suomalaisen pilapiirrosten merkityssisältö ansaitsee joskus vakavampaakin pohdiskelua. Vuonna 1989 hän julkaisi pilapiirroksen, jossa kaksi (mediaa esittävää) sopulia keskustelee. Pienempi kysyy: ”Kun Ulkomaalaistoimisto on pitänyt maan melko puhtaana terroristeista ja muista harmeista niin miksi me sopulit aina nimitämme sitä pahamaineiseksi?” Isompi sopuli vastaa väsyneen oloisesti: ”Älä kysy niin vaikeita.”

Suomalainen irtisanoutui kesäkuussa 1991, mikä ulkomaalaisvastaisilla tahoilla tulkittiin oitis Suomen valtamedian nöyristelyksi ja hyssyttelyksi, ikään kuin

293 Keijo Korhonen: Mitalin toinen puoli – Johdatusta ulkopolitiikan epätodellisuuteen (Keuruu 1989), s. 288.
294 vrt. Karin pilapiirros 1.4.1989!
295 Seppo Porvali: Kari – tasavallan hovinarri (Jyväskylä 1999), s. 142-143.

ulkomaalaisilla olisi jokin käsittämätön ylivalta suomalaisiin mielipidevaikuttajiin. Pilapiirtäjä itse syytti riitaantumisestaan Helsingin Sanomien uutta päätoimittajaa Janne Virkkusta ja suomenruotsalaisia mielipidevaikuttajia, jotka yrittivät rajoittaa hänen taiteilijanvapauttaan: ”Odotin päätoimittajien päivittäisen pääkirjoituskokouksen päättymistä, jossa oli päätetty ryhtyä tukemaan pakolaisten tuloa. Pian joukko saapuikin hanhenmarssia huoneesta, ja päätoimittaja sanoi, että nyt sinä tietysti vastustat ja sanot, että pakolaiset levittävät AIDSia. … Päätoimittaja oli laskenut väärin ja ajatteli, että yksi pilapiirtäjä sinne tai tänne, eikä ottanut huomioon, että päätoimittajia kävelee kadulla irrallaan, mutta piirtäjistä on pulaa.”[296] Lehden hyllyttämä piirros ei ollut edes häijyimpiä, vaikka joukko maahan saapuvia somaleja nauroi siinä sydämellisesti poliisille, joka viattomuudessaan kysyi passia.[297]

Valtalehti ei tietenkään kaatunut pilapiirtäjänsä mukana ja sen on arveltu vaikuttaneen ratkaisevasti vielä vuoden 1994 presidentinvaalien sekä EU-jäsenyydestä järjestetyn kansanäänestyksen tulokseen. Tärkeä keskusteluyhteys, vaikutuskanava ja varaventtiili kuitenkin katkesivat kun valtamedia menetti pilapiirtäjässä ”hovinarrinsa” ja vanhoillisten lukijoidensa takuumiehen.

Monista suorasukaisen rasistisista luonnehdinnoistaan huolimatta Suomalaiselta löytyi myös humoristilta edellytettävää itseironiaa kuvaillessaan omia sukujuuriaan alkaen isoisästään, taiteilijakotinsa Visavuoren rakennuttajasta Emil Wikströmistä: ”Kyllä kai tämä on loppujen lopuksi hyvä maa, koska kaikki ulkomaalaiset pesiytyvät tänne. En ymmärrä, mikä kirous Visavuoressakin on. Wikströmin vaimo oli sveitsinranskalainen, hänen äitinsä ja hänen anoppinsa äiti, joka oli syntynyt 1700-luvulla – siis koko akkakaarti – olivat ulkomaalaisia. Mielikki Ivalo, tätini, meni naimisiin Asko Ivalon kanssa, joka oli suomalainen, mutta joka eli koko ikänsä diplomaattina ulkomailla, joten heidän tyttärensä meni naimisiin brasilialaisen kanssa. Tiettyinä aikoina mäki oli täälläkin täynnä brasilianoja, kunnes serkkuni löysi norjalaisen miehen. Sisareni nai ensin ruotsalaisen ja sitten italialaisen. Ja nyt Lilli menee naimisiin englantilaisen kanssa! Kaiken kukkuraksi Lippekin on Viipurista. Mutta enhän minäkään ole puhdas suomalainen – jo on kamalaa. Olen sanonut, että kahdeksasosa minusta on muualta, mutta se on onneksi kaulasta ylöspäin. Kahdeksasosa on 12,5 prosenttia, sama kuin valkoviinissä. Olen siis syntymähumalassa!”[298]

296 Kari Suomalainen: Viha etsii kohdetta (toim. Maarit Huovinen, Porvoo 1995), s. 100-101; vrt. Porvali, s. 152-156.
297 Porvali, s. 152-153.
298 Suomalainen, s. 164-165.

Tasapainoa tavoittelemassa

Valtiotieteen tohtori Magdalena Jaakkolan lokakuun alussa 1987 julkaisema osatutkimus yllätti monet kumoamalla myyttejä suomalaisten ulkomaalaisvastaisuudesta. Julkisen keskustelun alkuvaiheessa touko-heinäkuussa 1987 tehtyjen haastattelujen mukaan suomalaisten mielipiteissä on huomattavia ikä-, sukupuoli-, äidinkieli- ja koulutuseroja: vieraanvaraisimpia ovat korkeasti koulutetut ruotsinkieliset nuoret naiset. Suhtautuminen riippuu myös ulkomaalaisten taustoista: eniten myötätuntoa nauttii nälkäänäkevä pohjoismaalainen lapsi. Mielenkiintoinen joukkoharha on se, että valtaosa suomalaisista pitää muita ennakkoluuloisempina kuin nämä oikeasti ovatkaan. Jaakkolan mukaan ”suomalaiset suhtautuvat ulkomaalaisiin huomattavasti myönteisemmin kuin tiedotusvälineissä on esitetty”.[299] Tutkimus valmistui seuraavana vuonna ja sitä on sittemmin päivitetty viimeksi vuonna 2009.[300]

Maahanmuuton ystävien parista kuului yltiömielisiäkin julkisia kannanottoja: ”Kansa pitää kasvattaa pois liiasta itsekkyydestä.”; ”Miksi olemme itsekkyydessämme vertaansa vailla olevaa kansaa? … Yksikään maahan otettu, koditon, maaton, vielä hengissä oleva vieras ei ota pois meiltä mitään.”;[301] ”Suomeen suuntautuvaa siirtolaisuutta ja pakolaisuutta en pidä minkäänlaisena uhkana kielelle ja kulttuurille.”[302]; ”En luota viranomaisten kykyyn hoitaa pakolaisasiaa, poliisit pitäisi korvata hengellisillä ihmisillä.”[303]; ”Voimme ottaa puoli miljoonaa pakolaista.”[304]

Monien suomalaisten perimmäisiä epäilyjä ulkomaalaispolitiikasta kuvasti Anneli Sundberg laajassa Helsingin Sanomien sunnuntaisivujen artikkelissaan ”Ruotsalaisia emme saa, venäläisiä emme halua, olemmeko siis rasisteja?” Sundberg aloitti kuvailemalla asenteiden ja kielenkäytön muuttumista perinteisten vähemmistöjen suhteen: ”Ennen 1960-lukua suomalaiset eivät ollenkaan tienneet olevansa pahimmanlaatuisia rasisteja, kun he kiiruhtivat lukitsemaan ulko-ovensa mustalaiskaravaanin ajaessa pihaan, mutta pian he oppivat. Vuosikymmenen edistyksellinen nuoriso lähti tukka ja parta hulmuten oikaisemaan maailman vääryyksiä. ... Katseet täytyi kääntää kotimaahan, vaikkei Suomesta löytynyt nimeksikään sorrettuja mustia puolustettavaksi. Onneksi sentään löytyi mustalaisia, joita innokkaasti ryhdyttiin auttamaan ihmisarvoiseen elämään, halusivat he tai eivät. Kaikkein ensimmäiseksi suomalaisille opetettiin, ettei mustalaista

299 HS 7.10.1987; vrt. Magdalena Jaakkola: Suomalaisten suhtautuminen ulkomaalaisiin ja ulkomaalaispolitiikkaan (Siirtolaisuustutkimuksia 21, Helsinki 1989).
300 vrt. http://www.hel2.fi/Tietokeskus/julkaisut/pdf/09_02_19_Tutkimus_Jaakkola.pdf.
301 HS 10.10.1987.
302 HS 22.12.1989.
303 IS 9.1.1991.
304 IS 9.1.1991.

saa sanoa mustalaiseksi, vaan romaniksi. Rotusyrjintälain tultua voimaan romanistakin täytyi luopua julkisessa kielenkäytössä ja puukotusuutisissa alkoi esiintyä varhaiseläkeläisiä."

Sundbergin mukaan tästä alkoi suomalaisten itsetunnon murentaminen syyllistämällä heitä rasisteiksi ulkomaalaistenkin suhteen: "Sen koommin ei suomalaisten ole sallittu unohtaa, kuinka huonoja ja itsekkäitä ihmisiä he ovat. Heitä täytyy pöllyttää ja komentaa kuin vähälahjaisia lapsia. Muuten he karkaavat ensimmäisen näkemänsä ulkomaalaisen kimppuun. Syrjintäteoreetikot, kansainvälisyyskasvattajat ja omaa suvaitsevaisuuttaan ihastelevat vaikuttajat ja päättäjät jyrisevät, että suomalaisten on aika oppia ottamaan vastaan ulkomaalaisia: suomalaiset ovat saaneet liian kauan elää keskenään, väistää vastuutaan ihmiskunnan kurjista. Vastaan mukiseminen on sivistymätöntä ja julmaa. Pöllytyksessä on opittu, ettei ulkomaalaisista saa enää sanoa pahaa sanaa. Ei saa epäillä, että somaleja tulee tänne siipeilemään, nauttimaan sinisilmäisten suomalaisten tarjoamasta täysihoidosta. Ei saa kysyä, mitä mikin maksaa. Suvaitsevaisuudella ei ole hintaa. Se saa maksaa ihan mitä tahansa. Rasistiksi pääsee ihan yksinkertaisesti kysymällä, kenelle Suomi kuuluu. Suorastaan yltiörasistista on väittää, että Suomi muka kuuluisi suomalaisille. Ulkomaalaiskeskusteluun saavat osallistua vain ne, joilla on oikeat mielipiteet. Heitä on maassa ehkä parikymmentä. Monet heistä ovat pakolais- ja ulkomaalaisorganisaatioiden palveluksessa. ... Suomessa on tehty vain yksi laajempi tutkimus suomalaisten asenteista ulkomaalaisia kohtaan, sekin ehkä jo vanhentunut. Kun tutkimus tehtiin pari vuotta sitten, tulos ei tyydyttänyt oikein ketään. Tutkimus nimittäin väitti, etteivät suomalaiset ole yhtään sen vihamielisempiä ulkomaalaisia kohtaan kuin maailman suvaitsevaisuuskilpailuissa voittajiksi julistautuneet ruotsalaiset. Suvaitsevimpia suomalaisia olivat koulutetut naiset ja epäluuloisimpia työläiset ja ikääntyneet maalaismiehet, jotka inhosivat homoseksuaalien ja naisasianaisten ohella myös ulkomaalaisia väriin ja sivistystasoon katsomatta."

Sundberg piti virheenä sitä, että työvoimatarpeen sijasta vedottiin monikulttuurisuuden tavoitteeseen: "Suomen ulkomaalaispolitiikan kehittelijät hurskastelevat, ettei ulkomaalaisia oteta Suomeen tekemään halpoja, likaisia töitä. Tuoreimmissa kaavailuissa on suorastaan ehdotettu, että ulkomaalaisia on suosittava työhönotossa, opetuksessa ja asuntopolitiikassa. Kaikkialla muualla, jopa Ruotsissa, siirtolaiset ja pakolaiset tekevät halpaa työtä, mutta myöhäisheränneen Suomen täytyy ilmeisesti näytellä vieraskoreaa, vaikka henki menisi. Taikasana, jolla suomalaisia painostetaan hyväksymään ulkomaalaiset, on monikulttuurisuus: Suomesta halutaan tehdä monikulttuurimaa, jossa erilaisista kulttuureista tulevat ihmiset elävät kuin kyyhkyslakassa toinen toistaan rakastaen ja rikastuttaen. Monikulttuurisessa Ruotsissa ulkomaalaiset tekevät 15 prosenttia rikoksista, vaikka heitä on vain viisi prosenttia väestöstä. Monikulttuurisessa Suomessahan ulkomaalaiset eivät tietenkään rötöstelisi ja jos rötöstelevät, niin jotainhan värikkäämmästä ja rikkaammasta elämänmuodosta täytyy maksaa. ... Suomalaisten on selitetty pelkäävän ulkomaalaisia siksi, että suomalaisten itsetunto on niin heiveröinen. Heikkoa itsetuntoa on jumputettu suomalaisten päähän niin kauan, että he saattavat jo itsekin luulla olevansa rasistinrääpäleitä, joita pitääkin rangaista monikulttuurisuudella."[305]

Saman päivän lehdessä työministeriön neuvotteleva virkamies Risto Laakkonen yritti liennyttää ulkomaalaispoliittisen keskustelun jännitteitä muistuttamalla historiasta: "Suomalaiset eivät huomaa, miten paljon tässä maassa on vieraita jalanjälkiä. Panimo- ja juustomestarit tulivat Saksasta, Fazer ei ollut suomalainen, englantilainen Crichton toi Suomeen taidon rakentaa metallirunkoisia laivoja. Suomalaisilla ei ollut omasta takaa juuri muuta kuin munalukko ja sekin oli jo keksitty muualla."[306]

Itse asiassa suomalaisen juustonvalmistuksen aloittivat sveitsiläiset eivätkä saksalaiset, mutta Laakkosen muistutus osui asian ytimeen, koska maahanmuuton historian tunteminen olisi omiaan lisäämään suomalaisten realismia ja itseluottamusta. Ulkomaalaiset eivät ole suomalaisessa yhteiskunnassa uusi eivätkä yhteensovittamaton ilmiö, vaikka tulevaisuudessa maahanmuutto kiihtyisi pitkän suvantovaiheen jälkeen. "Sulkeutunut Suomi muuttuu 1990-luvulla maahanmuuttomaaksi", Laakkonen lupasi ja jatkoi ennustamalla, että "Suomessa on jo parinkymmenen vuoden kuluttua noin 300 000 muualta muuttanutta."[307] Esimerkkinä voitiin viitata Norjaan, joka oli kansainvälistynyt nopeasti 1980-luvun loppupuolella.[308]

Vuosikymmenen vaihteen ulkomaalaispoliittinen keskustelu huipentui Helsingin kaupunginjohtajan, ylipormestari Raimo Ilaskiven uudenvuodenpuheeseen 31.12.1990. Kokoomuslainen Ilaskivi puhui "elintasopakolaisista" ja "hyväntahtoisista hölmöistä" tarkoittaen somaleja ja suomalaisia, jotka tarjosivat liian herkästi oleskelulupia ja sosiaaliturvaa ulkomaalaisille turvapaikanhakijoil-

305 HS 16.12.1990.
306 HS 16.12.1990.
307 HS 16.12.1990.
308 HS 21.2.1990.

le.[309] Hän sai oitis kansansuosiota, joka ei kuitenkaan riittänyt menestykseen presidentinvaaleissa kolme vuotta myöhemmin.[310]

Koiviston pohdiskeluja

Presidentti Koivisto puuttui pakolaiskeskusteluun A-studion haastattelussa 23.9.1987: "Se on hyvin mahdollista, että meidän väkilukumme ei kehity sillä tavalla kun mitä monet pitävät suotavana. Meillä käytiin joskus semmoista keskustelua, että tähän maahan pitäisi tuoda työvoimaa, ja se herätti paljon vastustusta silloin. On hyvin mahdollista, että on kysymys ihan samasta ilmiöstä, mutta vähän eri nimellä. Ja on hyvin mahdollista, että meidän kannaltamme olisi edullista ottaa tänne väkeä edullisessa iässä olevaa..."[311]

Koiviston puheet nostattivat ärtymystä RKP:n lehdissä ja kansanedustajissa, joiden mielestä työkykyisyys ei saisi olla kriteeri pakolaisvalinnoissa.[312] Toisaalta korkean tason kyynisyys tai inhorealismi lohdutti maahanmuutosta huolestuneita ihmisiä, joiden mielestä yleensä "esiin marssitetaan jos jonkinlaista Assistentti Kuttaperkkaa, jotka kuorossa nimittelevät ajattelevia kansalaisia tietämättömiksi rasisteiksi. … Onneksi meillä on Manu, joka pitää suomalaisten puolta niin omia haihattelijoita kuin muunmaalaisia Suomen mustamaalaajia vastaan."[313]

Presidentti otti vuoden 1990 aikana kantaa ulkomaalaispolitiikkaan peräti kahdeksassa puheessa ja haastattelussa, pohtien aihetta hyvin tasapainoisesti eri näkökulmista. Yleensä oli kyse työvoiman kysynnän tyydyttämisestä ja siihen liittyvistä suurista odotuksista, joita hän halusi laimentaa muistuttamalla tarpeellisesta vastuullisuudesta pidemmälläkin aikavälillä. Tammikuun 1991 aikana Koivisto joutui ottamaan kantaa kuusi kertaa, koska media tivasi häneltä nimenomaan tuomiota kansan parissa vallitsevalle ulkomaalaisvastaisuudelle. Koivisto toisti moneen kertaan, ettei hän ole nähnyt todisteita tällaisesta oletetusta asenteesta. Kun arkkipiispa totesi pakolaisvihan synniksi, Koivisto tivasi, "missä muodossa ja minkä takia sitä syntiä nyt niin paljon tehdään" ja epäili, että "ehkä tämmöisen argumentin käyttäjä tuntee itsensä niin hyväksi ihmiseksi, että hän häpeää olevansa tämmöisen kansan jäsen."[314]

Päätoimittajatapaamisessa 24.1.1991 Koivisto yhdisti myös pidättyväisen Baltian-politiikkansa ulkomaalaispoliittisiin uhkakuviin itärajalla: "Meillä hurskastellaan kauheasti, ettei rajaa saisi panna kiinni. Kuka hyvänsä, joka panee jalan yli rajan ja sanoo, että minä pyydän turvapaikkaa, pitäisi ottaa tänne tässä maailmantilanteessa. Tottakai meidän intressi on, että siellä pysyy järjestys ja mieluummin sillä tavalla, että elintasoerot eivät kasva, vaan supistuvat, että siellä on optimismia ja että sen talous kehittyy sillä tavalla, että sillä voisi olla myönteisiä vaikutuksia meidän talouteemme. ... Mitäs sitten, jos sieltä tosiaan lähtee isot väkimäärät liikkeelle? Olisi paljon parempi, että heidän pyrkimyksiänsä tuettaisiin eikä vaikeutettaisi, jottei tapahtuisi mitään uutta kansainvaellusta."

Pikemminkin pessimistinä tunnettu Koivisto joutui olemaan virkansa puolesta optimisti Neuvostoliiton uudistumiskykyyn nähden ja jälkiviisaus on tuominnut hänet siinä erehtyneeksi. Koivisto ansaitsee kuitenkin ymmärtämystä vaikealle asemalleen aikana, jolloin Suomen ja koko Euroopan avautuminen näytti edistyvän liian nopeasti ollakseen totta. Koiviston oli jatkuvasti muistutettava, että kehitys saattaisi kääntyä huonompaankin suuntaan. Tässä sosialidemokraattisen sotaveteraanin elämänkokemus kohtasi nuorempien aatetoverien idealismin. Vastaava sukupolvikuilu jakoi muitakin puolueita paitsi vihreitä, joilta puuttuivat historialliset kompleksit.

KURDIT

Ensimmäiset Suomen turkkilaiset olivat itse asiassa Venäjän alamaisia, jo autonomian aikana Suomeen asettuneita mishääriheimoon kuuluvia islaminuskoisia Volgan varren tataareja, joista osa haki itselleen heimorakkaudesta Turkin kansalaisuuden 1920-luvulla.[315] Heitä yhdisti Turkkiin kieli (murre-erosta huolimatta) ja uskonto. Turkissa asui kuitenkin myös ei-turkkilaista kieltä puhuvia muslimeja (kurdit, lazit, tsherkessit ym.) ja kristittyjä vähemmistöjä (kreikkalaiset, armenialaiset, assyrialaiset), jotka kokivat eriasteista syrjintää valtaväestön rinnalla. Heille oli syrjinnän, jopa ajoittaisten vainojen myötä kehittynyt maastamuuton perinteitä. Kun Ruotsi, Länsi-Saksa ja Sveitsi vuoden 1973 öljykriisin aiheuttaman laman takia lopettivat vierastyöläisten värväämisen Turkista, vierastyöläiset muuttuivatkin turvapaikanhakijoiksi. Ruotsissa nähtiin yhtäkkiä assyrialaisen yhdistystoiminnan kukoistus ja turvapaikanhakijoiden vyöry, joka johti viisumipakon säätämiseen kaikille Turkin kansalaisille. Kurdit seurasivat esimerkkiä.

Assyrialaiset olisivat muodostaneet toisen (kansalaisuudeltaan, vaikkei kansallisuudeltaan) turkkilaisen yhteisön Suomeen, ellei Ulkomaalaistoimisto olisi seurannut nopeasti Ruotsin mallia. Vuonna 1976 Suomesta käännytetyistä 426 ulkomaalaisesta neljännes (109) oli assyrialaisia ja heistä 82 Turkin kansalaisia

309 HS 5.1.1991.
310 IS 9.1.1991.
311 HS 18.10.1987.
312 HS 3., 8. ja 10.10.1987.
313 HS 10.10.1987.
314 IS 11.1.1991.
315 vrt. Seppälä, s. 192-200 & Leitzinger (2006).

Risto Veijalainen ja Matti Bäckman.

Marja Toivonen ja kollega asiakaspalvelussa.

Ulkomaalaiskeskus sijoittui kesäkuussa 1995 Haapaniemenkadulle.

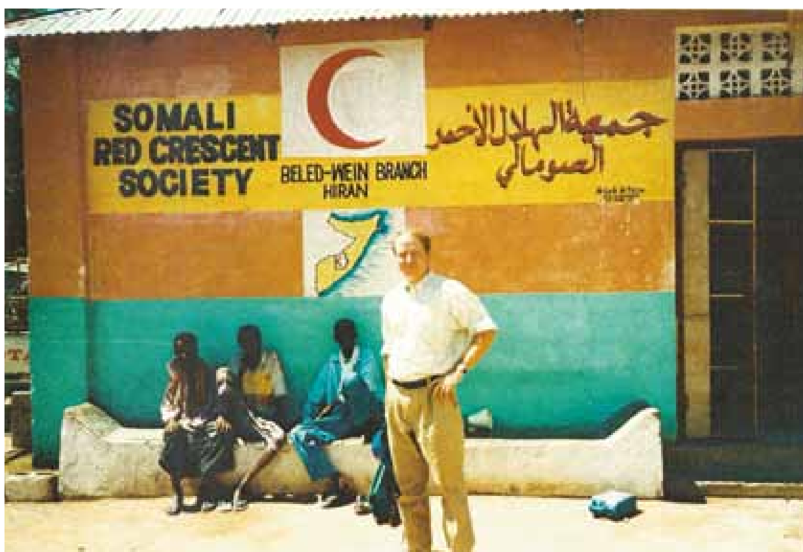
Inkeriläistä vieraanvaraisuutta Aino-rouvan luona nauttimassa, oikealta Kaarina Koskinen, Pauli Heikkinen, Jorma Peitsalo, Heikki Taskinen, Ippa Berg, Leena Heinonen, Teija Camique ja Tiina Suominen.

Kansainvälinen lentokenttä Somaliassa.

Ayahan evakkoleiri Hargeisan lähellä Somalimaassa helmikuussa 2010.

Somalian Punainen Puolikuu.

Berit Kiuru yllittää katua Somalimaan pääkaupungin Hargeisan keskustassa.

(assyrialaisia asuu kurdien tavoin myös Irakin ja Iranin alueilla). Vielä vuoden 1977 puolella assyrialaiset olivat 12 % Suomesta käännytetyistä.[316]

Suomeen tuli 24.9.1987 väärennetyillä viisumeilla 12 Irakin kurdin ryhmä hakemaan turvapaikkaa.[317] Kaikki saivat turvapaikan tai oleskeluluvan 28.10.1987 mennessä, vaikka Ruotsi ei ollut ottanut heidän hakemuksiaan käsittelyyn.[318] Kari Suomalainen ilmaisi vastalauseensa pilapiirroksella, jossa nuoripari värjöttelee räntäsateessa ja pohtii, mistä saisi asunnon ja rahaa – "Anomalla turvapaikkaa väärennetyllä viisumilla."[319]

Turkin kurdien joukkomuutto Suomeen alkoi samalta seudulta, jolta oli lähdetty töihin Ruotsiin, mutta viisumipakko kierrettiin hakemalla turvapaikkaa ja hankkimalla julkisuutta kurdien kansalliselle asialle, vaikka ensimmäisten tulijoiden kotiseutu ei millään muotoa kuulunut Kurdistaniin eikä Turkin poikkeustila-alueisiin.[320] Maatietopalvelun tutkija Peter Sandelin ja Keskusrikospoliisin virkamies tekivät tiedonhankintamatkan Turkkiin 6.–12.6.2004. Matkan aikana tavattiin Ankarassa ja Istanbulissa suurlähetystöjen ja kansainvälisten järjestöjen sekä turkkilaisten viranomaisten ja järjestöjen edustajia. Lisäksi tutustuttiin Cihanbeylin kunnan henkilörekisterijärjestelmään.[321]

Turvapaikkahakemusten lisääntymiseen reagoi myös luterilainen kirkko rahoittamalla hakijoille ilmaista oikeusapua tarjoavan Pakolaisneuvonnan perustamisen. Se sijoitettiin Helsingin Torkkelinkadulle Suomen pakolaisavun toimistotiloihin.[322] Persianlahden sodan jälkeen Suomeen ilmestyi myös Turkin levottomimmilta seuduilta kotoisin olevia tai sellaiseksi esittäytyneitä turvapaikanhakijoita, jotka lienevät olleet osittain kotoisin muista maista ja oleskelleet ensin laittomasti muualla Euroopassa. Kaikki heidän turvapaikkahakemuksensa hylättiin tai raukesivat hakijoiden kadottua, mutta hyvin monen onnistui kuitenkin saada lopulta oleskelulupa muilla perusteilla ja muutama sai valitusteitse turvapaikan.[323] Vuosina 1991–1996 Suomessa rekisteröitiin kymmenisen kurdiyhdistystä, joista vain yksi muiden kuin turkkilaisen terroristijärjestö PKK:n tukijoiden toimesta.[324] Ulkomaisen esikuvan mukaan 12 kurdia ryhtyi toukokuussa 1992 Vaasan kirkossa syömälakkoon.[325] Julkisuutta tavoittelevat poliittiset tempaukset jatkuivat vuosikymmenen loppuun saakka, vaikka turvapaikkalautakunta hylkäsi muun muassa syyskuussa 1997 muutaman päivän syömälakossa olleiden valitukset.[326]

Turkin kurdeista riippumatta Suomeen tuli myös Iranin ja Irakin kurdeja, joilla oli vahvemmat perusteet turvapaikkahakemuksilleen. Heitä otettiin lopulta myös kiintiöpakolaisiksi. Ulkomaalaiskeskus osallistui kesäkuussa 1992 ensi kertaa kiintiöpakolaisvalintaan Turkissa, josta saatiin Suomeen irakilaisia ja iranilaisia, suurelta osin kurdeja.[327] Turkki oli ottanut vastaan suuria määriä kurdeja vuosina 1988 ja 1991, kun Irakin hirmuhallitsija Saddam Hussein kävi täyttä sotaa omaa siviiliväestöään vastaan joukkotuhoasein, mutta Turkki oli jättänyt Genevèn pakolaissopimukseen maantieteellisen varauman, jonka mukaan sen ei tarvinnut myöntää pysyvää turvapaikkaa Aasian maista tuleville pakolaisille. Turkki ei myöskään halunnut vaarantaa suhteitaan naapurimaihinsa eikä kasvattaa omaa kurdiväestöään muutenkin ylikansoitetuissa kaupungeissaan, joten UNHCR pyrki löytämään Turkissa asuville pakolaisille lopullisen sijoituspaikan vauraammista länsimaista. Suomi valitsi myös Irakin kurdeja Iranista ja Iranin kurdeja Irakista.

Irakin kurdien joukkomuutto Suomeen käynnistyi heti kiintiövalintojen alettua. Vuoden 1993 alkuun mennessä Viroon oli kerääntynyt 200 Pohjois-Irakin kurdia, joiden pidätysoloja Tallinnan vankilassa surkuteltiin Suomen lehdistössä.[328] Tästä sydämistynyt suomalainen toi 2.2.1993 salaa veneellään Suomenlahden yli 108 kurdia.[329] Ihmissalakuljetuksen tyrehdyttämiseksi Suomen viranomaiset hakivat 13.3.1993 Tallinnasta kymmeniä kurdeja kiintiöpakolaisiksi, vaikka edes UNHCR ei heidän valitsemistaan puoltanut. Loput Viroon päätyneet kurdit tulivat omin neuvoin Suomeen.[330]

Ulkomaalaisviraston tutkija vieraili kiintiövalintamatkan yhteydessä Iranin kurdialueilla joulukuussa 2005. Toinen tutkija osallistui 23.10.–3.11.2007 tiedonhankintamatkaan Pohjois-Irakin kurdialueelle.[331]

Iranin kurdit ovat huomattavan usein kotoisin Särdäshtin kaupungista, kuten entinen sissi Aziz Sheikhani, joka on julkaissut kotiseudulleen sijoittuvan romaanin.[332] Kurdikulttuurin kotiutumista Suomeen osoittaa muutenkin vilkas kirjallisuus, poliittisista pamfleteista ja opinnäytteistä Lokman Abbasin laatimiin soraninkielen sanakirjoihin.

Suomen kurdien kokonaismäärän arvioiminen on vaikeaa, koska heillä on eri maiden kansalaisuus, heidän kotimaistaan on Suomeen tullut muihinkin kansal-

316 "Suomesta palautetut assyrialaiset" (24.11.1977), Maahanmuuttoviraston arkisto.
317 HS 26.9.1987.
318 HS 10., 21., 24. ja 29.10.1987.
319 HS 14.11.1987; Porvali, s. 145.
320 Antero Leitzinger: Kurdistan (Ulkomaalaisviraston julkaisuja 1, Helsinki 1999), s. 68-69.
321 Peter Sandelin 30.6.2010.
322 HS 18.10.1988.
323 Leitzinger (1999), s. 70-72 ja 76.
324 Leitzinger (1999), s. 74-75.
325 IS 19.5.1992.
326 Leitzinger (1999), s. 76; Ulkomaalaisviraston toimintakertomus 1997.
327 IS 25.6.1992.
328 HS 24.1.1993.
329 Leitzinger (1999), s. 70.
330 HS 3.2., 13.3. ja 30.5.1993.
331 http://www.ecoi.net/file_upload/432_1207919298_iraq-fact-finding-mission-oct-nov-2007.pdf
332 vrt. Aziz Sheikhani: Kurdisissi – Elämän ja kuoleman merkitys! (Rovaniemi 2004).

lisuuksiin kuuluvia henkilöitä, eikä äidinkieli ole yksiselitteinen kurdi-identiteetin määrittäjä. Kurdit puhuvat soranìa, kurmandzhia ja muita toisistaan huomattavasti poikkeavia murteita, mutta ilmoittavat usein äidinkielekseen kotimaansa virallisen kielen. Toisaalta henkilöllä voi olla samanaikaisesti useampia identiteettejä, mukaan lukien suomalaisuus. Vuonna 2004 arvioitiin, että kaksi kolmasosaa Turkista, Syyriasta, Irakista ja Iranista Suomeen tulleista olisi ollut kurdeja. Valistunut arvaus suomenkurdien määrästä vuonna 2010 on 7000–8000.[333]

ULKOMAALAISKESKUKSEN PERUSTAMINEN 1989

Eduskunnan oikeusasiamies Olavi Heinonen huomautti toukokuussa 1987, että Ulkomaalaistoimisto toimi väärin lähettäessään oleskelulupaa hakevat ulkomaalaiset ulkomaille.[334] Äärivasemmistolaisten lakimiesten perustama, sittemmin poliittisesti kirjavoitunut Suomen demokraattiset lakimiehet ry (Demla) jätti joulukuussa 1987 Heinoselle kantelun, jossa se ehdotti ulkomaalaisasioiden erottamista poliisihallinnosta ja keskittämistä sosiaali- ja terveysministeriöön. Valtiontilintarkastajat olivat jo marraskuun alussa julkaisemassaan vuosikertomuksessa 1986 ehdottaneet ulkomaalaishallinnon keskittämistä työministeriöön. Demlan kantelussa paheksuttiin turvapaikkaa anoneen sikhin Vipin Jit Singh Surin kohtelua ja viitattiin pakistanilaisen Mohamed Ashrafin lahjusväitteisiin. Lisäksi ihmeteltiin ”miksi toimiston sisäänkäynti on rasistisesti erotettu muusta sisäministeriöstä, miksi asiakaspalvelua varten on vain yksi luukku ja miksi toimiston vahtimestari istuu omassa huoneessaan lukon takana tarkkailemassa vuoroaan odottavia asiakkaita kaksipuolisen peilin läpi.”[335] Eeva Simolan artikkeli puolestaan luetteli 19 ulkomaalaishallinnon epäkohtaa tai ristiriitaisuutta, joista kolmannes liittyi ulkomaalaisten opiskelijoiden ja kolmannes turvapaikanhakijoiden ongelmiin. Sikhin tapauksessa valitettiin hindun käyttämisestä tulkkina.[336]

Sisäministeri Jarmo Rantanen ei jäänyt odottelemaan arvostelun kiihtymistä, vaan julkisti tällä välin ehdotuksensa Ulkomaalaistoimiston erottamiseksi poliisista riippumattomaksi keskukseksi suoraan kansliapäällikön alaisuuteen.[337] Siirtolaisuusasiain neuvottelukunta antoi tammikuun alussa 1989 mietintönsä nimeltä ”Suomen maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikka”.

333 Peter Sandelin 30.6.2010.
334 HS 26.2.1989.
335 HS 11.12.1987.
336 HS 6.7.1988.
337 HS 30.1.1988.

Helsingin Sanomat riemuitsi ”pahamaineisen” Ulkomaalaistoimiston lakkauttamisesta. Se käytti tätä määrettä peräti kolme kertaa samassa artikkelissaan.[338] Uuden johtajan valinnasta kirjoitettiin lehdissäkin. Lopulta Veijalainen kuitenkin voitti hallituksen kokouksessa äänin 9–8 haastajansa, ulkoministeriön kehitysyhteistyöneuvos Pirkko-Liisa Kourulan. Helsingin Sanomissa Veijalaista kuvailtiin ”ammattikuntansa lievimmäksi patukkamieheksi”, Kourula oli ”humaani nainen” ja asetelmassa olivat vastakkain ”pamppu vastaan pehmo.” Jussi Vuotila myönsi ulkomaalaishallinnon johtamisen olevan ”yksi Suomen epäkiitollisimpia tehtäviä”, koska johtaja ”on jatkuvasti puun ja kuoren välissä, sillä arvostelijoita löytyy aina, tekipä työn kuinka hyvin tahansa.” Veijalainen oli myös presidentti Koiviston ehdokas.[339]

Sisäasiainministeriön ulkomaalaiskeskus (SUK) perustettiin 1.6.1989. Se ehti olla olemassa tällä nimellä vajaat kuusi vuotta, mutta nämä vuodet olivat kommunismin romahduksen, Berliinin muurin murtamisen, Itä-Euroopan vapautumisen ja Neuvostoliiton sekä Jugoslavian monikansallisten valtakuntien hajoamisen aikaa. Maailmanhistoria otti muutamassa vuodessa valtavia harppauksia, vaikka joissakin suhteissa näytettiin palattavan ensimmäistä maailmansotaa edeltävään aikaan: Neuvostoliiton ja Jugoslavian rippeistä syntyivät uudelleen Venäjä ja Serbia, mutta Itä-Euroopan valtiollisen pirstaloitumisen rinnalla Keski-Euroopassa eteni yhdentymiskehitys Euroopan talousyhteisöstä (EEC) Euroopan unioniksi (EU), johon myös Suomi liittyi vuoden 1995 alusta. Jo toukokuussa 1990 Suomessakin astui voimaan Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus. Atlantilta Adrianmerelle ja Suomenlahdelle ulottuva vapaan liikkuvuuden alue, josta sisäiset rajat ja passit katoaisivat, oli ollut todellisuutta (vaikkakaan ei Suomessa asti) viimeksi 80 vuotta aikaisemmin, mutta monella tapaa EU riensi tilaisuuden tullen sitäkin pidemmälle liittovaltion suuntaan. Tämä tietenkin mullisti Suomen ulkomaalaispolitiikkaa, vaikka kansallisen turvallisuuden ja hyvän hallinnon tarpeet säilyivätkin.

- Kaksi isoa asiaa on jäänyt mieleen: tietokoneistaminen siihen liittyvineen pikku ongelmineen ja perustyö Ulkomaalaiskeskuksen perustamiseen. Molemmat ajoittuivat noihin vuosiin. Keskustelimme toimistossa ja tein pohjapaperin. Poliisiylijohtaja Urponen ja kansliapäällikkö lähtivät siihen mukaan ja keskuksen perustaminen lähti liikkeelle. Kyllä kai se on sillä tavalla, että laiva kääntyy hitaasti, mutta tuo muutos oli jo hyvä askel eteenpäin. Moni käytännön asia jäi poliisin hoidettavaksi ja oli erittäin tärkeää, että tämä uusi keskus ja poliisi toimivat saumattomasti yhdessä.[340]

338 HS 26.2.1989.
339 Koivisto, s. 291; Seppälä, s. 57.
340 Matti Bäckman 9.10.2009.

Uudistettu ulkomaalaislaki tuli voimaan 1.3.1991.[341] Siinä huomattiin heti sanamuodossa virhe, joka korjattiin 15.7.1993 voimaan tulleella muutoksella. Myös muita muutoksia jouduttiin tekemään nopeasti muuttuvien olosuhteiden paineesta ja usein kiireessä. Lainsäädäntötyössä kansanedustajien kuuluukin puuttua juristien joskus kovin teoreettisiin ajatusrakennelmiin, mutta toisaalta viime hetken muutokset aiheuttivat usein ennakoimattomia tulkintoja ja porsaanreikiä, joiden paikkaaminen yksittäisiä pykäliä muuttamalla jouduttiin aloittamaan jo ennen kuin laki oli edes tullut voimaan.

REPEÄMÄT ”RAUTAESIRIPPUUN”

Britannian sodanaikaisen pääministerin Winston Churchillin monet puheet jättivät jälkeensä lentäviä lauseita. Joidenkin ennustusvoima nähtiin vasta 40–50 vuotta myöhemmin. Toisen maailmansodan lopulla toukokuussa 1945 Churchill lainasi saksalaiselta kenraalilta käsitteen ”rautaesirippu”, josta hän piti varoittavan puheen Missourin Fultonissa 5.3.1946 – aikana, jolloin amerikkalainen media ei halunnut kuulla ikäviä uutisia liittolaisensa Neuvostoliiton toiminnasta miehittämissään Euroopan maissa. Kesti vuoden ennen kuin Churchillin puhe sai osakseen tunnustusta, eikä häntä enää vähätelty katkeroituneena entisenä suurmiehenä ja ikuisena kommunisminvastaisena pessimistinä. Sveitsin Zürichissä 19.9.1946 Churchill vuorostaan ennusti Euroopan yhdentymistä – aikana, jolloin oli jo pakko myöntää ”rautaesiripun” erottavan kommunistimaat läntisistä demokratioista, eikä monellakaan enää riittänyt optimismia uskoa, että asetelma vielä joskus kääntyisi demokratian eduksi. Churchill tunnettiin paitsi synkkämielisyydestään myös peräänantamattomasta taistelutahdostaan, jotka molemmat osoittautuivat useissa tilanteissa kaukonäköisyydeksi. Vuosina 1989–2005 Churchillin unelmat toteutuivat: Euroopan kahtiajako loppui, demokratia levisi itään ja maanosa yhdentyi huimaa vauhtia.

Ihmiset lähtivät liikkeelle poliittisia päättäjiä nopeammin. Itäsaksalaisten joukkopako länteen Unkarin kautta kesällä 1989, Berliinin muurin murtaminen saman vuoden marraskuussa, Romanian diktaattorin väkivaltainen kukistuminen joulukuussa ja vastaavat tapahtumat innoittivat monia itäeurooppalaisia kokeilemaan maastamuuttoa jo ennen kuin sitä sääntelevät passi- ja viisumimääräykset oli kumottu. Villeimmissä unelmissaan itäeurooppalaiset kuvittelivat, että kaikki olisivat tervetulleita länsimaissa ja saisivat oitis osansa puolen vuosisadan ajan rakennetusta hyvinvoinnista. Länsieurooppalaiset puolestaan ajautuivat paniikin partaalle pelätessään kansainvaellusta. Joissakin maissa ääriryhmät pelottelivat ”puolalaisella putkimiehellä”, joka veisi työpaikat. Suomessa ammattiyhdistysliike pelotteli Viron tyhjenevän väestöstään. Todellisuudessa sosiaaliset ja kulttuurilliset tekijät kuten kielierot, ilmasto ja laaja sukulais- tai ystäväpiiri kuitenkin hillitsee maastamuuttoa silloinkin kun poliittiset ja taloudelliset vaikuttimet tekisivät siitä perusteltua.

Vaikka itäeurooppalaisia kohtaan tunnettiin vilpitöntä sääliä ja halua auttaa, heidän ilmaantumisensa turvapaikanhakijoiksi loukkasi monen oikeustajua. Humaani länsimainen järjestelmä joutui koetukselle ja sen väärinkäytökset olivat väärä tie Euroopan yhdistämiseksi. Turvapaikkahakemusten käsittely Suomessa kesällä 1990 kesti jo puolisen vuotta, mitä silloin pidettiin huolestuttavan pitkänä aikana. Turvapaikanhakijan tai pakolaisen ylläpito maksoi veronmaksajille 280 markkaa (47 euroa) päivässä tai 6611–13 513 markkaa kuukaudessa, tapauksesta ja laskutavasta riippuen.[342] Tuntui järjettömältä käyttää summia, jotka olivat suurempia kuin monen suomalaisen ansiot, ja joilla turvapaikanhakijoiden lähtömaissa voitaisiin elättää monin verroin useampia ihmisiä. Tällaisiin laskelmiin sisältyy aina hallinnon kiinteitä kuluja, jotka eivät riipu palvelujen kulutuksesta, mutta kiistatta järjestelmä ei toiminut tarpeeksi tehokkaalla ja mielekkäällä tavalla silloin kun siihen kohdistui yllättäviä paineita.

Loka-marraskuussa 1989 Suomeen tuli 47 bulgarialaista, joista 36 kuului bulgarianturkkilaiseen vähemmistöön, jota oli aiempina vuosina yritetty väkisin slaavilaistaa muun muassa pakottamalla heitä muuttamaan nimiään. Ruotsin tehtyä omalta osaltaan selvityksiä Bulgarian sortopolitiikan loppumisesta Suomi ryhtyi helmikuussa 1990 hylkäämään bulgarianturkkilaisten turvapaikkahakemuksia.[343]

Romanialaisia turvapaikanhakijoita tuli Suomeen junalla Moskovasta toukokuussa 1990, samoihin aikoihin somalien kanssa. He saivat kesän kuluessa kielteiset päätökset.[344] Marraskuussa 1990 romanialaiset turvapaikanhakijat nujakoivat keskenään, koska vastaanottokeskuksessa havaittiin entisen turvallisuuspoliisin Securitaten jäsen.[345] Syys-lokakuussa 1991 Suomesta haki jälleen turvapaikkaa joukko romanialaisia, ilmeisesti kotimaassaan levinneen virheellisen huhun johdosta.[346] Suomen hallitus vastasi määrittelemällä Romanian turvalliseksi maaksi. Jo aiemmin, tammikuussa 1991, Neuvostoliitto oli todettu kolmansien maiden kansalaisille turvalliseksi, joten sitä kautta Suomeen pyrkivien ulkomaalaisten –

341 vrt. Tapio Kuosma: Uusi ulkomaalaislaki (Helsinki 1994), Ulkomaalaisen maahantulo ja maastalähtö – Tutkimus ulkomaalaisvalvonnan oikeudellisesta sääntelystä Suomessa (Jyväskylä 1992) ym .

342 IS 6.7.1990.
343 HS 15.2.1990.
344 HS 30.8.1990.
345 IS 9.1.1991.
346 Ulkomaalaiskeskuksen toimintakertomus 1991, s. 4.

niin somalien kuin romanialaistenkin – olisi haettava turvapaikkaa Neuvostoliiton alueella. Silti loppuvuonna 1991 kaksi romanialaisryhmää käveli itärajan yli.[347]

Tilanne ruuhkautui sen verran, että myös maahanmuuttoasioita lupajaoksessa hoitaneet esittelijät, kuten tarkastaja Esko Repo, joutuivat ottamaan osaa ”talkoisiin”:

- Sain esiteltäväksi joitain kymmeniä hakijoita, kuitenkin alle 100. Hakemukset käsiteltiin silloin turvapaikkatyöryhmässä, jonka puheenjohtajana oli Ulkomaalaiskeskuksen johtaja tai apulaisjohtaja. Jäseninä oli muun muassa Supon ja UM:n toimisto- tai osastopäällikkötason virkamiehiä. Tehtävä oli aika outo minulle, opastusta ja ohjausta tuskin sain. Vanhoja malleja vähän katselin. Päätökset olivat hyvin lyhyitä ja niukkoja perusteiltaan, muutama myönteinenkin.[348]

MUUTTO HAAPANIEMENKADULLE 1990

Maaliskuussa 1990 Ulkomaalaiskeskus muutti Hakan entiseen pääkonttoriin osoitteessa Haapaniemenkatu 5. Seuraavan syksyn lisämenoarviossa myönnettiin 27 uutta virkaa, joten vuoden 1991 alussa Ulkomaalaiskeskuksella oli yhtäkkiä 66 virkaa ja oikeus saada muista virastoista toistakymmentä henkilöä. Maaliskuun alusta voimaan tulleessa ulkomaalaislaissa tarkoitettu rooli ”suurten linjojen” määrittäjänä hautautui kuitenkin maahanmuuton kasvuun. ”Keskeiseksi tehtäväksi nousi painiskelu hakemusruuhkien kanssa eikä politiikan miettimiseen juuri jäänyt aikaa”, on ulkomaalaisvaltuutettu Antti Seppälä pahoitellut.[349]

Uusista toimitiloista jäi huonoja muistoja, sillä syksyllä 1996 ja helmikuussa 1997 jouduttiin muuttamaan pois homeongelman alta.[350] Ritva-Liisa Berg muistelee:

- Osa ministeriön tiloissa olleista vanhoista Billnäs-merkkisistä huonekaluista määrättiin muuttamisen sijasta myytäviksi. Epäonneksi niiden tilalle tarkoitettujen uusien toimistokalusteiden toimitus viivästyi ja näin osa ihmisistä jäi ilman huonekaluja. Hetken aikaa virastossa vallitsi viidakon laki, kun yksinäiset toimistotuolit ja pöydät kaapattiin haltuun ”nopeat syövät hitaat” -periaatteella.[351] Marianne Pousi kertoo:

- Entisessä separaattoritehtaassa oli kotoisaa, mutta henkilökunnan määrä paisui yks’ kaks’. Päällikkö sihteereineen oli jo hallinnut toisen kerroksen etupäätyä, mutta tarvitsi nyt loputkin sen kerroksen tilat. Tuttu alakerta, vieras yläkerta. Mutta yläkerran väkeen tutustui heidän pakollisilla puhelinvuoroillaan sekä kekkereillä.[352] Kaija Korkalan mukaan:

- Näihin aikoihin kuvioihin tuli paljon uusia asioita, kuten turvapaikanhakijat. Ennen kaikkea somalien tullessa sankoin joukoin ratkaisujen tekemiseen tarvittiin enemmän henkilökuntaa. Työyhteisö muuttui viihtyisästä ja pienestä eriytyneemmäksi yksiköiden perustamisen myötä.[353]

- Haapaniemenkadulla toimitilamme sijaitsivat kahdessa kerroksessa. Itse olin alakerrassa, mikä osoittautui kannaltani edulliseksi, sillä yläkerrassa työskentelevät altistuivat homesienille alakertalaisia enemmän. Kun homeongelman mittavuus paljastui, talo laitettiin välittömään käyttökieltoon. Osa ihmisistä lähti kotiinsa saman tien ja osa jäi tekemään pitkää päivää, jotta muutto olisi mahdollista.[354] Ritva-Liisa Berg kertoo:

- Homevaivat otettiin aluksi ”akkain löpinänä”, mutta jossain vaiheessa homekoirat nuuhkivat käytäviä, eikä niitä saanut silitellä, ne kun tekivät työtään. Lopulta Mielikin [Tenhusen] huoneesta ryijyn alta löytyi tosi paljon hometta ja se oli piste i:n päälle, jouduimme evakkoon. Talossa ei olisi saanut olla edes omalla vastuullaan, sanottiin, mutta kyllähän siellä piti pakata tavaroita.[355]

- Työntekijöistä merkittävä osa oli jatkuvasti sairaana. Itselläni tulivat korvat niin kipeäksi, että oli kuin sukkapuikolla olisi työnnetty. Homeongelmat olivat niihin aikoihin vieraita osalle lääkärikuntaakin ja työterveyshuollossa oltiin pitkään ymmällään. Vähitellen asiaan herättiin ja kävi ilmi, että koko talo oli lähes hengenvaarallisen homeessa. Eräänä päivänä ylijohtaja Mielikki Tenhunen kutsui kaikki koolle ja ilmoitti, että huomenna ei sitten tarvitse tulla töihin. Johtoporras ilmeisesti siirtyi jonnekin evakkoon ja muu henkilökunta lähetettiin noin kuukaudeksi kotiin.[356] Marianne Pousi kertoo:

- Osa työskenteli vuorotellen entisessä henkilömapistossamme ja jotkut vaaransivat terveyttään käyttökiellossa olevassa virastossamme etsien epätoivoisesti passeja muuttolaatikoista, jotka korkeina pinoina odottivat seuraavaa kohdettaan. Väliaika oli hurjan kurjaa.[357] Johtaja Tiina Suominen muistelee:

- Haapaniemenkadulla paljastui valtava homevaurio ja meidän piti muuttaa lyhyellä varoitusajalla. Meille iskettiin matkapuhelimet kouraan ja passitettiin ministeriön tiloihin Kirkkokadulle, josta valtasimme tukikohdaksemme koko-

347 HS 14., 16.-17. ja 30.12.1991.
348 Esko Repo 28.6.2010.
349 Seppälä, s. 59.
350 HS 22.12.1997.
351 Kaija Korkala 16.6.2009.
352 Ritva-Liisa Berg 8.6.2010.
353 Marianne Pousi 9.6.2009.
354 Kaija Korkala 16.6.2009.
355 Ritva-Liisa Berg 4.1.2008.
356 Marianne Pousi 9.6.2009.
357 Ritva-Liisa Berg 4.1.2008.

ushuoneen. Tapasimme toisiamme Kirkkokadulla, mutta pääasiassa teimme töitä kotona evakon aikana.[358]

- Haapaniemenkadulla ehdittiin olla kuutisen vuotta ennen muuttoa homeongelmien vuoksi. Tällöin tilapäiset tilat olivat puolen vuoden ajan Ympyrätalossa.[359]

INKERILÄISET

Inkeriläiset ovat kansallisuudeltaan suomalaisia kuten muutkin, ainakin osittain Suomesta 400 vuoden kuluessa nykyisten valtionrajojen yli muuttaneet tai muutetut: tverinkarjalaiset, Ruijan "kveenit" ja Värmlannin "mersäsuomalaiset". Tässä suhteessa he poikkeavat ikiaikaisesta suomalaisasutuksesta Itä-Karjalassa, jonka asukkaiden esi-isät eivät välttämättä milloinkaan olleet Ruotsin alamaisia.

Unohdettu Inkeri

Suomessakin jouduttiin Neuvostoliiton hajoamisen aikaan kaivamaan esiin vanhat kartat ja tietosanakirjat, joissa vielä tunnettiin kaupunki nimeltään Pietari (neuvostokauden Leningrad) ja sen ympäristön maaseudulla elänyt heimo nimeltään inkeriläiset, jotka oli Suomessa jatkosodan aikaan mainittu erikseen lakiteksissäkin.[360] Monelle suomalaiselle oli jo kynnys tottua puhumaan Neuvostoliiton sijasta Venäjästä, mitä aiemmin olisi pidetty poliittisesti epäkorrektina, oireena sivistymättömyydestä ja epätäsmällisyydestä kielenkäytössä ellei peräti neuvostovastaisuudesta eli "ryssävihasta". Aiemmin anglosakseille oli naureskeltu tavasta kääntää "Neuvostoliitto" yksinkertaisesti "Russiaksi" – nyt se näyttikin ongelman ytimen tiedostavalta kaukonäköisyydeltä, vaikka perustuikin useimmiten silkkaan henkiseen laiskuuteen ja ylimalkaisuuteen.

Venäjän suomensukuiset kansat ja varsinkin heimoveljet inkeriläiset ja itäkarjalaiset palasivat pitkän tauon jälkeen yleiseen tietoisuuteen. Heistä tehtiin kirjoja ja dokumenttiohjelmia. Tässä tietotulvassa moni erehtyi luulemaan, että Inkerin ja Itä-Karjalan kova kohtalo historian pyörteissä olisivat olleet suoranaisesti kielletty puheenaihe Kekkosen aikana, mitä ne tietenkään eivät olleet. Helsingin Sanomat oli jo synkimmän itsesensuurin aikaan 28.1.1979 julkaissut Rauni Väinämön kokosivun artikkelin inkeriläisten, heimosotureiden ja sotavankien palautuksista Neuvostoliittoon. Avomieliset suomalaiset olivat aina voineet kirjastoista löytää järkyttäviä kertomuksia sodanaikaisen ja -jälkeisen ulkomaalaispolitiikan niukasta valinnanvarasta. Useimmiten tietämättömyydessä oli kyse vain henkisestä laiskuudesta tai haluttomuudesta "vatvoa vanhoja" ikäviä asioita.

Tilanne kuitenkin muuttui Neuvostoliiton viimeisinä vuosina, kun maan johtokin tunnusti Stalinin rikoksia ja salli avoimuuden, "glasnostin". Tämä heijastui Suomeen, Inkerin keltapohjainen ristilippu ilmestyi jälleen kokouksiin ja katukuvaan, muistelmia ja tutkimuksia julkaistiin, myötätunto levisi kansalaisten parissa. Halu hyvittää menneet vääryydet varsinkin Suomen armeijassa maamme vapauden puolesta taistelleille inkeriläisille, itäkarjalaisille ja virolaisille sotaveteraaneille, joiden rivit olivat harvenneet jo luonnollisenkin poistuman myötä, oli yleinen ainakin niissä poliittisen oikeiston piireissä, joissa muuten suhtauduttiin nuivasti ulkomaalaisiin, maahanmuuttoon, kehitysapuun ja vastaaviin kansallista epäitsekkyyttä vaativiin haasteisiin.

Ulkomaalaiskeskuksessa muistettiin tai opittiin nopeasti, mistä oli kyse. Eräs virkamies säästi muistutukseksi inkeriläisen paluumuuttajan toimittaman kopion Suomen tasavallan sotaministerin kenraalimajuri Bruno Jalanderin päiväkäskystä 16.12.1920: "Tällä päiväkäskyllä hajoittaessani Pohjois-Inkerin Erikoispataljoonan tahdon samalla lausua parhaat kiitokseni Pataljoonalle, sen jokaiselle miehelle, siitä suuriarvoisesta työstä, jonka he yhdessä Suomen miesten kanssa ovat suorittaneet seisoessansa rauhattomina aikoina urhoollisesti vartiotehtäväänsä täyttämässä, turvana väkivaltaa ja vääryyttä vastaan. Täten yhdessä suoritettu tehtävä on varmasti lujittanut Suomen ja Inkerin heimojen välillä niitä siteitä, joiden syvimpänä perustana ovat vanha veriveljeys ja vuosisatojen kuluessa yhdessä käydyt taistelut kansallisen olemassaolon puolesta. Suomi, joka on saavuttanut täysin itsenäisen valtioaseman, ei voi eikä tule unohtamaan sen rajoilla kansallisesta olemassaolostansa taistelevaa pientä veljesheimoa, joka sekin rohkeana tahtoo elää ja kehittyä kansallisen oikeutensa ja ominaisuutensa säilyttäen."

Jalanderin lupaus toistui kesällä 1941 marsalkka Mannerheimin "miekantuppikäskyssä", mutta hyvin pian sen jälkeen suomalaiset tajusivat, että kunniavelka inkeriläisille tulisi vain syvenemään ja sitä tuskin voitaisiin lunastaa parhaalla tahdollakaan. Ei ole syytä vähätellä tällaisten tunneseikkojen vaikutusta vielä puoli vuosisataa myöhemminkin, vaikka inkeriläisten paluumuuton ratkaisevat perusteet olivatkin Neuvostoliiton ulkopolitiikan lientyminen ja Suomen työvoimapula. Aina silloin tällöin maailmanhistorian tähtimerkit asettuvat suosiollisiksi hyvälle tahdolle, johon aiemmin aika ei ollut kypsä ja jota viivyttely olisi edelleen lykännyt hamaan tuntemattomaan.

Tuhansia inkeriläisiä oli tullut Suomeen itsenäisyyden alkuvuosina ja uudelleen jatkosodan aikaan. Itsenäisyyden alun pakolaisista vain 2800 jäi pysyvästi

358 Tiina Suominen 25.6.2009.
359 Marianne Pousi 9.6.2009.
360 Valtioneuvoston päätös valtiollisen poliisin valtuuttamisesta eräissä tapauksissa antamaan maahantulolupia (778/24.9.1942) helpotti miehitettyjen alueiden suomensukuisten henkilöiden maahantuloa; Lain Suomen kansalaisuuden saamisesta ja menettämisestä (325/9.5.1941) 14 § oli jo antanut inkeriläiselle tai itäkarjalaiselle pakolaiselle Suomen kansalaisuuden ilman toimeentulovaatimuksia.

Suomeen.[361] Vajaat 400 inkeriläistä sotaorpoa tuotiin Suomeen 27.11.1942 ja yli 63 000 inkeriläistä siviiliä evakuoitiin Suomeen 29.3.1943–18.6.1944. Joukkoevakuoinnin on kerrottu alkaneen ”puhtaasti inhimillisistä syistä”.[362] Saksalaiset esittivät tätä mahdollisuutta jo joulukuussa 1941 ja Suomen hallitus asetti vuotta myöhemmin joukkoevakuointia toteuttamaan väestönsiirtovaltuuskunnan. Valmistelut oli kuitenkin saatu vauhtiin jo tammikuussa 1942, jolloin ryhmä viranomaisia matkusti Inkeriin tutustumaan tilanteeseen. Motiivina oli heimoveliaatteen herkistämä humanitaarinen hätä.[363] Työvoimapulaa käytettiin perusteluna vasta toukokuussa 1942, mutta se oli selvästikin veruke niidenkin vakuuttamiseksi, jotka vieroksuivat heimoveliaatetta. Suomeen siirretyistä puolet oli naisia ja kolmannes lapsia, jotka eivät voineet tehokkaasti korvata rintamamiehiltä tekemättä jäänyttä työtä.[364]

Neuvostoliittoon palasi 5.12.1944–15.1.1945 arviolta 55 000 inkeriläistä, osa pakeni Ruotsiin ja joka seitsemäs uskalsi jäädä pysyvästi Suomeen.[365]

Vaikka inkeriläisten – muiden kuin sotavankien, heimosoturien ja orpolasten – paluu oli periaatteessa vapaaehtoista, ajan henki ei jättänyt paljon sijaa valinnanvapauden tunteelle. Koettelemuksissa opittu ryhmäkuri ja kiitollisuus Suomea kohtaan, jolle ei haluttu enempiä ongelmia vieraanvaraisuutensa tähden, sai valtaosan ihmisistä alistumaan ennen pitkää väistämättömäksi koettuun paluuseen. Sittemmin ministerinä ja SMP:n perustajana tunnettu Veikko Vennamo muisteli kokemaansa:

”Jouduin eräiden muiden kansanedustajien kanssa junalla käymään Lappeenrannan vankilassa, johon oli kerätty Neuvostoliittoon luovutettavia inkeriläisiä. Saamiemme tietojen mukaan valtaenemmistö oli palaamista vastaan ja pelkäsi seuraamuksia. Puhuttiin, että osa luovutettavista joutuu ammuttaviksi. Minua kauhistutti se, että neljännestä kerroksesta hyppäsi inkeriläinen vanki ja murskautui kuoliaaksi sementtilattiaan. Kun tulimme junalla Lappeenrannasta takaisin Helsinkiin, viljeltiin makuuvaunussa alkoholia. Muiden mukana istui minun makuuvaunuosastossani myös SKP:n silloinen puheenjohtaja Aaro Uusitalo. Synkkä tunnelma purkautui sillä tavalla, että joku alkoi laulaa ’silmien välliin ryssää, juu’. Joukko yhtyi. …

Tämän päivän suomalaisten on suorastaan mahdoton käsittää vallinnutta epävarmuutta ja psykologista tilannetta. Silloin paljastui yksityisissä kansanedustajissakin sama pelkuruus tai uljuus, joka oli havaittavissa rintamalla. Sen voin kuitenkin vakuuttaa, että vastuuttomuutta ei esiintynyt, mutta kyllä’ erilaista suhtautumista. Tämä kokemushan ei ollut suomalaisille uusi, sillä passiiviseen ja aktiiviseen vastarintaan oli jakauduttu myös tsaarinvallan vaikeina vuosina.

Suomen poliisiviranomaiset eivät muuten aina olleet erityisen innokkaita pidättämään Neuvostoliittoon luovutettavia inkeriläisiä. Heitä jopa epävirallisesti neuvottiin ja autettiin pakenemaan Ruotsiin. Joitakin inkeriläisiä myös jäi Suomeen asumaan, kun heitä ei tavoitettu.”[366]

Vuoden 1950 lopulla Suomessa laskettiin olevan enää 4209 inkeriläistä ja 579 itäkarjalaista, jotka muista ulkomaalaisista poiketen käyttivät ruskeakantista (Itä-Karjalan ei-karjalaiset punakantista) kirjasta henkilöllisyytensä ja oleskelulupansa todistamiseen.[367] Heidän erityiskohtelunsa päättyi kun kesäkuusta 1953 alettiin myöntää Suomen kansalaisoikeuksia. Ensimmäiset kaksi 5.6.1953 kansalaistettua olivat kuitenkin vain Suomessa syntyneitä lapsia, joiden inkeriläisäidit olivat saaneet Suomen kansalaisuuden avioliiton kautta. Sota-ajan inkeriläisevakkojen kansalaistamisia jatkettiin vasta joulukuusta 1954.

Vuosina 1961–1962 annettiin ohjeet muukalaispassien myöntämisestä inkeriläisille ja itäkarjalaisille kuten kaikille muillekin passittomille ulkomaalaisille.[368] Tällöin lakattiin myös merkitsemästä inkeriläisyys tai muu neuvostokansallisuus kansalaisuushakemusten esittelylistoihin.

Uusi tilaisuus

Inkeriläisten mahdollisuus muuttaa Suomeen vielä kerran otettiin puheeksi neuvostovirkamiesten aloitteesta KGB:n ja Suojelupoliisin keskustelussa 2.6.1988. Neuvostoliiton turvallisuuspalvelun motiivit ovat jääneet arvoituksellisiksi, mutta presidentti Koivisto hyväksyi ajatuksen, jota ei olisi omasta aloitteestaan esittänyt. Neuvostoliitossa perustettu Viron inkerinsuomalaisten liitto kirjoitti muun muassa Koivistolle syksyllä 1989 aiheesta. Näihin aikoihin Neuvostoliitto vauhditti myös saksalaisten muuttoa Länsi-Saksaan ja juutalaisten muuttoa Israeliin, joten Suomi ei ollut poikkeustapaus. Suomea kaavailtiin keväällä 1990 myös juutalaisten maastamuuton väyläksi, mutta elokuuhun mennessä Israel valitsi muita

361 Toivo Flink: Pois Inkeristä, ohi Inkerin (Helsinki 1995), s. 43-45; Leitzinger: Ulkomaalaiset, s. 221-223 & Ulkomaalaispolitiikka..., s. 168 ja 170-171; vrt. Pekka Nevalaisen useat kirjat.

362 Erkki Tuuli: Inkeriläisten vaellus – Inkeriläisen väestön siirto 1941-1945 (Juva 1988), s. 58; Toivo Flink: Kotiin karkotettavaksi – Inkeriläisen siirtoväen palautukset Suomesta Neuvostoliittoon 1944 – 1955 (Historiallisia Tutkimuksia 251, Arkistolaitoksen toimituksia 10, Saarijärvi 2010), s. 192.

363 Flink (2010), s. 72 ja 86-88.

364 Flink (2010), s. 125-126

365 Tuuli, s. 306; Flink (2010), s. 11 ja 81.

366 Veikko Vennamo: Kulissien takaa – Elettyä Mannerheimin, Paasikiven, Kekkosen ja Koiviston aikaa (Jyväskylä 1987), s. 88-89.

367 ”Muistio sodan aikana Suomeen siirtyneistä Inkerin ja Itä-Karjalan siirtoväkeen kuuluvista henkilöistä” (12.8.1952), Maahanmuuttoviraston arkisto.

368 ”Sisäasiainministeriön ulkomaalaistoimiston muukalaispassin antamista koskevia ohjeita” (12.7.1961) sekä Aarne Koveron kirje poliisilaitoksille ja nimismiehille (12.2.1962), Maahanmuuttoviraston arkisto.

reittejä.[369] Turun yliopiston professori, Suojelupoliisin arkistoihin perehtynyt Kimmo Rentola on kuuluttanut väitöskirjoja muun muassa inkeriläisten maahanmuutosta.[370]

Koiviston haastattelu syyskuussa 1989 oli inkeriläisille pettymys, koska hän vieläkin samaisti heidät Neuvostoliiton lukuisiin muihin vähemmistökansallisuuksiin ja kiisti Suomen erityisintressit Inkerin asiassa.[371] Ulkomaantoimittajien yhdistyksen haastattelussa 10.4.1990 Koivisto aiheutti kuitenkin sensaation vastaamalla esitettyyn kysymykseen, että ”on lähdetty siitä, että inkeriläiset ovat suomalaisia. Heidän esi-isänsä ovat Ruotsin vallan toimesta aikanaan sille alueelle siirrettyjä ja he ovat siellä monia kokeneet. Sitä voidaan verrata paluumuuttoon. Mitään päätöksiä muitten suomensukuisten kansojen osalta tässä mielessä ei ole tehty.”

Ulkomaalaistoimistolle tuli yllätyksenä, että ylipäätään oli tehty päätöksiä, eikä 1600-luvulla Inkeriin siirrettyjen savolaisten (savakot) ja äyräpääläisten (äyrämöiset) saati siellä ennestään asuneiden ortodoksien (inkerikot) rinnastaminen ruotsinsuomalaisiin paluumuuttajiin tukeutunut mihinkään lakipykälään sitten 1940-luvun. Presidentin puhe tulkittiin kuitenkin käskyksi edetä asiassa rohkeasti. Harkitsematon se ei ollut, sillä Koivisto itse muistelee valmistelleensa puhetta Supon päällikön kanssa silläkin uhalla, että inkeriläisten paluumuutosta aiheutuisi ”mittatappiotakin”. Koivisto uskoi kutsun houkuttelevan enimmäkseen vanhuksia, eikä siis ajatellut sitä työvoimapoliittisesti: ”Olivathan he suomalaisia ja joutuneet monenlaista kokemaan.”[372]

Inkeriläisten ryntäys Suomeen otsikoitiin Helsingin Sanomien kokosivun artikkelissa: ”Me tulemme”.[373] Hallituksen kerrottiin ennustaneen ”siirtolaisuustulvaa Neuvostoliitosta”.[374]

Säikähdystä seurasivat pettymykset inkeriläisten nuorempien sukupolvien kielitaidosta, he kun olivat jo venäläistyneet ja jäivät jälkeen suomenkielisissä kouluissa. Nuorten ongelmat huumeidenkäyttöineen tahrasivat inkeriläisten paluumuuttajien mainetta, vaikka muutaman karkotuksen jälkeen tilanne rauhoittuikin.[375] Vuonna 1934 perustettu Suomen Inkeri-liitto jatkoi toimintaansa sotien jälkeen Inkeriläisten yhdistyksen nimellä, mutta palautti alkuperäisen nimensä 1990-luvulla. Muitakin inkeriläisjärjestöjä toimi eri puolilla Suomea ja vuonna 1995 nämä perustivat kattojärjestökseen Inkerikeskuksen, joka ryhtyi tukemaan ongelmanuoria.[376]

Johtaja Heikki Taskinen oli alusta asti mukana inkerinsuomalaisten paluumuuttoasioissa. Lähtölaukauksena inkerinsuomalaisten paluumuutolle esitetään usein presidentti Koiviston puheen jälkeen antamaa TV-haastattelua, jossa hän ehdotti inkeriläisten pitämistä paluumuuttajina. Kuitenkin jo ennen lama-aikaa oli suunniteltu inkeriläisten haalimista Suomeen työvoimaksi. Idea paluumuutosta ei siis ollut Koiviston, mutta hänen pitämänsä puheen jälkeen virkamiehet ryhtyivät asiassa toimeen.

Inkeriläisiä saapui Suomen rautatieasemille perusteinaan se, että heidät on tänne kutsuttu. Helsingin kaupunki hätääntyi, sillä paluumuuttajille piti pika-aikataululla löytää majoitustiloja hotelleista. Tilanne oli sen verran kestämätön, että asiasta keskusteltiin kansliapäällikön kanssa. Neuvottelu johti siihen tulokseen, että paluumuuton pitää sujua ulkomaalaislain edellyttämällä tavalla. Toisin sanoen oleskelulupa tulisi hakea ennen Suomeen saapumista eikä vasta maahan tultua. Inkeriläisjärjestöillä oli koordinoinnissa avainasema, sillä heidän kauttaan säännöt saatiin tehtyä selväksi inkeriläisväestölle. Vapaa kansalaisjärjestö Inkeriliitto alkoi pitää Pietarissa paluumuuttajien jonoa.[377]

Väärinkäytöksiä alkoi ilmetä saman tien. Aluksi niiltä yritettiin ummistaa silmät ja Veijalainenkin kielsi tutkimasta asiakirjojen aitoutta liiaksi. Työministeriö puolsi työlupaa jokaiselle, jonka hakemuksessa luki edes ”palomutaja”.[378]

Pian lehdistössä lanseerattiin käsite ”valeinkeriläinen”, jolla tarkoitettiin väärennetyin paperein paluumuuttajana esiintyvää henkilöä. Väärinkäytöksiä pyrittiin hillitsemään siten, että jokainen paluumuuttaja haastateltiin edustustossa. Haastattelu tarjosi tilaisuuden tarkastaa myös haastateltavan omistamien asiakirjojen aitous. Muun muassa Marianne Laine on toiminut inkeriläisten haastattelijana alusta asti ja jatkaa tätä työtä yhä. Haastattelukäytäntö ehkäisi valeinkeriläisten saapumisen Suomeen tehokkaasti.

Paluumuuttajien kontrollointi oli olemassa olevien asiakirjojen vuoksi suhteellisen helppoa. Jonkin verran paluumuuttajia tuli Venäjän lisäksi Virosta. Viron osalta EU-jäsenyyden mukanaan tuoma vapaa liikkuvuus teki nämä muodollisuudet sittemmin tarpeettomiksi.[379] Johtaja Heikki Taskinen kertoo:

369 Mauno Koivisto: Historian tekijät (Kaksi kautta 2, Juva 1995), s. 298-299; Rentola, s. 188; HS 5.4. ja 27.7.1990.
370 Rentola, s. 188; vrt. Martti Valkosen kirjassaan ”Sananvapaus kauppatavarana” (Keuruu 2003), s. 178-180 esittämät rohkeat kysymykset..
371 HS 25.2.1990.
372 Koivisto, s. 296-297.
373 HS 9.9.1990.
374 HS 29.9.1990.
375 Palmu.
376 Toivo Tupin & Hilja Leusko: Inkeriläisten järjestötoimintaa – kulttuuria, kielikursseja ja neuvontaa (Koto-maana Suomi – Kertomuksia maahanmuutosta 1991–2001, toim. Outi Lepola, Helsinki 2002, s. 103-106), s. 103-105.
377 Heikki Taskinen 16.6.2009.
378 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
379 Heikki Taskinen 16.6.2009.

- Yleisen käsityksen mukaan inkerinsuomalaisten muutto Suomeen alkoi presidentti Koiviston puheesta. Itse asiassa se oli jo alkanut olojen Neuvostoliitossa vapauduttua. Suomessa vallitsi korkeasuhdanne ja työnantajat tarvitsivat työvoimaa. Katseet kääntyivät tuolloin luonnollisesti virolaisten ohella inkerinsuomalaisiin. Monet suomalaiset yritykset kärsivät nousukauden huipulla työvoimapulasta ja olivat halukkaita haalimaan ulkomaista työvoimaa. Eräs tällaisista yrityksistä oli Lindströmin pesulaketju. Viron puolella esiintyi halukkuutta tulla Suomeen töihin, joten pesulayritys järjesti Viron inkerinsuomalaisille kielikoulutusta ja mahdollisuutta työntekoon. Myös kunnat tarvitsivat maatalouslomittajia ja hamusivat virolaista työvoimaa. Silloinen työministeri [Matti] Puhakka suhtautui virolaisen työvoiman käyttöön penseästi, mutta antoi kuitenkin periksi työntekijöiden suomalaisen sukujuuren ja työntekijöiden saaman kielikurssituksen vuoksi.

Inkerinsuomalaisten paluumuuttoon liittyi Suomessa eräänlainen kollektiivisen huonon omantunnon paikkaaminen. Työvoimapoliittisilla näkökohdilla oli merkityksensä, mutta inkerinsuomalaisilla oli halua muuttaa Suomeen, vaikka heillä työvoimana ei olisi ollutkaan kysyntää. Paluumuuttopäätöksellä saatiin näin lyötyä "kaksi kärpästä yhdellä iskulla".

Laman tulo vei äkkiarvaamatta inkerinsuomalaisten paluumuuttoon liittyneen hyötynäkökulman tyystin mennessään. Paluumuuttoon innostuneesti suhtautuneet firmat käänsivät taloudellisen tilanteen kiristyessä lisätyövoimalle selkänsä. Eräänkin firman toimitusjohtaja soitti minulle ja sanoi, ettei voikaan ottaa lupaamaansa 10–20 inkerinsuomalaista leipiinsä.

Itse paluumuuttajien saapumiseenkin liittyi haasteita. Ensimmäiset inkerinsuomalaiset tulivat Suomeen vailla ruokaa ja yösijaa ja sosiaalipäivystys oli kovassa pulassa. Myöhemmin paluumuuttajat ohjattiin hakemaan oleskelu- ja työlupaa lähtömaassaan normaalikäytännön mukaisesti.

Paluumuuttajien asia herätti ja herättää edelleen tunteita myös Venäjällä. Monet lähtömaan vaikuttajat eivät pidä muuttoliikettä hyvänä asiana muun muassa inkerinsuomalaisten kulttuurin säilymisen kannalta. Toisaalta jotkut suomalaiset yritykset ovat hyödyntäneet inkerinsuomalaisia myös paikan päällä kaupallisina agentteina, jolloin heidän ei ole tarvinnut muuttaa Suomeen tehdäkseen töitä suomalaisille.

Suurin osa työperäisestä muutosta on tietystikin väliaikaista, eikä liity paluumuuttoon. Ammattijärjestöt suhtautuivat suurella varauksella muun muassa ajatukseen yleisestä virolaisesta työvoimasta. Syynä oli maiden välisen elintasokuilun vaikutus edunvalvonnallisiin kysymyksiin, erityisesti palkkaan. Viron EU-jäsenyys toi muassaan vapaan liikkuvuuden, mutta työlupaharkintaa noudatettiin vielä vuosi sen jälkeenkin.[380] Ritva-Liisa Berg kertoo:

- Ensinnä saapuivat vanhat mummelit nyytteineen mukanaan repaleiset asiakirjat todisteena suomalaisesta syntyperästään. Muusta heillä ei ollut tietoa, ei yösijasta, ei suuhunpantavasta, oli vain tuo raskas menneisyys. Kielivaikeuksiakin heidän kanssaan oli.[381]

Inkeriläisten paluumuuttajien tulo Suomeen alkoi Soraisen mukaan katastrofaalisesti. Suomessa ei ollut inkeriläisille järjestetty minkään sortin majoitusta, mutta paluumuuttajat ajattelivat Ulkomaalaiskeskuksen järjestävän heille semmoisen. Eräskin mies tuli vähissä matkatavaroissa Ulkomaalaiskeskukseen ja ilmoitti: "Tulin kun Koivisto kutsui".[382] Esko Repo kertoo:

- Muistan erään asiakkaani, jonka kanssa oli hiukan hankaluuksia ja "kädenvääntöä". Välillä vähän nauratti yhteinen sukunimi. Eino Repo halusi, että Suomi olisi todennut, että inkeriläisiä ei voi palauttaa Neuvostoliittoon. Hän jätti oleskeluluvan hankkimatta ja passin uusimatta, jotta karkottamisperusteet olisivat täyttyneet. Eräs tällainen passiasiaa koskeva keskustelu käytiin asiakaspalvelussa olleen sihteerin pyydettyä minut paikalle. Kun esittäydyin Esko Revoksi, se yllätti hiukan Eino Revon. Hän täytti kiltisti muukalaispassihakemuksen ja lupasin kiirehtiä sen käsittelyä. Sitten jokin sananvalintani ei häntä miellyttänyt ja hän repikin hakemuksensa kysyen: "Mitä Esko Repo nyt tekee, kun Eino Repo repi hakemuksen?" Totesin, ettei tuokaan vielä karkottamisperusteeksi riitä. Aikanaan häneltä saatiin nimi hakemukseen ja myönsin varmuuden vuoksi passin heti 10 vuodeksi.[383]

Heimosoturit

Oma lukunsa olivat heimopataljoonassa Suomen puolella taistelleet ja Neuvostoliittoon luovuttamisesta hengissä selvinneet virolaiset ja inkeriläiset veteraanit. Heille oli sodassa luvattu Suomen kansalaisuus, jos he taistelisivat Suomen puolesta. Lupaajalla ei kuitenkaan ollut valtuuksia tällaiseen. Lupaus vastasi kansan oikeustajua, mutta ei lakia eikä hallituksen varovaista politiikkaa. Toiveajattelua lietsoi ainakin eräs everstiluutnantti ja ajan hengen mukaisesti lähteeksi oletettiin marsalkka Mannerheim.[384]

Heimopataljoonassa taistelleiden kansalaisuuteen vaadittava asumisaika oli lyhennetty. Sorainen tietää kertoa, että jotkut pataljoonalaiset olivat Suomessa silti

380 Tapani Tuomiharju 17.6.2009.
381 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009.
382 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
383 Esko Repo 17.3.2010.
384 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009; Pekka Mutanen: Vaiennetut sotilaat (Helsinki 1999), s. 200 ja 261.

harmaalla muukalaispassilla, vaikka tarvittava asumisaika oli kulunut. He eivät kunniansa vuoksi halunneet joutua anomaan Suomen kansalaisuutta, joka heille oli rintamalla luvattu antaa lahjaksi ja palkkioksi.[385]

Tiedonhankintaa lähialueille

Ulkomaalaishallinnon virkamiehet tekivät myös yhdistetyn opinto- ja virkistysretken Venäjälle ja Baltiaan, tutustuakseen inkeriläisten elinoloihin paikan päällä. Berg kertoo:

- Markkasen Esa vei porukan Inkerinmaan Kelttoon, kauniiseen kumpuilevaan seutuun. Siellä meille esiteltiin upouutta puukirkkoa ja vanhainkotia. Kulahtaneissa piparkakkutaloissa asui mummeleita, jotka olivat yksinään raivanneet peltotilkkujaan perunaa ja juureksia varten. Eräs Aino oli varannut meille herkkuja, joihin varmaan muutkin olivat parastaan tuoneet. Hänen kodissaan viihdyimme oikein hyvin.

Paluumatkalla ohitimme valtavat kerrostalolähiöt ja kävimme Pietarissa. Toisenkin kerran kävimme siellä laivalla. Kävimme myös heinäkuussa 1992 Viron-kiertomatkalla, jonka reitille osui Tartto ja siellä toimiva edustustomme toimipiste. Riian-matkalta mieleeni jäivät upeat jugendkorttelit.[386]

Vuonna 1994 kaksi virkamiestä haastatteli inkeriläisiä Pietarissa ja Petroskoissa parin kuukauden ajan, neljä ja viisi vuotta myöhemmin haastattelumatkat ulotettiin myös Tallinnaan.[387] Inkeriläisten kielitestit aloitettiin Pietarissa joulukuussa 2003 ja vuotta myöhemmin paluumuuttojonojen hallinnointi siirrettiin edustustoilta Ulkomaalaisvirastolle. Tällöin jonossa oli yli 22.000 ihmistä.[388]

SOMALIT

Ensimmäinen Ranskan Somalimaan (nykyisen Djiboutin) asukkaaksi ilmoittautunut vietti Suomessa koko sota-ajan, mutta häntä on epäilty myös pohjoisafrikkalaiseksi. Muita yksittäisiä somaleja tuli Somalian itsenäistymisen jälkeen (Brittiläinen Somalimaa liitettiin entiseen Italian siirtomaahan ja tavoittelee yhä itsemääräämisoikeutensa tunnustamista, mutta Djibouti sai erillisen kansainvälisen tunnustuksen erilliselle itsenäisyydelleen) opiskelijoina tai avioliiton kautta. Monet somalit opiskelivat Moskovassa, mutta eivät viihtyneet siellä, vaan hakeutuivat länteen – joulukuussa 1971 Suomi joutui lennättämään kotimaahansa kaksi Ruotsista käännytettyä somalia, koska Suomi oli sallinut heidän kauttakulkunsa. Tämän jälkeen Ulkomaalaistoimisto ryhtyi hylkäämään aiempaa herkemmin Neuvostoliitossa opiskelevien ulkomaalaisten viisumihakemuksia.[389]

Myös Suomen kehitysyhteistyöprojekteilla näyttäisi olevan yhteys myöhempään muuttoliikkeeseen. Ensimmäinen somalin vuoden 1987 lopulla jättämä turvapaikkahakemus hylättiin maaliskuussa 1988. Samoin kävi kesällä 1988 toiselle somalihakijalle. Eräs somaleista onnistui kuitenkin kolmannella Suomen-matkallaan syyskuussa 1989 jättäytymään maahan kuuden toverinsa kanssa, vaikka päätökset pysyivät yhä kielteisinä.[390]

Ensimmäiset Suomeen tulleet somalit olivat issaq-heimoa, mutta sittemmin kaksi kolmasosaa Suomeen tulleista somaleista on kuulunut hawiya-heimoon.[391]

Joukkomuutto nostattaa paniikkia

Somalien joukkomuutto Suomeen junalla Moskovasta alkoi toukokuussa 1990 ja heinäkuussa rajan ylitti vilkkaimmillaan 50 somalia päivässä. Vuoden loppuun mennessä 1441 somalia oli hakenut Suomesta turvapaikkaa. Georg Ots -laiva toi helmikuun ensimmäisenä sunnuntaina 1991 kerralla 147 somalia ja ulkomaalaisvaltuutettu riensi satamaan estämään heidän käännytyksensä, mutta tämän jälkeen muutto Suomeen tyrehtyi ja somalit suuntasivat matkansa muihin Pohjoismaihin. Vaikka vuosien 1990–1991 somaleista vain 20 sai turvapaikan, kielteisiä päätöksiä ei voitu panna täytäntöön, joten kaikki saattoivat jäädä Suomeen.[392]

Georg Otsin tapaus kuumensi viranomaisten tunteita:

Hannu Siljamäki kertoo:

- Ulkomaalaisvaltuutetun toiminta oli tässä ja useammassa muussa yhteydessä hyvin härskiä. Mietimme jopa hänen saattamistaan virkavirheen perusteella syytteeseen, mutta sisäministeriössä oli vahvasti ainakin ulkomaalaisasioissa vallalla kirjoittamaton periaate, ettei ilmoituksia poliisille lähdetä tekemään. Ulkomaalaisvaltuutetun toiminta jotenkin nieltiin. Hän oli menettänyt uskottavuutensa, eikä kyennyt yleisesti juurikaan virkatoimia haittaamaan, mitä nyt joskus julkisuuteen jotain heitteli.[393]

---

385 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
386 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009; Raili Sorainen 4.12.2009.
387 Ulkomaalaiskeskuksen toimintakertomukset 1994 s. 10 ja 1998 s. 10 sekä vuosikertomus 1999.
388 Ulkomaalaisviraston vuosikertomukset 2003 ja 2004; vrt. Seppälän (s. 167-170) tekemä Taskisen haastattelu, s. 169.
389 Muistio Moskovan-suurlähetystölle (9.2.1972), Maahanmuuttoviraston arkisto.
390 Esa Aallas: Somalishokki (Suomen pakolaisavun julkaisusarja 2, Jyväskylä 1991), s. 11-12; Timo Virtanen Virtanen: Somalipakolaiset Suomessa – Tutkimus somalipakolaisten tulosta ja vastaanotosta Suomeen (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/1993), s. 51.
391 Aallas, s. 51; IS 8.1.1991.
392 Aallas, s. 26; Virtanen, s. 51-52; Ulkomaalaiskeskuksen toimintakertomus 1991, s. 4; Seppälä (s. 148-149) mainitsee Georg Otsin somalien määräksi 163.
393 Hannu Siljamäki 1.7.2010.

Hetken aikaa suomalaiset jaksoivat suhtautua somaleihin myönteisesti. Vantaalainen (oletettavasti eläkeikäinen) kansakoulunopettaja moitti kirkkoa hurskastelusta kun se ei huomioinut joulun markkinahumun keskellä kuljeskelevia somalipakolaisia: ”Saarnoissa ja puheissa on hyvin helppo olla pakolaisen ystävä. Mutta rohkeus pettää, kun kyse on siitä, asettuako poikkiteloin suoranaista brezhneviläisyyttä edustavan Sisäasiainministeriön kanssa.”[394] Nimimerkki ”Kristitty humanisti” vetosi somalien puolesta Ilta-Sanomien yleisönosastossa: ”Toivoisin, että ottaisimme kaikki somalit tänne turvaan, he ovat kaikki viattomia ihmisiä ja meidän velvollisuutemme on auttaa kaikkia.”[395] Tällaiseen provokaatioon, jonka lehti kuitenkin lienee olettanut vilpittömäksi, vastattiin uhkakuvilla: ”Hurjimmat arviot väittävät, että Moskovassa odottaa kymmenentuhatta somalia reittien avautumista Suomeen.”[396] Somalien maahanmuuttoa kuvailtiin neuvostomafian liiketoimeksi. Tietty ristiriita tosin sisältyi suositun käsitteen ”nälkäpakolainen”, ”vatsapakolainen” tai ”elintasopakolainen” käyttöön.[397]

Somalien kuten muidenkin kaukaisemmista maista turvapaikkaa hakevien ihmisten paradoksi on, että jos he olisivat köyhimpiä, heillä tuskin olisi paljon menetettävää vallanvaihdoksissa ja sisällissodissa, eikä heillä tosiaan riittäisi rahaa paeta Eurooppaan asti. Yleisiä mielikuvia pakolaisuudesta hallitsevat Biafran sodan ajoista tutut näkymät nälkiintyvistä ihmisistä kotimaansa rajoilla, mutta turvapaikanhaku on tarkoitettu luonteeltaan toisenlaisiin tilanteisiin ja tätä monen suomalaisen oli vaikea sovittaa yhteen.

Somalien joukkomuutto tulistutti ylimmän valtionjohdon. Presidentti Koivisto kiinnitti huomiota 119 somalin tuloon junalla 26.11.1990 ja viranomaisten kyvyttömyyteen käännyttää heidät: ”Huippujtapaus oli se, kun suomalaisella bussilla tuli Leningradista somaleja ja rajalla vain todettiin, että jaaha, pakolaisia, selvä on, Lahteen menossa. Ei otettu edes nimiä ylös.” Koivisto vaati 29.11.1990 hallitusta toteamaan Neuvostoliiton turvalliseksi maaksi somaleille ja sai ajatukselle sisäministerin tuen, mutta pääministeri Harri Holkeri vastusti ehdotusta. Sen sijaan ryhdyttiin kiireisesti uudistamaan ulkomaalaislakia. Koivisto kantoi huolta kantaväestön reaktioista: ”Pelkäsin, että jyrkästi kasvanut pakolaisvirta aiheuttaisi nopeassa tahdissa muukalaisvihan.”[398]

Koivisto totesi 230 somalin tulleen junalla 30.12.1990.[399] Hänen mielestään oli kestämätöntä, ettei viranomaisilla olisi keinoja puuttua hallitsemattomaan maahanmuuttoon. Koivisto ennusti, että ”syntyy oma intressiryhmänsä niistä, jotka elävät pakolaisten siivellä.” Koiviston aloitteesta hallituksen ulkoasiainvaliokunta vaati 9.1.1991, että Neuvostoliiton on valvottava rajojaan. Seuraavana päivänä Ilta-Sanomien haastattelussa Koivisto moitti ylenmääräistä pakolaisystävällisyyttä: ”Minua rasittaa, että on joku eliitti, joka kertoo mitä mieltä kansan pitäisi olla…, että pitäisi jotenkin madella muiden ihmisten edessä.”[400] Johtaja Heikki Taskinen:

- Neuvostoliiton aikaan rajavalvonta oli ollut äärimmäisen tiukkaa, mutta valtion hajotessa päästivät venäläiset rajavalvojat noin tuhat somalia rajan yli Suomeen. Tallinnasta somaleita tuli suuri määrä Suomeen Georg Ots -laivalla. Tällaisesta ei ollut kokemusta ennestään, joten hallitustasolla jouduttiin pähkäilemään oikeiden ratkaisujen perään. Päätös oli, että nämä somalit saivat jäädä Suomeen ja heille annettiin oleskeluluvat humanitaarisin perustein.[401]

Jo 1970-luvulla epäkiitolliseen julkisuuteen tottunut Siljamäki sai jälleen kerran osansa arvostelusta yritettyään käännyttää Georg Otsin somalit: ”Ylitarkastaja Siljamäen, jonka nimestä on tullut lähes kirosana vuosien varrella monelle turvapaikka-aktivistille, tunnoista ei ole tietoa.”[402]

Somaleilla oli väärennetyt Soumi-nimisen maan ”muahantuloluvat”, jotka ulkomaalaispoliisi nimesi ”savolaisviisumeiksi”.[403] Somalien laittoman joukkomuuton järjestämisestä on syytetty Venäjän järjestäytynyttä rikollisuutta ja siihen kytköksissä olleita viranomaisia, minkä vuoksi aiheen historiallisella selvittämisellä olisi yleistä mielenkiintoa Suomen ulkopolitiikan tutkimuksellekin. Neuvostoviranomaiset sallivat somalien kauttakulun, vaikka tiesivät heidän suuntaavan Suomeen, mutta reitin käyttö tyrehtyi uudelleen tiukentuneisiin tarkastuksiin. Onnistuivatko suomalaiset vaatimuksillaan muuttaa neuvostoviranomaisten suhtautumista vai tyytyikö KGB antamaan suomalaisille ”opetuksen” yhteistyön tärkeydestä rajavalvonnassa? Professori Rentola onkin kuuluttanut väitöskirjoja somalien maahanmuutosta.[404]

Sopeutumisen haasteita ja tiedonhankintaa

Maahanmuuttoviraston maahanmuuttoyksikön johtajan Heikki Taskisen mukaan ensimmäisessä pakolaisaallossa Suomeen tulleet somalit olivat keskimäärin nykyisiä somalialaisia turvapaikanhakijoita koulutetumpia. Suomi ei onnistunut tätä koulutetun väestön potentiaalia hyödyntämään niin hyvin kuin mahdollista. Asiaan vaikutti varmastikin osaltaan se, että pakolaisaallon tullessa työttömyys

394 HS 16.12.1990.
395 IS 18.1.1991.
396 HS 10.2.1991.
397 IS 4.1.1991.
398 Koivisto, s. 292.
399 Koivisto, s. 293.
400 Koivisto, s. 294; IS 11.1.1991.
401 Heikki Taskinen 16.6.2009.
402 Aallas, s. 47.
403 Palmu.
404 Rentola, s. 188.

oli laman vuoksi korkealla.[405] Pieni osa somalinuorista herätti huomiota syyllistymällä toistuvasti rikoksiin, joista muussa tapauksessa olisi karkotettu maasta, mutta kesti kauan toteuttaa ensimmäinen karkotus ja saada somaliyhteisö kiristämään omaehtoista sosiaalista kontrolliaan muun muassa katupartioin. Viranomaisten voimattomuus oli omiaan lisäämään vihamielisyyttä somaleja kohtaan. Somalinuoret joutuivat myös joukkotappeluihin.[406]

- Sittemmin somalien lapset oppivat vähän suomea ja toistamaan kertomani. Oli kyllä turhauttavaa puhua lapselle, joka ei tietenkään ymmärtänyt kuulemaansa kumpaankaan suuntaan. Myöhemmin somalit kysyivät, miksi puhun niin kummallisesti, tarkoittaen kirjakieltäni, heille kun opetettiin ainoastaan puhekieltä. Somalit olivat lievästi sanoen rasittavia tullessaan monta kertaa viikossa samalle asialle ja varsinkin kun heidän takataskuistaan ilmestyi nippu henkilökortteja ja niidenkin haltijoiden tietoja olisi pitänyt tarkistaa.[407]

- Kun ensimmäisiä somaleja ryhdyttiin kotouttamaan, he rupesivat tekemään perhesidehakemuksia. Joissakin perhesidehakemuksissa rupesi ilmenemään väärinkäytöksiä. Väärinkäytökset olivat luonteeltaan sellaisia, että osa somaleista haki oleskelulupaa perhesiteen perusteella ihmisille, jotka eivät tosiasiassa olleet heidän perheenjäseniään. Suomeen päästyään nämä ihmiset ilmoittivat ennemmin tai myöhemmin kuuluvansa eri perheeseen, mutta hakivat vuorostaan oleskelulupaa henkilöille, joille itse olivat valheellisesti sukua.[408]

Väärinkäytösten selvittämiseksi Etiopiaan ja Keniaan tehtiin tutustumismatka vuonna 1994. Ensimmäisellä matkalla olivat mukana Ulkomaalaiskeskuksen edustajina Heikki Taskinen ja Anu Huttunen. Mukana oli myös muita viranomaisia ja Pakolaisneuvonta. Ohjelmaan kuului tutustumista Kenian pakolaisleireihin sekä perheenyhdistämisasioita koskevia viranomaiskeskusteluja Keniassa ja Etiopiassa ilmenneiden väärinkäytösten johdosta. Kenia ja Etiopia valittiin kohteiksi, koska somaleita oli paennut joukoittain näihin maihin. Kenian Mombasassa vierailtiin somalialaisia varten perustetussa UNHCR:n pakolaisleirissä. Heikki Taskiselle on jäänyt mieleen kyseisen leirin aivan poikkeuksellisen hienot puitteet. Leiri nimittäin sijaitsi meren rannalla palmujen katveessa. Osa leirin asukkaista kuului varakkaampaan väestönosaan ja palkkasi jopa kenialaisia palvelijoikseen. Leiri siirrettiin myöhemmin pois rannalta, koska Mombasan rannikko oli kenialaisille arvokasta turistialuetta.

405 Heikki Taskinen 16.6.2009.
406 vrt. Seppälä, s. 49-50, Pentikäinen ja varsin runsas tutkimuskirjallisuus.
407 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009.
408 Heikki Taskinen 16.6.2009; vrt. Eeva Kangasniemi: Rakkaudella yli rajojen? – Lumeavioliitot (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 6, Helsinki 2003), s. 80.

Matkan tavoitteena oli parantaa viranomaisten välistä yhteistyötä ja jakaa tietoa väärinkäytösten ehkäisemiseksi ja pakolaisten integroitumisen edistämiseksi. Matkan seurauksena Hannu Pietilä lähti töihin Nairobin-lähetystöön haastattelemaan perhesiteiden perusteella oleskelulupaa anovia ihmisiä. Hänen työkomennuksensa kesti viisi kuukautta.

Väärinkäytösten ja väärennettyjen asiakirjojen runsauden vuoksi kiinnostus DNA-näytteiden käyttöön sukulaisuusselvityksissä kasvoi. Heikki Taskinen oli mukana vuonna 1996 alkaneessa DNA-pilottihankkeessa, jossa keskeisenä asiantuntijana oli ylilääkäri Antti Sajantila, nykyinen Helsingin yliopiston oikeuslääketieteellisen laitoksen professori. Myös työministeriö osallistui projektiin. Hanke johti sukulaisuusselvityksen huomioon ottamiseen lainsäädännössä ja DNA-testaus saatiin vakituiseen käyttöön maaliskuun alussa 2000 voimaan astuneella lailla. DNA-testauksen käyttöönottoa helpotti se, että Suomen somaliyhteisö ei katsonut sukulaisuuden selvityksen perimän perusteella sotivan moraalikäsityksiään vastaan. Vuonna 2000 testeistä kieltäytyi neljännes kutsutuista ja puolet testatuista sai kielteisen päätöksen.[409]

- Ehdottoman tärkeitä ovat DNA- ja ikätestit. Nehän ovat kuitenkin suhteellisen halpoja ja varmoja testejä ja niiden käyttöä tulisi lisätä. Minun aikanani oli aika usein alaikäiseksi ilmoittautuneita. Eräskin kaveri ilmoitti olevansa 16-vuotias ja tulleensa Somaliasta. Koska selvyyttä asiasta ei saatu, hänet laitettiin Perniöön lasten vastaanottokeskukseen. Kun olimme asiasta yhteydessä Ruotsiin, josta tämä henkilö oli tullut, kävikin ilmi, että hän oli 30-vuotias. He olivat tutkineet tämän luustomenetelmällä. Tämän takia nimenomaan ikätutkimus on hyvin tärkeää.[410] Entinen ulkomaalaisvaltuutettu Antti Seppälä on tässä samaa mieltä:

- DNA-, ikä- ja kielitestejä pitää tietenkin saada tehdä. DNA:sta käytiin vuosikausia rähinöitä. Se alkoi jo aika aikaisin 1990-luvulla. Mervi Virtanen vastusti etenkin ja siihen se sitten tyssäsi vuosikausiksi. Mielestäni kaikki testit, jotka auttavat asian selvittämisessä, tulisi sallia. Se on selvä, että ulkomaalaisetkin yrittävät huijata ja näillä testeillä päästään selville huijaavatko he. Jos asia selviää jollain muulla konstilla, niin käytetään sitä konstia. En pitäisi sitä minään ongelmana. Jos joku valehtelee, niin rikotaanko hänen ihmisoikeuksiaan, jos testataan, puhuuko hän totta?[411]

Virkamiehet eivät epäröineet tehdä tiedonhankintamatkoja Somaliaan, vaikka maa oli sekasortoisessa tilassa ja matkojen järjestäminen osoittautui hankalaksi. Yhteispohjoismaista tiedonhankintamatkaa lykättiin syyskuusta 1995 tammi-

409 Heikki Taskinen 16.6.2009; Ulkomaalaiskeskuksen toimintakertomus 1994, s. 14; Ulkomaalaisviraston vuosikertomukset 1999 ja 2000.
410 Harri Palmu 22.9.2009.
411 Antti Seppälä 23.9.2009; vrt. Seppälä, s. 51-52.

kuulle 1996.[412] Somalian turvallisuutta tutkinut virkamiesryhmä juuttui Keniaan kahdeksi viikoksi.[413] Uusi, runsaan viikon matka tehtiin toukokuun lopulla 1996 Keniaan ja Etiopiaan.[414]

Taskinen osallistui kahden pohjoismaalaisen kollegansa kanssa myös 15.2.–14.3.1997 Somaliaan suunnattuun tiedonhankintamatkaan. Ryhmä lensi Kismayoon, josta matka jatkui Jowharin ja Belet Weynen kautta Barderaan. Matkaan kuului runsaasti paikallisten haastattelemista. Kännykät olivat vasta tuloillaan, eikä niillä ollut toimivia operaattoreita Somaliassa. Joissakin kaupungeissa oli satelliittipuhelin, jonka avulla retkikunta sai yhteyden ulkomaailmaan.

Kolmen miehen voimin retkikunta oli aikalailla omillaan. Turvallisuustilanne Somaliassa oli heikko, YK:n luokituksen mukaan huonoin mahdollinen. Retkikunta palkkasikin mukaansa paikallisista miehistä koostuvan aseellisen saattueen. Ilman turvamiehiä olisi todennäköisesti käynyt huonosti, sillä väkivaltaisia konflikteja saattoi puhjeta äkkiarvaamatta. Myös panttivangiksi joutumisen uhka tuntui länsimaalaisten niskassa. Turvamiesten päällikölle maksettiin Yhdysvaltain dollareilla, joten käteistä piti varata mukaan paljon, mikä oli turvallisuusriski jo sinänsä.

Suunnatessaan kohti Barderaa joukkio tutustui Save the Children UK:n taloon, jonka omistaja asui Kenian Nairobissa, sillä hän ei ollut uskaltanut tulla katsomaan kiinteistöään kolmeen vuoteen surkean turvallisuustilanteen vuoksi.

Aivan koko Somalia ei rypenyt konfliktien keskellä. Hiiranin alueella oli suhteellisen turvallista ja siellä paikalliset toivoivatkin lisää muun muassa kaupallista yhteistyötä länsimaiden kanssa. Taskinen pahoittelee sitä tuhlausta, että niin kaunis ja luonnonrikas maa kuin Somalia joutui kärvistelemään väkivallan kourissa. Maalla olisi upean elinympäristön puolesta ollut potentiaalia kehittyä nopeastikin, tuohon aikaan kun alueella ei ollut kuivuuttakaan.[415]

Itsenäiseksi julistautuneeseen ja suhteellisen rauhallisena pysyneeseen pohjoiseen Somalimaahan tehtiin tiedonhankintamatkoja syksyllä 1999 ja helmikuussa 2010. Maatietopalvelun tutkija Riku Santaharju osallistui myös yhteispohjoismaiseen tiedonhankintamatkaan Keniaan tammikuussa 2004.[416]

Somalien maahanmuutto on sittemmin jatkunut kohtuullisemmalla tasolla, turvapaikanhakijoiden ohella perheenyhdistämisten kautta, mutta kestettyään kaksi vuosikymmentä se on tuottanut Suomeen suurimman uuden vähemmistökansallisuuden. Somalit erottuvat ulkoisesti selkeimmin muista maahanmuuttajista, koska Suomeen ei ole tullut vastaavia määriä muita afrikkalaisia tai tamileja, jotka Keski-Euroopassa jakavat rasistisen huomion.

Somalit muodostavat myös huomattavan osan, lähes neljänneksen maamme muslimiväestöstä, jonka määräksi vuonna 2006 arvioitiin 40 000.[417] Lähinnä arabien ja pakistanilaisten johtamat radikaalit islamistit värväsivät somaleja uskonnollisiin yhdyskuntiinsa, jotka osallistuivat julkisuutta saaneisiin poliittisiin mielenosoituksiin ja perustivat marraskuussa 2006 kattojärjestökseen Suomen islamilaisen neuvoston (SINE). Eräiden suomalaisten virkamiesten ja poliitikkojen sekä median toiveesta perustettu muslimien kattojärjestö ei edusta kaikkia Suomen islamilaisia yhdyskuntia saati enimmäkseen järjestäytymättömiä muslimeja ylipäätään, vaan pikemminkin maailmanlaajuista Muslimiveljeskuntaa ja sen ajatusmaailmaa.[418] Vaikka monet somalit myös naisten pukeutumisessa heijastavat jyrkkiä uskontulkintoja, yhteiskunnalliseen toimintaan on osallistunut myös useita vapaamielisempiä naisia ja on väärin yleistää, että Suomessa kaikki somalit olisivat islamisteja tai kaikki muslimit somaleja. Voimakkaista ennakkoluuloista huolimatta Suomessa kasvaa jo somalilapsia, joiden vanhemmat ovat syntyneet Suomessa ja täysin kaksikielisiä.

Suomessa kohdetuista haasteista huolimatta monelle somalille pysyvin muisto on maahan pääsyn riemu: ”Somalinainen hymyilee ja kertoo elämänsä parhaasta hetkestä: … Se hetki kun ylitimme rajan oli unohtumaton. Vihdoin saimme olla rauhassa ja vapaina. Kyyneleet silmissäni astuin ulos bussista ja suomalainen mies sanoi meille: ’Tervetuloa syömään.’ (Hän tarkoitti: ’Tervetuloa Suomeen!’)”[419]

NEUVOSTOLIITON HAJOAMINEN

Mihail Gorbatshovin valtaannoususta alkoi Neuvostoliiton johtaman Varsovan liiton ja lopulta itse liittovaltion hajoaminen – itäblokiksi kutsuttu sosialistinen valtarakennelma kuoriutui kuin sipuli tai Matushka-nukke ulkokerrostumistaan alkaen, kunnes sen ytimestä paljastui ideologisista rasitteistaan vapautunut, mutta edelleenkin suurvalta-asemastaan tinkimätön ikivanha Venäjä. Moni asia muuttui lopulta vähemmän kuin odotettiin, mutta matkustamisen ja maastamuuton helpottuminen oli pysyvimpiä ja dramaattisimpia muutoksia, sillä vapaus muuttaa pois on perustavaa laatua oleva ihmisoikeus. Syyskuussa 1987 suomalaistutkijois-

412 HS 22.12.1995.
413 HS 19.3.1996.
414 HS 8.6.1996.
415 Heikki Taskinen 16.6.2009; Ulkomaalaisviraston toimintakertomus 1997.
416 Ulkomaalaisviraston vuosikertomus 1999; Riku Santaharju 30.6.2010.

417 Tuomas Martikainen: Muslimit suomalaisessa yhteiskunnassa (Islam Suomessa – Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa; toim. Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho ja Marko Juntunen, Tietolipas 223, Porvoo 2008, s. 62-84), s. 72-73.
418 Marko Juntunen: Eurooppalaisen islamin järjestäytyminen ja auktoriteettien hajaantuminen
419 Abu-Hanna, s. 115.

ta valtiotieteen tohtori Pekka Sutela onnistui ainoana ennustamaan työvoiman maastamuuton.[420]

Kaukonäköisimmät alkoivat jo vuoden 1991 alussa puhua "entisestä" Neuvostoliitosta, sillä maa oli nopeasti hajoamassa autonomisten alueidensa itsenäisyysjulistuksiin ja keskushallinnon kyvyttömyyteen saattaa omia määräyksiään voimaan koko valtakunnassa. Elokuussa 1991 tapahtunut vallankaappausyritys järkytti Suomen hallituksen ja monet TV-kommentaattorit kiiruhtivat julistamaan uudistusten kauden päättyneen, mutta muutamassa päivässä selvisi, että kyse oli vain romahtavan kommunistihallinnon viimeisistä kouristuksista. Kiihkeimpinä päivinä Venäjän presidentti Boris Jeltsin kielsi kommunistipuolueen rikollisjärjestönä, KGB aloitti arkistojensa polttamisen ja Moskovan korkeaa Leninin patsasta piirittänyt väkijoukko odotti katepillaria, jonka jostain syystä huhuttiin olevan matkalla Suomesta.

Ulkoministeri Paavo Väyrynen, jota syytettiin Baltian maiden itsenäisyyden tunnustamisen jarruttelusta, korjasi mainettaan ehdottamalla 29.8.1991 virolaisille viisumivapautta, eikä Ulkomaalaiskeskuksen johtajalla ollut mitään sitä vastaan.[421] Myöhemmin syksyllä lehdistössä kuitenkin valitettiin virolaisten turvapaikanhakijoiden kiertelevän ympäri Suomea varastelemassa.[422] Lehdissä varoiteltiin myös laittomista työntekijöistä ja ennustettiin "nälkäpakolaisia" täynnä olevien veneiden pian rantautuvan Suomeen. Erään otsikon mukaan "Toivoton ulkomaalaiskeskus" oli pahasti ruuhkautunut ja kyvytön hoitamaan työnsä, vaikka hamusikin itsenäisen viraston asemaa.[423] Johtaja Heikki Taskinen muistelee:

- Virosta tuli Neuvostoliiton loppuaikoina erityisesti nuoria miehiä, jotka eivät halunneet liittyä Neuvostoliiton armeijaan. Heitä ei tosin ehtinyt murrosvaiheessa tulla kovin monta, kun Viro jo itsenäistyi ja tilanne laukesi itsestään.[424]

Virosta tulleissa maahanmuuttajissa oli myös runsaasti naisia, joiden muuton syynä oli Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa tarkastetun Heli Hyvösen artikkeliväitöskirjan mukaan useimmiten oma uravalinta (kolmannes haastatelluista), avioliitto (neljännes) tai paluumuutto (neljännes).[425] "Maahanmuuttoviranomaisille ilmoitetusta virallisesta muuttosyystä riippumatta virolaisnaiset kertoivat muuttonsa todellisen motiivin olleen toive tasaisemmasta elämästä sekä halu taata parempi tulevaisuus lapsille. Osittain virolaisten odotukset olivat syntyneet Tallinnan seudulla näkyvän Suomen television kautta ja olivat siltä osin epärealistisia."[426]

Entisen Neuvostoliiton turvapaikanhakijoissa oli erityisen paljon rikollisia ja kesällä 1992 poliisi kertoi, että yli puolet heistä jäi kiinni rötöksistä turvapaikkapäätöstä odotellessaan.[427] Sekä rikollisuus että valtiollisen turvallisuuden vaarantuminen huoletti viranomaisia varsinkin siltä varalta, että muuttoliike riistäytyisi hallinnasta. Pousi kertoo:

- Neuvostoliiton ja Jugoslavian hajoaminen tuotti paljon töitä. Neuvostoliiton hajotessa laadittiin eri virastojen toimintaohjeita siltä varalta, että itärajan takaa alkaisi vyöryä siviilejä. Ohjeet laadittiin pitkälle kulissien takana. Kääntäjänä pääsi kuitenkin näkemään tilanteen ikään kuin aitiopaikalta. Muun muassa rajan tuntumasta varattiin koulurakennuksia Venäjältä tulevien ihmisjoukkojen majoittamiseksi. Varautuminen muonitukseen tuotti myös haasteita. Näitä toimintaohjeita ei sitten koskaan tarvittu ja ne jäivät julkisuudelta pimentoon.[428]

Jonkin aikaa entisen Neuvostoliiton aluetta oli tarkoituksenmukaista kohdella yhdenmukaisesti, koska neuvostopassin haltijoiden kansalaisuus oli usein epäselvä ja miljoonat neuvostokansalaiset muuttivat alueelta toiselle. Erot olivat kuitenkin suuret järkkymättä länteen tähyävän Viron ja sisällissotaan ajautuneen Tadzhikistanin välillä. Marraskuussa 1993 sisäministeri Mauri Pekkarinen ehdotti Baltian maiden lisäksi Venäjänkin pitämistä turvallisena maana ja väitti Ruotsin sekä Saksan jo niin tekevän. Osastopäällikkö Mervi Virtanen kiisti tämän julkisuudessa. Kyse olikin vain siitä, että Venäjää ja Baltian maita pidettiin turvallisina muiden maiden kansalaisille, jotka voisivat tarvitessaan hakea niissä turvapaikkaa, mutta ei välttämättä omille kansalaisilleen. Näin oli päätetty koko silloisen Neuvostoliiton osalta jo hallituksen ulkoasiainvaliokunnassa 9.1.1991, joten mikäli kyse oli käsitesekaannuksesta, siihen liittyi myös huonomuistisuutta.[429] Kuitenkin jo 21.1.1994 Valtioneuvosto päätti, että Baltian maita ja Venäjää olisi pidettävä turvallisina maina niiden omillekin kansalaisille.[430]

Ennen Tshetshenian sodan alkua joulukuussa 1994 oli tosiaan perusteita toivoa, että Venäjäkin voisi kehittyä oikeusvaltioksi ja turvalliseksi myös omille kansalaisilleen, mutta se osoittautui ennenaikaiseksi toiveeksi. Venäjän hyväksyminen Euroopan neuvoston jäseneksi oli niin jyrkässä ristiriidassa maan sisäpolitiikan todellisen kehityksen kanssa, että tosiasioiden edelle kiirehtinyt ulkopoliittinen

420 HS 13.9.1987.
421 IL 30.8.1991.
422 AL 20.11.1991.
423 HS 10.9.1991.
424 Heikki Taskinen 16.6.2009.
425 Heli Hyvönen: Lähellä mutta niin kaukana – Tutkimus naisten muuttoliikkeestä Suomen ja uudelleen itsenäistyneen Viron välillä (Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 51, Helsinki 2009), s. 214.
426 Hyvönen, s. 59.
427 Eeva-Maria Nieminen: Ulkomaalaisten tekemät rikokset ja rikkomukset Suomessa 1992 & 1993 (Helsinki 1994), s. 9-11.
428 Marianne Pousi 9.6.2009.
429 Ulkomaalaiskeskuksen toimintakertomus 1991, s. 4; HS 10.1.1991 ja 12.11.1993; IS 20.11.1993.
430 Ulkomaalaisvaltuutetun toimintakertomus 1994; Seppälä, s. 50.

korrektius ja toiveajattelu kärsivät nolon lopun. Ajatus Euroopan neuvoston jäsenmaiden, joihin kuuluu muun muassa kiistatta kokonaisuudessaan Aasiassa sijaitseva Armenia, listaamisesta omille kansalaisilleen turvallisiksi maiksi, joista ei turvapaikanhakijoita otettaisi vastaan, hiipui nopeasti. Edes Euroopan unionin jäsenyyttä ei lopulta voitu hyväksyä takeeksi siitä, ettei yksittäiseen henkilöön voisi kohdistua turvapaikkaan oikeuttavaa poliittista tai vastaavaa vainoa. Julkisuuteen jäi kuitenkin elämään sitkeä mielikuva turvallisten maiden listasta.

ELÄMÄNTAPAINTIAANIT

Kesällä 1991 Suomen metsiin ilmestyi joukko micmac- tai iriadamant-heimon jäseniksi julistautuneita ”elämäntapaintiaaneja”, jotka olivat todellisuudessa kotoisin etupäässä Ranskasta, mutta joukossa oli muutamia belgialaisia, italialaisia, espanjalaisia ja jopa japanilaisia sekä yksi puolalainen. He asettuvat syksyllä Kittilään ja myöhemmin Kuhmoisiin kokeilemaan selviytymiskykyjään ”Elämän yliopistossa”, kuten joukon johtaja Apjoilne julisti. Vihreä kansanedustaja, professori Erkki Pulliainen tuki aluksi hanketta, mutta irtisanoutui siitä huomattuaan sen epärealistiseksi Lapin karuissa oloissa. Kyseessä olikin kansainvälinen lahko, jonka ruokahuolto hoidettiin Ruotsista autoilla.[431]

Korkein hallinto-oikeus vahvisti 28.9.1993 noin 70 ”intiaanin” karkotukset Suomesta. Ryhmän kanadalainen johtaja joutui Belgiassa syytteeseen kavalluksesta.[432] Nolosta lopusta huolimatta joukon onnistui julkisuudessa haastaa virkamiehet, joita arvosteltiin aikanaan turhasta nipottamisesta.

JUGOSLAVIAN HAJOAMINEN

Jugoslavia oli Neuvostoliiton tavoin monikansallinen liittovaltio, joita kuitenkin hallitsivat yksinvaltaisesti kommunistinen puolue ja suurin kansallisuus, Neuvostoliitossa venäläiset ja Jugoslaviassa serbit. Muiden kansallisuuksien asuttamien autonomisten alueiden itsenäistyminen aiheutti kummankin valtakunnan keskuksessa vastalauseita ja sitä yritettiin estellä lietsomalla ”etnisiä konflikteja” kansallisuuksien kesken. Jugoslaviassa tämän saivat kokea ensin sloveenit ja sitten kroaatit, mutta verisimmäksi selkkaus kehittyi Bosniassa ja Kosovossa.

Jugoslavian kansalaisia oli aiemminkin oleskellut runsaasti Keski-Euroopan maissa siirtolaisina, joten ei ollut yllätys, että muun muassa Bosnian muslimeja pakeni Itävaltaan ja muihin maihin turvapaikkaa hakemaan. Suomeenkin alkoi tulla Jugoslavian pakolaisia vuoden 1992 alusta, mutta bosnialaisten sijasta tulikin enimmäkseen Kosovon albaaneja.[433]

Seuraavana vuonna Suomen hallitus päätti ottaa humanitaarisin perustein Sarajevon sairaalasta potilaita saattajineen; heitä tuli Suomeen heti 111 ja vuoden 1994 puolella 140 lisää.[434] Bosnian muslimit perustivat Suomessa oman uskonnollisen yhdyskuntansa, joka ei ole saanut julkisuudessa paljoakaan huomiota, koska perinteinen eurooppalainen islam ei vastaa median suosimaa mielikuvaa vieraasta ja väkivaltaisesta kulttuurista. Eräs opettaja ihmetteli bosnialaisesta oppilaasta, kuinka tämä saattoi olla muslimi, kun poika oli ”sinisilmäinen eikä näyttänyt ollenkaan muslimilta”.[435] Myös albaanien islamilaisuus usein unohtuu julkisuudessa, koska eurooppalaiset muslimit eivät ”näytä muslimeilta”, eivätkä pukeudu ja käyttäydy olennaisesti kristityistä naapureistaan poikkeavasti.[436]

Kosovo oli käytännössä menettänyt autonomiansa jo 1980-luvulla, kun Jugoslavian yhtenäisyyttä valtiona ei vielä ulkomailla kyseenalaistettu. Kosovon valtaväestön, enimmäkseen islaminuskoisten albaanien oli vaikea saada asialleen julkisuutta monestakin syystä: Jugoslavia oli kommunistimaista ulkopoliittisesti joustavin, joten sen arvostelu koettiin länsimaissa ja poliittisessa oikeistossa kohtuuttomaksi; Albania oli kommunistimaista takapajuisin ja suljetuin, joten oletettiin kosovolaisten olevan kiitollisia kuulumisestaan Albanian sijasta Jugoslaviaan; muslimeja oli helppo yhdistää terrorismiin; Kosovo oli Jugoslavian köyhintä seutua, joten keskushallituksen kehitysaluepoliittiset haasteet herättivät sääliä ulkomailla; Kosovo ei ollut vain osa Jugoslaviaa, vaan myös osa Serbiaa (samaan tapaan kuin Tshetshenia oli osa Venäjää), joten sen itsemääräämisoikeus oli kahden ”lukon” takana; Neuvostoliiton, Tshekkoslovakian ja Jugoslavian hajoamisprosesseissa oli syntynyt jo niin monta uutta itsenäistä valtiota, että tälle ”balkanisoitumiselle” (kuten ilmiötä oli kutsuttu jo 1800-luvun lopulla) toivottiin vähitellen loppua. Kesti vuosia ennen kuin kiihkokansallisten serbijoukkojen hallituksensa suostumuksella harjoittama terrori ja suoranaisen kansanmurhan alkaminen saivat kansainvälisen yhteisön sotilaalliseen interventioon, jonka seurauksena Kosovo sai itsenäisyytensä 17.2.2008 ja rauhanvälittäjä, presidentti Martti Ahtisaari Nobelin rauhanpalkinnon seuraavana syksynä.

Useissa Euroopan maissa kierteli jo syyskuussa 1990 kosovolaisia turvapaikanhakijoita, mutta vasta kesällä 1992 heidän tulonsa Suomeen vilkastui niin,

431 IS 13.2.1993; Ulkomaalaisvaltuutetun toimintakertomus 1993, s. 18; vrt. Seppälä, s. 50.
432 IS 13.2.1993 ja 20.11.1993; Palmu; vrt. HS 5.4.1996.

433 Palmu; vrt. vrt. Maahanmuuttoviraston arkistosta löytyvät kaksi mappia ja Seppälä, s. 47.
434 Ulkomaalaiskeskuksen toimintakertomus 1994, s. 14-15.
435 Vedran Stefanovic & Tarja Summa: Jugoslaviasta Suomeen – Entisen Jugoslavian alueen pakolaiset Suomessa (Helsinki 1995), s. 28.
436 Minna Säävälä: Islam Kosovosta Suomeen muuttaneiden naisten elämässä (toim. Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho ja Marko Juntunen, Tietolipas 223, Porvoo 2008, s. 111-131), s. 111, 115-122 ja 129.

että ”voitiin puhua jo ryntäyksestä.”[437] Puolalainen Pomerania-laiva toi 26.6.1992 Helsinkiin 106 kosovolaista ja viikkoa myöhemmin satamaan odotettiin jo pariasataa turvapaikanhakijaa. Pomerania toi pian kerralla jopa 244 turvapaikanhakijaa, enimmäkseen Kosovon albaaneja, mutta myös joitakin Kosovon turkkilaisia ja Bosnian muslimeja.[438] Suomen hallitus toimi kuten oli tapana jo 1930-luvulla eli määräsi presidentin esittelyssä 20.7.1992 seuraavasta päivästä alkaen viisumipakon Jugoslavian kansalaisille. Ennen sen voimaantuloa ehdittiin säätää erityislaki, jonka nojalla paikallispoliisi myönsi 1800 turvapaikanhakijalle humanitaariset oleskeluluvat.[439]

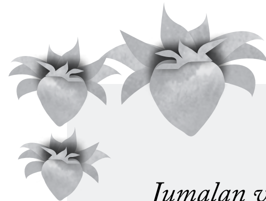
Suomen ja Tanskan ulkomaalaisvirastot tekivät 19.–26.10.1997 yhteisen tiedonhankintamatkan Belgradiin, Kosovoon ja Makedoniaan.[440] Tilanne muuttui olennaisesti keväällä 1999, jolloin Suomi otti suojiinsa 963 kosovolaispakolaista. Näistä kolmannes palasi vapautettuun Kosovoon jo elokuun alussa ja useimmat seuraavan vuoden loppuun mennessä,[441] Maatietopalvelun tutkija Mari Hokkanen tutustui Kosovoon toukokuussa 2005.

Kansalaisuusyksikön johtaja Tiina Suominen kutsuttiin vuonna 1999 asiantuntijaksi Bosnian kansalaistamiskomissioon:

- Komissiossa oli minun lisäkseni kaksi kansainvälistä jäsentä (Ruotsista ja Sloveniasta) sekä kuusi kansallista jäsentä, jotka edustivat Bosnia-Hertsegovinan eri väestöryhmiä. Komission perustamisesta säädetään maan kansalaisuuslaissa ja sen tehtävänä oli tarkistaa Bosnian sodan aikana tehtyjen kansalaistamispäätösten laillisuus. Jos kansalaisuus oli myönnetty sodanaikaisten säännösten vastaisesti, komissio voi päättää kansalaisuuden menettämisestä. Sodan aikana eri väestöryhmillä oli omat kansalaisuuslakinsa ja kansalaistamiskäytäntönsä. Kansalaisuus voitiin myöntää hyvinkin heppoisin perustein ja sodan eri osapuolet kansalaistivatkin runsaasti omalla puolellaan taistelleita. Komissio teki päätöksiä kansalaisuuden menettämisestä, mutta suurin osa tarkastetuista päätöksistä ei siihen johtanut. Sodanaikaisilla laeilla soveltamiskäytäntöineen oli sijaa arvostelulle, mutta suurin osa kansalaistamispäätöksistä oli kuitenkin tehty silloisen lainsäädännön puitteissa.

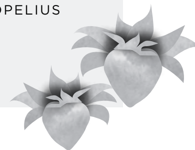
Bosnia-Hertsegovinassa komissioon asetettiin suuria poliittisia toiveita ja sen odotettiin riistävän kansalaisuuden ei-toivotuilta henkilöiltä. Jos komissio ei ollut yksimielinen, kansainvälisillä jäsenillä oli päätösvalta. Saimme alkuvaikeuksien jälkeen komission kansalliset jäsenet sopeutumaan päätösten juridiseen tarkastamiseen poliittisen tarkoituksenmukaisuuden sijasta. Saimme työllemme voimakasta tukea Sarajevoon sijoitetun YK:n korkean lähettilään virastosta.[442]

437 Palmu.
438 HS 27.6. ja 3.7.1992, Kotiliesi 15/1992.
439 Koivisto, s. 295-296; Ulkomaalaiskeskuksen toimintakertomus 1992, s. 6 ja 18.
440 Ulkomaalaisviraston toimintakertomus 1997, s. 17-18.
441 Ulkomaalaisviraston vuosikertomukset 1999 ja 2000; Magdalena Jaakkola: Maahanmuutto ja etniset asenteet – Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin 1987–1999 (Työpoliittinen tutkimus 213, Helsinki 1999), s. 17, 52-53 ja 159-160.
442 Tiina Suominen 16.7.2010.

*Jumalan viisas tahto on, että kansojen tulee alituisesti jotakin toisiltaan oppia. …
Sillä Jumala on luonut maat niin kummallisen moninaisiksi, ettei toinen maa ole toisensa kaltainen. … Näin ovat kaikki toisilleen hyödyksi ja täyttävät toistensa puutteet. Se on viisas Jumalan järjestys, että maat ja kansat toisiaan tarvitsevat. Sillä jos jokaisella itsellään olisi yllin kyllin, niin ei kukaan toisia etsisi, vaan eläisi ja tekisi työtään ainoastaan itseänsä varten, Mutta nyt ihmisillä on pakko oppia tuntemaan ja auttamaan toisiaan, jotta he kaikki toisiaan veljinänsä rakastaisivat.*

TOPELIUS

Ulkomaalaisvirasto 1995–2007

UUSIA SUOMALAISIA

Tunnettuja ulkomaalaisia, jotka saivat Suomen kansalaisuuden Ulkomaalaisviraston kaudella: Shefki Kuqi 1999, Eduard Hämäläinen 2000, Wilson Kirwa 2004, Fatbardhe Hetemaj 2004, Zarmina Razai 2005.

Shefki Kuqi edusti mikkeliläisiä ja helsinkiläisiä jalkapallojoukkueita ennen siirtymistään Englannin liigaan. Suomen maajoukkueessa hän on pelannut yli kymmenen vuoden ajan.[443]

Eduard Hämäläinen syntyi Kazakstanissa ja edusti Valko-Venäjää ennen kuin hän muutti isoisänsä kotimaahan vuonna 1994. Maailman parhaimmistoon kuulunut kymmenottelija voitti Suomelle hopeaa kolme vuotta myöhemmin yleisurheilun MM-kisoissa; kultamitali jäi saamatta, koska Hämäläinen oli aina heikoimmillaan ”perinteisessä suomalaislajissa” keihäänheitossa.[444]

Wilson Kirwa 2004 on kilparadoilla maailmankuuluksi tulleen nandiheimon miehiä, joka kasvoi tarkkaa ikäänsä tuntematta 21 sisaruksen parissa Keniassa. Lapsena Kirwa juoksi 8 kilometrin pituista koulun ja kodin väliä päivittäin kahdesti edestakaisin, siis maratonjuoksun verran. Hänet kutsuttiin 25.4.1997 Suomeen palauttamaan suomalaisten mainetta kestävyysjuoksussa.[445] Vuonna 2008 Kirwa valittiin Vuoden positiivisimmaksi suomalaiseksi ja Lahden kaupunginvaltuustoon. Hän on myös julkaissut afrikkalaisiin kertomuksiin perustuvia lasten satukirjoja ja kiertänyt kertomassa satuja lapsille. Satusedäksikin itseään kutsuva Kirwa joutui olympialaisten lähestyessä monen huippu-urheilijan tavoin tuskailemaan Suomen kansalaisuuden saamisen hitautta: ”En ollut saanut Suomen kansalaisuutta, joten Suomen Urheiluliitto päätti pistää vipinää byrokratian rattaisiin. Minulle myönnettiin Suomen kansalaisuus ja sain Suomen passin. Olin ikionnellinen.”[446]

Fatbardhe Hetemaj, vuonna 1992 jalkapalloilijaveljiensä mukana Suomeen paennut kosovonalbaani ja Vuoden Pakolaisnainen 2009 ilmoittautui ehdokkaaksi kevään 2011 eduskuntavaaleihin.[447] Hetemaj on muslimi, jonka vaaleat hiukset ja täydellistä suomenkieltä suoltava vuolas puhe TV:n ja radion keskusteluohjelmissa ovat ravistelleet suuren yleisön yksipuolisia mielikuvia.

Zarmina Razai oli 17-vuotias tullessaan Afganistanista 12.11.1999 pikkuveljensä kanssa hakemaan turvapaikkaa Taliban-järjestön vainolta. Neljässä vuodessa hän suoritti suomalaisen ylioppilastutkinnon. Razai valittiin Vuoden Pakolaisnaiseksi 2006 ja syksyn 2008 kunnallisvaalien aikaan hän tuli tunnetuksi helsinkiläisille jalankulkijoille sekä laajemminkin Yleisradion esitettyä dokumentin hänen kampanjastaan kansanedustaja Zyskowiczin tuella. Sittemmin Razai on kouluttanut suomalaisia rauhanturvaajia.

ULKOMAALAISVIRASTON PERUSTAMINEN

Ulkomaalaishallinnon keskittäminen näytti ikuisuuskysymykseltä. Jo toukokuussa 1921 Etsivä keskuspoliisi oli ehdottanut Tanskan mallia ja kiivaasti vastustanut passintarkastuksen siirtämistä järjestyspoliisille. Näin kuitenkin tehtiin vuoden 1922 alusta muualla paitsi tärkeimmillä raja-asemilla.[448] Vuonna 1920 asetettu komitea selvitteli ”Suomessa oleskelevia ulkomaalaisia koskevain asiain käsittelyä maassa” ulkoministeriön Erik Ehrströmin johdolla ja vaati lääninhallituksiin hajautetun päätöksenteon yhdenmukaistamista.[449]

Hajanaisen ulkomaalaishallinnon keskittämistä ehdotettiin uudelleen 1990-luvun alussa. Julkisuudessa ajatuksen näyttää esittäneen ensimmäisenä ulkomaalaiskuraattori Tarja Summa, joka ehdotti kesällä 1990 ulkomaalaishallinnon keskittämistä työministeriölle.[450] Veijalainen kannatti sisäministeriötään, mutta sanoi kansliapäällikkötyöryhmässä, ”että sama vaikka se olisi maatalousministeriössä, kunhan se on keskitetty yhteen ministeriöön.”[451]

Sisäministeriö oli vuonna 1989 eriyttänyt Ulkomaalaiskeskuksen poliisitoimesta ja oletti, että sille voitaisiin siirtää tehtäviä ja resursseja muilta ministeriöiltä. Ei tuntunut järkevältä, että 1990-luvulla poliisi puhutteli turvapaikanhakijat, ulkoministeriö vastasi viisumeista ja ensimmäisistä oleskeluluvista, työministeriö antoi lausunnot työluvista ja järjesteli paluumuuttoa, sosiaali- ja terveysministeriön pakolaistoimiston 71 työntekijää (enemmän kuin Ulkomaalaiskeskuksen 67) huolehtivat pakolaisten vastaanotosta, opetusministeriö laati ulkomaalaisten koulutusohjelmat ja Ulkomaalaiskeskus joutui sopeutumaan näin monen muun

443 http://fi.wikipedia.org/wiki/Shefki_Kuqi.
444 http://fi.wikipedia.org/wiki/Eduard_Hämäläinen.
445 Airola & Tarsalainen, s. 38-43.
446 Saure, s. 350.
447 Nykypäivä 24/18.6.2010; http://fi.wikipedia.org/wiki/Fatbardhe_Hetemaj.

448 ”P.M.” (9.10.1921), ”Pöytäkirja…” (10.10.1921), SM EK:lle ja maaherroille (4.2.1925) ja ”P.M.” (23.11.1926), Maahanmuuttoviraston arkisto.
449 Etsivä keskuspoliisi Sisäasiainministeriölle (17.2.1939), Maahanmuuttoviraston arkisto; Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 341-342.
450 HS 10.8.1990.
451 Seppälä, s. 64.

toimijan mahdollisesti ristiriitaisiin käytäntöihin. Sisäministeri Mauri Pekkarinen ennusti erityisen Ulkomaalaisviraston (myös nimitystä ”Maahanmuuttovirasto” väläyteltiin) perustamista vuoden 1993 alkuun mennessä.[452] Suunnitelma kuitenkin peruttiin kun maahanmuuton nähtiin hetkellisesti vähenevän.[453] Sosiaali- ja terveysministeriön kansliapäällikkö Heikki S. von Hertzen ei nähnyt erityistä virastoa tarpeelliseksi, jos turvapaikanhakijoita olisi 2000–3000.

Maahanmuuton väheneminen on illuusio, johon säästäväiset poliitikot tarttuvat aina tilaisuuden tullen, vaikka hetken päästä joudutaankin taas päivittelemään käännettä toiseen suuntaan. ”Pakolaisvirta tyrehtyi” ja ”Turvapaikkaa hakevien määrä vähenee”, uutisoitiin kesällä 1991.[454] Vuotta myöhemmin oltiin paniikissa vuorostaan jugoslavialaisten vuoksi, mutta kun tilanne saatiin hallintaan, tuudittauduttiin jälleen nopeasti siihen, että pahin oli ohi. Niin ehkä olikin siltä erää, mutta kansainvälistyvässä maailmassa maahanmuuton jatkuva lisääntyminen pitkällä aikavälillä on luonnonlaki, johon olisi viisainta varautua hyvissä ajoin.

Helsingin Sanomien pääkirjoitus kysyi parin vuoden päästä: ”Olisiko jälleen syytä harkita ulkomaalaisasioiden siirtämistä yhden ministeriön alaisuuteen?” Lehti oli saanut ristiriitaista tietoa sosiaali- ja terveysministeriön hallinnoimissa vastaanottokeskuksissa asuvien turvapaikanhakijoiden määristä, johtuen eri viranomaisten käyttämien käsitteiden eroista. Siksi se oli luullut yli 200 ulkomaalaisen oleskelevan niissä Ulkomaalaiskeskuksen tietämättä.[455]

Keskustelu ulkomaalaishallinnon keskittämisestä muuttui 1990-luvulla hyvin asenteelliseksi. Matti Saarelainen kertoo väitöskirjassaan: ”Erityisesti suhtautumisessa pakolaisasioihin on havaittavissa selvää jakautumista kahteen eri linjaan. Ne näkevät toisensa niin, että sosiaali- ja terveysministeriön alaisen pakolaistoimiston ja ulkomaalaisvaltuutetun on katsottu edustavan humanitaarisia arvoja painottavaa ’maailmansyleily’-linjaa, kun taas Sisäasiainministeriön katsotaan painottavan enemmän turvallisuuskysymyksiä ja noudattavan näin ’poliisilinjaa’. Ulkomaalaisvaltuutettu Antti Seppälä on nimennyt nämä linjat ’hoiva’ ja ’kovis’ -joukkueiksi.”[456]

Torjuttuaan alkuperäisen hallinnon keskittämisen ajatuksen Valtioneuvosto päätti kuitenkin jättää Ulkomaalaiskeskuksen sisäministeriön osastoksi 1.3.1995 alkaen ja eriyttää siitä Ulkomaalaisviraston itsenäiseksi virastoksi, johon palkattaisiin 20 uutta työntekijää. Suomi sai siis kaksi yhden hinnalla: Ulkomaalaisviraston ja Ulkomaalaisosaston, jotka julkisuudessa helposti sekoitetaan toisiinsa. Ulkomaalaisosaston työ on teoreettisempaa: kansainvälisiin kokouksiin osallistumista, ulkomaalaispolitiikan suunnittelua ja lakien valmistelua. Veijalainen siirtyi Ulkomaalaisosaston johtoon ja apulaispäällikkö Mielikki Tenhunen nimitettiin itsenäisen keskusviraston ensimmäiseksi johtajaksi. Veijalaisen jälkeen Ulkomaalaisosaston johtoon tuli 1.3.1999 Pentti Visanen.[457] Ulkomaalaisosasto muutti nimensä Maahanmuutto-osastoksi vuoden 2008 alusta ja jakautuu neljään yksikköön.[458]

Ulkomaalaisvirasto oli olemassa yli 12 vuotta, kunnes se muutettiin Maahanmuuttovirastoksi. Nimenmuutoksen ohella toteutettiin vihdoin se, mitä oli jo 16 vuotta suunniteltu: poliisin ja muiden ministeriöiden ulkomaalaisasioita keskitettiin Maahanmuuttovirastoon, jonka työvoimaa kasvatettiin huomattavasti, vaikka edelleenkin uudistuksen täyttä tehoa jouduttiin hidastamaan resurssien puutteesta ja siirtymäajan järjestelyin.

Maahanmuutto- ja erityisesti turvapaikka-asioissa johtaja Heikki Taskinen kokee yhdeksi suurimmista edistysaskeleista maahanmuuttoasioiden keskittämisen yhden ministeriön alaisuuteen. Hän katsoo että tämä on auttanut sen sitkeän mielikuvan purkamisessa, jonka mukaan ministeriöt voidaan jaotella ”koviin” ja ”hyviin”. Taskinen kokee, että aiemmin esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriö oli niin sanotun ”hyvän” ministeriön maineessa ja sisäministeriö, jonka alaisuudessa Ulkomaalaistoimisto, -keskus ja -virasto toimivat, aiheutti enemmän epäluuloja. Ministeriöiden välinen kyräily oli omiaan hukkaamaan resursseja, arvokasta rahaa ja aikaa.[459]

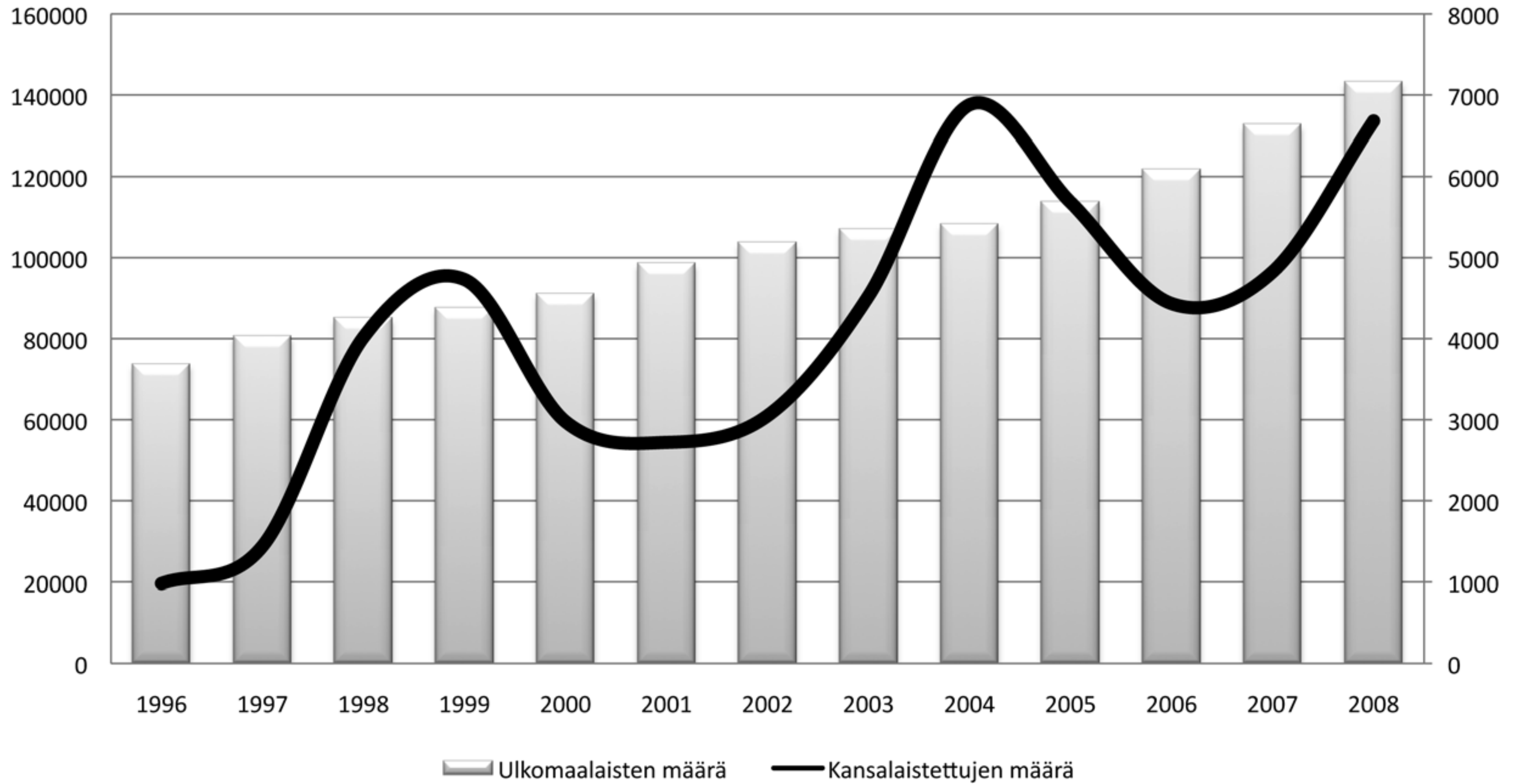
Sisäministeriön ulkopuolelta löytyy vielä epäilijöitäkin. Antti Seppälä kertoo:

- Minusta hajautettu hallinto oli parempi, koska silloin hallinnonalat pitivät silmällä toisiaan. Nyt kukaan ei pidä sisäministeriötä enää silmällä. Sehän on selvää, että jos joku on alainen ja joku pomo, niin eihän siinä enää niin pullikoida. Jos ollaan eri lafkoissa, niin sitten voidaan vähän riidelläkin. Nyt ilmeisesti debatti puuttuu.[460]

Maahanmuuttohallinnon yhdistäminen sisäministeriöön kauhistutti monia siinä määrin, että vuoden 2007 alussa Yleisradio esitti Mauri Aholan käsikirjoittaman 12-osaisen TV-jännityssarjan ”Poikkeustila”, jonka juonena oli sisäministeriön kavala suunnitelma ottaa haltuunsa pakolaisten vastaanottokeskukset ja loukata pakolaisten ihmisoikeuksia. Ulkomaalaisviraston henkilökunta seurasi todentuntuista sarjaa huvittuneella hämmästyksellä, sillä hyvät ideat ja mielen-

452 HS 29.12.1991.
453 AL ja HS 25.4.1992.
454 AL 19.6.1991; KU 24.7.1991.
455 Ulkomaalaiskeskuksen toimintakertomus 1994, s. 16.
456 Matti Saarelainen: Perusteltu pelko – Tutkimus turvapaikanhakijan ja valtion kohtaamisesta suomalaisessa turvapaikkaprosessissa (Poliisin oppikirjasarja 6, Helsinki 1996), s. 38-39; vrt. Petri Uusikylä, Päivi Laine, Ville Valovirta: Uudistuva ulkomaalaisvirasto (Ulkomaalaisviraston julkaisuja 3, Helsinki 2001), s. 44-45.

457 Seppälä, s. 67 ja 74-78.
458 http://www.intermin.fi/intermin/home.nsf/pages/07D3CA32DF2E444FC2256B500049B5D3.
459 Heikki Taskinen 16.6.2009.
460 Antti Seppälä 23.9.2009; vrt. Seppälä, s. 52.

Ulkomaalaisten ja kansalaistettujen määrät 1996-2008
160000
140000
120000
100000
80000
60000
40000
20000
0
8000
7000
6000
5000
4000
3000
2000
1000
0
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
Ulkomaalaisten määrä
Kansalaistettujen määrä

kiintoiset mahdollisuudet aiheiden kehittelyyn hukattiin vainoharhaiseen panetteluun. Vuoden kuluessa kansanedustajat ja ministerit tekivät rohkeasti sen, mistä kuvitteellisessa ohjelmassa turhaan varoitettiin, eikä maailma siihen loppunut.

Vuoden 2008 alusta Ulkomaalaisvirasto tunnettiin Maahanmuuttoviraston nimellä, mutta englanninkielinen nimi Directorate of Immigration vaihdettiin muotoon Finnish Immigration Service, joten käännös pysyi vapaamuotoisena.

MIELIKKI TENHUNEN

Mielikki Tenhunen toimi apulaispäällikkönä vuosia ennen kuin hänet valittiin Ulkomaalaisviraston ensimmäiseksi johtajaksi. Hän tuli ulkoministeriön lakimiehenä Ulkomaalaistoimiston ylitarkastajaksi ja suoraan apulaispäälliköksi samalla kun Veijalainen otti Ulkomaalaistoimiston johtoonsa heinäkuun alussa 1984.[461]

Kari Suomalaisella ei ollut mitään erityistä Tenhusta vastaan, kun hän tarvitsi hahmon pilapiirrokseensa, jossa rahakas somali kertoo Ulkomaalaiskeskuksen edustajalle: ”Ja sitten susi hukkanen puhkui ja puhisi niin, että pakenin hiirien vetämässä kurpitsassa...” – ja ”satutäti Mielikki” kyyneliin purskahtaen myöntää turvapaikan.[462] Tenhunen vain oli naisena sopiva Suomalaisen tarkoittamaan rooliin, edustamaan oletettuja ”hyväntahtoisia hölmöjä”, kuten ylipormestari Raimo Ilaskivi oli suomalaisia viranomaisia kutsunut.

Seuraavana vuonna Helsingin Sanomat julkaisi Tenhusesta ystävällisen 50-vuotishaastattelun. Julkisuuden suosio on kuitenkin arvaamaton. Vain vuosi sen jälkeen kun oli nimitetty viraston johtoon Tenhunen joutui puolustautumaan aggressiivisia toimittajia vastaan, jotka herättelivät hänet muutaman tunnin yöunien jälkeen puhelimitse suoraan radiolähetykseen. Tenhunen ei muistanut ajoissa, että ”yleisen virkamiestavan mukaan virkamies on tavoitettavissa vain virastossa noudatettavana virka-aikana”, kuten kokeneemmat olivat neuvoneet.

Tenhusella on räväkkä ja puhelias luonne. Älykkäänä ihmisenä hän ei malta pitää lyhyitä puheenvuoroja, vaan ajattelee puhuessaan ja antaa puheensa aaltoilla kuulijan mielestä välillä kauaskin aiheeseen, vaikka löytääkin lopulta tiensä takaisin. Persoonallisella tyylillään, yhdistettynä stereotypioihin naisjohtajista, Tenhunen sai oikukkaan maineen. Marraskuun lopulla 1997 tämä kärjistyi suoranaiseen lehdistökampanjaan, jossa kyseenalaistettiin hänen kykynsä hoitaa virkaansa ja kerrottiin alaisten vaativan johtajan vaihtoa. Tenhunen pahastui arvostelusta ja siirtyi talvella yllättäen työministeriöön kansainvälisiin tehtäviin katkerissa tunnelmissa. Hän ei vieläkään halua muistella tarkemmin eronsa vaiheita, mutta antaa tunnustusta Eila Kännölle, joka joulujuhliin kutsuttuna eläkeläisenä seurusteli hänen kanssaan täysin normaalisti, kun moni muu jo vältteli epäsuosioon joutunutta eroavaa johtajaa. Kännölle julkisuuden julmuus oli tuttua ja halveksittavaa populismia.[463]

Eräskin työharjoittelija perui tulonsa Ulkomaalaisvirastoon vuoden 1998 alussa, koska järkyttyi lehtikirjoittelusta, eikä halunnut viettää muutamaa kuukautta niin ”kauheassa paikassa”. Onneksi tilalle löytyi tutkija Kielo Brewis, jonka mielestä oli vain mielenkiintoista nähdä, oliko Tenhusta ja viraston henkeä mustamaalanneissa jutuissa mitään perää; hän viihtyi kyllin hyvin jäädäkseen pysyvään virkaan. Ulkomaalaishallinnossa on aina opittu, ettei kannata uskoa mitään kuulematta eri osapuolia.

Tenhunen, kuten moni muukin, antaa tunnustusta etenkin Jarmo Rantaselle sisäministerinä, joka perehtyi asioihin ilman poliittisia intohimoja eikä sekaantunut asioihin kerätäkseen irtopisteitä julkisuudessa. Viime vaiheita lukuun ottamatta Tenhunen muistelee aikaa ulkomaalaishallinnossa rentona ja mielenkiintoisena. Hän näki jo tuolloin kansainvälisen yhteistyön tärkeyden ulkomaalaispolitiikan kehittämisessä.[464] Hänen työtoverinsa arvostelevat mielen muuttumista turhan herkästi, mutta antavat Tenhuselle myös tunnustusta lahjakkaasta luonteesta:

- Jaoimme Kirkkokadulla toimistotilat niin, että kaksi sihteeriä oli keskimmäisessä huoneessa ja Mielikki ja minä sivuhuoneissa. Ovet olivat jatkuvasti auki ja kanssakäyminen kävi vilkkaana. Hän oli verbaalisesti hyvin lahjakas ja johdonmukainen kannanotoissaan. Hän oli erittäin hyvä yhteys ulospäin. Silloin oli hyvin paljon painetta tiedotusvälineiltä, mutta yhteistyö sujui todella hyvin. Silloin oli tapana, että hyvin monet illat sujuivat toimistossa.[465]

Heikki Sipponen muistaa Tenhusen säästäväisyyden:

- Mielikillä oli kännykkä, jota hänen koiransa oli purrut niin, että kulmahampaan jäljet näkyivät akussa ja muutenkin koira oli ”tuunannut” luurin aivan uuteen uskoon. Ihme kyllä kännykkä kuitenkin vielä toimi. Totesin Mielikille, että ”ethän sinä nyt voi tällaisella soittaa ja että minä otan kännykän ja hommaan sinulle uuden”. Viiden minuutin kuluttua Mielikki soitti, että hän haluaa kännykkänsä takaisin. Se oli kuulemma vielä ihan hyvä puhelin.[466]

461 IS 3.7.1984.
462 HS 11.1.1991.
463 Mielikki Tenhunen 10.9.2009; Seppälä, s. 69.
464 Mielikki Tenhunen 10.9.2009.
465 Matti Bäckman 9.10.2009.
466 Heikki Sipponen 8.9.2009.

Mielikki Tenhunen.

Jussi Ilvesmäki.

Annikki Vanamo-Alho.

Maahanmuuttoviraston päärakennus: Panimokatu 2.

Ylijohtaja Jorma Vuorio.

MUUTTO SILTASAARENKADULLE 1997

Siltasaarenkatu 12 A, Hakaniementorin varrella, oli epäilemättä keskeinen osoite. Asiakkaiden oli helppo löytää perille. Torin, kauppojen, pankin, postin ja muiden palvelujen läheisyys teki lyhyistäkin lounastunneista mielekkäitä. Valitettavasti pitkästä rakennuksesta saatiin käyttöön vain niukasti tiloja, eri kerroksista, joihin Ulkomaalaisvirasto joutui hajautumaan kuin labyrinttiin. Pousi, Berg ja Kaija Korkala kertovat:

- Siltasaarenkadulla muutettiin kerran naapuriin (talot 12 ja 14). Tämän jälkeen suuntana oli Paasivuorenkatu 3. Ihmisiä oli tuolloin eri rakennuksissa ja he liikkuivat toistensa luokse sokkeloisia käytäviä ja hissejä myöten.[467]

- Istuin taloissa 12 ja 16, molemmissa pariinkin otteeseen. Oli asiakkailla ihmettelemistä, minne tulla ja mennä.[468]

- Hakaniemessä toimitilamme oli jaettu Ympyrätaloon ja Siltasaarenkadulle. Hallinto, tietohallinto ja turvapaikankäsittelijät sijaitsivat alkujaan Ympyrätalossa. Siltasaarenkadulla käytössämme oli kolme kerrosta ja kun lukumäärämme vain kasvoi, niin laajenimme viereiseen rakennukseen ja puhkaisimme talojen välille kulkureitin.[469]

- Puhelinvaihde toimi kahdessa talossa vuorotellen, samoin asiakaspalvelu. Onneksi vaihde ulkoistettiin ja minut sijoitettiin kirjaamoon. Isojen ikkunoiden edessä kasvoi suuria puita ja takana häämötti torielämä. Kuitenkin oli niin kiire, että toria tuskin havaitsi varsinkaan kesäisen vihreän lehtiverhon takaa.[470]

- Suurin osa rakennuksesta oli hyvässä kunnossa, mutta kansalaisuusyksikön tiloja ei ollut remontoitu. Yksi työntekijöistä sairastui kun ikkunassa olevasta halkeamasta puhalsi jatkuva viima. Töttermanin Marita ja muutama muu puolestaan sijoitettiin entiseen laitoskeittiöön. Keittiöön oli tuotu huonekaluja, mutta huoneessa oli yhä valtava tiskipöytä. Hakemukset pistettiin astiakaappeihin. Saimme lisätiloja naapurirakennuksesta ja puhkaisimme rakennusten väliin oviaukon. Eri yksiköitä oli samassa kerroksessa keskenään, joten muiden yksiköiden henkilökuntaan tutustui huomattavasti nykyistä paremmin. Tilat olivat aiemmin olleet Suomen Työväen Säästöpankin (STS) käytössä ja kokoushuoneemme oli toiminut johtajien Mauno Koiviston ja Ulf Sundqvistin työhuoneena.[471]

467 Marianne Pousi 9.6.2009.
468 Ritva-Liisa Berg 8.6.2010.
469 Kaija Korkala 16.6.2009.
470 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009.
471 Tiina Suominen 25.6.2009 ja 16.7.2010.

JUSSI ILVESMÄKI

Puolen vuoden ajan, 1.3.–31.8.1998 Ulkomaalaisvirasto joutui tulemaan toimeen virkaa tekevällä johtajalla, joka saatiin viraston sisältä. Jussi Ilvesmäki (1940–2009) oli kaikille tuttu ja helposti lähestyttävä, sillä hänen tyyliinsä oli kuulunut kuljeskella ympäriinsä leppoisasti jututtamassa työntekijöitä, uusimpiakin.

Jussilla oli takanaan pitkä ja varsin monipuolinen virkamiesura. Ensimmäisen kerran hän tuli Sisäasiainministeriön ulkomaalaiskeskuksen palvelukseen vuonna 1991. Jussi työskenteli tuolloin sekä turvapaikkapuolella että silloisessa maahanmuuttoyksikössä. Maaliskuussa 1995 Jussi aloitti Ulkomaalaisvirastossa hallintojohtajana. Hänen johdollaan käynnistyi muun muassa palkkausjärjestelmän uudistamistyö.

Muistamme hänet värikkäänä, spontaanina ja lämpimänä työtoverina, jonka ovi oli aina avoimena. Hänellä oli avarakatseinen ja uutta kehittävä ote asioihin sekä taito kuunnella, ottaa kantaa ja luottaa työtovereiden tekemisiin. Hänellä oli mukava tapa johtaa kävellen, ”management by walking,” kuten hän itse sitä luonnehti. Hän edusti pitkälle sitä kantaa, että töissä saa ja voikin olla mukavaa. Eläkkeelle siirtymishaastattelussaan hän totesi muun muassa, että jos haluaa tehdä työt hyvin, niin ne täytyy tehdä aika rennosti – liikaa jännittämällä mikään ei onnistu.

Jussi oli useimmiten hyvällä tuulella ja ajoittaistenkin vaikeuksien keskellä hän säilytti maanläheisen huumorintajunsa. Kun huumori tekee arjesta siedettävämmän, niin Jussi teki huumorillaan meidän arjestamme paremman. Jussin viimeinen koti sijaitsi Apollonkadulla. Hänen mielirunojaan oli Eino Leinon ”Hymyilevä Apollo”. Sitä hän myös kehotti työtovereitaan lukemaan – ihan ajatuksen kanssa.[472]

MATTI SAARELAINEN JA ANNIKKI VANAMO-ALHO

Valtiotieteen tohtori Matti Saarelainen oli ennen nimitystään toiminut tutkijana Suojelupoliisissa ja julkaissut ulkomaalaispolitiikasta väitöskirjan, jonka aineistona oli 162 turvapaikkahakemusta vuosilta 1991–1993.[473] Hänen akateemiset ansionsa ja poliisikokemuksensa muistetaan ulkomaalaispoliisin arvioissa. Harri Palmu kertoo:

- Matti Saarelainen oli sivistynyt, lukenut ja korkeasti koulutettu mies. Ei kuitenkaan juristi, mutta siinä vaiheessa kun hänet valittiin, ei virkaan haluttukaan juristia, se oli silloisen sisäministeri Jan-Erik Enestamin tahto. Häntä voisi

472 Lyhennetty Marjatta Parviaisen kirjoittamasta Jussi Ilvesmäen muistokirjoituksesta SUVIssa 2.4.2009.
473 Saarelainen, s. 78-79; KU Viikkolehti 8.12.1995; vrt. Seppälän (s. 69-74) tekemä haastattelu.

luonnehtia hyväksi neuvottelijaksi. Hän näki asioita syvemmin ja laajemmin, filosofisemmin. Yhteistyö hänen kanssaan toimi, mutta täytyy kuitenkin sanoa se, että suoranaiset tapauskohtaiset yhteydet vähenivät hänen aikanaan. Se johtui ehkä myös siitä, että UVIn henkilökunta kasvoi siihen aikaan koko ajan ja organisaatio levisi leviämistään. Kun Matti oli ylimpänä päällikkönä, ei ollut tarpeellistakaan ottaa yhteyttä päällikköön, vaan asiat hoidettiin vähän alemmalla tasolla. Matti saattoi suoraankin soittaa, jos oli joku asia, jonka hän halusi selvittää.[474]

Annikki Vanamo-Alho sijaisti Ulkomaalaisviraston johdossa 2.2.–31.5.2003.

MATTI SAARELAINEN: MUISTOJA ULKOMAALAISVIRASTON VUOSILTA 1998–2004

Minut nimitettiin Ulkomaalaisviraston johtoon vuonna 1998. Tunsin talon ja henkilöstön melko hyvin jo useamman vuoden ajalta, joten tässä mielessä otin tehtävän vastaan luottavaisin mielin. Virastossa oli kokenutta ja ammattitaitoista henkilöstöä, jolta sain kiitettävästi tarvitsemaani tukea koko virastossa oloni aikana.

Hyvin nopeasti kävi selväksi mitä tuleman pitää: toimintaympäristössä tapahtuvia nopeita muutoksia ja niitä viiveellä seuraavia lainsäädännön muutoksia. Heti alkuun merkittävin muutos oli 15.8.1998 voimaan tullut kansalaisuuslain muutos, jolla toimivalta kansalaisuusasioissa siirtyi Tasavallan Presidentiltä Ulkomaalaisvirastolle. Samalla mahdollistettiin muutoksen haku.

Myös turvapaikka-asioissa oli merkkejä tulevasta: EU:n alueelle jätettiin vuonna 1998 lähes 300 000 turvapaikkahakemusta, joista valtaosa oli entisen Jugoslavian kansalaisten tekemiä. Seuraavana vuonna myös Suomessa otettiin turvapaikkaprosessi kokonaistarkasteluun, koska nopeutetuksi tarkoitettu menettely oli liian hidas. Itä-Euroopasta, etenkin Slovakiasta ja Puolasta, Suomeen tulleiden turvapaikanhakijoiden määrä kasvoi merkittävästi. Tämä sai aikaan keskustelun, joka johti vuoden 2000 kesällä ulkomaalaislain muutokseen. Ulkomaalaisvirastolle asetettiin seitsemän päivän määräaika, jonka kuluessa päätös oli tehtävä. Päätöksenteko onnistui ja tällä olikin haluttu vaikutus turvapaikanhakijoiden määrään.

Myös DNA-tutkimuksen käyttö perhesiteen selvittämiseksi mahdollistui vuonna 2000. DNA-näytteitä otettiin ulkomailla Nairobissa, Addis Abebassa ja Damaskoksessa. Tietoisuus DNA-tutkimuksen käyttämisen mahdollisuudesta ennaltaehkäisi väärin perustein tehtyjä hakemuksia. Pääsin itsekin seuraamaan paikan päälle virastomme työntekijöiden mielenkiintoista kenttätyöskentelyä Nairobissa ja Addis Abebassa.

Turvapaikanhakijoiden puhuttelut toivat vuodesta 2001 uuden, tutkinnallisen elementin Ulkomaalaisviraston henkilöstön toimenkuvaan. Jo pitkään esillä ollut muutos osoittautui käytännössä mielekkääksi. Samalla kehitettiin voimakkaasti puhutteluja ja päätöksentekoa tukevaa maatietoutta. Maatietopalvelusta onkin sittemmin kehittynyt ammattitaitoinen ja arvostettu kriisialueiden asioiden osaaja.

Vuonna 2001 viraston toiminnassa päästiin tilanteeseen, jossa käsittelyajat lyhenivät kauttaaltaan. Tässä onnistuttiin lisäresursoinnin ja toimintatapojen hienosäädön ansiosta. Keväällä 2002 jouduttiin kuitenkin kovalle säästökuurille ja huoli määräaikaisen henkilöstön tulevaisuudesta oli suuri.

Syyskuussa 2002 esitin julkisuudessa, että turvapaikanhakijoiden vastaanotto tulisi siirtää työministeriöltä sisäministeriön eli käytännössä Ulkomaalaisviraston ohjaukseen. Tämä, sinänsä jo kauan keskusteluissa ollut ajatus, perustui kokemukseen siitä, että hajautettu malli oli hidasliikkeinen, tehoton ja kallis. Mielestäni oli tärkeää, että turvapaikkaprosessi nähtäisiin kokonaisuutena ja että sen suunnittelu ja toteutus olisi yhden ja saman hallinnon ohjauksessa.

Vuosina 2003–2004 Ulkomaalaisviraston toimintaan vaikutti voimakkaasti ainakin kolme merkittävää asiaa. Ensinnäkin molemmat viraston kannalta keskeiset lait, kansalaisuuslaki ja ulkomaalaislaki, muuttuivat. Toiseksi sisäministeriö selvitti viraston toimintojen alueellistamista ja asiasta tehtyjä päätöksiä vietiin virastossa ripeästi eteenpäin. Kolmas asia liittyi toiminnan tehostamiseen ja erityisesti hakemusten läpivientiaikojen lyhentämiseen. Tätä varten asetettiin erityinen hanke, joka kattoi koko viraston toiminnan.

Ulkomaalaisviraston alueellistamisesta tehtiin sisäministeriössä päätös maaliskuussa 2004. Sen mukaan virasto perusti Saimaan alueyksikön Lappeenrantaan ja vakinaisti Kuhmon tulosalueen. Virasto oli ollut alueellistamisessa omatoiminen ja ministeriön päätös vahvisti tilanteen. Ulkomaalaisvirasto oli kehittänyt myös puhelinpalveluaan, joka myös alueellistettiin ja ulkoistettiin.

UVI:n alueellistamistoimenpiteiden keskeinen ajatus oli se, että siirretään työtä, ei niinkään ihmisiä. Tukea tälle toiminnalle sain kyllä ministeriöstä ennen varsinaisia päätöksiäkin. Jo edesmennyt ylijohtaja

474 Harri Palmu 22.9.2009.

Pekka Kilpi muun muassa kannusti hankkeessa toteamalla minulle useaan otteeseen, että ”ota vaan vahva etunoja tässä alueellistamisasiassa”.

Ulkomaalaisviraston vuonna 1998 muotoileman toiminta-ajatuksen mukaisesti viraston keskeinen tavoite oli hallitun maahanmuuton edistäminen. Tähän ajateltiin päästävän sujuvalla päätöksenteolla, jota tuki avoin ja aktiivinen tiedottaminen ja selkeä neuvonta. Johtavana taustaajatuksena oli se, että selkeä lupapolitiikka edistää maassa olevien ulkomaalaisten integroitumista, koska se ensinnäkin vähentää perusväestön tuntemia epäluuloja ulkomaalaisia ja heidän oleskelunsa perusteita kohtaan. Toisaalta se vähentää ulkomaalaisten itsensä tuntemaa epätietoisuutta omasta tulevaisuudestaan.

Suomessa alettiin keskustella vuoden 2000 paikkeilla varovaisesti aktiivisen maahanmuuttopolitiikan luomisesta. Taustalla oli ennuste, että Suomella on edessään työvoimapula kaikilla toimialoilla. Aktiivisuudella tarkoitettiin sitä, että maahanmuuttopolitiikka on aloitteellista, valikoivaa ja siten kohdennettua, että se vastaa työmarkkinoiden tarpeisiin. Julkinen keskustelu maahanmuutosta keskittyi kuitenkin liikaa turvapaikanhakuprosessiin ja viranomaistoimintaan. Nämä populistisimmat aiheet peittosivat alleen muita tärkeitä maahanmuuttopolitiikan osa-alueita, eikä keskustelu esimerkiksi Suomen maahanmuuttopolitiikan strategiasta juurikaan virinnyt.

Puhuminen monikulttuurisuudesta oli kuitenkin muodikasta. Usein sillä tarkoitettiin vieraiden kielten sorinaa katuvilinässä tai etnisten ravintoloiden runsautta. Monien kulttuurien täysimääräinen kohtaaminen ei tietenkään ole näin vaivatonta, vaan tilanne tuo usein kaikille osapuolille yllätyksiä, ongelmia ja suoranaisia vaikeuksia. Niistäkin on kuitenkin uskallettava puhua. Ongelmien kieltäminen avaa vain portteja muukalaisvihalle, syrjinnälle ja molemminpuolisille epäluuloille.

Vuonna 2002 lopetin erään alustukseni sanoihin, jotka edelleenkin kuvaavat näkemystäni ja kokemuksiani maahanmuuttopolitiikan perusteista:

”Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan säilyttäminen vaatii maahanmuuttajien määrän kasvua. Tätä varten olisi luotava systemaattinen maahanmuuttopolitiikka, jolla tulee olla laaja yhteiskunnallinen tuki takanaan. Suomalaisessa yhteiskunnassa tämä mielestäni vaatii sitä, että maahanmuutto on jatkossakin uskottavasti viranomaisten hallinnassa. Vain siten voidaan päästä siihen, että maahanmuuttajille kuuluvat oikeudet ja heitä koskevat velvollisuudet toteutuvat yhteiskunnassamme. Täten lievennetään lisääntyvän maahanmuuton synnyttämiä jännitteitä ja minimoidaan sen laukaisemia kielteisiä ilmiöitä.”

AFGAANIT

Afganistanin kommunistinen vallankumous vuonna 1978 ja neuvostomiehitys seuraavana vuonna käynnistivät sissisodan ja ajoivat naapurimaihin miljoonia pakolaisia. Harva tuli omin voimin Eurooppaan asti, mutta vuosina 1999–2006 Iranin ja Pakistanin leireiltä sekä Intiasta, jonka kaupunkeihin afgaaneja oli myös kulkeutunut, valittiin kiintiöpakolaisia. Heitä seurasivat perheenjäsenet joko myöhemmissä kiintiövalinnoissa, perheenyhdistämispäätöksillä tai turvapaikanhakijoina. Afgaanien valitsemista jatkettiin vielä neljä vuotta sen jälkeen, kun Yhdysvaltain johtama kansainvälinen sotilaallinen interventio oli palauttanut maahan kohtuullisen rauhantilan ja mahdollistanut viiden miljoonan afgaanin paluun kotimaahansa. Osittain tämä johtui Suomen hitaudesta reagoida muuttuneisiin olosuhteisiin, mutta osittain siitä, että Iraniin jäi lähinnä hazarakansallisuuteen kuuluvia perheitä, jotka olivat eläneet melkein 30 vuotta – lapset ja nuoret siis koko ikänsä – Afganistanin ulkopuolella, eivätkä halunneet palata tuntemattomaan. Suomessa arvioidaan olevan nykyisin yli 3200 afgaania.

Maatietopalvelun tutkijat tekivät tiedonhankintamatkoja Afganistaniin syyskuussa 2006 ja syyskuussa 2009.

ITÄ-EUROOPAN ROMANIT

Suomeen on 1500-luvulta alkaen tullut mustalaisia eli romaneja, joiden kiertelevää elämäntapaa on paheksuttu ja maahantuloa rajoitettu joskus jyrkilläkin kielloilla. Heidän käännyttämisensä Venäjälle oli toistuvana uutisaiheena 1800-luvun lehdissä.[475] Slovakian romaneja pyrki Suomeen heinäkuussa 1969 ja pakistanilaisia romaneja syytettiin huijauksista joulukuussa 1969. Unkarin ja Bulgarian romaneja kierteli Suomessa kolme vuotta myöhemmin.[476]

Kesällä 1999 Itä-Euroopan romanit ilmestyivät jälleen sankoin joukoin Suomeen, tällä kertaa ajalle tunnusomaisesti turvapaikanhakijoina, vaikka heidän kotimaansa olivat jo liittymässä Euroopan unioniin eivätkä vainonneet kansalaisiaan. Romanit vetosivat vain yleisesti ankeisiin elinoloihinsa ja pinttyneeseen

475 Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 510-513.
476 Die Presse 13.8.1969, Savo 15.1.1970, HS 26.6. ja 20.11.1972; Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 519-520.

syrjintään. Ulkomaalaispoliisin mukaan "aika moni turvapaikkaa hakenut romani kertoi suoraan maahantulon syyksi sen, että päivärahaa ja muuta tukea säästämällä kotiin viemisiksi jää niin paljon rahaa, että sillä elää kotimaassa hyvin pitkän ajan."[477]

Kun puolet turvapaikanhakijoista oli Slovakian romaneja ja laskelmat näyttivät Suomeen kertyvän vuosituhannen vaihteeseen mennessä 30 000 romania, Slovakialle määrättiin vuosina 1999–2000 kahdesti puolen vuoden pituinen viisumipakko, lakia muutettiin ja henkilökuntaa keskitettiin muista tehtävistään kielteisten päätösten tekemiseen turvapaikkahakemuksiin. Nopeutettu menettely takasi ratkaisun viikossa ja täytäntöönpanon kahdessa viikossa. Se nostatti keskustelua, mutta Helsingin hallinto-oikeus ja ulkomaalaisvaltuutettu hyväksyivät nopeutetun käsittelyn.[478] Tämä tehosi, mutta vain hetkeksi, sillä 2000-luvun puolella romanit palasivat Helsingin katukuvaan. Vuonna 2002 Romaniasta tuli turvapaikanhakijatilastojen kärkimaa ja myös kuusi seuraavaa sijaa menivät Euroopan maille. Parempaa sosiaaliturvaa hakevien Romanian kerjäläisten tulo alkoi kesällä 2007 ja sitä seurasivat myymälävarkaudet sekä asuntomurrot. Toisinaan vaimot pakotetaan kerjäämään, tytöt naitetaan alaikäisinä ja pikkulapset jätetään heitteille tai heidän terveytensä vaarannetaan alkeellisissa leirimajoituksissa.[479] Ilmiölle ei ole löydetty kestävää ratkaisua muutamaan vuosisataan.

MYANMARILAISET

Burman sotilashallitus vaihtoi maansa nimen oikeinkirjoituksen Myanmariksi vuonna 1989. Taustalla ei ollut varsinaisesti nimenmuutos, vaan samanlainen omakielisen kirjoitusasun puhdistaminen englannin vaikutuksesta, jonka vuoksi monien Intian kaupunkien nimet muutettiin hindujen ääriliikkeen tahdosta. Molemmissa maissa nimikysymykseen liittyy poliittisia kannanottoja. Toisaalta burmalaiset ovat vain yksi maan monista kansallisuuksista, joskin kaksi kolmasosaa kaikista myanmarilaisista. Myanmar on yli 20 vuoden ajan luettu maailman totalitaarisimpiin valtioihin ja osa sen vähemmistökansoista on ollut aseellisessa kapinassa jo parin sukupolven ajan. Naapurimaassa Thaimaassa elää miljoonasta kolmeen miljoonaan myanmarilaista, joista osa on tunnustettu pakolaisiksi ja asuu rajaseudun leireillä ja osa kaupungeissa.

477 Palmu.
478 Seppälä, s. 53 ja (Jorma Peitsalon haastattelu) 171; Jaakkola, s. 162.
479 Airi Markkanen: Romanit tiellä – Helsingin kovilla kaduilla "Firlandassa" (Sukutieto 3–4 /2009, s. 20-26), s. 24-26.

Kesäkuussa 2000 Suomi valitsi Thaimaasta 102 myanmarilaista kiintiöpakolaista ja seuraavana vuonna yhden; vuonna 2005 valittiin peräti 327 myanmarillaista.[480]

Marraskuun 2006 kiintiövalintamatkaan Pohjois-Thaimaahan osallistui Ulkomaalaisvirastosta peräti neljä virkamiestä, koska Suojelupoliisi ei tällä kertaa voinut irrottaa urakkaan omaa henkilöstöään. Haastatteluihin saatiin yli 400 pakolaista, joista 376 valittiin Suomeen. Suurin osa kuului karennien vähemmistökansallisuuteen ja joutunut jättämään kotinsa armeijan hyökkäyksessä. "Sotilaat veivät talot ja tavarat, polttivat kylät, tappoivat kotieläimet ja alistivat asukkaat kantajikseen. Haastatteluissa näihin kauhuihin ei menty kovin syvälle, koska haastatteluolosuhteissa ei ollut mitään äänieristystä."[481]

KESKISEN AFRIKAN PAKOLAISET

Egyptistä valittiin vuosina 2001–2004 sudanilaisia kiintiöpakolaisia: vuosittain 110, 130, 158 ja 129, minkä lisäksi viimeisenä vuonna valittiin Libanonista 113 sudanilaista. Näin Suomeen tuli 640 sudanilaista, enimmäkseen dinkoja, maan eteläosan mustista heimoista.[482]

Vuodesta 2007 on pakolaiskiintiöihin mahdutettu tutsitaustaisia pakolaisia Itä-Kongosta (entisestä Zairesta), lähinnä Kivun alueelta, jolla kärsitään yhä Ruandan tutsien kansanmurhaa vuonna 1994 seuranneesta pakolaisuudesta ja väkivallasta. Kiintiövalintamatkan yhteydessä maatietopalvelun tutkija teki tiedonhankintaa Ruandassa 29.5.–3.6.2008. Heinäkuussa 2008 päätettiin valita 152 itäkongolaista ja neljä oletettavasti burundilaista kiintiöpakolaista, joukossa runsaasti lapsena raiskattuja naisia, joiden asema yksinhuoltajina oli turvaton myös pakolaisleirillä.[483]

Suomeen on tullut myös tutseille vihamielisten hutujen ääriryhmien edustajia, joista Porvooseen asettunut pastori Francois Bazaramba paljastui vuosien päästä epäillyksi osallisuudesta joukkomurhiin ja asetettiin syytteeseen Itä-Uudenmaan käräjillä. Oikeus kuuli todistajia Ruandassa ja tuomitsi syytetyn joukkotuhonnasta elinkautiseen vankeuteen. Häntä ei luovutettu Ruandaan. Suomen oikeuslaitokselle 2,8 miljoonaa euroa maksanut oikeudenkäynti ja vankeinhoidon kustannukset nostattivat vilkasta keskustelua.[484] Aiempaakin huolellisemmalla kiintiöpakolaisten ja turvapaikanhakijoiden taustojen tarkistamisella voitaisiin jossain määrin nopeuttaa tällaisten tapausten paljastumisia, mutta mitenkään ei

480 Ulkomaalaisviraston vuosikertomukset 2000-2001 ja 2005.
481 Ulkomaalaisviraston vuosikertomus 2006, s. 11.
482 Ulkomaalaisviraston vuosikertomukset 2001-2004; Riku Santaharju 11.6.2010.
483 Kiintiöpakolaisten valintamatka – Matkaraportti (6.8.2008), Maahanmuuttoviraston arkisto.
484 Riku Santaharju 11.6.2010; HS 11.6.2010.

voida kokonaan estää rikollisten soluttautumista uhriensa joukkoon paetessaan oman maansa oikeutta.

MUUTTO PANIMOKADULLE 2002

Kesäkuun alussa 2002 Ulkomaalaisvirasto muutti jälleen, mutta tällä kertaa uudistaloon, josta saatiin käyttöön peräti kuusi kerrosta ja kellarit. Aluksi tämä tila tuntui väljältä, mutta muutamassa vuodessa nekin kävivät ahtaaksi, alueellistamisesta huolimatta. Maahanmuuttokirjastoa varten jouduttiin vuokraamaan tila vastapäisestä talosta. Panimokadun ja Lautatarhankadun kulmassa Hermannin kaupunginosassa olevasta talosta on lyhyt matka Kalasataman metroasemaan, mutta sen enempää siellä kuin lähiympäristössäkään ei ole järin paljon tekemistä lounastunneilla. Pankki- ja muiden asioiden hoito oli yritettävä ajoittaa työpäivän päätteeksi, mihin ei jäänyt paljon aikaa. Kerstin Borg Luumi ja Ritva-Liisa Berg kertovat:

- Panimokadulle muutto toi muassaan niin hyvää kuin huonoakin. Työmatkani lyheni ja työtilamme on moderni ja hieno, mutta jäin kaipaamaan Hakaniemen toria kaikkine kauppoineen ja kahviloineen, joihin ruokatunnilla saattoi pistäytyä. Kello- ja kulkukorttijärjestelmän tulo Panimokadulle muutettuamme aiheutti henkilöstössä epäluuloista mutinaa, aivan kuten uudet telefaksit ja tietokoneetkin aikoinaan. Samalla lailla niihinkin silti totuttiin suhteellisen kivuttomasti. Alkuun en kylläkään luottanut koko kellokorttijärjestelmään, vaan pidin sivussa omaa varjokirjanpitoa työtunneistani. Jossakin vaiheessa ymmärsin, että kyllä se laite ihan oikein tuntini laskee ilman apuanikin.[485]

Talon tekniset ratkaisut aiheuttivat harmillisia yllätyksiä: kellokortti oli kuukausikaupalla epäkunnossa, korkealla katosta irronneita lamppujen katkaisimia ei oman talon väki saanut itse laittaa paikoilleen, vesivahingot valtasivat kerroksia ja ilmastointi temppuili:

- Ihka uudelta tuoksuvassa tiilitalossa tulikin, yllätys, yllätys, kesähelteellä vilu. Villaa ylle, jotta tarkeni rekisteröidä![486]

Silti Helsingin Sanomien sunnuntaitoimittajan arvostelu tuntui kohtuuttomalta kun hän kierreltyään puoli päivää toimitiloissa tuomitsi viherkasvitkin kuolemaan viraston kalseassa ilmapiirissä. Kuten niin usein, uljas toimittaja kieltäytyi antamasta avomielisen esittelyn ja esitelmien häiritä juttunsa ennalta päätettyä sävyä.

- Panimokadulla piti tuttuja etsiskellä eri kerroksista monien lukkojen takaa. Pelastuksena oli Sodexo, koska ei ollut oikein muuta paikkaa missä käydä. Töitten lisääntyessä ei tosin kohta ollut aikaakaan tavata ketään. Henkilökunta lisääntyi, vieraat ihmiset tulivat vastaan. Heidän nimistään minulla ei ollut tiertoakaan, eikä yhteisiä töitä – tai olihan niitä, heidän tekemiään ratkaisuja postittelin.[487]

ALUEELLISTAMINEN

Ulkomaalaisviraston puhelinvaihde oli siirretty Kuhmoon huhtikuussa 2001. Seuraavana vuonna sen seuraksi Kuhmoon siirtyi PATUn tulosalue Eurooppa 3, joka nimettiin vuonna 2003 Kainuun alueyksiköksi. Lappeenrantaan perustettiin kesäkuun alussa 2004 Saimaan alueyksikkö. Näitä varten saatiin lisävirkoja, sillä Esko Repo oli ainoa vakinaisessa virassa ollut, joka muutti Helsingistä Lappeenrantaan:

- Varsinaisesti turvapaikka-asioiden pariin siirryin vasta vapusta 2004 alueyksikön aloittaessa toimintansa. Silloin astui voimaan myös lainmuutos, jolla Ulkomaalaisviraston edellytettiin puhuttelevan kaikki turvapaikanhakijat. Vastaanottokeskusten ollessa ympäri Suomea oli tarpeen perustaa aluetoimipisteitäkin lähemmäksi vastaanottokeskusta, mutta tämä toteutui vain Lappeenrannassa. Maaliskuussa 2005 entinen pakolais- ja turvapaikkayksikkö sekä alueyksikkö yhdistettiin ja minut määrättiin uuden, neljän tulosalueen yksikön johtoon. Sen jälkeen olen vastannut turvapaikkapäätöksenteosta ja opetellut tätä alueellistamista.[488]

Helsinki-Vantaan lentokentällä maaliskuussa 2005 avattu lentokenttäyksikkö jäi kuitenkin lyhytikäiseksi:

- Esa Markkasen selvityksessä ja SM:n päätöksessä mainittiin, että UVIn tulisi perustaa toimipiste myös lentokentälle. Tämä aloitti maaliskuussa 2005 seitsemän henkilön voimin. Tarkoitus oli tehdä lentokentällä kahta vuoroa. Tehtävänä muun muassa kiireelliset hakemukset (mahdollinen puhuttelu jo heti kentällä) sekä päätöksenteko poliisilta ja rajalta tuleviin käännyttämisesityksiin (ei siis tp-hakijoina olevia, vaan rikoksiin syyllistyneitä ja luvattomasti oleskelevia). Ongelmana heti oli tilakysymys ja resurssien vähäisyys. Saimme melko ahtaat ja epäkäytännölliset tilat, eikä sitä tehtävää kyetty kehittämään ja viemään eteenpäin noin vähäisellä henkilöstöllä. Iltavuorossa oli käytännössä vain yksi henkilö. Ilmailuviranomaiset eivät erityisemmin arvostaneet läsnäoloamme eikä tiloista keskusteltaessa mitään parempaa meille osoitettu. Näiden käytännön syiden vuoksi ylijohtaja päätti lopettaa kokeilun lokakuun loppuun 2005.[489]

485 Kerstin Borg-Luumi 12.6.2009.
486 Ritva-Liisa Berg 4.1.2008.
487 Ritva-Liisa Berg 8.6.2010.
488 Esko Repo 17.3.2010; vrt. Ulkomaalaisviraston vuosikertomus 2005.
489 Esko Repo 28.6.2010; vrt. Ulkomaalaisviraston vuosikertomukset 2003-2005 sekä Seppälän (s. 171-173) tekemä Joma Peitsalon haastattelu, s. 172.

Maahanmuuttovirasto on alueellistunut tehokkaasti.

Oulun toimitila.

Kuhmon toimitila.

Imatran toimitila.

Lappeenrannan toimitila.

Tiedonhankintamatkalla Afganistanissa: Ritva Jyrkkä, Pekka Martin, Antero Leitzinger ja poliisista komisario Liisa Lintuluoto.

Tiedonhankintamatka Pohjois-Irakin kurdialueelle. Cihanbeylin kunnan keskustassa on turkkilaiseen tapaan tasavallan perustajan Kemal Atatürkin patsas.

Dohukin basaari ja Arbilin vihanneskauppa.

Virka-Audin edessä virastomestarit Timo Penttinen, Eero Kempas, Aatos Lindroos, Heikki Sipponen ja Sami Nybom.

Repo arvostelee vastaanottokeskusten perustamista suunnittelemattomasti pitkin ja poikin Suomea – niitä ikään kuin ”ammutaan haulikolla Suomen kartalle”. Ulkomaalaisvirastolle oli kuitenkin järkevää perustaa uusia toimipisteitä sinne, missä olivat hakijatkin, kuten Ouluun ja Imatraan:

- Tällä hetkelläkin viranomaiset suunnittelevat toimintoja siten, että keskitetään kunkin viranomaisen resurssit ja osaaminen tietyille painopistealueille: pääkaupunkiseutu, Kaakkois-Suomi, Oulun seutu, Turun seutu ja mahdollisesti Vaasan seutu. Näillä alueilla ovat vastaanottokeskukset, poliisin resursseja ja valtaosin meidänkin. Tällä tavalla näen, että tulemme toimimaan jatkossakin. Toki resurssimme ovat olleet määräaikaisia, eikä vielä edes Imatran ja Oulun sekä uusien Helsingin tulosalueiden jatkamisesta ensi vuonna ole mitään varmuutta.[490]

ESA MARKKANEN

Saarelaisen paluu Suojelupoliisiin tuli yllätyksenä monille. Ulkomaalaishallinnossa oli aiemminkin koettu siirtymäkausia ja viransijaisuuksia, mutta Saarelaisen jälkeen pysyvän seuraajan nimittäminen pitkittyi ja aiheutti epävarmuutta, kun muutenkin oltiin rasittuneita alituisista muutoista ja muutoksista. Kännön jälkeinen neljännesvuosisata sisälsi kolme nimenmuutosta (1989, 1995, 2007/2008), kolme ulkomaalais- tai kansalaisuuslain kokonaisuudistusta (1991, 2003, 2004), kolme suurta muuttoa uusiin tiloihin (1990, 1996–1997, 2002) sekä neljä suhteellisen pitkäaikaisen johtajan vaihdosta (1989, 1995, 1998, 2004). Jokin näistä ”kirouksista” osui kohdalle ennen kuin neljä vuotta oli ehtinyt kulua edellisestä.

Esa Markkasen johtama siirtymäkausi kesti vain puoli vuotta 1.4.–30.9.2004, mutta henkilöstölle aika jäi mieleen kiireisenä ja myllerrysten saattelemana.

JORMA VUORIO

Jorma Vuorion poliisikokemus helpotti yhteistyötä ulkomaalaispoliisin kanssa:

– Tunsin Jorman jossain määrin ennen kuin hän tuli tänne. Poliisissa häntä pidettiin hyvänä organisoijana. Kun hän tuli Ulkomaalaisviraston, nykyisen Maahanmuuttoviraston päälliköksi, niin kyllä siinä heti oli vähän uusia tuulia verrattuna aikaisempaan. Sain hänestä heti alussa aktiivisen kuvan. Ja tietyllä lailla hän on voimakastahtoinen kaveri. Meillä tuli kerran erimielisyyttä, ei mitään kovin vakavaa, kun hän antoi eräässä tapauksessa Ulkomaalaisvirastolta suoran määräyksen poliisille, että mitä pitäisi tehdä. Ja meidän mielestämme asia meni vähän poskelleen. Ainakin se olisi pitänyt hoitaa poliisiosaston kautta, koska kyseessä oli lisätehtävä paikallispoliisille. Mutta kaikki tällaiset asiat, pikkujutut, selvitettiin sitten kyllä hyvässä ymmärryksessä keskinäisin neuvotteluin.[491]

JORMA VUORIO: YLIJOHTAJANA JATKUVASSA MUUTOKSESSA

Aloitin Ulkomaalaisviraston ylijohtajana 1.10.2004. Virastossa oli juuri toteutettu ja osittain vielä käynnissä erilaisia toiminnan tehostamishankkeita ja osa toiminnoista oli muutama kuukausi aiemmin alueellistettu. Tulin virastoon sen ulkopuolelta poliisihallinnosta, joten en tuntenut kovin hyvin Ulkomaalaisviraston tehtäviä enkä oikeastaan ketään sen henkilöstöstä. Virkaa tekevä ylijohtaja Esa Markkanen perehdytti minut kuitenkin nopeasti ja ammattitaitoisesti viraston toimintoihin.

Aivan alkuvaiheessa minulle selvisi, että olin tullut todellisten oman alansa asiantuntijoiden joukkoon. Vastaanotto oli myös lämmin ja kaikesta ilmeni se, että henkilöstö oli valmis sitoutumaan toiminnan kehittämiseen. Se antoi vahvan tunteen siitä, että asioita olisi helppo viedä eteenpäin. Aika alkuvaiheessa sain myös tuntumaa median ja Ulkomaalaisviraston suhteisiin. Virastoa arvosteltiin säännöllisesti yksittäisten päätöstemme pohjalta, joihin salassapitosäännösten vuoksi ei voinut yksityiskohtaisesti vastata. Vastineessamme saatoimme vain selostaa päätöksen taustalla olevaa lainsäädäntöä ja sitten meitä moitittiin pykälien taakse menemisestä.

Ryhdyimme miettimään keinoja miten voisimme muuttaa toimintaamme avoimemmaksi ja samalla kehittää suhteitamme mediaan. Tässä virastomme viestintäyksiköllä oli tärkeä rooli. Sieltä löytyivät myös ne ehdotukset, joihin nykyinen viestintäpolitiikkamme ja toimintamallimme median kanssa perustuvat. Tänä päivänä tietoa medialle pyritään tuottamaan säännöllisesti ja toimittajille järjestetään taustainfoja ajankohtaisista asioista. Edelleen yksittäisiä päätöksiämme esitellään julkisuudessa, mutta ei ehkä aina niin kielteisessä sävyssä kuin aiemmin. Toiminnallemme ja sen perusteille löytyy yhä enemmän myös ymmärrystä.

Ensimmäisenä vuotenani ylijohtajana uudistimme viraston organisaatiota ja tehtäväjakoja yksiköiden välillä. Sitten jatkoimme kehittämis-

490 Esko Repo 28.6.2010.

491 Harri Palmu 22.9.2009.

työtä päivittämällä viraston vision ja laatimalla toiminnalle strategian. Koko henkilöstön yhteistyöllä määriteltiin viraston toiminnalle lisäksi arvot ja aloitettiin toiminnan laadun suunnitelmallinen kehittäminen. Tässä kaikessa ei olisi onnistuttu ilman henkilöstön vahvaa myötävaikutusta. Perustimme virastolle myös laaja-alaisen neuvottelukunnan, jossa on edustettuina tärkeimpien sidosryhmiemme lisäksi toimintamme kannalta merkittäviä järjestöjä ja muita tahoja. Tavoitteena on, että neuvottelukunnan asiantuntemusta käytetään myös aktiivisesti virastomme toiminnan kehittämisessä.

Työskentely virastossa on opettanut minut siihen, että maahanmuuttohallinnon toimintaympäristössä muutokset voivat olla todella nopeita ja ennakoimattomia. Yleensä ne vaikuttavat myös virastoon vireille tulevien asioiden määrään. Näin kävi vuonna 2005 kun turvapaikanhakijoiden määrä kasvoi lähes 4000:een. Kasvu johtui pääasiassa bulgarialaisten hakijoiden suuresta määrästä ja ns. Dublin-tapausten voimakkaasta lisääntymisestä. Lähes puolet hakijoista oli hakenut turvapaikkaa jo aiemmin jostain muusta EU-maasta tai Norjasta. Seuraavina vuosina turvapaikanhakijoiden määrä lähti sitten ennakoimattomaan laskuun. Vuonna 2007 hakijoita oli vain 1500 kunnes 2008 kasvu alkoi uudelleen ja Suomeen päätyi yli 4000 turvapaikanhakijaa. Vuonna 2009 hakijamäärän kasvu on jatkunut edelleen.

Samanlaisia muutoksia on koettu myös oleskelulupahakemusten käsittelyssä. Talouskasvun aikana ulkomailta Suomeen työhön tulevien määrä kasvoi tasaisesti ja kaksinkertaistui vuonna 2008 vuoteen 2004 verrattuna. Hakijoita oli tuolloin jo yli 7000. Lama näkyi vuonna 2009 myös työntekijöiden oleskelulupien määrässä. Pudotusta edelliseen vuoteen verrattuna oli lähes 50 %. Sen sijaan perheenyhdistämisten kautta maahan tulevien määrä on tasaisessa kasvussa. Vuonna 2011 hakemuksia voidaan ennustaa tulevan vireille kaksinkertainen määrä vuoteen 2008 verrattuna, koska turvapaikanhakijoista noin 40 % saa myönteisen oleskeluluvan ja suuri osa heistä käynnistää sitten perheenyhdistämismenettelyn.

Kansalaisuusasiat olivat pahasti ruuhkassa aloittaessani virastossa. Tähän liittyviä tehostamishankkeita oli vireillä, mutta tavoite eli ruuhkien purku 2008 loppuun mennessä tuntui melko mahdottomalta saavuttaa, koska käsittelyajat olivat lähes kolmen vuoden pituiset. Kansalaisuusyksikkö kehitti kuitenkin määrätietoisesti toimintaansa ja toimintaprosessejaan, mitä tuettiin vielä tulospalkkaushankkeella. Tämän tuloksena ruuhkat saatiin purettua määräajassa ja käsittelyajat kohtuulliselle tasolle.

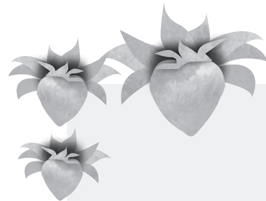
Viraston asiakaspalvelu on viraston alkuajoista lähtien ollut erittäin haasteellinen tehtäväkokonaisuus. Ulkomaalaisvirastossa laadittiin vuoden 2007 lopulla kattava asiakaspalvelun kehittämisselvitys konkreettisine toimenpide-ehdotuksineen. Samassa yhteydessä virastoon perustettiin asiakaspalvelujohtajan virka. Vuoden 2008 syksyllä virastossa käynnistettiin koko henkilöstölle suunnattu asiakaspalvelun kehittämishanke, jossa tavoitteena oli luoda virastolle yhteiset hyvän asiakaspalvelun periaatteet. Keväällä 2009 periaatteet julkistettiin ja alkoi niiden jalkautustyö. Vaikka virastoa on usein moitittu asioiden ruuhkautumisesta ja pitkistä käsittelyajoista niin tässäkin hankkeessa oli nähtävissä koko henkilöstön aito sitoutuminen asiakaspalvelun edelleen kehittämiseen.

Ulkomaalaisvirastosta tuli Maahanmuuttovirasto 1.1.2008. Jo edellisenä syksynä oli sisäministeriön toimesta käynnistetty hanke maahanmuuttohallinnon ja Maahanmuuttoviraston toiminnan kehittämiseksi selvitysmies Ole Norrbackin johdolla. Toimeksianto oli hyvin laaja. Keskeistä oli kuitenkin arvioida ministeriön ja viraston välistä tehtäväjakoa maahanmuuttopolitiikan toteuttamisessa ja tehdä esitykset tehtävien mahdollisesta siirtämisestä sekä tehdä tarvittavat toimenpidesuositukset päätöksenteon nopeuttamiseksi ja viraston tulosohjauksen ja asiakaspalvelun kehittämiseksi.

Selvitysmies antoi raporttinsa 30.4.2008. Julkistaminen tapahtui Maahanmuuttoviraston auditoriossa ministeri Astrid Thorsin läsnä ollessa. Kaikki odotimme jännityksellä mitä tuleman piti. Selvitys sisältää yhteensä 35 erilaista ehdotusta. Perusajatuksena on, että Maahanmuuttovirastosta rakennetaan hallitusohjelman hengen mukaisesti maahanmuuton eri osa-alueita hoitava, kaikki maahanmuuttohallinnon keskeiset toiminnot käsittävä keskusvirasto. Merkittävimpinä uusina tehtävinä virastolle esitetään kokonaisvastuuta työntekijöiden oleskelulupajärjestelmästä, viisumiasioiden lupahallintotehtävistä, turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskusten käytännön ohjauksesta ja kotouttamispalvelujen toimeenpanon ohjauksesta. Maahanmuuttoviraston näkökulmasta selvityshankkeen ehdotukset kertovat ennen kaikkea siitä, että viraston toimintaan ja siellä tehtyyn kehittämistyöhön luotetaan. Tämä oli samalla hieno palaute henkilöstölle heidän onnistuneesta työstään.

Viraston siirtyessä uudelle vuosikymmenelle on sille tulossa myös uusia tehtäviä. Turvapaikanhakijoiden vastaanottotoiminnan ohjausvastuu siirrettiin vuoden 2010 alusta Maahanmuuttovirastolle. Tehtävä on haasteellinen vastaanottoverkoston laajennuttua lähes kaikkialle Suomeen

turvapaikanhakijoiden määrän nopean kasvun myötä. Työt eivät virastossa muutenkaan vähene. Voidaan ennustaa, että viiden vuoden kuluttua vireille tulevien asioiden määrä on noin 50 % suurempi kuin tänä päivänä. Olemme kuitenkin pyrkineet valmistautumaan tähän kehitykseen. Virastossa on rakennettu vuodesta 2007 lähtien uutta ulkomaalaisasioiden sähköistä asiankäsittelyjärjestelmää kaikkien maahanmuuttohallinnon keskeisten toimijoiden käyttöön. Toimintaprosessit sähköistetään ja myös asioiden sähköinen vireillepano tulee mahdolliseksi. Koko asiankäsittely nopeutuu ja yksinkertaistuu. Tuloksena on toiminnan merkittävä tehostuminen ja sitä kautta tyytyväisemmät asiakkaat.

Koska mansikka menestyi aukeilla paikoilla, metsänreunoissa, se levisi nopeasti kasketuille alueille. Mustikka taas viihtyy metsässä. Jos mustikka oli ehtinyt hiipiä paikalle, kaskeamisella tehty valtaus oli rauennut. Mansikka oli oman maan merkki.

HANNU SALMI, TURUN SANOMAT 14.7.2010

Asiakkaiden tarpeet

Tietyt asiat ovat vuosikymmenienkin saatossa pysyneet jokseenkin muuttumattomina asiakkaiden näkökulmasta. Maahanmuutto on tietyssä järjestyksessä etenevä prosessi, jossa ensin kohdataan Suomen ulkoasiain- tai maahanmuuttohallinnon virkamiehiä ja sitten odotellaan lupia. Sama voi toistua eri järjestyksessä, kunnes on joko poistuttava maasta tai saadaan maan kansalaisuus. Ulkomaalaiset ovat maahanmuuttohallinnon asiakkaita, mutta heidän tarpeidensa tyydyttämisessä tarjonta ei kohtaa kysyntää, sillä maahan riittää pyrkijöitä enemmän kuin heille ottajia. Asiakaspalvelu, lainsäädännön kehittely ja ulkomaalaisvalvonta pyrkivät kuitenkin löytämään mahdollisimman hyvän tasapainon.

ASIAKASPALVELU

Niin ulkomaalaiset kuin suomalaisetkin olivat jo 1920- ja 1930-luvuilla valittaneet varsinkin passintarkastuksesta, jota pidettiin usein tylynä, samoin kuin maksuista ja kaavakkeiden täyttelystä.[492] Ulkomaalaistoimiston "toimia verhoaa salaperäisyys", valitti tylyä asiakaspalvelua 1970-luvulla läheltä seurannut suomalainen, joka neuvoi painattamaan opaskirjan, joka selvittäisi työluvan saaneen ulkomaalaisen "oikeudet ja velvollisuudet, virastot joiden puoleen voi tai tulee kääntyä."[493] Neuvoa sietäisi yhä toistaa myös Suomen maistraateille ja suurlähetystöille, joiden ohjeissa ei aina muisteta ajoissa kertoa, mitä asiakirjoja ja leimoja eri vaiheissa vaaditaan. Brittimuuttaja huomauttaa samasta tiedon tarpeesta: "En halua valittaa byrokratiasta liikaa, sillä luulen että se toimii täällä paremmin kuin muualla. Vaikeus oli vain siinä, että en tiennyt, mitä minun olisi pitänyt tehdä ensin."[494]

Haastateltujen virkamiesten muistamat tapaukset osoittavat kuitenkin asiakaspalvelussa olleen parhaimmillaan yksilöllistä otetta ja huumoriakin, vaikka kovasti yritettiin säilyttää virkamiesmäisen tyyni asiallisuus.

Henkilökohtainen vuorovaikutus

- Ulkomaalaistoimiston asiakaspalveluun tuli 1970-luvulla, kylmänä pakkaspäivänä, bulgarialainen muusikko kysymään oleskelu- ja työlupaansa. Hän halusi puhua suomea. Odottaessamme hakemuksen löytymistä puhuimme säästä.

492 Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 342-346.
493 HS 23.7.1975.
494 Outi Lepola: Puolison kotimaahan muuttajat (Koto-maana Suomi – Kertomuksia maahanmuutosta 1991–2001, Helsinki 2002, s. 190-196), s. 195.

- Onko Bulgariassa koskaan näin kylmä?
- Sibirjasta tulla kova kylmä ja tulla sisu?
- Vai niin?!
- Tulla sisu...olla eläin...sisi...sisi...
- Sisilisko?
- Sammaku...sammaku...
- Sammakko?
- Sammaku koera.
- Susi![495]

Kaija Korkala kertoo:

- Tulin taloon töihin asiakaspalveluun lokakuun alussa 1981. Asiakaspalvelu oli silloin aika uusi asia virastossa. Aiemmin asiakaspalvelua ei ollut erikseen järjestetty, koska asiakkaitakin oli ollut niin vähän. Siihen asti virkailijat olivat hoitaneet asiakaspalvelua oman toimensa ohella, Raili Sorainen etupäässä. Tulin siis viraston ensimmäiseksi ja silloin myös ainoaksi "varsinaiseksi" asiakaspalvelijaksi. Tullessani työhaastatteluun virasto sijaitsi vielä Pikku-Roballa. Ehdimme kuitenkin muuttaa Ritarikadulle ministeriön alakertaan niin, että aloitin työni siellä. Sinne meille oli rakennettu oikeat asiakaspalvelutilat. Ritarikadulta sisään tultaessa saavuttiin ensimmäiseksi tilavaan aulaan. Aulassa oli suuri ikkuna, josta näki suoraan A-kortistoon. Kirjaamo sijaitsi aluksi samoissa tiloissa, mutta muutti myöhemmin muualle. Aulassa olevalla tiskillä palvelimme asiakkaita.

- Merkittävä osa asiakaskuntaamme koostui ihmisistä, jotka hoitivat ulkomaalaisten asioita. Tällaisia olivat esimerkiksi musiikkifirmojen edustajat, jotka järjestelivät ulkomaisten orkesterien työlupa-asioita ja toivat passeja uusittaviksi, sekä muiden, usein venäläisten, yhtiöiden edustajat. Virastossa palvelimme myös paluuviisumien jättäjiä ja risteilyalusten viisumittomia matkustajia. Jälkimmäisiltä tapauksilta oli passintarkastuksessa kerätty passit pois ja he olivat samalla jättäneet viisumianomuksen. He tulivat sitten hakemaan viisuminsa ja passinsa suoraan meiltä. He olivat usein hermostuneita – varmaankin joutuessaan olemaan asiakirjoitta Neuvostoliiton naapurimaassa jonkin poliisin näköisen henkilön vietyä heidän passinsa satamassa!

- Kun asiakas tuli hakemaan passiaan, jouduimme käymään A-kortistossa tarkistamassa asiakkaan tilanteen ja ottamassa selvää, kuka virkailija tapausta hoiti. Meitä oli niin vähän töissä, muistaakseni vain 32, että muiden työntekijöiden asiakaskunta oli aina suurin piirtein selvillä.

495 Raili Sorainen 28.6.2009.

- Muistan erään asiakkaan, jonka oleskeluluvan käsittely kesti kauan. Asiakas kävi kyselemässä lupaansa päivittäin, joten päätöksen viipyessä hän yhdisti huvin ja hyödyn. Perinteisen jonottamisen sijaan asiakas porhalsi lenkkitamineissa aulassa olevan pylvään ympäri ja me huikkasimme hänelle käsittelyn olevan kesken. Asiakas ei edes pysähtynyt, vaan hölkkäsi suoraan ulos – juostakseen sisään taas seuraavana aamuna.[496] Johtaja Tiina Suominen muistelee:

- Kirkkokadulla meillä oli asiakaspalvelua varten luukku, johon mahtui yksi virkailija kerrallaan. Tila oli avoin, joten jonottajat kuulivat asiakkaan ja virkailijan väliset keskustelut. Joskus syntyi säpinää kun vuoroaan odottavat osallistuivat asioivan ihmisen käymään keskusteluun tuoden julki omia mielipiteitään.

Asiakaspalveluajalta muistan erään kiinalaisen tutkijan, joka halusi meidän jouduttavan vaimonsa viisumihakemuksen käsittelyä. Vastasin, että viisumit käsitellään saapumisjärjestyksessä. Kiinalainen herra halusi meidän kuitenkin kiirehtivän ja esitti perusteeksi sen, että tarvitsee vaimon Suomeen ruuanlaittoa varten. Kerroin, että Suomessa on kyllä ravintoloita, joihin voi mennä syömään, jos ruuanlaitto ei suju. Tutkija ei tyytynyt tähänkään, vaan jatkoi, että hänellä oli sen kaltainen maha, ettei se sietänyt muuta kuin oman vaimon laittamaa ruokaa. Tilanne muuttui tukalaksi kun muut asiakkaat osallistuivat kärkevinä heille kuulumattomaan keskusteluun arvostellen suomalaista ruokaa.

Emme tietystikään kiirehtineet vaimon viisumihakemusta tällaisin perustein. Asia ei silti jäänyt tähän, vaan myöhemmin yliopistolta porhalsi vielä assistentti haukkumaan minua. Assistentti huusi, että ”on se kumma jos ei tajuta, että kun vierailevalla professorilla tulee suomalaisesta ruuasta vatta kippeeks, niin sen pitää saada se kokkaaja tänne!”[497]

- Eräs jenkkitytön tapaus on jäänyt erityisesti mieleeni. Hän oli vaihto-oppilaana Suomessa ja tekemässä turistimatkaa Neuvostoliittoon. Hänen hakemuksensa ja passinsa oli meillä ja olin maanantaina luvannut käsitellä asian viikonloppuun mennessä, jotta hän pääsisi lauantaina passin kanssa Leningradiin. Perjantaina huomasin kuitenkin passin ja hakemuksen olevan vieläkin pöydälläni! Virastomme sijaitsi tällöin Kirkkokadulla ja lähdin linja-autoasemalle niin nopeasti kuin pääsin. Sinne päästyäni järjestin passin bussin kyytiin. Lappeenrannassa oli poliisipartio linja-autoa odottamassa ja he ottivat passin huomaansa. Poliisipartio toimitti passin vielä jollekin toiselle poliisipartiolle, joka sitten toimitti passin viimein tytölle. Näin sain pidettyä antamani lupauksen.

Arja Mild kertoo, kuinka käsittelijänä oli joskus pakko joustaa inhimillisyyden vuoksi. Jos työpaikan saanut perheenisä, jolla oli suomalainen vaimo, soitti ja kysyi missä vaiheessa työlupahakemuksen käsittely oli, niin kyllä ainakin itse kaivoin hakemuksen pinkan välistä ja käsittelin saman tien. Olisihan se ollut jo verovarojenkin tuhlausta jättää asiakas jonoon kun työpaikkakin oli tiedossa![498] Ritva-Liisa Berg muistelee:

- Maahantulo- ja oleskelulupahakemusten käsittelijänä Haapaniemenkadulla kohderyhmäni olivat Aasian maat. Opetusta sain peräti kolme tuntia ja rohkaisun, että kyllä osaat kun olet ollut täällä niin kauan. Aasialaiset jäivät mieleen aina ystävällisen oloisina, hymyilivät jopa kuultuaan jobinpostia, mutta sehän kuului heidän kulttuuriinsa. He olivat myös äärettömän sitkeitä kysymyksineen. Viron ja venäjän kielten taidolle olisi myös ollut käyttöä.[499]

- Olin ainoa vapaaehtoinen asiakaspalveluun Kaija Korkalan jälkeen, kertoo Anitta Melander. Luukulla seistiin, asiakkaita oli päivässä parisenkymmentä ja joskus ei ketään puoleen tuntiin. Turistejakin sai välillä neuvoa. Hakemuksia otettiin vastaan. Ongelmat käytiin selittämässä ylitarkastajille ja heiltä sai heti neuvoa. Tulkkia ei tarvittu, ruotsi ja englanti riittivät. Jos asiakkaan kielitaito ei riittänyt, hänellä oli tukenaan kielitaitoisempi perheenjäsen. Puhelinpalvelusta vastasi 5–8 ihmistä saman pöydän ääressä.

Nykyisin asiakaspalvelussa on yksinäisempää, vaikka onkin internet, puhelin ja vartijat. Myös asiakkaat kokivat asiakaspalvelun aiemmin pyyntöjen ja neuvojen välittäjäksi, eivätkä odottaneet sen tekevän päätöksiä asiassaan. Nykyisin ongelmiin ei saa samanlaista tukea ja asiakaspalvelussa tuntee joutuneensa päätöksentekijän asemaan. Kun vielä kaikki lait ja käytännöt muuttuvat koko ajan, on vaikea pysyä ajan tasalla.[500]

Asiakaspalvelun paineet lisääntyivät 1990-luvun alussa ja kiireet heijastuivat väistämättä virkamiesten kärsivällisyyteen sekä neuvonnan yksilöllisyyteen, Ulkomaalaisvaltuutetun mielestä ”lupahakemuksia käsittelevät viranomaiset eivät mielellään avusta ja opasta asiakasta.”[501] Sisäministeriön tiedottaminen oli ”toistaiseksi ollut passiivista”.[502] Maallikolle usein käsittämätön tietotekniikan ja tietoturvan kehitys loi etäisyyttä asiakkaisiin, mikä saattoi vaikeuttaa keskinäistä ymmärtämistä, eikä useinkaan toiminut odotusten mukaisesti. Esimerkiksi marraskuun alusta 2009 Maahanmuuttoviraston sähköpostiosoitteet lakkasivat ottamasta yhteydenottoja boksi.fi-palvelimen käyttäjiltä. Tällaisen osoitteen haltija saattoi odottaa loputtomiin vastausta kyselyihinsä tai palautetta virkamiesten pyynnöstä lähettämiinsä viesteihin, jotka katosivat sisäministeriön palomuuriin.

496 Kaija Korkala 16.6.2009.
497 Tiina Suominen 25.6.2009.
498 Arja Mild 11.6.2009.
499 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009.
500 Anitta Melander 4.12.2009.
501 Ulkomaalaisvaltuutetun toimintakertomus 1991, s. 10.
502 Ulkomaalaisvaltuutetun toimintakertomus 1992, s. 2.

Aiemminkin sähköpostijärjestelmä oli sensuroinut ylisuuria viestejä tai sellaisia, joissa oli – edes liitetiedostossa – tiettyjä, enimmäkseen ”rumia” sanoja. Sensuurin uhriksi joutui kuitenkin myös muinainen keskiaasialainen Khwarezmin valtakunta, koska siitä ei googlaamalla löytynyt koko internetistä ainuttakaan osumaa – selitykseksi paljastui sanansisäinen warez-yhdistelmä, joka on asioita hallitsevien tietokoneasiantuntijoiden boikotissa. Tällaiset esimerkit osoittavat, että ulkomaalaishallinnon ja ulkomaailman välisessä viestinnässä ei aina tarvitse olla kyse viranomaisten vaiteliaisuudesta tai tietämättömyydestä, eikä pahasta tahdosta, vaan yksinkertaisesti tiedonkulun alati muuttuvista ongelmista.

Puhelinpalvelu

Valtioneuvoston keskuksen mukaan vuonna 1982 puheluista kiireisimpinä aikoina jopa 2/3 ohjattiin Ulkomaalaistoimistoon.[503] Vuosikymmenen lopulla tämä osuus oli koko vuoden keskimäärin puolet.[504]

Puhelinneuvonnasta tuli 1990-luvun kuluessa keskeinen verenpaineen nostattaja linjan kummassakin päässä. Ritva-Liisa Berg kertoo:

- Käsittelyn ohessa oli puhelinneuvontaa, jona aikana tutustuin henkilöihin nimeltään ”kuka kulloinkin”. He olivat niitä uusia, toiseen kerrokseen perustetusta turvapaikkayksiköstä, jotka tulivat huoneeni tyhjälle puolelle pariksi tunniksi kerrallaan puhumaan mahdollisten asiakkaidensa kanssa. Oli myös mielenkiintoista purkaa viranomaisten ääninauhaa Greetta Turusen huoneessa. Viranomaiset käyttivät sanelutekniikkaa, kun eivät muuten päässeet puhelinlankojen läpi. Ongelman selvitettyäni soitin vastauksen sitä kaipaavalle.[505]

- Viisumihuoneessa kanssani työskentelivät Sinikka Oksanen, Kerstin Borg-Luumi ja vielä joku kolmaskin, kertoo Tiina Suominen. Siellä vastaanotimme ja lähetimme lausuntoja viisumihakemuksiin. Huoneessa oli neljä puhelinta, jotka soivat tauotta koko päivän. Asiakkaat usein luulivat, että meillä oli erillinen puhelinpäivystys ja perehdytyksenä minua neuvottiin vain vastaamaan puhelimiin. Kuuntelin millä tavoin muut vastasivat ja otin mallia. Aluksi piti tietysti kysyä jokaisen puhelun yhteydessä työkavereilta ratkaisua asiakkaiden ongelmiin, mutta vähitellen sitä oppi itsenäisemmäksi. Puhelimen pärinä kyllä jäi soimaan päähän vielä töistä lähtiessäkin![506] Berg muistelee:

- Käsittelijän urani päättyi oman puhelinvaihteen perustamiseen kesäkuussa 1995 ja silloin meille tuli siirtoviralla Valtioneuvoston vaihteesta kolme kokenutta välittäjää: Riitta Nyholm, Tuula Hillberg ja Irma Tegelberg. Tytöt kertoivat olleensa entisessä työssään järkyttyneitä Ulkomaalaisviraston puheluista. Tietysti oli onnellista saada työpaikka, mutta että juuri tuohon heitä itkettäneeseen virastoon! Heille annettiin hieman koulutusta ja homma pyörähti käyntiin. Minulle yhdistettiin niitä puheluita, joissa piti neuvoa tai kertoa tilanne. Vaihteen porukkaan kuului myös Greetta Turunen Kaisa-tyttärineen ja Koivunevan Lauri. Se oli hyvä työtiimi, mutta työ erotti minut talon muusta väestä. Viraston homevaurion aikaan oli epätoivoista olla puhelinvaihteessa, kun soittajille ei voinut kertoa mitään. Kirkkokadun väliaikaistiloissa ei käytössämme ollut tietokonetta, emmekä muutenkaan saaneet yhdistää puheluita kenellekään eikä minnekään. Missä lie muut olleetkaan, manailimme![507]

- Asiakaspalveluun kehitettiin sen varsinaisten hoitajien lisäksi tiimi, johon pyydettiin ja lopulta määrättiin. Puhelinvaihteessa ei kaksi ihmistä ennättänyt jutella, vain kertoa tilanteen ja sitten kuunnella ärräpäitä. Ei siinä montaa tuntia tarvinnut istua kerrallaan, mutta oma työ pakkasi hidastumaan.[508]

Puhelinvaihde pystyi vastaamaan vuonna 1999 vain 62 %:iin puheluista ja niistäkään osa ei välittynyt eteenpäin.[509] Vaihteen ulkoistaminen Kuhmoon helpotti tilannetta, mutta uusi haaste oli kouluttaa vaihteen henkilöstö voittamaan satojen kilometrien etäisyys, kun enää ei henkilökohtaisesti tunnettu virkamiehiä, joille puheluja yhdistettiin.

Työturvallisuus

Anitta Melander kertoo:

- Ikäviä tilanteita oli ennenkin, minkä vuoksi Veijalainen järjesti Monica Harjun työpariksi joko samanaikaisesti tai vuorottelemaan. Mutta nykyisin ikäviä tilanteita on useammin ja yksikin sellainen pilaa loppupäivän ja uuvuttaa. Usein päivään mahtuu kaksikin huutavaa asiakasta. Ennen olisi voinut sulkea luukun ja poistua paikalta, mutta nyt tuntuu, ettei niin saa enää tehdä. Jos aikoinaan kadulla törmäsi asiakkaaseen, tämän kyllä tunnisti, mutta sitten tervehdittiin ystävällisesti.[510] Berg kertoo:

- Joskus oli häirikköasiakkaita, mutta heidät poistettiin puhumalla tai kutsuttiin poliisi paikalle.[511] Ylivirastomestari Heikki Sipponen kertoo:

- Verrattuna ministeriön aikaan ollaan esimerkiksi turvallisuusasioissa tultu valovuosi eteenpäin. Silloin kun aloitin ministeriössä, ovet olivat auki ja ihan kuka tahansa saattoi kävellä sisään. Ja kävelikin. Kun tulin vuonna 1990

503 Ulkomaalaistoimisto Sisäasiainministeriölle (29.11.1982), Maahanmuuttoviraston arkisto.
504 Ulkomaalaistoimisto Eduskunnan oikeusasiamiehelle (1.3.1990), Maahanmuuttoviraston arkisto.
505 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009.
506 Tiina Suominen 25.6.2009 ja 16.7.2010.
507 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009.
508 Ritva-Liisa Berg 8.6.2010.
509 Ulkomaalaisviraston vuosikertomus 1999.
510 Anitta Melander 4.12.2009.
511 Berg.

Ulkomaalaiskeskuksen virastomestariksi, niin sain ryhtyä luomaan ihan sellaista virastopalvelua kuin itse halusin. SM:n jäykästä kulttuurista pääsin luomaan maanläheisempää toimintamallia. Hommasta ryhdyttiin tekemään suunnitelmallisempaa, laitettiin valvontakameraa ym.

- Kaikenlaista on tapahtunut ihan alusta saakka, johtuen tämän työn kuvasta ja laadusta. Mielenosoituksia on ollut aina silloin tällöin viraston edustalla, mutta tosin ei kovin paljoa ihan viime vuosina. Joskus on joku pommiuhkauskin soitettu ja onpa asiakkaiden kanssa saatu jonkin verran myös ”vääntää kättä”. Vartija on yleensä hoidellut tällaiset tapaukset. Silloin kun turvapaikanhakijoiden puhuttelut omalta osaltaan siirtyivät poliisilta Ulkomaalaisviraston tehtäväksi, taloon otettiin erillinen vartija takaamaan turvallisuutta.

- Vuonna 1999 virastopalveluille määrättiin oikein kirjallisella määräyksellä viraston asiakaspalvelutehtävät, kun kukaan muu ei jaksanut hoitaa niitä tehtäviä. Me tietysti kysyimme, että saadaanko me tästä hommasta jotain ylimääräistä, niin kuin muutkin, jotka oli aikaisemmin tehnyt tätä asiakaspalvelua. Meille ilmoitettiin vain, että homma kuuluu nyt meille virastopalveluille. Sitten ihmeteltiin, että miksi se sitten piti meille oikein kirjallisesti erikseen määrätä? No, tätä kokeilua ei onneksi kestänyt kovinkaan kauan. Löytyypä minulta tuolta arkistojen aarteista vaikka mitä, maininnan arvoinen lienee eräs ns. postilaatikkomuistio, mutta jätän nämä todennäköisesti sitten muistelmiini, jos joskus sellaiset ehdin kirjoittaa. Ja jos en voita lotossa ennen sitä.[512]

KIRJASTO, TUTKIMUSTA JA VIESTINTÄÄ

Ulkomaalaishallinnon käsikirjallisuuteen kuului jo maailmansotien välisenä aikana venäjän sanakirjoja (etenkin sotilassanastoa), karttoja ja neuvostotiedustelua esitteleviä kirjoja. Vuonna 1990 saatiin ensi kertaa määräraha kirjastohankintoihin. Kirjat olivat kuitenkin yhä hajallaan virkamiesten työhuoneissa, kunnes Sanna Sutter ja Sirpa Ranta aloittivat niiden luetteloinnin maaliskuussa 1992. Vuotta myöhemmin hankittiin PrettyLib-tietokantaohjelma, josta kirjasto sai alkunsa. Se sai myös omat tilat. Ulkomaalaiskeskuksen kirjastossa oli vuonna 1993 jo 1343 nidettä ja seuraavana vuonna sinne tilattiin 69:ää lehteä.[513]

Ulkomaalaishallinnon hajanaisuuden vuoksi valtio ylläpiti toistakin pitkälti samaan aihepiiriin erikoistunutta kirjastoa. Pakolaistiedotuksen, myöhemmin Pakolaisasiain kirjasto perustettiin vuonna 1988 ja siirrettiin pakolaisasioiden mukana työministeriöön 1.3.1997. Siitä tuli Maahanmuuttokirjasto. Hallinnon yhdistämisessä myös kirjastot yhdistettiin ja uusi Maahanmuuttokirjasto avattiin helmikuussa 2008 erikoissuunnittelija Nina Korhosen johdolla. Kirjastot ovat olleet avoinna yleisölle tiettyinä aikoina tai sopimuksen mukaan, nykyisin tiistaista torstaihin kello 12–15, paitsi kesäisin.[514] Nykyisin kirjastossa on 12.000 nidettä. Vuonna 2009 hankittiin uusia niteitä 269 ja lainauksia tehtiin 2064, joista 73 % viraston ulkopuolisille asiakkaille.[515]

Ulkomaalaisvaltuutettu arvosteli vuonna 1991, että ”päätöksenteossa ei tiedetä joissakin tapauksissa riittävästi hakijan lähtömaan oloista.”[516] Virkamiehet kuitenkin opiskelivat parhaansa mukaan ja turvapaikanhakijoiden määrän kasvu heijastui kirjaston työmäärään. Kirjasto muuttui enenevässä määrin laajemmaksi tietopalveluksi. Turvapaikkalautakunnallekin tuotettiin viikoittain ”kirjastotietopalvelua”. Jo vuonna 1993 kirjasto vastasi 500 kyselyyn, joihin sisältyi tiedonhakua, uutisten taustoittamista ja turvapaikanhakijoiden lähtömaiden olojen selvittelyä. Myös kirjastohankinnat lisääntyivät huomattavasti virkamiesten kartuttaessa kokoelmia ulkomailta löytämillään kirjoilla ja kartoilla. Aluksi tietopalveluista vastaavan tarkastajan tehtäviin sisältyi myös turvapaikkatilastojen pitäminen, mutta jo 1920-luvulla epäkiitolliseksi koettu tilastointi siirtyi pian muiden vastuulle. Kirjaston henkilökunta vahvistui vuonna 1996 yhdellä ja kaksi vuotta myöhemmin peräti kolmella tutkijalla. Samalla maatietopalvelu eriytyi kirjastosta.

Oikeudellista neuvontaa tarjonneesta Anita Honkasesta (1959–2002) tuli yhdistetyn oikeus- ja maatietopalvelun johtaja. Hänen seuraajakseen tuli Jaana Vuorio (ei sukua viraston ylijohtajalle). Maatietopalvelun esimiehenä, maatietopäällikkönä jatkoi Ranta, jonka alaisuudessa työskenteli vuoden 2009 lopulla seitsemän tutkijaa, yksi tietopalvelusihteeri ja muutama suunnittelija, jotka haalivat maatietoa kaikista mahdollisista lähteistä ja pyrkivät vuorovaikutuksessa ulkomaisten kollegojensa, median, akateemisen maailman sekä erilaisten asianharrastajien kanssa vahvistamaan päätöksenteon tietopohjaa ja uskottavuutta. Viraston tutkijat ovat osallistuneet muun muassa kesäkuussa 2003 perustetun Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seuran (ETMU) tilaisuuksiin ja sähköpostikeskusteluihin.

Maatietopalvelulle on ollut alusta asti tärkeää tehokas kansainvälinen yhteistyö, osallistuminen tiedonvaihtoon etenkin Pohjoismaiden ja vuodesta 1995 EU-maiden kanssa. Pentti Visanen osallistui jo vuodesta 1989 ”Oslo-ryhmään”, jossa eri maiden ulkomaalaishallinnon virkamiehet vertailivat tietojaan ja linjauksiaan. Tämä ryhmä virallistettiin 18.11.1994 Pohjoismaiden keskinäisellä

512 Heikki Sipponen 8.9.2009.
513 Sirpa Ranta 11.3.2010.
514 Nina Korhonen: Maahanmuuttokirjaston hallinnollinen historia (2007).
515 Maahanmuuttokirjaston vuositilasto 2009.
516 Ulkomaalaisvaltuutetun toimintakertomus 1991, s. 17.

Nina Korhonen vastaa yleisöllekin avoimesta Maahanmuuttokirjastosta.

Tiina Suominen selaa vanhaa kansalaistamiskortistoa.

UVIn julkaisusarjassa julkaistiin muun muassa väitöskirja.

Monenmaalaisten matkustusasiakirjojen joukosta on bongattu kuuluisuuksiakin.

sopimuksella. Vuosien kuluessa myös suomalaiset ovat saaneet aktiivisen otteen ja järjestelyvastuutakin tutkijoiden välisissä muodollisissa kokouksissa ja vapaamuotoisissa tapaamisissa, joissa on voitu varmistua lähtömaatiedon (englanniksi COI) laadusta ja yhtenäisyydestä. Nykyisin tärkeitä tilaisuuksia tiedon vaihtamiseen ja tarkistamiseen tarjoavat eurooppalaisten maiden muodostama EURASIL (Network of Asylum Practitioners, entinen CIREA) sekä sitäkin laajempi IGC (Intergovernmental Consultations on Asylum, Refugees and Migration Policies in Europe, North America and Australia).[517]

Joskus on parempi nähdä kuin lukea. Noloksi epäkohdaksi koettiin 1990-luvun alussa se, että moneen vuoteen Ulkomaalaiskeskuksella ei ollut varaa osallistua yhteispohjoismaisiin tiedonhankintamatkoihin.[518] Maaliskuussa 2000 maatietopalvelun tutkija teki kuitenkin Lähi-itään suuntautuneen kiintiövalintamatkan yhteydessä pikaisen vierailun kahteen pakolaisleiriin Libanonissa. Vuoden 2004 alusta maatietopalvelu on tehnyt tai teettänyt vuosittain kauemmaksi suuntautuvia tiedonhankintamatkoja, usein muiden koti- tai ulkomaisten viranomaisten tai kansalaisjärjestöjen edustajien seurassa. Näitä matkoja, joista on kirjoitettu osittain julkisia raportteja, on kertynyt 6,5 vuodessa kolmetoista, muun muassa Valko-Venäjälle tammikuussa 2007 ja Sierra Leoneen saman vuoden elokuussa. Helsingin yliopiston Afrikan-tutkimuksen lehtori Maaria Ylänkö teki Ulkomaalaisviraston puolesta tiedonkeruumatkan Itä-Kongon pääkaupunkiin Kinshasaan kesäkuussa 2005 selvittääkseen HIV/AIDS-hoidon tilaa ja saatavuutta.

Oikeuspalvelu keskittyy kotimaisen lainsäädännön tulkitsemiseen ja turvapaikkapäätösten linjaamiseen.

Euroopan muuttoliikeverkosto (EMV, englanniksi EMN, http://www.emn.fi) perustettiin vuonna 2008 EU-maiden tutkimus- ja tiedonvaihtoverkostoksi, jonka Suomen yhteyspiste toimii Kielo Brewisin johdolla oikeus- ja maatietopalvelun yhteydessä. Sen tehtävänä on tuottaa tietoa maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikan suunnittelun tueksi.

Erityiset viestintävastaavat ovat yrittäneet huolehtia lehdistöseurannasta ja tiedottamisesta silloin kun julkisuudessa on ollut epätietoisuutta tai väärää tietoa. Ulkomaalaiskeskus suomennutti UNHCR:n käsikirjan ja aloitti julkaisusarjan, jossa ilmestyi vuonna 1994 neljä osaa: ”Turvapaikkahakemusten käsittely” (1/94), sama kirjanen ruotsiksi (2/94) ja englanniksi (3/94) sekä Annikki Vanamo-Alhon kolmikuukautisella Ruotsin-työrupeamallaan kirjoittama muistio ”Näkökohtia Ruotsin ja Suomen ulkomaalaishallinnosta ja ulkomaalaislainsäädännöstä” (4/94). Lisäksi julkaistiin esitteitä ja verkkotietosivut ruotsin, englannin, ranskan ja venäjän kielillä.[519]

Ulkomaalaisvirasto elvytti julkaisusarjan omissa nimissään lokakuussa 1999 suomeksi ja englanniksi ilmestyneellä kirjalla ”Kurdistan” sekä Arno Tannerin keväällä 2000 ilmestyneellä kirjalla ”Keski- ja Itä-Euroopan romanit”, jotka selostivat merkittävien turvapaikanhakijaryhmien taustoja ja ongelmia. Julkaisusarjaa jatkoivat 31.1.2001 jätetty konsulttiselvitys ”Uudistuva ulkomaalaisvirasto” sekä vuonna 2003 Tannerin väitöskirja ”Siirtolaisuus, valtio ja politiikka – Kanadan, Sveitsin ja Uuden-Seelannin työvoiman maahanmuutto ja politiikka 1975–2001”. Vuonna 2008 kaksi maatietopalvelun tutkijaa seurasi Tannerin esimerkkiä väittelemällä tohtoriksi maahanmuuttoaiheista, mutta heidän väitöskirjansa julkaistiin muualla.

Maahanmuuttajille osoitettu kasettisarja ”Äänitie Suomeen” julkaistiin vuonna 2000 muun muassa albanian, arabian, kurdin (soranin) ja persian kielillä.[520]

Toukokuussa 1998 avattiin Ulkomaalaisviraston internet-sivut.[521] Ne ovat toimineet osoitteissa http://www.uvi.fi ja vuodesta 2008 http://www.Maahanmuuttovirasto.fi.

Henkilöstöjulkaisut (Uviisi, syksystä 2001 UVINews) siirrettiin intranetiin (Suvi) vuonna 2002. Oikeus- ja maatietopalvelu puolestaan avasi omat viraston sisäiset, rajoitetusti myös viiteryhmien (poliisi, hallinto-oikeudet) käytettäviksi luodut tietokantansa: Tellus maatietoa ja Legis oikeustapauksia varten. Jo 1990-luvulla lehtileike- ja sähköpostikansioihin oli koottu maatietoa, joka enimmäkseen siirrettiin uusiin järjestelmiin, mutta tutkijoiden harmiksi alkuperäiset lehtileikekansiot kaikista maailman maista hävitettiin. Parempaa huolta arkistoaineistostaan piti kansalaisuusyksikkö, jonka maittain järjestetyt kansiot kansalaisuussäädöksistä on jatkuvassa käytössä.

Uusia haasteita on maahanmuuttoaiheisen näyttelyaineiston esillepano Maahanmuuttokirjastossa ja kenties aikanaan perustettavassa Maahanmuuttomuseossa, jota Siirtolaisuusinstituutti on suunnitellut Siirtolaisuusmuseon yhteyteen Peräseinäjoelle.[522]

517 Sirpa Ranta 11.3.2010.
518 IS 25.6.1992.
519 Ulkomaalaiskeskuksen toimintakertomus 1994, s. 23; Ulkomaalaisviraston vuosikertomus 2000..
520 Ulkomaalaisviraston vuosikertomus 1999.
521 Ulkomaalaisviraston toimintakertomus 1998, s. 10.
522 Työtä sydämellä – Olavi Koivukangas, Siirtolaisuusinstituutin johtaja 1974–2009 (toim. Krister Björklund, Sastamala 2009), s. 304.

MAAHAN PÄÄSTÄMINEN

Ranskan vallankumouksen aikoihin asti rajavalvonta oli Euroopan maissa usein olematonta. Vasta 1700-luvulla kulkutautien pysäyttäminen karanteenimääräyksin ja yleinen kontrollihalu tuottivat nykyaikaisen valtiollisen passijärjestelmän, joka korvasi entisaikain suosituskirjeet, kisällinkirjat ja paikalliset kulkuluvat. Ulkomaalaisilta alettiin vaatia passia, joka piti näyttää eli "viseerata" ulkomaanedustustossa ennen rajalle tuloa. Venäjä oli tässäkin valvonnan lajissa edelläkävijöitä ja Venäjän osaksi joutuneeseen Suomeen pyrkivän matkailijan piti pääsääntöisesti hoitaa "viseeraus" eli hankkia maahantulolupa, viisumi, Venäjän edustustosta. Itsenäistyttyään Suomi saattoi myöntää viisumivapauden joillekin maille, useimmiten vastavuoroisuusperiaatteella. Maahan tuloa valvottiin myös jälkeenpäin, sillä ulkomaalaisen oli ilmoittauduttava paikkakunnan viranomaisille ja hankittava oleskelulupa jatkaakseen laillisesti maassa oleskelua. Aikanaan keksittiin vaatia myös erillistä työlupaa.

Viisumit

Suomeen tulon suurin hallinnollinen kynnys on yleensä ollut viisumipakko, vaikka parhaimmillaan siitä oli vapautettu hyvin monen maan kansalaiset ja Helsingin olympialaisten aikaan kesällä 1952 kaikki halukkaat päästettiin maahan.[523] Valtiollisen poliisin passitoimisto oli aikaansa edellä, sillä Kovero ehdotti jo 15.4.1947 viisumivapauden palauttamista kaikille pohjoismaalaisille.[524] Suomen solmimien viisumivapaussopimusten määrä ylitti 70:n 1970-luvun puolivälissä; vuosina 1976–1977 turkkilaisille, pakistanilaisille, bangladeshiläisille ja eteläafrikkalaisille kuitenkin palautettiin viisumipakko, mikä johtui muiden pohjoismaiden paineista hillitä vierastyöntekijöidensä muuttumista turvapaikanhakijoiksi.[525] Ensimmäisenä oireena oli Ruotsin jugoslaaveille tammikuussa 1973 määräämä viisumipakko, mistä harmistunut Tanska älähti ruotsalaisten toimivan omin päin "pohjoismaisina 'vahtikoirina'."[526]

Pohjoismaiden ulkomaalaisvaliokunta vastusti 9.–10.9.1976 viisumivapaussopimusta vastaitsenäistyneen Papua–Uuden-Guinean kanssa, "koska se saattaisi johtaa siihen, että Indonesiakin saattaisi kiinnostua vastaavanlaisen sopimuksen solmimisesta. Indonesiassa elää useitakin alistetussa asemassa olevia kansanryhmiä (mutta varsinkin kiinalaisia), joiden taholta on ilmaantunut muuttohalukkuutta Eurooppaan ja lähinnä pohjoismaihin."[527] Seuraavana kesänä todettiin "yhteispohjoismainen jatkuvasti voimistuva käsitys siitä, että viisumivapaussopimusten määrää ei ole lisättävä yleensäkään eikä varsinkaan arabimaiden suuntaan. Syynä on jatkuva terrorismin leviäminen ja varsinkin Ruotsiin ja Tanskaan suuntautuva yhä suurempi ulkomaalaisten maahanmuuttajien paine, joka asianomaisten maiden edustajien käsityksen mukaan on kasvanut siinä määrin, että tilanne alkaa olla kestämätön ja luisua viranomaisten käsistä."[528]

Suomi ei soveltanut viisumipakkoa yhteenkään maahan ainoana pohjoismaana. Sen sijaan Suomi oli vuosina 1970–1978 ainoa länsimaa, jolla oli viisumivapaus Unkarin kanssa. Viisumivapauden purkaminen Iranin kanssa vuonna 1980 johtui Iranin vallankumouksesta eikä Suomesta. Uudet viisumivapaussopimukset pienempien maiden (muun muassa Andorran ja Vatikaanin) kanssa huipensivat niiden määrän lähes 80:een 1990-luvun alkuun mennessä, mutta into viisumivapauden laajentamiseen oli kadonnut jo 1970-luvulla.

Joskus ulkomaat itse halusivat rajoittaa kansalaistensa viisumivapaata matkustamista: Filippiinit irtisanoi 14.5.1981 viisumivapaussopimuksensa pohjoismaiden kanssa elokuusta alkaen ja Suomikin sai osansa Filippiinien hallituksen linjauksesta "to curb the increasing number of Filipino travellers who venture into Finland", vaikka tuolloin Suomessa oleskeli vasta kymmenisen filippiiniläistä, eikä juurikaan matkailijoina.[529] Samana vuonna Turkissa ja Puolassa astui voimaan sotatila, minkä johdosta Puola irtisanoi viisumivapaussopimuksensa.

Rakkautta, lumeliittoja vai naiskauppaa?

Auliimmin viisumeja on myönnetty suomalaisten aviopuolisoille, mutta jo 1940-luvulla kannettiin huolta väärinkäytöksistä.[530] Sotien jälkeen suomalaisten matkailu ja työnteko ulkomailla lisäsi seka-avioliittojen määrää. Kun suomalaiset naiset eivät vuoden 1968 jälkeen enää menettäneetkään Suomen kansalaisuuttaan avioitumalla ulkomailla (moni maa myönsi kansalaistensa vaimoille automaattisesti oman kansalaisuutensa, mikä Suomessa tulkittiin Suomen kansalaisuudesta luopumiseksi), maahanmuuttajiksi ilmaantui laajeneva kirjo suomalaisnaisten kanssa avioituneita miehiä. Hieman myöhemmin lisääntyi vuorostaan ulkomaalaisten vaimojen maahantuonti, joka sai jopa järjestäytyneitä piirteitä:

- Viisumihuonetta kutsuttiin myös "naimakauppahuoneeksi". Ei siksi, että siellä olisi naimakauppoja järjestetty, vaan siksi että siellä niihin puututtiin. Kun suomalainen meni naimisiin ulkomaalaisen kanssa, tuli aviopuoliso viisumin avul-

523 Asetus ulkomaalaisten väliaikaisesta maahantulo- ja oleskeluvapaudesta (68/1.2.1952).
524 "PM." (15.4.1947), Maahanmuuttoviraston arkisto.
525 Eila Kännön muistio "PM" (19.10.1976), Maahanmuuttoviraston arkisto; Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 470 ja 473-476.
526 Suomen Haagin-suurlähetystö (13.2.1973), Maahanmuuttoviraston arkisto.
527 Poliisiylijohtaja Ulkoasiainministeriölle (15.11.1976), Maahanmuuttoviraston arkisto.
528 Poliisiylijohtaja Ulkoasiainministeriölle (15.6.1977), Maahanmuuttoviraston arkisto.
529 Maahanmuuttoviraston arkisto.
530 Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 517-519.

la Suomeen ja haki sitten oleskelulupaa. Siihen aikaan avioliittoja ulkomaalaisten kanssa kontrolloitiin nykyistä tarkemmin ja myös Supo syynäsi hakemuksia. Tutkittavia asioita olivat muun muassa aviopuolison toimeentulo, elatus ja kansallinen turvallisuus. Tiina Suominen muistelee:

- Muistan, kun pyysimme toimeentuloselvitystä eräältä maanviljelijältä, jolla oli filippiiniläinen vaimo. Kyseinen mies lähetti meille kirjeen, jossa hän kertoi omistavansa ”uuden, hydraulisen perälanan, jota vuokraa naapureilleen ja saa sillä lisätienestiä”. Liitteenä seurasi tukku valokuvia uudesta laitteesta.

- Oli myös eräs mies, joka järjesti suomalaisille miehille vaimoja valokuvien perusteella Filippiineiltä. Epäilimme toimintaa paritukseksi, mihin kyseinen herra puolustautui vuolaasti. Seura-lehti teki miehen bisneksestä jutun ja matkusti Filippiineille paikan päälle seuraamaan. Avioliittoja välittävä herra soitteli meille jatkuvasti, koska lukuisilla vaimokandidaateilla oli viisumianomus vetämässä. Kun vastasin välittäjälle ensimmäisen kerran, hän huomasi puhuvansa uuden työntekijän kanssa ja kysyi minulta ensitöikseen: ”Oletteko feministi?”. Sanoin että ”jos tarkoitatte, että pitääkö miehelle ja naiselle maksaa samasta työstä sama palkka, niin kyllä olen”. Tulimme sittemmin ihan asiallisesti juttuun.[531]

”Sir Viliksi” itseään kutsunut Veli Karppanen (1951–2002) välitti laskujensa mukaan suomalaisille 50 filippiiniläisvaimoa. Vaikka tätä oli helppo epäillä naiskaupaksi, suomalaismiesten avioliitot aasialaisten naisten kanssa ovat toisinaan kestäneet hyvin. Romanttinen rakkaus ei suinkaan kärsi siitä, että seurusteluvaihe jää lyhyeksi ja avioliitto tuo myös taloudellista turvallisuutta. Monissa kulttuureissa tavat ovat yhä samat kuin Suomessakin muutama sukupolvi aiemmin: aviopuolisot ovat vanhempien tai ystävien välittämiä (ns. järjestetyt avioliitot, parhaimmillaan kuitenkin vapaaehtoisia), avoliitto ja avioero ovat melko tuntemattomia, eikä vaimo luo uraa kodinhoidon ulkopuolella. Jos morsiamelta edellytetään neitsyyttä, nuhteetonta mainetta tai rikasta sukutaustaa, avioliitto ulkomaalaisen kanssa voi olla naiselle ahtaan kulttuurin rajoitteista vapauttava vaihtoehto.

Syksyllä 1995 filippiiniläisnaisten järjestetyt avioliitot johtivat eduskuntakyselyyn, mutta osoittautuivat sittenkin harvinaisiksi, sillä vain viidennes Suomeen tulleista filippiiniläisnaisista oli käyttänyt kahden rekisteröidyn vaimonvälittäjäyhdistyksen palveluja ja hekin korostivat vapaaehtoisuuttaan.[532] Thaimaalaisten vaimojen hankkimisesta Timo Teräsahjo kirjoitti vuonna 2005 novellin ”Thaimaalainen vaimo”.

531 Tiina Suominen 25.6.2009.
532 HS 4.-5.9. ja 23.10.1995 sekä 17.11.1996; Riitta Vartti: Sir Vili -ilmiö (Kauniit ja rohkeat filippiinat – Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla, toim. Maarit Huhtaniemi, Helsinki 1996, s. 106-110), s. 106 ja 109-110; Päivi Vänttinen: Vaimoja ja siirtolaisuusketjuja (Kauniit ja rohkeat filippiinat – Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla (toim. Maarit Huhtaniemi, Helsinki 1996), s. 87; vrt. Katarina Jungarin (1997), Paula Lounasheimon (1999) ja Eeva Suhosen (2000) opinnäytteet.

Suomalaiset naiset puolestaan löytävät helposti itseään nuoremman ja komean aviomiehen Välimeren ympäristöstä, viime vuosina muun muassa Marokosta, mitä kulttuuriantropologi Marko Juntunen on haastatteluilla tutkinut.

Filippiiniläisnaisista opinnäytettä tehnyt tutkija totesi yllättävän monen seka-avioliiton taustalla olevan taloudelliset intressit: ”Filippiineiltä lähdön päämotiiveiksi naiset mainitsivat työttömyyden, huonot palkat ja kehnot työlot sekä halun parantaa elintasoa, mutta toisaalta halu hankkia työkokemusta muista maista oli tärkeä. Vain yksi oli lähtenyt kotimaastaan suoraan mennäkseen naimisiin suomalaisen kanssa. Useimmat olivat löytäneet puolisonsa ulkomailla työkomennuksen aikana.”[533]

Aikana, jota nykyisin usein muistellaan suomalaisen ulkomaalaispolitiikan sulkeutuneisuuden aikana, oli täysin mahdollista filippiiniläiselle morsiamelle päästä kutsuviisumilla Suomeen tutustumaan maahan, johon kenties aikoisi muuttaa.[534] Nykyisin kutsupohjainen turistiviisumi myönnetään vasta kun avioliitto on solmittu ja rekisteröity. Muutos ei johdu Suomen ulkomaalaishallinnon huonoista kokemuksista, vaan EU-maiden keskinäisestä viisumiyhteistyöstä. Nykyajan näkökulmasta Suomi oli sittenkin sangen avoin maa moniin muihin Euroopan maihin verrattuna.

Monenlaisia oleskelulupia

Suomeen tultiin myös opiskelemaan tai erinäisistä muista syistä ja vähitellen maahanmuutto muuttui yhä kirjavammaksi. Vanhempina aikoina oli joskus vaikea tietää, oliko Suomeen tulon tarkoituksena työnteko, opiskelu vai jokin muu:

Soraisen luokse tuli mies, joka sanoi englanniksi olevansa ensimmäinen marokkolainen gynekologi Suomessa. Miehellä oli mukanaan vakuuttava suosituskirje sen puolesta, että hän voisi tutustua suomalaiseen naistentautien poliklinikan toimintaan parin päivän ajan. Marokkolaiselle myönnettiin herra Svenssonin valtuutuksella saman tien lyhyt oleskelulupa, mutta ei työlupaa. Pian kuitenkin uutisoitiin, että hän oli valelääkäri ja lehtien mukaan ainoastaan kaivellut korvaansa synnytyssalissa.[535] Hannu Siljamäki kertoo:

- Oleskelulupia myönnettiin aikanani aluksi vanhaan tapaan ensin kolmeksi, sitten kuudeksi ja kahdeksitoista kuukaudeksi kerrallaan. Asiakas sai edustustosta ensimmäisen kolme kuukauden lupansa, mutta edustuston piti alistaa päätöksensä Ulkomaalaistoimistolle. Edustustot olivat siis itsenäisiä ratkaisijoita, mutta ne eivät silti voineet myöntää lupia vasten Ulkomaalaistoimiston kantaa. Saiko

533 Pirjo Paalanen: Sijoittuminen työelämään (Kauniit ja rohkeat filippiinat – Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla (toim. Maarit Huhtaniemi, Helsinki 1996, s. 88-93), s. 89.
534 HS 4.9.1995.
535 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.

asiakas seuraavaksi kuuden kuukauden luvan vai vielä yhden kolmen kuukauden luvan Suomessa ratkaistiin tapauskohtaisesti. Vuoden mittaisen luvan antaminen suoraan oli harvinaista. Mielestäni tämä ei ollut huono periaate, vaikka se työllistikin virkamiehiä enemmän ja asiakas sai nähdä hieman vaivaa juostessaan lupien perässä.[536] Teija Camique kertoo:

- Ritarikadulla ollessani minut ylennettiin A-kortistosta käsittelemään oleskelulupia. Siihen aikaan koko maan kaikki oleskelulupahakemukset tulivat Ulkomaalaistoimistoon. Hakemukset jaettiin kahteen ryhmään, joista toiseen kuului Helsinki-Espoo-Vantaa ja toiseen koko muu Suomi sekä esiintyvät taiteilijat. Arja Mild ja Anneli Salovaara tekivät sitä "muuta Suomea" ja Soraisen Raili ja Heinosen Leena tekivät sitä "Helsinki-Espoo-Vantaata".[537]

- Merkittävä käytännön uudistus oli ulkomaalaisten luokittelu lupastatuksensa mukaan, kertoo Tapani Tuomiharju. Aiemmin ulkomaalaiselle oli merkitty tieto oleskeluluvasta passiin vailla sen kummempia tarkennuksia. Leimasta ei käynyt ilmi luvan antamisperusteita lainkaan. 1980-luvun puolivälissä käyttöön otettiin koodijärjestelmä, jonka avulla passiin merkitystä koodista voitiin nähdä lupien myöntämisperusteet. Tämä helpotti tiedonsaantia esimerkiksi työntekijästä työ- ja sisäministeriön välillä, kun virkailijat näkivät passista statuksen, eikä tietoa enää tarvinnut kysellä eri tahoilta. Samoin ulkomaalainen itse näki virallisesti oman statuksensa passistaan.[538]

Vielä 1980-luvulla oleskelulupaa oli vain yhtä lajia ja vaikka sen perusteet vaihtelivatkin, lopputuloksesta ei näkynyt, oleskeliko ulkomaalainen Suomessa opiskelijana, perheensä tai työnsä vuoksi vai kenties pakolaisena.

Tarkempi luokittelu tuli voimaan syyskuun alusta 1991 ja se osoitti, kuinka monesta eri syystä maahanmuutto johtuu: paluumuuttajissa oli entisiä Suomen kansalaisia tai sellaisen lapsia (A1) ja inkeriläisiä (A2), oli suomalaisten ottolapsia (A3) ja puolisoja (A4), Suomessa pysyvästi asuvien ulkomaalaisten perheenjäseniä (A5), suomalaisten kihlattuja (A6), kiintiöpakolaisia (B1), myönteisen päätöksen saaneita turvapaikanhakijoita (A8), turvapaikkaa lievempää suojelua saaneita (A9), humanitaarisin perustein oleskeluluvan saaneita turvapaikanhakijoita (A10), työvoiman tarpeen perusteella työluvan saaneita (A11), kulttuurityöntekijöitä (A12), vieraan äidinkielen opettajia (A13), ulkomaisten suuryritysten johtajia (A14), etnisen ravintolan työntekijöitä (A15) ja muita vieraan kulttuurin tuntijoita (A16). Useimmat luokat sisälsivät muitakin esimerkkejä ja heille kaikille voitiin kahden vuoden oleskelun jälkeen myöntää pysyvä oleskelulupa. Sitten oli vielä erikseen B-luokka, jonka oleskelulupia jatkettiin määräaikaisina: kirkonmiehiä (B1), kansainvälisten järjestöjen henkilökuntaa (B2), urheilijoita (B3), opiskelijoita (B17-18); harjoittelijoita, työtä tekeviä opiskelijoita ja au-paireja (B5-10); ravintolamuusikoita (B11), esiintyviä taiteilijoita (B12), työntekoon oikeutettuja turvapaikanhakijoita (B19-20) ym. (B4, B13-16). Lyhytaikaisesti maassa oleskeli turisteja (C1-C2), liikematkailijoita (C3), kokousvieraita (C4) ja erinäisiä muita (C5-9).[539]

Luettelon edessä on pakko todeta, että maahantulon perusteet ja eri luokille kuuluvat oikeudet vaativat jo hyvää muistia. Ulkomaalaishallinnon viisumi- ja oleskelulupa-asiat kävivät yhä mutkikkaammiksi, kuten Arja Mild toteaa:

- Ensimmäiselle äitiyslomalleni lähdin vuonna 1974 ja toiselle äitiyslomalleni vuonna 1980. Palatessani töihin vuonna 1981 oli selkäni takana sovittu, että minusta tulee käsittelijä. Tuntui pahalta, ettei kukaan kysynyt mielipidettäni työnkuvan vaihdoksesta. En olisi ennen äitiyslomani loppumista saanut edes tietää järjestelystä, ellei Eeva Toivonen olisi ottanut minuun yhteyttä ja kertonut. Kortistossa työskennellessä työasiat häipyivät mielestä kotiin lähtiessä, mutta käsittelijänä saatoin joskus kotimatkalla tajuta kauhistuen jonkin työn jääneen kesken.[540]

Joskus kiire aiheutti vahinkojakin. Ritarikadulla Matti Ahola-Luttila sai idean, että passit otettaisiin erilleen viisumihakemuksista, numeroitaisiin ja laitettaisiin lukkojen taakse. Käytäntö herätti suurta närää käsittelijöissä, joiden piti jatkuvasti etsiskellä oikeaa passia lukuisten joukosta. Aina kaikkia passeja ei edes löytynyt. Kerrankin yksi passi oli pudonnut lipaston taakse ja jäänyt kaapin ja seinän väliin puristuksiin. Kyseinen passi löytyi vasta paljon myöhemmin – kauan sen jälkeen kun sitä oli kipeästi kaivattu ja etsitty.[541]

Kärkkäimmin lupakäytännön hitaudesta valittivat jo 1960-luvun puolivälistä alkaen opiskelijajärjestöt. Tähän vaikutti opiskelijaliikkeen yleinen kansainvälistyminen, radikalisoituminen ja kapinahenki. Ulkomaalaistoimistoa kiinnosti lähinnä ulkomaalaisten opiskelijoiden poliittinen aktivismi ja pyrkimys venyttää työharjoittelu työnteoksi, johon vaadittiin eri lupaa. Ulkomaalaisten opiskelijoiden määrä kolminkertaistui 1960-luvun kuluessa ja saavutti huippunsa 1970-luvun puolivälissä, jonka jälkeen se kääntyi hetkellisesti jyrkkään laskuun.[542] Monet oppilaitokset havahtuivat siihen, etteivät suinkaan kaikki ulkomaalaiset hakeneet opiskelupaikkaa vilpittömin mielin. Jos oppilaitosten hyväksymistodistuksia myönnettiin aiempaa niukemmin, niitä jäljennettiin ja väärennettiin tarpeen

536 Hannu Siljamäki 12.6.2009 ja 1.7.2010.
537 Teija Camique 10.6.2009.
538 Tapani Tuomiharju 17.6.2009.
539 HS 3.9.1991.
540 Arja Mild 11.6.2009.
541 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
542 Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 491.

mukaan. Suomen suurlähetystö Nigeriassa havaitsi Suomeen opiskelemaan pyrkineillä viisuminhakijoilla muun muassa Jyväskylän yliopiston todistuksia, joista puuttuivat ä-pilkut.[543] Toisaalta kesällä 1974 havaittiin Neuvostoliitossa opiskelevien ulkomaalaisten hakevan lomamatkoillaan Suomessa työlupaa jäädäkseen Suomeen töihin.[544] Jyrkkä erottelu opiskelun ja työnteon välillä kävi sitä hankalammaksi mitä pitkäaikaisemmasta opiskelusta oli kyse, sillä opintoja piti voida rahoittaa ja joissakin oppilaitoksissa työharjoittelua pidetään suotavana.

Ulkomaalaisten osuus yliopistojen jatkokoulutuksessa on nykyisin lähes 7 %. Vuonna 2004 ulkomaalaisista yliopisto-opiskelijoista suurimman ryhmän muodostivat 663 kiinalaista, joita kiinnosti eniten sähkö- ja tietotekniikka.[545]

Työnteko vaatii lupaa

Itsenäisyyden alussa oli vielä selvää, että oleskeluluvan saaneen ulkomaalaisen tuli elättää itsensä ja perheensä miten parhaiten kykeni. Ulkomaalaisen elinkeinonvapautta rajoittivat vain yleiset lait, joilla jokin ammatti oli ulkomaalaisilta kielletty tai luvanvarainen. Britannian ja Ruotsin malleja seuraten Suomi sääti 23.11.1926 erityiset työluvat, joista vapautettiin vain pakolaiset.[546] Puoli vuosisataa myöhemmin jokaiseen työlupahakemukseen pyydettiin lausunto työministeriöltä, lukuun ottamatta seuraavia ryhmiä, joiden työluvista Ulkomaalaistoimisto sai päättää omin päin: viralliset harjoittelijat, entiset suomalaiset lapsineen ja Suomen kansalaisten aviopuolisot, yli kolme vuotta Suomessa työskennelleet, esiintyvät taiteilijat viihdemuusikoita lukuun ottamatta (Suomen Muusikkojen Liitto oli vuosikymmenien ajan aktiivisin työlupia vastustava ammattijärjestö), kotiapulaiset, erikoisasiantuntijat, työntekijäliittojen tai työnvälitystoimistojen puoltamat työnhakijat, pääkaupunkiseudun ravintolatyöntekijät ”ellei ravintolavälityksen johtaja Auer ilmoita toisin” sekä jatkolupaa anovat yksityiset kieltenopettajat.[547]

Vuonna 1973 Työvoimaministeriön työnvälitystoimiston työlupajaosto vaati lausuntoa myös 3–5 vuotta Suomessa oleskelleista ravintolatyöntekijöistä, mutta vapautti lausuntopakosta viihdemuusikot, radio- ja TV-esiintyjät, kulttuurivaihtoon osallistuvat, päiväraha-asentajat sekä ”ulkomaalaiset, jotka anovat enintään yhden kuukauden työlupaa ansaitakseen matkarahat kotimaahansa”.[548]

Työlupien määrä oli pienimmillään maaliskuussa 1963, jolloin 1251 ulkomaalaisella oli voimassa erikseen myönnetty työlupa, 2061 oli saanut työluvan rajoituksetta ja 127 palkatonta asentajaa jätettiin laskuista. Työlupahakemuksista hylättiin Ulkomaalaistoimistossa vain yksi 30:stä ja edustustoissa yksi 12:sta, mikä kyseenalaistaa myytin suljetusta Suomesta. Toisaalta 1960-luvun lopun kehitys oli nurinkurinen – vaikka ulkomaalaisten määrä maassa väheni vielä muutaman vuoden ajan, työlupien määrä kääntyi kasvuun jostain syystä. Yhä useammat ammattijärjestöt vaativat itselleen oikeutta antaa lausuntoja ja työlupajaosto hamusi itselleen koko työlupien myöntämisen. Kumpikaan kehitysnäkymä ei ilahduttanut ulkomaalaisia orkestereita välittävää yhtiötä, joka valitti oikeuskanslerille maaliskuussa 1973 ”muusikkojen ammatillisten järjestöjen harjoittamasta terrorista työlupa-asioiden käsittelyssä”.[549]

Työlupien sääntelyä arvosteltiin erityisesti vuoden 1972 alusta syksyyn 1974 kestäneen työvoimapulan aikana, jolloin työvoiman kysyntä ylitti tarjonnan etenkin rakennusalalla.[550]

Tapani Tuomiharju toimi Valtioneuvoston vuonna 1970 asettamassa Siirtolais-, myöhemmin Siirtolaisuusasiain neuvottelukunnassa vuosien mittaan eri tehtävissä. Neuvottelukunta käsitteli aluksi pääasiassa Ruotsiin muuttoon liittyviä kysymyksiä. Huomion kohteina olivat myös ulkosuomalaisia yleensä koskevat asiat sekä heidän paluumuuttonsa, mutta toimeksiantoa laajennettiin 1980-luvun puolivälissä maahanmuuttoon. Tuomiharjun päätehtävänä oli työperäisen maahanmuuton organisointi työhallinnossa. Hänen aloittaessaan työministeriössä vuonna 1973 oli vielä käytäntönä, että siellä käsiteltiin kaikki työlupahakemukset. Kun ulkomaalainen oli aikeissa tulla Suomeen töihin ja hänellä oli työnantajan hyväksyntä, hän meni ensimmäiseksi edustustoon jättämään oleskelulupahakemuksensa. Hakemusta tutkittiin edustustossa ja sen jälkeen Ulkomaalaistoimistossa. Jos molemmat elimet päättivät puoltaa oleskeluluvan myöntämistä, kysyttiin viimeisenä työministeriöltä hyväksyntää työlupa-anomukselle. Jos työviranomainen päätti olla puoltamatta työlupaa, oli koko siihenastinen oleskelulupaprosessi ollut aivan turhaa työtä.

Lausunnonantomenettely tapahtui kolmikantapohjalla siten, että työministeriön asettaman työvälitysasiain neuvottelukunnan työlupajaosto antoi lausunnot työlupahakemuksista. Jaoston puheenjohtaja oli ministeriöstä ja jäsenet silloisista keskeisistä etujärjestöistä, työnantajapuolelta STK ja LTK, työntekijäpuolelta SAK ja TVK. Työlupajaosto kokoontui kerran tai kahdesti kuukaudessa. Pääperiaatteena oli, että jos kysymyksessä oli ala, jolla suomalaista työvoimaa oli saatavilla, työlupahakemuksia ei puollettu. Erityisesti jaostoa työllistivät ravinto-

543 Lagosin-suurlähetystö (2.9.1977) ja Ulkomaalaistoimisto Ulkoasiainministeriölle (19.9.1977), Maahanmuuttoviraston arkisto.
544 Moskovan-suurlähetystö (12.5.1975), Maahanmuuttoviraston arkisto.
545 http://www.stat.fi/tup/tietotrendit/tt_06_06_ulkom_opiskelijat.html
546 Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 391-393.
547 ”Työlupien käsittelystä” (21.1.1972), Maahanmuuttoviraston arkisto.
548 ”Ulkomaalaisille myönnettävien työlupien käsittely” (2.5.1973), Maahanmuuttoviraston arkisto.
549 Ohjelma-Apu Oy:n kirje Eila Kännölle (23.3.1973), Maahanmuuttoviraston arkisto; Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 405-408.
550 Rinne, s. 13-14; Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 408-410.

loissa tanssimusiikkia soittavat yhtyeet, joita eräät suomalaiset ohjelmatoimistot tuottivat maahan niin laajassa mittakaavassa, että suomalaiset muusikot pitivät sitä uhkana työllisyydelleen. Sen sijaan konsertoivat yhtyeet eivät aiheuttaneet ongelmia.[551] Hotelli- ja ravintolahenkilökunnan liitto epäonnistui lokakuussa 1987 yrityksessään estää 36, pääasiassa puolalaisen yhtyeen työluvat.[552]

Tuomiharju sai työlupakäytännön muutettua sellaiseksi, että koko prosessi alkoi työluvan myöntämisestä. Nyt työnantajan, joka aikoi palkata ulkomaalaisen, täytyi ensimmäiseksi pyytää työvoimatoimiston lausuntoa. Jos työvoimatoimisto puolsi ulkomaalaisen töihin tuloa, meni ulkomaalainen vasta tämän jälkeen edustustoon anomaan oleskelu- ja työlupaa. Lupamenettelyn muututtua myös työlupajaoston rooli muuttui yksittäisten hakemusten käsittelystä periaatteellisempien työvoiman kansainvälistä liikkuvuutta koskevien asioiden ja ulkomaisen työvoiman käyttöä koskevien kysymysten käsittelyyn.[553]

Työlupahakemusten määrä kasvoi 1980-luvun kuluessa niin paljon, ettei työlupajaosto enää ennättänyt käsitellä kaikkia, vaan siirryttiin enenevässä määrin sisäministeriön ja työministeriön virkamiesten väliseen hakemuskäsittelyyn. Ritarikadulla Leena Heinonen käsitteli jonkin aikaa oleskelu- ja työlupahakemuksia. Hakulomakkeet tulivat edustustosta kirjaamoon, josta ne tuotiin Heinoselle. Työlupatoimikunnan kokouksissa istui – vaihtelevalla virkeystasolla – eri ammattialojen edustajia sanomassa julki mielipiteensä. Kokousten puheenjohtajana toimi työministeriön edustaja ja Leena Heinonen toimi esittelijänä vastaillen herrojen kysymyksiin. Myöhemmin työministeriöstä tuli edustaja, kuten Soili Lehesvirta tai Tapani Tuomiharju, jotka antoivat hakemuksia varten työvoimapoliittisen lausunnon. Hakemuksia oli niin paljon, että käsittelyssä meni yleensä koko päivä. Tuomiharju oli herrasmies ja pyysi lupaa saada polttaa käsittelyn aikana sikaria, mihin Heinonen suostui.[554]

Suomeen tuleville muusikoille annettiin vain kolmen kuukauden työlupia kerrallaan. Tämä johtui ammattiliiton kannasta, koska muusikot halusivat suojella alaansa ulkomaiselta kilpailulta. Toisaalta pidemmät oleskeluluvat olivat aiemmin osoittautuneet ongelmallisiksi, kun tarpeeksi kauan oleskelulupien nojalla Suomessa majailleet muusikot saattoivat ruveta anomaan kansalaisuutta. Neuvostoliiton piiriin kuuluvien maiden kansalaisille ei muutenkaan myönnetty yli puolen vuoden lupia.[555]

551 Lauri Koivuneva 11.6.2009; Tapani Tuomiharju 3.7.2010.
552 HS 18.9.1987.
553 Tapani Tuomiharju 17.6.2009.
554 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009; Tapani Tuomiharju 17.6.2009.
555 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.

Ammattikuntien välillä on ollut suuria eroja: kesällä 1991 Metalliliitto vaati Suomen sulkemista ”vierastyöläisten tulvalta” samaan aikaan kun ulkomaalaisten lääkärien määrä oli romahtanut.[556] Valtion ulkoistaessa siivouspalvelunsa perustettiin vuonna 1995 Engel-yhtymä, jonka työvoimasta ulkomaalaiset muodostivat pian neljänneksen.[557] Ravintola-alalle ilmestyivät vähitellen ilman julkista kohua intialaiset yrittäjät perheineen. Vuosituhannen loppupuolella intialaisia tuli Suomeen myös Nokian palvelukseen.[558] Vuosina 2007–2008 kiinalaisia kaivattiin paikkaamaan työvoimavajetta metallialalla, jolla työskenteli jo puolalaisia ja slovakkeja; Uudenmaan rakennustyömiehistä neljännes oli ulkomaalaisia, etenkin Virosta; filippiiniläisiä koulutettiin sairaanhoitajiksi Suomeen.[559]

ESA MARKKANEN: PUOLET KIELTEISIÄ

Tämä tapahtui joskus vuosikymmeniä sitten. Olin silloin nuori esittelijä työministeriön työvoimaosastolla. Yhtenä tehtävänäni oli antaa työvoimapoliittisia lausuntoja työlupahakemuksiin.Periaatteessa järjestelmä oli samanlainen kuin nykyisinkin: hakemuksia voitiin puoltaa, jos Suomesta ei ollut saatavilla työtöntä työvoimaa haettavaan tehtävään.

Järjestelmä oli rakennettu siten, että työmarkkinaosapuolista oli koottu työlupajaosto, joka määrävälein kokoontui ja antoi lausuntonsa, jonka virkamies sitten kirjasi, hyväksyi tai hylkäsi täräyttämällä leiman ko. hakemukseen. Toinen järjestely oli se,

että TM:n virkamies käveli salkkunsa kanssa silloiseen Eila Kännön johtamaan Sustoon. Siellä valmistelijat - joista siihen aikaan keskeisiä olivat Leena Heinonen, Sinikka Oksanen, Raili Sorainen, Arja Sarias sekä tarkastajina Hannu Siljamäki, Lauri Koivuneva ja Jouko Keloneva - olivat kasanneet pöydälle pinon hakemuksia, joihin tarvittiin työvoimapoliittinen lausunto. TM:n esittelijä, joka useimmiten oli Tapani Tuomiharju, minä varamiehenään, antoi sitten lausunnon, myönteisen tai kielteisen, minkä jälkeen Ulkomaalaistoimisto teki yleensä sen mukaisen päätöksen, ellei mitään muuta ilmennyt.

556 HS 29.6.1991, SD 8.7.1991, AL 22.7.1991.
557 Outi Lepola: Monimuotoinen työyhteisö – Engel edelläkävijänä (Koto-maana Suomi – Kertomuksia maahanmuutosta 1991–2001, Helsinki 2002, s. 62-66) , s. 62-63.
558 Tuomas Martikainen & Lalita Gola: Women from the Indian Subcontinent in Finland – Patterns of Integration, Family Life, Employment and Transnationalism among Marriage Migrants (Population Research Institute Working Papers E 27, Vammala 2007), s. 25 ja 99-101.
559 HS 10.9.2007 sekä 21.1. ja 20.2.2008.

Kerran sitten kävi niin, kun ulkomaalaisten maahantulo tuntui jo karkaavan käsistä, että silloinen reipas työministeri, jonka nimi jääköön mainitsematta, soitti minulle: ”Esa, annat sitten 50 % kielteisiä” eli siis joka toiseen hakemukseen kielteinen lausunto. Yritin änkyttää, että eihän sitä nyt noin kategorisesti voi menetellä, mutta ministeri piti päänsä. Ei siinä muu auttanut kuin tehdä ensin selvät kielteiset ja myönteiset ja sitten lopuista, joissa oli harkintaa jakaa ne kahteen pinoon, kielteisiin ja myönteisiin.

No, tästä nousi sitten melkoinen meteli, lehdistö soitteli ja kirjoitteli, vaati selvityksiä. Minulla oli helppo tehtävä ilmoittaa, että tämä on ministerin kanta, soittakaa hänelle.

Jotkut kielteisen saaneet hakijat eivät tyytyneet tähän, vaan ryhtyivät metsästämään esittelijäparkaa, minua, voidakseen perustella hakemustaan. Osastomme oli silloin Metallitalossa Hakaniemessä.

Huoneeseeni koputettiin - silloin ministeriöönkin pääsi tulemalla hissillä oikeaan kerrokseen, koska vahtimestareita ei meillä alakerrassa ollut. Työhuoneeseeni astui tumma, kaunis nainen, joka etsi mister Markkasta. Oli pakko tunnustaa ja pyytää häntä istumaan. Hän otti laukustaan tukun valokuvia, joissa hän esiintyi erilaisissa asuissa. Hän kertoi olevansa hyvin ammattitaitoinen, osaa laulaa ja tanssia ja ihmetteli, eikö Suomi todellakaan tarvitse hänenlaistaan esiintyjää. Sanoin, että meillä ministeri linjaa työvoimapolitiikkaa estraditaiteilijat mukaan lukien ja valitettavasti Teille on nyt tullut kielteinen lausunto, joka tarkoittaa sitä, että saatte lausunnon perusteella kielteisen päätöksen sisäministeriöstä ja teidän on poistuttava maasta. Hän alkoi itkeä vuolaasti ja vakuutti, että varmasti elättää täällä itsensä ja on Suomelle hyödyksi. Sanoin, että katsotaan nyt vähän aikaa, josko mitään on tehtävissä.

Työvoimaministeri joutui sitten melko pian pyörtämään päätöksensä ja saatoin harkinnan jälkeen muuttaa monia lausuntoja myönteisiksi. Näin onnellisesti kävi tarinankin hakijalle, jolle Susto TM:n myönteisen lausunnon perusteella antoi työluvan. Kertomuksen päähenkilö jäi Suomeen, jossa hän on luonut uran viihdetaiteilijana, näyttelijänä sekä tanssijana ja perustanut perheen. Mutta läheltä piti se toinenkin vaihtoehto.

PAKOLAISTEN VASTAANOTTO

On eri asia, jos maan viranomaiset käyvät ulkomailta hakemassa pakolaisia ja myöntävät valitsemilleen henkilöille turvapaikan kuin jos ulkomaalaiset itse tulevat maahan hakemaan turvapaikkaa. Vaikka jälkimmäinen tapa tuntuisi säästävän valtion kuluja, koska turvapaikanhakijat kustantavat omat matkansa, se tulee käytännössä kalliimmaksi, koska vain murto-osalla turvapaikanhakijoista on sellaiset perusteet, että heille on Genèven pakolaissopimuksen mukaisesti myönnettävä turvapaikka. Omatoimiset turvapaikanhakijat ovat siis usein omavaltaisia ja kielteisen päätöksen saatuaan heidän poistamisensa maasta jää viranomaisten ongelmaksi.

Suomi otti vastaan eräänlaisia kiintiöpakolaisia jo vuonna 1922 kutsumalla maahan kaksi entistä kenraalikuvernööriä, jotka olivat Venäjällä taloudellisessa ahdingossa ja hengenvaarassa, mutta joille itsenäinen Suomi halusi antaa tunnustusta, koska he olivat keskushallinnon sortotoimien edessä puolustaneet asemamaansa lakeja.[560] Suomi ei ollut kiittämätön ystävilleen.

Kymmenet tuhannet venäläiset emigrantit, Kronstadtin kapinalliset matruusit perheineen (8000 muutamassa päivässä maaliskuussa 1921), inkeriläiset sekä itäkarjalaiset ”metsäsissit” ja siviilit (11.200 muutamassa viikossa helmikuussa 1922) tulivat Suomeen joko henkilökohtaista vainoa tai yleisesti levottomia oloja, nälkääkin pakoon. Kullekin pakolaisryhmälle oli omat huoltotoimikuntansa tai muut tukijansa, kunnes maaliskuussa 1922 sisäministeriön alaisuuteen perustettiin yhteinen Valtion pakolaisavustuskeskus. Tämän tärkeän laitoksen historia on yhä kirjoittamatta ja tutkijat joutuvat viittaamaan Kansallisarkistossa olevan arkistoluettelon johdantosivuihin!

Käsite ”turvapaikka” mainittiin Suomen lainsäädännössä ensi kertaa vuonna 1930, mutta hyvin lyhyesti ja tarkemmin selittämättä.[561] Näihin aikoihin Suomeen pakeni pienissä ryhmissä rangaistusvankeja Vienanmeren pahamaineisesta ”vankileirien saaristosta”, GULAGista, joka pian innoitti saksalaisia kehittämään oman ihmishenkeä halveksivan keskitysleirijärjestelmänsä. Tästäkään ilmiöistä ei ole tehty tieteellistä tutkimusta, vaikka Kansallisarkistosta löytyy mapillinen pakolaisten järkyttäviä kertomuksia.

Kesällä 1941 suomalaiset joukot internoivat takaisin vallatussa Karjalassa neuvostovallan sinne talvisodan jälkeen toimittamaa siviiliväestöä, joka ensin sijoitettiin Miehikkälän leirille, mutta jolle sitten alettiin jakaa oleskelu- ja työlupia. Heitä ei siis siirretty kauemmas itään, jossa Itä-Karjalan väestöä pidettiin

560 Paasikiven muistelmia sortovuosilta 2 (Porvoo 1957), s. 85-86; Seppälä, s. 13-14.
561 Asetuksen ulkomaalaisten Suomeen tulosta ja oleskelusta (57/7.2.1930) 11 ja 22 §.

ankarammin hoidetuilla leireillä, vaan Suomi laski sen varaan, että sotilaallisen voiton jälkeen nämä ihmiset joko jäisivät Suomeen tai palaisivat kotimaahansa – kummassakin tapauksessa oli viisasta kohdella heitä hyvin, jotta heistä tulisi Suomelle myötämielisiä.[562] Huomattavasti suurempi askel oli muutamaa vuotta myöhemmin kymmenientuhansien inkeriläisten evakuointi Suomeen. Näissä sota-ajan väestönsiirroissa ulkomaalaisten piti allekirjoittaa vapaaehtoinen hakemus saada oleskella Suomessa ja moni merkitsi sarakkeisiin syyksi ”sotapakolainen”.

Kun Genèvessä allekirjoitettiin 28.7.1951 kansainvälinen pakolaissopimus, Ulkomaalaistoimistolta pyydettiin lausuntoa ”pakolaisen” määritelmään ja Kovero viittasi inkeriläisiin.[563] Kolme vuotta myöhemmin Ulkomaalaistoimisto laski varovaisesti, että Suomessa olisi 2500 pakolaista, mutta uusia ”ei juuri saavu eikä ole odotettavissakaan nykyisin”, koska ”perin harvat” loikkarit eivät ole Suomessa ilmoittautuneet turvapaikanhakijoiksi. Kovero totesi, että Suomessa on suhtauduttu pakolaisiin jopa suopeammin kuin sopimus edellyttää.[564] Sama luku 2500 toistettiin Suomen vihdoin päätettyä liittyä pakolaissopimukseen vuonna 1968.[565]

Genèven pakolaissopimuksen 20-vuotisjuhlia varten kerättyyn tilastoon Ulkomaalaistoimisto ilmoitti 6.5.1970 maassa oleskelevan 1752 pakolaista, joista 556 kuului Inkerin siirtoväkeen, 1177 oli vailla kansalaisuutta (ilmeisesti vanhoja emigrantteja, ”entisen Venäjän alamaisia”) ja 19:n kansalaisuutta ei mainittu.[566]

Suomen ulkopoliittinen varovaisuus heijastui myös muihin ilmansuuntiin: Suomi ei halunnut herättää huomiota myöskään Neuvostoliiton alusmaiden pakolaisten suojelijana, vaikka monet puolalaiset, tshekit ja muut – varsinkin jos heillä oli työpaikka tai perhettä Suomessa – saivat vaivihkaa tavalliset oleskelu- ja työluvat sekä matkustamisiaan varten muukalaispassin. Tasapuolisuuden vuoksi toivottiin, ettei länsimaista liioin tulisi Suomeen turvapaikanhakijoita. Ajatus pakolaisten valitsemisesta jostain maailmankolkasta oli sinänsä houkutteleva, mutta mikä olisi kyllin kaukana suurvaltojen intresseistä? Ulkoministeri Ahti Karjalainen ehdotti keväällä 1968 ”turvapaikkaoikeutta eteläafrikkalaisille”.[567]

Ruotsi ja Sveitsi – kaksi Suomelle tärkeää esikuvaa Euroopan puolueettomina maina – olivat molemmista maailmansodista säästyneinä vauraita maita, jotka halusivat jakaa vähemmän onnekkaiden maiden taakkaa ottamalla vastaan YK:n pakolaisjärjestön UNHCR:n tarjoamia pakolaisia. Kyse oli kuitenkin 1950-luvulla unkarilaisista ja tiibetiläisistä, jotka pakenivat kommunismia, mikä ei sopinut Suomen ulkopoliittisiin kuvioihin. Myöskään Tshekkoslovakian miehitys elokuussa 1968 ei tarjonnut Suomelle ulkopoliittisesti suotuisaa tilaisuutta ottaa vastaan suurta joukkoa pakolaisia. Yksittäisille itäeurooppalaisille myönnettiin vaivihkaa muukalaispasseja, joilla he rinnastuivat pitkään Suomessa oleskelleisiin venäläisemigrantteihin. Biafran sota – varsinkin kun kapinallisten kerrottiin valinneen Finlandia-hymnin kansallislaulukseen – ja muut 1970-luvun alkuun mennessä yleistyneiden TV-vastaanottimien välittämät pakolaiskriisit kaukaisissa maissa saivat suomalaiset häpeämään ulkopoliittisen varovaisuuden sanelemaa kovasydämisyyttään, kunnes Chilen ja Vietnamin pakolaisten vastaanotto 1970-luvulla avasivat tilaisuuksia kunnostautua moraalisesti ilman poliittisia riskejä.

Valtion pakolaisavustuskeskus oli lyhytnäköisesti lakkautettu vuonna 1958. Samanlaisia tehtäviä hoitamaan perustetuista Chilen pakolaistoimikunnista (1973–1979) kehittyi yleinen Pakolaistoimikunta sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä. Se vastasi Suomeen valittujen pakolaisten vastaanotosta. Ensimmäinen pysyvä pakolaisten vastaanottokeskus avattiin Helsingin Malmilla kuitenkin vasta huhtikuussa 1986. Jälleen tarve kasvoi odotettua nopeammin. Vastaanottokeskuksen täytyttyä turvapaikanhakijoita piti majoittaa Metsälän Kaukokiitohotelliin ja lappeenrantalaiseen motelliin ennen kuin tarkoitusta varten saatiin vuonna 1990 Joutsenosta tyhjä sairaalan henkilökunta-asuntola.[568] Kesällä 1990 perustettiin Nastolaan pakolaiskeskus, jossa koettiin ikävä rähinä 24.7.1990 somalien ja suomalaisten välillä.[569] Seuraavana vuonna polttopulloilla tai vastaavilla räjähteillä säikäytettiin pakolaisia valkealaisessa Hotelli Walkealassa ja porvoolaisessa Ölstensin vastaanottokeskuksessa.[570] Väkivaltaisuudet olivat pikemminkin paikallisia reaktioita pakolaisten äkilliseen ilmestymiseen kuin oireita maanlaajuisesta pakolaisvastaisesta ilmapiiristä. Valitettavasti varsinkin nuorisolta puuttui se maltti, jota pakolaisten vastaanoton varhaisemman historian tuntemus olisi voinut vahvistaa.

Tässä tilanteessa pakolaiset ja turvapaikanhakijat sekoitettiin toisiinsa, sillä vastaanottokeskukset majoittivat kumpaankin ryhmään kuuluvia ihmisiä ja turvapaikanhakijoiden määrän suuri kasvu hämärsi käsitteitä ihmisten mielissä. Pakolaisten auttaminen uuteen elämään sai väistyä kun otsikot täyttyivät ilmeisen väärin perustein turvapaikkaa hakevista, jopa rikollisista järjestelmän väärinkäyttäjistä.

Turvapaikanhakijoiden määrän ja laadun muutoksen ei pidä kuitenkaan vääristää sitä tosiasiaa, että pakolaisten vastaanotto Suomessa kehittyi kaiken aikaa ja sujui yleisesti ottaen hyvin. Vietnamilaisia valittiin pakolaiskiintiöihin vielä vuon-

562 Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 265-268.
563 Koveron kirje ylipoliisipäällikkö Urho Johan Kiukaalle (16.4.1951), Maahanmuuttoviraston arkisto.
564 Maahanmuuttoviraston arkisto.
565 Asetukset pakolaisten oikeusasemaa koskevan yleissopimuksen ja sitä koskevan pöytäkirjan voimaansaattamisesta (812-813/5.12.1968); US 14.9.1968.
566 Ulkomaalaistoimisto UM:lle (6.5.1970), Maahanmuuttoviraston arkisto.
567 HS 29.5.1968.

568 Sepälä, s. 41-42; HS 5.4.1990.
569 HS 22.3.1993.
570 HS 6. ja 8.1.1991; AL 8.9.1991; IS 9. ja 11.1.1991.

na 1994, jolloin kuitenkin valtaosa pakolaiskiintiöstä koostui jo iranilaisista ja irakilaisista, joista puolet oli kurdeja. Pakolaiskurdit eivät olleet kotoisin Turkista, josta sen sijaan tuli turvapaikanhakijoita. Vähitellen kurdipakolaisten rinnalle ilmaantuivat afgaanit sekä pienempinä ryhminä sudanilaiset ja myanmarilaiset, joista ei ole kuultu kielteistä palautetta.

Vuotuiset pakolaiskiintiöt on nostettu 750:een, mutta – niin yllättävältä kuin se kuulostaakin – niiden täyttäminen maailman monimiljoonaisesta pakolaisväestöstä ei olekaan aivan yksinkertaista. Suomen hallitus valitsee UNHCR:n tarjoamista kohteista sopivat, mihin sisältyy ulkopoliittista harkintaa. Sen jälkeen on muistettava periaate, jonka mukaan pakolaisia ei valita työvoiman tarvetta tyydyttämään, eikä silloin kun he voisivat elää turvallisesti lähempänä synnyinmaataan tai elätellä toiveita kohtuullisen pikaisesta paluusta. Kiintiöturvapaikka on tarkoitettu pysyvämpää muuttoa varten. Tilapäinen suojelu on parempi järjestää lähempänä lähtömaata ja työvoimantarve pitäisi tyydyttää avoimella siirtolaisuudella.

TURVAPAIKKA-ASIAT

Vaikka turvapaikka-asiat ovat ulkomaalaispolitiikan vakavinta, suorastaan hengenvaarallista aluetta, niihin liittyy kiistatta myös väärinkäytöksiä, jotka parhaimmillaan voi sivuuttaa hirtehishuumorilla, mutta jotka pahimmillaan lamauttavat päätöksentekoa, saavat käsittelijät kyynistymään ja vaarantavat aitojen vainottujen oikeudenmukaisen kohtelun.

Maailma muuttuu

Tilastoista huomaa, että varsinaista turvapaikkaa on Suomessa myönnetty viime vuosiin asti vain muutamille ihmisille vuosittain, ei juuri enempää kuin maahanmuuton hiljaisinakaan vuosina. Tämä näyttää tylyltä, ellei huomioon oteta muilla perustein myönnettyjä oleskelulupia ja kuinka pieni osuus turvapaikanhakijoista lopulta palautetaan kotimaahansa. Jos tuijottaa vain varsinaisen turvapaikan myöntämisen harvinaisuuteen, on helppo epäillä ulkomaalaishallintoa niin tylyksi, että sen seulan voi läpäistä vain uskomattomalla onnella. Yksinkertainen tosiasia kuitenkin on, että vuonna 1951 Genèven sopimuksessa määritelty poliittinen tai vastaava vaino ei onneksi ole nykymaailmassa sen yleisempää kuin ennenkään. Turvapaikanhaun yleistyminen johtuu muista syistä.

Yleisesti ottaen maailma on nykyisin turvallisempi paikka kuin koskaan: sotia on vähemmän, vaikka niitä edelleenkin riittää ulkomaanuutisten dramatisointiin; ruokaa riittää useammalle kuin koskaan; ihmiskunnan keski-ikä nousee ja lukutaito lisääntyy; jotkin tappavimmista taudeista ovat hävinneet maailmasta, vaikka flunssaepidemiat saadaan näyttämään ”mustalta surmalta”; yli kaksi miljardia kiinalaista ja intialaista, jotka muodostavat kolmanneksen maailman väestöstä, elää historiansa toiveikkainta aikakautta, vaikka länsimaissa kannetaan huolta taloudellisen kasvun ja luonnon kantokyvyn rajoista; totalitaariset valtiot ovat käyneet vähiin; kidutus ja kuolemantuomio ovat maailmanlaajuisesti epäsuosiossa, naisten oikeuksia halutaan kunnioittaa ainakin periaatteessa, demokratia on normi – vaikka käytäntö on usein vielä kaukana kansainvälisten sopimusten ja kansallisten perustuslakien kauniista kirjaimista, vähäiselläkin historiantuntemuksella ja mielikuvituksella on todettava, että asiat ovat olleet ja voisivat olla paljon huonomminkin.

Turvapaikkaa tarvitsevat aktivistit ovat edelleenkin harvinaisia, yleensä kotimaansa koulutetuinta ja vaurainta väestönosaa. Lisäksi poliittiset aktivistit usein uhmaavat hallitustensa vainoa jatkamalla kamppailuaan kotimaassaan kaikesta uhkailusta ja vainosta huolimatta. Suomeen ei ole koskaan tullut turvapaikanhakijaa Pohjois-Koreasta. Ne maat, joista Suomeen ja muualle Eurooppaan tullaan hakemaan turvapaikkaa, eivät ole maailman synkimpiä diktatuureja eivätkä edes köyhimpiä maita, vaan niille on tyypillistä eri syistä alkanut ja pitkään jatkunut siirtolaisuus. Kun Ruotsi ja monet muut maat kiristivät työlupien myöntämistä syksyn 1973 öljykriisin seurauksena, samat ulkomaalaiset, jotka aiemmin olivat tyytyneet työlupaan, ilmoittautuivat turvapaikanhakijoiksi. Tällöin on luonnollista, että turvapaikanhakijoiden perustelut ovat joko liian köykäiset tai stereotyyppiset, mikä turhauttaa hakemusruuhkia purkavia viranomaisia.

Turvapaikkahakemusten ja -päätösten perustelut ovat nekin paisuneet: 90 vuotta sitten riitti yksi karanteenileirillä täytetty kaavake, nykyisin täytyy paksu punakantinen mappi. Tämäkään ei tarkoita, että maailma olisi muuttunut turvattomammaksi, vaan kielii maailman muuttumisesta yhä mutkikkaammaksi ja byrokraattisemmaksi. Turvapaikan tarvitsijoille ei välttämättä ole helpotus, että nykyisin turvapaikkapuhuttelijan henkilökohtaista ensivaikutelmaa tärkeämpi on perustelujen muotoilu paperille, missä lakimiesten rooli korostuu.

Turvapaikka oli aikoinaan poliittisesti arkaluonteinen

Ulkoministeriön tilastojen mukaan Suomi palautti vuosina 1945–1949 kaikki Neuvostoliitosta paenneet 70 neuvostokansalaista. Valtioneuvoston päätöksellä 5.4.1950 Neuvostoliittoon luovutettu virolainen Artur Lõoke teloitettiin. Tämän jälkeen Suomen viranomaiset yrittivät vältellä loikkareista ilmoittamista, mutta palautuksia jatkettiin kuitenkin.[571] Viimeinen Suomea palvellut sotaveteraani, itä-

571 HS 25.10.1998 ja 23.11.2003; Kosonen & Pohjonen, s. 462; Pekkarinen & Pohjonen, s. 195.

karjalainen Andrei Jakovlev luovutettiin Neuvostoliittoon välirauhansopimuksen nojalla 7.3.1955.[572]

Useissa tutkimuksissa on julkaistu lievästi ristiriitaisia nimiluetteloita sotien jälkeen Suomeen paenneista neuvostokansalaisista, joita oli keskimäärin 2–5 henkilöä vuodessa. Birgitta Kivisen luettelossa vuosilta 1949–1959 on 42 nimeä ja yksi nimetön loikkari; Jussi Pekkarisen ja Juha Pohjosen luettelosta puuttuu tältä ajalta kuusi nimeä ja nimetön loikkari, mutta näiden tilalla on yksi uusi nimi. Jälkimmäisten luettelossa vuosilta 1960–1981 on 44 nimeä. Vaikka suuri osa lienee ollut aidosti mielenvikaisia tai rikollisia ja neuvostotiedustelun lähettämiä ”koepalloja”, ei voi olla hätkähtämättä sitä tosiasiaa, että ainoakaan ei-suomalainen loikkari ei Suomeen jäänyt, vaikka muutama onnistui saamaan oleskeluluvan. Vuosikymmeniin yksikään neuvostoliittolainen ei saanut Suomesta muodollista turvapaikkaa eikä edes oleskelulupaa ilman suomalaista syntyperää.[573]

Suojelupoliisin arkistoihin perehtyneet tutkijat ovat rajanneet vuodet 1960–1967 erityisen kielteisiksi neuvostoloikkareita kohtaan.[574] Ero ei kuitenkaan johtunut linjauksista, vaan loikkareiden profiilista – sotien jälkeen Suomeen palanneet suomalaiset vaihtuivat vähitellen muihin kansallisuuksiin, joiden oli vielä vaikeampi saada oleskelulupaa.

Kännö on muistellut henkilökohtaisesti päättäneensä turvapaikan ja muukalaispassin myöntämisestä yhdelle neuvostoloikkarille ”joka joutui kiinni 1970-luvun alussa Pohjois-Suomessa matkalla Ruotsiin.” Hän ei kuitenkaan hakenut passiaan, vaan painui Ruotsiin. Sisäministerinä toimi Heikki Tuominen, joten tapahtuma sijoittuu lokakuun lopun 1971 jälkeiseen aikaan.[575] Muuten tuntomerkit sopivat virolaiseen Heiko Jõgesmaan, joka tuli Suomeen kahdesti, 17.9.1971 ja 10.9.1973. Ensimmäisellä kerralla hän sai turvapaikkapyyntönsä palkaksi oleskeluluvan, mutta jatkoi Ruotsiin. Presidentti Kekkonen raivostui ja kysyi sisäministeri Uusitalolta: ”Miten näin on käynyt? Eikö ole voimassa joskus 50-luvulla antamani määräys, että rajalla tavatut pakolaiset on palautettava Nlittoon.”[576] Jõgesma kuitenkin palasi omin toimin Neuvostoliittoon ja toisen kerran sieltä tultuaan häneen sovellettiin Kekkosen ohjetta.[577] Maahanmuuttoviraston arkistossa säilytettävä luettelo myönnetyistä muukalaispasseista ei kuitenkaan sisällä Jõgesman nimeä

Ulkomailta kyseltiin usein, kunnioittiko Suomi ylipäätään kansainvälistä pakolaissopimusta, koska uusia turvapaikanhakijoita ei näyttänyt ilmestyvän mistään ilmansuunnasta. Tällöin maantiede eristi Suomea muusta maailmasta: itärajan ylittäminen laittomasti oli vaikeaa, lännessä vauraampi ja turvallisempi Ruotsi ”imuroi” tehokkaasti etelästä tulijat ja Pohjoismaiden välisten rajojen avoimuus sekä halvat Ruotsin-lautat houkuttelivat Ruotsiin nekin harvat ulkomaalaiset, jotka saapuivat ensin Suomeen. Tunnetuimpia esimerkkejä olivat neuvostoliittolainen viulutaiteilija Viktoria Mullova ja tämän säestäjä Vahtang Zordania, jotka katosivat konserttikiertueelta Kuusamosta 2.7.1983 ja ilmestyivät Ruotsiin matkustaakseen edelleen Amerikkaan.[578]

Ulkomaalaistoimiston tuore päällikkö Eila Kännö joutui vakuuttelemaan Ulkoasiainministeriölle 13.10.1971 laatimassaan muistiossa, että ”Suomi suhtautuu sekä maassa oleviin että mahdollisesti tuleviin täysin ’länsimaisella’ tavalla.” Syvällisempää tietoa sisältyi kuitenkin muistion käsinkirjoitettuun saatteeseen: ”Tosiasiahan on se, että ’pakolaisia’ tulee edelleenkin, mutta aluksi oikealla passilla, joka kaikessa hiljaisuudessa, kun on selvitetty, ettei passia kotimaan taholta uusita ja ettei ao. henkilö voi palata kotimaahansa, vaihdetaan suomalaiseen muukalaispassiin. Tästä ei kuitenkaan voine kertoa mitään. Turvapaikka-asioista ei yleensä liikoja puhuta ja on ajateltava myös niitä henkilöitä, joiden juuri tällä tavalla on onnistunut ’paeta’.”[579]

Kaikessa hiljaisuudessa turvapaikan saaneiden määrää ei voi arvioida yksinkertaisesti myönnettyjen muukalaispassien perusteella, koska luetteloista ei ilmene, myönnettiinkö muukalaispassi ensimmäistä kertaa ja oliko sen haltija kenties jo syntynyt Suomessa. Luettelot ovat kadonneet vuosilta 1951–1960, mutta vuonna 1962 on luetteloitu yli 2000 muukalaispassin saanutta kansalaisuudetonta, ”vanhaa” pakolaista.

Epäilyjä

Suomessa ei ole enää 1980-luvun jälkeen pelätty kansainvälisen suojelun myöntämistä, vaan tarvittaessa sitä on myönnetty reippaastikin, ns. toissijaisena suojeluna, kun varsinaiset turvapaikkaperusteet eivät ole täyttyneet. Tästä hyötyivät muun muassa entisen Jugoslavian kansalaiset 1990-luvun alussa sekä monet

572 Pekkarinen & Pohjonen, s. 179; Heikki Roiko-Jokela: Oikeutta moraalin kustannuksella? – Neuvostoliiton kansalaisten luovutukset Suomesta 1944–1945 (Studia Historica Jyväskyläensia 58, Lievestuore 1999), s. 146; HS 12.4.1992 ja 23.11.2003; Pekka Kauppala: Heimosoturien ja virolaisvapaaehtoisten luovutukset Neuvostoliittoon (esitelmä 15.3.2005).

573 Outi Lepola: Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi – Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 787, Helsinki 2000), s. 45; Pekkarinen & Pohjonen, s. 338-343; Birgitta Kivinen: Pakolaisia ja vakoilijoita – Neuvostoliitosta Suomeen tulleet luvattomat rajanylittäjät vuosina 1949–1959 (Helsingin yliopiston poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Suojelupoliisin tutkimusraportti 2/2006), s. 147 ja 153-155.

574 Pekkarinen & Pohjonen, s. 266.

575 Kännö, s. 114; US 1.10.1990; Pekkarinen & Pohjonen, s. 285-288 ja 341-342.

576 Pekkarinen & Pohjonen, s. 288.

577 Pekkarinen & Pohjonen, s. 289-293 ja 341-342.

578 HS 5.7.1983.

579 Mappi 27 B, Ulkoasiainministeriön arkisto.

Irakin kurdit, somalit ja afgaanit, jotka olisi muuten käännytetty, ellei lähtömaan yleinen epäjärjestys, liikenneyhteyksien ongelmallisuus, hakemusten käsittelyn pitkittyminen, sairastelu tai perheen kotiutuminen Suomeen olisi antanut aihetta oleskeluluvan myöntämiseen. Ulkomaalaishallinnossa on usein suorastaan toivottu turvapaikanhakijoita, joille voitaisiin hyvällä omallatunnolla myöntää suoraan turvapaikka, ihan jo tilastojenkin kaunistamiseksi. Yhdenvertaisuusperiaate on kuitenkin hillinnyt halua tehdä julkisuuden toivomia poikkeuksia yksittäistapauksissa, kun samaa periaatetta ei ole voitu noudattaa muissa vastaavissa tapauksissa.

Sellaisia ”satutätejä” tai ”hyväntahtoisia hölmöjä”, joista tammikuun alussa 1991 puhuttiin julkisuudessa, ei ulkomaalaishallinnosta ole koskaan löytynyt. Herkkäuskoisuus ja halu parantaa maailmaa on kokenut kolauksia käytännön työssä, mutta siitä huolimatta virkamiesten on täytynyt säilyttää uskonsa ja velvollisuudentuntonsa. Työtehtäviä vaihtamalla on pidetty vireyttä yllä kun jokin tietty hakijaprofiili on alkanut uuvuttaa. Muutamat poikkeukset, joissa virkamies on uskonut turvapaikan tarpeeseen ja ylpeänä tehnyt sen mukaisen päätöksen, ovat usein pelastaneet enemmänkin kuin yhden päivän ja antaneet voimaa uskoa työn tarpeellisuuteen.

Turhautumista on kuitenkin esiintynyt muuallakin kuin ulkomaalaishallinnossa ja poliisissa, joka on yleensä tehnyt hakijoiden puhuttelut ja kohdannut räikeimmät ongelmat. Ylipormestarin uudenvuodenpuhe 1991 sai osakseen ymmärtämystä marokkolaissyntyiseltä arabian tulkilta Kamal Lahloulta, jonka mielestä 98–99 % kertomuksista on tekaistuja: ”Tiedän tämän, koska olen ollut tulkkina kymmenissä puhutteluissa. Monet hakijoista ovat kysyneet jopa minulta neuvoa tarinan keksimisessä...” Lahlouta harmitti tavattomasti, että ”suomalaisten hyväntahtoisuutta käytetään tällä tavalla hyväksi” ja varsinkin naisia jymäytetään: ”Kun turvapaikka-anomus on jätetty, alkaa suomalaisen naisen etsintä. Tavallisesti nainen on miestä kymmenisen vuotta vanhempi. Lyhyen tutustumisen jälkeen mennään naimisiin. Mies saa oleskeluluvan. Sen jälkeen vaimo vaihdetaan kymmenen vuotta nuorempaan tai yritetään saada uusi kotimaasta.”[580]

Lahloun paljastukset iltapäivälehdelle eivät miellyttäneet viranomaisia, joille turvapaikka-asioiden salassapito ja sensaatiohakuisten otsikoiden välttely ovat ehdottomia arvoja. Pakolaisneuvonta vaati Lahlouta hyllytettäväksi tulkin tehtävistään ja SMP houkutteli hänet eduskuntavaaliehdokkaakseen. Lahlou oli tulkannut lähinnä marokkolaisia turvapaikanhakijoita, eikä lainkaan somaleja, mutta hätäinen lukija ei välttämättä huomannut tätä eroa.[581]

580 IS 4.1.1991.
581 IS 5. ja 11.1.1991.

Totta on, että tulkilla on yksittäistapauksista vaitiolovelvollisuus, mutta toisaalta silläkin on rajansa: eikö tulkin ammattietiikkansa mukaan pitäisi esimerkiksi ilmoittaa, jos tulkattava puhuu eri kieltä tai murretta kuin väittää puhuvansa ja jota tulkki kertoo kääntävänsä? Entä jos suomalainen virkamies olisi kyllin kielitaitoinen puhutellakseen itse turvapaikanhakijaa tämän äidinkielellä ilman tulkkausta? Eihän tulkki ole hakijan oikeusavustaja, eikä häntä tarvita lainkaan, jos ulkomaalaishallintoon saadaan riittävästi ulkomaalaistaustaisia virkamiehiä. Vastaavia tapauksia on ollut muitakin, mutta oman etunsa vuoksi tulkit säästävät kokemuksensa yksityisiin keskusteluihin tai mahdollisiin muistelmiin, mikä on sääli yleisellä tasolla.

Tällä johdatuksella turvapaikka-asioiden problematiikkaan ei tietenkään ole tarkoitus väittää, että kaikki turvapaikanhakijat valehtelisivat tai ettei jokaista hakemusta olisi tarpeen tutkia yksilöllisesti ja täydellä vakavuudella. Jokainen ulkomaalaishallinnon virkamies oppii erittelemään ulkomaalaisia. Suomesta on haettu turvapaikkaa laktoosi-intoleranssin takia tai koska hakijan sytyttämä kytö poltti naapurin viljelmät.[582] Ulkomaalaispoliisilla on kokemusta turvapaikanhakijasta, joka kertoi anoppinsa vainoavan häntä, mikä poliisin mielestä oli sinänsä uskottavaakin.[583] Vainon uskottavuutta heikentävät kuitenkin viranomaisten huumorintajua koettelevat matkakertomukset, esimerkiksi laivamatkasta Afrikasta Moskovaan, jossa salamatkustajalle puhuttiin tuntematonta kieltä, jota tämä kuitenkin ymmärsi.[584] Kun turvapaikanhakija on soutanut Moskovasta yön yli Suomeen tai pakenee seksinkipeitä afgaanityttöjä, turvapaikkakäsittelijä ei tiedä itkeäkö vai nauraako.

Turvapaikkaa on hakenut jo vuosia aiemmin kuolleen poliitikon palveluksessa tuoreeltaan toiminut henkivartija. Lisäksi vainajan vartijan mielestä hänen äidinkielensä kurdi olikin vain ”huonoa arabiaa” – samanaikaisesti arabian tulkkina toimi kurdi, joka oli itse aikoinaan paennut kansaansa kohdistunutta vainoa. Sellaisessa tilanteessa virkamies voi vain katsoa tulkin synkän ilmeettömiä kasvoja ja ihailla tämän ammatillista kärsivällisyyttä. Mutta kuinka usein tulkki voi ja jaksaa luottaa siihen, että ilmeensä peruslukemilla pitävä virkamies osaa erottaa valheet totuudesta?

Joskus tulee kuitenkin vastaan sujuvaa suomea puhuva teinityttö, jonka hänen sosiaaliturvan varaan Suomessa jättäytynyt isänsä on lähettänyt ulkomaille länsimaista turmelusta pakoon. On vaikea ajatella, ettei tyttö vielä ole Suomen kansalainen, kun hänen suora puheensa ja rehellinen tapansa esittää asiansa huokuu

582 Saarelainen, s. 104 ja 118.
583 Palmu.
584 Saarelainen, s. 134.

suomalaisuutta. Tällaisia hädänalaisia varten ulkomaalaishallinnon täytyy pysyä valppaana! Pakkoavioliittoon joutunut tyttö on onnekseen saanut huomaavaisen miehen, joka haluaa tehdä vaimonsa onnelliseksi. Niinpä tyttö saa suostuteltua nuoren aviomiehensä auttamaan hänet valtiollisten rajojen yli suomalaisten viranomaisten puheille silläkin uhalla, että vaimo päästetään Suomeen ilman miestään. Kun tyttö miehensä tietämättä vakuuttaa suomalaisvirkamiehille tällä välin rakastuneensa ja aikovansa auttaa miestään pääsemään perästä Suomeen, kovapintaisinkin virkamies herkistyy. Yksikin Suomen valtion suojelun ansainnut hädänalainen auttaa virkamiehiä kuittaamaan seuraavat sata sadunkertojaa siedettäviksi oheisvahingoiksi.

On tärkeää oppia puolin ja toisin, että turvapaikka- ja perheenyhdistämishakemusten asianmukainen, ankaran kriittinen käsittely ei estä tekemästä inhimillisiä ratkaisuja, joista sekä nykyiset että tulevat suomalaiset hyötyvät. Yleisiin sääntöihin on aina yksilöllisiä poikkeuksia ja hyvällä tahdolla ne löytyvät myös laista. Poikkeuksista ei kuitenkaan voi tulla sääntöjä, eivätkä viranomaiset voi sallia poliittisten paineiden, median tarjoaman julkisuuden tai harhauttavien tietojen aiheuttaa eriarvoista kohtelua.

Tämän kirjan haastattelut painottuivat Ulkomaalaistoimiston aikaan, jolloin turvapaikkahakemukset olivat vielä harvinaisia. Tulevaisuudessa haastattelut varmasti täyttyvät sekä humoristisilla että romanttisilla esimerkeillä turvapaikka-asioiden laajasta kirjosta. Silloin on syytä muistaa, että avoimuus ja rehellisyys ovat parhaita lääkkeitä kun virkamiehiä epäillään yhtäältä hyväuskoisiksi hölmöiksi ja toisaalta tunteettomiksi raakalaisiksi. Todellisuudessa elämä on monimuotoista ja virkamiehet näkevät sen vähintään yhtä hyvin kuin toimittajat tai näytelmäkirjailijat.

Hakijamäärät nousevat

Ei ole yllätys, että kun oleskelulupien ehtoja muuten kiristetään tai kun naapurimaat tekevät niin, se näkyy turvapaikanhaun lisääntymisessä. Myös matkailun helpottuminen ja halpeneminen sekä tieto turvapaikkamenettelyn käytännöistä ja sosiaaliturvasta tekevät turvapaikanhausta yhä suositumpaa. Osa kehityksestä on luonnollista, osa yllätyksellistä. Sekä määrällisesti että laadullisesti tapahtui suuri murros 1990-luvun alussa. Harri Palmu kertoo:

- Turvapaikka-asioita Ulkomaalaistoimistoon tuli 1970- ja 1980-luvuilla ainoastaan muutamia vuodessa, jos lainkaan. Turvapaikanhakijat olivat aivan erilaisia silloin kuin nykyään. Aikaisemmin he olivat nöyrää poikaa, nykyään he ovat hyökkäävämpiä ja osaavat vaatia viranomaisilta."[585] Matti Bäckman kertoo:

585 Harri Palmu 22.9.2009.

- Turvapaikka-asioita oli suhteellisen vähän siihen aikaan. Ne veivät paljon aikaa ja niihin todella paneuduttiin kaikilla tasoilla tarkkaan.[586]

- Aloittaessani ei ollut näitä turvapaikkatapauksia. Itse asiassa kaikki eivät edes tienneet, mitä koko sana "turvapaikka" tarkoittaa![587] Johtaja Heikki Taskinen kertoo:

- Turvapaikka-anomusten käsittely oli vielä 1980-luvun lopulla hyvin erilaista kuin nykyään. Turvapaikkahakemuksia oli ennen vuosikymmenen lopun suurta rynnäkköä niin vähän, että niitä varten perustetussa turvapaikkatyöryhmässä anomukset käsiteltiin yksitellen. Turvapaikkatyöryhmässä oli puheenjohtaja, joka tuli Ulkomaalaistoimistosta, sosiaali- ja terveysministeriön ulkomaalaiskuraattori, joka oli eräänlainen vähemmistövaltuutetun edeltäjä, kaksi edustajaa ulkoministeriön oikeudelliselta ja poliittiselta osastolta sekä edustaja Suojelupoliisista. Poliisi hoiti turvapaikanhakijoiden puhuttelun ja sen perusteella työryhmä käsitteli tapaukset. Käsittelyn jälkeen poliisin Ulkomaalaistoimisto esitteli tapaukset ministerille, joka teki päätökset. Tapaukset käsiteltiin yksilöllisesti, mutta kielteisten päätösten perustelut pidettiin suppeina. Yleensä niissä sanottiin vain, että "Ulkoasianministeriön lausunnon perusteella [henkilöä] ei ole pidettävä Genèven sopimuksen tarkoittamana pakolaisena". Valitusoikeutta ei näistä päätöksistä ollut. Lainsäädännön muututtua turvapaikka-asiat käsitteli turvapaikkalautakunta ja esittely tapahtui sisäisesti Ulkomaalaiskeskuksessa, joka ei enää Ulkomaalaistoimiston tavoin ollut poliisin alainen, vaan eräänlainen sisäministeriön osaston ja itsenäisen toimiston välimuoto. Ulkomaalaiskeskuksessa oli johtaja, mutta itse keskus toimi sisäministeriön kansliapäällikön välittömän johdon ja valvonnan alaisuudessa.[588]

Turvapaikkalautakunta perustettiin vuoden 1991 lain nojalla oikeusministeriön yhteyteen, samaan aikaan ulkomaalaisvaltuutetun viran kanssa. Turvapaikkalautakunta jakautui kuitenkin jyrkästi kahtia ja äänesti ratkaisuista, joissa joskus turvapaikan sai se onnekas, jonka kohdalla tietty osa 19 jäsenestä oli estynyt osallistumasta kokoukseen. Lautakunnan jäsenet kantelivat toisistaan. Eduskunnan oikeusasiamies ehdotti 27.6.1995 turvapaikkalautakunnan lakkauttamista ja vuonna 1997 se lopetti toimintansa.[589] Valitusasteeksi tulivat hallinto-oikeudet, jonka tuomareilla on vahvempi juridinen tausta, mutta ongelmiksi jäivät edelleenkin pitkät käsittelyajat ja joskus ristiriitaiset päätökset, joiden linjaamista varten pitää jatkaa valittamista Korkeimpaan hallinto-oikeuteen asti. Lain tarkoitus ei kuitenkaan ole mitätöidä viranomaisen harkintavaltaa alistamalla jokainen hakijalle epämieluisa päätös pitkälliseen oikeusprosessiin, jonka kuluessa olosuh-

586 Matti Bäckman 9.10.2009.
587 Marianne Pousi 9.6.2009.
588 Heikki Taskinen 16.6.2009.
589 Seppälä, s. 137-140; HS 28.6. ja 3.7.1995; Ulkomaalaisvaltuutetun toimintakertomus 1995.

teet ehtivät muuttua ja hakija voi aloittaa kaiken alusta uudella hakemuksella. Teija Camique kertoo:

- Haapaniemen kadulle muutettaessa siirryin turvapaikkayksikköön ja työskentelin useamman vuoden lähes pelkästään somaliasioiden parissa. Työ kävi vähän puuduttavaksi yksipuolisuudessaan ja olin iloinen virkistävästä vaihtelusta siirtyessäni töihin arkistoon.[590] Kerstin Borg-Luumi kertoo:

- Vastuualueeseeni vuodesta 1992 kuuluivat turkkilaisten turvapaikka-anomusten ja oleskelulupien käsittely. Toimimme työpareina tarkastajien kanssa. Myöhemmin organisaatio hieman uudistui niin, että turvapaikanhakijat ja oleskeluluvat hoidettiin erillään. Olen oppinut kovasti pitämään Turkista työkenttänä. Innostusta työhöni on tuonut kokemuksen tuoma varmuus ja tieto esimerkiksi Turkin ja turkkilaisten kulttuurista, juurista, lähtökohdista ja kulkureiteistä. Olen iloinen, että saan vielä nykyäänkin työskennellä Turkin parissa.[591]

Erityisiä ongelmia tuottivat yksin tulleet alaikäiset turvapaikanhakijat. Vaikka harva oli enää lapsi omassa kulttuurissaan – monissa maissa 16-vuotiaat tytöt ovat jo naimisissa ja pojat asekuntoisia – heitä kohdeltiin Suomessa erityisen huomaavaisesti. Elokuussa 1991 Suomessa oli satakunta alaikäistä turvapaikanhakijaa.[592] Muutamaa kuukautta aiemmin Helsingin poliisi oli käännyttänyt 16-vuotiaan puolalaisen.[593]

Tulevaisuudennäkymiä

Ulkomaalaispoliisin Harri Palmun näkökulmasta turvapaikkamenettelyn kehitys on ollut haasteellista, mutta keinot eivät ole vielä ehtyneet:

- Erilaiset näkökannat kuuluvat myös ulkomaalaisasioiden hoitamisen luonteeseen. Sekä ulkomaalaishallintoa että -poliisia rasittaa se, että asioiden käsittely on hidasta, nimenomaan turvapaikka-asioissa. Tavallaan ulkopuoliset tahot vaativat koko ajan nopeaa käsittelyä, mutta toisaalta vaaditaan tarkkaa, yksityiskohtaista ja perusteellista käsittelyä. Sitä ei ole helppo sovittaa yhteen.

- Meillä ei ole Suomessa koskaan turvapaikka-asioissa menty mihinkään liukuhihnatuotantoon. Tämä on aika paljon erilaista kuin kokemukseni muista maista, joissa on vähän suuremmat hakijamäärätkin. Romanien kohdalla suomalainen käsittely saattoi kyllä vaikuttaa liukuhihnatuotannolta, mutta se johtui vain tapausten samankaltaisuudesta.

- Alun pitäen alkutemput teki se paikallinen poliisi tai passintarkastaja, jonka puheille turvapaikanhakija tuli. Hän teki siitä tavallisen poliisin ilmoituksen, johon hän keräsi kaikki olemassa olevat faktat. Turvapaikkatutkintahan kuului aluksi Suojelupoliisille ja vasta helmikuun alusta 1990 se siirtyi paikallispoliisille. Päätösvalta jäi tietenkin Ulkomaalaiskeskukselle, mutta kaiken muun hoiti paikallispoliisi: alkutoimenpiteet, mahdollisen säilöönoton, turvapaikkatutkinnan. Paperit sitten lähetettiin Ulkomaalaiskeskukseen, joka teki päätöksen.

- Nyt 2000-luvulla tilanne on muuttunut niin, että turvapaikkatutkinta on periaatteessa siirtynyt Maahanmuuttovirastolle. Puhutaan nimenomaan poliittisesta puolesta, eli turvapaikan tarpeellisuuden eli perusteiden selvittämisestä puhutteluineen päivineen.

- Ei me kyllä hanttiin pantu. Tämä helpotti paikallispoliisin työtä, kun kaikkea ei enää tarvinnut tutkia loppuun saakka. Kyllähän työtä muutoksenkin jälkeen riittävästi jäi ja asiassa taisi olla aika pitkä siirtymäaikakin, koska Ulkomaalaisvirastolla ei alussa ollut vielä valmiutta tehdä puhutteluita. Kun valtaosa turvapaikanhakijoista ilmestyy poliisin puheille vailla mitään henkilöllisyyttä osoittavia asiakirjoja tai ne ovat väärennettyjä, on poliisilla kyllä täysi työ jo henkilöllisyyden selvittämisessä. Schengen-alueella voi liikkua joutumatta rajatarkastukseen, joten matkareittejä on vaikea selvittää. Onneksi on kuitenkin olemassa Euroopan puitteissa yhteistä datatietoa turvapaikanhakijoista ja laittomasti oleskelevista.

- Mutta olen ymmärtänyt niin, että vieläkin, jos hakijoita tulee todella suuri määrä, paikallispoliisi voidaan määrätä ottamaan koko tutkinta haltuunsa.

Olen pikkuisen pelännyt, että tulevaisuudessa tämä menee ihan hallitsemattomaksi. Turvapaikanhakijoiden keskuudessa Suomea pidetään aivan loistavana turvapaikkamaana siinä mielessä, että täältä saa oleskeluluvan, tänne saa jäädä ja viedä perheensäkin, minkä lisäksi valtio antaa rahaa. Jos tämä tällaisena jatkuu, niin saamme turvapaikanhakijoita entistä enemmän koko ajan ja tilanne voi mennä hallitsemattomaksi.

- Toisaalta en ihan usko tähän, sillä ministeriössäkin on taidettu huomata, että tilanne täytyy saada hallintaan. Heillä on menossa lainsäädäntöhankkeita, joilla voidaan vähän rajoittaa hommaa jatkossa. Siinä mielessä uskon, että meillä terve järki voittaa. Meidän ei kannata tehdä samoja virheitä kuin monet muut Länsi-Euroopan maat ovat tehneet. Heillä homma on karannut kokonaan käsistä. Turvapaikanhakijoiden määrätkin ovat meillä absoluuttisesti pieniä verrattuna muihin maihin. Sen olen kuitenkin matkoillani huomannut, että kaikkialla on resurssipula, hakijoiden määristä riippumatta.

- Olen tietenkin sitä mieltä, että turvapaikan tarpeessa olevan ihmisen täytyy saada oleskelulupa Suomeen. Mutta järki täytyy pitää kuitenkin mukana. Mielestäni Eila Kännö sanoi aikanaan asian hyvin: ulkomaalaisasioita ei hoideta äidin vaistolla. Realismi pitää olla hommassa koko ajan mukana. Tässä mielessä näen Suomen tulevaisuuden hyvänä.

590 Teija Camique 10.6.2009.
591 Kerstin Borg-Luumi 12.6.2009.
592 US 12.9.1991; Ulkomaalaiskeskuksen toimintakertomus 1991, s. 7.
593 Alueuutiset 12.5.1991.

- Kyllä täällä on aina pystytty asiat lopulta hoitamaan. Esimerkiksi vuosina 1999–2000, kun tuli paljon romaneja, lakia muutettiin äkkiä niin, että asia saatiin hallintaan.

- Jos hakemuksia tulee hirveästi, niin sitten täytyy tehdä sama asia, mikä tehtiin entisen Jugoslavian maiden hakijoiden kanssa – eli ettei tehdä ollenkaan turvapaikkatutkintaa, vaan myönnetään vain oleskelulupia.

- Jos ihmisiä alkaa tulla hirveä määrä, voidaan tehdä niin kuin esimerkiksi Espanja ja Ruotsi eli asetetaan tietty aikaraja, jota ennen tulleet saavat oleskeluluvan, rikollisia lukuun ottamatta. Tämän seurauksena on tietenkin tulijoiden määrän lisääntyminen entisestään eli joudutaan helposti ojasta allikkoon.

- Toinen mahdollisuushan olisi entistä nopeampien päätösten tekeminen jollakin laillla. Silloin yksilöllinen käsittely saattaa kuitenkin kärsiä. Tämä on kuitenkin minun käsitykseni. Mikään maa ei oikeastaan tunnusta tätä liukuhihnapäätöksentekomallia.

- Perusteettomia turvapaikkahakemuksia saataisiin ennaltaehkäistyä parhaiten sillä, että saadaan perusteettomat hakemukset käsiteltyä nopeasti ja myös poistettua tapaukset nopeasti maasta. Tämä antaa muualle parhaan signaalin. Näissä asioissa viidakkorumpu on kuitenkin nopeampi kuin mikään sähköinen laite – jos jossain maassa kiristetään tiukemmaksi, se tiedetään samana päivänä maailman äärissä. Signaalit menevät nopeasti perille. Myös sosiaalietuuksissa on rukkaamisen varaa. Ruokakupongit rahan sijaan kyllä karsivat pois sitä porukkaa, jolla ei ole tosiasiallisia perusteita suojeluun.

- Tämä homma on tällaista kansainvälistä peliä.[594]

Varovaisen toiveikas on myös turvapaikkayksikköä johtava Esko Repo:

- Jo aikanaan ja aivan tänä päivänäkin on suuri haaste tämän maahanmuuttoasioita käsittelevän hallinnon laajuus ja hajanaisuus. Nyt on edetty hyvään suuntaan hallintoa keskittämällä, mutta kyllä tässä vielä usein joutuu tuskailemaan yhteistyökuvioiden ja yhteen hiileen puhaltamisen kanssa. Poliittiset kädenväännöt virkamieskunnassa ovat vähentyneet.

- Koska turvapaikanhakijoiden määrää ei voi ennustaa, on virkakoneistomme liian kankea reagoimaan. Vain vastaanottopuolella on arviomäärärahoin mahdollisuus reagoida nopeasti tilanteisiin. Tutkinta- ja päätöksentekopuoli ovat kiinteän budjetin ja resurssien kahlitsemia. Usein, kuten vuonna 2008–2009, pyytämällä pyydetyt lisäresurssit tulevat myöhässä. Kokonaistaloudellisesti se on hölmöä rahankäyttöä.

- Yhteistyö niin Pohjoismaiden kuin EU-maidenkin kanssa on lisääntynyt, kertoo johtaja Esko Repo. On yhteisiä työryhmiä ja EU:sta tulee direktiivejä, joilla pyritään harmonisoimaan menettelyä. Nythän EU:ssa pyritään luomaan yhteinen eurooppalainen turvapaikkamenettely ja tätä tukemaan tukivirasto. Kun käy näissä kokouksissa ja konferensseissa, näyttää kuitenkin siltä, että kansallisesti halutaan hyvin vahvasti pitää kiinni tietyistä omista menettelyistä. Toki yhteistyötä, tiedonvaihtoa, taakanjakoa ja toisten auttamista tarvitaan ja sitä tehdään, mutta siinä on vielä pitkä ja kivinen tie edessä.[595]

Silloin kun turvapaikanhakijat kulkevat pitkiä matkoja, he osaavat usein valikoida määränpäänsä vertailemalla eri maiden turvapaikkakäytäntöjä ja ulkomaalaisille myönnettäviä etuuksia. Suomi on ollut näissä vertailuissa yleensä viimeisiä vaihtoehtoja. Ennen Suomeen tuloa on käyty muissa Euroopan maissa, mistä osoituksena ns. Dublinin sopimukseen perustuvien palautusten osuus oli vuonna 2004 lähes 60 % ja Euroopan korkein.[596] Kun nämä palautukset ensimmäiseen turvalliseen maahan, josta turvapaikkaa on haettava, saatiin sujumaan kyllin tehokkaasti, turvapaikkahakemusten määrä Suomessa romahti hetkellisesti.

Mielenkiintoinen muutos on todettu suomalaisten suhtautumisessa pakolaisiin tai turvapaikanhakijoihin ja muihin ulkomaalaisiin: vuonna 1987 suomalaiset olivat vielä poikkeuksellisen humanitaarisia ja pari vuotta myöhemmin alkanut lama syvensi nimenomaan vastahakoisuutta vastaanottaa vierastyövoimaa. Laman väistyttyä, 1990-luvun loppuun mennessä enemmistö suomalaisista kypsyi ajatukseen työtä hakevista ulkomaalaisista, mutta humanitaariset motiivit pysyivät yhä suositumpina. Sittemmin asenteet ovat edelleenkin muuttuneet myönteisemmiksi ulkomaalaisia kohtaan yleensä, mutta työnhakijoihin erityisesti.[597] Vaikuttaisi siltä, että tuorein taantuma ei ole elvyttänyt ulkomaalaisvastaisuutta ja että varsinkin ulkomaisen työvoiman hyödyllisyys tunnustetaan yhä laajemmin. Pakolaisvastaisuuskin on lientynyt, vaikka tutkimuksin katettujen 20 vuoden kuluessa nimenomaan turvapaikanhakijat ovat eniten kiihottaneet julkista keskustelua.

Pakolais- vai ulkomaalaisvastaisuutta?

Tietty ennakkoluuloisuus vieraita ihmisiä kohtaan on inhimillistä ja ulkomaalaiset ovat aina kohdanneet uteliaisuutta: heiltä kysytään ihan hyväntahtoisestikin, mistä ja miksi he ovat tulleet, kuinka pitkäksi aikaa ja miten he viihtyvät. Kun huomattava osa ulkomaalaisista on pakolaisia tai sellaisiksi ilmoittautuvia turvapaikanhakijoita, jotka ovat asunnon, terveydenhuollon ja muun sosiaaliturvan tarpeessa, uteliaisuus muuttuu helposti säälin sijasta epäluuloksi ja torjunnaksi.

594 Harri Palmu 22.9.2009.

595 Esko Repo 17.3.2010.

596 Ulkomaalaisviraston vuosikertomus 2004; vrt. Seppälä, s. 110-111.

597 Jaakkola, s. 23-26 ja http://www.hel2.fi/Tietokeskus/julkaisut/pdf/09_02_19_Tutkimus_Jaakkola.pdf.

Suomessa tunteet kiristyivät 1990-luvulla rikollisuuteen asti – puolin ja toisin, sillä myös ulkomaalaisten parissa esiintyi pieni joukko rikollisia ja hieman suurempi määrä vieraanvaraisuuden rajoja koettelevia vähäosaisia.

Maahanmuuton väärinkäytökset eivät milloinkaan muodostaneet kansantaloudellisesti, poliittisesti tai lainvalvonnan kannalta merkittävää ongelmaa, mutta pienikin määrä ikäviä tapauksia ärsytti monia suomalaisia. Esimerkiksi 23.9.1994 Suomeen tuli Joensuun yliopiston kautta 15 kiinalaista, joille Ulkomaalaistoimisto ei aluksi myöntänyt oleskelulupia ennen kuin he saivat ministeritason suosittelijoita. Kuukauden kuluessa kiinalaisopiskelijoita oli jäljellä enää kaksi, sillä loput 13 katosivat ilmeisesti Helsinkiin laittomiin töihin.[598] Vastaavia opiskeluoikeuden väärinkäytöksiä on sittemmin esiintynyt länsiafrikkalaisten parissa. Toisaalta suomalaisia ärsytti myös päinvastainen toiminta, kun turvapaikanhakijat eivät tehneet töitä. Joskus kyseessä oli työnvieroksunta, mutta toisinaan laki kielsi ulkomaalaisten työnteon, koska ei haluttu rohkaista ulkomaalaisia hakeutumaan töihin turvapaikanhaun verukkeella.

Tutkijat totesivat hyvin pian, että oli vahingollista eristää turvapaikanhakijat työmarkkinoilta, vaikka turvapaikka olikin eri asia kuin työlupa: ”Hyvää tarkoittava viranomaiskeskeinen järjestelmä sosiaalistaa pakolaiset ongelma-asiakkaiksi, joilla nyky-Suomessa on vähän mahdollisuuksia osallistua työelämään”, varoitti Ilkka Jaakkola.[599] Riitta Metsäsen psykologian lisensiaattitutkielma Tampereen yliopistolla totesi sosiaaliturvan tekevän varsinkin miespuolisista pakolaisista avuttomia, kun heitä pitäisi rohkaista yksityiseen yritteliäisyyteen.[600]

Ulkomaalaisvastaisuudessa on usein kyse tarkkaan ottaen pakolaisvastaisuudesta, mutta ei niinkään periaatteellisesta itsekkyydestä pakolaisvirtojen edessä kuin turvapaikkamenettelyn väärinkäytöksistä. Näistä liikkuu urbaanilegendoja, jotka ovat osin perättömiä ja osin liioiteltuja. Tyypillisesti unohdetaan, että joskus myös suomalaiset nauttivat ainakin teoriassa häkellyttävän avokätisestä sosiaaliturvasta, vaikka usein käytäntö onkin toista. Pohjimmiltaan ongelma on siinä, että on helpompi arvostella ulkomaalaisten kuin omien kansalaisten nauttimia yhteiskunnallisia etuisuuksia, varsinkin kun nykyisin ulkomaalaisilla on pitkälti yhtäläiset oikeudet kuin suomalaisilla, mutta ei esimerkiksi asevelvollisuutta.

Ulkomaalaisvastaisuus on joissakin maissa liittynyt laajempiin poliittisiin ja aatteellisiin liikkeisiin, jotka ovat julistaneet kansojen tai rotujen eriarvoisuutta ja yhteensopimattomuutta. Keskieurooppalainen rasismi ei kuitenkaan ole menestynyt suomalaisten parissa, joita aikoinaan arvosteltiin mongoleiksi, koska suomi ei ole indoeurooppalainen (”arjalainen”) kieli. Suomalaiset joutuivat pitkään todistamaan kulttuurinsa kelvollisuutta, länsimaalaisuutta ja eurooppalaisuutta. Varsinkin 1920-luvulla suurta suosiota saaneet urheilukilpailut ja naisten kauneuskilpailut pyrkivät torjumaan heikkoa kansallista itsetuntoa – missimme ja olympiavoittajamme todistivat meille ja maailmalle, etteivät suomalaiset ole rumaa tai heikkoa kansaa. Näissä haasteissa äärioikeistolaiset pyrkimykset kuten 1930-luvun alun lamavuosien Lapuan liike, Mäntsälän kapina ja Isänmaallinen kansanliike latistuivat nopeasti joukkotyöttömyyden väistyttyä. Äärioikeistolaiselle liikehdinnälle oli kuitenkin uusia edellytyksiä 60 vuotta myöhemmin, kun Suomessa oli jälleen lama ja Euroopassa kuohui. Yksittäisiin ulkomaalaisiin ja vastaanottokeskuksiin kohdistuneet väkivaltaisuudet huipentuivat vuosina 1992–1998 Joensuussa jengitappeluiksi, vastaanottokeskuksen työntekijän sieppaukseen ja amerikkalaisen koripalloilijan päätökseen muuttaa pois vihamielisestä kaupungista. Joensuun poliisi joutui toistuvasti nolona selittelemään, mitä kaupungissa oikein tapahtui. Lopulta ulkomaalaisten asiaa ajanut rikosylikomisario Erkki Kanerva pidätettiin virasta, mutta valittiin kansanedustajaksi.[601]

Ulkomaalaisvastainen rikollisuus pahoinpitelyineen ja tuhopolttoineen loukkasi niidenkin suomalaisten oikeustajua, jotka sinänsä protestoivat turvapaikanhakijoiden elättämistä. Toisaalta poliisin onnistui saada kuriin venäläiset rikollisjärjestöt, jotka kätkivät varastettua tavaraa vastaanottokeskuksiin. Pahimmillaan kaksi kolmesta ”itäpakolaisesta” rötösteli Suomessa turvapaikkapäätöstä odotellessaan. Joillekin turvapaikanhakijoille ehti kertyä jopa 50 rikosta.[602]

MAASTA POISTAMINEN

Jos ulkomaalainen käännytetään rajalta – tai nykyisin käytännössä oleskeltuaan maassa jo jonkin aikaa, mutta saatuaan kielteisen päätöksen turvapaikka- ja muihin hakemuksiinsa – tai jos oleskelulupansa menettänyt ulkomaalainen karkotetaan maasta, kyse on maasta poistamisesta tai palauttamisesta alkuperäiseen kotimaahan. Nämä asiat ovat aina olleet ulkomaalaispolitiikan dramaattisimpia, vaikka määrällisesti paljon harvinaisempia kuin erilaisten lupien myöntämiset aina kansalaistamiseen asti. Onhan jokainen maasta poistaminen todiste epäonnistumisesta, liian leväperäisestä maahan päästämisestä tai riittämättömästä kotouttamisesta. Vaikka on tilastollisesti odotettavissa, että aina osa ulkomaalaisista

598 HS 3.6.1995.
599 HS 26.11.1995.
600 HS 4.12.1995.
601 IS 5.10.1992; Seppälä, s. 102-105; vrt. Heikki Maijanen: Ääriliikkeet – Kaikuja maailmalta (Muukalaiset – juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa, toim. Timo A. Järvinen & Antti Kortelainen, Helsinki 1997, s. 108-112), s. 111..
602 HS 11.5.1993.

joudutaan poistamaan maasta, näihin päätöksiin liittyy dramatiikkaa, jota media mielellään kärjistää.

Rikollisuus

Harva kiistää valtion periaatteellista oikeutta olla päästämättä maahan tai poistaa maasta vakaviin rikoksiin syyllistynyttä henkilöä, joka ei pitkään aikaan voisi hakea kansalaisuutta ja jolla ei välttämättä ole mitään ansaitsematonta ongelmaa alkuperäisessä kotimaassaan. Ulkomaalaiset syyllistyvät rikoksiin kuten omatkin kansalaiset, mutta nykyisin kansainväliset sopimukset kieltävät valtioita karkottamasta omia kansalaisiaan, kuten aiemmin oli tapana – ja mihin heidät karkotettaisiinkaan, kun länsimaisilla demokratioilla ei enää ole Australian tai Pirunsaarten kaltaisia rangaistussiirtokuntia?

Tilastollisesti ulkomaalaiset tekevät rikoksia väestönosuuteensa nähden 1,4–2 kertaa useammin, laskutavasta ja rikoslajista riippuen. Sama on tilanne muissa Euroopan maissa.[603] Tämä selittyy osin heidän ikäjakaumallaan, sillä kaikissa väestöryhmissä rikoksiin syyllistyvät nimenomaan nuoret miehet. On myös luonnollista, että kotimaassaan hyväosaiset, elämässään menestyneet, luonteeltaan tyytyväiset ja rauhalliset ihmiset eivät ole yhtä innokkaita kokeilemaan onneaan ulkomailla. Huomattavia eroja on kansallisuuksien välillä, sillä länsimaista tulleet elävät kantaväestöä nuhteettomammin.[604] Somalit ovat yliedustettuina väkivaltarikosten tekijöinä, mutta rikokset keskittyvät harvemmalle henkilölle. Somalit olivat myös itse joka viidennen rikoksensa uhreja. Yksikään suomalainen ei joutunut ulkomaalaisen tekemän henkirikoksen uhriksi tutkimusvuonna 1998, jolloin 76 % vertailluista rikoksista oli pahoinpitelyjä tai lieviä pahoinpitelyjä. Henkirikoksia ja väkisinmakaamisia (8 %) lukuun ottamatta ulkomaalaisten osuus Suomessa tehdyistä väkivaltarikoksista oli tuolloin rikoslajista riippuen 3–5 %.[605] Ulkomaalaisten – oletettavasti enimmäkseen turistien – osuus omaisuusrikollisista on kuitenkin ollut ajoittain huomattava: Helsingin keskustassa 30 % kiinni jääneistä varkaista on ollut ulkomaalaisia.[606]

Poliisin tilastoissa ulkomaalaisten säilöönottojen määrä Helsingissä on pysynyt yllättäen vuosikymmeniä samassa suuruusluokassa, 300 vuodessa.[607] Harri Palmu kertoo:

603 Ulkomaalaiskeskuksen toimintakertomus 1993, s. 9; Juhani Iivari: Tuomittu maahanmuuttaja (Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia 154, Vaajakoski 2006), s. 5 ja 132; HS 15.1.2006.
604 Iivari, s. 133.
605 Ulkomaalaisten tekemät väkivaltarikokset Suomessa 1998 (Poliisiosaston julkaisu 13, Helsinki 1999), s. 6-7, 12-13 ja 18.
606 Nieminen. s. 33-34.
607 Palmu.

- Itse asiassa säilöönottoja oli 1970- ja 1980-luvuilla yhtä paljon kuin nytkin. Enemmänkin, koska silloin otettiin paljon herkemmin säilöön. Laki oli sellainen, että poliisi saattoi ottaa säilöön ulkomaalaisen, kunhan menettelyssä vain oli perusteena käännytys- tai karkotusasia. Henkilö otettiin mahdollisimman nopeasti säilöön ja hänet pyrittiin myös poistamaan maasta mahdollisimman nopeasti. He eivät olleet sellaisia ”pänkkyröitä”, mitä he nykyään saattavat olla. Poikkeuksiakin toki oli, mutta yleensä ottaen asiakaskunta oli helpompaa.[608]

Ulkomaalaistoimiston aikana ei ollut erillisiä yksiköitä, vaan ryhmiä, joista kukin hoiti jotain tiettyä asiakokonaisuutta. Pajunen kuului ”herra Heliaran” ryhmään ja hänen pääasiallisena tehtävänään oli hoitaa maahantulokieltoluetteloa eli lyhyemmin kieltoluetteloa. Lisäksi hänen tehtävänään oli myös hoitaa U-kortistoa, kirjoittaa tarkastajien tekemät karkotuspäätökset ja passituspäätökset puhtaaksi ja hakea puhtaaksikirjoitettuun päätökseen toimistopäällikön allekirjoitus.

Kieltoluettelossa olleet henkilöt oli passitettu tai karkotettu jostain Pohjoismaasta ja heille oli määrätty maahantulokielto. Pohjoismaiden välillä oli sopimus, joka velvoitti jokaista Pohjoismaata informoimaan toisiaan niistä ulkomaalaisista henkilöistä, joille ne olivat antaneet maahantulokiellon. Ulkomaalaiselle maahantulokielto esimerkiksi Ruotsiin merkitsi maahantulokieltoa myös muihin Pohjoismaihin. Kun ulkomaalaisten määrä Suomessa oli suhteellisen vähäinen, kieltoluettelo koostui valtaosaltaan muualla rötöstelleistä ulkomaalaisista.

Käsite ”passittaminen” merkitsi maasta poistamista ja määräaikaista maahantulokieltoa. Karkottaminen oli muuten sama asia, mutta maahantulokielto oli pysyvä. Poliisin esityksestä Ulkomaalaistoimisto saattoi myös kehottaa maassa oleskelevaa ulkomaalaista poistumaan maasta, jolloin hän säästyi maahantulokiellolta.[609]

Maastapassituksia oli vuonna 1942, jolloin Suomi palautti saksalaisten armoille kahdeksan juutalaista, kaikkiaan 25. Uusi huippu (33) saavutettiin nuorisofestivaalivuonna 1962. Vuosina 1943–1961 maastapassituksia oli keskimäärin viisi vuodessa. Vuonna 1964 palattiin hetkeksi tälle tasolle (7), mutta sitten siirryttiin pysyvästi moninkertaiseen suuruusluokkaan: vuosina 1964–1971 passitettiin keskimäärin 48 ulkomaalaista vuodessa, puolet omaisuus- tai huumerikosten vuoksi.[610] Syksystä 1968 on tilastoitu myös rajalta käännytykset, joita oli vuodesta 1970 enemmän kuin maastapassituksia, useimmiten viisumin puuttumisen (59 %) tai varattomuuden (30 %) vuoksi; lisäksi kirjattiin vuodesta 1968 ”kehoituksesta maasta poistuneet”, joita oli yleensä vähemmän, syinä huumeiden salakuljetus (24 %), varkaus (19 %) ja kerjääminen tai irtolaisuus (19 %). Vuoteen 1974 mennessä

608 Harri Palmu 22.9.2009.
609 Riitta Pajunen 9.7.2009.
610 ”Maastapassittamis- ja karkotusmääräykset 1942-71”, Maahanmuuttoviraston arkisto.

kehotuksesta poistaminen säästettiin vain lievimpiin rikkomuksiin kuten näpistyksiin syyllistyneitä varten.[611]

Matkailu Suomeen yltyi vuodesta 1969, jolloin japanilaisten turistien ilmestyminen herätti huomiota. Joukossa oli myös huumekauppiaita ja terroristeja, jotka kulkivat Suomen kautta Ruotsiin. Marraskuussa 1971 kansainvälisissä joukkoviestimissä levisi merkillinen huhu, jonka mukaan Suomi suunnittelisi japanilaisten joukkokarkotusta.[612] Ainoa toteutettu "joukkokarkotus" on kuitenkin ollut sadan englantilaisen jalkapallohuligaanin kehotuksesta poistaminen 1980-luvun alussa. Harri Palmu kertoo:

- He olivat käyttäytyneet hyvin häiritsevästi sekä Olympiastadionin ulkopuolella että ravintoloissa. Helsingin poliisi oli asiaan varautunut, poliisiautoissaan varustuksena muun muassa pesäpallomailoja. Pelkkä niiden esilleotto autoista huligaanien nähden taltutti häiriköintiä, varsinaisesti niitä ei tarvinnut käyttää. Poliisi otti kiinni hyvin lyhyessä ajassa huligaaneja, joille sitten jokaiselle käytiin ilmoittamassa matsia ja hulinaa seuranneena päivänä, että Ulkomaalaistoimisto on kehottanut poistumaan maasta välittömästi. Hulinointi päättyi poliisin suorittamiin kiinniottoihin. Maasta he poistuivat hiljaisina poikina, koska eivät olleet varautuneet siihen, että joutuvat poliisin kiinnioittamiksi lähes vuorokauden ajaksi. Hyvällä halulla he söivät putkassa poliisin tarjoamaa hernerokkaa, poistumispäivä taisi olla "rokkapäivä" eli torstai.[613]

Käännytysten käytännön toteutus

Yhteydet eri viranomaisiin, kuten ulkoministeriöön ja rajavartiolaitokseen, luotiin pitkälti 1970-luvun loppupuolella. Siljamäki osallistui lähes kaikkeen Ulkomaalaistoimistossa tehtyyn työhön, yhteydenpitoon muiden viranomaisten kanssa, viranomaisten kouluttamiseen ja kansainväliseen yhteistyöhön. Ajalta ennen Ulkomaalaistoimistoon siirtymistään Siljamäki kuvaili eräitä käännyttämiseen liittyviä täytäntöönpanoja seuraavasti:

- Kun itse tein ensimmäisen käännytyksen Turun lentoasemalla 1970-luvun alussa, jouduin välittömästi riitoihin Finnairin henkilökunnan kanssa. Käännytysasiat olivat aivan uusia ja Finnairin henkilökunta sanoi ottavansa käännytettävän koneeseensa vain sillä ehdolla, että minä maksaisin hänelle lentolipun. Vastasin virkailijalle, että "otat kyseisen henkilön takaisin koneeseesi ja minähän en sitä maksa!" Riita muuttui lihavaksi ja kone uhkasi myöhästyä. Lopulta sanoin, etten antaisi lähtölupaa ennen kuin "ukko olisi koneessa", mihin lentoyhtiön henkilökunta lopulta pitkin hampain suostui.

- Laivoille käännyttäminen oli helpompaa, kun istumapaikat eivät lentokoneen tavoin loppuneet kesken. Muistan silti, että erästäkin laivan intendenttiä piti hieman kouluttaa ennen kuin käännytetty saatiin kyytiin. Myöhemmin asiat tulivat tutummiksi ja alkoivat luistaa. Käännytyksistä ei yleensä tehty mitään kirjallista raporttia tai selvitystä, vaan osoitettiin käännytettävät, tarvittaessa yhteisen kielen usein puuttuessa, sormella takaisin alukseen. Tulkin käyttöähän ei nykyinenkään lainsäädäntö useinkaan edellytä, vaikka siihen turvaudutaan valtion varoilla liian helposti.

- Kun kirjoitettiin hallintomenettelylakia, joka koski ulkomaalaisen kanssa kommunikointia, varmistin lain valmistelijoilta, että tarkoittaako "tulkitseminen" samaa kuin "tulkkaus". Kävi ilmi, että käsieleetkin ovat "tulkitsemista". Näin ollen emme olleet myöhemmänkään lain mukaan toimineet epäkorrektisti, vaikkei meillä usein ollut tulkkia.

- Olen mielestäni ollut maahantuloasioissa tiukka siinä mielessä, että jo ammoin olen harjoittanut laittoman maahantulon torjuntaa. Emme ole olleet tiukkoja sellaisten henkilöiden suhteen, jotka ovat asianmukaisesti menneet Suomen edustustoon ja hakeneet luvat. Ei ole ollut meidän intresseissämme torjua sellaisten ihmisten maahantuloa, jotka tulevat asiat oikeassa järjestyksessä hoitaen, vaan päinvastoin.

- Sen sijaan jos maahan tullaan luvatta – ja niitä luvattomuuksia voi luetella sen kymmenen erilaista sorttia, kuten kenellä ei ole passia, viisumia, oleskelulupaa, työlupaa tai ylipäätään mitään muutakaan lupaa tai kuka kantaa väärennettyjä asiakirjoja – niin olemme olleet tiukkoja. Sekään ei ole muuttunut niistä ajoista miksikään, että tullaan Suomeen viisumivapauden nojalla ja aletaan täällä vaatia erilaisia lupia. Olimme sitä mieltä, että ken tänne turistina tulee, myös turistina täältä lähteköön.[614]

Varsinkin Hannu Siljamäki sai hurjaa mainetta maasta poistamisista, mutta kun ulkomaalaiset saivat asiamiehekseen oman kuraattorinsa ja sittemmin valtuutettunsa, näiden tehtäväksi jäi hankaloittaa maasta poistamisia:

- Siljamäkihän oli ennen aikaan se, joka hoiti likaiset työt. Hän on myöntänyt itsekin, että hän oli se, joka hoiti nämä hankalat tapaukset. Sillä oli sanonta: "Kaappiin vaan!" Välillä otettiin hänen kanssaan yhteen ihan tosissaan. Minun tehtäväni oli osata juridiikkaa ja keksiä kaikki temput. Ja kyllä niitä keksinkin, eipä silti! Miten nyt valitetaan ja rettelöidään, haetaan muutosta ja kannellaan.

611 "Rajalta käännytetyt 1968-74", Maahanmuuttoviraston arkisto.

612 Henrik Wulff: Kosmopoliittinen kanssakäyminen ja sen kontrolli – tutkielma maahan saapuvista ja maassa oleskelevista ulkomaalaisista ja heidän valvonnastaan Suomessa (Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielma 1973), s. 27, 29 ja 36; Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 274-277; vrt. Christian Jokinen: Terrorismin torjunnan alkutaipaleelta (Ratakatu 12 – Suojelupoliisi 1949–2009, toim. Matti Simola, Hämeenlinna 2009, s. 121-127).

613 Harri Palmu 21.-22.6.2010.

614 Hannu Siljamäki 12.6.2009.

Juridiikkahan on tällaista. Juridiikka on taidetta, jossa pelataan niin kauan kuin pystytään. Luulen, että sitä peliä osasin.[615]

Pajunen kertoo olleensa eräänlainen "yksityinen yrittäjä" Ulkomaalaistoimistossa. Hän teki töitä pitkän aikaa yksin kieltoluettelon ja "roistojen parissa":

- Hommani oli aikalailla erilaista verrattuna muiden töihin. Oli mukavaa kun ei ollut ketään hengittämässä niskaan, vaan töitä sai tehdä melko lailla rauhassa.[616]

Pajunen kirjoitti puhtaaksi Ulkomaalaistoimiston tarkastajien tekemiä maastapoistamispäätöksiä. Joskus 1980-luvun loppupuolella Veijalainen kuitenkin huomasi, että apulaiskanslistilla ei lain mukaan olisi oikeutta "esitellä" karkotuspäätöksiä toimistopäällikölle eli hakea tarkastajan tekemään ja itse puhtaaksikirjoittamaansa maastapoistamispäätökseen toimistopäällikön allekirjoitusta. Tämän jälkeen tarkastajat joutuivat itse jonottamaan toimistopäällikön huoneeseen. Pajusen "esittelyoikeus" loppui siihen.[617] Siljamäki kertoo:

- Kysymys karkottamisten esittelyistä oli toimistopäällikkö Veijalaisen kehittelemä muutos entiseen käytäntöön. Esittelijä oli luonnollisesti ylitarkasta tai tarkastaja ja Pajunen ei suinkaan ollut asian esittelijä, vaan toimistopäällikön allekirjoituksen hakija. Vanhassa menettelyssä ei jouduttu koskaan odottelemaan, milloin toimistopäällikölle saadaan aika tai jonottamaan huoneen ulkopuolella, milloin hän vapautuisi. Muutos meni lähinnä profiilin korotuksen piikkiin. Tarvittaessa toimistopäällikkö olisi aina voinut kutsua samoissa tiloissa olevan esittelijän paikalle asiaa esittelemään.[618]

Ulkomaalaistoimiston tarkastajana vuodesta 1982 toimineen Jouko Kelonevan työkenttä koostui työ- ja oleskelulupien käsittelystä, mutta viimeisinä vuosina pääpaino siirtyi karkotusasioihin. Työhön kuului muun muassa karkotusta esittelevien poliisien neuvomista karkotusmenettelyn läpiviennissä. Paikallispoliisi esitti sisäministeriölle ulkomaalaisen maasta karkottamista jonkin painavan syyn, yleensä rikollisen toiminnan vuoksi.

Kun sisäministeriössä oli tehty karkotuspäätös, oli karkotettavalla ulkomaalaislain nojalla oikeus valittaa päätöksestä Korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Ulkomaalaisen valittaessa tuli Ulkomaalaistoimiston antaa vastine sisäministeriön puolesta ja sen laatiminen kuului Kelonevalle. Työnkuvaan liittyi myös tiivis yhteydenpito ulkomaalaiskuraattoriin, jolta pyydettiin lausunto karkotusesityksestä ennen päätöksen tekemistä. Keloneva osallistui usein turvapaikkalautakunnan kokouksiin ja tutustui sen myötä laajasti eri ministeriöiden edustajiin.[619] Harri Palmu kertoo:

- Vuoden 1991 ulkomaalaislaissa jäi maasta karkottamisen rikosperustekohta huonosti sanoitetuksi, eivätkä lain perustelutkaan oikein onnistuneet, sillä kun lainkohdassa mainittiin vähintään vuoden vankeusrangaistus karkotusperusteeksi, KHO tulkitsikin, että pitää olla rikos, jossa vähimmäisrangaistus on vuosi vankeutta. Se ei ollut lain valmistelijoiden tarkoitus, vaan he tarkoittivat rikosta, jossa vuosi vankeutta on enimmäisrangaistus. Koska kuitenkin toistuvasti rikoksiin syyllistynyt voitiin karkottaa, oltiin tilanteessa, jossa ryöstöön syyllistynyttä ensikertalaista ei voitu karkottaa, mutta kylläkin kahdesti näpistykseen syyllistynyt,

- Eräs pohjoisafrikkalainen sai ryöstöstä vankeusrangaistuksen, joka oli silloin vähintään neljä kuukautta. Karkottamisesta ei meinannut tulla mitään. Kun kuitenkin tiesin paikkakunnat, joissa hän oli vieraillut, panin alaiseni tsekkaamaan jokaisen sellaisen poliisipiirin rikosjutut ja löytyihän sitten Oulusta järjestyssääntörikkomus eli toinen rikos, joten karkotuspäätös voitiin tehdä.

Tämä epäkohta korjattiin vuoden 1993 ulkomaalaislaissa, mutta ei silloinkaan niin hyvin kuin olisi pitänyt, vaan vasta vuoden 2004 laissa kohta on säädetty asianmukaisesti.[620]

Maasta poistamisen toimeenpano on yhä poliisin vastuulla ja siltä suunnalta ulkomaalaishallintoa on arvosteltu pikemminkin asioiden vitkuttelusta:

- Käännytyksissä poliisi saattoi tehdä itsenäisiäkin päätöksiä. Mutta jos tarvittiin viraston päätöstä, siitä piti tehdä mahdollisimman hyvä esitys, josta ministeriön olisi helppo tehdä päätös.

- Ei sitä likaiseksi työksi voi sanoa, mutta kyllä me perustyön päätöksiin teimme. Myöhemmin poliisi sai lupahallinnossa enemmän päätösvaltaa. Esimerkiksi EU-kansalaisten oleskeluoikeusasiat ja muiden ulkomaalaisten jatkoluvat tietyin poikkeuksin siirtyivät 1990-luvulla paikallispoliiseille. Tämä vähensi siltä osin yhteyksiä Ulkomaalaisvirastoon. Mutta yhteistyö jatkui tietenkin, etenkin maastapoistamis- ja turvapaikka-asioissa. Periaatteessa karkotustapauksessa poliisin ei enää siinä vaiheessa tarvitse miettiä, onko maa turvallinen, koska päätös on jo siltä osin tehty Maahanmuuttovirastossa.

- 1970-luvulta 1980-luvun alkupuolelle saakka käännytyksistä ja karkotuksista ei ollut valitusoikeutta. Asiat voitiin hoitaa nopeasti, ei tarvinnut jäädä odottamaan asiakkaan reaktiota. Päätökset piti laittaa viipymättä täytäntöön. Siinä mielessä asiat ovat tietenkin muuttuneet. Viipymättähän päätökset pitää edelleen-

615 Antti Seppälä 23.9.2009.
616 Riitta Pajunen 9.7.2009.
617 Riitta Pajunen 9.7.2009; Hannu Siljamäki 1.7.2010.
618 Hannu Siljamäki 1.7.2010.
619 Jouko Keloneva 24.6.2009.
620 Harri Palmu 20.6.2010.

kin panna täytäntöön, mutta tosiasiassa muutoksenhakuoikeus ja suuri työmäärä asettavat käytännön esteitä.

- Päävastuu saattomatkoista on Helsingin poliisilaitoksella, toiminta on keskitetty sinne. Saattajina voivat kuitenkin toimia muidenkin laitosten poliisit. Useimmiten saattajat ovat kotoisin sieltä, mistä tapauskin. Mutta esimerkiksi raha-asiat täytyy kuitenkin hoitaa Helsingin poliisilaitoksen kautta. Periaatteenani oli antaa alaisten matkustaa. Nämä matkathan olivat tietenkin yleensä haluttuja. Minulla oli mielestäni muutenkin tarpeeksi virkamatkoja.

- Muistan ensimmäiset saattokeikat vasta 3–4 vuoden päästä aloituksestani poliisissa. Pyrittiin siihen, että ulkomaalaista ei tarvinnut saattaa, koska se säästi kustannuksia. Käytäntö oli voimassa aina 1980-luvun loppupuolelle saakka. Katsottiin ensin, miten ulkomaalainen olisi poistettavissa ilman saattajaa, mikä vaati kyllä lujaa harkintaa ja yhteistyötä matkatoimistojen ja kuljetusyhtiöiden kanssa. Jos esimerkiksi kuljetusyhtiön edustaja sanoi, että saattaja tarvitaan, poliisilla ei ollut mitään harkintavaltaa.

- Saattojen määrässä alkoi kova nousu 1980-luvun loppupuolella. Ja nykyäänhän taitaa olla niin, että lähes kaikki saatetaan. Turvamääräykset ovat muuttuneet ja asiakaskuntakin on käynyt hankalammaksi. 1970- ja 1980-luvuilla maasta poistettavat olivat yleensä varattomia, rikollisia ja luvattomasti oleskelevia seikkailijoita, jotka olivat monasti iloisia siitä, että Suomen valtio kustansi heidän paluunsa kotimaahan. Silloin ei ollut oletettavissa, että henkilö olisi hankala matkalla. Vasta 1980-luvun puolella, kun hakijoita alkoi tulla enemmän, myös hankalat maastapoistamistapaukset lisääntyivät. Ja saattokeikkojen määrä siis moninkertaistui.

Oli myös tapauksia, joissa ulkomaalainen lähetti meille kiitoskortin siitä, että oli päässyt kotimaahansa.[621]

Nykyisin maasta poistamisia on vuosittain 6000–6500, joista täytäntöön pantuja karkottamisia vain 110–120 ja loput käännyttämisiä.[622]

ULKOMAALAISTEN OIKEUDET

Suomessa asui pysyvästi ja oli jopa syntynyt ulkomaalaisia, joilta puuttui joitakin Suomen kansalaisten oikeuksia ja velvollisuuksia. Autonomian aikana monet ulkomaalaiset suvut säilyttivät alkuperäisen kansalaisuutensa vaikka asuivatkin Suomessa jo usean sukupolven ajan. Itsenäisyyden aikana moni Venäjän keisarikunnan (”entisen Venäjän”) alamainen, joka ei milloinkaan saanut Neuvostoliiton lakien mukaista neuvostokansalaisuutta, säilyi koko ikänsä kansalaisuutta vailla olevana, ”valtiottomana” tai ”maattomana” Suomen asukkaana. Sodanaikaisen työ- tai asevelvollisuuden ulottaminen tähän ryhmään tuli mahdolliseksi tietyissä tilanteissa maaherran päätöksellä, mutta kunnallisen äänioikeuden, jota pohjoismaalaisille ehdotettiin jo heinäkuussa 1995, kaikki ulkomaalaiset saivat vasta vuoden 1992 kunnallisvaaleihin.

Käytännöllisiä ongelmia kansalaisten ja ulkomaalaisten erilainen kohtelu aiheutti enimmäkseen silloin kun ulkomaalainen peri tai halusi hankkia kiinteistön. Ulkomaalaisten maanomistusoikeutta oli rajoitettu etenkin sortovuosien ikävien muistojen vuoksi, venäläisten kesähuviloiden vallattua Karjalankannaksen hienoimmat hiekkarannat. Vaikka monet huvilanomistajat olivat päinvastoin tyytyväisiä Suomen autonomiseen erityisasemaan ja huviloita käytettiin keisarillisen salaisen poliisin vainoamien poliitikkojen turvapaikkoina, Venäjän kiihkokansallinen lehdistö ja jotkut poliitikot käyttivät venäläistä maanomistusta perusteena vaatimuksilleen rajakuntien erottamiseksi Suomen suuriruhtinaskunnasta. Toisaalta jo aikaisemmin haluttiin hillitä ulkomaalaisten mahdollisuutta päästä Suomessa henkikirjoille yksinkertaisesti ostamalla itselleen tontin. Ulkomaalaisten kiinteistönomistuksen sääntely heijastui myös osakeasuntoihin, koska jotkin asunto-osakeyhtiöt kirjoittivat omiin sääntöihinsä pykälän, joka kielsi ulkomaalaisten osakeomistuksen. Vaikka ajat ja olosuhteet muuttuivat, ulkomaalaiset törmäsivät vielä pitkään vanhentuneisiin yhtiöjärjestyksiin ja joutuivat hakemaan poikkeuslupia ostaakseen kesämökkejä. Sisäministeriön lupakäytäntöä kuvailtiin vielä 1970-luvulla ”varsin tiukaksi linjaksi”.[623]

Korkein hallinto-oikeus (KHO) ratkaisi jo itsenäisyyden alusta alkaen ulkomaalaisten tekemiä valituksia muun muassa vero- ja elinkeinolupaviranomaisten päätöksistä. Kotipaikan määrittämisestä riippui kunnan vastuu koulunkäynnin ja köyhäinhoidon kustannuksista. Oikeudettomia ulkomaalaiset eivät olleet, vaikka itse maahantuloluvista tai karkotuspäätöksistä ei voinut valittaa ennen 1980-lukua.

Joissakin tapauksissa voidaan ymmärtää ulkomaalaisten tarvitsevan erityistä suojelua. Tämä johtuu kielitaidon ja koulutuksen puutteesta sekä erityisesti naisten ja lasten asemasta muissa kulttuureissa. Kansainväliset seka-avioliitot saattavat olla lumeavioliittoja, jotka on solmittu viranomaisten lumeeksi oleskeluluvan saamista varten, suomalaisen osapuolen ollessa joko viaton ja tietämätön puolisonsa perimmäisistä tarkoitusperistä tai suostuessa järjestelyyn rahasta tai muussa hyötymistarkoituksessa. Suomalaiset naiset eroavat marokkolaisista miehistä lähes kymmenen kertaa useammin kuin suomalaisista; turkkilaisista miehistä ja

621 Harri Palmu 22.9.2009; vrt. Seppälä, s. 96-98.
622 Palmu.
623 US 28.9.1965 ja 24.11.1973; Jussi Hievanen: Eräitä näkökohtia ulkomaalaisen oikeudesta omistaa kiinteätä omaisuutta Suomessa (Tampereen yliopiston yksityisoikeuden sivuainelaudaturtutkielma 1973), s. 32-34.

entisestä Neuvostoliitosta naiduista naisista erotaan nelisen kertaa useammin. Toisaalta osa seka-avioliitoista kestää pitkään, koska keskimääräinen eroavaisuus on alle kolminkertainen suomalaisiin verrattuna.[624]

Oleskeluluvan saamiseksi pitää pysytellä onnettomassakin avioliitossa muutaman vuoden ajan, mikä antaa väkivaltaisille miehille aikaa koetella vaimojensa sietokykyä. Turvakotien asiakkaista ulkomaalaisten naisten osuus on kahdeksankertainen suomalaisiin verrattuna.[625] Tähän tosin voi vaikuttaa sekin, että vastikään Suomeen tulleilla ulkomaalaisilla on keskimääräistä vähemmän sukulaisia ja ystäviä, joiden luokse paeta perheväkivaltaa. Täytyy myös muistaa, että Suomessa asuvista ulkomaalaisista puolet on naimisissa toisen ulkomaalaisen kanssa.[626] Suomalaisenkin puolison tausta voi olla vierasperäinen, koska tilastot on eritelty kansalaisuuden eikä synnyinmaan mukaan.

Vähemmistövaltuutettu puuttui vuonna 2008 tapauksiin, joissa suomalaisen kanssa avioitunut thaimaalainen nainen menetti oleskelulupansa avioeron myötä. Oleskeluluvan menettäminen oli luonnollinen ratkaisu kun lupa on perustunut avioliittoon, eikä naisella ole työ- tai opiskelupaikkaa eikä välttämättä ystäväpiiriäkään Suomessa. Toisaalta epäonnistuneen avioliiton jälkeen paluu kotimaahan voi olla sietämättömän häpeällinen kokemus ja sen pelko saattoi estää aviomiehensä pahoinpitelemiä ulkomaalaisia vaimoja hakemasta avioeroa. Hallinto-oikeus hyväksyi Maahanmuuttoviraston päätöksen ja sisäministeriön poliisiosasto totesi harkitsevansa olosuhteita tapauskohtaisesti.[627] Taustalla oli myös mediakohu thaihieronnan laadusta.

Yhdysvaltain ulkoministeriö syytti vuonna 2005 Suomen suhtautuvan välinpitämättömästi alueensa kautta tapahtuvaan kansainväliseen ihmiskauppaan. Väite sai ristiriitaisen vastaanoton, koska epäilyt ihmiskaupasta liittyvät Suomessa tyypillisesti itäeurooppalaiseen prostituutioon, jota on pahimmillaan luonnehdittu ”valkoiseksi orjakaupaksi”, mutta joka yleensä perustuu periaatteessa vapaaehtoisuuteen. Eri maiden ja avustusjärjestöjen tilastot eivät ole luotettavia eivätkä vertailukelpoisia. Neljä vuotta myöhemmin vähemmistövaltuutettu aloitti ihmiskaupparaportoinnin ja kesäkuussa 2010 vähemmistövaltuutetun kertomus

624 Anni Reuter & Eve Kyntäjä: Kansainvälinen avipoliitto ja stigma (Ylirajainen kulttuuri – Etnisyys Suomessa 2000-luvulla, toim. Tuomas Martikainen, Tietolipas 212, Helsinki 2006, s. 104-125), s. 108; Elli Heikkilä: Monikulttuuriset avioliitot tilastoissa ja arjen elämässä (Olemme muuttaneet – Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin (toim. Anne Alitolppa-Niitamo & Ismo Söderling & Stina Fågel, Vammala 2005, s. 24-36), s. 28; vrt. Marko Juntunen marokkolaisista aviomiehistä ja Hannu Sirkkilä thaivaimoista.

625 Kangasniemi, s. 34-35; vrt. Katarina Jungarin ja Teresita Ruutun artikkelien esimerkit perheväkivallasta kirjasta ”Kauniit ja rohkeat filippiinat – Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla” (toim. Maarit Huhtaniemi, Helsinki 1996).

626 Heikkilä, s. 24-25.

627 Vähemmistövaltuutetun vuosikertomus 2008, s. 24-25.

myönsi ihmiskaupan uhrien olevan vaikeasti tunnistettavissa sekä usein itsekin kieltäytyvän uhrin roolista. Ihmiskaupasta langetettuja tuomioita on Suomessa keskimäärin yksi vuodessa.[628]

Ihmiskaupan estäminen menee helposti hätävarjelun liioitteluksi ja matkustamisvapauden estämiseksi, mikä voi aiheuttaa kohtuuttomia taloudellisia tappioita säästöbudjetilla matkustaville. Vaalimaalla 15.3.2005 pysäytetyn georgialaisen bussin 48 nais- ja neljä miesmatkustajaa väittivät olleensa tavallisella turistimatkalla; heidät käännytettiin kotimaahansa viikon päästä ja naiset valittivat kärsineensä häpeästä aiheettomien prostituutioepäilyjen vuoksi.[629]

Ulkomaalaisvirasto ratkaisi vuonna 2001 kaikkiaan 6400 perhesiteen perusteella jätettyä oleskelulupahakemusta, joista vajaa neljännes hylättiin. Samana vuonna Helsingin hallinto-oikeus ratkaisi 61 näistä tehtyä valitusta; kolmannes valituksista hyväksyttiin tai raukesi sen johdosta, että ulkomaalainen oli tällä välin ehtinyt saada uuden, myönteisen oleskelulupapäätöksen. Sellaisista tapauksista, joissa Ulkomaalaisvirasto oli hylännyt oleskelulupahakemuksen lumeavioliittoepäilyn vuoksi ja hakija oli valittanut, hallinto-oikeus asettui yli 70 %:sti Ulkomaalaisviraston kannalle.[630]

Maahan muuttaneiden ulkomaalaisten ”sulautuminen” (assimilaatio) tai ”sopeutuminen” (integraatio) ovat aina huolettaneet valtaväestöä. Sata vuotta sitten uskontoa pidettiin kulttuurillisesti rajaavana tekijänä, joka tekisi juutalaisten ja islaminuskoisten tataarien suomalaistumisen mahdottomaksi. Toisin kuitenkin kävi, eikä mikään viittaa siihen, että myöhempienkään maahanmuuttajien olisi vaikeampaa kasvaa erottamattomaksi osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Sopeutumisen helpottamiseksi säädettiin vuonna 1999 laki maahanmuuttajien kotouttamisesta – uudissanalla ”kotouttaminen” tarkoitettiin samaa kuin aiemmin ”sopeuttamisella” eli se sallii oman kulttuurin säilyttämisen, kunhan siitä ei seuraa sovittamatonta ristiriitaa maan lakien kanssa.[631] ”Lain mukaan kotoutumisella tarkoitetaan maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen. Kotouttamisella taas tarkoitetaan viranomaisten kotoutumista edistäviä toimenpiteitä ja voimavaroja.”[632]

628 Vähemmistövaltuutetun vuosikertomus 2008, s. 26-27; Nykypäivä 23/11.6.2010.

629 Bäckman, s. 265-267.

630 Kangasniemi, s. 91-92.

631 Mervi Virtanen: Miksi kotouttamislaki? – Lain synty ja seuraukset (Koto-maana Suomi – Kertomuksia maahanmuutosta 1991–2001, toim. Outi Lepola, Helsinki 2002, s. 18-24), s. 19.

632 Marja Pentikäinen: Loputtomalla matkalla – Kertomuksia pakolaisuudesta (Helsinki 2005), s. 29.

KANSALAISUUDEN MYÖNTÄMINEN

Kansalaisuuslaki (401/28.6.1968) muutoksineen sääteli Suomen kansalaisuuden myöntämistä lähes 35 vuoden ajan. Monet menettelytavat olivat kuitenkin kirjoittamattomia tai hallinnon muovaamia käytäntöjä, joiden alkuperää ja tarkoitusta ei useinkaan ehditty tutkia.

Kansalaisuusasiat, jotka olivat kuuluneet turvallisuuspoliisin passitoimistolle vuoteen 1948 saakka, siirtyivät kahden vuosikymmenen tauon jälkeen sisäministeriön hallinnolliselta toimistolta (esittelijänä AapoLehtovirta) Ulkomaalaistoimistolle vuoden 1971 alun ja kevään 1972 välisenä siirtymäaikana. Niistä vastasi Päivi Lehtonen, mutta Ulkomaalaistoimistolle oli luvattu tarpeeksi toimenhaltijoita, joita ei kuitenkaan saatu. "Ulkomaalaistoimiston nykyisellä henkilökunnalla ei ole mitään mahdollisuuksia selvitä tästä tehtävien lisääntymisestä", vetosi Kännö muistiossaan.[633] Johtaja Tiina Suominen kertoo:

- Muutto Haapaniemenkadulle 1990-luvun alussa toi tullessaan maantieteellisiin alueisiin ja tehtäviin perustuvat jaostot, kuten kansalaisuusjaoston, myöhemmin kansalaisuusyksikön. Vähitellen joukkomme alkoi kasvaa. Kansalaisuushakemusruuhkia alkoi kertyä vuosina 1994–1995. Vuonna 1997 kansalaisuusyksikössä oli 14 työntekijää, minkä päälle saimme kymmenen sihteeriä ja kymmenen ylitarkastajaa lisää, alun perin yhden vuoden määräajaksi. Saimme pikku hiljaa vuosien varrella pahinta ruuhkaa purettua. Oman ongelmansa toivat uusien työntekijöiden määräaikaisuus. Myöhemmin kun virkoja vakinaistettiin, siirrettiin osa työntekijöistämme muihin yksiköihin ja saimme heidän tilalleen uusia määräaikaisia työntekijöitä. Henkilöstön lisäys oli joka tapauksessa iso muutos ja melkein samaan saumaan osui kansalaisuusasioiden päätäntävallan siirtyminen presidentiltä Ulkomaalaisvirastolle. Presidentin tekemiin kansalaisuuspäätöksiin ei ollut voinut hakea muutosta, mutta päätäntävallan siirryttyä meille virastoon tuli ratkaisuihin mukaan muutoksenhakuoikeus.[634] Teija Camique kertoo:

- Vuosina 1984–1987 suomalaiset naiset saivat hakea alaikäisille lapsilleen Suomen kansalaisuutta. Siihen asti kansalaisuus oli määräytynyt isän mukaan. Näitä ilmoituksia tulikin aivan valtavasti ja niiden käsittelyssä oli iso urakka. Kerran arkistoon oli menossa satoja jo ratkaistuja ilmoituksia, kun tuhottavan materiaalin nouto järjestettiin samaan aikaan. Inhimillisen erehdyksen vuoksi, jonka yksityiskohdat lienevät edelleen hämärän peitossa, kävi niin, että useampi sata ilmoitusta joutui vahingossa tuhottavaksi. Muutoissa koko arkisto on aina pitänyt siirtää ja olemme siirtäneet sen itse. Tässä virastomestarit ovat tehneet joka kerta valtavan työn.[635]

Inhimillinen erehdys aiheutui kun sisäministeriön arkistoa oli määrätty poltettavaksi ja kasattu kärryille, mutta virkamies kasasi toiselle kärrylle kansalaisuusilmoituksia odottamaan sijoittamistaan hyllyihin seuraavana arkipäivänä. Kävi kuten arvata saattaa, mutta onneksi A-korteista löytyivät sentään päätöspäivät.[636] Onni onnettomuudessa oli, että ilmoitukset oli jo ratkaistu. Vastaavanlaisia katastrofeja ei onneksi ole sittemmin tapahtunut.[637]

Kansalaisuushakemukset liitteineen, joita löytyy vuodesta 1832 katkeamattomana sarjana Kansallisarkistossa, ovat arvokas lähdeaineisto suku- ja ulkomaalaishistorian tutkijoille. Hakijoille luovutetut päätökset, joissa oli aikoinaan presidentin allekirjoitus, ovat joskus säilyneet jälkeläisille arvokkaina muistoina, mutta tämä kaunis perinne menetettiin kun päätöksenteko arkipäiväistyi kesällä 1998. Lainmuutosta on helpompi ymmärtää kun kuulee, kuinka paljon aikaa ja vaivaa vanhan käytännön arvokkaat muodollisuudet vaativat. Johtaja Tiina Suominen kertoo:

- Siirryin hoitamaan kansalaisuusasioita vuonna 1988. Kansalaisuusasioissa meillä oli henkilökuntaa vain muutaman ihmisen verran. He olivat Pentti Visanen, Marita Tötterman, Kaija Korkala ja Arja Kallakivi, jonka sijaiseksi tulin hänen jäädessään äitiyslomalle. Tehtäväni oli ensin ratkaista vuoden 1984 kansalaisuuslainmuutokseen perustuvia kansalaisuusilmoituksia ja myöhemmin valmistella kansalaisuushakemukset presidentin ratkaistaviksi ministerin esittelystä.

- Kansalaisuusilmoituspäätökseen tuli esittelijän eli minun ja ratkaisijan eli ministerin allekirjoitukset. Ensiksi kirjoitin esitykseen oman nimeni, minkä jälkeen laitoin kansiot toimistopäällikkö Bäckmanille, joka puolestaan laittoi puumerkkinsä meille jäävään arkistokappaleeseen. Johtaja ei yleensä lukenut noita esityksiä, vaan allekirjoitti pinkan saman tien. Tämäkään ei riittänyt, vaan Ulkomaalaistoimiston johtajalta esitykset menivät poliisiylijohtaja Olli Urposelle. Hän puolestaan luki joka ainoan esityksen tarkasti läpi. Havaitessaan satunnaisen kirjoitusvirheen palautti Urponen pinkan meille. Virheen kohdalle poliisiylijohtaja oli kirjoittanut suurella käsialalla: "Tiina Suominen, tämä ei voi pitää paikkaansa!" Kutsuimmekin häntä keskenämme "ylimmäiseksi oikolukijaksi". Poliisiylijohtajalta esitykset menivät ministerille. Kerran sain ministerin sihteeriltä puhelinsoiton, jossa sihteeri pyysi minua hakemaan esitykset takaisin. Ajattelin ministerin jo allekirjoittaneen ne ja tiedustelin, että voisiko virastomestari hakea

633 "Ulkomaalaistoimiston viran- ja toimenhaltijat (toimistopäällikköä lukuunottamatta) ja heidän tehtävänsä" (4.2.1971), "Sisäasiainministeriön ulkomaalaistoimiston esitys vuoden 1973 palkkausluokkatarkastukseksi (perustelut liitteissä)" ja "PM.", Maahanmuuttoviraston arkisto.
634 Tiina Suominen 25.6.2009 ja 16.7.2010.
635 Teija Camique 10.6.2009.
636 Ritva-Liisa Berg 4.1.2008.
637 Tiina Suominen 16.7.2010.

nivaskat pois. Menin kuitenkin itse paikalle ja tultuani kävi ilmi, ettei asiakirjoja edes ollut allekirjoitettu. Sihteeri pyysikin minua hakemaan ne pois vain siksi, että niitä oli niin paljon. Hänen mukaansa ne saivat ministerin työpöydän näyttämään sotkuiselta ja pyysipä hän vielä toimittamaan kansalaisuusesityksiä jatkossa hitaampaa tahtia!

- Joskus sisäministeri oli estynyt ja hänelle tuli toinen ministeri tuuraajaksi. Meidän piti pyytää ministerin sijaiselta suostumus siihen, että hän suostuu esittelemään päätösehdotukset. Yleensä ministerin sijaiset suostuivat tähän mukisematta – aina siihen saakka kunnes nivaskat saapuivat heidän työpöydälleen. Tapahtuipa sitten kerran niin, että sisäministerin ollessa estynyt tuli puolustusministeri hänen korvaajakseen. Suostumus esittelyyn oli hänen puoleltaan jo alustavasti saatu, kun yllättäen ministerin sihteeri soitti ja kertoi, ettei ministeri haluakaan esitellä kansalaisuuspäätöksiä. Olin hölmistynyt mielenmuutoksesta ja kysyin syytä siihen. Sihteeri vastasi syyksi, että ”näitä kansalaisuusasioita on niin paljon allekirjoitettavaksi, että ministerin käsi väsyy!” Siinä tilanteessa vedin ”Perttus-kortin” esiin ja soitin kansliapäällikkö Juhani Perttuselle selittäen hänelle tilanteen. Ei kulunut aikaakaan kun ministeri löysi uutta voimaa allekirjoittamiseen. Jälkeenpäin tapaus vain naurattaa, mutta silloin piti mennä hetkeksi haukkaamaan happea, jotta kiukultaan tokeni!

- Kansalaisuushakemusten käsittely huipentui esittelyyn presidentille. Tilaisuutta varten Valtioneuvosto, oikeuskansleria myöten, kokoontui jopa kaksi kertaa kuukaudessa Valtioneuvoston linnaan. Kansalaisuusasioita esiteltiin muiden presidentille esiteltävien asioiden kanssa, joten erikseen ei pidetty kansalaisuusesittelyjä. Presidentin esittelyä varten laadittiin esittelylista, johon oli esittelylistan lisäksi koottu lyhyt muistio-osuus jokaisesta hakijasta, sekä allekirjoituksia vailla oleva päätös, jonka presidentti ja sisäministeri sinetöivät allekirjoituksillaan.

- Ylimpänä päätöksessä luki presidentin allekirjoitus ja sen alla sisäministerin. Presidenttiä ja ministeriä varten meidän tuli piirtää päätösasiakirjaan hennot lyijykynäviivat viivaimen kanssa, jotta herrojen allekirjoitukset tulisivat niiden ylle suoraan. Myöhemmin lyijykynäviivat kumitettiin pois, niin että vain allekirjoitus jäi näkyviin. Jossakin vaiheessa ylemmältä taholta tuli määräys lopettaa lyijykynäviivojen käyttö.

- Esittelylistat piti tehdä kaiken taiteen ja sääntöjen mukaisesti. Muistan meidän kerran saaneen ankaraa palautetta siitä, että olimme jakaneet esittelylistan kansilehden marginaalissa olevaa tekstiä tavuviivoilla, sillä se oli ehdottoman kiellettyä. Myös muistiot piti tehdä tarkan kaavan mukaan, joka käytiin läpi erillisissä listakokouksissa. Monenlaisia pikku töppäilyjä tapahtuikin aina silloin tällöin. Marita Tötterman tiesi kertoa, että eräs toimistotyöntekijä oli kirjoittanut muistioon jonkin nimen viereen ”Afrikan kansalainen”. Kiivas palaute yläportaasta oli välitöntä.

- Itse esittelytilaisuus alkoi maan hallituksen istuutuessa suuren pöydän ympärillä ja presidentin asettuessa pöydän päähän. Seuraavaksi kansliapäällikkö saapui saliin ja pokkasi presidentille. Tämän jälkeen kansliapäällikkö luki presidentille esityslistan ja esitti kansalaisuuden myöntämistä tai epäämistä listasta riippuen. Ammoin vain kansalaisuutta puoltavat esitykset esiteltiin, minun aikanani myös kielteiset. Kielteisiä päätöksiä oli tosin vielä 1980-luvulla tapana pantata vuosia ennen esittelyä, enkä osaa sanoa, kenestä käytäntö oli saanut alkunsa – ehkäpä jostakin ministeristä.

- Ministeri Enestam oli tullessaan ensi kertaa kansalaisuuskäsittelytilaisuuteen etukäteen kysynyt Perttuselta omaa rooliaan tilaisuudessa. Perttunen oli opastanut ministeriä kutakuinkin seuraavasti: ”Ensimmäiseksi saavun saliin ja luen esityksen. Tämän jälkeen katson sinuun päin kysyvästi, minkä jälkeen ministeri voi armollisesti nyökätä. Tämän jälkeen presidentti kopauttaa nuijalla pöytään ja sanoo: ’Hyväksyn!’”

- Tilaisuuden laillisuutta valvova oikeuskansleri herätti huolestuneisuutta sisäministerien keskuudessa. Jos muistio oli epäselvästi muotoiltu tai oikeuskansleri muuten katsoi sen tarpeelliseksi, hän saattoi esittää tarkentavia kysymyksiä sisäministerille koskien yksittäistä kansalaisuusasiaa. Kaikille oli päivänselvää, ettei ministeri osaisi vastata yksittäisiin kansalaisuusasioihin, jotka eivät hänen käytännön työhönsä kuuluneet. Tällöin kansliapäällikkö vastasi ministerin puolesta ja Perttunen tunsikin hyvin käytäntöä. Jos Perttunen oli estynyt saapumaan paikalle, hermostutti esittelytilaisuus hänen sijaistaan yleensä valtavasti. Enkä yhtään ihmettele, pitihän hänen osata vastata ministerille esitettyihin kysymyksiin!

- Esittelylista piti jakaa Valtioneuvostolle hyvissä ajoin ennen lopullista käsittelyä ja lisätöitä teetti, jos esittelylistaa pitikin yllättäen korjata. Listan korjausta varten piti laatia korjauslista, jota varten oli oma menettelynsä. Lisäksi jos kansliapäällikkö ei itse päässyt käsittelyyn, piti esityslistaa varten laatia uusi kansilehti, johon tuli kansliapäällikön sijaisen nimi. Eräs sijainen oli ottanut mukaan käsittelyyn pelkän häntä varten uudistetun kansilehden ja oikeuskansleri oli esittänyt tarkentavia kysymyksiä muistio-osuudesta joidenkin hakijoiden osalta. Koska muistio-osuus oli Perttusen sijaiselta jäänyt kotiin, oli hän tietystikin korviaan myöten pulassa. Muistelen huvittuneena, kuinka tämä sijainen tuli käsittelyn jälkeen raivoamaan kansilehdestä minulle, vaikka töppäys oli ollut hänen omansa.

- Kansalaisuuskäsittelyketju oli aivan mahdottoman pitkä ja kohtuuttoman mahtipontinen, mutta ei silloin kukaan kyseenalaistanut ministerin tai kansliapäällikön roolia asiassa, presidentistä puhumattakaan. Nykyäänhän myönteiset

kansalaisuuspäätökset tekee tarkastajakunta apulaistarkastajasta alkaen ja vain omalla allekirjoituksellaan!

- Kansalaisuusilmoitusten kohdalla pitkä käsittelyketju oli siksikin erikoinen, että niiden ratkaisemisessa ei käytetä harkintavaltaa, toisin kuin kansalaisuushakemuksissa. Ehdot kansalaisuuden saamiselle ilmoituksesta oli kirjattu lakiin ja jos henkilö täytti kyseiset ehdot, kansalaisuus myönnettiin. Kansalaisuushakemukseen voitiin tehdä myönteinen päätös erityisestä syystä, vaikka hakija ei täyttänyt kaikkia laissa asetettuja edellytyksiä. Soveltamiskäytännöstä neuvoteltiin kansliapäällikön, presidentin kanslian ja oikeuskanslerinviraston kanssa.

- Muistan eräästä presidentin kanslian yhdyshenkilöstä, että hän ei "alentunut" keskustelemaan kanssani, vaikka olin jo yksikönjohtaja. Sen sijaan hän vaati mukaani silloisen ylijohtajan, joka ei tiennyt yksittäisistä kansalaisuusasioista paljonkaan. Toisaalta tämä yhdyshenkilömme heittäytyi oudolla tavalla äärimmäisestä muodollisuudesta liialliseen tuttavallisuuteen ja esitteli meille Mäntyniemessä niin matkoilla olevan presidentin työhuoneen kuin jääkaapinkin!

- Presidentillä oli kansalaisuusasioissa aitoa määräämisvaltaa, sillä hän saattoi halutessaan vapaasti myöntää tai kieltää hakijalta kansalaisuuden vastoin meidän esitystämme. Tämänkaltainen vallankäyttö oli kuitenkin äärimmäisen harvinaista. Kun presidentti esityksestämme hylkäsi kansalaisuushakemuksen, lähetettiin asiakkaalle päätös ja minun kirjoittamani kielteisen päätöksen perusteet.

- Kielteisten päätösten esittely monimutkaistui entisestään kun meistä tuli virasto. Jouduimme esittelemään päätökset ministeriössä suullisesti kansliapäällikkö Perttuselle, joka halusi tutustua ja ottaa tapauksiin henkilökohtaisesti kantaa. Koska emme itse olleet enää ministeriön henkilökuntaa, piti ministeriön ulkomaalaisosaston ylijohtaja Pentti Visasen tulla mukaan.

- Viimeinen esittely presidentille pidettiin 26.6.1998. Kansalaisuusasiat siirrettiin kokonaisuudessaan viraston päätettäviksi 15.8.1998. Muutos oli helpotus meille kaikille virastossa.[638]

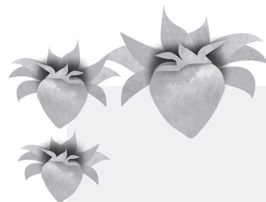
Kielteisten kansalaistamispäätösten esittely presidentille näyttää keskeytyneen syyskuussa 1962, jolloin ei tapahtunut ministerinvaihdosta. Saman vuoden alusta, eri ministerin aikana, oli lopetettu inkeriläisten ja muiden Neuvostoliiton kansalaisten kansallisuuden merkitseminen esittelylistoihin.

Kaksi vuotta valmisteltu uusi kansalaisuuslaki annettiin hallituksen esityksenä marraskuussa 2002. Eduskunta hyväksyi sen 16.5.2003 ja se astui voimaan kesäkuun alusta 2003. Sen yllättävin uudistus oli kaksoiskansalaisuuden salliminen. Toki monilla suomalaisilla oli aiemminkin ollut syntymästään tai Suomen viranomaisten tietämättä toisen tai jopa useamman muun maan kansalaisuus, mutta nyt ei enää vaadittu Suomen kansalaisuutta hakevalta aiemmasta luopumista eikä uhattu toisen maan kansalaisuutta hakevaa Suomen kansalaisuuden menettämisellä. Samalla annettiin aikoinaan Suomen kansalaisuuden menettäneiden ja heidän lastensa hakea kansalaisuutensa palauttamista ilmoituksella, joka oli tehtävä viisivuotisen siirtymäajan kuluessa.[639] Tämän odotettiin johtavan entisten suomalaisten ja heidän jälkeläistensä ryntäykseen Ruotsista, Yhdysvalloista sekä Neuvostoliiton alueelta, mutta kansalaisuusilmoitusten määrä alitti odotukset. Oli mahdotonta arvioida ennalta hakuperusteita, joihin vaikuttivat todellisen tarpeen ohella hyötynäkökohdat (hinta, miesten asevelvollisuus ja paperisodan vaivalloisuus) ja tunneperäisetkin vaikuttimet.[640] Suomen kansalaisuuden palauttamista hakivat sekä yllättävän sitkeästi oikeudenmukaisuutta vaatineet henkilöt, jotka kokivat esivanhemmilleen tehdyn vääryyttä, että henkilöt, joiden siteet Suomeen olivat alun alkaenkin hyvin hatarat.

638 Tiina Suominen 25.6.2009 ja 16.7.2010.

639 Seppälän (s. 179-182) tekemä Tiina Suomisen haastattelu.

640 Ulkomaalaisviraston vuosikertomus 2004; Tiina Suominen 16.7.2010.

Oma maa mansikka, muu maa mustikka.

SUOMALAINEN SANANLASKU, KIRJATTU 1818

Virkamiesten arkea

Vaikka moni tapahtuma liittyy johonkin tiettyyn aikaan, on paljon sellaisia työvaiheita ja kokemuksia, jotka ulottuvat pidemmälle ajalle ja on parasta selostaa erikseen. Näissä on kyse ulkomaalaishallinnon henkilöstön arkisesta työstä ja sitä piristäneistä asioista, jotka yhdessä muodostavat mielikuvan työn arvosta ja mielekkyydestä – usein uhmaten julkista arvostelua.

HENKILÖKUNNAN TAUSTAA

Ulkomaalaishallinnon suhde poliisiin takasi sen, että henkilökunnasta valtaosa tuli jotenkin poliisitaustasta: he olivat passintarkastajia, poliisien tyttäriä tai saivat poliisissa toimivilta ystäviltään kuulla tilaisuudesta tulla Ulkomaalaistoimistoon. Alkuaikoina oli myös sotaleskiä ja jonkinlaisen suojatyöpaikan tarpeessa olleita henkilöitä. Suomen kansalaisuuden 12.7.1929 saanut, mutta silti huhtikuussa 1945 laittomasti Neuvostoliittoon luovutettu ja vasta kymmenen vuoden päästä vankileiriltä palannut Kyrill Cornell (ent. Pushkarev) jäi kiinni lokakuussa 1961 ja tuomittiin 1,5 vuodeksi vankeuteen vakoilusta Neuvostoliiton hyväksi.[641] Surullinen tapaus paljastaa vielä paremmin kuin eräiden muiden "Leinon vankien" julkaisemat muistelmat, millaista kauhua neuvostotiedustelu kykeni ylläpitämään ihmisissä, jotka pelkäsivät – ja olivat jo kerran katkerasti kokeneetkin – Suomen voimattomuuden suojella heitä suuren naapurimaan viranomaisilta. Ulkomaalaistoimiston haluttomuus työllistää ulkomaalaisia, ulkomaalaistaustaisia tai ulkomaalaisten kanssa läheisissä tekemisissä olevia suomalaisia käy ymmärrettäväksi, vaikka mitään muodollista estettä ei ollutkaan.

Suojelupoliisi joutui jatkuvasti kantamaan huolta Ulkomaalaistoimiston työntekijöiden luotettavuudesta ja salakuunteli 1960-luvun lopulla erästä KGB:n kanssa tekemisissä ollutta virkamiestä.[642] Vielä 1970-luvulta tiedetään KGB:n yrittäneen värvätä Ulkomaalaistoimiston naisia ja Itä-Saksan turvallisuuspalvelun Stasin urkkineen Helsingin poliisilaitoksen ulkomaalaisosaston vanhaa virkailijaa, joka oli syntyperältään baltiansaksalainen.[643]

641 Boris Björkelund: Stalinille menetetyt vuoteni – Elämäni vaiheet 1945–1955 (Porvoo 1966), s. 347-348; Unto Parvilahti: Berijan tarhat – havaintoja ja muistikuvia Neuvostoliitosta vuosilta 1945–1954 (Keuruu 2004), s. 342; Jukka Rislakki: Erittäin salainen – vakoilu Suomessa (Helsinki 1985), s. 309-310; Raimo Heiskanen: Saadun tiedon mukaan… – Päämajan johtama tiedustelu 1939-1945 (Keuruu 1989), s. 167; Rentola, s. 27 ja 110. Cornell oli toiminut EK:n ja sotilastiedustelun Jaos V:n palveluksessa. Hän lienee kuitenkin ollut eläkeiän kynnyksellä Helsingin poliisilaitoksen eikä Ulkomaalaistoimiston palveluksessa.

642 HS 20.3.1997.

643 Rentola, s. 111 ja 115.

Arkityö Ulkomaalaistoimistossa ei ehkä näyttänyt, varsinkaan asianosaisista, erityisen salaperäiseltä ja vakoilun arvoiselta, mutta henkilökunnalla oli tietämättäänkin ulkomaalaisista tietoa, jota heidän kotimaansa turvallisuuspalvelut olisivat mielellään hyödyntäneet sopivan tilaisuuden tullen. Diktatuurit ovat aina pyrkineet kontrolloimaan pakolaisyhteisöjä tai ainakin levittämään niihin sellaista käsitystä, että tiesivät ulkomailla asuvista kansalaisistaan tai entisistä kansalaisistaan, joilla oli vielä lähisukua synnyinmaassaan, enemmän kuin ehkä oikeasti tiesivätkään tai pystyivät käsittelemään. Ulkomaiset edustustot kärsivät nekin kiireistä ja sisäisistä juonitteluista, mikä vie tehoa tiedustelulta, mutta silloin tällöin niillä on tarvetta todistella toimeksiantajilleen, etteivät suinkaan vain nauti leppoisasta diplomaattielämästä. Ainakin Irakin, Iranin ja Kiinan edustustojen on väitetty pitävän tarpeettoman tarkasti silmällä Suomeen muuttaneita kansalaisiaan, mutta toisaalta diplomaattisten palvelujen tarjoaminen on edustustojen velvollisuuskin. Ulkomaalaishallinnossa ei ole viime vuosikymmeninä epäilty minkään ulkovallan enää urkkivan henkilökuntaa, mutta laiton maahanmuutto on pahimmillaan niin tuottoisa liiketoimi, että kiristyksen mahdollisuus ja korruptio pitää kitkeä pois juurineen. Muutamaa yksittäistapausta lukuun ottamatta suomalainen virkamieskunta onkin onnistunut säilyttämään nuhteettomuutensa ja vielä muutamia vuosia sitten Suomi oli kansainvälisissä vertailuissa sijoitettu maailman vähiten korruptoituneiden maiden kärkeen (edelleenkin "pistesijoille").

Muutamat haastateltavat ovat kertoneet yksityiskohtaisesti, kuinka itse päätyivät ulkomaalaishallinnon palvelukseen:

Töttermanin kaksoset tulivat töihin Ulkomaalaistoimistoon vuonna 1964 ja Raili Sorainen vuonna 1965. Kivilinna sanoi Soraiselle ottaneensa tämän töihin siksi, että neidolla oli niin kaunis hymy. Nuori nainen suutahti tästä kohteliaisuudesta. Herra Heinonen puolestaan ohjeisti Töttermanin sisaruksia, että töihin tullessaan näillä tulisi olla hiukset nutturalla. Tätä määräystä siskokset eivät koskaan noudattaneet.[644]

Leena Heinonen tuli korvaamaan kätensä katkaissutta rouva Julia Koveroa, päällikön vaimoa. Berg puolestaan siirtyi erääntymiskortistoon korvaamaan Annikki Mustosta, jolta oli niinikään katkennut käsi. Kahden ihmisen samanlaiset onnettomuudet koituivat näiden nuorten naisten onneksi.[645] Kerstin Borg-Luumi kertoo:

- Vuosi oli 1981 ja olin 21-vuotias nuori nainen etsiskelemässä itselleni työpaikkaa. Ulkomaalaistoimisto oli minulle aivan vieras paikka, mutta isäni, joka oli poliisi, tunsi Hannu Siljamäen. Isäni kysyi Hannulta, josko minulle

644 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.

645 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.

voisi löytyä töitä talosta, ja Hannu järjesti minulle paikan majoituskortistosta. Majoituskortisto keräsi tiedot Suomessa majailevista ulkomaalaisista ja minun tehtäväni oli aakkostaa näitä kortteja. Myöhemmin työskentelin lausuntohuoneessa yhdessä Sinikka Oksasen ja Leena Heinosen kanssa. He olivat äidillisiä hahmoja ja muistan noita aikoja lämmöllä.[646] Teija Camique kertoo:

- Tullessani meitä oli vain nelisenkymmentä täällä töissä. Minulla oli pikainen työhaastattelu Veijalaisen kanssa jonain perjantai-iltana. Hän kyseli kielitaidostani ja huomattuaan minut päteväksi kysyi, voisinko aloittaa heti maanantaina. Olin silloin töissä Suomen Pankissa ja pelkäsin heidän reaktiotaan kun noin vain lähtisin pois. Onneksi he suhtautuivat oikein hyvin ja onnittelivatkin vielä. Jälkeenpäin tuntuu kodikkaalta, että ylijohtaja itse haastatteli uudet työntekijät. Nykyisin se ei enää olisi mahdollista, kun meitä on jo niin paljon.[647] Tiina Suominen kertoo:

- Tulin Ulkomaalaistoimistoon korkeakouluharjoittelijana ja jäin taloon pysyvästi. Lauri Koivuneva haastatteli minut harjoittelijaksi hakiessani. Huone, jossa haastattelu tapahtui, oli hirmuisen pieni. Laurilla oli työpöytä seinää vasten ja pöydällä pieni pöytälamppu. Tuo lamppu oli piskuisen huoneen ainoa valonlähde, joten siellä oli suorastaan pimeää. Valo ei kuitenkaan ollut kuulustelunomaisesti suunnattu minuun, vaan Lauri itse kyhjötti valon kajossa papereitani tutkien. Siinä vaiheessa hieman kummastelin, että mihin paikkaan oikein olinkaan tullut. Haastattelun lopuksi Koivunevan Lauri kysäisi ykskantaan, oliko minulla poliisikokemusta. Olin ollut Espoon poliisilla kaksi kuukautta kesätöissä, joten vastasin iloisesti poliisikokemusta olevan! Luulen, että tämä oli ratkaiseva tekijä valintaani. Olen joskus yrittänyt asiaa Laurilta varmistaa, mutta hän on taidokkaasti väistänyt kysymykseni.[648] Johtaja Esko Repo muistelee:

- Olin Helsingin poliisilaitoksen ulkomaalaisten valvontatoimistossa vuodesta 1977 tehtävinäni passintarkastus satamassa sekä ulkomaalaisten valvonta ja tutkinta. Tietyissä tilanteissa alistimme käännyttämispäätökset sisäministeriölle. Tässä työssä tuli sen poliisiosaston ulkomaalaistoimisto aika tutuksi. Opiskeltuani työn ohessa pyrin vastaperustettuun Ulkomaalaiskeskukseen ja aloitin sen lupajaoksessa 1.7.1989. Siljamäki oli ensimmäinen pomoni. Heti ensimmäisenä päivänä hän antoi 60 cm korkean paperipinon ja sanoi, että katso, onko tuossa jotain mitä kuuluu poliisiosastolle ja vaatii toimenpiteitä. Oli siis Hannulla edellisestä organisaatiosta jäljellä. Käsittelin pinosta ehkä 10 cm ja siirsin sen aikanaan Kari Koivuniemelle, joka oli tullut poliisiosastolle.[649]

646 Kerstin Borg-Luumi 12.6.2009.
647 Teija Camique 10.6.2009.
648 Tiina Suominen 25.6.2009.
649 Esko Repo 17.3.2010.

Pajunen arvelee, että hän ja Arja Mild olisivat olleet viimeisiä Ulkomaalaistoimiston virkamiehiä, joiden virkaan tullessaan piti vannoa virkamiehen vala. Valatilaisuus oli juhlava ja se järjestettiin Königstedtin kartanossa. Sisäministeriön kansliapäällikön toimiessa esilukijana uudet valtion virkamiehet vannoivat käsi lakikirjan päällä virkavalan.[650]

VIRKAMIESTEN ASENTEET

Poliisitaustasta voi päätellä jotakin ihmisen asenteista: Oletettavasti lain ja järjestyksen kunnioitus on arvossaan. Hurttia huumoria löytyy, ehkä hieman karskiakin. Mutta miten se käytännössä vaikutti työhön?

Huhun mukaan viisumihuoneen seinällä oli punainen iso lappu, jossa luki ”Rakkaus ei tunne rajoja, mutta SUSTO tuntee”. Matti Bäckman ei tätä muista, mutta ei olisi ollut sellaisesta yllättynyt:

- Silloiset asenteet pohjasivat hyvin tarkkaan lainsäädäntöön. Tarkkaan sääntöjen mukaan on menty. Kyllähän näissä maahantulokysymyksissä, niin silloin kuin tänäkin päivänä, käytetään paljon vilppikeinoja.[651]

Perhesuhteet

Anitta Melander kertoo:

- Virkamiehen piti tuntea asemansa, oikeutensa ja velvollisuutensa. Niitä ei horjutettu, eikä virkamiehen tarvinnut pelätä asiakkaiden valituksia. Ulkomaalaistoimistolla oli syystäkin maine sisäänpäinlämpiävänä ja tiukkana paikkana. Silloin ei olisi voinut kuvitellakaan ulkomaalaistaustaista työntekijää, eikä edes puolisoa. Teija Camique ”särki jään” ja nykyisinhän talossa on ainakin määräaikaisina työntekijöinä useita ulkomaalaisia.[652]

Ulkomaalaishallinnon naisilla oli kuitenkin ollut aiemminkin ulkomaalaisia aviomiehiä (vuoteen 1968 saakka suomalaisten miesten vaimot saivat automaattisesti Suomen kansalaisuuden, joten niin päin ongelmaa ei esiintynyt), mutta Ritva Kuparisen avioliitto englantilaisen kanssa ei herättänyt huomiota.[653] Suojelupoliisikin totesi suomalaisten aviomiesten järjestelmällisen puhuttelun tarpeettomaksi, vaikka kantoi huolta suomalaisnaisten avioliitoista arabiterroristien kanssa.[654]

650 Riitta Pajunen 9.7.2009.
651 Matti Bäckman 9.10.2009.
652 Anitta Melander 4.12.2009.
653 Berg 8.6.2010.
654 Rentola, s. 75.

Vuonna 1984 virkauransa aloittanut suomalaisneito avioitui filippiiniläisen miehen kanssa, mikä ei sinänsä ollut tavatonta (Armi Kuusela-Hilarion romanssi muistetaan yhä kummassakin maassa), mutta katkaisi pari vuosikymmentä kestäneen hiljaisuuden ulkomaalaishallinnon virkamiesten seka-avioliittojen osalta, kuten Teija Camique kertoo:

- Ensimmäisenä työpäivänäni ilmoitin, että olen menossa kuukauden päästä naimisiin ulkomaalaisen puolison kanssa. Huvittuneena muistan Veijalaisen ihmetelleen ääneen tilannetta. Ei hän myöhemmin sanonut mitään asenteellista ulkomaalaisia kohtaan, mutta tuolla hetkellä hän kuvaili tilannetta "ennenkuulumattomaksi". Heinäkuussa tulin sitten eräänä aamuna normaalisti töihin ja menin ruokatunnilla naimisiin. Työkaverini toivat torilta kukkia ja päivittelivät, että enhän nyt mitenkään voisi mennä naimisiin ilman hääkimppua, puhumattakaan siitä että minun olisi pitänyt pyytää palkallista vapaapäivää häiden vuoksi!

- Olimme osa poliisia ja siksi lähestymistapa hakemuksiin oli jotenkin "tutkintamainen". Tuntui siltä, että lähtökohtana oli se, että jokaisessa hakemuksessa on mahdollisesti jotakin hämärää. Tämä varmaan vaikutti omiinkin asenteisiini henkilökohtaisella tavalla, vaikka haluankin aidosti suhtautua ihmisiin avoimesti. Töihini en asenteiden antanut vaikuttaa, enkä esimerkiksi ole koskaan katsonut olevani oikeutettu päättämään filippiiniläisten ratkaisuista oman aviomieheni ollessa filippiiniläinen. Nykyään saattaa joskus käydä niin, että asiakas haukkuu rasistiksi, jos en hänen mielestään ole ollut tarpeeksi nopea tai tehnyt jotain asiaa hänen haluamallaan tavalla. Tällöin minulla on tapana vastata, että "aivan, ja masokistikin olen kun minulla on tapana tätä hommaa vapaa-ajallakin jatkaa".[655]

Poliisit opissa

Tiina Suominen muistelee:

- Siihen aikaan ulkomaalaisia oli Suomessa vielä hyvin vähän ja eräs poliisi soitti meille kerran maaseudulta kertoakseen, että on nähnyt mustan miehen. Tiedustelin puhelun aihetta, mutta kävi ilmi että nähty mustaihoinen oli puhelun aihe itsessään! En vieläkään ihan ymmärrä, mitä poliisi tahtoi – soitti ilmeisesti vain hämmästystään purkaakseen.[656]

Entinen ulkomaalaisvaltuutettu Antti Seppälä vierittääkin kysymyksen asenteista paikallispoliisille:

- Se oli ihan selvä, että vielä 1990-luvun alussa sekä poliisilla että rajavartiostolla, osin myöskin Ulkomaalaisvirastolla, oli kyllä ihan selvä asenneongelma. Se oli ihan selvää – kaikki nähtiin negatiivisessa valossa. Ollessani poliisiopistolla luennoimassa kaikki 30 punaniskaa hyökkäsivät kimppuun. Löin tietenkin vain lisää löylyä, mutta Pakolaisneuvonnan tytöt tulivat sieltä tippa silmässä pois. Eila Kännöllä ei ollut mielestäni ensinkään samanlaisia ongelmia, vaikka häntähän aina haukuttiin. Kävin luennoimassa rajamiehille ja poliiseille jatkuvasti, se oli sitä koulutusta. Osallistuin myös seminaareihin ja kaikkeen mahdolliseen. Nyt asia on muuttunut poliisinkin suhteen. He eivät möykkää enää niin kuin ennen vanhaan.[657] Hannu Siljamäki kertoo:

- Ennen Ulkomaalaistoimistoon tuloa toimin ylikonstaapelina passintarkastuksessa Turun poliisilaitoksella. Tulin sinne vuonna 1970, eikä siihen aikaan ulkomaalaisasioita osattu juuri lainkaan. Niistä ei myöskään poliisikoulutuksessa mainittu halaistua sanaa. Koko Turun poliisilaitoksesta ei löytynyt yhtään ihmistä, jolta olisi ulkomaalaisasioissa voinut kysyä neuvoa. Meitä valtion palkkaamia passintarkastajia oli viisi ja ohjeistus sen suuntaista, että "kunhan tässä nyt kattelet liikennettä".

- Ainoa kirjallinen ohjeistuksemme oli vuodelta 1958. Kolmekymmentäsivuisen oppaan oli allekirjoittanut hallitussihteeri Aarne Kovero, ja se sisälsi luettelon Suomen hyväksymistä matkustusasiakirjoista, ulkomaalaisasetuksen, passintarkastussopimuksen, passisopimuksen ja jotakin merimiehiä koskevaa tietoa. Siinä oli kaikki tieto, mitä oli alalta saatavissa ja päätin opetella sen ulkoa. Siitä pitäen aloin hankkia tietoa lisää ja pystyin myöhemmin yhdessä Lauri Koivunevan kanssa aloittamaan muiden kouluttamisen ulkomaalaisasioihin.[658]

Suomen ensimmäiset ulkomaalaisasiain kurssit olivat nimeltään passintarkastuksen valmennuskurssit ja niitä veti Häyhtiö vuonna 1974, mitä on pidetty merkityksellisenä vuotena koko maan ulkomaalaisvalvonnassa.[659]

Komisarioiden kanssa työskentelyn ohessa Kelonevalla oli kolmisen vuotta vastuullaan ulkomaalaisasiain perus- ja täydennyskurssin vetäminen poliisiopistolla Otaniemessä. Peruskurssi kesti kaksi viikkoa kerrallaan ja täydennyskurssi viikon. Osallistujat olivat suurimmaksi osaksi poliiseja, mutta myös tullimiehiä ja Rajavartiolaitoksen työntekijöitä. Tarkoitus oli perehdyttää osallistujat ulkomaalaislakiin.

Suurin haaste koulutuksessa oli Kelonevan mukaan asennekasvatus. Ulkomaalaisten maahantulo ja tekemisissä oleminen heidän kanssaan oli siihen aikaan uutta useimmille poliisimiehille. "Kun asioista tietää vähän, niin luulee paljon ja tällöin mukaan tulee helposti erilaisia ennakkoasenteita", Keloneva muotoilee. Poliisien keskuudessa ei ilmennyt varsinaisesti rasistisia piirteitä, vaan ongelmana

655 Teija Camique 10.6.2009.
656 Tiina Suominen 25.6.2009.
657 Antti Seppälä 23.9.2009; vrt. Seppälä, s. 51.
658 Hannu Siljamäki 12.6.2009.
659 Palmu; Seppälä, s. 96-97.

olivat ennen kaikkea turha epäluuloisuus ja virheelliset käsitykset ulkomaalaisista ylipäätään.

Ulkomaalaisasioiden kurssitus oli siksikin tärkeää, että vanhan ulkomaalaisasetuksen uudistuessa ulkomaalaislaiksi esiintyi laajalti tiedonpuutetta. Uusi laki poikkesi vanhasta ja suurpiirteisestä asetuksesta siten, että siinä muun muassa viranomaisten vastuualueet, keskinäiset suhteet ja ulkomaalaisten oikeudet oli tarkemmin määritelty.[660]

Entinen ulkomaalaispoliisin edustaja toteaa aikojen muuttuneen:

- Vielä 1970- ja 1980-luvuilla maaseudun tai paremmin sanottuna muun Suomen poliisit olivat kyllä aika kokemattomia ulkomaalaisasioissa joitakin poliisipiirejä lukuun ottamatta. Muistan erittäin paljon neuvoa kysyviä yhteydenottotilanteita maaseudulta, joissa lopulta kysyttiin ”voisiko tämän asian siirtää Helsingin poliisille”. Me otimmekin niitä aika usein Helsinkiin, koska mahdollinen tuleva henkilön poistaminen maasta oli Helsingissä paljon helpompi järjestää. Mutta kehitys johti kyllä siihen, että paikallispoliisit hoitivat asiat mahdollisimman pitkälle itse.

- Nykyisin muu Suomi on yhä valveutuneempi ja osaavampi hoitamaan ulkomaalaisasioita, mutta sielläkin on resurssipulaa näissä asioissa. Sellaisia vanhoja poliisipäälliköitä, jotka eivät haluaisi näitä asioita käsitellä, ei taida enää sentään olla.

- Ministeriön järjestämät koulutukset ovat myös parantaneet paljon tilannetta. Tilanne poliisissa on parantunut valtavasti näiden vuosien aikana.

Asenteet ulkomaalaisia kohtaan ovat parantuneet kaiken aikaa, sen myötä kun kielitaito on parantunut. Nykyään jokainen poliisi osaa kieliä. Lisäksi poliisissa on ollut koulutusta kulttuurienvälisestä kohtaamisesta ja vuosien varrella on myös julkaistu kulttuurioppaita.

- Tietysti ymmärrän, että turhautumista varsinkin täysin perusteettomien turvapaikkahakemusten kohdalla on, mutta poliisi ei voi ottaa henkilökohtaisia tunteitaan toimintaansa mukaan.

- Ulkomaalaisasioitten hoidossa on myös tapahtunut valtavan suuri kehitys vuosien varrella. Mielestäni ulkomaalaisasioita ei otettu tarpeeksi vakavasti edes Helsingin poliisissa 1970-luvun alussa, puhumattakaan muusta Suomesta. Suhtautuminen on siis muuttunut ihan pakostakin.[661]

Rasismia?

Euroopan maissa vuonna 1997 tehdyssä asennetutkimuksessa suomalaiset pitivät itseään – tai oikeammin toisiaan – ”erittäin rasistisina” useammin kuin useimpien EU-maiden kansalaiset, vaikka todellisuudessa rotuoppien kannatus on vähäisempää. Suomalaisiin kansallishyveisiin on aina kuulunut itsekritiikki ja kansallinen itsesääli, suorastaan vaatimattomuudella kerskailu: ”On maamme köyhä, siksi jää…”, sanotaan Runebergin sanoittaman kansallislaulun toisessa säkeistössä, jonka sijasta lauletaan kuitenkin toiveikkaampi viimeinen säkeistö. Suomalaisen silmissä naapurilla on aina hienompi auto ja vihreämpi nurmi, mutta myös oudommat tavat ja ajatukset. Tutkimuksissa saadaan kovin erilaiset tulokset, jos kysytään kuinka paljon kukin itse juo viinaa tai kuinka paljon kukin arvioi naapurinsa juovan. Ei siis tarvitse hämmästyä, että Suomessa kannettiin huolta suomalaisten rasismista jo ennen kuin maassa edes oli kohteita oletetulle rasismille. Harva tunnustautuu itse rasistiksi, mutta moni on valmis uskomaan naapuristaan mitä vain: ”Sosiologiasta tuttua ’joukkoharhaa’ kuvaa se, että haastateltavat pitivät itseään huomattavasti vähemmän rasistisina kuin muita suomalaisia.”[662]

Sukupolvien ajan suomalaiset samaistuivat Euroopan sorrettuihin kansoihin ja siirtomaihin, joilla ei ollut valtiollista itsenäisyyttä. Ruotsalaisille, venäläisille ja kaukaisemmille kulttuurikansoille piti todistaa, etteivät indoeurooppalainen kieli, monimiljoonainen väestö ja keskiaikaisen asemakaavan kaunistamat suurkaupungit ole kansallisen kypsyyden, sivistyksen ja arvon edellytyksiä. Suomalaiset halusivat todistaa ansainneensa vapauden ja kansainvälisen kunnioituksen maailmannäyttelyissä, missikisoissa, urheilukentillä, sotasankareina ja rauhanturvaajina, euroviisuissa ja jääkiekossa. Näissä käytännön ponnisteluissa ei jäänyt aikaa ja mielenkiintoa eurooppalaisilla kirjoituspöydillä syntyneille teorioille rotujen synnynnäisistä eroista: ”Suomessa ei ole voimakasta perinnettä, jossa rasistisille ajatuksille olisi annettu teoreettisia, tieteellisiä muotoiluja.”[663]

Jopa itseään rasisteina pitävät vihaiset nuoret miehet tuntevat myötätunnon puuskia: ”Suomalainen epäluuloisuus ulkomaalaisia kohtaan on valikoivaa – silloin ei vaikuta liian ehdottomalta, täydellisen tylyltä kohkaajalta. Pakolaisista voi auttaa naisia ja lapsia. Nuoria miehiä ei, ne ylittävät ärsytyskynnyksen.”[664] Olipa humaanisuus laskelmoitua tai ei, se paljastaa, ettei ulkomaalaisvastaisuus perustu aidosti rasistiseen vakaumukseen. Kansallissosialistien tuhoamisleireillä ei tehty poikkeuksia naisten ja lasten hyväksi. Asevelvollisuusiässä olevien, usein työttömien ja naimattomien suomalaismiesten ärtyneisyyttä on helppo ymmärtää varsinkin suhteessa turvapaikanhakijoihin, jotka ovat tyypillisesti nuoria miehiä hekin. Toisaalta herkkänahkaisimmat ovat havainneet piilevää rasismia suomalai-

660 Jouko Keloneva 24.6.2009.
661 Harri Palmu 22.9.2009.

662 Jaakkola, s. 103.
663 HS 10.3.1996.
664 HS 10.3.1996.

sessa älymystössä.[665] Ehkä ero suomalaisten "rasistien" ja "valveutuneiden" välillä ei olekaan niin suuri ja ylittämätön kuin kummassakin ääripäässä kuvitellaan?

Eläkkeelle jääneiden virkamiesten haastatteluista ei löydy rasistisia kommentteja. Tämä voi tietenkin johtua ulkonaisen poliittisen korrektiuden sisäistämisestä, mutta luultavimmin ulkomaalaisten kanssa paljon tekemisiin joutuneet osaavat eritellä tarkemmin, mitkä seikat heitä ovat ärsyttäneet. Laittomuudet ja väärinkäytökset liittyvät joskus maahantulon motiiveihin, eivät ihonväriin. Kansallisuuksien välillä sen sijaan on keskimääräisiä eroja, koska Suomessa on vielä sen verran vähän ja sykäyksittäin maahan muuttaneita ulkomaalaisia, että kullekin kansallisuudelle löytyy "tyypilliset" edustajansa. Niinpä jo 1920-luvulla "tiedettiin", että juustontekijät olivat sveitsiläisiä, mekaanikot saksalaisia ja kaupustelijat itäkarjalaisia, vaikka toki kaikissa ammateissa ja kansallisuuksissa oli jo silloin enemmän muita kuin ensimmäisinä mieliin juolahtaneita stereotypioita. Vielä 80 vuotta myöhemmin tehdään vastaavia yleistyksiä kiinalaisista kokeista, hunnuttautuvista somalinaisista ja romanialaisista kerjäläisistä, vaikka nämäkin ovat tilastollisesti yhtä epäedustavia ja aikaansa sidottuja mielikuvia. Jatkuvan ja lisääntyvän maahanmuuton myötä Suomen vähemmistökansallisuudet monipuolistuvat taustoiltaan ja suomalaiset saavat yhä enemmän kontakteja myös kiinalaisiin metallimiehiin, hunnuttomiin somaleihin, rikkaisiin tai työssä käyviin romanialaisiin ja muihin toistaiseksi harvinaisiksi miellettyihin kansojensa edustajiin. Kontaktien määrällinen kasvu tulee muokkaamaan mielikuvien laatua.

PÄÄTÖKSIIN KOHDISTUVAT PAINEET

Virkamiesten ärsyttävimpiin kokemuksiin kuuluu poliitikkojen puuttuminen yksittäistapauksiin, joissa virkamiehet pyrkivät soveltamaan lakia yhdenvertaisesti, kaikkia yhtäläisesti koskevien linjausten ja käytäntöjen mukaisesti.

Poliitikot

Erityisen kielteisinä koetaan poliitikkojen asiaton puuttuminen virkamiesten työhön, koska se helposti lähenee vallan väärinkäyttöä:

- Suomeen oli pyrkimässä henkilö, jolla oli aikomus puhua aatesuuntauksensa mukaisessa kokouksessa. Henkilöltä puuttuivat kaikki maahantuloon tarvittavat luvat viisumia myöten, eikä hänelle taustansa vuoksi oltu lupia myöntämässäkään. Ideologian suomalaiset edustajat ottivat yhteyttä suoraan sisäministeriin ja vetosivat vieraansa puolesta. Sisäministeri perehtyi asiaan ja päätyi samaan lopputulokseen kuin Ulkomaalaistoimistokin, viisumia ei myönnetä. Aktivistit eivät tyytyneet sisäministerin kantaan, vaan päättivät vielä kokeilla onneaan asuntoministerin puheilla. Asuntoministeri suhtautui vaatimuksiin suopeasti ja soitti Eila Kännölle. Puhelimessa ministeri koetti taivutella Ulkomaalaistoimiston johtajaa tekemään poikkeuksen ja laskemaan ulkomaisen vieraan maahan. Kännö vastasi asuntoministerille: "Maahantuloon ja muihin ulkomaalaisasioihin liittyvät asiat eivät kuulu teidän toimenkuvaanne. Vai onko kenties niin, että ykkösministeri on estynyt ja teille on myönnetty valtuudet ottaa hänen paikkansa hierarkiassa?" Kakkosministeri häkeltyi ja lopetteli puhelun pikaisesti.[666] Hannu Siljamäki muistelee:

- Kansanedustajat saattoivat silloin tällöin äityä aivan villeiksi. Heiltä tuli puhelinsoittoja, joissa painostettiin heidän mielensä mukaisiin yksittäisratkaisuihin. Sain näistä puheluista jossakin vaiheessa tarpeekseni ja ilmoitin kansanedustajille, että meillä on Suomessa sisäministeri ja hän voi ottaa yksittäisen asian esittelystä päätettäväksi, mutta eivät kansanedustajat suoraan.

Oikeuskansleri antoi kerran Kännölle huomautuksen tapauksessa, jossa passintarkastaja oli ensin tehnyt käännyttämispäätöksen yksimielisyydessä Kännön kanssa. Kyseessä oli Chilen pakolainen, joka oli saanut luvan tulla Norjaan Suomen kautta. Chilen pakolaiset olivat noihin aikoihin hyvin populaari aihe ja kyseinen pakolainen oli tulossa Suomeen vain kauttakulku mielessään. Häneltä kuitenkin puuttui vaadittava passi, minkä vuoksi kielteinen päätös oli tehty. Sisäministeri otti kuitenkin Kännöön yhteyttä ja ehdotti pakolaisen päästämistä maahan. Kännö suostui ministerin ehdotukseen ja lähetti passintarkastukseen tiedon muuttuneesta, nyt myönteisestä päätöksestä. Oikeuskansleri huomautti, ettei ministeri vastaa näistä asioista, vaan virkamies tekee päätöksiä virkavastuulla ja kyseistä pakolaista ei olisi tullut laskea maahan.[667]

Kännö siis ylitti valtuutensa olemalla joustava asiakkaan eduksi. Poliitikkojen ja median olisi pitänyt muistaa tämä kun Siljamäkeä arvosteltiin salvadorilaispapin käännyttämisestä. Harmillisen usein virkamiesten odotettiin venyttävän lain tulkintaa yksittäistapauksissa:

- Silloin tällöin ministerit ja kansanedustajat yrittivät painostaa meitä kansalaisuusasioissa. Ulkomaiset Suomen kansalaisuutta hakevat urheilijat olivat erityisesti päättäjien mieleen. Silloin tällöin meidän vaadittiin kiirehtivän yksittäisen urheilijan kansalaisuutta, jotta tämä voisi edustaa Suomea kansainvälisissä kilpailuissa. Kerran eräs olympiakomiteassa vaikuttanut poliitikko marssi suoraan päätä presidentin luokse sättimään virastoamme siitä, että emme olleet myöntäneet eräälle urheilijalle Suomen kansalaisuutta. Poliitikon yritys saada asiaansa

665 HS 18.7.1987.

666 Jaakko Häyhtiö 15.6.2009.

667 Hannu Siljamäki 12.6.2009.

pikainen ratkaisu ylimmältä taholta sai nolon lopun, kun kävi ilmi, ettei kyseinen urheilija ollut vielä edes hakenut Suomen kansalaisuutta!

Ministerit ottivat joskus yhteyttä kansliapäällikkö Perttuseen halutessaan kansalaisuuden mieleiselleen ihmiselle. Perttunen oli tällaisissa tapauksissa hienovarainen meitä kohtaan ja painostuksen sijasta tiedusteli meiltä lähinnä tapauksen yksityiskohtia.[668]

Ulkomaalaistoimistonkin virkamiesten mieleen jäi suomalaisen arkkitehdin iranilaisen vaimon tapaus, koska tälle jouduttiin myöntämään Suomen kansalaisuus vuoden 1986 alkupuolella ilman lain edellyttämää maassa asumista.[669] Helsingin Sanomien pääkirjoitus tuki ministerin omavaltaisuutta yllättävin kitkerin sanoin: ”Ulkomaalaistoimiston edellinen päällikkö Eila Kännö piti huolen siitä, että Suomea pidetään nykyisin ’arjalaisuuden’ viimeisenä tukikohtana Euroopassa. Suomeen ei ole asiaa pakolaisella, ei köyhällä eikä ulkomaalaisella. … Nyt toinen nainen eli sisäministeri Kaisa Raatikainen on kuitenkin tekemässä historiallisen poikkeuksen sääntöihin hoitamalla Suomen kansalaisuuden…ohi ulkomaalaistoimiston jumalan sanana pitämien vaatimusten.”[670]

Vielä kymmenen vuotta ennen arkkitehdin avioitumista vaimo olisi saanut Suomen kansalaisuuden automaattisesti, mutta sittemmin voimaan tulleen lain pilkkaaminen ”jumalan sanana” särähti ilkeästi virkamiesten korviin. Vaikutelmaa vahvistivat Helsingin Sanomien pääkirjoituksen asiattomat irralliset viittaukset Kännöön, köyhiin pakolaisiin ja ”arjalaisiin”, joilla itse asiassa tarkoitetaan juuri indoiranilaisia eikä suomalais-ugrilaisia kansoja. Tämä tapaus lienee ollut alkuna yleisemmälle ulkomaalaispoliittiselle keskustelulle, jonka tutkija Magdalena Jaakkola laski kestäneen ”noin puolitoista vuotta” syksyyn 1987 mennessä ja joka ei sen koommin laantunut.[671] Hannu Siljamäki kertoo:

- Kaisa Raatikaista ei juurikaan voi laskea päätöksentekijöiden kategoriaan. Hänellä ei siihen ollut omaa uskallusta. Hän tukeutui ulkopuolisten, asiaa riittämättömästi tuntevien näkemyksiin ja altistui ulkopuoliselle painostukselle. Etenkin jos piispa, rehtori tai muu vastaava vaikuttaja oli hänelle soittanut, hän otti asian itselleen ministerinä ratkaistavaksi eikä sen jälkeen esittelystä tehtyyn karkottamisasiakirjaan tahtonut saada hänen nimeään millään. Joskus pitikin odottaa aikaa parempaa päätöksen tekemiseksi ja täytäntöön panemiseksi, parissa tapauksessa ihan ministerin parin päivän päästä odotetun postin päättymiseen saakka, mutta tulihan se nimi sitten, kun ei tarvinnut enää ottaa riskiä kielteisestä palautteesta.[672]

Ulkomaalaispoliisi muistaa toisenkin tapauksen, jossa ministeri teki yksittäistapauksessa poikkeuksen yleiseen lakiin:

- Ainakin Kaisa Raatikaisen muistan ottaneen kerran erääseen yksittäistapaukseen kantaa, joka ratkaisi sitten tavan, jolla asiassa meneteltiin. Pekkarinenkin, ollessaan sisäministerinä, otti yhteen tapaukseen kantaa, mikä myös määräsi ratkaisun suunnan. Tämä oli muistini mukaan viimeinen kannanotto yksittäistapaukseen työurani aikana. Suomessa on katsottu, ettei ole ministerin asia ottaa kantaa yksittäistapaukseen, ministeri sen sijaan vetää laajempia linjoja hallituksen ohjelmien mukaan.[673]

Virkamiehet muistavat hyviäkin ministereitä. Esimerkkeinä toistuvat samat nimet kuin Siljamäelläkin, jolle yhden nimi ei kuitenkaan tullut mieleen:

- Kun rehellisiä ollaan, niin poikkeuksiakin on. Kolme parasta: aikajärjestyksessä ministerit Tuominen, Rantanen ja Rajamäki. Siinä ne kelvolliset sitten ovatkin. Rajamäki otti asioista selvää ja kun hyviä esityksiä tehtiin, hän ryhtyi niitä myös ajamaan läpi. Rajamäen ansiota oli muun muassa pimeän ulkomaisen työvoiman torjuntaan perustettu työryhmä Keskusrikospoliisiin. Rajamäki hankki virat ja ryhmä alkoi heti tehdä tulosta. Kun Rajamäki lopetti ministerinä, ryhmä valitettavasti sulautettiin talousrikollisuuden tutkintaan ja näin lähes lopetettiin pimeän ulkomaalaistyön tekemisen valvonta ja torjunta. Hyvien ministereiden listaan voisi lisätä vielä Häkämiehen. Hän otti paikkansa johtajana ministeriössä, kuunteli ja teki nopsaan päätöksiä.[674]

Papit

Ministerien ohella papisto on ollut kärkäs arvostelemaan ulkomaalaishallinnon virkamiehiä, mistä entinen ulkomaalaispoliisi ei ole mielissään:

- En oikein pidä kirkon ottamasta roolista, koska olemmehan yhdessä hyväksyneet eduskunnan kautta nämä lait. Kirkonkin jäsenet ovat olleet valitsemiensa kansanedustajien kautta hyväksymässä niitä ja kaikkien tulisi näin ollen lakeja noudattaa. Tämä ei siis mielestäni ole kirkolta oikein järkevä eteenpäinmenotapa. Ymmärrän kyllä kirkon suhtautumisen humanitaarisena laitoksena. Maailmallahan tämä ilmiö on hyvin tuttu, Suomessa vähän uudempi. Mutta silti en henkilökohtaisesti oikein tykkää kirkon roolista tässä kansalaistottelemattomuusasiassa. Näin toimiessaan jokainen voisi sanoa, ettei mitään lakeja

668 Tiina Suominen 25.6.2009.
669 Kännö, s. 163-164; IS 27.-28.2.1986.
670 HS 27.2.1986.
671 HS 16.10.1987.
672 Hannu Siljamäki 10.7.2010.
673 Harri Palmu 22.9.2009.
674 Hannu Siljamäki 1. ja 10.7.2010.

tarvitsisi noudattaa. On selvää, että kirkon toiminta haittaa poliisin virkatoimien suorittamista ainakin jossain määrin. Eihän kirkkokaan tiedä henkilöiden taustoja kunnolla, ellei henkilö itse ole näyttänyt päätöstä heille.[675]

Entinen ulkomaalaisvaltuutettu näkee kuitenkin ulkoparlamentaarisen painostuksen hyväksyttäväksi, koska ongelmat eivät aina ole niinkään eduskunnan säätämissä laeissa kuin niiden soveltamisessa:

- Lainsäädäntöhän on paljon kiinni siitä, miten sitä sovelletaan. En tiedä, oliko se niinkään puutteellista. Onhan lainsäädäntö kehittynyt koko ajan. Nyt se on jo niin monimutkaista, etten tiedä osaako sitä enää kukaan. Olin mukana tekemässä tätä viimeistä lakia, ja kyllä sitä väännettiin!

- Kirkko ei voi tarjota turvapaikkoja, mutta se voi vaikuttaa mielipiteisiin. Kuten tämä egyptiläinen mummeli – minusta se on skandaali. Se osoittaa, miten täälläkään ei ole vielä opittu, kun lähetetään vanha ihminen takaisin Egyptiin, vaikka Suomessa suku hoitaisi hänet. Voisi vaatia suvulta tähän asiaan sitoumuksen. Tämä on juuri niitä sokeita pisteitä. Minä olisin kyllä rettelöinyt loppuun asti. Ja onhan siinä vielä Korkein hallinto-oikeus käymättä, mutta tämä on minusta kyllä ihan omituinen juttu. Mummon kuuluisi saada jäädä tänne. Ei mummoja jatkuvasti tänne tule. Sama homma kuin silloin, kun tehtiin aikoinaan Helsingin järjestyssääntöä ja kiellettiin Espan puihin kiipeily, koska poliisi sanoi, että ”mitäs siitä tulee jos kaikki kiipeävät puihin?” Täytyy nyt joku tolkku olla. Lakia voidaan soveltaa, ei sitä tarvitse muuttaa. Tässä huomataan, että minä olen sitä mieltä, että mummon pitäisi jäädä Suomeen ja näköjään tämäkin lafka on sitä mieltä, että ei – ja hallinto-oikeuskin, mitä ihmettelen.[676]

Lopulta myös Korkein hallinto-oikeus hyväksyi viranomaisten päätöksen edellä mainitussa tapauksessa, vaikka se oli mitä jyrkimmin kyseenalaistettu Helsingin Sanomien pääkirjoitussivuilta arkkipiispan ja entisen presidentin lausumaan asti. Oikeusoppineet ovat usein eri mieltä kirkonmiesten ja poliitikkojen kanssa. Tällöin on hyvä, että lain kirjain tai sen tulkinta kyseenalaistetaan julkisuudessa, mutta arvostelu kannattaisi usein suunnata lainsäätäjään (eduskuntaan) tai tuomareihin pikemmin kuin virkamiehiin. Kahden kansankirkon virallinen asema suomalaisessa yhteiskunnassa nostaa esiin erityisiä kysymyksiä.

Voiko laki joustaa?

Periaatteellisia näkemyseroja on esiintynyt siinä, missä määrin lakeja on lupa tulkita. Julkisuudessa on usein syytetty virkamiehiä mielivaltaisiksi, mutta jo 20 vuotta sitten ulkomaalaisvaltuutettu vaati päinvastoin suurempaa joustavuutta: ”Säännösten soveltaminen on ollut tiukkaa, vaikka laki antaisi joustamiseen suuret mahdollisuudet.”[677] Tällä välin on kuitenkin lakiuudistuksissa poikkeuksetta lisätty pykälien määrää ja yhä yksityiskohtaisemmalla sääntelyllä kavennettu virkamiesten harkintavaltaa. Lainsäädännön kehitys ei ole kannustanut joustavuuteen. Johtaja Esko Repo pohtii:

- Onhan tämä vielä Suomessa outoa, että yksittäiset ulkomaalaisten lupapäätökset nousevat valtakunnan uutisiin, joskus jopa päiviksi. Siinä samassa rintamassa hehkuttavat lainsäädännöstä ja sitä kautta hyvin pitkälle linjauksistakin vastaavat poliitikot, toimittajat sekä erilaiset tukiryhmät. Joskus tuntuu olevan vaikeaa ymmärtää, kun halutaan julkisuudessa olevalle kielteisen päätöksen saaneelle toinen päätös, että eihän se koskisi vain yhtä henkilöä, vaan linjan pitäisi sitten olla sama kaikille. Jos otetaan esimerkiksi nuo mummopäätökset ja käytäntö muutettaisiin, voisi heti laskea mitä se merkitsisi maallemme kun Suomessa on yli 150 000 ulkomaalaista. Jos perinteisen perhekäsityksen ulkopuolelta hyväksyttäisiin tänne sukulaisia, ei kyseessä olisi enää pieni ryhmä.

- Eikä voi sanoa, että ”pitää tehdä enemmän myönteisiä päätöksiä”, kun emme tiedä ennalta, minkälaisia turvapaikanhakijoita tulee ja millaisia yksilöllisiä perusteita kukin esittää. Senhän tietää vasta tutkittuaan asian.

- Kyllähän tässä keskustelussa on sinä aikana, kun olen turvapaikka-asioista vastannut, tietty muutos tapahtunut. Niin viraston johto kuin yksikkömmekin on pyrkinyt kertomaan avoimesti niin kuin asia oikeasti on – piilottelematta mitään. Vain salassapitosäännökset tietysti rajoittavat usein viranomaisten osallistumista keskusteluun.[678]

Laillisuusvalvontaa

Ulkomaalaishallinto ei ole milloinkaan pelännyt päätöstensä alistamista ulkoiselle valvonnalle, kunhan menettelytapa olisi tarkoin määritelty, yhdenmukainen ja tehokas. Sisäministeriö asetti jo 14.6.1944 ulkoministeriön ja päämajan kanssa yhteisen neuvottelukunnan, joka antaisi lausuntoja muun muassa Saksan armeijasta karanneiden inkeriläisten turvapaikkahakemuksista. Ulkomaalaistoimiston päällikkö ehdotti vuonna 1957 sotien jälkeen nuukahtaneen neuvottelukunnan elvyttämistä, koska ”ratkaisevan viranomaisen oma vaatimaton virka-asema ei aina yleisön mielestä edellytä hänen riittävällä arvovallalla ratkaisevan usein esiintyviä kiperiä kysymyksiä.”[679]

675 Harri Palmu 22.9.2009.
676 Antti Seppälä 23.9.2009.
677 Ulkomaalaisvaltuutetun toimintakertomus 1991, s. 10.
678 Esko Repo 17.3.2010.
679 ”Muistio ulkomaalaisten lupa-asioita hoitavista viranomaisista pohjoismaissa” (23.12.1957), Maahanmuuttoviraston arkisto.

Suomen Pakolaisapu perustettiin vuonna 1965 edistämään pakolaisten oikeuksia. Sen toimitiloissa aloitti kirkon rahoituksella syksyllä 1988 perustettu Pakolaisneuvonta, joka jakaa turvapaikanhakijoille neuvoja ja varmistaa heille lakimiespalvelut.[680]

Suomen ainoa ulkomaalaiskuraattori oli Tarja Summa (1984–1991) ja ainoa ulkomaalaisvaltuutettu Antti Seppälä (1991–2001), joten ulkomaalaisten puolestapuhujien virat henkilöityivät. Myös lyhytikäisellä turvapaikkalautakunnalla (1991–1997) ehti olla vain yksi puheenjohtaja, Ilkka Pere.

Summan mielestä vuonna 1984 voimaan tullut ulkomaalaislaki ei parantanut ulkomaalaisten asemaa, vaan oli ”yhä liian epämääräinen ja tulkinnanvarainen”. Niin lupien kuin valitustenkin käsittely viipyi liian pitkään, ulkomaalaisen lapsen elättämiseen ei maksettu elatustukea ja pikkurikoksista karkotettiin liian herkästi. Alle kahden vuoden avioliiton jälkeen eronneet ulkomaalaiset miehet joutuivat usein lähtemään maasta. Summa ehdotti, ettei kaikkia ulkomaalaisia kohdeltaisi ”saman kaavan mukaan: syynättäköön epäilyttävät tapaukset tarkkaan, mutta kun käsiteltävänä on esimerkiksi avioeroon joutunut lapsen huoltaja, mutkia pitäisi voida oikoa”.[681]

Summa valitti poliitikkojen karttelevan epäsuosittuja ulkomaalaisaiheita paitsi kun kyse oli henkilökohtaisesta tuttavasta, avioliiton kautta saadusta sukulaisesta tai oman vaalipiirin ulkomaalaisesta: ”Sellaisissa tapauksissa yksi ja toinen kansanedustaja soittelee virkamiehille ja pyytää, että juuri tässä tapauksessa ulkomaalaislakia tulkittaisiin toisin”.[682] Summan mukaan Suomi oli jäänyt ulkomaalaisten tulkkien koulutuksessa, kielenopetuksessa, terveydenhuollossa, psykiatrisissa palveluissa, lasten päivähoidossa ja ammattikoulutuksessa yli 20 vuotta Ruotsista jälkeen. Toisaalta alkuaikojen ”varsinaisia pakolaisnaivisteja” ei enää ollut: ”Enää ei juurikaan tapaa ihmisiä, jotka sinisin silmin väittävät, että jokainen turvapaikan pyytäjä on pakolainen; että jokainen tänne tuleva on suojelun tarpeessa; että jokainen Suomeen pyrkivä joutuisi vainotuksi omassa kotimaassaan. Sen sijaan humaaneja arvoja puolustavat ihmiset ovat käymässä perusteltuun ja terävään vastarintaan eivätkä enää esitä lapsellisia väitteitä”.[683] Matti Bäckman kertoo:

- Tarja Summan kanssa oli yhteyksiä. Yhteistyö toimi joskus ja joskus ei. Sellaisia ongelmia ei ollut, että niitä kannattaisi alkaa nimetä. Yhteistyötahoja oli aika paljon, koska nämä ulkomaalaisasiat olivat jostain syystä kaikkia kiinnostavia. Ja jokaisella oli mielestään oikea kanta niiden asioiden hoitoon.[684]

680 HS 18.10.1988.
681 HS 28.6.1987.
682 HS 25.3.1989.
683 HS 25.3.1989.
684 Matti Bäckman 9.10.2009.

Seppälä peri Summan roolin, vaikka eri virkanimikkeellä ja maaliskuun 1999 alusta sosiaali- ja terveysministeriön sijasta työministeriön yhteydessä.[685] Seppälä kehitti toimenkuvaansa omalla räväkällä tyylillään:

- Aikoinaan sosiaaliministeriön kansliapäällikkö sanoi, että tänne tulee jotkut pakolaisasiat, ”voisitko hoitaa ne?” Ja minä sitten hoidin. Ja niinhän se on, että kun innostuu asiasta niin jääkin alalle. Pakolaisasiat olivat alun perin työministeriössä ja sitten niitä heiteltiin miten sattuu. Sitten ne annettiin minulle. Vappu Taipale, josta tuli pääjohtaja, halusi päästä suureksi guruksi ja halusi ottaa nämä asiat itselleen. Ja ottikin, en voinut sille mitään.

- Mutta sitten Heikki ”Hessu” von Hertzen, josta tuli kansliapäällikkö, halusi ne itselleen, ja ottikin, eikä Vappu voinut sille mitään. Nehän oli silloin hyvin muodikkaita asioita, en tiedä ovatko nykyisin. Jokainen halusi sählätä näiden asioiden kanssa.

- Tarja Summalla oli tietenkin kapeampi tehtävä. Toimin aika paljon hänen sijaisenaan. Ja tutustuin näihin asioihin hänen ollessaan lomalla tai matkoilla. Valtuuksia ei kovin paljon ollut, mutta mihin tahansa sai sekaantua. Kyllähän me Summankin kanssa sekaannuttiin vaikka mihin. Mutta koska Summa ei hakenut ulkomaalaisvaltuutetun virkaan, niin minä hain. Emme kilpailleet keskenämme.

- Se oli rentouttavaa kun ei ollut esimiestä, niin saattoi puuhailla mitä huvittaa. Tietenkin tuli puolustaa ulkomaalaisia. Piti kuitenkin ottaa huomioon se, että kaikki ulkomaalaiset eivät ole pulmusia. Eli piti aina tutkia asiat. Meitä oli kaikkiaan kolme ihmistä ulkomaalaisvaltuutetun toimistossa: osastosihteeri, toimistosihteeri ja minä. Eteinen oli jatkuvasti väkeä täynnä. Asiakkaita oli pirusti ja hyvin tultiin toimeen. En tehnyt sen kummemmin pitkiä päiviä, mutta työt tehtiin efektiivisesti.

- Lehtileikearkiston minä jätin tuleville sukupolville. En tiedä, minne lienevät laittaneet. Se oli aika iso, monta kansiota. Luulen, että lehtileikkeitä ei nykyisin synny ensinkään yhtä paljon kuin silloin. Oli kaikenlaista juttua meneillään.[686]

Ulkomaalaishallinnon virkamiehet ovat saaneet osansa yksityisten kansalaisten suuttumuksesta uhkaussoittojen ja -kirjeiden muodossa, mutta onneksi sen vaarallisemmaksi ei viranhoito Suomessa ole vielä mennyt. Ulkomaalaisvaltuutettu joutui vielä suuremman ulkomaalaisvastaisen vihoittelun kohteeksi:

- En minä nyt uhkauksia saanut, mutta postia tuli ja paskaa paketissa, kaikkea tuollaista. Se kuului luontaisetuna asiaan. Kyllä joskus lähetin Supolle kirjeitä, kun tuli jotain sen tyylistä, joka saattoi kiinnostaa Supoa. Minulla oli iso pahvilaatikko, jonka heitin lopuksi menemään. Kyllä sitä postia tuli aika tavalla ja

685 vrt. Seppälä, s. 53 ja 146-152.
686 Antti Seppälä 23.9.2009; vrt. Seppälä, s. 78-79.

ilman nimeä tietenkin, eihän suomalainen uskalla laittaa nimeään kirjeeseen. Sen näki heti kirjoitustavasta. Opin tuntemaan hullun käsialankin, se on ihan tasaista. Soittaminen oli sellaista, että kysyin heti soittajan nimen ja mikäli sitä ei kuulunut, löin puhelimen kiinni.[687]

Virkatoimien laillisuuden valvonta kuuluu kuitenkin tuomioistuimille, joihin ulkomaalaisetkin saivat vuonna 1984 valitusoikeuden ulkomaalaishallinnon päätöksistä. Aluksi tehtävä oli 11 lääninoikeudella, joista Uudenmaan lääninoikeus oli tärkein. Marraskuun alun 1999 hallinto-oikeusuudistuksella lääninoikeudet korvattiin kahdeksalla hallinto-oikeudella. Neljä vuotta myöhemmin ulkomaalaisasiat muodostivat viidenneksen kaikista valituksista ja käsittelyaika oli venynyt kymmeneen kuukauteen.[688]

- Tämähän on inhimillistä toimintaa ja kyllä valitusmahdollisuus on hyvä asia. Jota varmasti käytetään eri syistä – joskus oikein, joskus väärin. Mutta periaatteessa hyvä asia.[689] Riitta Pajunen muistelee:

- Asiakkaalla ei ollut oikeutta valittaa maastapoistamispäätöksistä, maahantulokielloista tai kielteisistä turvapaikkapäätöksistä. Kun valitusoikeus tuli lakiin, prosessit pitkittyivät ja mutkistuivat hurjasti. Ulkomaalaistoimiston virkamiesten täytyi laatia päätöksensä entistä tarkemmin.[690]

Ensimmäisten valittajien joukossa oli malesiankiinalainen opiskelija, joka oli tullut Suomeen jo vuonna 1981 ja käynyt välillä muissa länsimaissa, eikä saanut turvapaikkaa Suomesta. KHO hyväksyi karkotuspäätöksen 23.9.1987.[691]

Vastaavasti Ulkomaalaisvirasto sai vuonna 2004 oikeuden valittaa hallinto-oikeuksien ristiriitaisista ratkaisuista Korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Tämä ei miellytä entistä ulkomaalaisvaltuutettua:

- Minusta viraston valitusoikeus on omituinen ja vastustin sitä, koska en käsittänyt, miksi viranomainen saa valittaa päätöksestä, jonka on itse tehnyt tai johon on asianosainen. Mutta se nyt oli lainsäädännöllinen hölmöys, enkä tiedä, onko siitä ollut vahinkoa.[692]

Entinen ulkomaalaispoliisi on päinvastaista mieltä:

- Maahanmuuttoviraston valitusoikeus on ehdottoman tarpeellinen väärien päätösten estämiseksi. Oli jopa eräitä päätöksiä, joissa oli ilmeisiä virheitä, mutta niille ei voinut tehdä enää mitään. Kerran yritimme valittaa lääninhallitukseen, mutta lääninhallitus vastasi, etteivät he käsittele tällaisia asioita.[693]

687 Antti Seppälä 23.9.2009; vrt. Seppälä, s. 151.
688 Seppälä, s. 140-144.
689 Matti Bäckman 9.10.2009.
690 Riitta Pajunen 9.7.2009.
691 HS 9.7. ja 6.10.1987.
692 Antti Seppälä 23.9.2009; vrt. Seppälän (s. 167-170) tekemä Taskisen haastattelu, s. 168.
693 Harri Palmu 22.9.2009.

PAINOSTIKO NEUVOSTOLIITTO?

Suomen ja Neuvostoliiton vuonna 1960 tekemä sopimus tahattomien rajanylittäjien palauttamiseksi oli tarkoitettu säästämään syystä tai toisesta – usein alkoholin vaikutuksen alaisena – Neuvostoliiton puolelle erehtyneitä suomalaisia pitkiltä vankeustuomioilta ja vaikeuksilta, jotka tunnettiin aiemmilta vuosikymmeniltä. Neuvostoliittoon 1930-luvulla menneiden tai jo aiemmin jääneiden suomalaisten kommunistien kotiuttaminen oli ollut pitkällinen ulkopoliittinen rasite ja Neuvostoliitto oli hidastellut myös sotavankien ja rajan tuntumasta siepattujen suomalaisten palauttamista 1950-luvulla. Presidentti Kekkosen tiedetään toivoneen tälle ongelmalle ratkaisua, vaikka siitä joutuisivatkin kärsimään ne harvat loikkarit, joiden onnistui paeta Neuvostoliitosta rajan yli Suomen puolelle.[694] Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, kuten usein kuviteltiin, että Suomi olisi muodollisesti sitoutunut käännyttämään neuvostoliittolaiset turvapaikanhakijat ja siten loukannut kansainvälisoikeudellisia velvoitteitaan. Suomi kunnioitti Genèven pakolaissopimusta, mutta ei halunnut turhanpäiten provosoida Neuvostoliittoa, joka olisi nöyryytettynä kostanut viattomille suomalaisille tai painostanut Suomea omaksumaan kommunistien käsityksiä ihmis- ja pakolaisoikeudesta. Suomi väisti ongelmat palauttamalla rajanylittäjiä tahattomina, vaikka he eivät olisi sitä aina olleetkaan – yllättävän usein kyse kuitenkin oli juopuneista neuvostosotilaista, rikollisista, mielenvikaisista tai tiedustelijoista. Toinen tapa väistää oli päästää loikkarit Ruotsiin. Suomen asemaa helpotti sekin, että useimmat loikkarit itse uskoivat, ettei Suomesta turvapaikkaa kannattanut hakeakaan.

Turvapaikanhakijoiden ohella oli muitakin neuvostokansalaisia tai sellaisiksi mahdollisesti tulkittavissa olevia ryhmiä, joita Neuvostoliitto käytti häikäilemättä hyväkseen pelottelemalla, kiristämällä ja värväämällä avustajia. Entiset Venäjän alamaiset ja inkeriläiset tiesivät kertoa todellisia tai pelon paisuttamia esimerkkejä siitä, kuinka heitä pidettiin epävarmuudessa pitkään 1950-luvun jälkeenkin. Neuvostoviranomaiset kiersivät ympäri Suomea tapailemassa inkeriläisiä ja antoivat ymmärtää, että heillä oli nimilistat ja valta päättää inkeriläisten kohtalosta. Keskusteluissa suomalaisten kanssa neuvostoviranomaiset ottivat luovutusmahdollisuuden aina esille ja Suojelupoliisi yritti parhaansa mukaan vähätellä asiaa ja sivuuttaa sen.[695] Koska asiaa ei kuitenkaan ajettu voimallisesti, se näyttää olleen tapa varoitella suomalaisia koettelemasta Neuvostoliiton kärsivällisyyttä (luovutuspyynnön esittämisestä vihjailtiin muun muassa silloin kun suomalaiset

694 Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 146-149; Mappi 110/10, Ulkoasiainministeriön arkisto.
695 Rentola, s. 156.

kyselivät Neuvostoliitosta pois haluavien suomalaisten perään) sekä levittää emigranttiyhteisöihin pelkoa ja nöyryyttä.

Tätä taustaa vasten on kysyttävä, miten ulkomaalaishallinnossa suhtauduttiin Neuvostoliiton painostukseen ja miten se ilmeni. Ei olisi vaikea kuvitella, kuinka heikkohermoisemmat virkamiehet olisivat antaneet periksi tai jopa rientäneet edeltä täyttämään oletettuja toiveita, kuten monet poliitikot ja liikemiehet tekivät Neuvostoliiton mahtavuuden aikoina. Suomen historiassa on puhuttu sodanjälkeisistä "vaaran vuosista" (1945–1948), mutta oikeastaan ne jatkuivat vielä seuraavat neljä vuosikymmentä, jolloin Ulkomaalaistoimisto joutui jatkuvasti pitämään mielessään suuren naapurimaan omaperäiset oikeuskäsitykset ja poliittiset pyrkimykset. Ei ole ihme, jos tänä aikana tukeuduttiin vaikeimmissa tilanteissa Suojelupoliisiin ja presidenttiin. Usein salaisimmat päätökset tehtiin suullisesti, joten olisi ensiarvoisen tärkeää, että tapauksia muistavat puhuisivat tai kirjoittaisivat muistelmansa. Valitettavasti ei ole odotettavissa, että Suojelupoliisin arkistojen avautuminen (vähitellen, vuosi vuodelta 50 vuoden salassapitoajan umpeuduttua) paljastaisi olennaisesti uutta tietoa.

Suojelupoliisin arkistoihin perehtyneet tutkijat ovat rajanneet vuodet 1960–1967 erityisen kielteisiksi neuvostoloikkareita kohtaan.[696]

Tähän kirjaan haastatellut eivät paljastaneet mitään erityisen salaista tai yllättävää, mutta pienistäkin viittauksista voi välillä päätellä, että oli hankaliakin tilanteita, joista virkamiehet selvisivät kohtuullisen vähäisin moraalisin vaurioin. Sen hintana oli kuitenkin paljon sellaista varovaisuutta, jonka vuoksi Suomea arvosteltiin ulkomaalaispolitiikassaan muihin Pohjoismaihin verrattuna.

Raili Sorainen muistaa, kuinka Neuvostoliiton virolainen lähetystösihteeri Maido Böder tiedusteli mahdollisuutta antaa neuvostoliittolaisille yli puolen vuoden oleskelulupia. Sorainen meni kysymään Koverolta vastausta edustajan kyselyyn. Kovero vastasi: "Myönnämme pidempiä oleskelulupia heti, kun Neuvostoliitto antaa suomalaisille yli puolen vuoden oleskelulupia". Tähän Böder vastasi hätkähtäen: "Ei ikinä!"[697] Anitta Melander kertoo:

- Neuvostoliiton lähetystössä käytiin kutsuilla. Sieltä tuli konsuli säännöllisesti Kännön puheille, ehkä joka toinen viikko.[698]

Neuvostoliitto otti Suomen turvapaikkapolitiikan puheeksi myös ylimmän valtiojohdon kanssa. Lähetystöneuvos Mihail Kotov valitti presidentti Kekkoselle 30.8.1973 Schneideriksi kutsutun neuvostoloikkarin tapauksesta.[699]

696 Pekkarinen & Pohjonen, s. 266.
697 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
698 Anitta Melander 4.12.2009.
699 Urho Kekkosen päiväkirjat 3, s. 346.

Marita Tötterman muistelee, että aina kun joku henkilökunnasta, esimerkiksi Eila Kännö, kutsuttiin Neuvostoliiton suurlähetystöön tai lounaalle edustajan kanssa, piti asiasta ilmoittaa Suojelupoliisille tai poliisiylijohtajalle. Sorainen muistaa, kuinka Neuvostoliiton lähetystöstä tuli joulun alla Eilalle pullo viiniä ja kirjekuori täynnä seteleitä. Kännö kutsui Soraisen huoneeseensa, laski rahat tämän nähden, ojensi rahakuoren ja käski toimittamaan sen takaisin silloiselle neuvostokonsuli Isakoville.[700]

Hannu Siljamäen mukaan laittomasti rajan yli tullut Stanislav Isakov tuli Suomeen vuonna 1976 toiseksi lähetystösihteeriksi. Myös Veijalaisen aikaan jokainen loikkari aiheutti Neuvostoliiton suurlähetystön yhteydenoton, mutta presidentti Koivisto ei puuttunut niihin, kuten edeltäjänsä oli tehnyt.[701]

- Neuvostoliiton puolelta tuli myös luvattomia rajanylittäjiä, yleensä hakemaan turvapaikkaa. Heitä autettiin monilla eri tavoilla ja jos tilanne oli poliittisesti tulenarka, saatettiin joutua tekemään turvapaikanhakijoille suotuisia ratkaisuja salaisestikin. Yleensä näillä "vihreän linjan" yli tulleilla turvapaikanhakijoilla ei ollut mukanaan mitään matkustusasiakirjoja, joten meillä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin myöntää heille muukalaispassi.

Laittomasti rajan yli tullut saattoi myös olla Neuvostoliiton lähettämä "koepallo" – henkilö, joka haki turvapaikkaa, mutta jonka tosiasiallinen syy Suomeen tulolle oli selvittää turvapaikkakäytäntöjämme ja toimintaamme. Käsittääkseni Neuvostoliitto saattoi tarjota myös joillekin valitsemilleen vangeille mahdollisuuden karata Suomeen.

Neuvostoliitto koulutti suuria määriä ulkomaisia opiskelijoita, jotka olivat kotoisin sen tukemista maista, esimerkiksi Pohjois-Koreasta, Vietnamista ja joistakin Afrikan maista. Moskovalainen Lumumban yliopisto oli tämänkaltaisia opiskelijoita täynnä. Näiden opiskelijoiden valmistuttua ei osa heistä halunnutkaan palata kotimaahansa vaan haki viisumia tullakseen meille. Olimme näiden viisumien suhteen varautuneita, mutta osa sai myönteisen päätöksen. Nämä ihmiset jäivät meille töihin, eikä heistä ollut meille mitään haittaa.

Varsinainen ongelma syntyi kun Neuvostoliitto alkoi hajota ja halusi päästä ulkomaisista opiskelijoistaan eroon toden teolla. Neuvostoliitto alkoi puskea näitä opiskelijoita lähtövaltioihinsa ja länteen. Olimme kyllä kitsaita heitä ottamaan, mikä on ymmärrettävää, sillä heitä oli Neuvostoliitossa jopa miljoonia.

Neuvostoliitto vaati joskus kansalaisilleen hieman erityiskohtelua. Suomessa oli siirtotyömaita, joissa työskenteli paljon neuvostoliittolaisia. Silloin tällöin ilmeni työntekijöiden keskuudessa laittomuuksia, kuten varastamista. Normaali käytäntö

700 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
701 Seppälä, s. 61 ja 63.

olisi ollut, että olisimme karkottaneet lainrikkojan Suomesta. Neuvostoliitto kuitenkin vaati, että ilmoitamme häirikön nimen heille ja he itse poistavat henkilön Suomesta saman päivän aikana.

Lopputuloshan oli molemmissa tapauksissa sama, rauhanhäiritsijä sai lähteä. Heidän kansalaisensa eivät kuitenkaan poistuisi Suomesta omien viranomaistemme päätöksellä, vaan niin sanotusti "vapaaehtoisella pakolla". Itse en pitänyt käytännöstä periaatteen vuoksi, sillä se laittoi ulkomaalaiset epätasa-arvoiseen asemaan.

Kun taas kerran olin toiminut tällaisessa tapauksessa ulkomaalaislainsäädännön mukaisesti ohi minulle tuntemattoman sovitun "virallisen protokollan", sain siitä kuulla eri tahoilta arvostelua. Silloinen poliisiylijohtaja Erkki J. Korhonen tokaisi lomilta moitittavaksi kutsutulle, asiaa käsitelleelle nimismiehelle, joka kertoi toimineensa Siljamäen ohjeiden mukaisesti, että "kyllä Siljamäkikin näitä asioita vähitellen oppii ymmärtämään". Se oli todellista rähmällään olon aikaa se.

Neuvostoliitolla oli tuolloin periaatteena vapauttaa Neuvostoliiton kansalaisuudesta henkilö, joka on luvatta hakenut Suomesta oleskelulupaa. Se oli vihoviimeinen järjestelmä, sillä oleskelulupaa hakiessaan neuvostoliittolaisesta tuli välittömästi kansalaisuudeton. Samoin he tekivät rikollisille, jotka pyrkivät Suomeen. Emme voineet palauttaa rikollista Neuvostoliittoon, sillä sieltä vastattiin, ettei kyseinen henkilö ole Neuvostoliiton kansalainen, eivätkä he ole halukkaita ottamaan muukalaisrikollisia vastaan.

Juuri Ulkomaalaistoimistoon tultuani minulle tuli kerran eteen erään neuvostokansalaisen paperit. Kyseessä oli kovan luokan rikollinen. Maastapoistamisesityksiä oli tehty, mutta joku edeltäjäni oli kirjoittanut marginaaliin: "Saa jäädä. Ei tälle kuitenkaan mitään voi." Neuvostoliitto ei häntä suostunut ottamaan. En voinut hyväksyä sitä, että rikollinen jäisi Suomeen vain siksi, että hänen kotimaansa ei suostu vastaanottamaan omia rikollisiaan. Niinpä päätin lähettää henkilön johonkin muuhun maahan. Laitoimme hänet lopulta Puolan laivaan, koska Puolasta pääsi siihen aikaan viisumivapauden vuoksi helposti Neuvostoliittoon.

Idea toimi, joten muutaman päivän kuluttua laitoin toisenkin venäläisen rikollisen kotimaahansa samaa reittiä. Jonkin ajan kuluttua asiasta nousi metakka. Puolan konsuli tuli tapaamaan Eila Kännöä, joka kutsui minut samaan huoneeseen. Puolan konsuli vetosi maidemme välisiin hyviin suhteisiin ja kysyi, kuinka olemme voineet tehdä hänelle näin, lähettää venäläisiä rikollisia heidän maahansa? Kuvasin asian taustat, lupasin lopettaa käytännön ja pahoittelin kovasti. Erosimme ystävinä.

Seuraavaksi luoksemme tulivat neuvostoliittolaiset ja kysyivät kiukkuisina, että miksi me olimme lähettäneet Neuvostoliitosta Suomeen tulleen ihmisen Puolaan? Siihen oli helppo vastata: "Niin kauan kuin Neuvostoliitto ei katso voivansa ottaa omia kansalaisiaan takaisin, niin heidät joudutaan lähettämään jonnekin muualle." Neuvostoliiton konsuli vastasi minulle: "Se rajavartijamies, joka laski nämä miehet läpi rajan, ei ole enää tehtävissään." En osaa sanoa, oliko tämän loppukommentin takana totuutta vai ei.[702]

Kännökin muisteli tapausta: "Nousi tavaton mekkala, kun naapuri huomasi meidän käyttämämme kiertotien. Mutta viranomaisemme vetivät asiassa pitemmän korren. Jos jokin maa ei ottanut suoraan rajan ylitse vastaan omia kansalaisiaan, kiertotietä oli lupa käyttää."[703]

- Neuvostoliitossa järjestettiin myös avioliittokauppoja. Suomalaisille miehille maksettiin, jos he ottivat Suomeen pääsemisestä haaveilevan naisen vaimokseen. Naiset erosivat kun pitkät luvat oli myönnetty eikä heitä voitu enää palauttaa Neuvostoliittoon. Tiettävästi näiden lumeavioliittojen välittäjillä oli hyvinkin tarkat tiedot meistä ratkaisijoista, puhelinnumeroita ja maahanmuuttoasioihin liittyviä kantoja myöten.[704]

- Oli monenlaisia tapauksia, jotka käsiteltiin suljettujen ovien takana, esimerkiksi kuuluisa lentokonekaappaus ja Aleksanterinkadulla Tillanderin kelloseppänliikkeen 17.4.1985 ryöstäneet kaksi virolaispoikaa.[705]

Raivo Roosna ja Aleks Lepajõe olivat paenneet edellisenä keväänä Suomen kautta Ruotsiin, jossa saivat turvapaikan totalitaarisen yhteiskuntajärjestelmän uhreina, mutta myötätunto karisi edellisen jatkettua rikoksiaan Ruotsissa. Jälkimmäinenkin tuli ainakin kahdesti Suomeen laittomasti, vastoin ikuista maahantulokieltoaan.[706]

Neuvostoliitto aiheutti tahtomattaankin Suomelle monenlaista lisävaivaa, sillä Suomi varoi visusti joutumasta Neuvostoliittoa vastaan suuntautuvien terrori-iskujen, propagandakampanjoiden tai provokaatioiden välikappaleeksi. Moskovan olympialaisten ajaksi kesällä 1980 Ulkomaalaistoimisto kehotti "ulkomaalaisvalvonnasta vastaavia viranomaisia ryhtymään välittömästi suorittamaan tehostettua ulkomaalaisvalvontaa, ns. terroristivalvontaa, etenkin rajanylityspaikoilla."[707]

---

702 Hannu Siljamäki 12.6.2009 ja 16.8.2010.
703 Kännö, s. 94.
704 Hannu Siljamälki 12.6.2009; vrt. Bäckman, s. 231-232.
705 Marianne Pousi 9.6.2009.
706 Harri Palmu 22.9.2009; Bäckman, s. 224.
707 Ulkomaalaistoimisto (14.7.1980), Maahanmuuttoviraston arkisto. Koko mappi on omistettu Moskovan olympialaisille.

POLIISIYHTEISTYÖ

Ulkomaalaishallinto kuului aikoinaan kokonaisuudessaan poliisitoimen piiriin ja on vuosikymmenien ajan joutunut määrittelemään rajojaan sen suhteen. Tiiviin yhteistyön ohella on aina ollut jonkinlaisia kulttuurieroja ja isoveli/pikkuveli-komplekseja työn erilaisesta luonteesta johtuen.

Suojelupoliisi

Ulkomaalaistoimiston edeltäjät olivat kuuluneet turvallisuuspoliisin piiriin, joten Ulkomaalaistoimisto ja Suojelupoliisi olivat ikään kuin serkuksia, alun perin samaa sisäministeriön perhettä. Vuoden 1949 alusta tapahtunut ero kuitenkin erytti toimintakulttuureja ja 1960-luvulla ulkomaalaisvalvonta katosi käytännössä Ulkomaalaistoimiston tehtävistä resurssipulan kärjistyessä.[708] Myös paikallispoliisille kuului ulkomaalaishallinnon tehtäviä ja jo vuonna 1931 Helsingin kaupungin poliisilaitoksen osoite- ja passitoimistossa parisenkymmentä korttijärjestäjää vastasi muun muassa ulkomaalaisten kortistoinnista kun vastaavassa työssä Etsivän keskuspoliisin passitoimistossa oli vain 4–6 henkilöä.[709] Viisumianomusten, maahantulokorttien ja majoituskorttien sekä turvapaikka- ja kansalaisuuspuhuttelujen kautta Suojelupoliisi paikallisti muutaman Suomeen tulleen terroristin, joilla oli yhteyksiä niinkin lähellä kuin Ruotsissa sattuneisiin rikoksiin.[710]

Jaakko Häyhtiö siirtyi Suojelupoliisiin, mutta yhteistyö Ulkomaalaistoimiston kanssa jatkui. Aiempikin yhteistyö näiden kahden viranomaistahon välillä oli perustunut hyviin henkilökohtaisiin tuttavuussuhteisiin, mikä sinänsä edesauttoi asioiden mutkatonta hoitamista:

- Ohjeistukset tiedonjakoa ja yhteistyötä koskien olivat kuitenkin vielä alkeelliset ja jos henkilökemiat eivät välillä kohdanneetkaan, vaikeutui viranomaisten välinen kommunikaatio herkästi. Kehitystä kohti laadukkaampaa ja lähtökohdiltaan ammatillisempaa viranomaisyhteistyötä tapahtui kuitenkin molemmin puolin ja halu jakaa tietoa näiden virastojen välillä lisääntyi vuosien varrella merkittävästi.[711]

Keloneva tutustui Ulkomaalaistoimistossa työskennellessään supolaisiin, jotka vastasivat turvapaikanhakijoiden puhuttelusta. Eräänä aamuna Kelonevan puhelin soi ja häntä pyydettiin käymään Ratakadulla. Kelonevalle tarjottiin mahdollisuutta tulla Suojelupoliisiin töihin. Parin minuutin harkinnan jälkeen hän vastasi tarjoukseen myöntävästi ja aloitti työt helmikuussa 1988. Keloneva pysyi aluksi tiiviissä yhteydessä Ulkomaalaistoimiston väkeen, sillä Supo vastasi kaikkien turvapaikanhakijoiden puhuttelemisesta ja antoi lausuntoja Ulkomaalaistoimistolle. Lausuntoja pyydettiin myös viisuminhakijoiden osalta, mikä työllisti Suojelupoliisia paljon. Melko pian Kelonevan tultua Supoon alkoi ilmassa olla suunnitelmia turvapaikanhakijoiden puhuttelukäytännön muuttamisesta. Ajatus turvallisuuspoliisin roolista ainoana turvapaikanhakijoiden puhuttelijana alkoi tuntua absurdilta. Lopulta saavutettiin yksimielisyys siitä, että Supo puhutteli turvapaikanhakijoita vain yksittäistapauksissa. Päävastuu puhuttelemisesta siirtyi paikallispoliiseille. Noihin aikoihin somalialaisia turvapaikanpyytäjiä alkoi virrata Suomeen.[712]

Ulkomaalaistoimisto oli tiiviisti kytköksissä Suojelupoliisiin, sillä Supo järjesti puhuttelut. Saapuviin puhutteluasiakirjoihin oli lyöty "salainen"-leima. Salaiseksi julistettiin muun muassa kaikki kansalaisuusasioihin liittyvät puhuttelut ja Supon johtaja Seppo Tiitinen oli muutoinkin ahkera käyttämään leimasintaan. Joku supolainen mainitsikin, että Tiitinen oli kerran ajatuksissaan leimannut salaiseksi juuri lukemansa Helsingin Sanomien uutisleikkeen.[713]

Yhteistyö ei ollut aina saumatonta kun suomalaisen politiikan arka kohta, Neuvostoliitto oli kuvioissa. Hannu Siljamäellä oli kokemusta tapauksesta, jossa ylin valtiojohto usutti viranomaiset toistensa kimppuun:

- Eräs venäläinen mies loikkasi Helsingistä Tukholmaan ja ilmoittautui Ruotsin turvallisuuspoliisi Säpolle. Se ilmoitti asiasta Supolle kertoen, että venäläisen matkustusasiakirjat on lähetetty hänen Helsingissä ilmoittamaansa osoitteeseen. Asian johdosta Supon vastavakoilun päällikkö Arvi Koli otti yhteyden Kännöön pyytäen asian hoitamista normaalin ulkomaalaisvalvonnan puitteissa. Ollessani pois tuon maanantaiaamupäivän toimistolta Kännö kehotti Lauri Koivunevaa hoitamaan asian ja noutamaan passi pois asianomaisesta huoneistosta. Koivuneva kuitenkin kieltäytyi annetusta tehtävästä perustellen kieltoaan sillä, että hän on siviili eikä voinut mennä kenenkään asuntoon. Tätä ei minulle kerrottu, sain tietää siitä vasta jälkikäteen. Toisaalta ei se varmaan operaation hoitamista olisi mikskään muuttanut. Kännö tuli iltapäivällä luokseni ja kehotti minua hoitamaan asian, josta Koli tietäisi tarkemmin. Koska asia oli jossain määrin epämääräinen ja Kännö usein otti asiatiedot, kuten tässä tapauksessa osoitteen, hieman vajaina, niin soitin Kolille, joka kertoikin sopineensa asian Kännön kanssa siten, että se hoidetaan ilman Supoa. Tämän jälkeen asia oli puolestani täysin selvä. Koska en itsekään ollut poliisimies, en aikonut mennä kenenkään asuntoon hakemaan tavaroita pois, sehän ei muutoinkaan kuulunut rooliimme. Sen sijaan poliisiosaston

708 Kimmo Keskinen: Helsingin poliisilaitoksen historia 1826–2001 (Helsinki 2004), s. 221-224; Hannu Siljamäki 16.8.2010.
709 Paavo Tikan muistiinpanot (6.5.1931), Maahanmuuttoviraston arkisto.
710 Jokinen, s. 122-123.
711 Jaakko Häyhtiö 15.6.2009.
712 Jouko Keloneva 24.6.2009.
713 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.

esimiehen ominaisuudessa saatoin kehottaa Helsingin poliisilaitosta toimimaan ja soitin Harri Palmulle. Kehotin häntä tuomaan asunnosta passin ja muunkin mielenkiintoisen materiaalin. Poliisipartio teki työtä käskettyä, meni saamansa tehtävän mukaisesti taloyhtiön talonmiehen luo, pääsi sisään huoneistoon ja otti sieltä mukaansa myös filmimateriaalia. Paikalla olleen poliisipartion auton kuljettajana toiminut poliisimies kertoi myöhemmin, että oli ilo ajaa ”urku auki” raitiovaunukiskoja pitkin, jotta tärkeä tehtävä saatiin hoidettua ja materiaali luovutettua Supolle.

- Operaatio onnistui, mutta sen jälkeen ”rumba” vasta alkoikin. Olimme olleet liian nopeita. Neuvostoliiton suurlähetystön edustaja oli yöllä ottanut yhteyden poliisiylijohtaja Korhoseen ja hän edelleen poliisikomentaja Elomaahan. Kun kumpikaan ei tiennyt operaatiosta yhtään mitään, poliisikomentaja määräsi rikospoliisin miehet tutkimaan huoneistossa käynnin. Nämä pääsivät talonmiehen avustuksella sisään. Seuraavana olivatkin vuorossa Venäjän asiamiehet, jotka samoin kääntyivät talonmiehen puoleen sillä varjolla, että huoneisto on Venäjän edustuston hallinnassa. Talonmies päästi iltayöstä myös kolmannen miehistön huoneistoon kertoen samalla, ettei siellä enää mitään ole, kun poliisi oli jo käynyt huoneistossa ja vienyt siellä olleen tavaran.

- Tiistaina Kännö sai kuulla poliisien neuvottelupäivillä poliisien Lauttasaaren kesäkodilla, että venäläisen hallinnassa olleessa huoneistossa oli käyty ja sieltä viety tämän passi sekä muutakin materiaalia. Keskiviikkona jo puolilta päivin hän tuli ruokatunnilla Lauttasaaresta käymään ja tiedusteli, ”Mitä sinä olet mennyt tekemään, kaikki jäljet johtavat sinuun!” Yritin kertoa vain toimineeni saamani käskyn mukaisesti, mutta Kännö jatkoi, etten olisi saanut mennä kenenkään huoneistoon sisälle näillä perusteilla. ”Ethän silloinkaan voi mennä toisen asuntoon, jos henkilö on lähtenyt käväisemään laivamatkalla Ruotsissa. Nyt olet rikkonut huoneiston haltijan kotirauhaa.” Kerroin Kännölle, että minäpä tiesin, ettei tämä turisti enää tule tähän huoneistoon, enkä siten ole voinut rikkoa kenenkään kotirauhaa. Mieshän on turvapaikanhakijana Ruotsissa Säpon putkassa.

- Arvi Koli soitti ja kertoi suojelupoliisin päällikön, poliisineuvos Arvo Pentin ilmoittaneen hänelle, että me kumpikin saamme asian johdosta varoituksen. Samalla hän tiedusteli suhtautumistani. Hän omasta puolestaan ilmoitti kantelevansa varoituksesta, raamittavansa sen sodanjälkeisen ajan parhaana tunnustuksena sekä laittavansa ansion tauluna työhuoneensa seinälle. Lupauduin myös kantelemaan mahdollisesti tulevasta varoituksesta. Seuraavaksi soittikin jo Helsingin poliisilaitoksen rikososaston komisario ja kehotti tulemaan asiassa kuulusteluun. Kerroin komisariolle, että ensin selvitän, onko poliisilaitos oikea viranomainen kuulustelemaan minua tässä asiassa ja jos on, niin mietin milloin tulen sinne ja mitä tulen siellä heille kertomaan. Linjan toisessa päässä, jossa ei tiedostettu olevani entinen poliisi, selvästikin lämmettiin ja komisario kertoi, että kun poliisi määrää tulemaan, on tultava ja on myös puhuttava totta. Suljin luurin ja työhuoneeni oven punaisilla valoilla, ryhtyen miettimään, mitä sitä oli tullut tehneeksi. Hommahan oli hoidettu niin sanotusti ”lonkalta” ilman, että siinä juurikaan lakipykäliä olisi mietitty. Kaikki poliisiopiston opit läpikäytyäni sen ”kekkasin”: löytötavaralaki! Siinähän sanotaan, että poliisi voi ottaa ilmoitetun löytötavaran huostaansa. Säpo ja Supo olivat ilmoittaneet, ettei huoneistolla ollut haltijaa ja poliisi kävi noutamassa ilmoitetun löytötavaran huostaansa. Pari tuntia siinä meni, kunnes asia kirkastui. Tunne oli kuin ”trai trii trallallaa!” Soitin rikospoliisin komisariolle ja ilmoitin, että nyt olen valmis tulemaan kuulusteluun.

- Poliisitutkinnassa olinkin sitten tiukkana ja varman päälle. Komisario kun meinasi minua jututtamalla saada kaiken tiedokseen ohi kuulustelupöytäkirjan. Kun entinen poliisiopiston voimankäytön opettaja oli kuulustelun todistajana allekirjoittanut asiakirjan, komisario kertoi asian olevan muuten selvä, paitsi että olen kertonut kehottaneeni viemään passin ja muun tavaran löytötavaratoimistoon, mutta Palmu oli kertonut minun kehottaneen viemään ne Supoon. En muuttanut mieltäni kuulustelutilanteessa, mutta lupasin palata asiaan sen jälkeen kun olin asian Palmun kanssa selvittänyt. Soitin myöhemmin komisariolle ja kerroin muuttaneeni näkemystäni sen jälkeen kun olin keskustellut Palmun kanssa. Ei kulunut kuin kaksikymmentä minuuttia, kun kaksi konstaapelia seisoi työhuoneeni ovella kertoen, että tarkastaja on halunnut muuttaa kuulustelukertomustaan. Entisenä kuulustelijana pyysin paperin käteeni, ”iskin” sen kirjoituskoneeseeni ja kirjoitin ”tarkastaja Hannu Siljamäki uudelleen kuulusteltuna kertoi keskustelleensa asiasta Harri Palmun kanssa ja tulleensa siihen lopputulokseen, että hän on käskenyt viemään passin ja muun tavaran suojelupoliisiin, tarkoituksena kuitenkin sieltä edelleen löytötavaratoimistoon toimitettavaksi.” Pyysin konstaapelin nimen alle ja pöytäkirja oli valmistunut.

- Kului aikaa ja tuntui jo, että asia olisi haudattu. Näin ei kuitenkaan ollut.

- Palmu ja paikalla käyneet poliisimiehet saivat kutsun poliisikomentajan luo, joka näiden seistessä rivissä kertoi, että yleensä kun rangaistaan, niin seistään asennossa. Tämän jälkeen hän oli kuulemani mukaan sanonut, että Herrat ovat hyvät ja istuvat sekä että minut on määrätty moittimaan teidät menettelystänne. Olkaa hyvä ja poistukaa. Omalta osaltani Korhonen kehotti puhelimessa muiden asioiden yhteydessä minua saapumaan ”haukuttavaksi” toimintani johdosta, mutta ei sanonut milloin. Olisihan sitä menty, kun poliisiylijohtaja käskee, mutta ei sitä aikaa tullut. Seuraavissa kuusenriisujaiskisoissa olimme hetken keskenämme kolmestaan Korhosen ja hänen sihteerinsä kanssa, jolloin Korhonen kääntyi sihteerinsä puoleen sanoen, ”Haukuttaisiinko tuo Hannu yhdessä” ja sihteeri vastasi minuun katsoen: ”Hau, hau!” Siinä oli minun rangaistukseni. Pyysin rikospoliisista

pöytäkirjaa jutustani, mutta sellaista ei löytynyt. Sitä ei ollut koskaan kirjattu eikä siitä muka ollut havaintoa. Ihan kuin sitä ei olisi koskaan laadittukaan, mutta laadittiinhan se ja jollekin se oli toimitettu, mutta kenelle? Mieleen tulivat venäläiset ja heille mahdollisesti annettu ilmoitus siitä, että asianomaisia on rangaistu. Vasta muutama vuosi myöhemmin minulle saatettiin tieto, että Tasavallan Presidentti Urho Kaleva Kekkonen oli määrännyt meidät haukuttaviksi. Siihen aikaan ei ollut tapana kannella, jos oli tullut vähän kaltoin kohdelluksi – toisin olisi käynyt, jos se varoitus olisi tullut. Tälläkin erää ansioluetteloni pysyi rangaistuksista puhtaana, joten sen pituinen se.[714]

Paikallispoliisi

Vaikka Ulkomaalaistoimisto oli osa poliisihallintoa, ei sisäministeriön poliisiosasto osoittanut suurta mielenkiintoa sitä kohtaan. Muodollinen yhteys oli todellista yhteistyötä voimakkaampi. Jos ulkomaalainen poistettiin maasta, piti asiasta neuvotella sisäministeriön kansliapäällikön kanssa. Näin oli Perttusen ollessa kansliapäällikkönä. Kännön aikana toimittiin niin, että Kännö oli päätöksissä ratkaisijana ja Koivuneva tai Siljamäki toimi esittelijänä.[715]

Salovaara muistelee, että vaikka Ulkomaalaistoimisto oli osa poliisia, sitä pidettiin aina vähän syrjässä. Tiedotteet ja kutsut juhliin tulivat Ulkomaalaistoimistoon viimeisenä. Saattoipa joskus käydä niinkin, että kutsun viimein saapuessa toimistoon oli juhlat jo pidetty.[716]

Passintarkastus oli jo itsenäisyyden alkuajoista ulkomaalaishallinnon, turvallisuuspoliisin ja paikallispoliisin raja-aluetta, jolla tehtäviä siirreltiin puolelta toiselle.[717] Se kuului 1970-luvulla Ulkomaalaistoimiston alaisuuteen. Jos passintarkastajat katsoivat jonkin henkilön maahantuloasioissa olevan puutteita, he ottivat Ulkomaalaistoimistoon yhteyttä ja kysyivät toimintaohjeita. Ulkomaalaistoimiston virkailijat kertoivat passintarkastajille, miten toimitaan – päästetäänkö henkilö maahan vai käännytetäänkö. Jos henkilöllä ei ollut viisumia, hänen passinsa lähetettiin Ulkomaalaistoimistoon, josta viisumi annettiin. Virka-ajan ulkopuolella passintarkastajat soittivat suoraan Koivunevalle ja Siljamäelle kotiin. Passintarkastajat valitsivat joskus tarkoituksella, kummalle soittivat. Jos he kokivat, että henkilön voi laskea maahan, he kysyivät neuvoa Koivunevalta, joka kehotti virkailijaa useimmiten toimimaan oman harkintansa mukaan. Koivuneva koki, että passintarkastaja näkee maahan pyrkivän ihmisen ja osaa tehdä paremman tilannearvion kuin puhelimen päässä oleva virkailija.[718] Samoin koki myös Siljamäki edeltäjistään, joten ilmeisesti menettelytavat periytyivät, vaikka miehet vaihtuivatkin.

Helsingin poliisilaitoksen passitoimistossa oli ulkomaalaisryhmä, johon passintarkastajatkin kuuluivat. Sen esimiehenä toimi syntyjään baltiansaksalainen, 8-vuotiaana Suomen kansalaisuuden saanut ylikonstaapeli Theodor Hofmeister (1916–1997), jota Itä-Saksan turvallisuuspalvelu Stasi yritti turhaan urkkia.[719] Passitoimistoa, vuodesta 1974 passiosastoa, 1.11.1993 alkaen ulkomaalaisyksikköä ja nykyisin ulkomaalaispoliisia johtivat sotien jälkeen Jouko Vartiainen (1907–2001), vuodesta 1974 Kari Tolvanen (1946–2002) sekä tämän kuoltua Hannu Pietilä ja Kaj Wahlman. Sen toimisto sijaitsi osoitteessa Helsinginkatu 24, vuosina 1974–1992 Kasarmikatu 25:ssä, sitten Kaartin poliisitalolla ja 9.2.2003 alkaen Malmin poliisitalolla. Vuonna 2003 Helsingin ulkomaalaispoliisissa työskenteli lähes 70 henkilöä.[720]

Entinen ulkomaalaispoliisikin muistelee yhteistyön olleen tiivistä:

- Yhteistyö oli käytännönläheistä, ihan päivittäistä. Neuvoteltiin tapauksista, miten niissä meneteltäisiin – silloin paljon enemmän kuin nykyisin, koska silloinen Ulkomaalaistoimisto kuului poliisiosastoon ja näin oli helppo poliisin sisällä neuvotella. Ennen kuin päätös tehtiin, neuvoteltiin, jotta saataisiin asia selvitetyksi mahdollisimman hyvin. Tapauksia oli niin paljon, että useampi yhteydenotto Ulkomaalaistoimistoon päivässä oli aivan tavallista ja myös toisinpäin. Näin jatkui myös kun siirryin passintarkastuksesta vuonna 1976 silloisen passiosaston valvontatoimiston johtajaksi. Poliisiosastossa ei ollut varsinaista ulkomaalaisasioiden hoitajaa ennen ylikomisario Kari Koivuniemeä, joka pääsi hoitamaan yksinomaan ulkomaalaisasioita.[721]

Vuonna 1990 Koivuniemi sai apua, kun ensin ylitarkastajaksi ja sittemmin poliisiylitarkastajaksi nimitettiin Ulkomaalaiskeskuksesta siirtynyt Hannu Siljamäki. Tämän siirryttyä edelleen ministeriön rajavartio-osastoon vuonna 1995 ja Koivuniemen kuoltua vuonna 2003 tilalle asioita hoitamaan tuli Per Ehrsten. Kaikilla kolmella oli vankka poliisitausta.[722]

- He myös tukeutuivat hyvin paljon Helsingin ulkomaalaispoliisiin, jossa oli kokemusta, ottaen huomioon, että poliisiosastossa heillä ei juurikaan ollut apuvoimia. Tämä tarkoitti myös sitä, että yhteyttä tuli pitää sekä paikallispoliiseihin että

714 Hannu Siljamäki 1.7.2010.
715 Lauri Koivuneva 11.6.2009.
716 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
717 Leitzinger: Ulkomaalaispolitiikka…, s. 342-346.
718 Lauri Koivuneva 11.6.2009.
719 Palmu; Rentola, s. 115
720 Palmu; Seppälä, s. 95-100.
721 Harri Palmu 22.9.2009.
722 Harri Palmu 22.9.2009; Hannu Siljamäki 1.7.2010.

Ulkomaalaisvirastoon. Voi oikeastaan sanoa, että annoimme paljon työpanoksestamme sinne, vaikkei aina olisi ollut varaakaan.[723]

YMMÄRTÄÄKÖ MEDIA?

Yksityiset tiedotusvälineet ovat vapaan yhteiskunnan epävirallinen "valtiomahti". Niiden kuuluukin arvostella niin lakeja kuin niiden soveltamista. Poliitikkojen herkkyys myötäillä mediaa, varsinkin vaalien edellä, ärsyttää toisinaan suunnattomasti virkamiehiä, jotka kokevat, ettei media ainoastaan välitä uutisia ja puolueiden tai etujärjestöjen näkemyksiä, vaan jopa luo uutisia ja haluaa todistaa omaa vaikutusvaltaansa. Toisinaan tiedotusvälineet uutisoivat kritiikittömän yksipuolisesti, toisinaan omivat jonkin asian ikään kuin testitapaukseksi, jolla mitataan median kykyä painostaa viranomaiset muuttamaan päätöksiään tai jopa vaihtamaan virkamiehiä. Liian usein sivuutetaan se seikka, että jonkin yksittäisen päätöksen taustalla on eduskunnan säätämä laki ja hallinto-oikeuksien hyväksymä linjaus, eikä suinkaan ulkomaalaishallinnon uppiniskaisuus ja taipumattomuus julkisuuden paineissa.

- Julkisuudessa henkilöidyimme Kännön kanssa "parivaljakoksi Kännö & Siljamäki", jotka kärjistäen "tekivät kaiken pahan tässä maassa". Meidät mainittiin julkisuudessa aina omilla nimillämme päätösten tekijöinä. Ei sanottu, että sisäministeriö tai Ulkomaalaistoimisto olisi tehnyt päätöksen, vaan aina "Kännö tai Siljamäki".

- Kun asiaa ajattelee tätä taustaa vasten, Kännö sai osakseen paljon sellaista pahaa, joka hänelle ei olisi kuulunut. Kielteinen julkisuus johtui pääasiassa käännyttämisasioista ja haukkujen olisi ehkä useimmin tullut kohdistua Kännön sijasta minuun, vaikka olenhan itsekin oman osani saanut. Eila olisi toimiston päällikkönä voinut kanavoida median vihaa muihin, pois itsestään, mutta näin hän ei tehnyt.

- Mieleeni tulee tapaus, jossa eräs toimittaja halusi ylittää rajan muualta kuin viralliselta rajanylityspaikalta. Emme olleet myöntäneet hänelle lupaa, sillä emme olleet saaneet asiaan hyväksyntää Neuvostoliiton puolelta. Rajanylitysasiat kun perustuvat kahden maan väliseen sopimukseen. Kyseinen toimittaja sitten kirjoitti asiasta vihaisen jutun, jossa hän syytti "Kännön ja Siljamäen polkevan tandemilla". Jutusta sai mielikuvan, että kyseisessä tapauksessa Neuvostoliitto oli hyvä ja parivaljakko "Kännö & Siljamäki" paha osapuoli.[724]

723 Harri Palmu 22.9.2009.
724 Hannu Siljamäki 12.6.2009.

Kännö itse muisteli, että Sakari Määttäsen rajanylityshanke kesällä 1978 juuttui Rajavartiolaitokseen, joka ei saanut ajoissa tarvitsemaansa lausuntoa.[725]

- Lehdistö alkoi kiinnostua Ulkomaalaistoimistosta pienten yksityiskohtien kautta jo Ratakadun aikana. Se oli joku rajanylityslupa, joka meni lehteen kun minä "annoin lausunnon". En edes tiennyt, että puhelimen toisessa päässä oli toimittaja, saati että kommenttini menisi lehteen. Kyllä se minua sitten nyppikin, kun lehdessä oli toimittajan tarinan lisäksi vielä minun nimeni. Vappu Haapasalmi tuli lehtiuutisen julkaisemisen jälkeen kertomaan minulle, että minulla ei ole oikeutta antaa mitään lausuntoja. Tuumasin siihen vain, että en minä mitään lausuntoja ole antanutkaan, en edes tiennyt kyseessä olevan toimittajan.

Turvapaikanhakijoiden lisääntymisen myötä lehdistö alkoi käydä kuumana, samoin oli joitain karkotustapauksia, joista lehdistö uutisoi, kertoo Pajunen, jonka mielestä lehdistö otti jo tuolloin liian suuren vallan. Hänen mukaansa lehtijutuissa ei ollut kuin kaksi sanaa totta ja loput toimittajan tekemää päätelmää. Tilanne vaikuttaa olevan pitkälti samanlainen vielä nykyäänkin:

- Tänä päivänä kun luen lehtikirjoituksia maahanmuutosta ja maahanmuuttoviranomaisista, niin monesti saan todeta, että eihän tuo pidä yhtään paikkaansa![726]

Kännön aikaan lehdistö tarttui Ulkomaalaistoimiston toimintaan usein aggressiivisesti ja arvosteli Ulkomaalaistoimistoa liian ankaraksi, minkä Ulkomalaistoimisto kiisti yksiselitteisesti. Koivuneva on kuitenkin jälkeenpäin myöntänyt, että toiminta oli ajoittain hieman liian tiukkaa. Koivunevan mukaan Siljamäki lyhensi oleskelulupien kestoa, mikä johtui osaltaan Siljamäen poliisitaustasta ja halusta seurata paremmin maahantulleiden ihmisten nuhteettomuutta. Koivunevan mielestä tämä periaate tuntui jälkikäteen ajateltuna täysin väärältä ja antoi Ulkomaalaistoimistosta aiheellisestikin ankaran kuvan. Siljamäki kuitenkin kiistää näin tapahtuneen muuten kuin jos vaihtoehtona oli maasta poistaminen, jolloin saatettiin myöntää uusi lupa edellisen pituisena eikä pidempänä, kuten meneteltiin jos ulkomaalaisen oleskelu sujui ongelmitta.

Koivuneva on sitä mieltä, että ensimmäisen lupakontrollin on syytäkin olla tiukka, itse asiassa tiukempi kuin nykyään, mutta että ensimmäisen luvan jälkeen lyhyitä oleskelulupia ei tarvitsisi olla paljon. Tämä senkin vuoksi, että ensimmäisen luvan myöntämisen jälkeen ulkomaalaisilla on erittäin tehokkaat keinot pysyä maassa kovien rikoksien tekijöitä lukuun ottamatta.

Lehtimiehet syyttelivät Ulkomaalaistoimistoa muustakin kuin liiasta tiukkuudesta oleskelu- ja viisumilupien suhteen. Yksi aihe, josta he silloin tällöin saivat kipinää, oli asenne kulkukauppiaita kohtaan. Ulkomaalaistoimisto metsästi

725 Kännö, s. 107-108.
726 Riitta Pajunen 9.7.2009.

välillä esimerkiksi arabialaisten mattojen kauppaajia, mikä herätti sanomalehdissä pahennusta.[727]

Kännö evästi seuraajiaan: ”Ulkomaalaiskeskuksen tehtävät ovat ja tulevat aina olemaan vaikeita ratkaista. Sitä kritisoidaan myös vastaisuudessa ankarasti milloin mistäkin, eikä lähimainkaan aina epäitsekkäistä syistä. Sen toiminnassa tarvitaan malttia ja ehdotonta johdonmukaisuutta.”[728]

Veijalainen koki, että häntä vertailtiin edeltäjäänsä, mutta silti julkisuudessa tuli kielteistä palautetta, joka tuntui raskaalta: ”Kansanedustajat tai toimittajat kehuivat aina vain yksityisesti. … Näki kuitenkin selvästi, että poliitikkojen oli vaikea ottaa kantaa kovin paljon puoleen taikka toiseen. Siitä tuli takkiin ja meni ääniä.” Poikkeuksena oli sisäministeri Rantanen, joka kantoi aina vastuunsa. Veijalainen oppi kuitenkin käyttämään mediaa myös hyödyksi, saadakseen lisää henkilökuntaa.[729] Matti Bäckman muistelee:

- Tullessani tehtävääni valpas media kävi kysymässä, että kun tehdään näin runsaasti päätöksiä, onko varma, ettei tehdä vääriä päätöksiä. Ja minä vastasin tietenkin siihen tyyliin, että tämä on inhimillistä toimintaa ja saattaa olla, että joku päätös ei ole oikea. Jonka jälkeen oli isot otsikot lehdessä, että ”Ulkomaalaistoimiston johtaja myöntää, että vääriä päätöksiä tehdään”. Kun tehdään tuhansia ja tuhansia päätöksiä, niin voi siellä jokin lipsahtaa. Media toimi – niin kuin toimii edelleenkin – siten, että kun yksi asia tuli jossakin esille, niin sitten kaikki muutkin halusivat tietää siitä jotakin. Olen ollut niin paljon sellaisissa tehtävissä, joissa olen ollut median kanssa tekemisissä, että osaan suhtautua mediaan. Niissä asioissa oli monta kertaa hyvin tunneperäistä, ei tosiasioihin perustavaa tietoa. Tiedot eivät tulleet viranomaisilta, vaan toimittajat haastattelivat kaikennäköisiä tuttuja ja tutun tuttuja.[730]

Toimittajat ryöpyttivät Ulkomaalaistoimistoa kaikkien johtajien aikoina. Kelonevan mielestä tämä johtui osin siitä, että Ulkomaalaistoimisto ei tarpeeksi tiedottanut asioista. Kun toimittajat eivät saaneet faktoja niin paljon kuin olisivat halunneet, keksivät he loput itse.[731] Marianne Pousi muistelee:

- Henkilökuntakaan ei usein johtoporrasta lukuun ottamatta tiennyt missä mennään. Avoimuus lisääntyi ratkaisevasti kun irrottauduttiin poliisista. Tullessani taloon julkisuus oli varsin negatiivista ja Ilta-Sanomien kanssa oli yhteenottoja melkein viikoittain. Tämä johtui poliisille ominaisen vaiteliaisuuden lisäksi suurelta osin siitä, että tiedotusvälineille ei kerrottu asioista. Meillä ei ollut esimerkiksi tiedottajia lainkaan, vaan informointi ulospäin oli organisoimatonta ja satunnaista. Myös ylijohtajien persoona vaikutti tällöin julkiseen kuvaan hyvin paljon, varsinkin kun johtotyö oli kiireistä eikä dialogiin toimittajien kanssa aina ollut tiedottajien puuttuessa aikaakaan. Ylijohtajista Risto Veijalainen oli erityisen diplomaattinen ja välit lehdistöön paranivat koko ajan. Vähitellen avoimuuden lisäännyttyä ja virallisten tiedottajien tulon myötä tilanne parani jatkuvasti ja on nykyään hyvä.[732]

Ulkomaalaispoliisi sai sekin osansa median arvostelusta, joka lisääntyi vuosien mittaan:

- Näissä tapauksissa oli se ristiriita, että kun ulkomaalainen tuli asiallaan julkisuuteen, viranomainen ei voinut kuitenkaan kommentoida tätä yksittäistapausta juuri mitenkään mediassa. Jos niin olisi voinut tehdä, lehdistö olisi varmasti saanut toisen kuvan asioista. Usein jutut värittyivätkin ulkomaalaisen asiaa ajavan tahon ”värityksen” mukaan. Se ongelma median kanssa oli olemassa. Media herkutteli ulkomaalaisten ja heidän asioitaan ajavien tahojen tarinoilla. Tässä mielessä mediakuva asioista oli hyvin yksipuolinen, mutta ei se voinut muuta ollakaan.

- Saimme kritiikkiä myös joistakin omista käännytysjutuistamme, mutta se oli pientä UVIn riepotukseen verrattuna.

- Tärkeimpiä asioita koskevat valitusoikeudet ovat rauhoittaneet tilannetta mielestäni paljon. Media myös ymmärtää virkamiesten ”yksityistapauksia kommentoimattoman” aseman entistä paremmin ja näkee uutislähteiden epätasapainoisuuden. Edelleen on olemassa se ongelma, että media ei tiedä kaikkea, mutta ottaa kuitenkin voimakkaasti kantaa. Taustat ovat hämärän peitossa, mutta asioita käsitellään silti. Tämäkin asia on sanottu päätöksissä, mutta lienevätkö päässeet niitäkään lukemaan? Yksilöhän voi itse näyttää päätöksen medialle. Mutta kuten edellä totesin, media käyttää tietenkin niitä vapauksia ja oikeuksia, jotka ovat sen käytettävissä. Yleisesti ottaen Suomessa ei tässä suhteessa ole ollut mielestäni ongelmia.[733]

Ulkomaalaisvaltuutettu sen sijaan sai mediasta tärkeän liittolaisen:

- Minulla oli tämä julkinen sana puolellani, ja sitä he pelkäsivät. Jos kanteli eduskunnan oikeusasiamiehelle, se oli yhdentekevää. Mutta jos kanteli Ilta-Sanomille, niin se alkoi jo tehota. Julkisuutta viranomaiset pelkäävät, jos se on kielteistä. Minulla oli muutama luottotoimittaja, joille annoin tietoja, ja vastapalveluksena he sitten hoitivat asioita julkisuuteen. Tulin median kanssa hyvin toimeen. Osittain siitä syystä, että kirjoittelin ja kirjoittelen edelleen itsekin.

727 Lauri Koivuneva 11.6.2009; Hannu Siljamäki 16.8.2010.
728 Kännö, s. 164.
729 Seppälä, s. 61.
730 Matti Bäckman 9.10.2009; vrt. Seppälä, s. 56.
731 Jouko Keloneva 24.6.2009.
732 Marianne Pousi 9.6.2009.
733 Harri Palmu 22.9.2009.

Istuin toimittajien kanssa Pressiklubissa, niin eiväthän toimittajat silloin käy kimppuun.[734]

KORTISTOT

Ulkomaalaisvalvonta tarkoitti ennen kaikkea ulkomaalaisten kortistointia. Yhdeksässä vuodessa 1919–1926 Etsivän keskuspoliisin passitoimistolle kertyi 50 000 kortin ”ulkomaalaisia koskeva poliittinen kortisto”, 120 000 kortin ”sininen matkakortisto” ja 200 000 kortin ”ulkolaiskontrollikortisto s.o. kortisto, johon merkitään ulkomaalaisten maahantuloluvat, ololuvan hakemiset ja saamiset, maahan saapuminen, maasta lähteminen y.m.”[735] ”Ulkolaiskontrollikortisto” oli jaettu vuodesta 1924 ”valtakunnassa oleskelevien kortistoon ja n.s. arkistokortistoon”, joista edelliset eroteltiin kansallisuuden mukaan.[736]

Vaikka uusien maahanmuuttajien ja kansalaistettavien määrät kääntyivät laskuun, laajan kortiston käyttö oli kankeaa. Jopa ulkomaalaisten tilastointi osoittautui liian hankalaksi 1920-luvun puolivälissä, eikä Passi- tai Ulkomaalaistoimisto saanut omia lukujaan enää milloinkaan täsmäämään muiden viranomaisten laskujen kanssa.

Muiden kuin venäläisten tekemien matkojen kortittamisesta luovuttiin kesällä 1929. Huvikiertomatkat ja amerikansuomalaisten vierailut entisessä kotimaassaan jätettiin kortittamatta ja muutamina 1930-luvun vuosina matkakortisto jätettiin kokonaan täydentämättä. Valvontaa tiukennettiin kortittamalla 1.3.1933 alkaen saksalaisten ja 15.3.1939 muiden kuin pohjoismaalaisten ja virolaisten matkat. Talvisodan alettua kortitettiin jopa suomalaisten matkat.[737] Sotien jälkeen alkoi jälleen hidas kortistoinnin karsiminen. Vuonna 1970 luovuttiin ”passintarkastuksen jouduttamiskorteista”, jotka eivät vastanneet nimeään, ja vuoden 1984 alusta majoituskortit siirrettiin paikallispoliisin vastuulle.

A-kortisto

Ruotsin mallin mukaan alettiin vuodesta 1958 pitää ”avainkortteja” eli A-kortistoa.[738] Se oli eräänlainen pääkortisto, johon kirjattiin aakkosjärjestyksessä Suomessa oleskelleiden ulkomaalaisten kaikki oleskelulupahakemukset, kansalaisuuspäätökset ja muita tietoja, aikoinaan jopa maahantulo- ja maastalähtöpäivämäärät. Kirjaamo diaarioi hakemukset ensin, minkä jälkeen ne kortistoitiin ja siirrettiin käsittelyyn. Ritva-Liisa Berg kertoo:

- A-kortistossa, jossa ”Ippa” Berg ja Leena Heinonen myös alussa työskentelivät, oli leppoisa henki. Anja Tarsola johti kortiston viisihenkistä tiimiä ja neuvoi tulokkaita mielellään. A-kortistossa aloittivat uudet työntekijät, minäkin maahantulohakemuksilla (viisumihakemuksilla) sekä niiden arkistoinnilla. A-kortteja säilytettiin aluksi Billnäsin tammipuisissa laatikoissa, myöhemmin metallisissa, jotka suljettiin yöksi rämiseviin Sohlbergin kaappeihin. Kun Fredan kanslistit tarvitsivat tietoa hakemuksista tai niitä itseään he soittivat A-kortistoon puhelimeen, joita huoneessa oli kaksi kappaletta, toinen ulkolinja.[739]

- A-kortit kiersivät seiniä jättäen huoneen keskiosan yhteen kootulle pöydälle, jonka äärellä viisi naista ahersi. Pitkä-aikaisimpia työkavereitani tuolta ajalta olivat Anja Tarsola, Arja Nuutinen sekä ”Töttöröt”, Marita ja Anneli Tötterman. Kaksoset olivat niin samannäköisiä, ettei heitä tahtonut erottaa ennen kuin Anneli sai silmälasit ja siirtyi viisumihuoneeseen. Alkuaikoinani näin Anjalla ranteissa vanhanaikaiset hihansuojat estämässä mustetahroja. Hän käytti jo mustetäytekynää, mutta minun ensimmäiset työvälineeni olivat irrallinen puuvarsi, johon liitettiin erillinen terä sekä imupaperirulla ja kankainen pyöreä kangaskasa, johon liiat musteet pyyhkäistiin. Systeemi oli sama kuin kansakoulussa kaunokirjoituksessa.[740]

Haastateltavat eivät muistelleet A-kortiston kiireitä, jotka todettiin syksyn 1982 byrokratiatalkoissa: ”Avainkortisto tarvitsee lisäksi työrauhaa. Ylimääräiset häiritsevät ’puheripulitarpeet’ pitäisi pyrkiä minimoimaan, mikä koskee myös avainkortiston omia toimenhaltijoita.”[741] Kerstin Borg-Luumi muistelee:

- Ritarikadulla siirryin töihin A-kortistoon. Meillä oli siellä valtava pöytä, jonka äärellä me työntekijät istuimme vastakkain ja kirjasimme hakemuksia käsin pieniin kortteihin. Nuo kortit aakkostettiin metallisiin laatikoihin. Joskus meillä oli pieniä kilpailuja siitä, kuka ehtisi aakkostaa nopeimmin. Silloin saattoi joku nostaa itselleen kaksi metallilaatikkoa kerralla. Ahneus kostautui, kun toinen metallilaatikko lipesi hankalassa otteessa ja putosi sylistä lattialle. Kilpailun sijasta keskityttiin sitten seuraavat pari tuntia aakkostamaan porukalla lattialle levinneitä kortteja uudelleen! Mielestäni tuo vaihe A-kortistossa oli työhistoriani hauskinta aikaa. Olimme nuoria ja osallistuimme aktiivisesti talossa järjestettäviin juhliin. A-kortisto myös opetti kantapään kautta sellaista huolellisuutta ja täsmällisyyttä, josta on ollut suuri apu myöhemmissäkin työtehtävissäni. Välillä aprikoin

734 Antti Seppälä 23.9.2009.
735 ”P.M.” (23.11.1926), Maahanmuuttoviraston arkisto.
736 ”Passitoimisto” (12.5.1925) ja EK:n kirjelmä SM:lle (27.4.1931), Maahanmuuttoviraston arkisto.
737 ”Kaikkien ulkomaalaisten matkat kortitettu…” ja ”PM” (15.4.1947), Maahanmuuttoviraston arkisto.
738 ”Muistio” (10.1.1958), Maahanmuuttoviraston arkisto.

739 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
740 Berg; Ritva-Liisa Berg 4.1.2008.
741 Maahanmuuttoviraston arkisto.

huolestuneena, oppiiko nykyinen sukupolvi enää samanlaiseen tarkkuuteen, kun luottamus tietokoneiden rooliin automaattisina taustatekijöinä kasvaa.[742] Teija Camique kertoo:

- Tulin töihin Ritarikadulle 1.6.1984 A-kortistoon. Meillä oli kirjaamo, jonne kaikki hakemukset tulivat. Siellä ne kirjattiin diaarikirjoihin ja tuotiin A-kortistoon kortitettaviksi. Kortti kertoi tietoja asiakkaasta ja hänen hakemuksestaan, joten siitä saimme tarvittavat tiedot, jos asiakas soitti meille tai tuli käymään. Toisaalta vähän väliä täytyi käydä diaarikirjastossa tarkistamassa, mitä uutta asiakkaalle on tapahtunut tai hänen puolestaan päätetty. Järjestelmä toimi moitteetta, vaikkei tietotekniikkaa ollut apuna. Kiirettä ja ruuhkaa piisasi kuitenkin jo silloin, esimerkiksi viisumihuoneen lattiat olivat täynnä korkeita hakemuspinkkoja, kun pöydät ja hyllyt eivät enää riittäneet.

- A-kortit olivat aika persoonallisia. Niihin kirjoitettiin, missä läänissä ihminen asuu, koska he ovat tulleet ja mihin ovat siirtyneet. Tämä kaikki ihanasti mustekynällä käsin kirjoitettuna! Jotenkin niiden korttien takana tuntui olevan ihminen, toisin kuin moderneissa tietokoneen tulostamissa samannäköisissä paperiarkeissa.[743] Tiina Suominen muistelee:

– Tullessani töihin oli tietokoneistus vasta alkamassa ja pari henkilöä vastasi tiedonsiirrosta tietokoneelle. Meillä oli kuitenkin valtava käsikortisto, jossa kaikki perustiedot merkittiin käsin korteille. Tuonne A-kortistoon laitettiin yleensä kaikki uudet työntekijät töihin ja Lauri Koivuneva esitteli minulle paikkoja. Kortit pidettiin isoissa laatikoissa ja Lauri sanoi minulle vakavalla naamalla, että ”jos tämmöisen laatikon pudottaa, niin saa heti potkut”. Otin vitsin ainakin puolivakavissani, eikä yksikään laatikko hyppysistäni pudonnut![744]

U-kortisto

Toinen merkittävä kortisto oli U-kortisto eli maahantulokortisto. Kaikki viisumivelvolliset joutuivat täyttämään heti Suomeen saavuttuaan maahantulokortin esimerkiksi satamassa tai lentokentällä. Rajavalvontaviranomaiset lähettivät kortit lopuksi Ulkomaalaistoimistoon. U-kortistossa merkittiin myös sataman, lentokentän, Vaalimaan ja muiden rajaylityspisteiden kautta tapahtuneet maastapoistumiset. Näitä vertailtiin saapumiskortiston tietoihin ja oikean saapumiskortin löydyttyä se revittiin, niin että vain lähtökortti jäi jäljelle. Leena Vanninen hoiti U-kortistoa, siirtyen sitten Ulkomaalaistoimiston ensimmäiseksi viralliseksi arkistonhoitajaksi. Myöhemmin U-kortistoa hoiti Marja Tiihonen, joka siirtyi vuorostaan kirjaamoon Fredrikinkadulle.[745] Ritva-Liisa Berg kertoo:

– U-kortistossa tytöt vaihtuivat kuka minnekin, muun muassa Hannele Mikkonen (Ollanketo) Keskusrikospoliisiin ja Raija Myllynen Hyvinkään poliisilaitokselle, mikä oli hyvinkääläiselle Raijalle onnenpotku. Hän oli kova ”puikkojen kilistäjä”, joten junassa valmistui useampikin virkattu asuste. Raijan lähdettyä tuli Anne ja sattui hauska nimipari. Riitan ja Annen sukunimet olivat tuolloin Liuski ja Heiska. Heitä kaipaavat soittajat eivät olleet saaneet nimistä selvää muuta kuin ”ski tai ska”.[746]

Muut kortistot ja mapistot

A- ja U-kortistojen lisäksi Ulkomaalaistoimistossa oli 23.5.1972 kirjaamokortisto, erääntymiskortisto, työlupakortisto, kansalaisuuskortisto, majoitusilmoituskortisto, kontrollikortisto, kortisto ilmoitusmenettelyllä Suomen kansalaisuuden saaneista (se on yhä tallella), henkilökuntakortisto, Pohjoismaiden kieltoluettelot (painettuina vihkoina, yhä tallella), luettelo rajalta käännytetyistä ja kehotuksesta poistuneista (mustakantinen vihko, yhä tallella), luettelo työlupahakemuksen johdosta hankituista lausuntopyynnöistä, kalustoluettelo, arkistoluettelo, hävitysluettelo, lomakeluettelo ja ansioluettelo.[747]

– Työlupakortisto poiki tilastoinnin – manuaalisesti tukkimiehen kirjanpidolla, ammattiryhmittäin ja kansalaisuuksittain, muusikoista erikseen. Helsingin poliisilaitokselta kävi viisumihuoneessa tuon tuosta herra Malmi, joka tiesi kaiken Suomessa esiintyvistä taiteilijoista ja kehui omistavansa hienon kokoelman tähtien nimikirjoituksia. Minulta hän sai noita muusikoiden tilastoja.[748] Riitta Pajunen muistelee:

- Erikseen oli sitten vielä majoituskortisto, jonne päätyivät kaikki ulkomaalaisten täyttämät hotellikortit. Majoituskortteja oli valtavat määrät ja niitä naisia, jotka Ulkomaalaistoimistossa käsittelivät näitä majoituskortteja, kutsuttiin ”majamammoiksi”.[749] Hannu Siljamäki kertoo:

– Ulkomaalaisten majoituskortit tulivat Helsinkiä lukuun ottamatta Ulkomaalaistoimistoon. Sitä varten oli toimistossa 1970-luvun loppupuolella seitsemän hengen ryhmä, joka haki korttien avulla etsintäkuulutettuja ja maahantulokiellossa olevia. Työ oli turhauttavaa ja kun joku tällainen ulkomaalainen

742 Kerstin Borg-Luumi 12.6.2009.
743 Teija Camique 10.6.2009.
744 Tiina Suominen 25.6.2009.
745 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
746 Berg.
747 Seppälä, s. 20.
748 Berg.
749 Riitta Pajunen 9.7.2009.

Viranomaisen klassinen työväline, kynä.

A-kortisto metallisessa laatikostossaan.

Tuhannet punaiset turvapaikkamapit alkoivat täyttää hyllyjä 1980-luvun lopulta.

WANG-järjestelmällä lähdettiin sähköistämään virastoa.

Palkintojen jako. Euroopan Mestarit!

joskus löytyikin, hän oli ajat sitten hävinnyt tai poistunut kokonaan maasta. Ilon aiheita aiheutti se, että joku joskus ehti jäädä kiinnikin.[750]

Majoituskortistossa kirjattiin keltaisiin kortteihin Suomessa yöpyviä ulkomaalaisia matkailijoita. Kortiston kolmella haltijalla – Inkeri Juutilainen, Maj-Lis Oksanen ja Ester Pimiä – oli hyvin erilainen eletty elämä takanaan: koirankasvatus-, oopperakuoro-, lastenpukimo- ja riikinruotsalaistytön Suomeen avioitumistaustaa. Kielitaitoakin heiltä olisi löytynyt. Berg ja Leena Heinonen kirjoittivat nuorina neitoina samassa tilassa festivaalikortteja ja seurasivat mielenkiinnolla näiden kolmen, keskenään hyvin erilaisen rouvan ehtymättömiä juttuja. Berg ja Heinonen olivat välillä vaarassa jäädä töissään jälkeen rouvien värikkäitä keskusteluja kuunnellessaan.

Tuohon aikaan tupakointi oli nykyistä yleisempää ja nuo kolme rouvaa sauhuttelivat työnsä ja juttujensa lomassa kaiken aikaa. Aina kun joku rouvista meni ulos, nuoremmat syöksyivät pitelemään ovea auki, jotta huone edes hieman tuulettuisi.[751] Ritva-Liisa Berg muistelee:

- Heidän työnsä oli epätoivoista, ikinä ei tullut valmista. Kestääkseen työnsä paineen oli heistä tullut ankaria ketjupolttajia. Heiltä minäkin tuon paheen opin kestääkseni savussa olon. Muissa huoneissa poltettiin paljon säädyllisemmin, jos lainkaan.

Asiamapistoa säilytettiin myös Sohlbergin vetolaatikoissa ja ne olivat niissä kirjaamon käsiarkiston määräämässä paikassa. Yleensä asiakirjaa olisi tarvittu nopeasti, mutta joskus se ei ottanutkaan löytyäkseen ja oli noloa kertoa, etten löydä, mutta avuliaalla yhteistyöllä joku sen kuitenkin aina löysi. Annikin sijaisena tein myös harmaita muukalaispasseja, joihin tiedot kirjoitettiin käsin. Passikuvat leikattiin sopiviksi erillisellä leikkurilla ja kuvien liimaus levittyi tasaisesti takapuolen alla.

- Vuonna 1972 muutin päätaloon Annikki Mustosen tuuraajaksi erääntymis- ja kansalaisuuskortistoon sekä asiamapistoon. Vaaleanpunaiset erääntymiskortit olivat A-kortin kokoisia ja ne pidettiin aikajärjestyksessä. Kuukausi kerrallaan lähetin ensin kortit muiden etsittäväksi, mutta lopulta jouduin itse kiertämään A- ja U-kortistot. Niistä selvisi, oliko henkilöillä maastapoistumis- tai kuolinilmoitusta. Seuraavaksi etsin hakemukset, joihin kirjasin tiedot ja jäljelle jääneistä lähetin karhumakirjeitä poliisi- ja nimismiespiireihin ympäri Suomea toivoen pikaista vastausta, minkä jälkeen palautin hakemukset paikoilleen. Systeemillä pidettiin

750 Hannu Siljamäki 1.7.2010.
751 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.

henkilömapistoa ajan tasalla. Onneksi vihreä kansalaisuuskortisto huomattiin turhaksi ja siitä luovuttiin.[752]

Kortistojen kohtalo

Kaikki oleellinen tieto oli Ulkomaalaistoimistossa kortistoissa, jotka uhkasivat lopulta viedä viimeisenkin vapaan tilan koko toimistosta. Pajunen ja Veijalainen löivät vedon, panoksena koskenkorvapullo. Veijalainen sanoi ratkaisevansa kortisto- ja tilaongelman viikossa. Viikon kuluttua vedonlyönnistä ainakin U-kortisto päätettiin siirtää poliisille ja Pajunen joutui ostamaan pullon Veijalaiselle. Kortistojen siirtoon vaikutti myös se seikka, että Ulkomaalaistoimisto siirtyi SM:n poliisiosaston alaisuudesta uuden ulkomaalaisosaston alaisuuteen.[753] Majoituskorttien vastaanottaminen siirrettiin vuoden 1984 alusta paikallispoliisille.[754] Myös Helsingin poliisilaitoksen passintarkastuksen käyttämä vihjekortisto hävitettiin.[755] Harri Palmu kertoo:

- Majoituskortit toimitettiin Helsingin osalta poliisille. Niitä oli niin valtavasti, ettei niitä pystytty kunnolla käsittelemään. Meillekin niitä tuli jo 1980-luvulla parhaimmillaan vuodessa 600 000. Majoituskortteja ei alettu siirtää tietokoneelle lainkaan, koska niiden määrä oli aivan valtava, koko maassa miljoonia vuosittain.

Paikallinen poliisi ja passintarkastus U-kortteja keräilivät. U-kortti meni tosiaan Ulkomaalaistoimistoon. Mutta ongelmana oli, että niitä tuli vuosien kuluessa niin valtavasti etten usko, että niitä pystyttiin enää käsittelemään. Ei niitä luovutettu Helsingin poliisilaitokselle ainakaan. Eikä Supokaan ollut kiinnostunut kaikista korteista. Täytyy sanoa, etten täysin muista, miten näiden korttien kanssa tehtiin siinä vaiheessa kun UVI niistä luopui.[756]

- U-kortit eli ulkomaalaisten viisumivelvollisten valvontakortit olivat ja olisivat edelleenkin ilman tietokonekautta hyvin tärkeitä asiakirjoja. Niitä kortitettiin etenkin Ulkomaalaistoimistossa ja niistä haettiin maahantulokiellossa sekä etsintäkuulutettuja ulkomaalaisia. On myönnettävä, että selvitysprosentti ei ollut kovin hyvä käytettyyn henkilötyövuosimäärään nähden, mutta se oli kuitenkin ainoa keino valvoa viisumivelvollisia. Sittemmin U-kortit siirrettiin valikoidusti Suojelupoliisille ja Rajavartiolaitokselle. Vuosituhannen lopulla, kun vastaavat

752 Berg.
753 Riitta Pajunen 9.7.2009.
754 Maahanmuuttoviraston arkisto.
755 Seppälä, s. 96.
756 Harri Palmu 22.9.2009.

tiedot kyettiin tallentamaan matkustusasiakirjoista suoraan tietokoneille, valvontakorteista luovuttiin.[757]

TYÖVÄLINEET

Kaiken aikaa töitä on tehty enimmäkseen tutuilla ja turvallisilla työvälineillä, jotka useinkaan eivät ole olleet kalleimmasta päästä:

- Työvälineet olivat vanhanaikaiset. Jollakin vanhemmalla rouvalla, kuten Anja Tarsolalla, saattoi olla käytössään mustetäytekynä, mutta nuoremmat saivat tyytyä lyijykynään tai mustepulloon kastettavaan irtoterään. Ratakadun aikoina saatiin ensimmäinen telex-laite. Se sijaitsi kadun toisella puolella poliisin tiloissa ja sinne piti kiikuttaa lähtevät viestit. Oli suuri edistysaskel kun Ulkomaalaistoimisto sai oman telex-laitteensa, joka nopeutti muun muassa viisumihakemusten käsittelyä, vaikka osa henkilökunnasta tätäkin uudistusta vastusti. Viisumihakemuksia tuli välillä niin valtavasti, että Leena Vanninen lähti Tukholman-edustustoon niitä ratkaisemaan.[758]

Leena Heinonenkin olisi myöhemmin halunnut samaan pestiin, mutta käytäntö ehdittiin jo lopettaa.

- Työkaluinani oli lyijykynä, kumi ja sininen mustekynä. Sinisellä kynällä alleviivattiin hakemuksista työnantaja ja leimaaja kirjoitti tiedot passiin. Silloinen leimaaja oli hyvin vihainen ja paukutti kämmenellä pöytää, jos sininen viiva oli unohtunut laittaa!

Tietokoneita ei vielä aloittaessani ollut, joten sidosryhmät soittelivat kyselläkseen tietoja. Puhelin soi jatkuvasti ja meillä oli puhelinviikot, jolloin piti vastata soittoihin. Uudet työntekijät laitettiin puhelimen ääreen kärsimään peräti kahdeksi viikoksi. Muistan että Helsingin poliisilaitoksen ulkomaalaistoimistossa oli mukava mies nimeltään Theodor Hofmeister, joka silloin tällöin kiusoitteli meitä uusia tyttöjä. Meidän piti aakkostaa sukunimiä, ja tämä herra saattoi vaikkapa sanoa puhelimessa ”frö” tarkoittaessaan ”S niin kuin siemen”. ”Frö” kun tarkoittaa siementä ruotsiksi. Arja Mild muistelee:

- Sisäpuhelimien tultua pidimme niillä yhteyttä toisiimme rakennuksen sisällä. Joskus sisäpuhelin jäi vahingossa auki ja vei keskustelut toiseen päähän taloa. Tämän vuoksi oppi kantapään kautta olemaan pulisematta varomattomia. Kerran höpötimme naisten kesken niitä näitä ja sisäpuhelin oli jäänyt vahingossa auki.

757 Hannu Siljamäki 1.7.2010.
758 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.

Eila Kännö syöksähti siihen ja tivasi, että ”mikäs viiden pennin kokous täällä on meneillään?” Kokous hajaantui salamannopeasti![759] Kerstin Borg-Luumi kertoo:

- Siihen aikaan meillä oli käytössä myös laatikonmallinen sisäpuhelin, jonka avulla tarkastajat saivat meihin yhteyden.[760]

Työntekijät tunsivat toisensa hyvin ja hoitivat työhön liittyviä keskusteluja sisäpuhelimien avulla. Kuumina kesäpäivinä, jolloin ikkunoita pidettiin auki, saattoi sisäpuhelimeen lujaa huutavan ääni kuulua kerrosten välillä paremmin ikkunan kuin puhelimen kautta.[761]

- Sisäisissäkin soitoissa oli eri soittoääniä, joita minä epämusikaalisena en oppinut erottamaan, muistaa Berg.[762]

Työvälineet muuttuivat vuosien saatossa ja Ulkomaalaistoimisto teknistyi pikkuhiljaa. Lainaksi saatu sanelukone todettiin vuonna 1958 laaditussa muistiossa hyödylliseksi ”esim. tanskankielisen puhelinsanoman tallettajana”; oman sanelukoneen hankkimista Ulkomaalaistoimistolle suositteli myös poliisiviraston suunnitteluryhmän tutkimus 18 vuotta myöhemmin.[763] Ensimmäinen sähkökirjoituskone saatiin vuonna 1978.[764] Marianne Pousi muistelee:

- Sähkökirjoituskoneista lähti hirmuinen räminä kun niillä kirjoitti. Traktoreiksi niitä kutsuimme. Myöhemmin kun tulivat ensimmäiset yksinkertaiset tietokoneet, niin taso nousi valtavasti.[765]

TIETOKONEET

Eila Kännö inhosi ajatusta tietokoneista ja ilmoitti, ettei tietokoneita hankita niin kauan kuin hän on talossa. Myöskään kellokortit eivät olleet hänelle mieleen. ”Pääsette kyllä kampaajalla käymään, kunhan tulette kysymään minulta luvan. Jos kellokortit tulevat, niin se menee sitten vaikeammaksi”, hän sanoi alaisilleen.[766]

Bergin mielestä asioiden manuaalinen käsittely tietokoneistuksen sijaan teki hyvää työporukan yhteisöllisyydelle. Kun työntekijät istuivat lähekkäin ja selasivat kortteja, juttelivat he toisilleen paljon enemmän kuin myöhemmin tietokoneen ääressä istuessaan. Tosin ennen tietokoneita työhön kuului olennaisesti jatkuva,

759 Arja Mild 11.6.2009.
760 Kerstin Borg-Luumi 12.6.2009.
761 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
762 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
763 Maahanmuuttoviraston arkisto.
764 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
765 Marianne Pousi 9.6.2009.
766 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.

joskus turhauttavakin etsiminen, jota piisasi erityisesti A-kortistossa työskennellessä.[767]

Aulis Gerlander poliisihallinnosta ei pitänyt Ulkomaalaistoimiston tietokoneistamista millään tavalla merkittävänä tai tarpeellisena – määräys koneistuksesta tuli siis poliisille jostakin ”ylempää”. Tietokoneita saatiin aluksi vain niukasti ja niihin syötettiin viisumitiedot, oleskelu- ja työlupatiedot sekä maahantulokiellot.[768] ATK-koulutusta alettiin suunnitella joulukuussa 1984.[769] Kerstin Borg-Luumi kertoo:

- Kiertelimme uuden laitteen ympärillä varautuneesti. Koneita oli aluksi vain yksi ja jokainen sai tutustua siihen vuorollaan. Ensi alkuun ilmassa oli senkaltaisia kysymyksiä, kuin ”onko tuota pakko käyttää?” ja ”oppiiko tuota nyt sitten käyttämään?”[770]

Ensimmäisen tietokoneen sai Pajunen vuonna 1986 ja vempele herätti työtovereissa suurta kiinnostusta. Pajusella oli tapana pistää työhuoneen ovi ruokatunnin ajaksi lukkoon, jotta kukaan ei menisi kokeilemaan laitetta. Pajusen hallinnoima kieltoluettelo päätettiin siirtää ensimmäisenä tietorekisteriin, koska kieltoluettelossa olevista henkilöistä oli tärkeää saada tieto nopeammin muun muassa rajalle. Kieltoluettelossa oli tuohon aikaan kymmeniä tuhansia nimiä. Pajunen suoritti varsinaisen siirtotyön KRP:ssä. Pajunen toimi myöhemmin tietokoneenhoitaja Kirsi Kosken sijaisena tämän ollessa äitiyslomalla. Ulkomaalaistoimiston keskustietokoneet olivat ensin valtavia rotiskoja, jotka aina toisinaan ylikuumenivat ja kaatuivat. Sitten juostiin tukka putkella. Pajunen kertoo olleensa kerran töissä aamukolmeen saakka, kun keskustietokone oli kaatunut.[771]

Myös Kari Ihavainen sai oman koneen, mutta pilottihanke rajoittui vain näihin kahteen päätteeseen.[772] Veijalainenkin joutui kesällä 1989 tuomaan yksityisen tietokoneensa työpaikalleen.[773]

Haapaniemenkadulla tietokoneita alettiin ostaa muunkin henkilökunnan käyttöön – ei tokikaan jokaiselle työntekijälle omaa, mutta esimerkiksi yksi kone yksikköä kohti.[774] Soraisen päiväkirja paljastaa: ”Sain Wangin kun tappelin” 12.6.1990, kolme kuukautta ennen käyttöönottoa.[775] Veijalaisen mukaan näihin aikoihin erityisesti turvapaikkahakemusten käsittely oli tukkeutunut lähes kokonaan tietokoneistamisen hitauden ja työvoiman vähyyden takia.[776]

Suhtautuminen tekniikkaan vaihteli tietysti ihmisten välillä. Monissa tietokoneet herättivät aluksi pelkoa. Tötterman muistaa istuneensa koulutustilaisuudessa itse Veijalaisen vieressä. Veijalaisen piti kirjoittaa ennalta määrätty lause ruudulle, mutta hän kirjoittikin: ”Apuuva!” Salovaaran puolestaan piti tulostaa harjoituksen vuoksi tekstinpätkä, mutta hän teki jotakin väärin ja tulostin alkoi suoltaa paperia paperin perään.[777] Teija Camique muistelee:

- Aluksi työntekijöiden keskuudessa oli vähän pelkoa, että tietokoneista lähtisi ehkä vaarallista säteilyä. Kaikki oli niin vierasta sillä saralla. Itsekin pyysin Koivunevan Laurilta luvan olla käyttämättä tietokonetta kun olin jäämässä äitiyslomalle ja minua vaivasi huoli laitteen terveysvaikutuksista. Lehdissäkin lietsottiin pelkoa uutta tekniikkaa kohtaan. Nyt tuo tuntuu huvittavalta, mutta silloin asia oli vakava. Lauri ymmärsi minua ilman syyllistämistä ja äitiyslomalle asti työskentelin A-kortistossa ilman tietokonetta. Perinteinen järjestelmä oli muutenkin aktiivisessa käytössä vielä vuoden verran siirryttäessä tietokoneavusteiseen rekisteriin. Ja kyllähän A-kortistoa käytetään edelleenkin vanhojen asioiden osalta.[778]

Haapaniemenkadulla virisi johtajien keskuudessa kunnianhimoinen haave elektronisesta arkistosta ja aikanaan jopa täysin paperittomasta työpaikasta. Veijalainen ja Ahola-Luttila olivat vierailleet Hollannissa ja tutustuneet siellä sähköiseen arkistointiin, hullaantuen ajatuksesta täysin. Niinpä käsittelijät laitettiin skannailemaan asiakirjoja sähköiseen muotoon, mihin upposi valtavasti aikaa. Sorainenkin sai kerran skannattavakseen yli satasivuisen hakemuksen, jonka siirtämisessä tietokoneelle hupeni koko päivä. Koska skannereista oli pulaa, otettiin asiakirjoista myös paperikopiot entiseen tapaan.[779]

- Rekisteröin oleskelulupahakemuksia ja skannasin niitä passeineen, liitteineen. Kerran minulle ei ollut löytynytkään sijaista, joten lomilta palattua oli tuskallista nähdä vinot pinot mappeja pöydillä, lattioilla seiniin nojaten. Miten hankalaa oli mahtanutkaan olla muilla etsiessään vanhoja asiakirjoja uusiin hakemuksiin liitettäväksi![780]

Skannausprojekti haudattiin, kun johto ymmärsi sen epäkäytännölliseksi. Itse skannaus vei aivan liikaa resursseja ja poliisin pääsy elektroniseen arkistoon oli hitaiden yhteyksien vuoksi kovan vaivan takana verrattuna perinteiseen paperiarkistoon. Maailma ei vielä ollut kypsä.

767 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
768 Lauri Koivuneva 11.6.2009.
769 Ulkomaalaistoimisto (19.12.1984), Maahanmuuttoviraston arkisto.
770 Kerstin Borg-Luumi 12.6.2009.
771 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009; Riitta Pajunen 9.7.2009.
772 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
773 Seppälä, s. 58.
774 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
775 Raili Sorainen 4.12.2009.
776 Seppälä, s. 58.
777 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
778 Teija Camique 10.6.2009.
779 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
780 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009.

Turhan tuntuinen tiedonsiirto kulutti myös muun henkilökunnan kärsivällisyyttä. Salovaara muistaa, kuinka hänen piti muiden tavoin tulostaa presidentin päätös kalliille vesileimapaperille. Hän pani talon yhteiseen tulostimeen arvokasta "leijonapaperia" ja meni sitten tietokoneelle aloittamaan tulostuksen. Palattuaan tulostimelle oli laite ruvennut painamaan kalliille paperille vaikka mitä toisaalla skannattua tyhjänpäiväistä materiaalia.

Bergin mukaan harva tarkastaja sisäisti paperittoman toimiston ajatuksen. Näitä harvoja olivat Esko Repo ja Hannu Pietilä.[781]

Lauri Koivuneva suunnitteli ensimmäisen sähköisen ulkomaalaisrekisterin yhdessä Jukka Mäkelän kanssa 1980-luvun puolivälissä. Valtion tietokonekeskus toimitti projektiin laitteiston, Koivuneva vastasi rekisteriin tulevista tiedoista ja Mäkelä hoiti järjestelmäasiat. Kaikkiaan urakka oli Koivunevan osalta täysipäiväistä ja vei pari vuotta.

Rekisterin uudistaminen aloitettiin pari vuotta myöhemmin, Koivunevan ollessa virkavapaalla ja ulkoministeriön tehtävissä Tansaniassa. Rekisterin uudistamisesta vastasivat Matti Ahola-Luttila ja Kaija Korkala.

Syyt tietojärjestelmän ja rekisterin uudistamiselle olivat moninaiset. Ulkomaisten maahanpyrkijöiden määrä kasvoi 1980-luvun lopulla räjähdysmäisesti. Turvapaikanhakijoiden määrä lisääntyi ja Neuvostoliiton hajoamista edelsi ihmisten valtaisa virtaus Itä-Euroopan maista. Ulkomaalaistoimiston työntekijät eivät kyenneet käsittelemään suuria hakemusmääriä, joten viisumiasiat siirrettiin kokonaan ulkoministeriölle ja passintarkastus rajavartiolaitokselle. Kun Ulkomaalaiskeskus erotettiin poliisista, piti ulkomaalaisrekisteri päivittää. Poliisi ilmoitti Ulkomaalaiskeskukselle yksikantaiseen sävyyn, että vanhaa rekisteriä ei voinut enää käyttää ja uudistus oli välttämätön. Poliisista eroamisen myötä Ulkomaalaiskeskus sai huomattavasti lisää tietokoneita.[782] Päällikkö Kaija Korkala muistelee:

- Meillä oli otettu käyttöön Minttu-tekstitietokanta vuonna 1986. Me pääsimme käyttämään Minttua, mutta sitä hallinnoi Keskusrikospoliisi ja palvelun tuotti Valtion tietokonekeskus. Mintun suunnittelussa mukana oli Lauri Koivuneva ja laitteistoa hoiti meidän talossamme Riitta Pajunen. Minttua käytettiin vain muutamassa työpisteessä ja se korvasi A-kortistoa. Työpisteet pitivät toisiinsa yhteyttä sisäpuhelinten avulla. Minttuun merkittiin hakemuksen tuleminen ja ratkaisu, mutta ei muuta. Päätökset merkittiin kansalaisuushuoneessa, jossa yksi työpisteistä sijaitsi. Poliisi näki Mintusta vain ajankohtaisen tiedon, mutta me näimme myös aikaisemmat hakemukset. Päätökset naputeltiin Teko-nimisellä tekstinkäsittelyohjelmalla. Tulostimena meillä oli suunnaton Juki-niminen kirjoitin, joka piti aivan kammottavaa meteliä. Juki oli kiinni Eriksson–nimisessä työasemassa. Kyseistä työasemaa pidettiin edistyksellisenä, sillä siinä oli peräti kymmenen megatavua muistia.

- Minttua seurasi vuonna 1990 Wang-järjestelmä, jota hallinnoimme aivan itse. Wangin keskusyksikkö oli meidän hoteissamme. Samassa konehuoneessa Wangin keskusyksikön kanssa sijaitsi optisten levyjen käsittelyyn tarkoitettu jukeboksi. Jukeboksissa oli kolme päätä, joista kaksi oli lukemista ja yksi kirjoittamista varten. Yläkerrassa samassa pystylinjassa konehuoneen kanssa sijaitsi varalaitteisto. Laitteisto oli niin oma, että sen asentamiseenkaan ei käytetty ulkopuolista apua. Työasemia asentaessamme ryömimme pitkin lattioita johtoja sinne tänne kuljetellen. Kaapelointi järjestettiin niin, että jokainen työasema oli sisäverkon sijasta suoraan kiinni keskusyksikössä. Piti siis tietää tarkkaan, mihin tietokoneeseen mikin kaapeli kulki. Tavalliseen työasemaan kuului pieni näyttö, mutta kuvien katseluun tarkoitetuissa työasemissa oli sen ajan mittapuulla isot, suunnilleen A4-kokoiset ruudut.

- Wangilta odotettiin ennen kaikkea tehokkuutta saada kasvaneet hakemusmäärät hallintaan. Esimerkiksi jos aiemmin piti saada selville onko viisumi tai maahantulo- tai oleskelulupa myönnetty piti asian selvittämiseksi käydä läpi valtaisat pinkat hakemuksia tai telex-nauhoja. Wang onnistui tarjoamaan mahdollisuuden nähdä vireillä olevan prosessin tila nopeasti.

- Otimme myös skannauksen käyttöön Wangin yhteydessä. Hakemukset ja aluksi passitkin skannattiin. Passien skannauksesta tosin luovuttiin pian työläyden vuoksi. Asiakirjat tallennettiin ensin tekstitiedostoina, mutta koska kovalevytilaa oli rajallisesti, ne siirrettiin öisin optisille levyille kuvamuodossa.

- Kritisointia järjestelmän käyttöönotossa tuotti työtehtävien jakaminen. Kaikki eivät olleet tyytyväisiä siihen, miksi tai miten jokin asia piti tehdä. Alun perin oli ajateltu, että tietyt ihmiset työskentelisivät vain Wangin parissa, mutta lopulta päädyttiin antamaan asiakirjojen skannaus käsittelijöiden vastuulle. Koska heidän aiempi toimenkuvansa ei ollut muuttunut miksikään, eivätkä he itse hyötyneet skannatuista dokumenteista millään tavalla, saivat he näin ollen sähköisen järjestelmän myötä vain lisää töitä osakseen.

- Haapaniemenkadun tietokonehuone oli niin pieni, että laitteistot mahtuivat sinne vain juuri ja juuri. Hyvin useasti, erityisesti kuumina kesäpäivinä, keskusyksikön jäähdytinlaite hajosi ja huoneen lämpötila kohosi 40 asteeseen. Koneiden piipatessa avasimme äkkiä ovet, jotta saisimme lämpötilan laskemaan. Meillä ei ollut päivystysvelvollisuutta, mutta saimme konehuoneen kuumenemisesta johtuvia hälytyksiä kotiin. Pajusen Riitta saattoi joskus hälytyksen saatuaan käydä kotoaan katsomassa tilannetta, hän kun asui kaupungissa. Itse en keskellä

781 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009; Ritva-Liisa Berg 8.6.2010.
782 Lauri Koivuneva 11.6.2009.

yötä vaivautunut Vantaan perukoilta lähtemään. Työpaikalla oli myös yksi tietty hissikuilu, joka aina välillä laukaisi väärän palohälytyksen Ulkomaalaiskeskuksen tiloihin keskellä yötä.

- Kirjaamo muutti ministeriön tiloihin, sillä sen piti pysyä tauonkin aikana toimintakykyisenä. Kirjaamon vieressä oli huone, jonne pystytimme tietokonejärjestelmän ja kymmenen työasemaa. Näiden työasemien kanssa ilmeni yllättävä ongelma: Wangin järjestelmässä oli kuusitoista funktionäppäintä ja ministeriön tavallisissa tietokoneissa vain kaksitoista. Valitettavasti Wangin lopetusnäppäin oli kuudestoista funktionäppäin, joten kaikessa kiireessä meidän piti vieläpä kehitellä kiertotie yhteyden sulkemiseksi työasemilta. Väliaikainen puhelinpalvelu sijaitsi ministeriön kokoushuoneessa.

- Valtasimme ministeriöstä siis kaikkiaan kolme huonetta, kunnes meille ja keskusyksiköllemme osoitettiin uudet tilat Siltasaaresta. Järjestelmän siirrossa oli kova kiire, sillä se oli jatkuvassa valtakunnallisessa käytössä. Saimme minimoitua poliisin käyttökatkoksen Wangiin runsaaseen vuorokauteen. Tiettyjen isompien tahojen piti ”vedellä oikeista naruista”, jotta yhteydet saatiin toimimaan huippunopeasti. Normaalein keinoin yhteyksien avaamiseen ja käyttökatkoon olisi parhaimmillaankin mennyt viikko. Mainittakoon, että myös jukeboksi tuli mukanamme uusiin tiloihin, mutta nykyään se sijaitsee Jyväskylässä ATK-museossa.[783]

VIIHTYVYYS TYÖSSÄ…

Ulkomaalaishallinnossa on aina toiminut epävirallinen sisäinen laaduntarkkailu. Kun jokin asia nousi julkisuuteen, koko henkilökunta tiesi, ketkä olivat päätöksentekoon osallistuneet ja useinhan päätökset menivätkin useamman virkailijan kautta. Viime vuosina virasto on paisunut niin suureksi, että julkisuudessa kohua nostattaneiden tapausten taustoja joudutaan arvuuttelemaan kahvipöydissä. Joskus niistä tiedotetaan viraston sisällä, joskus huhutaan. Yksityiskohtien urkkiminen on virkamiehiltäkin kielletty, mutta usein kokemus on opettanut arvaamaan, mitä julkisuudessa on jätetty kertomatta. On kuitenkin sekä asiakkaiden oikeusturvan että työhönsä sitoutuneen virkamieskunnan yöunien kannalta hyväksi, että virkamiehet tällä tavoin varmistuvat siitä, ettei kyse tosiaankaan ole räikeästä skandaalista, kuten mediasta voisi päätellä. Virkamiesten tietoisuus ja huoli yhteisestä maineesta, viraston arvojen ja Suomen lain tinkimättömästä noudattamisesta on päätöksenteon laadunvalvontaa ja virkamiesetiikkaa lujittava ilmiö. Lukuisat esimerkit ovat osoittaneet, kuinka laajalti ulkomaalaishallinnon parissa on seurattu tapahtumia ja kulissien takaisiakin vaiheita. Yllättävää on, ettei kukaan haastateltu keksinyt yksittäistapauksia, joissa olisi pitänyt menetellä toisin - ellei sitten asianomainen itse tarkastellessaan kriittisesti omia ratkaisujaan. Tähän oikeusvarmuuteen on saatu vahvistusta myös hallinto-oikeuksilta, jotka yli 90 %:sti ovat pitäneet voimassa tehdyt päätökset ja jos ovat hyväksyneet valituksen, niin pääasiallisesti myöhemmin saatujen lisätietojen tai tapahtumien saamien käänteiden vuoksi.

Ulkomaalaishallinnon työntekijöiden muisteloista kuultaa ylpeys omasta arkisesta työstään ja viihtyminen työpaikalla sekä työtovereiden seurassa vapaa-ajallakin. Työajan lomassa tai ulkopuolella järjestetyt yhteiset juhlat, tempaukset tai muut päivän piristykset eivät ole jääneet ihmisten muistiin siksi, että ne olisivat tuoneet vaihtelua muuten vastenmielisiin rutiineihin, vaan koska ne ovat tiivistäneet työyhteisöä ja tarjonneet tilaisuuksia tutustua työtovereihin vapaamuotoisemminkin. Yleisesti ottaen työpaikan juhliin on osallistuttu, koska töissäkin on ollut kivaa, eikä arkityöstä pakenemiseksi. Varmaankin myös julkinen arvostelu, joka yleensä on koettu epäreiluksi, on osaltaan luonut yhteishenkeä. Tämä oli helppoa niin kauan kuin virkamiesten määrä pysyi muutamissa kymmenissä, mutta on muuttunut haasteellisemmaksi viime vuosina. Haastattelut keskittyivät yli 25 vuotta sitten työnsä aloittaneisiin, joten lukijan täytyy hyväksyä annos nostalgiaa ja on selvää, etteivät vanhimpien työntekijöiden ajan kultaamat muistot vielä takaa myös nuorimpien viihtyvän työssään tänä päivänä yhtä hyvin. Lähtökohdat ovat kuitenkin lupaavat, joten voi toivoa 2030-luvun ulkomaalaishallinnosta löytyvän samaan tapaan uraansa muistelevia virkamiehiä.

Ulkomaalaistoimisto, myöhemmin -keskus ja -virasto, oli mukava työpaikka. Kukaan ei puuttunut liiaksi toisten tehtäviin, koska kaikki olivat hautautua omiinsa kovassa kiireessä.[784] Useimmat haastatellut ajoittavat kuitenkin kiireen vasta lähihistoriaan, vaikka arkistolähteet paljastavat sen olleen hallinnon perisyntejä alusta asti. Ulkomaalaistoimistoa perustettaessa palkkausluokkia alennettiin, joten ”eräät virkamiehet, jotka olivat hoitaneet samoja virkatehtäviä aikaisemmin valtiollisen poliisin passitoimistossa, tulivat nyt Sisäasiainministeriön ulkomaalaistoimistoon suorittamaan saman työn ja enemmänkin, mutta huomattavasti pienemmillä palkoilla.”[785]

Nuorten neitien mieliin jäivät palkkaa ja työkiireitä paremmin vanhoilliset tavat, jotka kuitenkin pian muuttuivat, kuten Ritva-Liisa Berg kertoo.

- Iäkkäimpiä naisiakin teititeltiin. Vasta Kännö stoppasi teitittelyt tykkänään, mutta ei se ollut helppoa vanhemman väen kanssa. Minäkin olin saanut

783 Kaija Korkala 16.6.2009.

784 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
785 Aarne Koveron esitys poliisiasiainosaston päällikölle (27.1.1950), Maahanmuuttoviraston arkisto.

sellaisen kasvatuksen, että melkein vielä niiasin. Nämä ”fredalaiset, ne iäkkäät” olivat minulle melkein vain puhelinääniä. Kadulla törmättäessä tuskin tunsin. Vahtimestarit toimivat kuriireina kuljettaen postia heiltä meille ja päinvastoin sekä tietysti sidosryhmille. Heitä oli talossa kaksin kappalein ja toisen oli aina oltava läsnä.[786] Arja Mild muistelee:

- Valmistuin merkonomiksi vuonna 1970 ja aloitin toisessa työpaikassani Ratakadulla A-kortistossa aprillipäivänä 1971. Minulla oli ensimmäisinä työpäivinä kauhea nuha ja ääni lähes täysin mennyt. Jouduin sen vuoksi kuiskailemaan, joten muut tytöt luulivat minua ujoksi ja hiljaiseksi. Ensimmäinen vastuualueeni oli maahantulolupahakemusten kortittaminen. A-kortistossa kanssani työskennelleet opettivat minut talon tavoille aina ystävällisesti neuvoen. Se tuntui hyvältä ja olen itsekin siitä pitäen opastanut uusia työntekijöitä ystävällisesti.[787] Ritva-Liisa Berg kertoo:

Osalla vanhemmista rouvista oli ärsyttävänä tapana mennä kymmenen minuuttia ennen työajan loppumista seisoskelemaan ovensuuhun. Seisoskelijoilla oli kaikilla karvalakit päässään ja turkki yllään ja he tuijottivat oven ylle ripustetun suuren kellon viisareiden kulkua. Kaikki tämä tapahtui painostavan hiljaisuuden vallitessa, lukuun ottamatta satunnaisia kommentteja: ”Nyt se liikahti, vielä viisi minuuttia!”, tai ”Vielä kolme minuuttia!” Bergille nämä rouvat usein huikkasivat tämän harmiksi, että ”Aiotkos jäädä ylitöihin?”[788] Arja Mild muistelee:

- Virastossa tehtiin töitä aamukahdeksasta varttia yli viiteen. Työskentelin muun muassa esiintyvien taiteilijoiden hakemusten parissa. Siihen aikaan ei ruokatunnilla lähdetty mihinkään ulos, vaan hakemuksia työstettiin vastaamatta puhelimeen. Siinä sitten syötiin ohessa eväitä, kertoo Arja Mild.[789]

- Virka-aikamme olivat 1980-luvulla erilaiset kesällä ja talvella. Kesäisin työpäivät olivat lyhyempiä ja loppuivat jo kolmelta.[790]

Liukuvaan työaikaan siirryttiin 19.4.1983.[791] Se saattoi tilapäisesti helpottaa kiireitä, joista Kännö toistuvasti valitti esimiehilleen: ”Työtilanteemme oli monta kertaa katastrofaalinen. Vanhana virkamiehenä odotin, että esimieheni huomaisivat sen ja korjaisivat tilanteen. Niin ei kuitenkaan käynyt. Kun valitin asiasta, sanottiin aina ettei ulkomaalaistoimisto voinut odottaa olevansa paremmassa asemassa kuin muut. Lopulta kutsuin sisäasiainministerin toimistooni, joka silloin sijaitsi Pikku-Roobertinkadulla, ja selitin tilanteen. Kysyin eikö mitään

786 Berg.
787 Arja Mild 11.6.2009.
788 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
789 Arja Mild 11.6.2009.
790 Kerstin Borg-Luumi 12.6.2009.
791 Raili Sorainen 4.12.2009.

ollut tehtävissä. Työmäärä oli valtava, tekijöitä liian vähän, eikä kielitaitoista henkilökuntaa ollut mahdollista saada, koska palkat olivat niin pienet. Ministeri Eino Uusitalo ymmärsi asian vakavuuden. Hän käytti arvovaltaansa, ja toimistoon saatiin muutama paremmin palkattu vakanssi. Myöhemmin, ministeri Luttisen aikana, tilannetta korjattiin vielä kerran.”[792]

Uusitalo oli sisäministerinä vuosina 1971 ja 1976–1982, Matti Luttinen vuosina 1983–1984. Edellisen melkein kuusi vuotta yhtämittaisesti sisäministerinä ovat ministeriön ennätys. Arkistoista löytyy Kännön kirjallisiakin vetoomuksia jo keväältä 1972: ”Ulkomaalaistoimiston nykyisellä henkilökunnalla ei ole mitään mahdollisuutta selvitä tästä tehtävien lisääntymisestä.”[793] Kymmenen vuotta myöhemmin selvittiin enää kesäapulaisvoimin. Syksyn 1982 byrokratiatalkoissa huomautettiin, ettei tilannetta helpottanut tarve todistella kiireitä pitämällä työtilastoja: ”Onko kukaan laskenut paljonko tehokasta työaikaa käytetään toimiston omien töiden tilastoimiseen ja mitä vastaavaa hyötyä siitä on?”[794]

Yleisurheilun MM-kisat kesällä 1983 olivat ”painajainen” passi- ja viisumiruuhkien vuoksi.[795] Kesällä 2005 yleisurheilun MM-kisat olivat järjestäjille suurempikin tapahtuma, mutta eivät enää rasittaneet ulkomaalaishallintoa.

Oltuaan viikon toimistopäällikkönä Veijalainen kutsui toimittajia toteamaan henkilökuntapulan.[796] Vuosikymmenen lopulla henkilökunta vetosi suureen yleisöön harvinaisella mielipidekirjoituksella: ”Ulkomaalaiskeskuksen työntekijät tekevät paljon ylitöitä vapaa-aikoinaan, vaikka jo työpäivän puitteissa tehty työ kuluttaa voimat loppuun. Aina on tunne, että ’en ole tehnyt tarpeeksi’, vaikka olisi ollut kuinka ahkera. Henkistä taakkaa lisää vielä kirjoittelu lehdistössä, jossa kaikki toimiston työntekijät leimataan tyhmiksi ja laiskoiksi. … On paljon sellaista, mitä lehdistö ei koskaan mainitse. Esimerkiksi tapaukset, jolloin joku innokkaasti vaatii viisumia ulkomaiselle ystävälleen avioliiton solmimista varten. Puolen vuoden tai vuoden päästä sama henkilö itsekin rukoilee, ettei puolisolle annettaisi jatkolupia, koska tämä onkin väkivaltainen, rikollinen tai muuten epäluotettava. Näitä ei ole ihan harvassa. … Ulkomaalaiskeskuksen työntekijöiden halventaminen julkisuudessa ei ainakaan auta ulkomaalaisia. Loppuun uupuneet ja pettyneet työntekijät tuskin siitä kohenevat.”[797]

Eduskunnan oikeusasiamies havaitsi Ulkomaalaiskeskuksen henkilöstön uupumisen kertomuksessaan 17.10.1990: ”Henkilöstömäärä on työtehtäviin nähden

792 Kännö, s. 86.
793 ”PM” (24.5.1972), Maahanmuuttoviraston arkisto.
794 Ulkomaalaistoimisto Sisäasiainministeriölle (29.11.1982), Maahanmuuttoviraston arkisto.
795 HS 8.7.1983.
796 US 10.2.1984.
797 HS 27.12.1989.

tällä hetkellä selvästi alimitoitettu…joutuu tekemään jatkuvasti ylitöitä ja tästä huolimatta käsiteltävänä olevien asioiden määrät ovat koko ajan nopeasti lisääntyneet. Henkilöstön työmotivaatio ja asiantuntemus ovat mielestäni hyvät.”[798]

Kiireistä huolimatta henkilökunta kesti 1980-luvun työpaineet ja muisteli niitä myöhemmin lämpimin mielin, kuten Teija Camique kertoo:

- Me olimme kuin yhtä suurta perhettä. Kukaan ei kyseenalaistanut toisten työpanosta ja keskinäinen luottamus oli suurta. Kiire tuppasi välillä painamaan päälle ja joustavasti vaihdoimme rooleja keskenämme asiakaspalvelusta kortistoon. En silti muista, että kukaan olisi liiemmin valitellut, vaan mielestämme työ oli hauskaa. Ylitöihinkin jäimme silloin tällöin eikä siitä kukaan tehnyt numeroa, olimme niin tiivis ryhmä. Voisi sanoa, että työn tekeminen tuntui arvokkaalta itsessään, ei niinkään kilpailuhenkinen suorittaminen.

- Muistan, että joskus tunnelma oli liiankin tiivistä. Meillä oli Ritarikadulla taukotilana hikinen, pieni keittiö. Kalustuksena siellä oli vain lavuaari, jääkaappi jossa pidimme eväitämme, sohva ja pöytä. Kaikki tämä oli mahdutettu kahden WC:n kokoiseen tilaan. Pahinta oli kuitenkin, että sisällä taukotuvassa sai tupakoida, eikä ikkunoita ollut! Kaikki tupakoijat kerääntyivät tilaan tupruttelemaan kun me muut yritimme samalla syödä eväitämme tukehtumatta. Ilma oli pari kertaa sakeana työtilassakin, kun Riitta Pajunen, joka hoiti maastakarkottamisia ja käännyttämisiä, iski kanankakat toimiston kukkiin aina lomalle jäädessään! Muutamat ensimmäiset päivät häntä sijaistaessaan lemu oli pyörryttävää. Eikä helpottanut lainkaan, että katkun keskellä tehtävät työt vaativat tarkkaa keskittymistä. Muuten kyllä muistan Riittaa lämmöllä.[799] Matti Bäckman muistelee:

- Meillä oli aivan erinomainen yhteishenki. Meillä oli erittäin, sanotaanko läheinen, työskentelyilmapiiri. Siellä oli todella niin paljon mukavia ihmisiä. Henki oli sellainen, että siellä oli koko ajan jotain pientä hauskaa. Paitsi se, kun tuli eroamisen hetki ja meillä oli läksiäistilaisuus. Siitä sitten osa joukosta lähti vielä ravintolaan ja se oli minulle kyllä kauhean koskettava tilaisuus. Vielä parinkymmenen vuoden päästäkin muistan, kun istuimme ja rupattelimme siellä.[800] Tiina Suominen muistelee:

- Työt aloittaessani olimme hyvin yhteisöllinen porukka. ”Me-henki” kukoisti, koska meitä oli niin vähän. Kaikki tunsivat toisensa ja olivat jatkuvasti keskenään tekemisissä. Kaikilla oli tietystikin oma toimenkuvansa, mutta yksiköiden luomat raja-aidat tulivat kuvaan vasta myöhemmin.

798 Seppälä, s. 65; Maahanmuuttoviraston arkisto.
799 Teija Camique 10.6.2009.
800 Matti Bäckman 9.10.2009; vrt. Seppälä, s. 56.

- Olimme osa poliisia, mutta poliisin piirissä meitä kummeksuttiin ja pidettiin vähän ulkopuolisina. Lisäksi meidän palkkamme olivat huonommat kuin muualla poliisiosastossa. Tämä kaikki syvensi yhtenäisyyttämme, koska koimme olevamme yhdessä ”muuta maailmaa” vastaan. Toki mekin keskenämme riitelimme aina välillä, muuta mielestäni pienet eriskummallisuudet ja luonteen outoudet hyväksyttiin silloin luontevammin.

- Kansliapäällikkö Perttusta muistan lämmöllä siitä, että hän tuli Siltasaareen toivottamaan meille hyvää joulua, vaikkemme olleet enää osa ministeriötä. Häntä vietiin toivotusta varten toimistosta toiseen, omien sanojensa mukaan ”kuin likaämpäriä”, ja jokaisella pisteellä hänelle juotettiin glögiä. Hän ihasteli kynttilöitä ja joulukoristeita meidän naisten työpöydillä ja harmitteli, kun hänen työpaikkansa ”äijillä” ei ollut yhtä kodikkaita toimistoja.[801]

Ilmapiirin huonontuminen on ajoitettu yleensä 1990-luvulle, mutta Siljamäki arvostelee jo 1980-luvun lopun muutoksia:

- Ilmasto toimistossa oli Veijalaisen tulon myötä selvästi muuttunut ja me vanhat emme kelvanneet oikeastaan enää mihinkään. Tämä koski ennen Veijalaisen nimitystä tullutta henkilökuntaa, etenkin minua. Lähes kaikki mitä tein oli väärin tehty. Veijalaisen raskaat ylityötkin perustuivat siihen, että hän korjaili ja muutti iltaisin tekemiäni päätöksiä, joista hän sitten julkisuuteen valitteli, että joutuu juhannusaatonkin olemaan töissä. Mielestäni päätösten muuttaminen oli hallinnollisesti laitonta, mutta poliisihallinnossa ei ollut tapana kannella näistä asioista, varsinkin kun Veijalaisen uusien, yksinään tekemien päätösten myötä asiakkaat olivat saaneet syystä tai toisesta myönteiset päätökset. Tarvettahan tällaiseen menettelyyn ei olisi ollut, ei ainakaan tuuraajana toimineen Bäckmanín aikakautena, mutta Veijalainen menettelikin muualta saamiensa ohjeiden mukaisesti muuttaakseen Ulkomaalaistoimiston ”salonkikelpoiseksi.”[802]

…JA NE JUHLAT!

- Pienen henkilökunnan vuoksi meillä oli töissä hyvä henki. Kuppikuntia ei päässyt muodostumaan, tai paremmin sanottuna me olimme kuin yhtä suurta kuppikuntaa. Työpaikan juhlia ja retkiä järjestettiin jo silloin, muistelee Kaija Korkala.[803]

Majoituskortiston Ester Pimiä oli ruotsalainen, joten hänen ehdotuksestaan alettiin Ulkomaalaistoimistossa viettää Lucianpäivää. Sitä varten naiset leipoivat,

801 Tiina Suominen 25.6.2009.
802 Hannu Siljamäki 1.7.2010.
803 Kaija Korkala 16.6.2009.

”Esse” etupäässä, ahkerasti kakkuja, pullia ja pikkuleipiä. Juhlaa vietettiin muutaman kerran, mutta valitettavasti siitä ei tullut perinnettä.

Syntymäpäiviä Ulkomaalaistoimistossa vietettiin usein. Henkilökunta oli niin pieni, että kaikkien tuntiessa toisensa tuli syntymäpäiväjuhlista traditio. Työntekijät leipoivat herkullisia leivonnaisia ja antoivat toisilleen lahjoja. Syntymäpäivätarjoilujen parantuessa vuosi vuodelta ja joidenkin tarjotessa jo voileipäkakkujakin alkoi Bergiä hirvittää, hän kun ei kokenut olevansa kummoinenkaan kokki. Vuoden vieriessä kohti kevättä ja syntymäpäivän uhkaavasti lähestyessä Berg kuitenkin pelastui leipomiselta onnellisen sattuman kautta. Hänen työtoverillaan, henkilöarkistossa työskenneellä Kirsti Kuparisella oli sama syntymäpäivä. Kaikeksi onneksi Kuparinen oli myös erinomainen leipuri! Bergille hän sanoi: ”Älä sinä Ippa murehdi, minä leivon. Tuo sinä jäätelöä!” Ja niin kaikki vuodet siitä eteenpäin Ippa toi jäätelön ja Kirsti leipoi.

Pikkujouluja valmisteltiin huolella hyvissä ajoin etukäteen ja ministeriöön pääsyn myötä ne vietettiin Smolnassa. Kun talon naiset halusivat juhlia varten mennä kampaajalle, he menivät koputtamaan Heliaran ovelle. Sisään astuttuaan he tervehtivät ja pyysivät lupaa mennä ”frissalle” – Heliaralle kun piti aina puhua ”frissasta”, ei koskaan ”kampaajasta”. Tähän Heliara vastasi aina: ”Kyllä saatte mennä. Se on hyvin tärkeää.”[804] Ritva-Liisa Berg kertoo:

- A-kortisto oli suosittu harjoittelupaikka monelle taitajalle. Yhdelläkin oli kampaajan taidot ja niinpä meillä oli pikkujouluissa komeat nutturat.[805]

Kerran kun Königstedtin kartanossa vietettiin pikkujouluja, Berg keskusteli ministeriön Helge Ikävalkon kanssa ja hänen roosanvärisen mekkonsa hiha harhautui liian lähelle kynttilää. Kauempana seissyt Marita Tötterman huomasi alkavan palon ja alkoi huudella ja huitoa Bergille. Keskustelijat pohtivat hetken aikaa, oliko Marita kenties tullut hulluksi, kunnes he itsekin havahtuivat liekehtivään hihaan. Ikävalko sammutti liekit ja sai omaan vaatteeseensa joitakin jälkiä, mutta palovammoilta onneksi vältyttiin.

Ulkomaalaistoimisto teki myös hiihtoretken Königstedtiin. Sidosryhmien kanssa ei vielä noihin aikoihin järjestetty mitään yhteisiä juhlia. Niitä alkoi tulla vasta Kännön aikana, muun muassa hulvattomat kuusenriisujaiset järjestettiin aina tammikuun alussa ja niitä varten nähtiin vaivaa. Ruokatarjoilu ei siihen aikaan järjestynyt yhtä vaivattomasti kuin nykyään, vaan ruokaa piti ”kerjätä” sidosryhmiltä. Kännö itsekin toi juhliin ruokia omakustanteella aika paljon. Ruokaa oli runsaasti ja se oli maukasta mutta yksinkertaista. Vieraat olivat etupäässä miehiä, mutta naiset tekivät keittiötyöt.[806]

Sorainen ei ottanut osaa kuusenriisujaisiin, sillä hän ei pitänyt tavasta, jolla talon naiset laitettiin huolehtimaan kaikista järjestelyistä ja passaamaan miehiä. Eräänkin naisen kynsi mustui ja irtosi, kun hänen piti korkokengillään juosta edestakaisin vieraita palvelemassa:[807]

- Virastomme oli sisäministeriöstä aika irrallaan, eikä muuta väkeä tavattu paitsi retkillä, joita silloin tällöin järjestettiin. Sieniretkellä opin tuntemaan Etelä-Suomen sieniä ja Kemiön kartanomatkalla virkamiesliittolaisia. Hiihtoretket puusuksiaikaan rikospoliisien kanssa Maunulan majan maisemiin oli hauska. Sismön pikkujouluja pidettiin joko Poliisien majalla Lauttasaaressa tai hienosti Smolnassa sekä joskus Königstedtin kartanossa, joka antoi kauniit puitteet kesäjuhlille. Kännön aikaan ruvettiin viettämään kuusenriisujaisia, joista tuli ihan legenda. Oman väen lisäksi vieraita tuli tutuista sidosryhmistä ja vieläkin olen kuullut niitä muisteltavan – kuinka hauskaa oli Fredan sokkeloisissa tiloissa, Pikku-Roballa ja Kirkkokadullakin![808]

Sidosryhmillä oli tapana juhlapäivinä lahjoittaa viini- ja konjakkipulloja Ulkomaalaistoimiston, samoin kuin muidenkin virastojen johtajille. Ritarikadun aikaan Risto Veijalainen keräili pullot työhuoneensa kaappiin ja kutsui kerran henkilökunnan paikalle nauttimaan kertyneitä juomia. Tarkoitus oli pitää vähän hauskaa, mutta siitä ei tullutkaan mitään, sillä pullot olivat kadonneet. Myöhemmin kävi ilmi, että eräs ministeriön työntekijä oli varastanut ne kaikki.

Puinen asiakaspalvelutiski toimi juhlissa tarjoilupöytänä. Eräissä kuusenriisujaisissa tarttui kynttilästä tuli palvelutiskille levitettyyn pöytäliinaan, joka roihahti palamaan. Toinen Töttermanin siskoksista huomasi liekit ja yhdessä paikalle osuneen työtoverinsa kanssa sai uhkaavan palon sammumaan. Tiskin alla säilytettiin viisumia hakevien ihmisten passeja ja niiden tuhoutuminen olisi ollut kauhea tapaturma!

Toimistosihteerit Fahler ja Svensson puolestaan laittoivat kerran pullon kaappiin, jossa passeja säilytettiin. He joutuivat selvittämään tapahtunutta pitkään, kun pullo oli kaatunut ja moni passi kastunut litimäräksi.

Hämminkiä aiheutti myös se, kun asiakaspalvelutila piti kahdeksalta aamulla avata ja edellisen yön kuusenriisujaiset olivat tuskin loppuneet. Paikat olivat sekaisin ja eräskin asiakas liukastui lattialle jääneeseen nakkiin. Salovaara muisti kerran luutunneensa odotustilan lattialta punaviiniä juuri ennen asioivien ihmis-

804 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
805 Berg.
806 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
807 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
808 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009.

ten saapumista. Ritarikadulla kuusenriisujaisperinne loppui Kännön lähtemisen myötä.[809]

Pajusenkin mieleen tulevat Kännön aikana järjestetyt kuusenriisujaisjuhlat, joihin kutsuttiin poliiseja ja muita yhteistyökumppaneita.[810]

Ratakadulta muutettaessa erilaisia juhlia alkoi tulla lisää ja niillä oli usein jokin teema, kuten naamiaiset. Ulkomaalaistoimistoon perustettiin myös virkistystoimikunta, jolle annettiin määräraha juhlien ja erilaisten virkistyspäivien järjestämiseen. Kun ei tarvinnut enää turvautua juhlia järjestettäessä almuihin tai johtajan anteliaisuuteen, voitiin ruokien raaka-aineita ostaa tukusta ja juomat Virosta. Virkistystoimikunnan jäsenet leipoivat ja valmistivat ruoat edelleen itse. Kaikki tämä tehtiin vapaa-ajalla. Johtaja Esko Repo kertoo:

- Aikanaan Suomessa alkoi yläosaton tarjoilija -buumi. Viraston pikkujouluihin saatiin sama idea. Virastossa oli miehiä vähänlaisesti ja nämä iloitsivat jo ennakkoon. Rekrytoimme kuitenkin miehiä tarjoilijoiksi naisenemmistön iloksi. Rohkeita löytyi vain kaksi: minä ja Lauri Hollmén. Meillä oli punaiset rusetit ja kalvosimet – ja yläosa tietenkin paljaana. Rintakarvat pörhistellen ja hauiksia esitellen kannoimme sitten tarjottimella pikkushotteja juhlaväelle. Suosio oli suunnaton. Meidät lähes "jyrättiin" väenpaljoudessa.[811]

Haapaniemenkadulla Marianne Laine päätti järjestää henkilökunnalle taukojumppaa. Hän asettui osallistujien eteen ja näytti liikkeissä mallia. Jotkut talon miehet myhäilivät huvittuneina, mutta Heinonen ja Berg olivat sitä mieltä, että työpaikkaliikunta oli loistava ajatus.[812]

- Kirkkokadulla meille järjestettiin selkäjumppaa ynnä muuta voimistelua, mutta se oli hyvin pienimuotoista verrattuna myöhempiin Tykyihin ja jumppiin, joita piti oikea liikunnanohjaaja Panimokadulla. Tosin Haapaniemenkadulla Marianne Laine kuntoutti työtovereitaan. Kasetti päälle ja hän itse asettui eteemme näyttäen, kuinka tehdään, ja me peilinä matkimme häntä. Yksikään mieshenkilö ei suostunut liittymään joukkoon. Panimokadulla meni aina vain paremmaksi, sillä kellarissa oli kuntosali saunoineen ja kerran viikossa oli mahdollisuus lähteä jo kolmelta juoksemaan Vanhankaupunginlahden ympäri tai kävellen kiertämään Mustikkamaa. Uimahalli- ja punttisalilipukkeita oli käytössä. Nykyään muistelen haikeudella, miten helposti työaikana pääsi terveyshoitoon eläkeläisten terveyskeskussysteemiin verrattuna.[813]

809 Anneli Salovaara, Raili Sorainen ja Marita Tötterman 29.6.2009.
810 Riitta Pajunen 9.7.2009.
811 Esko Repo 17.3.2010.
812 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
813 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009.

Laine rupesi myös oma-aloitteisesti pitämään henkilökunnalle venäjäntunteja, joista tuli suosittuja. Kielikurssin lopuksi luokka meni venäläiseen ravintolaan tarkoituksenaan, että jokainen tilaa annoksensa venäjäksi. Siinä kyllä taisi käydä niin, että kun yksi oli tilauksensa tehnyt, niin muutkin tilasivat samaa sorttia välttyäkseen epäonnistumiselta. Kaikki tämä vapaaehtoistoiminta osoitti sitä yhteishenkeä, joka työpaikalla vallitsi.[814] Ritva-Liisa Berg muistelee:

- Haapaniemenkadulla kuusenriisujaiset vaihtuivat pikkujouluihin, mutta oli siellä juhlia eri aikoina eri teemoilla, jatkuen tähän nykyiseen paikkaan, jossa Oktoberfestit ajavat samaa asiaa sidosryhmineen, miksei kesäjuhlatkin. Ennen vanhaan ei ollut budjettia, vaan tarjoiltavat saatiin lahjoituksina kun osattiin kauniisti pyytää. Nykyisin on viinaksia vähennetty, mikä on hyvä juttu. Joskus sivistyttiin ulkomaillakin. Kerran oli laivakokous Vikingillä mennen tullen ja maissa Tukholmassa käytiin Picasso-näyttelyssä.[815]

Maaliskuussa 2010 sisäministeriön salibandyjoukkue "SMbandy" sai kunnian viedä kolmannen pokaalin palkintokaappiinsa Kirkkokadulla. Lähes kolmannes joukkueen jäsenistä oli Maahanmuuttovirastosta. Viraston urheilijat ovat ottaneet osaa SM:n joukkueisiin myös suunnistuksessa, lentopallossa ja jalkapallossa.[816]

Työviihtyvyyttä tukeva urheilutoiminta on muistanut työn luonteeseen kuuluvan kansainvälisyyden. Suomi osallistui eurooppalaisten maahanmuuttovirastojen jalkapalloturnaukseen ensi kertaa Belgiassa toukokuussa 2000 ja onnistui vuotta myöhemmin voittamaan sekajoukkueilla pelatun virkistyssarjan Norrköpingissä kukistamalla muun muassa Englannin maalein 2–0 ja Saksan kahdesti, alkulohkossa 1–0 sekä loppuottelussa 2–1. Joukkueita oli 12 maasta, joista monet perinteisinä jalkapallomaina ottivat turnauksen hyvinkin tosissaan. Suomen joukkue peluutti finaalissakin kahta naisvahvistustaan, toisin kuin Saksa.[817]

TAHTI MUUTTUU

Riitta Pajusen mielestä henki ja yhteenkuuluvuuden tunne olivat aivan mielettömän hyvät ja Ulkomaalaistoimisto oli kiva työpaikka. Työnteko Ulkomaalaistoimistossa ei ollut yhtä kiireistä kuin 1990-luvun alkupuoliskolla saati nykyään:

- Henkilöt eivät vaihtuneet juuri ollenkaan. Ainoastaan jos joku jäi eläkkeelle, tilalle palkattiin tietysti joku uusi. Vanhat konkarit siis tunsivat toisensa hirvittä-

814 Ritva-Liisa Berg ja Leena Heinonen 17.6.2009.
815 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009.
816 Peter Sandelin 11.6.2010.
817 Arno Tanner: EuroMini-jalkapalloturnaus Oostendessa Belgiassa 10.–13.5.2000 (Uviisi 2/16.6.2000); Petri Jääskeläinen: Euro Viking Tournament 16.–18.05.2001 – Ulkomaalaisviraston tie Euroopan jalkapallomestaruuteen (2001); Ulkomaalaisviraston vuosikertomus 2001.

vän hyvin. Se oli sellaista tasaista puurtamista, mutta vuosien myötä tahti muuttui yhä kiireisemmäksi. Osaltaan tähän vaikutti myös tietokoneiden käyttöönotto, mikä muutti työn luonnetta. Tempo tuli nopeammaksi, kun kaikkea ei tarvinnut enää tehdä käsin.[818]

- Työyhteisö tuntui 1980-luvun puolivälissä tiiviiltä ja läheiseltä. Ministerikin ehti kiertää kättelemässä kaikki Ulkomaalaistoimiston työntekijät. Vaikka Vuoriokin on helposti lähestyttävä johtaja, eri kerrokset ja aikapula aiheuttavat etäisyyttä. Ennen ei ollut stressiä, kiireitä ja suorituspaineita, ruokatuntikin kesti koko tunnin. Kokouksia oli muutama kolmessa vuodessa. Koulutusta saatiin kerran Valtion koulutuskeskuksessa, se oli koko kevään kestänyt viikoittainen englanninkurssi, joka huipentui viikon pituiseen intensiiviseen leiriin. Nykyisin tuntuu välillä, ettei kaikilta kokouksilta ja koulutukselta kerkiä töitä tekemään. Veijalaisella tietenkin oli omia palaverejaan.[819] Anitta Melander kertoo:

- Työ muuttui yhä kiireisemmäksi projektien takia, yksiköt paiskivat ylitöitä niin turvapaikka- kuin kansalaisuushakemustenkin kanssa. Ylitöiden teko alkoi jo Kirkkokadulta, jatkuen aina vaan. Entisaikaan se tosin oli enempi yhdessä puurtamista ja huumorin siivittämää. Panimokadun 6-kerroksinen talo eriytti ihmiset toisistaan, yksiköt eri kerroksiin ja työntekijät omiin huoneisiinsa. Hiljaisuus vallitsi. Sodexhon ruokalassakin ihmiset söivät omissa klikeissään, eikä heidän juttuihinsa sopinut puuttua. Toki tuttuja tervehdittiin mennen tullen.[820] Ritva-Liisa Berg muistelee:

- Siltasaarenkadun ajoille oli leimallista kiire, jota en aivan samalla tavalla kokenut aikaisemmin. Hetkittäistä kiirettä oli jo Ritarikadulla, jossa teimme kausiluontoisesti ylitöitä. Vasta Hakaniemeen muutettua ylitöistä kuitenkin tuli arkipäivää. Silloin tällöin tuli istuttua töissä illalla aivan yksinkin. Olen vasta jälkeenpäin tullut ajatelleeksi, että sitä ei kuitenkaan silloin osannut lainkaan pelätä. Meillä ei edes ollut samanlaisia tehokkaita hälytysjärjestelmiä kuin nykyisin.

Kerstin Borg-Luumi kertoo:

- Kerran Siltasaarenkadulla kävikin erikoinen tapaus kun olin jäänyt yksin ylitöihin. Minulla on aina ollut, ja on edelleen, tapana pitää toimiston ovea kiinni kun teen töitä. Istuin hiljaisessa rakennuksessa työhöni syventyneenä, kun yllättäen olin kuulevinani askeleita käytävältä. Nousin ylös ja avasin oven, mutta en nähnyt ketään. Heitin asian mielestäni kuvitteluna ja palasin töihini.

- Seuraavana aamuna vahtimestarit kyselivät henkilökunnalta, että ”ketkä ovat olleet töissä eilisiltana?” Ilmoitin olleeni paikalla ja vahtimestarit kysyivät, olinko kenties nähnyt tai kuullut jotakin epäilyttävää. Kerroin kuulleeni joitakin ääniä käytävältä, mutta jatkaneeni töitä normaaliin tapaan. Vahtimestarit kertoivat, että rakennuksen päädyssä olevan hissin kautta oli kulkenut varkaita läpi toimistotilamme. Vieressämme oli pankki, mikä oli ehkä syynä siihen, että varkaat valitsivat rakennuksemme kulkureitikseen. En tiedä tänäkään päivänä, olivatko varkaat saaneet jotakin mukaansa – pankista tai meiltä. Olen vain iloinen siitä, etten yllättänyt heitä kesken ryöstöretkensä! Ovemme olivat sellaiset, että varkaat eivät olleet nähneet toimistohuoneestani kajastavaa valoa, eivätkä siten tienneet, että olin talossa.

- Minulla on ollut ilo saada töissäni hyviä ystäviä, jotka ovat auttaneet ja tukeneet minua hyvinkin raskaiden aikojen yli. Työpaikkamme ”me-henki” näkyi aivan arkisissa askareissa, kuten bussilakkojen aikaan, jolloin järjestimme kimppakyytejä töihin kauempana asuville. Työpäivien jälkeen saatoimme joskus porukalla pistäytyä yhdelle oluelle. Kohdalleni on myös osunut erinomaisia esimiehiä.

- Olen viihtynyt työssäni aina, oli työnkuva sitten mikä vaan, ja uskon tämän olevan suurelta osin juuri hyvien työkaverien ansiota. Kahdenkymmenenkahdeksan työvuoden jälkeen voin rehellisesti sanoa yhä pitäväni työstä jota teen.[821] Marianne Pousi muistelee:

- Ennen olen kääntänyt ohessa vaikka mitä kieliä, mutta nyt kun käsiteltäviä kieliä on noin sata, niin sitä ei ehdi keskittyä kuin lähinnä näihin päätöksiin ja joihinkin tiedotteisiin. Aluksi työ oli siinä mielessä mielenkiintoisempaa, että koska olin ministeriön kanssa yhteinen kääntäjä (ja ainoa myös), niin tein töitä myös poliisiosastolle. Työ oli haastavaa, mutta monipuolista. Työhön kuului ohjeita ja määräyksiä ja pysyi hyvin ”ajan hermoilla”. Poliisiosaston hommia tehtiin aina viraston perustamiseen asti vuonna 1995.

- Myös kansalaisuuspäätökset piti ennen esitellä presidentille vesileimapaperilla ja kansanedustajilta saattoi tulla kirjallisia kysymyksiä eri asioista, joihin vastaus annettiin usein jopa vain pari tuntia ennen deadlinea. Jos ne piti kääntää, niin kiire saattoi tulla![822]

- Lopulta kaikki Ulkomaalaistoimiston virkamiehet olivat raskaan työpaineen alla ja pitkäksi venähtäneet työpäivät olivat ennemmin sääntö kuin poikkeus. Kellokorttien plussatunnit pyyhkiytyivät nollille kun tietty määrä ylitöitä ylittyi ja tämä tapahtui Kelonevalle monta kertaa. Massiivinen työtaakka johtui ennen kaikkea siitä, että henkilökunnan määrä ei ollut pysynyt kasvaneiden työhaasteiden tahdissa.[823]

818 Riitta Pajunen 9.7.2009.
819 Anitta Melander 4.12.2009.
820 Ritva-Liisa Berg 14.6.2009.
821 Kerstin Borg-Luumi 12.6.2009.
822 Marianne Pousi 9.6.2009.
823 Jouko Keloneva 24.6.2009.

- Mielenkiintoinenkin työ alkoi muuttua rasittavaksi kun maahanmuuton lisääntyminen ja lainsäädännön tiuhat uudistukset alkoivat nakertaa henkilökunnan kokemuksen ja asialleen omistautumisen merkitystä. Yhä enemmän alettiin vilkuilla kelloa ja mitata työn arvoa laadun ohella määrällä. Vaikka henkilöstöä palkattiin lisää, se tapahtui viiveellä tai sitä tarvittiin pian vielä enemmän. Samalla valtionhallinnossa yleensäkin pyrittiin säästöihin ja työn tehostamiseen. Yleinen yhteiskunnallinen kehitys ja työelämän muuttuminen heijastuvat ulkomaalaishallinnon virkamiesten kaihoisissa muistelmissa, mutta työssä viihtymistä ja sitä tukevien juhlien järjestelyitä onnistuttiin myös organisoimaan ja kehittämään ikään kuin ammattimaisempaan suuntaan. Hallinnon paisuminen kehitti vahtimestarien työstä virastopalvelun, jonka monipuolisiin tehtäviin lykättiin yhä enemmän vastuuta paitsi viraston turvallisuudesta myös sen henkilökunnan viihtymisestä. Ylivirastomestari Heikki Sipponen kertoo:

- Virastopalvelut on tehnyt ja tekee edelleenkin kaiken sen työn, mitä muut virastossa eivät tee. Tai ainakin hakee ratkaisuja, miten ja kenelle työ kuuluu. Meille kuuluvat toimitilojen ja turvallisuuden lisäksi myös hankintapalvelut ja kahvituspalvelut. Lisäksi asioimme päivittäin myös esimerkiksi ulkoministeriössä ja jakelukeskuksessa. Oma virka-auto virastolla on ollut vuodesta 1990 lähtien, lähinnä ylijohtajan kuljetuksiin ja rutiiniajoihin. Me pidämme pyörät pyörimässä.

- Sinä aikana, kun minä olen tässä ollut, virastopalvelujen työnkuva on muuttunut aivan hirveästi. Veijalaisen aikana olin yksi ainut virastomestari ja voin sanoa, että hommaa oli aivan riittävästi, kun yksin pyöritti tuollaista 40 hengen viraston virastopalveluita. Väkimäärähän alkoi sitten nousta 1990-luvun alussa. Vastuuta on tullut koko ajan lisää. Virastopalveluihin luotetaan ja olen sitä mieltä, että me olemme hyvin pitkälle pystyneet luomaan myös tämän talon henkeä. Pyrimme auttamaan henkilöstöä kaikissa asioissa, mihin vain kykenemme. Hehän ovat meille ”sisäisiä asiakkaita”, jos käytetään tällaista hienoa termiä. Meidän palvelut tunnetaan siitä, että silloin kun jotain luvataan, niin se sitten myös tapahtuu.

- Aina välillä ihmettelen, että miksi minulle on siunaantunut niin hyvät tyypit tiimiini. Se on kuulemma hyvä esimiehen merkki, että valitsee itseään viksumpia alaisikseen. Lähiesimies Kaarina Koskinen on myös mainittava, yhteistyötä tehty jo monta vuotta ja hänellä on aina kiireiltään aikaa kuunnella minun asiani, joista nyt tietty 99 % on työasioita. Ja homma etenee kuin mummo lumessa.

- Esimerkiksi ulkoministeriö on kaikista jäykin organisaatio ja sen jälkeen tulevat muut ministeriöt. Mutta meillähän on hyvä, että kuka tahansa voi kävellä ylijohtajan luokse juttelemaan, jos jokin asia sapettaa. Jäykissä yhteisöissä, poliisi, ministeriöt jne. tällainen ei tulisi kuuloonkaan. Konflikteja tietysti sattuu aina joskus, mutta muuten meillä on hyvin avoin työyhteisö ja asiat niin hyvin, että ei aina edes itse tajua sitä. Asioista valittavien tulisi vilkaista peiliin. En väitä, että meillä kaikki asiat olisi aivan tip top, jokaisessa firmassa, valtiolla tai yksityisellä, on tietty aina omat kommervenkkinsä ja juttunsa. Aina tulisi muistaa, että me pelaamme palloa samaan maaliin, ei saa liikaa tuijottaa omaan napaan, yksikköön, vaan miettiä meidän yhteistä toimintaa.

- Hallintoa ”kehutaan” aina liian isoksi ja aikaansaamattomaksi, jos ja kun ei tiedetä, mitä hallinto tekee. Kuka hoitaa nimityskirjat ja palkanmaksun? Hallinto! Kuka on hommannut virastoon ergonomiset kalusteet, kahvinkeittimet, vedenkeittimet, leivänpaahtimet, raitisvesiautomaatit, liikuntasetelit, hierontamahdollisuuden, kirkasvalolamput, alennuksen ruokailusta jne. jne. HALLINTO!

- Virkistysduuma eli VD on vanha perinne, jota on pidetty pystyssä jo useampia vuosikymmeniä. Homma on kulkenut eri nimillä eri aikakausina, nykyään Jeltsinin perintönä ollaan Virkistysduuma. Alusta saakka VD on ollut vireä porukka, joka on järjestänyt juhlia: pikkujoulut, terassikauden avajaiset ja Oktoberfestit. Tämän syksyn oktoberit olivat järjestyksessään jo 19. eli perinteeksi ovat menneet nämäkin bileet. Ensi vuonna on luvassa oktoberit järjestysnumerolla 20 ja sinne on johtajien puheiden mukaan satsattava. Samoin terassikauden avajaiset järjestetään yhdessä VRK:n kanssa keväällä 2010.

- VD:n toiminta on nyt ehkä hiukan hiipunut takavuosista, koska jengillä on nykyään niin paljon duunia omissa tehtävissään, eikä aika tahdo riittää yhtään mihinkään muuhun. Lisäksi VD järjestää vuosittain pikkuisia mukavia hetkiä, mansikoita ja jäätelöä, Runebergin torttua, laskiaispullia ja vappustarttia, joissa on mukava hetkeksi irrottautua työn rutiinista. Näistä järjestelyistä on aina tullut kovasti mukavaa palautetta. Ja saa tulla vastakin.[824]

Tähän haastatteluun on pakko lisätä, että virastopalvelujen tärkeyden tunnustaa varmasti jokainen uusi työntekijä, joka tuskailee temppuilevien koneiden, vieraiden käytävien, tuntemattomien käytäntöjen ja muiden omituisuuksien kanssa. Myöhemmin virastopalvelujen ”itsestään selvä” läsnäolo unohtuu helposti, kunnes aamulla kotiin unohtuneet avaimet, huolimattomasti tehtyjen merkintöjen sekoittama kellokortti, kiireisimmällä hetkellä tukkiutuva kopiokone, kesähelteillä kuivuva juomavesiautomaatti tai kaamosaikaan katkeavat kattovalaisimien vetonarut kohottavat paniikin pintaan. Mutta kun virastomestareiden nopeaan apuun on voinut luottaa, siitäkään ei muista kiittää tarpeeksi. Virastopalvelut ovat yksinäisen virkamiehen luotettava aseenkantaja kamppailussa vihamielistä tekniikkaa vastaan ja ehtymättömällä myötätunnolla sekä huumorintajunnalla höystetyt piristyspillerit arjen harmaudessa. Virastosta löytyy myös enkeli, joka aina taikoo käyttämättömiä lomapäiviä kun niille on tarvetta. Samoin sietää

824 Heikki Sipponen 8.9.2009.

mainita siivoojat, joiden näkymätön työ on kuitenkin viihtyisän työympäristön edellytys. Näille hiljaisille sankareille kuuluu lausua suuri kiitos.

ONKO TYÖLLÄ ARVOA JA TULEVAISUUTTA?

Siirtolaisasiain neuvottelukunta aloitti 1970-luvulla maastamuuttajien, lähinnä ruotsinsuomalaisten edunvalvonnasta, mutta otti myöhemmin kantaa myös maahanmuuttokysymyksissä. Muutto Suomesta Ruotsiin saavutti huippunsa 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa, mikä vuonna 1969 johti historialliseen Suomen väkiluvun laskuun. Tästä seurasi muutaman vuoden kuluttua muuttoliikettä takaisin Suomeen kotimaan taloustilanteen paranemisen myötä.

Suomen talous koheni 1970-luvun alussa niin paljon, että alettiin vuorostaan huolestua työvoimapulasta. Suomi suuntasi ruotsinsuomalaisille kampanjan paluumuuton puolesta ja suomalaisen elämäntavan ylivertaisuudesta ruotsalaiseen nähden. Tämä herätti jossakin määrin närää ruotsalaisten, mutta myös ruotsinsuomalaisten keskuudessa.[825]

Historian on sanottu opettavan, etteivät ihmiset ota siitä opikseen. Ehkä kuitenkin tiettyä malttia on jäänyt niiden mieliin, jotka vielä muistavat 40 vuoden takaisia yhteiskunnallisia ennustuksia. Vaikka onkin totta, että Suomen väkiluvun kasvu hidastuu ja maahanmuuttoa tarvitaan, paniikkiin ei ole syytä ja hyvä hallinnointi on aiemminkin osoittautunut viisaammaksi kuin kiireinen hutilointi. Matti Bäckman muistelee:

- Hiukan kummastelin tässä joku aika sitten sitä keskustelua työvoimapulasta, joka on nyt vaimentunut. Tietenkin jotkut asiat vihjaavat siihen, että sellainen työvoimapula saattaa tullakin, mutta mielestäni näissäkin asioissa tulisi välttää liian nopeita muutoksia puolelta toiselle.

Tottakai ulkomaalaisasiat ja niiden merkitys kasvaa. Yleisellä tasolla kansainvälistyminen tulee lisääntymään. Sitten on paljon sellaisia alueellisia ongelmia, jotka pitäisi pystyä ratkaisemaan asianomaisilla alueilla, eikä niin että ihmiset siirtyvät paikasta toiseen. Mutta se olisi tehty, jos se olisi helppoa. Laiva kääntyy hitaasti ja se pätee mielestäni hyvin, kun mietitään ulkomaalaispolitiikkaa tai -strategiaa. Ettei mennä tempoillen puolelta toiselle, vaan yritettäisiin nähdä tilannetta hallitusti.[826]

Ulkomaalaistoimiston ansioksi muihin Pohjoismaihin nähden Keloneva mainitsee johdonmukaiset linjaukset. Suomesta puuttui esimerkiksi Ruotsissa vallalla ollut poliittinen tempoilevuus, joka johti hallintokäytäntöjen jatkuvaan muutteluun.[827]

Entisellä ulkomaalaispoliisilla ja -valtuutetulla on erilaiset käsitykset ulkomaalaishallinnon henkilöstömäärän riittävyydestä. Harri Palmun mukaan:

- Ulkomaalaisten määrän tasainen ja 1990-luvun alusta lukien voimakaskin kasvu on johtanut siihen, että tekijöiden määrä on aina laahannut perässä tarpeeseen verrattuna. Ainakin meillä poliisissa on ollut koko ajan resurssipulaa. Mutta tämäkin on sellainen asia, ettei siitä kannata ruikuttaa joka paikassa, vaan on vain tehtävä lujasti töitä. Itsekin tein 1970- ja 1980-luvuilla jatkuvasti parhaimmillaan 10–12 tunnin päiviä, enkä siitä mitään ylityökorvauksia ottanut. Kun asiat piti saada loppuun jonain tiettynä päivänä, niin tehtiin sitten pidempää päivää.[828]

Antti Seppälä puolestaan näkee asian seuraavasti:

- Luulen, että 300 ihmistä pitäisi riittää. Täälläkin osa on puolijouten, luulisin. Poliisin puolta en tiedä. Helsingin poliisilaitoksella kai on melkoinen tungos. Ja sitten on poliisilaitoksia, joissa ei ole tungosta. Yleensä tietenkin, jos hallinto hoidetaan fiksusti, ihmiset pystyvät tekemään enemmän – jos aletaan tutkia lillukan varsia, silloin ei pystytä. Se on tietenkin hallintotaidosta kiinni. Minä ainakin, koska olin vanha hallintokettu, löysin aina resursseja. Aina joku konsti löytyi. Rahaa löytyi ja henkilöstöäkin. En huomannut, että siinä olisi ollut mitään ongelmia. Nythän kaikki organisaatiot paisuvat, mikä minusta ei ole välttämätöntä, mutta sehän nyt on luonnonlaki.[829]

Totta on, että työssä viihtyvä henkilöstö pystyy usein tehostamaan työtahtiaan ja toteuttamaan suuria projekteja hyvässä hengessä. Toisaalta virkamiesten henkinen ja fyysinen venyminen riippuu valtavasti työn mielekkyydestä ja arvostuksesta, yhteishengestä sekä muusta inhimillisestä motivaatiosta. Moni sinänsä pieni asia – poreilevasta juomavesiautomaatista työtovereiden tiernapoikaesitykseen – auttaa ponnistamaan voimavarat äärimmilleen, mutta moni äkkiväärä ”säästötoimenpide” lamaannuttaa ja kohtuuton julkinen arvostelu tai korkeimpien virkamiesten ja poliitikkojen ristiriitainen käyttäytyminen kyseenalaistaa sen velvollisuudentunnon ja ammattiylpeyden, jolla virkamiehet käyvät pitempään kuin pelkällä palkalla ja piiskalla.

Tähänkin asti on pärjätty, mutta ulkomaalaisten määrän kasvun lisäksi resursseja koettelevat alati muuttuva lainsäädäntö ja pyrkimys parempaan palveluun. Hankalissa tilanteissa on ollut hyödyksi virkamiesten kokemus ja kohtuullinen kansallinen yksituumaisuus ulkomaalaispolitiikan suurista linjoista, ulkopoliitti-

825 Tapani Tuomiharju 17.6.2009.
826 Matti Bäckman 9.10.2009.
827 Jouko Keloneva 24.6.2009.
828 Harri Palmu 22.9.2009.
829 Antti Seppälä 23.9.2009.

sen toimintaympäristön turvallisuustarpeista sekä perinteisen laillisuusperiaatteen noudattamisesta. Vaikka hallitukset ovat vaihtuneet ja poliitikot useimmiten välttelevät epäsuosittua ulkomaalaispoliittista keskustelua, vaikka media arvostelee ja hallinnon hajanaisuus pitkittää päätösten täytäntöönpanoa, eivätkä resurssit milloinkaan näytä yltävän uusien tehtävien ja vaatimusten tasolle, Suomessa on sittenkin luotu – niin oudolta kuin se joskus saattaakin kuulostaa – puoluerajat ylittävä ja etupiirien erityisintressit syrjäyttävä oikeuden- ja tarkoituksenmukaisten käytäntöjen pitkä perinne. Parhaimmillaan hyvä hallinto on tuottanut pitkällä aikavälillä tyytyväisiä asiakkaita ja työstään ylpeitä virkamiehiä, jotka ovat voineet palvella samanaikaisesti Isänmaata ja inhimillisyyttä. Ritva-Liisa Bergin sanoin:

- Virastosta on löytynyt monenlaista työtehtävää ja jopa elämänkumppanikin pitkäksi toviksi. On ollut sellaista kuin elämässä yleensä: iloa, harmeja, suruakin, mutta huumoria ja me-henkeä, ennen kaikkea ystäviä loppuelämäksi. Susto, suk ja uvi – jotain vahvaa, kun kerran viihdyin siellä parissanne lähes 15 555 virkapäivää![830]

830 Berg.

LÄHTEET

Tämä kirja ei ole tieteellinen tutkimus, mutta ollakseen avoin lähdekritiikille ja hyödyllinen alan tutkijoille lähteet on pyritty merkitsemään alaviitteisiin riittävällä tarkkuudella. Maahanmuuttokirjasto mielellään auttaa lähteiden jäljittämisessä ja muutenkin alan opiskelijoiden tiedontarpeissa. Lähdeluettelosta on jätetty pois verkkosivut ja TV-ohjelmat, jotka eivät säily yhtä ajattomasti tutkijoiden tarkistettavina kuin kirjalliset lähteet. Samoin on jätetty pois alaviitteisiin "vertaa" (vrt.) -merkinnän saaneet kirjat, jos niihin on viitattu pelkästään lisätietojen hakemista varten. Haastattelut ja niihin rinnastettavat keskustelut tai (sähköinenkin) kirjeenvaihto on kuitenkin merkitty lähdeluetteloon siitä riippumatta, onko ne nauhoitettu tai muuten tallennettu.

PAINETTU KIRJALLISUUS

AALLAS, ESA: Somalishokki (Suomen pakolaisavun julkaisusarja 2, Jyväskylä 1991)

ABU-HANNA, UMAYYA: Sinut (Juva 2009)

AIDA: MATKA Suomesta Afrikaan (Helsinki 1888)

AIROLA, MARJA & Tarsalainen, Anne: Suomalaisia – Maahanmuuttajatarinoita (Helsinki 2008)

ALASPÄÄ, SAMULI: Ryssä rokassa (Vaasa 2004)

BAZANOV, PETR Nikolajevitsh: Kenraalimajuri Severin Tsezarevitsh Dobrovolski (Sotavangit ja internoidut, toim. Lars Westerlund, Helsinki 2008, s. 556-567)

BJÖRKELUND, BORIS: Stalinille menetetyt vuoteni – Elämäni vaiheet 1945–1955 (Porvoo 1966)

BÄCKMAN, JOHAN: Itämafia – Uhkakuvapolitiikka, rikosilmiöt ja kulttuuriset merkitykset (Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 25, Helsinki 2006)

ENCKELL, CARL: Poliittiset muistelmani 2 (suom. Heikki Impola, Porvoo 1956)

FLINK, TOIVO: Kotiin karkotettavaksi – Inkeriläisen siirtoväen palautukset Suomesta Neuvostoliittoon 1944–1955 (Historiallisia Tutkimuksia 251, Arkistolaitoksen toimituksia 10, Saarijärvi 2010)

FLINK, TOIVO: Pois Inkeristä, ohi Inkerin (Helsinki 1995)

GOLA, LALITA > ks. Martikainen & Gola

HEIKKILÄ, ELLI: Monikulttuuriset avioliitot tilastoissa ja arjen elämässä (Olemme muuttaneet – Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin (toim. Anne Alitolppa-Niitamo & Ismo Söderling & Stina Fågel, Vammala 2005, s. 24-36)

HEISKANEN, RAIMO: Saadun tiedon mukaan… - Päämajan johtama tiedustelu 1939–1945 (Keuruu 1989)

HIILAMO, HEIKKI: Kuoleman listat – Suomalaisten salainen apu Chilen vainotuille (Keuruu 2010)

HYVÖNEN, HELI: Lähellä mutta niin kaukana – Tutkimus naisten muuttoliikkeestä Suomen ja uudelleen itsenäistyneen Viron välillä (Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 51, Helsinki 2009)

IIVARI, JUHANI: Tuomittu maahanmuuttaja (Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia 154, Vaajakoski 2006)

ISLAM SUOMESSA – Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa (toim. Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho ja Marko Juntunen, Tietolipas 223, Porvoo 2008)

JAAKKOLA, MAGDALENA: Maahanmuutto ja etniset asenteet – Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin 1987–1999 (Työpoliittinen tutkimus 213, Helsinki 1999)

JALONEN, JUSSI: Valkea kotka, avoin lintuhäkki – Ruukin leirin internoidut puolalaiset sotilaat 1940–1941 (Sotavangit ja internoidut, toim. Lars Westerlund, Helsinki 2008, s. 398-414)

JENSEN-ERIKSEN, NIKLAS: Saksan ja Unkarin kansalaisten sekä heidän suomalaisten puolisoidensa internointi 1944–1947 (Helsinki 2009)

JOKINEN, CHRISTIAN: Terrorismin torjunnan alkutaipaleelta (Ratakatu 12 – Suojelupoliisi 1949–2009, toim. Matti Simola, Hämeenlinna 2009, s. 121-127)

JUNTUNEN, MARKO: Eurooppalaisen islamin järjestäytyminen ja auktoriteettien hajaantuminen (toim. Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho ja Marko Juntunen, Tietolipas 223, Porvoo 2008, s. 37-61)

KANGASNIEMI, EEVA: Rakkaudella yli rajojen? – Lumeavioliitot (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 6, Helsinki 2003)

KAUKIAINEN, LEENA: Avoin ja suljettu raja – Suomen ja Norjan suhteet 1918–1920 (Historiallisia Tutkimuksia 197, Helsinki 1997)

KAUNIIT JA rohkeat filippiinat – Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla (toim. Maarit Huhtaniemi, Helsinki 1996)

KEKKONEN, URHO > ks. Urho…

KESKINEN, KIMMO: Helsingin poliisilaitoksen historia 1826–2001 (Helsinki 2004)

KIVINEN, BIRGITTA: Pakolaisia ja vakoilijoita – Neuvostoliitosta Suomeen tulleet luvattomat rajanylittäjät vuosina 1949–1959 (Helsingin yliopiston poliittisen historian pro gradu -tutkielma, Suojelupoliisin tutkimusraportti 2/2006)

KOIVISTO, MAUNO: Historian tekijät (Kaksi kautta 2, Juva 1995)

KORHONEN, KEIJO: Mitalin toinen puoli – Johdatusta ulkopolitiikan epätodellisuuteen (Keuruu 1989)

KOTO-MAANA SUOMI – Kertomuksia maahanmuutosta 1991–2001 (toim. Outi Lepola, Helsinki 2002)

KREITOR, NIKOLAJ-KLAUS von: Kansankodin kuokkavieras – Omaelämäkerrallinen ruotsalaisen yhteiskunnan korporativismin kritiikki (suom. Jukka-Pekka Takala, Jyväskylä 1980)

KUOSMA, TAPIO: Uusi kansalaisuuslaki (Helsinki 2003)

KUOSMA, TAPIO: Uusi ulkomaalaislaki (Helsinki 2004)

KYNTÄJÄ, EVE > ks. Reuter & Kyntäjä

KÄNNÖ, EILA: Naisena miesten maailmassa (toim. Leena Laulajainen, Keuruu 1990)

LAINE, PÄIVI > ks. Uusikylä & Laine & Valovirta

LEITZINGER, ANTERO: Kurdistan (Ulkomaalaisviraston julkaisuja 1, Helsinki 1999)

LEITZINGER, ANTERO: Marginaalimuslimit – Suomen muslimien kirjo 1970-luvun alkuun mennessä (Islam Suomessa – Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa; toim. Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho ja Marko Juntunen, Tietolipas 223, Porvoo 2008, s. 85-110)

LEITZINGER, ANTERO: Suomen tataarit – Vuosina 1868–1944 muodostuneen. muslimiyhteisön menestystarina (Tampere 2006)

LEITZINGER, ANTERO: Ulkomaalaiset Suomessa 1812–1972 (Tampere 2008)

LEITZINGER, ANTERO: Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972 (Tampere 2008)

LEPOLA, OUTI: Monimuotoinen työyhteisö – Engel edelläkävijänä (Koto-maana Suomi – Kertomuksia maahanmuutosta 1991–2001, Helsinki 2002, s. 62-66)

LEPOLA, OUTI: Puolison kotimaahan muuttajat (Koto-maana Suomi – Kertomuksia maahanmuutosta 1991–2001, Helsinki 2002, s. 190-196)

LEPOLA, OUTI: Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi – Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 787, Helsinki 2000)

LEUSKO, HILJA > ks. Tupin & Leusko

MARKKANEN, AIRI: Romanit tiellä – Helsingin kovilla kaduilla "Firlandassa" (Sukutieto 3–4 /2009, s. 20-26)

MARTIKAINEN, TUOMAS: Muslimit suomalaisessa yhteiskunnassa (Islam Suomessa – Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa; toim. Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho ja Marko Juntunen, Tietolipas 223, Porvoo 2008, s. 62-84)

MARTIKAINEN, TUOMAS & Gola, Lalita: Women from the Indian Subcontinent in Finland – Patterns of Integration, Family Life, Employment and Transnationalism among Marriage Migrants (Population Research Institute Working Papers E 27, Vammala 2007)
MUTANEN, PEKKA: Vaiennetut sotilaat (Helsinki 1999)
NIEMINEN, EEVA-MARIA: Ulkomaalaisten tekemät rikokset ja rikkomukset Suomessa 1992 & 1993 (Helsinki 1994)
NUORVALA, KAARLO: Krestyn miehet – Kuvaus yhdenvertaisuuslain aiheuttamasta oikeustaistelusta (Helsinki 1939)
OINONEN, LIISA: Vietnamilaisia, suomalaisia vai suomenvietnamilaisia? – Pääkaupunkiseudun vietnamilaisten etnisyys ja identiteetti 1990-luvulla (Väestöliiton Väestöntutkimuslaitoksen Katsauksia E 6, Helsinki 1999)
PAALANEN, PIRJO: Sijoittuminen työelämään (Kauniit ja rohkeat filippiinat – Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla (toim. Maarit Huhtaniemi, Helsinki 1996, s. 88-93)
PAASIKIVEN MUISTELMIA sortovuosilta 2 (Porvoo 1957)
PALMU, HARRI: Ulkomaalaisasioiden kehityksen silmässä 35 vuotta – Komisario Palmun muistelmat 1-2 (Helsingin poliisipäällystökerho ry:n tiedotuslehti 4/2006 s. 15-30 ja 1/2007 s. 13-27)
PARTANEN, JUHO: "Leinon vankien" tapaus ja vangeille maksetut korvaukset (Sotatapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin; toim. Lars Westerlund, Helsinki 2010, s. 339-361)
PARVILAHTI, UNTO: Berijan tarhat – havaintoja ja muistikuvia Neuvostoliitosta vuosilta 1945–1954 (Keuruu 2004)
PEKKARINEN, JUSSI & Pohjonen, Juha: Ei armoa Suomen selkänahasta – Ihmisluovutukset Neuvostoliittoon 1944–1981 (Keuruu 2005)
PENTIKÄINEN, MARJA: Loputtomalla matkalla – Kertomuksia pakolaisuudesta (Helsinki 2005)
POHJONEN, JUSSI > ks. Pekkarinen & Pohjonen
PORVALI, SEPPO: Kari – tasavallan hovinarri (Jyväskylä 1999)
PULLAT, RAIMO: Suomi ja Puola – Suhteita yli Itämeren 1917–1941 (Helsinki 1997)
RATAKATU 12 – Suojelupoliisi 1949–2009 (toim. Matti Simola, Hämeenlinna 2009)
RENTOLA, KIMMO: Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991 (Ratakatu 12 – Suojelupoliisi 1949–2009, toim. Matti Simola, Hämeenlinna 2009, s. 9-192)
REUTER, ANNI & Kyntäjä, Eve: Kansainvälinen avioliitto ja stigma (Ylirajainen kulttuuri – Etnisyys Suomessa 2000-luvulla, toim. Tuomas Martikainen, Tietolipas 212, Helsinki 2006, s. 104-125)
RISLAKKI, JUKKA: Erittäin salainen – vakoilu Suomessa (Helsinki 1985)
ROIKO-JOKELA, HEIKKI: Oikeutta moraalin kustannuksella? – Neuvostoliiton kansalaisten luovutukset Suomesta 1944–1945 (Studia Historica Jyväskyläensia 58, Lievestuore 1999)
SAARELAINEN, MATTI: Perusteltu pelko – Tutkimus turvapaikanhakijan ja valtion kohtaamisesta suomalaisessa turvapaikkaprosessissa (Poliisin oppikirjasarja 6, Helsinki 1996)
SAURE, HEIKKI: Wilson Kirwa – Juoksijasoturin elämä (Keuruu 2009)
SEPPÄLÄ, ANTTI: Muukalainen ja virkavalta – Ulkomaalaishallinto Suomessa vuosina 1973–2003 (Helsinki 2004)
SILVENNOINEN, OULA: Salaiset aseveljet – Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944 (Keuruu 2008)
SIVIILITOIMITUSKUNTA - Sisäasiainministeriö 1869–1969 (Helsinki 1969)
SOTATAPAHTUMIA, INTERNOINTEJA ja siirto sodanjälkeisiin oloihin (toim. Lars Westerlund, Helsinki 2010)
SOTAVANGIT JA internoidut (toim. Lars Westerlund, Helsinki 2008)
STEFANOVIC, VEDRAN & Summa, Tarja: Jugoslaviasta Suomeen – Entisen Jugoslavian alueen pakolaiset Suomessa (Helsinki 1995)
SUMMA, TARJA > ks. Stefanovic & Summa
SUOMALAINEN, KARI: Viha etsii kohdetta (toim. Maarit Huovinen, Porvoo 1995)
SUOMI JA ihmisten liikkuvuus muuttuvassa Euroopassa (Siirtolaisuusasiain neuvottelukunnan mietintö 14, Komiteanmietintö 46, Helsinki 1990)
SÄÄVÄLÄ, MINNA: Islam Kosovosta Suomeen muuttaneiden naisten elämässä (toim. Tuomas Martikainen, Tuula Sakaranaho ja Marko Juntunen, Tietolipas 223, Porvoo 2008, s. 111-131)
TARKIAINEN, KARI: Finnarnas historia I Sverige 2 – Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809–1944 (Jyväskylä 1993)
THURESON, BIRGER: Viktor Klimenko – en fri kosack (Avesta 1986)
TIILIKAINEN, HEIKKI: Kylmän sodan kujanjuoksu (Jyväskylä 2003)
TUPIN, TOIVO & Leusko, Hilja: Inkeriläisten järjestötoimintaa – kulttuuria, kielikursseja ja neuvontaa (Koto-maana Suomi – Kertomuksia maahanmuutosta 1991–2001, toim. Outi Lepola, Helsinki 2002, s. 103-106)
TUULI, ERKKI: Inkeriläisten vaellus – Inkeriläisen väestön siirto 1941–1945 (Juva 1988)
TYÖTÄ SYDÄMELLÄ – Olavi Koivukangas, Siirtolaisuusinstituutin johtaja 1974–2009 (toim. Krister Björklund, Sastamala 2009)
ULKOMAALAISKESKUKSEN JA -viraston sekä Maahanmuuttoviraston toimintakertomukset 1991–1998 ja vuosikertomukset 1999–2009
ULKOMAALAISTEN TEKEMÄT väkivaltarikokset Suomessa 1998 (Poliisiosaston julkaisu 13, Helsinki 1999)
ULKOMAALAISVALTUUTETUN TOIMINTAKERTOMUKSET 1993–2001
URHO KEKKOSEN päiväkirjat 3 (toim. Juhani Suomi, Keuruu 2003)
UUSIKYLÄ, PETRI & Laine, Päivi & Valovirta, Ville: Uudistuva ulkomaalaisvirasto (Ulkomaalaisviraston julkaisuja 3, Helsinki 2001)
VALOVIRTA, VILLE > ks. Uusikylä & Laine & Valovirta
VARTTI, RIITTA: Sir Vili -ilmiö (Kauniit ja rohkeat filippiinat – Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla, toim. Maarit Huhtaniemi, Helsinki 1996, s. 106-110)
VENNAMO, VEIKKO: Kulissien takaa – Elettyä Mannerheimin, Paasikiven, Kekkosen ja Koiviston aikaa (Jyväskylä 1987)
VIETNAMIN JA Kamputsean pakolaisten asema ja ongelmat Suomessa (Suomen virallisen tilaston sosiaalisia erikoistutkimuksia 32/109, Helsinki 1986)
VIRTANEN, MERVI: Miksi kotouttamislaki? – Lain synty ja seuraukset (Koto-maana Suomi – Kertomuksia maahanmuutosta 1991–2001, toim. Outi Lepola, Helsinki 2002, s. 18-24)
VIRTANEN, TIMO: Somalipakolaiset Suomessa – Tutkimus somalipakolaisten tulosta ja vastaanotosta Suomeen (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/1993)
VÄHEMMISTÖVALTUUTETUN VUOSIKERTOMUS 2008 [vrt. 2002?-2007 ja 2009 sekä ihmiskaupparaportti!]
VÄNTTINEN, PÄIVI: Vaimoja ja siirtolaisuusketjuja (Kauniit ja rohkeat filippiinat – Filippiiniläisnaiset meillä ja muualla (toim. Maarit Huhtaniemi, Helsinki 1996, s. 84-87)
WESTERLUND, LARS: Internment and deportation in WWI and WWII – A comparative study with a special survey of the situation in Finland (Sotavangit ja internoidut, toim. Lars Westerlund, Helsinki 2008, s. 352-397)
WESTERLUND, LARS: Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus Suomessa (Historiallisia Tutkimuksia 250, Helsinki 2009)

LEHDET

Aamulehti (AL), Alueuutiset, Dagens Nyheter, Die Presse, Die Welt, Expressen, Helsingin Sanomat (HS), Hufvudstadsbladet (HB), Hymy, Iltalehti (IL), Ilta-Sanomat (IS), Kansan Uutiset (KU), Kotiliesi, Nykypäivä, Rakennuslehti, Savo, Seura, Suomen Sosialidemokraatti / (1988–2001) Demari (SD), Tiedonantaja, Uusi Suomi (US) – viikko- ja kuukausilehtineen

ARKISTOT

Maahanmuuttoviraston arkisto, Kansallisarkisto, Ulkoasiainministeriön arkisto

KUVALÄHTEET

BERG, IPPA; sivu 75
HEINONEN, LEENA; sivu 23
INKINEN, JUHA-PEKKA; sivu 166
KOIVUNEVA, LAURI; sivut 33 ja 34
KOVERO, AARNE, perikunta; sivu 22
MARTIN, PEKKA; sivu 108
MAAHANMUUTTOVIRASTON JA UVILAISTEN MAAHANMUUTTOVIRASTOLÄISTEN ARKISTOT; sivut 21, 32, 74, 97, 98, 100, 119, 120, 122, 165-168
MUHAMMED, HUSEIN; sivu 109
NISSINEN, LAURA; sivut 99 ja 110
SANDELIN, PETER; sivu 109
SANTAHARJU, RIKU; sivu 76
SORAINEN, RAILI; sivut 24, 31 ja 73
TASKINEN, HEIKKI; sivu 76
TÖRMÄNEN, MIKKO; sivu 107
SKYTTÄ, KAI; sivu 107
VANAMO-ALHO, ANNIKKI; sivu 98

PAINAMATTOMAT KIRJOITUKSET

BERG, RITVA-LIISA: Työhistoriamuisteloa SUSTOssa, SUKissa ja UVIssa vuosina 1963–2006 (tiivistelmä julkaistu SUVIssa 20.6.2006 Katri Karstusen toimittamana nimellä ”Ajan rattaat pyörivät – yhden ”vanhan” tytön työhistoriaa sustossa, sukissa ja uvissa”)

ENTCHEV, ILKKA: Pakistanilaisten tulo Suomeen 1971 – uuden ajan alku? (Oulun yliopiston yleisen historian proseminaariesitelmä 1997)

HIEVANEN, JUSSI: Eräitä näkökohtia ulkomaalaisen oikeudesta omistaa kiinteätä omaisuutta Suomessa (Tampereen yliopiston yksityisoikeuden sivuainelaudaturtutkielma 1973)

JÄÄSKELÄINEN, PETRI: Euro Viking Tournament 16.–18.05.2001 – Ulkomaalaisviraston tie Euroopan jalkapallomestaruuteen (2001)

KAUPPALA, PEKKA: Heimosoturien ja virolaisvapaaehtoisten luovutukset Neuvostoliittoon (esitelmä 15.3.2005)

KORHONEN, NINA: Maahanmuuttokirjaston hallinnollinen historia (2007)

LUKKARI, HANNA: Tiukan julkisivun lempeämpi puoli (SUVI 11.5.2009)

MELANDER, ANITTA: Muisteluita Ulkomaalaistoimiston ajoilta (4.12.2009)

PARVIAINEN, MARJATTA: Jussi Ilvesmäki in memoriam (SUVI 2.4.2009)

RINNE, HEIKKI: Vierastyövoimakysymys – ”Työvoimapula” Suomessa vuonna 1974 (Tampereen yliopiston valtio-opin kansainvälisen linjan sivuainelaudaturtutkielma 1979)

TANNER, ARNO: EuroMini-jalkapalloturnaus Oostendessa Belgiassa 10.–13.5.2000 (Uviisi 2/16.6.2000)

WULFF, HENRIK: Kosmopoliittinen kanssakäyminen ja sen kontrolli – tutkielma maahan saapuvista ja maassa oleskelevista ulkomaalaisista ja heidän valvonnastaan Suomessa (Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielma 1973)

HAASTATTELUT

Nykyisten (X = muiden viranomaisten kuin) Maahanmuuttoviraston ja sen edeltäjien palveluksessa olleiden virkamiesten haastattelut (haastattelijan nimimerkki):

BERG, RITVA-LIISA	AL 4.1.2008 ja 14.6.2009, OV 17.6.2009, AL 8.6.2010
BORG-LUUMI, KERSTIN	OV 12.6.2009
BROTHERUS, TAPANI X	PA 21.8.2009, AL 22.6.2010
BÄCKMAN, MATTI	HL 9.10.2009, AL 28.6.2010
CAMIQUE, TEIJA	OV 10.6.2009
HEINONEN, LEENA	OV 17.6.2009
HÄYHTIÖ, JAAKKO	OV 15.6.2009
KELONEVA, JOUKO	OV 24.6.2009
KOIVUNEVA, LAURI	OV 11.6.2009, AL 28.12.2009
KORKALA, KAIJA	OV 16.6.2009
MELANDER, ANITTA	AL 4.12.2009
MILD, ARJA	OV 11.6.2009
PAJUNEN, RIITTA	PA 9.7..2009
PALMU, HARRI X	PA 22.9.2009, AL 20.-22.6.2010
POUSI, MARIANNE	OV 9.6.2009
RANTA, SIRPA	AL 11.3.2010
REPO, ESKO	AL 17.3. ja 28.6.2010
SALOVAARA, ANNELI	OV 29.6.2009
SANDELIN, PETER	AL 11. ja 30.6.2010
SANTAHARJU, RIKU	AL 11. ja 30.6.2010
SEPPÄLÄ, ANTTI X	PA 23.9.2009
SILJAMÄKI, HANNU	OV 12.6.2009, AL 27.12.2009, 1. ja 10.7.2010, 16.8.2010
SIPPONEN, HEIKKI	PA 8.9.2009
SORAINEN, RAILI	OV 29.6.2009, AL 4.12.2009
SUOMINEN, TIINA	OV 25.6.2009, AL 16.7.2010
TASKINEN, HEIKKI	OV 16.6.2009
TENHUNEN, MIELIKKI	AL 10.9.2009
TUOMIHARJU, TAPANI X	OV 17.6.2009, AL 30.6. ja 3.7.2010
TÖTTERMAN, MARITA	OV 29.6.2009, AL 26.11.2009 ja 9.8.2010

LIITTEET

Aakkosellinen maahanmuuttoaiheinen sanasto löytyy Maahanmuuttoviraston verkkosivuilta (http://www.Maahanmuuttovirasto.fi/netcomm/content.asp?path=2761) ja muun muassa EU-lyhenteitä on selostettu tämän kirjan asianomaisissa kohdissa. Tässä liitteessä on tarkoitus avata muita kirjassa tai lähteissä esiintyviä lyhenteitä. Säädösluetteloon puolestaan on koottu kaikki 1.7.1968 voimassa olleet ja sen jälkeen 30.6.2010 mennessä säädetyt ulkomaalaissäädökset (vrt. Finlex: http://www.finlex.fi). Luettelo valtioista, joiden kanssa Suomella on ollut viisumivapaussopimus tai joiden kansalaisia on oleskellut Suomessa, auttaa hahmottamaan maailman laajenemisen ulkomaalaishallinnon näkökulmasta.

LYHENTEET

A-KORTISTO: Avainkortisto, ”aakkosellinen kortisto ulkomaalaistoimiston 'asiakkaista', joita koskevia diaariin merkittyjä hakemuksia ja muita asiakirjoja on käsitelty tai on käsiteltävänä.”
A-KORTTI: avainkortti, ”rekisterikortti, jolle merkitään sukunimi, etunimet, synt. aika ja kansalaisuus sekä asiakirjan säilytyspaikka.”
COI: Country of Origin Information, suom. lähtömaatieto
EK: Etsivä keskuspoliisi, Suomen turvallisuuspoliisi 1919–1937
EMV: Euroopan muuttoliikeverkosto, engl. EMN (vrt. http://www.emn.fi)
FLEXO: ”syntymäajan (päivä, kuukausi ja vuosi) mukainen, pyöritettävään telineeseen sijoitettu hakemisto ulkomaalaisista, joiden Pohjolaan saapuminen on kielletty ilman erityistä lupaa.”
GESTAPO: Geheime Staatspolizei (Salainen valtionpoliisi), Saksan turvallisuuspoliisi 1934–1945
HEHAO: Helsingin hallinto-oikeus
IDP: Internally Displaced Person, suom. evakko (kotimaiseen siirtoväkeen kuuluva, evakuoitu)
IOM: International Organization for Migration (Kansainvälinen siirtolaisuusjärjestö, vrt. http://www.iom.fi/)
KAINUU: Kuhmon toimipiste
KANY: kansalaisuusyksikkö
KGB: Комитет государственной безопасности (Valtion turvallisuuskomitea), Neuvostoliiton turvallisuuspoliisi 1954–1991
KHO: Korkein hallinto-oikeus
KP: kiintiöpakolais-, kiintiöpakolainen
KVO: kansalaisuutta vailla oleva (valtioton, ”maaton”)
LEGIS: Ulkomaalais/Maahanmuuttoviraston oikeustapaustietokanta
MAMU: maahanmuuttoyksikkö
MANU: maahanmuuttoviranomaisten yhteinen sähköinen toimintakäsikirja
MIGRI: Maahanmuuttoviraston epävirallinen lyhenne (vrt. http://www.Maahanmuuttovirasto.fi)
MINTTU: Ulkomaalaiskeskuksen tietojärjestelmä
OIMA: oikeus- ja maatietopalvelu
OL: oleskelulupa
OM: Oikeusministeriö
PATU: pakolais- ja turvapaikkayksikkö (myös Patu tai patu)
SAIMAA: Lappeenrannan toimipiste
SISMÖ: vrt. SM
SM: Sisäasiainministeriö, Suomen sisäministeriö
STM: Sosiaali- ja terveysministeriö
SUK: Sisäasiainministeriön ulkomaalaiskeskus
SUOPO: myöh. Supo
SUPO: Suojelupoliisi, Suomen turvallisuuspoliisi 1949– (aik. Suopo, vrt. Ruotsin Säpo)
SUSTO: Sisäasiainministeriön ulkomaalaistoimisto (myös SUSTO, mutta vrt. Supo yms.)
SUVI: Ulkomaalais/Maahanmuuttoviraston sisäinen tietoverkko
SÄPO: Säkerhetspoliset, Ruotsin turvallisuuspoliisi
TELLUS: Ulkomaalais/Maahanmuuttoviraston maatietokanta
TIHA: tietohallintoyksikkö (myös Tiha tai tiha)
TL: työlupa
TM: Työvoimaministeriö (1970–1989), Työministeriö (1989–)
TP: turvapaikka
TUPA: turvapaikka- ja pakolaisyksikkö
UM: Ulkoasiainministeriö, Suomen ulkoministeriö
UNHCR: United Nations High Commissioner for Refugees (Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisasiain päävaltuutettu), YK:n pakolaisjärjestö
UVI: Ulkomaalaisvirasto (vrt. http://www.uvi.fi)
VALPO: Valtiollinen poliisi, Suomen turvallisuuspoliisi 1938–1948
VN: Valtioneuvosto, Suomen hallitus
WANG: Ulkomaalaiskeskuksen/viraston tietojärjestelmä
YK: Yhdistyneet kansakunnat

SÄÄDÖKSET

Säädösten määrän lisäksi niiden pituus paljastaa jotain lainsäädännön, hallinnon ja politiikan kehityksestä. Suomessa vuosina 1919–1958 säädettyjen ulkomaalaisasetusten ja vuosina 1984–2004 säädettyjen ulkomaalaislakien pykälien määrä on kehittynyt seuraavasti:

1919	29
1923	32
1926	37
1930	40
1933	50
1938	50
1942	47
1958	53
1983	41
1991	75
2004	215

Vuosina 1862 ja 1888 annettiin passiasetuksia, jotka sisälsivät määräyksiä myös Suomen kansalaisten ulkomaille matkustamisesta. Niihin riitti 27 ja 18 pykälää. Vuodesta 1984 ulkomaalaislakia täydensivät -asetukset, joiden pykälien määrä kasvoi 27:stä 35:een.

Kansalaisuuslakien pykälien määrä on vastaavasti kehittynyt seuraavasti:

1920	8
1941	18
1968	15
2003	62

Vuonna 1928 annettiin laki Suomen kansalaisuuden menettämisestä, jonka pykälät pitäisi lisätä vuoden 1920 vain kansalaistamisesta säätäneeseen lakiin; vuonna 1941 annettiin myös erillinen lyhyt laki ja vuodesta 1930 säädettiin asetuksin yksityiskohdista.

ULKOMAALAISLAIT JA -ASETUKSET

Seuraavista ulkomaalaishallinnosta säätävistä laista ja asetuksista on jätetty pois kansainvälisten yleissopimusten voimaansaattamiset, viisumi- ja takaisinottosäädökset sekä lähes vuosittain säädetyt erilliset SM:n päätökset ja asetukset maksullisista suoritteista (kursiivilla on merkitty asetukset ulkomaalaislain muuttamisesta annetun lain voimaantulosta, lihavoinnilla kumoavat säädökset tai määräpäivät):

säädöksen nimi	n:o	päiväys	voimaantulo	muutokset
Ulkomaalaisasetus	187	25.4.1958	1.5.1958	327/73, – 400/83
Ulkomaalaislaki	400	26.4.1983	1.3.1984	252/84, 951/84, 593/87, 408/90 – 378/91
Ulkomaalaisasetus	252	16.3.1984	1.4.1984	142/88, 1338/88 – 449/91
Ulkomaalaislaki	378	22.2.1991	1.3.1991	639/93, 640/93, 1393/93, 154/95, 511/96, 606/97, 1183/97, 1184/97, 1269/97, 112/98, 593/98, 537/99, 623/99, 1148/99, 114/00, 648/00, 757/00, 179/01, 258/01, 661/01, 763/01, 117/02, 130/02, 492/02, 592/02, 218/03 – 301/04
Ulkomaalaisasetus	449	1.3.1991	4.3.1991	876/92, – 142/94
Ulkomaalaisasetus	142	18.2.1994	1.3.1994	222/95, 1/96, 607/97, 538/98, 115/00, 131/02
Ulkomaalaislaki	301	30.4.2004	1.5.2004	653/04, 581/05, 34/06, 49/06, 380/06, 420/06, 619/06, 673/06, 849/06, 1158/06, 283/07, 358/07, 360/07, 486/07, 619/07, 670/07, 973/07, 1279/07, 125/08, 516/08, 323/09, 432/09, 458/09, 1426/09, 432/10, 549/10

MUITA ULKOMAALAISLAIN NOJALLA ANNETTUJA SÄÄDÖKSIÄ

Laki ulkomaalaisvaltuutetusta	446	1.3.1991	4.3.1991	840/98, 623/99 – 660/01
Asetus ulkomaalaisvaltuutetusta	447	1.3.1991	4.3.1991	830/97, 616/99, 225/00 – 687/01
Asetus turvapaikkalautakunnasta	448	1.3.1991	4.3.1991	802/1994, – ?
Asetus eräiden ulkomaalaislain mukaisten tehtävien hoitamisesta Ahvenanmaan maakunnassa	1175	6.9.1991	16.9.1991	
Laki ulkomaalaisvirastosta*	156	3.2.1995	1.3.1995	975/07, 1344/09
Asetus ulkomaalaisvirastosta*	157	3.2.1995	1.3.1995	1271/97, 159/00, 193/02, 1104/07
Laki ulkomaalaisrekisteristä	1270	19.12.1997	1.12.1998	183/02, 763/03, 305/04, 419/06, 620/06, 674/06, 1159/06, 618/07, 977/07, 459/09, 1419/09, 70/2010, 400/10
Laki vähemmistövaltuutetusta [ja syrjintälautakunnasta]**	660	13.7.2001	1.9.2001	22/04, 979/07, 679/08, 1109/08
VN:n asetus vähemmistövaltuutetusta	687	26.7.2001	1.9.2001	1397/07, 602/08, 1110/08
Laki säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä	116	15.2.2002	1.3.2002	533/03, 850/06, 976/07, 1346/09
TM:n asetus säilöön otetulle ulkomaalaiselle annettavasta käyttörahasta sekä rajoitus- ja tarkastustoimenpiteiden kirjaamisesta	157	26.2.2002	1.3.2002	
VN:n asetus eräiden entisen Neuvostoliiton alueelta peräisin olevien henkilöiden kielitutkinnon perusteista ja järjestämisestä	179	17.3.2005	1.4.2005	1394/07
TM:n asetus ulkomaalaislain nojalla säädettyihin tehtäviin toimivaltaisista työvoimatoimistoista	421	2.6.2006	5.6.2006	– 544/10
TM:n asetus ulkomaalaisten työntekijäin työsuhde- ja oleskelulupa-asioiden neuvottelukunnasta	156	8.2.2007	15.2.2007	
TM:n asetus ulkomaalaislain nojalla säädettyihin tehtäviin toimivaltaisista työ- ja elinkeinotoimistoista	544	10.6.2010	22.6.2010	

*) Ulkomaalaisviraston nimi muutettiin Maahanmuuttovirastoksi asetuksella 1104/07, jolla samalla muutettiin myös sitä koskevien säädösten nimikkeet.

**) Lain nimike muutettiin lailla 22/04. Vähemmistövaltuutettu ja syrjintälautakunta vastaavat myös muihin kuin ulkomaalaisiin kohdistuvista ongelmista.

Ulkomaalaisasetukseen ja -lakeihin perustuivat myös 30.4.2006 saakka voimassa olleet päätökset ja asetukset passintarkastus- ja rajanylityspaikoista 288/58, 219/61, 32/67, 541/72, 383/75, 187/83, 354/84, 159/88, 889/91 ja 461/92 muutoksineen.

MUUTA PAKOLAIS- JA TURVAPAIKKALAINSÄÄDÄNTÖÄ

Asetus pakolaisasiain neuvottelukunnasta	136	13.2.1981	1.3.1981	91/90, – 1391/91
Asetus pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunnasta	1391	5.12.1991	11.12.1991	– 96/05
VN:n asetus etnisten suhteiden neuvottelukunnasta	96	10.2.2005	1.3.2005	1395/07, – 352/08
VN:n asetus etnisten suhteiden neuvottelukunnasta	352	22.5.2008	1.6.2008	1785/09

SIIRTOLAISUUSASIOIHIN LUETTIIN MYÖS MAASTAMUUTTO JA ”ETNISIIN SUHTEISIIN” SUOMEN KANSALAISIA KOSKEVIA VÄHEMMISTÖASIOITA.

STM:n päätös pakolaisille maksettavista avustuksista ja korvauksista		3.3.1982		– 202/87
VN:n päätös pakolaisten toimeentulon turvaamisesta	202	19.2.1987	1.3.1987	– 537/88
VN:n päätös pakolaisten toimeentulon turvaamisesta	537	16.6.1988	22.6.1988	1095/88, 1229/90, 747/91, – 1607/92
VN:n päätös pakolaisten vastaanoton järjestämisestä ja korvaamisesta	600	22.6.1988	29.6.1988	304/89, 1228/90, 1379/91, – 1607/92
VN:n päätös eräiden Suomeen muuttavien henkilöiden toimeentulotuen sekä heille annetun sosiaali- ja terveydenhuollon erityiskustannusten korvaamisesta	1054	5.12.1990	11.12.1990	366/92, 1340/94, 685/96, 810/97, – 512/99
VN:n päätös pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta	1607	23.12.1992	1.1.1993	786/93, 1662/93, 140/97, 809/97, – 512/99
VN:n päätös pakolaisista ja eräistä muista maahanmuuttajista sekä turvapaikanhakijoiden vastaanoton järjestämisestä aiheutuvien kustannusten korvaamisesta	512	21.4.1999	1.5.1999	1108/99, 940/01, 196/02, 664/04, 373/05, 1458/06, 1393/07, 1783/09
Laki maahanmuuttajan erityistuesta	1192	20.12.2002	1.10.2003	1320/03, 362/04, 1025/04, 942/05, 1311/06, 575/07, 1158/07, 1159/07, 1226/09
VN:n asetus maahanmuuttajan erityistuesta	194	5.3.2003	1.10.2003	

Asetus pakolaisten väliaikaisen sijoittamisen järjestämisestä	21	11.11.1991	1.2.1991	- 1608/91
Laki turvapaikan hakijoiden vastaanottoasemista ja -keskuksista	1465	13.12.1991	31.12.1991	684/96, – 493/99
Asetus turvapaikan hakijoiden vastaanottoasemista ja -keskuksista	1608	13.12.1991	31.12.1991	139/97
Laki eräiden Jugoslavian kansalaisten tekemien turvapaikkahakemusten poikkeuskäsittelystä	14	8.1.1993	20.1.1993	menetti merkityksensä kun määräaikaan mennessä jätetyt hakemukset oli käsitelty
Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta	493	9.4.1999	1.5.1999	118/02, 1292/02, 649/04, 362/05, 1215/05, 1269/06, 972/07, 1345/09, 1420/09, 315/10, 637/10
Asetus maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta	511	22.4.1999	1.5.1999	1469/01, 156/02, 372/05, 280/06, 1392/07, 1784/09
TM:n asetus maahanmuuttoasiain toimikunnasta	315	27.4.2006	1.5.2006	1353/09
TM.n asetus ihmiskaupan uhrien auttamisessa toimivaltaisesta vastaanottokeskuksesta	1256	18.12.2007	1.1.2008	
TM:n asetus vastaanottokeskusten ryhmäkotien henkilöstöstä ja turvapaikanhakijoiden ja tilapäistä suojelua saavien toimeentulotuen jakamisesta rahamääräiseen osaan ja hyödykkeinä annettavaan osaan	158	26.2.2002	1.3.2002	– 389/05
TM:n asetus turvapaikanhakijoiden ja tilapäistä suojelua saavien ryhmäkodista, toimeentulotuen jakamisesta rahamääräisestä ja hyödykkeinä annettavaan osaan sekä majoituksesta perittävistä maksuista	389	6.6.2005	10.6.2005	– 65/10
SM:n asetus turvapaikanhakijoiden toimeentulotuen perusosan jakamisesta hyödykkeisiin ja rahana annettavaan osaan sekä vastaanoton majoituksesta ja palveluista perittävistä maksuista	65	26.1.2010	1.2.2010	

Laki ulkomaalaisen Suomessa olevasta, hoidotta jääneestä omaisuudesta	224	5.9.1924		122/38, – 764/92
Laki ulkomaalaisten sekä eräiden yhteisöjen oikeudesta omistaa ja hallita kiinteätä omaisuutta ja osakkeita	219	28.7.1939	1.8.1939	77/40, 880/42, 130/61, 471/63, 373/66, 544/72, 323/73, 400/74, 559/76, 686/78, 737/78, 408/82, 794/82, 350/87, 659/87, 505/89, 633/89, 1283/90, 810/91, 835/91, 1551/91, – 1612/92
Laki ulkomaalaisen oikeudesta ryhtyä yhtiömieheksi kauppayhtiöön ja henkilökohtaisesti vastuunalaiseksi yhtiömieheksi kommandiittiyhtiöön	220	28.7.1939	1.8.1939	– 322/73
Laki osakkeita koskevista välisuhteista	224	28.7.1939	1.8.1939	– 1612/92
Laki ulkomaalaisten sekä eräiden yhteisöjen oikeudesta ryhtyä yhtiömieheksi kauppayhtiöön ja kommandiittiyhtiöön	322	18.4.1973	1.7.1973	409/82, – 1612/92
Laki ulkomaalaisen oikeudesta omistaa suomalaisen luottolaitoksen osakkeita ja harjoittaa pankkitoimintaa Suomessa	684	31.8.1978	1.1.1979	288/85, 1282/90, 836/91, 1546/91, 381/92, 1629/92
VN:n päätös ulkomaalaisen kelpoisuudesta valtion virkaan	602	27.3.1991	1.5.1991	
Laki ulkomaalaisten yritysostojen seurannasta	1612	30.12.1992	1.1.1993	1614/93, asetuksilla 1586/93 ja 1343/95
Laki ulkomailla asuvien ja ulkomaisten yhteisöjen kiinteistönhankintojen valvonnasta	1613	30.12.1992	1.1.1993	asetuksella 1586/93
Asetus ulkomaalaisten yritysostoja ja kiinteistönhankintoja koskevan lainsäädännön eräiden säännösten voimaantulosta	1586	30.12.1993	1.1.1994	
Asetus ulkomaalaisten yritysostojen seurannasta annetun lain 12 §:n mukaisesta seurannan lakkauttamisesta eräiden valtioiden osalta	1343	24.11.1995	1.1.1996	

LAINSÄÄDÄNTÖÄ SUOMEN ARMEIJAN ULKOMAALAISISTA VAPAAEHTOISISTA

Asetus ulkomaalaisten rintamasotilastunnuksesta	418	8.5.1992	1.7.1992	
Laki ulkomaalaisten vapaaehtoisten rintamasotilaiden kuntoutuksesta ja rintamarahasta	1027	13.11.1992	1.3.1995	– 31.12.1996
STM:n päätös/VN:n asetus eräille ulkomaalaisille vapaaehtoisille rintamasotilaille maksettavasta rintama-avustuksesta	520	6.4.1995	12.4.1995	520/95, 1724/95, 1365/96, 87/98, 42/99, 59/00, 44/01, 38/02, 25/03, 97/04, 88/05, 1042/05, 116/07, 1403/07, 825/08, 1268/09
Laki eräissä Suomen sotiin liittyvissä tehtävissä palvelleiden kuntoutuksesta	1039	28.11.1997	1.1.1998	1025/99, 984/04

LUOVUTUSLAINSÄÄDÄNTÖÄ

Laki rikoksentekijän luovuttamisesta	43	11.2.1922		179/32, 216/55, 271/60, – 456/70
Laki rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta	456	7.7.1970	1.1.1971	114/79, 465/87, 819/90, 607/93, 182/99, 283/01, 296/02, 298/02, 1287/03, 1384/07, 13/08

PERHELAINSÄÄDÄNTÖÄ

Asetus Suomen kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunnasta	155	8.2.1985	1.5.1985	335/91, 184/93, – 509/97
Asetus Suomen kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunnasta	509	30.5.1997	1.7.1997	

KANSALAISUUSLAIT JA -ASETUKSET

Kansalaisuuslaki	401	28.6.1968	1.7.1968	584/84, 155/95, 481/98, – 359/03
Kansalaisuusasetus	402	28.6.1968	1.7.1968	– 699/85
Kansalaisuusasetus	699	9.8.1985	1.9.1985	223/95, 1373/96, 482/98, – 799/04
Kansalaisuuslaki	359	16.5.2003	1.6.2003	596/05, 620/07, 974/07, 327/09
VN:n asetus kansalaisuudesta	799	19.8.2004	1.9.2004	1105/07

VALTIOT

Itsenäiset ja (*kursiivilla*) epäitsenäiset tai entiset valtiot, joiden kansalaiset (muutkin kuin mahdollisesti virka- tai diplomaattipassin haltijat) ovat voineet saapua Suomeen ilman viisumia (muulloinkin kuin kesällä 1952, jolloin koko maailma oli vapautettu viisumipakosta), tai joiden kansalaisia on Suomessa oleskellut:

Kansalaisuus[1]	Itsenäisyys[2]	Emämaa[3]	Tunnustus[4]	Viisumivapaus[5]	Muutto[6]	Hmp[7]	Kans.[8]	Suomessa[9]

1 Valtion nimet lyhyissä muodoissaan, joista myös poistettu turhat kuvailevat etuliitteet kuten Iso-(Britannia) ja määräiset artikkelit kuten El (Salvador), The (Gambia) ja Die (Schweiz), mutta lisätty tarvittaessa (kahden Kongon tapauksessa) ilmansuunta. Jaetut valtiot on yhdistetty ja merkitty (2):lla, mutta Kongo ei ole varsinaisesti jaettu valtio (ellei lueta vuoden 1885 kansainvälisestä konferenssista, joka jakoi alueen kolmen siirtomaavallan kesken), vaan kaksi valtiota on nimetty niiden välissä virtaavan joen mukaan ja virallisesti erotettu toisistaan hallitusmuodoilla. Nykyisin myös Sambia ja Zimbabwe (siirtomaa-ajan Pohjois- ja Etelä-Rhodesia) sekä Pakistan ja Bangladesh (entiset Länsi- ja Itä-Pakistan) ovat tunnustaneet toisensa erillisiksi valtioiksi.

2 Milloin valtio voidaan katsoa muodostuneeksi joko eroamalla laajemmasta emämaasta tai usean maan yhdistyessä. Itsenäistymispäivämäärät ovat yllättävän usein kiistanalaisia, eivätkä aina virallisesti vietettyjä kansallispäiviä. Itsenäisiksi on tässä luettu myös useimmat kahden valtion muodostamien liittojen ”nuoremmat” osapuolet (Norja, Unkari ja Islanti, mutta ei Slovakia osana Tshekkoslovakiaa tai Itä-Pakistan).

3 Mistä emämaasta (ennen mahdollista kansainvälistä huoltohallintoa) valtio on tosiasiallisesti irtautunut; joissakin tapauksissa muodollinen emämaa on ollut muinaisempi siirtomaavalta tai Kansainliitto, joilla ei kuitenkaan ollut enimmän aikaa todellista valtaa ja jota ei siksi ole otettu huomioon; lisäksi huomiotta on jätetty eräät siirtomaavallan loppumisen ja itsenäisyyden väliin jääneet valtioliitot (Keski-Amerikan, Transkaukasian ja 30.6.1960 tunnustetun Malin liittovaltiot).

4 Milloin valtio on tunnustanut Suomen itsenäisyyden (lähettänyt tunnustamissähkeen tai päättänyt sen lähettämisestä presidentin esittelyssä) tai saanut Suomen tunnustuksen omalle itsenäisyydelleen tai milloin maiden välille on solmittu diplomaattisuhteet (Suomi tunnustaa vain valtioita, eikä erikseen hallituksia, mutta on tehnyt tästä poikkeuksia vallankumousten jälkeen Unkarin pyynnöstä 10.9.1920, Kiinan kansantasavallalle 13.1.1950, Kuuballe 23.1.1959 ja kahdelle Saksalle 24.11.1972); Baltian maiden osalta Suomi tulkitsi vuonna 1991, että aiempi tunnustus oli yhä voimassa, mutta muun muassa toisen maailmansodan aikaiset Kroatian, Slovakian ja Mantshukuon tunnustus 18.7.1941 on unohdettu. Valtioneuvosto päätti myös Valko-Venäjän tunnustamisesta 15.12.1919, mutta tunnustamiskirjeen laatimisesta ei ole varmuutta; Ukrainassa ehti niihin aikoihin toimia Suomen edustaja ilman tunnustamistakin. Tiedot on ystävällisesti tarkistanut Ulkoasiainministeriön tietopalvelusta Sami Heino.

5 Milloin itsenäisen valtion kansalaisilla on ollut (ei välttämättä vastavuoroisuuteen perustuva) viisumivapaus Suomeen (muulloinkin kuin kesällä 1952 Helsingin olympialaisten kunniaksi); siirtomaiden ja muiden alueiden asukkailla on voinut olla aiemminkin viisumivapaus emämaansa kansalaisina tai brittiläisillä siirtomaapasseilla (15.6.1961 alkaen).

6 Milloin ensimmäinen kyseisen valtion kansalainen on tiettävästi saapunut Suomeen. Lukuun ei ole otettu henkilöitä, jotka Suomeen tullessaan olivat toisen maan (esimerkiksi siirtomaavallan) kansalaisia. Tiedot on poimittu ensisijaisesti vuositilastoista, mutta täydennetty yksittäisillä tarkistuksilla, jotka usein tuottavat poikkeavia tuloksia (ulkomaalaisia ei jostain syystä ole aina muistettu tilastoida oikein). Ulkomaalaisia ei ole tilastoitu kansalaisuuden mukaan ennen vuotta 1920 kuin suurimmissa kaupungeissa, eikä sen jälkeenkään vuosina 1926-1927, 1939-1940, 1946-1947. 1958-1962, 1966 tai 1988-1989.

7 ”Hmp” viittaa henkilömapiston maanumeroon, joka on annettu vuoden 1958 jälkeen (muille kuin pohjoismaiden kansalaisille, jotka eivät enää tarvinneet oleskelulupaa) numeroon 51 saakka aakkosjärjestyksessä ja myöhemmin siinä järjestyksessä kuin Ulkomaalaistoimisto on arkistoinut eri maiden kansalaisten oleskelulupia; 1 on Inkerin siirtoväelle, 2 kansalaisuutta vailla oleville ja 135 tuntematonta kansalaisuutta oleville; Keski-Afrikka ja Uzbekistan ovat käyttäneet samaa numeroa 7, Malta ja Israel 31, Itä-Saksa ja Valko-Venäjä 45, Swazimaa ja Niger 56, Arabiemiirikunnat ja Kirgizistan 124. Tyhjiksi jääneitä numeroita on kuitenkin uusiokäytetty, täyttämällä välistä tarpeen mukaan. Tällä hetkellä käytössä on numerot 1-127 ja 129-156,, joista 134 on varattu Taiwanille (aiemmin Kiinan tasavalta ja kansantasavalta jakoivat saman numeron). Aakkosjärjestyksen poikkeamista voi päätellä, että sen käyttöönoton aikaan Suomessa oli muun muassa Indonesian, Intian, Iranin ja Japanin, mutta ei Irakin eikä Jamaikan kansalaisia; numerot 100-103 näyttää annetun vuonna 1968 Suomeen tulleille ja numerot 139-155 vuosina 1991-1993 itsenäistyneille maille (joita myös 3, 7, 45 ja 124).

8 Milloin kyseisen valtion kansalainen on ensimmäisenä saanut Suomen kansalaisuuden. Kun kyseessä on ollut entinen Suomen kansalainen tai suomalaisen naisen lapsi, Suomen kansalaisuus on voitu saada ilmoitusmenettelyllä, mikä selittää toisinaan lyhyet aikavälit Suomeen muutosta. Vanhimpien kansalaistettujen joukossa saattaa olla hylättyjä tai hyväksyttyjä, jotka eivät kuitenkaan vannoneet uskollisuudenvalaa, eivätkä siten tulleetkaan lopulta Suomen kansalaisiksi.

9 Suomessa asuvien ulkomaan kansalaisten määrä kansalaisuuden mukaan 31.12.2009, Väestörekisterikeskus (kansalaisuudeltaan tuntemattomia oli 1812).

Afganistan	1747	Persia	15.12.1930		1947	14	1959	2260
Alankomaat	26.7.1581	Espanja	28.1.1918	1.6.1928-5.9.1939, 15.8.1952-	1829	12	1829	1079
Alankomaiden Antillit	-	*Alankomaat*			*1995*			*0*
Albania	28.11.1912	Turkki	1.12.1928		1991	110	2002	144
Algeria	3.7.1962	Ranska	3.7.1962	1.9.1964-25.1.1991	1962	71	1971	321
Andorra	7.9.1278		17.7.1995	1.12.1981-				0
Angola	11.11.1975	Portugali	20.2.1976		1984	131	2001	378
Antigua ja Barbuda	1.11.1981	Britannia	27.11.1981	28.5.2009-				0
Arabiemiirikunnat	2.12.1971		5.5.1972		1983	124	1996	0
Argentiina	9.7.1816	Espanja	11.5.1918	1.1.1962-	1928	15	1963	130
Armenia	28.5.1918, 23.9.1991	Venäjä, Neuvostoliitto	30.12.1991		1992	- 140	1992	94
Australia	1.1.1901	Britannia	31.3.1949	17.3.1961-	1923	16	1934	505
Azerbaidzhan	28.5.1918, 18.10.1991	Venäjä, Neuvostoliitto	30.12.1991		1992	- 151	2000	107
Bahama	10.7.1973	Britannia	31.10.1973	1.8.1975-28.2.2001, 28.5.2009-	1974	113		3
Bahrain	15.8.1971	Britannia	3.9.1971		1981	120		3
Bangladesh	26.3.1971	Pakistan	4.2.1972	1.8.1974-26.11.1976	1974	112	1977	1016
Barbados	30.11.1966	Britannia	30.12.1966	1.1.1969-28.2.2001, 28.5.2009-	1971	111	1978	6
Belgia	4.10.1830	Alankomaat	10.6.1919	30.6.1928-5.9.1939, 1.3.1950-	<1890	17	1837	265
Belize	21.9.1981	Britannia	25.9.1981	1.8.1989-14.3.1997	1993			4
Benin (ent. Dahomey)	1.8.1960	Ranska	13.8.1960		1990	54	1998	3
Bermuda	-	*Britannia*			*1986*	*133*		*?*
Bhutan	17.12.1907		15.10.1971		2006			2
Bolivia	6.8.1825	Espanja	21.9.1963	1.1.1986-31.3.2007	1968	58	1970	79
Bosnia[1]	5.4.1992	Jugoslavia	10.4.1992		1992	147	1994	1753
Botswana	30.9.1966	Britannia	5.10.1966	1.3.1972-28.2.2001	1999		1999	3
Brasilia	16.12.1815	Portugali	26.12.1919	1.4.1969-	1930	18	1951	671
Britannia	1.5.1707		6.5.1919	17.12.1964-	1821	11	1821	3333

1 Pitkän nimen Bosnia jaHertsegovina jälkimmäinen osapuoli ei ole tasavertainen hallinnollinen alue (vrt. kahdesta siirtomaata yhdistetty Papua-Uusi-Guinea, Ison-Britannian ja Pohjois-Irlannin yhdistynyt kuningaskunta < Britannia tai eräät saarivaltiot)), vaan pikemminkin Böömi-Määrin tai Ruotsi-Suomen kaltainen historiallinen alue.

Brunei	1.1.1984	Britannia	25.1.1984	1.1.1984-	2003			0
Bulgaria	5.10.1908	Turkki	27.2.1918	1.1.1968-30.11.1989, 19.1.2007-	1920	19	1955	721
Burkina Faso (ent. Ylä-Volta)	5.8.1960	Ranska	12.8.1966		1984	119	1991	4
Burma (Myanmar)	4.1.1948	Britannia	21.6.1954		1964	68	1969	1274
Burundi	1.7.1962	Belgia	1.7.1962		1975	115	1992	54
Chile	12.2.1818	Espanja	17.6.1919	14.8.1961-	1944	74	1973	190
Costa Rica	14.11.1838	Espanja	23.8.1966	1.10.1971-	1980	114	1993	29
Danzig[2]	*10.1.1920 – 2.9.1939*	*Saksa*		*1.8.1931–5.9.1939*	*1926*	-	*1935*	-
Djibouti (Dzhibuti)	27.6.1977	Ranska	15.7.1977		1996		2003	4
Dominica	3.11.1978	Britannia	23.2.1979		1979		1991	2
Dominikaaninen tasavalta	27.2.1865	Espanja	2.1.1984	1.6.1989-31.12.1995	1968	86	1990	64
Ecuador	29.5.1822	Espanja	25.6.1920	1.1.1966-31.3.2003	1967	79	1979	100
Egypti	28.2.1922	Britannia	8.4.1922		1953	57	1956	402
Eritrea	25.5.1993	Etiopia	28.5.1993		1993	154	2000	89
Espanja	2.1.1492		21.2.1918	1.7.1959-	1890	24	1923	1242
Etelä-Afrikka[3]	31.5.1910	Britannia	7.1.1949		1955	25	1957	154
Etiopia	11.2.1855		17.7.1959		1953	26	1973	737
Fidzhi	10.10.1970	Britannia	10.10.1970	1.1.1972-31.12.1995	1975	55	1988	0
Filippiinit	4.7.1946	Yhdysvallat	22.8.1946	1.5.1968-25.8.1981	1963	60	1968	1152
Gabon	17.8.1960	Ranska	17.8.1960		2002			1
Gambia	18.2.1965	Britannia	18.2.1965	1.12.1966-9.4.1993	1968	100	1977	299
Georgia	26.5.1918, 9.4.1991	Venäjä, Neuvostoliitto	27.3.1992		1920, 1992	- 152	1996	58
Ghana	6.3.1957	Britannia	8.3.1957		1968	37	1975	784
Gibraltar		*Britannia*		*20.7.1955-*				*?*
Grenada	7.2.1974	Britannia	22.11.1974	1.7.1976-28.2.2001				0
Guatemala	17.4.1839	Espanja	18.8.1967	1.11.1975-	1967	84	1980	24
Guinea	2.10.1958	Ranska	7.11.1958		1979	137	1980	37
Guinea-Bissau	24.9.1973	Portugali	9.8.1974		1976	85	1999	2

2 Kansallissosialistisen Saksan suorittamat Danzigin ym. valtioiden miehitykset kumottiin toisen maailmansodan voittajavaltioiden toimesta, mutta Danzigille (nyk. Gdansk) ei palautettu sen aiempaa vapaakaupungin asemaa.
3 Eteläafrikkalaiset saivat viisumin automaattisesti 5.6.1956–31.7.1977.

Guyana	24.9.1966	Britannia	30.12.1966		1964	97	1972	4
Haiti	1.1.1804	Ranska	29.9.1966		1991		2005	6
Honduras	15.11.1838	Espanja	30.1.1976	1.7.1978-	1983	80	1985	23
Hongkong	-	*Britannia, Kiina*			*1970*	*94*	*1972*	0
Indonesia	17.8.1945	Alankomaat	10.2.1950		1958	27	1967	230
Intia	15.8.1947	Britannia	10.9.1949	1.7.1969-30.9.1984	1963	28	1968	3168
Irak	3.10.1932	Britannia	1.8.1958		1964	108	1970	3978
Iran (ent. Persia)	1501		23.7.1918	1.6.1969-10.10.1980	1920	29	1937	2495
Irlanti	6.12.1921	Britannia	2.11.1961	1.2.1955-	1967	30	1969	408
Islanti	1.12.1918	Tanska	15.8.1947	1.12.1956-30.6.1940, 1.8.1950-	1931	-	1992	141
Israel	14.5.1948	Britannia	18.3.1949	1.4.1966-	1948	31	1949	376
Italia[4]	17.3.1861		27.6.1919	1.1.1930-5.9.1939, 1.8.1954-	1870	32	1875	1507
Itä-Timor[5]	20.5.2002	Indonesia	20.5.2002					0
Itävalta	17.9.1156		13.1.1918	1.8.1926-5.9.1939, 1.12.1954-	1824	33	1824	387
Jamaika	6.8.1962	Britannia	9.8.1962	1.5.1969-28.2.2001	1963	77	1981	26
Japani	?		23.5.1919	1.4.1928-5.9.1939, 1.2.1959-	1928	34	1972	958
Jemen (ent. 2)[6]	30.10.1918	Turkki	30.7.1947		1970	107	1982	10
Jordania	25.5.1946	Britannia	28.11.1959		1960	21	1968	138
Jugoslavia	*13.7.1918 – 5.6.2006*		*27.7.1922*	*1.7.1964-20.7.1992*	*1920*	*35*	*1944*	*3061*
Kambodzha	9.11.1953	Ranska	20.1.1970		1970	76	1970	142
Kamerun	1.1.1960	Ranska	15.1.1960		1967	92	1978	501
Kanada	1.7.1867	Britannia	21.11.1947	1.1.1959-	1923	13	1932	604
Kap Verde	5.7.1975	Portugali	18.7.1975		1984	130	1989	3
Kazakstan	16.12.1991	Neuvostoliitto	30.12.1991		1992	148	1997	314
Kenia	12.12.1963	Britannia	13.12.1963	1.7.1982-30.6.1996	1963	72	1974	709
Keski-Afrikka	13.8.1960	Ranska	13.8.1960		1972	7	1973	2
Kiina (2)			1.7.1919		1928	36, 134	1944	5180

4 Sardinian ja muiden Italian valtioiden kansalaisia Suomessa oli jo ennen autonomian aikaa.
5 Timorin saaren länsipuoli kuuluu yhä Indonesialle; toisaalta entinen Länsi-Samoa on lyhentänyt nimensä, vaikka saaren itäpuoli (Amerikan Samoa) kuuluu Yhdysvalloille.
6 Suomi tunnusti myös 30.11.1967 itsenäiseksi julistautuneen Etelä-Jemenin 29.12.1967-21.5.1990.

Kirgizistan[7]	31.8.1991	Neuvostoliitto	30.12.1991		1993	124	2004	63
Kiribati	12.7.1979	Britannia	24.8.1979					0
Kolumbia	10.8.1819	Espanja	26.3.1954	1.5.1960-22.3.1999	1959	20	1962	166
Komorit	6.7.1975	Ranska	19.12.1975			121		0
Kongo (Itä-, ent. Zaire)	30.6.1960	Belgia	30.6.1960		1975	91	1986	1085
Kongo (Länsi-)	15.8.1960	Ranska	17.8.1960		1973	127	1979	71
Korea (2)[8]	26.2.1876	Kiina	13.4.1973	1.3.1974-	1967	67	1971	314
Kosovo[9]	17.2.2008	Serbia	7.3.2008			6		?
Kreikka	27.1.1822	Turkki	5.1.1918	1.7.1954-	1874	38	1878	462
Kroatia	10.4.1941, 25.6.1991	Jugoslavia	2.7.1941, 17.1.1992	5.2.1992-26.6.1998, 1.3.2001-	 1991	- 141	 1993	275
Kuuba	20.5.1902	Yhdysvallat	5.4.1929	5.12.1990-31.12.1994	1964	39	1982	225
Kuwait	19.6.1961	Britannia	21.2.1969		1980	123	1990	10
Kypros (2)	16.8.1960	Britannia	16.8.1960	1.7.1962-	1965	88	1972	31
Laos	22.10.1953	Ranska	1.1.1975		1995			13
Latvia	18.11.1918, 21.8.1991	Venäjä, Neuvostoliitto	26.1.1921	1.6.1926-5.9.1939, 8.11.1997-	1920, 1991	- 144	1921, 1997	802
Lesotho	4.10.1966	Britannia	5.10.1966	1.5.1970-28.2.2001				0
Libanon	26.11.1941	Ranska	21.6.1954		1960	64	1968	128
Liberia	26.7.1847	Yhdysvallat	24.3.1970		1982	118	1983	104
Libya	24.12.1951	Italia	16.1.1952		1965	87	1972	104
Liechtenstein	23.1.1719		27.10.1919	15.6.1929-5.9.1939, 15.2.1952-	1968	99		0
Liettua	16.2.1918, 11.3.1990	Venäjä, Neuvostoliitto	14.10.1921	2.11.1997-	1920, 1991	- 145	1918, 1993	655
Luxemburg	24.8.1815	Itävalta	25.10.1921	1.8.1933-5.9.1939, 1.5.1950-	1917	40	1984	17
Madagaskar	26.6.1960	Ranska	1.7.1960		1969	105		4
Makedonia	20.11.1991	Jugoslavia	17.12.1993	19.12.2009-	1993	149	1998	192
Malawi	6.7.1964	Britannia	13.7.1964	1.4.1967-28.2.2001	1971	104	1985	7
Malediivit	26.7.1965	Britannia	15.10.1965		2004			1
Malesia	31.8.1957	Britannia	13.9.1957	1.10.1960-	1968	101	1977	246

7 Muun muassa ruots. Kirgizistan ja vanhahtavasti Kirgisistan, mutta engl. Kyrgyzstan; Suomessa toisinaan käytetyt Kirgistan ja Kirgisia ovat virheellisiä nimimuotoja omakielisen (kirgiisin) translitteroinnin kyrillisestä kirjaimistosta (Кыргызстан) aiheuttaessa tulkintaongelmia (kirgiisin translitteroinnissa ei voi soveltaa varauksettomasti venäjän sääntöjä, kuten englanniksi on menetelty); vrt. Maahanmuuttoviraston maakatsaukset.

8 Viisumivapaus on vain Etelä-Korean passin haltijoille ja kaikki vuoden 2009 lopulla Suomessa oleskelleet korealaiset olivat Etelä-Koreasta.

9 Omakielinen (albanialainen) nimi Kosova.

Mali	22.9.1960	Ranska	7.10.1960		1979	66	1984	2
Malta	21.9.1964	Britannia	25.9.1964	1.1.1966-	1973	31	1979	17
Marokko	2.3.1956	Ranska	8.6.1956	15.6.1960-25.1.1991	1958	52	1974	850
Marshallinsaaret	22.12.1990	Yhdysvallat	11.12.1992					0
Mauritania	28.11.1960	Ranska	17.11.1961		2006			5
Mauritius	12.3.1968	Britannia	29.3.1968	1.1.1969-31.12.1995, 28.5.2009-	1968	103	1982	14
Meksiko	24.2.1821	Espanja	13.7.1920	1.10.1964-	1967	61	1969	347
Mikronesia	22.12.1990	Yhdysvallat	4.5.2010					0
Moldova (ent. Bessarabia)	24.1.1918, 27.8.1991	Venäjä, Neuvostoliitto	30.12.1991		1919, 1992	- 139	1999	104
Monaco	8.1.1297		29.3.2007	1.7.1954-	2006			0
Mongolia	15.2.1921	Venäjä	8.7.1963		1993	156		34
Montenegro	13.7.1878, 3.3.2006	Turkki, Jugoslavia	29.6.2006	19.12.2009-	2006	138		24
Mosambik	25.6.1975	Portugali	4.7.1975		1981	126	1983	29
Namibia	21.3.1990	Etelä-.Afrikka	21.3.1990	1.6.1991-28.2.2001	1976	95	1988	38
Nauru	31.1.1968	Australia	29.3.1968		2000			0
Nepal	25.9.1768		21.9.1974		1976	106	1981	892
Neuvostoliitto	*30.12.1922 – 25.12.1991*		*4.1.1918*		*1922*	*1, 3*	*1926*	*145*
Nicaragua	30.8.1838	Espanja	22.12.1975	1.5.1987-	1983	98	1991	51
Niger	3.8.1960	Ranska	12.8.1960	1.9.1966-14.1.1995	1990	56	1991	17
Nigeria	1.10.1960	Britannia	7.10.1960		1963	70	1979	1141
Norja	17.5.1814	Tanska	10.1.1918	1.12.1928-30.6.1940, 15.1.1950-	1837	-	1837	717
Norsunluurannikko	7.8.1960	Ranska	12.8.1960	1.5.1967-14.1.1995	1967	90	1970	56
Oman	20.12.1951	Britannia	10.12.1971		1991			0
Päiväntasaajan Guinea	12.10.1968	Espanja	15.11.1968		2005			7
Pakistan	14.8.1947	Britannia	12.1.1951	1.8.1968-26.11.1976	1955	41	1968	927
Palau	1.10.1994	Yhdysvallat	8.5.2009					0
Palestiina	-	*Israel*			*2001*			*18*
Panama	3.11.1903	Kolumbia	17.5.1920	1.7.1978-	1968	65	1988	9
Papua-Uusi-Guinea	16.9.1975	Australia	19.9.1975		1992			2

Paraguay	26.11.1842	Argentiina	3.6.1921	28.10.1992-	1967	82	1977	6
Peru	28.7.1821	Espanja	23.6.1919	1.8.1964-31.12.1995	1967	78	1969	234
Portugali	1.12.1640	Espanja	2.3.1920	1.5.1963-	1823	42	1823	327
Puola	11.11.1918	Venäjä	8.3.1919	2.3.1974-15.12.1981, 1.5.1991-	1918	43	1918	2078
Qatar	3.9.1971	Britannia	15.10.1971					0
Ranska	29.2.888		4.1.1918	14.8.-1.10.1935, 1.4.-1.11.1936, 1.2.-1.11.1937, 1.2.-31.12.1938, 1.1.-5.9.1939, 1.7.1954-	1829	10	1829	1508
Romania	21.5.1877	Turkki	8.4.1920	1.9.1968-20.4.1990, 19.1.2007-	1890	44	1925	1170
Ruanda	1.7.1962	Belgia	1.7.1962		1984	132	1997	92
Ruotsi	6.6.1523	Tanska	4.1.1918	1.5.1928-30.6.1941, 15.12.1949-	1809	-	1819	8506
Saint Kitts ja Nevis	19.9.1983	Britannia	19.9.1983	28.5.2009-	2004			1
Saint Lucia	22.2.1979	Britannia	23.2.1979		1991	116		3
Saint Vincent ja Grenadiinit	27.10.1979	Britannia	21.12.1979	1.6.1981-28.2.2001	1987	136	2004	1
Saksa (ent. 2)[10]	18.1.1871		4.1.1918	1.6.1926-5.9.1939, 1.7.1954-	1871	4, 45	1881	3628
Salomonsaaret	7.7.1978	Britannia	14.7.1978		2003			3
Salvador	30.1.1841	Espanja	14.4.1967	1.11.1971-	1959	23	1959	30
Sambia	24.10.1964	Britannia	29.10.1964	1.11.1986-31.12.1995	1972	96	1993	105
Samoa	1.1.1962	Uusi-Seelanti	11.8.1999		2003			1
San Marino	3.9.301		17.7.1995	1.9.1954-				0
São Tomé ja Principe	12.7.1975	Portugali	5.9.1975					0
Saudi-Arabia	23.9.1932		6.6.1969		1980	122	1983	2
Senegal	20.8.1960	Ranska	7.10.1960		1974	89	1980	82
Serbia	13.7.1878	Turkki, Jugoslavia	-	19.12.2009-	1899, 2006	- 35	1920, 2007	887
Seychellit	29.6.1976	Britannia	9.6.1976	1.7.1978-28.2.2001, 28.5.2009-	1983	129		3
Sierra Leone	27.4.1961	Britannia	26.5.1961		1970	59	1982	79

10 Suomi tunnusti myös erillisen Itä-Saksan 24.11.1972-3.10.1990. Preussin ja muiden saksalaisten valtioiden kansalaisia Suomessa oli jo ennen autonomian aikaa.

Singapore	9.8.1965	Malesia	13.8.1965	1.11.1967-	1974	8	1981	85
Slovakia	14.3.1939, 1.1.1993	Tshekkoslovakia	21.6.1940, 1.1.1993	15.5.1928-5.9.1939, 1.4.1975-6.7.1999, 7.11.1999-14.1.2000, 16.7.2000-	1992	150	1994	248
Slovenia	25.6.1991	Jugoslavia	25.6.1991	5.2.1992-	1992	142	2003	74
Somalia	1.7.1960	Italia	1.7.1960		1967	69	1975	5570
Sri Lanka (ent. Ceylon)	4.2.1948	Britannia	21.6.1950		1967	63	1975	453
Sudan	1.1.1956	Britannia	5.12.1958		1964	75	1979	1074
Suriname	25.11.1975	Alankomaat	28.11.1975	1.2.1978-31.1.1995				0
Sveitsi	1.8.1291		11.1.1918	15.6.1929-5.9.1939, 15.2.1952-	1809	9	1829	424
Swazimaa	6.9.1968	Britannia	27.9.1968	1.1.1970-28.2.2001	1975	56	1975	0
Syyria	27.9.1941	Ranska	22.5.1953		1965	109	1970	156
Tadzhikistan	9.9.1991	Neuvostoliitto	30.12.1991		1994	155	1999	30
Tansania	9.12.1961	Britannia	9.12.1961	1.9.1970-31.12.1995	1963	93	1979	293
Tanska			10.1.1918	1.12.1926-14.5.1940, 23.12.1949-	1832	-	1832	621
Thaimaa (ent. Siam)	6.4.1782		9.10.1919	12.2.1994-	1967	22	1972	4497
Togo	27.4.1960	Ranska	27.4.1960		1968	102	1971	30
Tonga	4.6.1970	Britannia	11.12.1992		1993		2004	0
Trinidad ja Tobago	31.8.1962	Britannia	7.9.1962	1.1.1969-28.2.2001	1963	81	1986	16
Tshad	11.8.1960	Ranska	12.8.1960		1979	117	1993	3
Tshekki	1.1.1993	Tshekkoslovakia	1.1.1993	1.1.1993-	1993	46	1993	312
Tshekkoslovakia	*28.10.1918 – 31.12.1992*	*Itävalta-Unkari*	*15.7.1920*	*15.5.1928-5.9.1939, 1.4.1975-*	*1920*	*46*	*1923*	*9*
Tunisia	20.3.1956	Ranska	8.6.1956	1.7.1960-25.1.1991	1962	73	1968	361
Turkki	1337		21.2.1918	29.10.1954-12.3.1976	1876	47	1876	3809
Turkmenistan	27.10.1991	Neuvostoliitto	30.12.1991		1992	153	2004	15
Tuvalu	1.10.1978	Britannia	6.10.1978		1999	125		1
Uganda	9.10.1962	Britannia	12.10.1962	1.7.1968-14.1.1995	1965	53	1982	101
Ukraina	22.1.1918, 24.8.1991	Venäjä, Neuvostoliitto	30.12.1991		1920, 1992	- 146	1921, 1993	1983

Unkari	8.2.1867	Itävalta	13.1.1918	1.5.1936-7.4.1939, 1.1.1970-	1870	48	1895	1198
Uruguay	25.8.1825	Brasilia	18.8.1919	1.2.1961-	1967	49	1979	24
Uusi-Seelanti	26.9.1907	Britannia	4.7.1950	1.4.1973-	1941	50	1973	107
Uzbekistan	31.8.1991	Neuvostoliitto	30.12.1991		1992	7	2001	153
Valko-Venäjä	25.3.1918, 25.8.1991	Venäjä, Neuvostoliitto	30.12.1991		1992	- 45	1992	398
Vanuatu	30.7.1980	Ranska	31.7.1980		2008			1
Vatikaani (Pyhä Istuin)	7.6.1929	Italia	2.3.1918	1.3.1983-	1990			0
Venäjä	1472	Neuvostoliitto	4.1.1918		1809, 1992	- 3	1818, 1992	28.210
Venezuela	20.11.1818	Espanja	18.4.1920		1958	51	1962	52
Vietnam (ent. 2)	2.9.1945	Ranska	28.12.1972		1970	83	1974	2548
Viro	24.2.1918, 20.8.1991	Venäjä, Neuvostoliitto	7.6.1920	1.6.1926-29.2.1940, 1.5.1997-	1920, 1992	- 143	1918, 1992	25.510
Yhdysvallat	4.7.1776	Britannia	7.5.1919	29.3.1955-	1834	5	1834	2378
Zimbabwe (ent. Rhodesia)	18.4.1980	Britannia	18.4.1980		1960, 1980	62	1970, 1990	29

Venäjä on Neuvostoliiton (Sosialististen neuvostotasavaltojen liitto, SNTL) seuraajavaltio, mutta Serbia tunnustettiin kansainvälisesti vain entisen Jugoslavian (alun perin vuosina 1918–1929 Serbien, kroaattien ja sloveenien kuningaskunta) nimeä vuosina 1992–2003 käyttäneen Serbia-Montenegron valtioliiton (johon kuului myös Kosovo) eli ns. tynkä-Jugoslavian seuraajavaltioksi. Vuoden 2009 lopulla Suomessa olleista entisen Jugoslavian kansalaisista 2734 oli ”entisen Serbian ja Montenegron” kansalaisia. Brittiläisen maailmanvallan hajoaminen alkoi yhtä epämääräisesti itsehallinnollisten dominioiden perustamisena, joita voitiin jo pitää itsenäisinä valtioina samaan tapaan kuin sittemmin Kansainyhteisön jäsenmaita; dominiot (samoin kuin brittiläinen Intia) hyväksyttiin Kansainliiton jäseniksi. Dominioihin kuului myös Newfoundland 26.9.1907–31.3.1949. Intia kuului jo ennen itsenäistymistään YK:n perustajajäseniin, samoin kuin Filippiinit, Ukraina ja Valko-Venäjä. Nykyisin yli 50 maan itsenäiseksi tunnustamista valtioista enää Vatikaani, Palestiina ja Kosovo eivät ole YK:n jäsenmaita; YK tunnustaa kaksi Koreaa, mutta vain yhden Kiinan ja Kyproksen.

Suomessa on aina ollut ulkomaalaisia, mutta miten heihin on suhtauduttu sisäministeriössä? Vuoden 1918 passiosastosta kehkeytyi Etsivän keskuspoliisin ja Valtiollisen poliisin passitoimisto, vuodesta 1949 erillinen Ulkomaalaistoimisto, -keskus ja -virasto, vuodesta 2008 Maahanmuuttovirasto. Tämä kirja paljastaa ensi kertaa nimet, kasvot ja tarinat organisaation takaa. Laajoihin haastatteluihin ja arkistotutkimuksiin perustuva kirja on ensimmäinen hallinnon näkökulmasta tehty kokonaisvaltainen katsaus 1960-luvulta kiihtyneen maahanmuuton vaiheisiin nykypäiviin saakka. Tänä aikana maailma ja Suomi ovat muuttuneet, mutta ovatko myös suomalaiset muuttuneet ja tarjoaako kansallinen historiamme vastauksia kansainvälistymisen haasteisiin?

east-west books helsinki

MAAHANMUUTTOVIRASTO
MIGRATIONSVERKET
FINNISH IMMIGRATION SERVICE